

Jegyzetek

Bevezetés a jegyzetekhez és a függelékhez

Az apparátust a fontosabb levelezőtársakat sorra vevő, főbb életrajzi adataikat, s Berzsényi Dánielhez fűződő kapcsolatuk történetét ismertető összefoglalás nyitja. Ennek célja, hogy áttekinthetőbbé tegye a „niklai remete” eddig ismertnél terjedelmesebb kapcsolati hálóját, különös tekintettel rokonságára és arra a fiatal irodalmárok alkotta levelezőkörré, mely az 1810-es években alakult ki Berzsényi körül.

Az egyes levelek jegyzetében első helyen a kézirattal kapcsolatos tudnivalókat gyűjtöttem össze, a megjelenés rovatban pedig megadtam az első kiadást, valamint a szövegkritikailag számottevő, illetve hatástörténetileg jelentős publikálásokat. Ugyanitt jeleztem és szükség esetén indokoltam az alapszöveg kiválasztását. Ezt követik a nyelvi és tárgyi magyarázatok, melyeket a jelentős tartalmi átfedést mutató levelek (pl. fogalmazványok) közös részeinek esetében nem ismételt meg, amint erre a jegyzetben mindig fel is hívom a figyelmet.

A *Függelékbe* Döbrentei Gábor öt darab, az *Előszó*ban említett kétes hitelű levelén túl olyan kiadatlan iratokat emeltem be, melyek közvetlenül kapcsolódnak a levelezés anyagához, illetve fontos adalékokat nyújtanak a rendkívül rozsoszul dokumentált Berzsényi-életrajzhoz.

A sajtó alá rendező köszönetnyilvánítása

Mindenekelőtt fáradhatatlan lektoraimnak: Balogh Piroskának, Vaderna Gábornak és Völgyesi Orsolyának tartozom köszönettel. Nagyon hálás vagyok Gyimesi Imre családfakutatónak, aki a Berzsényi-famíliáról és más, a levelezésben említett dunántúli családokról számos anyakönyvi adatot bocsátott önzetlenül a rendelkezésemre. Munkám során rengeteg ösztönzést és segítséget kaptam az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete XIX. Századi Osztályán dolgozó munkatársaimtól: Dávidházi Pétertől, Hites Sándortól, Korompay H. Jánostól, Paraizs Júliától, Szabó G. Zoltántól és Török Zsuzsától. Abban, hogy az itt közölt levelezés számos darabját sikerült az elmúlt években közgyűjteménybe juttatni, Varga Katalinnak, a PIM kéziratára vezetőjének vannak múlhatatlan érdemei. A mintegy tíz éven át végzett anyaggyűjtés folyamán sokan mások is a segítségemre voltak egy-egy filológiai részprobléma megoldásában, úgy is, hogy megosztották velem saját kutatási eredményeiket. Végezetül, de nem utolsó sorban álljon itt az ő nevük: Balogh Magdolna, Berzsényi György (Gyuri), Biró Annamária, Cséby Géza, Czifra Mariann, Csörsz Rumen István, Doncsecz Etelka, Görözdi Judit, Haász Gabriella, Hász-Fehér Katalin, Kovács Eszter, Lengyel Réka, Lipták-Pikó Judit, Orbán László, Réz Pál, Szabó Ágnes, Szilágyi Márton, Szörényi László.

Berzsenyi Dániel fontosabb levelezőtársai

AJKAY János – (1744–1815), Berzsenyi Dániel sógora, felesége testvérének, Dukai Takács Lídiának a férje, Sopron vármegye táblabírája, répcelaki földbirtokos. Berzsenyiék Niklára költözése után 1805-ben zálogba átvette a Berzsenyi feleségének örökségét képező sömjéni birtokot. Berzsenyi sógorasszonya, a gyermektelen Prusinszky Józsefné szül. Dukai Takács Sára 1811 novemberében meghalt, 15 ezer forintot hagyva hűgára, Berzsenyi feleségére, melynek azonban a végrendelet szerint csak kamatait vehette fel, azzal, hogy a törzstörkéhez csak gyermekei juthatnak hozzá, ha már önállóan gazdálkodnak majd. Berzsenyi szerint a számukra kedvezőtlen végrendelet mögött egy sógora állt, aki valószínűleg Ajkayval azonos: „Ezen gyalázatos kárt egy impostor sógorom cselekedte, ki nékem hálaadással tartozott ’s így fizetett! Nem akarta tudniillik, hogy pénzem legyen, mert félt hogy nála lévő jószágomat ki fognám tőle váltani.”¹ Az ügy kapcsán 1817-ig húzóódó pereskedés kezdődött Berzsenyiék és Ajkay között, melynek végét az alperes már nem érte meg.

BAJZA József (1804–1858) költő, színiigazgató, kritikus, 1832-től a Magyar Tudós Társaság történettudományi osztályának rendes tagja. 1831 elején megküldte Berzsenyinek az általa szerkesztett Kritikai Lapok első számát, benne az ún. Conversations-lexikoni pörhöz tett hozzászólásával, melyben Dessewffy Józsefet és Döbrentei Gábort támadta. Berzsenyi önmérsékletre intette mind őt, mind a vitapartner Döbrenteit. 1834-ben ajánlkozott a Berzsenyi-versek újbóli sajtó alá rendezésére, de – a többi jelentkezőhöz hasonlóan – udvarias elutasításban részesült.

BÁRÁNY Boldizsár (1792–1860), Somogy megye alszolgabírája, költő, drámaíró, Berzsenyi másod-unokatestvérének, Barcza Annának a fia. A somogyi Sörnyén, Gombán és Vrácsikon (Újvárfalván) voltak birtokai. A soproni líceumban tanult, tagja volt a magyar társaságnak. 1811–1816 között Pesten joghallgató, itt került barátságba Katona Józseffel, akinek *Bánk bán*járól részletes bírálatot írt *Rosta* címmel.² Ekkortájt Dukai Takács Judittal is levelezésben állt. Pestről hazatérve birtokán gazdálkodott. Az Erdélyi Muzéum kiadójának 1815 körül Gombáról elküldött versgyűjteményének első darabjában Berzsenyi költészete előtt tiszteltgette (*Ajánlás Bersenyi Daniel Urhoz. 1814*).³ 1817-ben eljuttatta a niklai költő-

¹ Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1812. febr. 5. (95. levél)

² WALDAPFEL 1932.

³ BÁRÁNY Boldizsár, *Az Erdélyi Muzéum' tisztelt Kiadójának* = OSZK Kt. Fond 113/67.

höz a keszthelyi Helikon ünnepségére írt ódáját, mely utóbb Berzsényi javaslatainak figyelembe vételével jelent meg. 1820 elején Berzsényi Dániel lányának, Lídiának egyik kérője volt, végül azonban nem őt, hanem Berzsényi Antóniát, a vrácsiki Berzsényi Benedek lányát vette feleségül 1821. jan. 6-án.⁴ Bárány több drámát is írt, nyomtatásban azonban csak egy alkalmi költeménye és *Árpádi ház: Játékszíni hős rajzolat* (1836) című munkája jelent meg.

BERZSENYI Antal (Tancsi) (1806–1884), Berzsényi Dániel középső fia. A kaposvári gimnáziumban, majd a soproni evangélikus líceumban tanult. Nincs róla adat, hogy felsőbb tanulmányokat folytatott volna. 1828-ban szülei tudta nélkül katonának állt, s a galíciai Monaszterzijszkában állomásozó császári huszárezredhez vezényelték. Apja a vármegyéhez, a vármegye pedig a helytartótanácshoz folyamodott előléptetése, majd leszerelése érdekében. A kedvező döntést követően 1830 végén tért haza a hadseregből, ezután Niklán gazdálkodással foglalkozott: becses történeti forrás gazdasági kiadásairól vezetett naplója egy 1833-as kalendáriumban.⁵ Lovász Terézszel kötött házasságából egyetlen lánygyermek származott, aki fiatalon meghalt.

BERZSENYI Farkas (Farcsi) (1803–1880), Berzsényi Dániel legidősebb fia. Keresztapja Kis János, aki születésekor Nemesdömölkön a család lelkésze volt. Az apa házitánítókat fogadott gyermekei mellé, kettejük neve ismert: 1815–16-ban Takácsi Horváth János, 1816-tól pedig Zigán Lajos oktatta őket. Farkas 1818 őszétől – Antal öccsével – a kaposvári gimnáziumban tanult, egy évre rá pedig a három fiútestvér atyjukkal együtt Sopronba költözött, ahol a fiúk az evangélikus líceumban folytatták tanulmányaikat. Farkas 1819–1821 között a líceumban működő Magyar Társaság tagja volt. 1821 után a győri jogakadémiára ment, 1823-ban patvarista (joggyakornok) Kaposvárott az alispáni hivatalban, 1825-ben tett ügyvédi vizsgát Pesten. 1826-tól 28-ig Somogy vármegye járásbeli esküdtje, 1828 és 1835 között alszolgabíró volt, majd lemondása után táblabírónak nevezték ki.⁶ 1849-ben alispán lett. A szabadságharc alatti szerepléséért meghurcolták, egy ideig a pesti Újépületben tartották fogva. Irodalmi érdeklődését verskéziratai bizonyítják, melyek a soproni magyar társaság érdekműgyűjteményében,⁷ illetve egy 1821-es datálású, Sopronban testvéreinek ajánlott füzetben⁸ maradtak fenn, utób-

⁴ NOSZLOPY Tivadar, *Bárány Boldizsár*, Budapesti Hírlap, 1911, aug. 13., 34. 191. sz.

⁵ Erről lásd: KANYAR 1983, 128.

⁶ BERZSENYI 1842/I, LVII.

⁷ Berzsényi Farkas verseit a soproni magyar társaság érdekműgyűjteményéből közli: BODOLAY 1963, 517–518, 526–527.

⁸ PIM Kt. 2007. 50. 6.

bi kéziratban a sorok között apja javításai olvashatók. Gyarmathy Máriával 1846-ban kötött házasságából öt gyermek született: a Berzsényi-testvérek közül egyedül neki vannak ma is élő leszármazottai.

BERZSENYI Lajos (1744–1819) – Berzsényi Dániel édesapja. 1768-ban ügyvédi oklevelet nyert, de nem lépett jogi pályára, hanem hetyei (ma: Egyházashetye) birtokán gazdálkodott. Felesége, Thulmon Rozália 1794-ben meghalt. 1798-ban birtokai egy részét átengedte egyetlen fiának, aki 1799. május 21-i házasságkötése körüli időpontban (egy adat szerint az esküvő után egy évvel) Hetyéről anyósa, özv. Dukai Takács Ferencné birtokára, Sömjénbe (ma: Kemenessömjén) költözött, innen pedig anyósa halála után, 1804-ben a Somogy megyei Niklára, anyjától örökölt birtokára. Berzsényi így vall apjához fűződő kapcsolatáról: „Én ötet nem vádolom, sőt azt vallom, hogy ő tanult, okos és igen jó ember, s minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismért és az én szilajságomat nem mérsékelni, hanem zabolázní akarta. Ebből harcz lett és örökös idegenség. Az ő háza nékem Munkács volt, mellyet csak hamar el is hagytam és anyai jószágomon magamat meg huztam. De a' harcz az én lelkemet nem csüggesztette, hanem emelte 's érlelte. Csakhamar jobb gazda lettem mint az Atyám, Somogyi Jószágomat ki váltván, többet kaptam rétben és szántóföldben ezer holdnál 's ugy szintén egy igen szép szőlőt melly hat 's hét száz akó legjobb bort terem.”⁹ Döbrentei Gábor szerint Berzsényi Lajos „hites ügyvéd volt ugyan, de inkább philosophiai csendben élt 's lelkesedettje lévén mind a' honszeretnek, mind a' görög és romai philosophiának, miről a' fiuval beszélt, nem agár, nem csak ló 's titulusok örök ismétlése vala, hanem az országgyűléseket emlegette, kitünt hazafiak tetteit 's az ó világ két nagy nemzetét magasztalá”.¹⁰

BERZSENYI László (Laczi) (1809–1884), Berzsényi Dániel legkisebb fia. A soproni líceumban tanult 1819-től, 1822–1825 között volt az intézményben működő Magyar Társaság tagja, 1824-től titoknok. Ezután – Farkas bátyjához hasonlóan – a győri jogakadémiára ment, 1829-ben innen címzett levelet szüleinek. Az 1832–36-os pozsonyi országgyűlésen részt vett joggyakornokként és mint a Királyi Tábla hites jegyzője. Közben 1833-ban letette az ügyvédi vizsgát és megkapta a diplomát, ezután Somogy vármegye megbízásából írnokként működött egy darabig a megyei követek mellett. A továbbiakban a niklai birtokon gazdálkodott, ő

⁹ Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1810. szept. 1. (64. levél)

¹⁰ DÖBRENTÉI Gábor, *Berzsényi Daniel = Közhasznu esmeretek tára a' Conversations-Lexicon szerént Magyarországra alkalmaztatva*, Második kötet, Pest, Wigand Otto, 1831, 234–237. itt: 234.

örökölte az apai házat. Versekét írt,¹¹ s egy Martinuzzi Györgyről szóló történelmi dráma vázlatát is fennmaradt utána.¹² Az öt idős korában személyesen ismerő Noszlopy Tivadar szerint „apjához ő hasonlított legjobban. Igen komoly s tudományos ember volt, ki a latin s német nyelven kívül, önszorgalmából megtanulta a francia nyelvet is s francia tudományos munkákat olvasott”.¹³

BERZSENYI LÍDIA (LIDI) (1800–1849), Berzsényi Dániel leánya. Apja 1814 táján pesti lánynevelő intézetben tervezte elhelyezni, de nincs róla adat, hogy ez az elképzelés megvalósult volna, így feltehető, hogy oktatása teljes egészében otthon történt. Rendszeresen elkísérte apját annak útjaira: 1812-ben kettesben utaztak Vas vármegyébe,¹⁴ 1813-ban Pestre,¹⁵ és fennmaradtak adatok egy 1819-es pest–budai és balatonfüredi tartózkodásukról is.¹⁶ 1819. május 15-én Pesten együtt látogatták meg a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárát és régiségtárát a vendégkönyv tanúsága szerint.¹⁷ Lídia irodalmi érdeklődésének legfőbb bizonyossága, hogy 1821-es évszámmal magyarra fordította apja kedvenc drámaírójának, August von Kotzebue-nak egy munkáját *Ádelháid avagy A' vak buzgóság Áldozatja* címen.¹⁸ 1820-ban egyszerre két kérés is pályázott a kezére: „Bárány” és „Sárközy”. Előbbi Bárány Boldizsár gombai földbirtokos, a *Bánk bán Rostájának* szerzője volt, az utóbbi talán Sárközy István fiával, Alberttel azonos. Azonban csak 1825-ben ment férjhez, nagyalásnyai Barcza Károlyhoz, akinek halimbai (Zala vármegyei) birtokára költözött. Berzsényi Dániel haszonbér fejében átengedte vejeének a heteyi birtokon való gazdálkodást. Az 1831-es kolerajárvány idején a Berzsényi-szülők pár hétre lányukhoz menekültek, részben a járványtól, részben a lázongó jobbágyságtól félve. Lídia Halimbáról szüleihez írt leveleiben a gazdasági ügyek mellett gyakori betegeskedéseiről is beszámolt. Testvérei közül elsőként halt meg, gyermektelenül.

¹¹ Berzsényi László verseit a soproni magyar társaság érdemkönyvéből közli: BODOLAY 1963, 524–526.

¹² PIM Kt., 2007. 50. 14.

¹³ NOSZLOPY 1910, 42.

¹⁴ Lásd a 119. levelet.

¹⁵ Lásd: Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1813. jún. 29. = *KazLev*, X, 444–445.

¹⁶ Lásd: Berzsényi Lídia – Dukai Takács Zsuzsannának, 1819. jún. 4., a *Függelékben*. A füredi út költségeiről írt lista Lídia kézírásával maradt fenn: PIM Kt., V. 1180/30.

¹⁷ DEBRECZENI-DROPPÁN 2009, 168, 173.

¹⁸ PIM Kt., 2007. 50. 9.

BILKEI PAP Ferenc (1797–1853) – Papnövendék, 1821-től katolikus plébános. 1819-ben fejezte be tanulmányait a pesti Központi Papnevelő Intézetben. Helmeczi Mihály megbízásából ő végezte Kis János verseinek korrektúráját és ő felügyelte a *Felelet a' Mondolatra* nyomtatását is. A papnevelőben Guzmics Izidorral együtt magyar társaságot szervezett, melynek egyik tevékenysége Berzsenyi verseinek újbóli kiadása lett volna. Ennek érdekében jelentkezett Berzsenyiné levélben 1814 végén, és Festetics Györgynél is, akitől anyagi támogatást remélt Berzsenyi képének rézbe metszetéséhez. Egyik helyről sem kapott kedvező választ: Festetics nem adakozott és a költő nem rá, hanem újfent Helmeczi Mihályra bízta a sajtó alá rendezést, ugyanakkor – mintegy kárpótlásul – Bilkeiékhez szól *A' Pesti Magyar Társasághoz* című 1815-ös episztolája.

DÖBRENTAI GÁBOR (1785–1851), iskoláit Pápán és 1801–1805 között a soproni líceumban végezte, ő volt az ottani Magyar Társaság titoknoka (titkára), amikor 1803. szept. 24-én meghívták Berzsenyit „második rendbéli levelező társnak”.¹⁹ Berzsenyit – akivel egyébként távoli rokonságban is állt – saját bevallása szerint már „15 vagy 16 esztendő korában” látta,²⁰ vagyis abban az időszakban, amikor a soproni líceumban tanult: ez lehetséges, mert Berzsenyi 1795 után is visszajárt egykori iskolájába, használta a Magyar Társaság könyvtárát. Döbrentei 1806-ban németországi tanulmányútra ment, majd hazatérve 1807-től gróf Gyulay Lajos nevelőjeként dolgozott az erdélyi Oláhandrásfalván. Kazinczy 1811-ben elküldte Döbrenteinek Berzsenyi néhány versét, majd a következő évben megindult közvetlen levelezésük is. 1814 szeptemberében ifjabb báró Wesselényi Miklós és Pataky Mózes társaságában Niklára látogatott. Döbrentei ekkor indult Erdélyi Muzéum című folyóiratába több közleményt is kapott Berzsenyitől, aki a periodikában meghirdetett drámapályázat apropóján vetette papírra *A somogyi Kupa* címen ismert – töredékben maradt – színművét. 1815-ben Berzsenyi episztolát is írt Döbrenteihez. Levelezésük az 1810-es évek közepe és 1828 között valószínűleg szünetelt, s csak azután éledt újjá, hogy Döbrentei (John Bowring által kezdeményezett) népdalgyűjtési felhívására Berzsenyi lelkes választ küldött. Személyesen 1829. július 19-én találkoztak újra, amikor Döbrentei – ezúttal Gyulay Lajossal együtt – újabb látogatást tett Niklán. A továbbiakban Döbrentei – úgy is, mint az 1830-ban megalakult Magyar Tudós Társaság titoknoka – Berzsenyi legfőbb irodalmi kapcsolatává vált. Berzsenyi az ő közvetítésével lépett érintkezésbe Széchenyi Istvánnal is, aki körül Döbrentei különféle titkári teendőket látott el.

¹⁹ *A' Sopronyi Magyar Tanuló Társaság' Jegyző Könyve Sopronyba 1792–1806*, 143 r. = Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium Könyvtára, Sopron

²⁰ Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, 1811. máj. 20. = *KazLev*, VIII, 531.

Berzsényi halála után hozzájutott a családtól a hátrahagyott kéziratok nagy részéhez és ezek felhasználásával 1842-ben ő rendezte sajtó alá az első életműkiadást.

DUKAI TAKÁCS JUDIT (1795–1836) – Költőnő, Berzsényi Dániel felesége unokatestvére volt Judit édesatyjának.²¹ A levelezésben becenevén (**Dudi**), illetve költői nevén (**Malvina**) emlegetik. Írói tehetsége már korán megmutatkozott, 16 éves korától költői levelezést folytatott Horváth József Elekkel, majd levelező köre egyre tágult: kapcsolatba került Tatay Jánossal, Kresznerics Ferencsel, utóbb Döbrentei Gáborral és Kazinczyval is. Berzsényihez írt levelei nem maradtak fenn, s Berzsényitől is csupán egyetlen neki címzett levél fogalmazványa és tisztázata ismert. Juditnak Döbrentei Gáborhoz írt leveleiből és más forrásokból tudható azonban, hogy 1814 és 1817 között levélváltásban állt és többször személyesen is találkozott niklai rokonával. Egy ilyen alkalomról Judit a következőképpen tudósította Döbrenteit: „utoljára jött a’ leg kedvesebb Vendég a’ mi Berzsényink – igen jól töltöttük időnkét dél után mind egész estvélig olvastattam velem a’ Te leveledet is el kellett néki olvasnom, igen gyakran emlékeztünk felöletek ezt ha nem írnam is el gondolhatnád Kazinczy levelét háromszor kellett olvasnom, Kisnek levelét is olvasta ’s nevetve mondá hogy ezt egészen másképp értsem ’s gondoljam mint irva vagyon, mert itt a Kis ugymond nagyon roszul okoskodik, igen jó kedve volt Berzsényinek nálunk, ki mondhatatlan sokat nevettem véle örülök hogy Dukában mindég vig kedvel van.”²²

Berzsényi 1814-ben episztolát írt hozzá, levelében a költőmesterségre vonatkozó tanácsokkal látta el ifjú pályatársát, illetve témát adott neki *Csányi Sófi Sirhalmánál* című verséhez. Könyveket is kölcsönzött számára, például Goethe műveit.²³ 1817-ben közösen vettek részt a keszthelyi Helikon első ünnepségén. Judit 1818-ban férjhez ment és Dukáról Felsőpatyra költözött. Berzsényivel fenntartott kapcsolatáról innentől kezdve nem rendelkezünk adatokkal. Berzsényi tudósításai unokahúgáról: „Dukai Takács Dudi unoka hugom, jól nevelt, s minden kellemekekkel bíró leányka, 18 esztendő s szép értéke legalább megér hetven ezeret s méltó, hogy törekedésiben buzdítsuk, segéljük.”²⁴ „Dudi a’ leg virgonczabb leg lelkesebb társolkodó mindazon Asszonyok között mellyeket én valaha esmértem”²⁵

²¹ DUKAI TAKÁCH 1909, 21.

²² Dukai Takács Judit – Döbrentei Gábornak, 1815. máj. 29. = MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r 55/II., 383/r fol.

²³ Dukai Takács Judit – Kazinczy Ferencnek, 1815. febr. 20. = *KazLev*, XXIV, 165.

²⁴ Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1814. dec. 15. (180. levél)

²⁵ Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1817. febr. 27. (242. levél)

DUKAI TAKÁCS Zsuzsanna (1784–1848) – Berzsényi Dániel felesége, egyben másod-unokatestvére. 15 évesen, 1799. május 21-én ment feleségül Berzsényihez, aki ekkortájt Hetyéről az ő édesanyjának sömjéni birtokára költözött. Férjével való levelezése – melyből tőle jelenleg csak egyetlen levél szövege ismert – 1819–20-ból való, amikor Berzsényi Sopronban lakott, ott tanuló fiai szállásán. A niklai birtok ügyeit ez idő alatt Korenika (a levelezésben szereplő névváltozat: Kronecker) Sándor földbirtokos intézte,²⁶ azonban Dukai Takács Zsuzsanna férjéhez írt levele²⁷ mutatja, hogy neki is nagy és önálló szerepe volt az ügyek viteleiben. Maga Berzsényi így tudósított róla: „A’ mi feleségemet illeti, középszerű mindenben. 14 esztendő korában [sic!] vettem el, együgyűségben találtom, és abból fel sem szabadítottam, mert e’ részben egy kevéssé napkeletiesen gondolkoztam, vagy igazabban szollván ezen kis barbaries familiai nyavalám, testvérei kastélyokban és festett szobákban laknak de ő én velem két kis szobában megelégedik. Ha módi ruhák helyett jószágot szerzek, nem zugolódik, hanem a’ gyeritya vesztegetesért és firkálásért néha nagy panasza van ellenem, de én azt Socrateskent csak úgy hallok, mint a’ kotsi zörgést ablakom alatt.”²⁸

FESTETICS György, gróf (1755–1819) A keszthelyi főnemes művelődéspártoló tevékenységét Berzsényi mindig is nagyra tartotta. Ezt mutatja, hogy 1808-as versgyűjteményében két ódát is neki szentelt (*G. Festetics Györgyhez, Gr. Festetics György*), valamint *Keszthely* című versében is megemlékezett róla. Mindazonáltal először üzleti kapcsolatba került vele, t. i. a gróf uradalmi pénztárában tartotta megtakarított pénzét, kamat fejében. A kultúrapártolásáról híres Festetics 1814-től kezdve többször is tanújelét adta az ekkor már országosan ismert poéta iránti kitüntetett figyelmének. Megajándékozta kertjének legbecsebb oltványaival, 1815-ben egy bikát és két tehenet küldött neki, meghívta a georgikoni vizsgákra és az 1817-es helikoni ünnepségre, 1818-ban pedig 200 Ft-ot fizettetett ki a niklai költőnek literátori érdemei elismeréseként. Berzsényi részt vett az első helikoni ünnepen, verset küldött az ott előadott műveket tartalmazó kötetbe (*Hymnus Keszthely’ isteneihez*), majd Festetics megrendelésére ódát, valamint üdvözlő epigrammát írt Ferenc császárhoz. A gróf anyagi természetű ajándékait mindig kényszeredetten fogadó költő szép emlékversonban búcsúztatta Festeticset mint a magyar kultúra nagy mecénását. (*Elégia Gróf Festetics György’ hamvaira*).

²⁶ NOSZLOPY 1910, 28.

²⁷ 268. levél

²⁸ Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1809. márc. 12. (20. levél)

HELMECZI Mihály (1788–1852) (BIERBRAUER néven született, melyet előbb SÖRFÖZÖRE, majd szülőhelye, a zempléni Királyhelmece után HELMECZIRE módosított, nevét az 1820-as években kezdte következetesen y végződéssel leírni.) Nyelvész, műfordító, lapszerkesztő. A sátoraljaújhelyi gimnáziumba járt, majd 1804-től 1809-ig a piarista rend tagja volt. Innen kilépve a pesti egyetem hallgatója, 1811-ben bölcséleti doktorrá avatták. Ekkor jogi tanulmányokba kezdett. Pesti megélhetését az ifjú Siskovics József melletti nevelői állása biztosította. (Az ő apja Siskovics Pál cs. és kir. tanácsos.) Hamarosan az irodalmi élet fontos szervező személyiségévé vált, jó barátságban volt a könyvkiadó Trattnerrel, számos megjelenő munkának ő végezte a korrektúráját. Részt vett a Berzsenyi-versek kiadásának költségeit előteremtő adománygyűjtésben, s Kazinczy javaslatára 1812-ben ő vette át a kötet korrektúrázásának feladatát, mellyel az 1810 óta húzódozó ügy hirtelen lendületet kapott. Az 1813-ban megjelent könyvben egyedüli kiadóként tüntette fel magát, mely konfliktushoz vezetett közte és az egyik adakozó pesti kispap, Tatay János között, aki szintén közreműködött a kiadás előkészületeiben. Berzsenyi az első kiadás szövegűségével kapcsolatos kifogásai ellenére őt bízta meg a második, bővített kiadás sajtó alá rendezésével, melyben a kiadóhoz címzett episztolája is helyet kapott. Helmeczi az 1816-ban kijött kötet bevezetéséül hosszas értekezést írt a nyelvi neológia védelmében, Berzsenyi tudta és jóváhagyása nélkül. A verseskötet megjelenése után megszakadt kapcsolata Berzsenyivel, a húszas évek végén hiába ajánlkozott a költőnél egy újabb, harmadik kiadás sajtó alá rendezésére.

HORVÁT István (1784–1846) – Nyelvész, történész, Ürményi József országbíró titkára, 1816-tól a Nemzeti Múzeum könyvtárának őre, emellett 1823-tól a pesti egyetemen az oklevéltan, 1830-tól pedig a magyar nyelv és irodalom tanára. Révai Miklós, illetve annak halála után Kazinczy pesti triászának tagja. Berzsenyivel a pesti Paradicsom kávéházban találkozott először 1810 márciusában, majd szállásán is vendégül látta Szemere Pállal, Kölcsey Ferencsel és Vitkovics Mihállyal együtt, mely alkalommal történeti és nyelvtörténeti gyűjtéseiből, valamint nyelvészeti és történeti értekezéseiből olvasott fel nekik.²⁹ Berzsenyi később örömmel vette Horvát *Nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás híres magyar királyoknak védelmeztetések* című vitairatát. 1812 és 1815 között szerkesztette a Magyar Dámák Kalendárioma című zsebkönyvet, melyhez hiába kért Berzsenyitől kisebb verses elbeszéléseket. 1817-ben a Tudományos Gyűjtemény szerkesztősége az ő

²⁹ Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 407.

kezdeményezésére hagyott ki a Berzsenyi verseiről írt Kölcsey-féle recenzióból két bekezdést, melyekben a magyar költészet elmaradott mivoltáról volt szó.³⁰

HORVÁTH József Elek (1784/86–1835) – Ügyvéd, költő, drámaíró, tanító, gimnáziumi igazgató, 1833-tól az akadémia levelező tagja. A szegény árva gyermeket gróf Sigray József ivánci földbirtokos iskoláztatta. Horváth a szombathelyi papi szemináriumban tanult, majd – miután részt vett az 1809-es nemesi felkelésben – Pozsonyba ment jogot hallgatni. Az ügyvédi vizsgát letéve Skerlecz József bogáti uradalmának fiskálisa lett, ezután rövid ideig Sigray alkalmazta, majd 1815-től Szombathelyen élt. 1827-ben otthagyta a jogi pályát, s 1829-ben a kaposvári gimnázium igazgatói állását elfoglalva Somogyba költözött. Első jelentősebb műve, *A' szombathelyi Hymen* című, Himfy-strófákban írt alkalmi költeménye 1812-ben jelent meg. Valószínűleg ő a szerzője *A Dijonyi Poetára* című, névtelenül megjelent gúnyversnek, melyről írt recenzióját Dukai Takács Judit megküldte Berzsenyinek. (Ezt lásd a *Függelék*ben.) Verseken kívül írt pedagógiai tanulmányokat és több színművet is magyarra fordított, ám ezek kéziratban maradtak. *Bánk bán* című drámája és esztétikája, *A' szép tudományok' ismertetése* csak posztumusz láttak napvilágot.

1814-ben jelentkezett Berzsenyinél levéllel és hozzá címzett episztolával, abból az alkalomból, hogy kézhez kapta a niklai költő verseskötetét. Berzsenyivel való levelezése kezdetén a bogáti szeszfőzde fiskálisa, leveleit innen, majd pártfogója, gróf Sigray József ivánci kastélyából írta. Közös ismerőseik Dukai Takács Judit és Tatay János. Előbbivel Horváth már 1811-től levelezett, episztolákat váltottak.³¹ Berzsenyivel való kapcsolatára 1815-től nincs adat, az azután sem éledt újjá, hogy Horváth 1829-ben Kaposvárra költözött.

KAZINCZY Ferenc (1759–1831) – Kis János révén került ismeretségbe Berzsenyivel. 1803-ban Kis elküldte Kazinczynak Berzsenyi három versét, a következő megjegyzéssel: „közlöm veled egy ifjú Földes Urnak 's hallgatómnak, Ber'senyi Dánielnek egy pár versét [...]. Ez a' szép reménységű Költő nagy tisztelő; mind eddig senki sem tudta, hogy ő verseket írt, jóllehet már szép számmal készített. Itéletedet kéri általam”.³² Kazinczy lelkesülten válaszolt a küldeményre: „Én csendes gyönyörűséggel nézem messzinnen azt a' gyönyörű hajnallatot, melyet egünkön az a' szép Phosphorus terjeszt, 's kérem az élet' fonalán nyujtó lyányo-

³⁰ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1817. máj. 6. = *KazLev*, XV, 175.

³¹ TÓTH 2000.

³² Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1803. márc. 27. = *KazLev*, III, 43.

kat, hogy az enyémet el ne messék, míg megláthatom déli ragyogását!”³³ Kazinczy ekkor Berzsényi verseit másolatban többeknek továbbította, de közvetlen kapcsolatba csak azután került a niklai költővel, hogy 1808 őszén Sopronban magához vette immár 76 darabot számláló versgyűjteménye kéziratát Kistől. Ugyanezen év október 31-én maga kezdeményezte levelezésüket, első leveleit Kisen keresztül juttatta el Niklára. A korrespondencia kisebb-nagyobb szünetekkel folyamatosan tartott 1817 őszéig, amikor Berzsényi azért szakította félbe, mert Kazinczyt sejtette a verseiről írt Kölcsey-féle recenzió háttérében. Kapcsolatuk végső lezárásának szánhatta 1820. dec. 13-i híres levelét, melyben elhidegülése okaként „hypocondriáját” jelölte meg.³⁴ Kazinczy 1829-ben kezdeményezte újra a kapcsolat felvételét, azzal, hogy ajánlkozott a Berzsényi-versek újbóli kiadójának. Régi baráti levelezésük azonban nem éledt újjá, ekkor és 1831 tavaszán is csupán alkalmi levélváltás zajlott köztük. Berzsényi utóbb így emlékezett vissza legfontosabb levelezőtársára: „Én ő vele mindig furcsa viszonyban álltam; mert valamint én ő benne a költőt szerettem, egyéb alapokban pedig vele ellenkeztem; épen úgy érze ő is én irántam. Innét lett az, hogy ő énevem egyfelől a journalokban vitázott; másfelől pedig barátságos leveleiben folyvást szeretkötött elannyira, hogy számos leveleit ritkán győzém válasszal; s mikor én iránta meghültem is, akkor is gyakran próbálá velem a régi levelezést megújítani; a mi pedig igenis szép lélekre mutat. Ő benne a lelki barátság és szépirás, mind lelki, mind technikai értelmében, valami győzhetetlen szenvedély volt. Ő neki mindig kellett barátkozni és írni, még pedig mindig szépet és szépen írni, úgyhogy utolsó levele is, mellyet nekem utolsó évében irt csupa pictura volt. Volt ő benne egy kis hiuság és könyelműség, mellyek szerint barátjaival és egyéb tárgyaival, úgy az igazsággal is néha könnyelműleg bánt s megelégedék magával, ha valami szépet tudott mondani, a nélkül hogy a dolog komolyabb oldalával bajlódnék.”³⁵

Kis János (1770–1846) – Író, költő, műfordító, evangélikus püspök (szuperintendens). Berzsényi Dániellel már kövágóörsi prédikátorsága (1799–1802) idején megismerkedett, nemesdömölki lelkészként pedig baráti viszony alakult ki köztük, 1803-ban kölcsönös komaságba is kerültek egymással: Kis lett Berzsényi legidősebb fiának, Farkasnak a keresztapja, Berzsényi pedig Kis (gyermekként elhunyt) Lídia nevű lányáé. Berzsényi bevallotta barátjának, hogy verseket ír, és három költeményét át is adta neki, melyeket Kis 1803. márc. 27-én másolatban

³³ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1803. ápr. 6. = *KazLev*, III, 47.

³⁴ 276. levél.

³⁵ BERZSENYI Dániel, *Kritikai levelek [Második változat]*, IV. = BERZSENYI 2011, 280.

elküldött Kazinczynak véleményezésre.³⁶ Berzsényi 1804-ben Niklára, Kis 1808-ban Sopronba költözött, az ottani evangélikus gyülekezet lelkesze lett, majd 1812-ben a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspökévé választották. 1808 szeptemberében Berzsényi már egy egész versgyűjteményt küldött neki, Kis ön-életírása szerint „azzal a nyilatkozással [...], hogy mivel én buzdígtattam őtet példámmal is, szavaimmal is a versírásra, azért reám bízva múzája műveit, tegyék velek, mit tenni akarok; nem bánja, ha azok kinyomatnak is, ha tűzbe vetetnek is”.³⁷ A gyűjteményt a Kist Bécsből hazafelé utaztában meglátogató Kazinczy magával vitte Széphalomra. Kis 1809 elején felkérte Berzsényit, hogy küldjön munkákat Magyar Tárház címen tervezett, ám meg nem valósult folyóiratába. Berzsényivel való kapcsolatáról innentől csak sporadikus adatok állnak rendelkezésre. Berzsényi Kazinczyhoz írt leveleiből kiderül, hogy a 10-es években időnként személyesen is találkoztak, s Kis két fennmaradt levele mutatja, hogy figyelemmel kísérte Farkas keresztfia nevelkedését, házitanítót is ajánlott melléje. 1820/21-ben újra meglátogatták egymást néhányszor, amikor Berzsényi Sopronban lakott, ott tanuló fiai szállásán. 1829 októberében Kisnek Somogyban tett püspöki egyházlátogatása alkalmával Sörnyén találkoztak újra Thulmon Pál táblabíróval, majd legutoljára a Magyar Tudós Társaság egyik nagygyűlésén.

MAILÁTH (Majláth) János, gróf (1786–1855) történetíró, költő, nagyrészt német nyelven írt. A magyar irodalomtörténetben főként a magyar népmesék és műköltészet német fordítójaként szerepel. Vonatkozó kötetei: *Magyarische Sagen und Märchen* (1825); *Magyarische Gedichte* (1825); *Himfy's auserlesene Liebeslieder* (1829). Berzsényivel verseinek fordítójaként vette fel a kapcsolatot 1820-ban, s megküldte neki jóváhagyásra a német szövegeket. 1825-ben megjelent magyar költészeti antológiája nyolc költeményt tartalmaz Berzsényitől, s a kötetben található irodalomtörténeti áttekintés őt nevezi „vitathatatlanul az első magyar költő”-nek. Berzsényi hálóját azzal fejezte ki, hogy 1830-ban ódát írt Mailáth-hoz. Mailáth a Berzsényi-prózát is nagyra becsülő kevés számú kortárs olvasó közé tartozott, amint azt a *Poétai harmonistikáról* írt ismertetése mutatja.³⁸

NOSZLOPY Antal (1771–1838) Berzsényi másod-unokatestvére, ügyvéd, vrácsiki (ma: Újvárfalva) földbirtokos, táblabíró, a szabadsághős Noszlopy Gáspár atyja. 1802-ben költözött Vas vármegyéből, Dukáról az édesanyja, Berzsényi Éva után

³⁶ *KazLev*, III, 43–44.

³⁷ Kis 1846, 113.

³⁸ Vö. BERZSENYI 2011, 677–678.

örökölt Somogy vármegyei birtokra. Noszlopy Tivadar szerint „[Berzsenyivel] gyermekkorától fogva a legjobb rokoni viszonyban s haláláig sűrű levelezésben állott”.³⁹ Irodalomkedvelő ember volt, fennmaradt verseinek⁴⁰ és vígjátékának⁴¹ kézírata. Egyik lányát, Noszlopy Juliannát Berzsenyi legkisebb fia, László vette nőül, ezt azonban az örömapák már nem érték meg.

STETTNER (1848-tól ZÁDOR) György (1799–1866) – Irodalmár, jogtudós. A Vas vármegyei Dukán született, Berzsenyi Dániel másod-unokatestvérének, Soós Zsófiának a gyermekeként. A pápai református gimnáziumban, majd a győri jogakadémián tanult, már diákként levelezésben állt Kazinczy Ferencsel. Jogi tanulmányai végeztével, szülei halála után 1821 és 1824 között Dukán élt, ekkortájt többször találkozott Berzsenyivel, aki a faluban időzvéen hosszasan beszélgetett ifjú rokonával irodalmi tárgyokról.⁴² 1824-től megszakításokkal Pesten élt, Kisfaludy Károly és Vörösmarty baráti köréhez tartozott, Fenyéry Gyula álnéven publikált kisebb tanulmányokat folyóiratokban. 1827–28-ban Toldy Ferencsel együtt szerkesztette a *Handbuch der ungrischen Poesie* című német nyelvű antológiát, melybe Berzsenyitől is kértek verseket, s a költővel való kapcsolattartás feladata rá hárult. Ebből az időszakból való egyetlen fennmaradt Berzsenyihez írt levele. A *Conversations-lexikon*ni pör idején megjelent, Döbrentei-ellenes röpiratát valószínűleg megküldte Niklára. 1832-ben a jogtudományi rendes tanára lett a pápai református kollégiumban, Berzsenyivel való kapcsolatára ettől fogva már nincs adatunk.

SZEMERE Pál (1785–1861) – Kazinczy pesti triászának tagja, költő, esztéta, kritikus, folyóirat-szerkesztő. A széphalmi mester neki küldte el 1808 végén a Berzsenyi-versek általa átdolgozott kéziratát a javításokat tartalmazó listával együtt. Ez a kéziratcsomó nála (illetve barátjánál, Vitkovics Mihálynál) maradt 1810 márciusáig, amikor Berzsenyi személyesen vette át tőlük Pesten. A pesti látogatás alkalmával megismert fiatal irodalmárok közül ő tette Berzsenyire a legkedvezőbb hatást. 1817-ben a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőbizottsági tagjaként terjedelmes *Tudósítást* (azaz lektori véleményt) írt Kölcsey Berzsenyi verseit tárgyaló recenziójáról, melyben pontról pontra cáfolta a recenzens gáncsait. A munka nem készült el időben, így a recenzió kiadását nem befolyásolhatta. 1818-

³⁹ NOSZLOPY 1910, 7.

⁴⁰ PIM Kt. V. 4713/929.

⁴¹ MNL SML, XIII. 49.

⁴² Lásd: Stettner György – Fábíán Gábornak, 1823. okt. 1. = TAXNER-TÓTH 1987, 47–48.

ban Szemeréhez került Berzsényi első antirecenziójának a Tudományos Gyűjteményhez beküldött kézírata, melyet a szerkesztőségi megbízással (és utóbb Berzsényi kérésével) ellentétesen nem postázott vissza a szerzőnek, hanem magánál tartott, és később részleteket jelentetett meg belőle *Élet és Literatúra* című folyóiratában. 1819. május 17-én újra találkozott Berzsényivel egy pesti színházi előadáson,⁴³ majd pedig a Magyar Tudós Társaság 1832 márciusi nagygyűlésének alkalmából.

SZENTMIKLÓSSY Alajos/Aloyz, primóczi (1793–1849). Iskoláit Rozsnyón, Pesten, Nagyszombaton, Gyöngyösön végezte, majd a váci líceum bölcsészeti tanstékára járt, ezután az egri érseki jogakadémia hallgatója volt. Itt 1814 augusztusában fejezte be tanulmányait, és törvénygyakorlatra ment Gömör vármegye főjegyzőjéhez. 1815-ben Borsod vármegye táblabírájává nevezték ki, és Pesten a királyi tábla jegyzője lett. 1816-ban tett ügyvédi vizsgát, 1817-től Nógrád vármegye tiszteletbeli, majd 1819-től 1826-ig valós másodaljegyzője, ezután tisztségeitől megválva erdőtarcsai birtokán gazdálkodott. Költő, műfordító, drámaíró. Főleg dalai, epigrammái és meséi arattak sikert a korban. Kazinczynál 1812 novemberében jelentkezett egy hozzá írt episztolával.⁴⁴ Berzsényi figyelmét először széphalmi barátja hívta fel a tehetségesen verselő ifjúra, aki 1814. május 10-én Berzsényihez szóló ódát küldött Niklára. Berzsényi válaszelevelének fogalmazványa ismert, de a többi Szentmiklóssyhoz címzett levele elveszett. Az 1815 után abbamaradt levelezést Szentmiklóssy 1818 elején kísérelte meg feléleszteni. Berzsényi erre válaszul megküldte neki ekkor elkészült, Kölcsey bírálatára felelő első antirecenzióját, megbízva őt, hogy juttassa el Kazinczyhoz a kéziratot, „de Szent Miklósi elirtózva tőle, visszaküldé, 's kérte hogy őtet az olly kedvetlen Commissiókkal kémélje-meg”.⁴⁵ Ezek után kapcsolatuk valószínűleg végleg megszakadt.

SZÉCHENYI István, gróf (1791–1860) – Széchenyi naplójából ismert, hogy Berzsényi költészetét nagyra becsülte, *A magyarokhoz* című ódáját le is fordította németre, majd később műveit többször idézte munkáiban. Miután Berzsényi 1828-ban újra levelezésbe kezdett Döbrentei Gáborral, aki akkortájt különféle titkári feladatokat látott el Széchenyi körül, hamarosan megtörtént a közvetlen kapcsolatfelvétel is a niklai költő és a gróf között. Az előbbi volt a kezdeményező: Berzsényi 1829 elején Döbrentei Gábor közvetítésével küldött Széchenyinek

⁴³ Lásd a 276. levél jegyzetét.

⁴⁴ Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1813. márc. 4. = *KazLev*, X, 281.

⁴⁵ Kazinczy Ferenc – Wesselényi Miklósnak, 1818. okt. 23. = *KazLev*, XVI, 200.

(egy elveszett) levelet, melyben kifejezésre juttatta a gróf kezdeményezései felett érzett lelkesedését. Széchenyi egy évvel később eljuttatta Niklára *Lovakrul* című könyvét, a mellékelt levélben ígérve, hogy hamarosan meglátogatja a költőt. Berzsenyi saját, a görög *kalokagathia* mintáját követő ember- és társadalomeszményének megvalósulását látta Széchenyiben s annak reformterveiben, és ilyen értelemben dicsőítette őt a *Gróf Mailáth Jánoshoz* című ódában. Az ilyesfajta idealizálást elvből elutasító, és a vers átdolgozását kérő válasz kiábrándította Berzsenyit, aki letiltotta az időközben kéziratban terjedő költemény publikálását és egy rezignált levélben⁴⁶ megszakította a további érintkezést a főrenddel.

TAKÁCSI HORVÁTH JÁNOS (1793–1880) – A soproni evangélikus líceumban tanult, itt kötött barátságot Leopold Petz-cel, aki az első recenziót írta Berzsenyi verseskötetéről. 1814 novemberétől Kis János ajánlásával nevelősködött a Brunszvik-családnál Martonvásáron, majd miután tanítványai külföldre távoztak, 1815 első felében – szintén Kis ajánlására – Niklára érkezett, Berzsenyi fiai mellé házitánítónak. Itt csaknem egy évig maradt, majd Németországba indult, ahol 1816. máj. 10-én beiratkozott a jénai egyetemre. Tanulmányútajáról egy elveszett levelében számolt be Berzsenyinek, aki válaszolt is neki. Hogy Berzsenyi szellemi társra lelt az ifjú házitánítóban, arra az említett levélen túl az is utal, hogy több közös könyvrendelést indítottak Nikláról, részben Helmeczi Mihályon, részben Takácsi Horváth egykori soproni tanárán, Rummy Károly Györgyön keresztül. Takácsi Horváth másfél év után tért haza külföldi peregrinációjáról, ekkor segédlelkész lett Felpécezen, majd 1819-től lelkész Réten, 1826-tól haláláig pedig a Sopron vármegyei Vadosfán. Történeti, vallási és pedagógiai tárgyú cikkeket publikált a Felső Magyar-oroszági Minervában és a Tudományos Gyűjteményben. Nincs róla adat, hogy 1816 után is kapcsolatban állt volna Berzsenyivel.

TATAY JÁNOS (1789–1862), Horváth József Elek barátja, valószínűleg a szombathelyi papi szemináriumban ismerték meg egymást. Egyike a pesti kispapoknak, akik Berzsenyi verseskötetének kiadása körül bábáskodtak. A könyv 1813-as megjelenése után összekülönbözött Helmeczi Mihállyal, amiért az egyedül magát tüntette föl kiadóként. 1813 augusztusában pappá szentelték, ezután visszatért Szombathelyre, ahol teológiát tanított. Pestről távozva megszakadt kapcsolata Berzsenyivel, az új kiadás létrejöttében sem játszott már szerepet. Utóbb 1820-tól nagylövői plébános, 1851-től győri kanonok volt.

⁴⁶ 338. levél

VITKOVICS Mihály (1778–1829) szerb családban született ügyvéd, kétnyelvű költő és prózaíró, Kazinczy pesti triászának tagja. Berzsenyi először 1810 márciusában találkozott vele, pesti látogatásának alkalmával. Szemere Pál tudósítása szerint ekkor így nyilatkozott róla Berzsenyi: „Vitkovicsban poétai tűz, poétai vér vagyon. Módja és külsője eléggé mutatja azt. Nem tudom, miket ír, de én úgy tartom és gyanítom, hogy a' Víg és Satyrai darabokra nem fogna lenni alkalmatlan.”⁴⁷ Szemere Pál és Horvát István mellett egy ideig ő is ügyködött Berzsenyi verseinek kiadásán, 1813-ban pedig rövid időre vendégül látta a niklai költőt annak második pesti látogatásakor. Berzsenyi iránta ekkor érzett bizalmát jelzi, hogy tőle kért tanácsot leánya elhelyezéséről egy fővárosi nevelőintézetben és neki címezte a városi társas életmód dicséretét zengő 1815-ös episztoláját. Az 1817-es Kölcsey-recenzió okozta általános csalódottságának azonban Vitkovics iránti rokonszenve is áldozatul esett: pontosan meg nem fejthető okból 1820-ban már azok közé sorolta, akik őt „nyomorult állapotában szembe gunyolták”.⁴⁸

WESSELÉNYI Miklós, báró (1796–1850) – Az ifjú Wesselényi 1814 szeptemberében nevelője, Pataky Mózes és Döbrentei Gábor társaságában meglátogatta Berzsenyit Niklán, itáliai útjáról hazatérőben. (Ezután még több író is felkerestek, így Kisfaludy Sándort, Dukai Takács Juditot és Kazinczy Ferencet.) A korábbi fiatalember nagy hatással volt a költőre, aki elutazása után epigrammát írt hozzá, és leveleket küldött neki, huzamos levelezés azonban nem indult meg közöttük. Mindazonáltal továbbra is kölcsönösen számon tartották egymást, Wesselényi naplójának tanúsága szerint 1821 októberi soproni tartózkodásakor Kis Jánosnál érdeklődött Berzsenyi iránt, aki szerinte „minden magyartól tiszteletet érdemel” mint „felszentelt lelkes hazai lyricusunk”.⁴⁹ 1829 táján elküldte Berzsenyinek *A' régi híres ménesek egyike' megszűnésének okairól* című könyvét, valamint a Lótenyésztő Társaság felhívását az egyesület segélyezésére. A küldeményekre Berzsenyi egy neki és Széchenyinek közösen címzett levélben válaszolt. Döbrentei adata szerint 1832-ben, egy akadémiai nagygyűlés alkalmával találkozott újra személyesen Berzsenyi és Wesselényi.⁵⁰ Utóbbi részéről a kitüntetett figyelem utolsó dokumentálható jele, hogy 1833-ban a pozsonyi országgyűlés alkalmából rendezett egyik bálon szóba elegyedett Berzsenyi fiával, és apja hogyléte felől kérdezősködött.⁵¹

⁴⁷ Szemere Pál – Kazinczy Ferencek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 404.

⁴⁸ 276. levél

⁴⁹ WESSELÉNYI 1925, 14.

⁵⁰ BERZSENYI 1842/I, LVIII.

⁵¹ Lásd a 360. levélben.

Az egyes levelek jegyzetei

1. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak *Sopron, 1795. júl.*

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1896. dec. 8. (közli: BÁNÓCZI József) 2. BERZSENYI 1938, 14. Jelen kiadás szövege a PN-beli közlést követi, BERZSENYI 1938 szerint emendálva.

Magyarázatok

10 **Didactrum** – (lat.) tanulópenz, tandíj

11 **Asztal pénz** – éllemezésért fizetett pénz, kosztpénz (CzF. I, 214.)

13 **39 fl.** – Az összeg helyesen: 49 fl.

18 **Contókat** – (ol.–ném.) számlákat

26 **Spának** – Berzsényi iskolatársát a soproni líceumban Berzsényi évfolyamáról készült 1789-es névsor alapján a Sopron vármegyei Rusztról jött SPAH Károlyal (Carolus SPAH) azonosították. (MERÉNYI / VARGA 1982, 241.)

27 **vacatiokra** – Berzsényi az anyakönyvi bejegyzés szerint 1795 júliusában végleg távozott a soproni evangélikus líceumból, azzal a szándékkal, hogy joggyakornok vagy gazdálkodó lesz. (NÉGYESY 1893, 117.)

30–31 **Perillustri ac Generoso Domino Ludovico Bersenyi de eadem Domino parenti mihi Singulariter colendissimo** – (lat.) Tekintetes és Nemes bersenyi Bersenyi Lajos Úrnak, általam különösen tisztelendő Atyámuramnak

2. Berzsényi Dániel – Rosta Ferencnek, Tuba Györgynek és Rosta Ádámnak *Mesteri, 1798. márc. 5.*

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. Jelen közlés alapja a levél fotókópiája: PIM Kt., 2011. 8. 10. (Ez megjelent: MERÉNYI 1966, kötet végi illusztrációk között.) A levélpapír csonkolása miatt hiányzó betűket értelemszerűen, szögletes zárójelek közt pótoltam. Ugyanígy pótoltam az árendába szó utolsó, lehúzott betűjét.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 15. A címzést e kiadás szerint adom. (BERZSENYI 1938, 15.)

Magyarázatok

2–3 **Robotokat** – A jobbágnak a földesúr majorsági földjén teljesítette munkaszolgáltatásait.

3 **Rovásokat** – A rovás (lat. dica) a hadi adó kivetésének kulcsa, Mária Terézia 1772-ben egységesítette országosan, mi számít egy dicának.

6–7 **Atyám Uram nékem az Jóságot oda engedte** – Noszlopy Tivadar adata szerint Berzsényi Lajos nemcsak pálfai, hanem (Veszprém melletti) bándi birtokát is átengedte fiának, melyet az 1798-ban szintén bérbe adott. (NOSZLOPY 1910, 17.)

8 **árendáb[a]** – (lat.) bérbe, bérletbe

9 **Mesteri** – Község a Kemenesalján.

12 **Pálfán** – (ma) Kemenespálfa

3. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Sömjén, 1803. okt. 24.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1896. dec. 8. (Közli: BÁNÓCZI József) 2. BERZSENYI 1938, 15. (Alapszöveg.)

Magyarázatok

3 **Farkas** – BERZSENYI Farkas (1803. okt. 18.–1880. jún. 3.) Az egyik keresztapa Kis János volt. Lásd: NOSZLOPY 1910, 19.

10–12 **Perillustri ac Generoso Domino Ludovico Bersenyi de eadem D[omi]no Parenti singulariter colendissimo** – (lat.) Tekintetes és Nemes bersenyi Bersenyi Lajos Úrnak, általam különösen tisztelendő Atyámuramnak

4. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak
1805. ápr. 24. előtt

Kézirat

MTAK Kt. Ms 10.642/1. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Címzés a 2. f. verzóján. Ugyanitt piros viaszpecsét. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában ceruzával a jelzet, a verzón az MTAK pecsétje.

Az 1. f. verzóján a következő, Ajkay Jánostól származó rájegyzés:

	f	Xr
12 ^a Maÿ tett Computus szerint Somjenyi		
Joszag áraban fizettetett	8596 ft.	
1 ^a Aug. 1805 fizettetett ismét	700	
8596 Ft Interesse mint árenda	485	46.
700 Ft summán li[?] Interesse három fertály esztendőre mint az is árenda	31	20.
Két ökör mellyeket Bersenyi Ur el adott	190	
Egy hold földért Özvegy Gazdánének adatott	100	
	10,103	6

Prusinszkiné Asszony Árendája.

Megjelenés

ERŐSS 1969, 871.

Magyarázatok

1 **Uram Bátyám** – AJKAY János (1744–1815) répcelaki földbirtokos, Berzsényi sógora. Lásd még a 95. levelet és jegyzetét.

3 **40. köbölről való vetésemet** – A köböl régi úrmérték, nagysága általában 64 liter, azaz két véka. Közvetve földnagyság mérésére is szolgált: itt 40 köböl vetőmagot megbíró földterületre utal.

3–4 **Kunos Jakabnak** – KUNOSS Jakab (?–?), Vas vármegyei földbirtokos. Noszlopy adata szerint Berzsényi gyermekkori játszótársa, aki 1804 után a sömjéni ingóságokat megvásárolta tőle. (NOSZLOPY 1910, 19.) Az 1804. szept. 19-én kelt egyezség szerint Kunoss bérbe vette Berzsényinek a sömjéni határban található birtokait „egy vetésig” a termés feléért. (MTAK Kt, Ms 10642/6.)

5 **cedálni** – (lat.) átengedni, átruházni

8 **Sz Gyorgy napig** – április 24-ig

8–9 **computizalhatunk** – (lat.) számadást készíthetünk

9 **Insurectiora esendő költség** – A franciák ellen 1797 és 1809 között többször meghirdetett nemesi felkelés költségeit a vármegyei nemesség állta.

11 **favoriban** – (lat.) Kegyében, jóindulatában. A korabeli levelek záróformulájának visszatérő eleme.

15–17 **Spectabili ac Generoso Domino Joannii Ajkaÿ Inc[lyti] Co[mi]t[atus] Soproniensii T[a]b[ulae] Judi[ciari]ae assessorii primario D[omi]no Fratris sing[ulariter] colendissimo** – Tekintetes és Nemes Ajkay János Úrnak, tekintetes Sopron vármegye Főtáblabírájának, általam különösen tisztelt Bátyámuramnak

5. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak
Gomba, 1805. jún. 15.

Kézirat

Lappang.

Megjelenés

1. ERŐSS 1966, 136–137. Közli a levél első oldalának faksimiléjét is. 2. ERŐSS 1969, 870. (Teljesebb szöveg, részben eltérő olvasattal.)

A levél első oldalának szövegét az ERŐSS 1966-ban megjelent hasonmás szerint adom („van modja Kedves Uram Bátyámnak”-ig), innentől az ERŐSS 1969-beli, teljesebb közlést követem.

Magyarázatok

2 **Gombai Jószágomat** – A gombai (ez ma Marcali városrésze) szántóföldek, rétek és szőlőbirtok, egy kis parasztházzal. Részletes leírását lásd: PIM Kt., V. 1137. Vö. NOSZLOPY 1910, 20. A szőlőhegyen kívüli birtokrészeket Berzsényi 1810-ben zálogba adta, lásd a 71. levelet és jegyzetét.

4 **Polátsek Pál** – POLÁTSEK Pál (1773–1836 után) Vas vármegyei táblabíró, Berzsényi anyai nagybátyjának, Thulmon Jánosnak (1749–1828) a nevelt fia. (Az apjával konfliktusba került Berzsényi 1795-ben hónapokig Thulmon Jánoséknál lakott Niklán, erről lásd Thulmon 1795. dec. 31-i levelét: BERZSENYI 1938, 92–93.) Polátsek Berzsényi 1806-ban született Antal fiának egyik keresztaja. (NOSZLOPY 1910, 23.) Az 1830-as években pereskedett Berzsényivel. Lásd: HETÉSSY 1969, 610–613, valamint a 350. levelet és jegyzeteit.

12 **marhámat** – Itt: jószágomat, ingó vagyontárgyamat.

6. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek
1807. szept. 15. előtt

Kézirat

Nem ismert. Berzsényi Dániel említi a 7. levélben.

7. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Nikla, 1807. szept. 15.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (BANÓCZI József közlése.) 2. BERZSENYI 1938, 15–16. (Alapszöveg.)

Magyarázatok

8 **sarjut** – másodkaszálású szénát

10 **kereszt** – Gabonakereszt avagy kéverakás, a kérébe kötött, kiszáritás és a termésmennyiség megszámlálása céljából csomókba rakott szálas gabonára utal.

14 **Lidi** – BERZSENYI Lídia (1800. febr. 19.–1849. jún. 5.), Berzsényi lánya.

15 **Fartsi** – BERZSENYI Farkas, a legidősebb fiú.

15 **tsupa vasék** – Utalás az „olyan, mint a vasék” szólásra. Ennek jelentése: erős, egészséges, jól fejlett (gyermek). (O. NAGY 1966, 715.)

15 **Tantsi** – BERZSENYI Antal (1806. aug. 9.–1884. szept. 26.), Berzsényi második fia.

8. Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak

1808. szept. 14. előtt

Kézirat

A versgyűjtemény kézírata fennmaradt Kazinczy Ferenc hagyatékában. (*Ber'senyi Dániel' Versei* = MTAK Kt. M. I. L. 4-r 44.), a kísérlével azonban elveszett. Ennek másolata, melyet Kis Kazinczynak küldött el 1808. szept. 14-én, szintén nem lelhető fel. (Lásd: Pannonhalmi Főapátság Könyvtára, 10a. E. 27/1.) Kis János itt ennyit ír Kazinczynak a levéllel kapcsolatban: „Berzsényi verseit a napokban hozzám küldötte. Szándékát levelének ide zártt párjában láthatod. Adj kérlek tanácsot, ha Bétsben akarok rezet metszetni, és ha ott akarok nyomtattatni, kihez folyamodjam, és ki tenné meg az a' végre szükséges barátságos szívességet?” (*KazLev*, VI, 83.) Kis János kiadóul való felkérésére utal Kazinczy is egy helyen: „Kishez belépvén 12d. Oct, egy kötet versekkel ugrott élőmbé. Eggy Szala Vármegyei [sic!] fiatal 's már házas Földes Ur (Berzsényi Dániel, – a' Luther tanítványa) reá bírta verseinek kiadását. Elhoztam magammal, mert az orthographia s interpunctió benne képzelhetetlenül vétkes. De a' versek olly jók, sőt oly bájolók, hogy nem lehet szíves elragadtatás nélkül olvasni.” (Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, 1808. okt. 12. után = *KazLev*, VIII, 161. Tévesen 1810-re datálva.) A kísérlévelről így ír Kis János visszaemlékezéseiben: „[Berzsényi] versei gyűjteményét 1808-ban azzal a' nyilatkozással küldé hozzám, hogy mivel én buzdítgattam ötet példámmal is, szavaimmal is a' vers írásra, azért

reám bizza múzája műveit, tegyek velek mit tenni akarok; nem bánja, ha azok kinyomatnak is, ha tűzbe vettetnek is.” (Kis 1846, 113.)

9. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1808. okt. 31.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 1 f. Beírva: r/v. Mindkét oldalon az MTAK pecsétje. A levelet Kazinczy Kis János közvetítésével küldte el, a következő megjegyzéssel: „Ezen Berzsényinknek írt levelemet olvassd-meg 's küldd hozzá első postával. A' mit néki írtam, néked is szóll. Beszéltem Virágnak, hogy új, igen szerencsés követője támadott, de a' verseket ő nem látta”. (Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1808. okt. 31. = *KazLev*, VI, 109.) A Berzsényihez szóló levelet Kis egyéb elfoglaltságai miatt csak december elején továbbította, erre utal 1808. dec. 3-án Kazinczyhoz írva: „A' Berzsényi levele is tsak most indul utra. A' hozzá szólló leveleket p. Fehérvár, Lepsény, Martzali à Mikla kell, gondolom, adressálni.” (*KazLev*, VI, 142.)

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 8–9. 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 3–4. 3. *KazLev*, VI, 107–108. (1367.)

Magyarázatok

- 9 **Matthisson** – Friedrich von MATTHISSON (1761–1831) német költő
10 **Salis** – Johann Gaudenz von SALIS-SÆEWIS (1762–1834) svájci költő
10 **Virág** – VIRÁG Benedek (1754–1830) költő, műfordító, történetíró. Berzsényi ódát írt hozzá.
11–12 **Te engem Mesterednek nevezel** – Utalás a Berzsényi 1808-as versgyűjteményének élén álló *Kazintzy Ferentz* (később *Ajánlás*) című ódára.
16 **Dayka** – DAYKA Gábor (1769–1796) költő, pap, tanár. Műveit Kazinczy rendezte sajtó alá 1813-ban.
21 **Orthographiád 's interpunctiód** – (lat.) helyesírásod és központosításod
25 **Vignettet** – (fr.–ném.) címlapképet
27 **Terpsichorém** – Terpsikhoré a kilenc múzsa egyike, a görög mitológiában a tánc és a drámai kardalok megszemélyesítője.
27 **Marmontel Szívképző regéji** – KAZINCZYNAK fordított egyveleg írásai: *Első kötet, Marmontelnek szívképző regéji*, Széphalom, Abaujban, 1808. Fordítás

Jean-François MARMONTEL (1723–1799) francia történész, író *Contes Moraux* című munkájából.

10. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1808. dec. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektón és a verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „1.)”

A levelet Berzsényi Kis János közvetítésével juttatta el Kazinczynak. Kis 1808. dec. 24-i levelével küldte el Széphalomra, a következő megjegyzéssel: „Igen eleven örömmel zárom ide Berzsényi levelét. Örülök mind azon, hogy olly szíves tisztelettel viseltetik erántad, mind veled együtt különösen azon, hogy ötet a’ tudományoknak megnyerted. Néki tellyes szándéka a’ volt, hogy ezután a’ publicumtól magát egészen elvonja, a’ te Érdemed az, hogy szándékát megváltoztatta. Ő tőle valóban nem keveset lehet várni, ha azon az úton folyvást tovább megyen, mellyen jární kezdett.” (*KazLev*, VI, 165.)

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 4–6. 2. *KazLev*, VI, 147–149. (1384.)

Magyarázatok

6 **Napkönyvében** – naplójában

16 **függzeteimtől** – Kötelességeimtől. Valószínűleg Berzsényi nyelvi leleménye, vö. MURESANU 1910, 205.

20 **hajlatimnak** – hajlamaimnak

22–23 **az Esméreteknek ama fényesebb környékeit, hol Póp’ felseges képe szerint Álpeseken Alpések emelkednek** – Utalás Alexander POPE (1688–1744) angol költő hasonlatára: „A *little Learning* is a dang’rous Thing; / Drink deep, or taste not the *Pierian Spring*: / There *shallow Draughts* intoxicate the Brain, / And drinking *largely* sobers us again. / Fir’d at first Sight with what the *Muse* imparts, / In *fearless Youth* we tempt the Heights of Arts, / While from the bounded *Level* of our Mind, / *Short Views* we take, nor see the *Lengths behind*, / But *more advanc’d*, behold with strange Surprise / New, distant Scenes of *endless Science* rise! / So pleas’d at first, the towring *Alps* we try, / Mount o’er the Vales, and seem to tread the Sky; / Th’ Eternal Snows appear already past, / And the first *Clouds* and *Mountains* seem the last: / But *those attain’d*, we

tremble to survey / The growing Labours of the lengthen'd Way, / Th' increasing Prospect tires our wandring Eyes, / Hills peep o'er Hills, and Alps on Alps arise!" (Alexander POPE, *An Essay on Criticism* = POPE 1961, 264–265.) KIS János kortárs prózai fordításában: „A' kevés-tudás veszedelmes dolog. Vagy mélyen mérítsd, vagy meg se kóstold a' Múzák' forrását: itt a' kicsinyenként-iddogálás az ész megérszégíti, a' bőven-ivás viszont kijózanítja. Merész ifjúságunkban, a' Múza' bár-mi csekély ajándéka által felhevülve, a' mesterségek' hegyére sietünk: alacsony álló-helyünkben csak keskeny kört látván, 's az út hosszúságát nem sejtítvén. De midőn tovább megyünk, bámúlva új messzeségeket 's végtelen tájakat szemlélünk előttünk. Így a' magas Alpéseket bátor szívvel 's jó kedvvel készülünk meghágni; túl megyünk a' völgyeken, 's azt hisszük hogy már a' felhőkön felül vagyunk, hogy az örökös havasokon már győztünk; 's az első hegyeket és felhőket a' legutolsóknak tartjuk: de midőn ezekre felérünk, akkor borzadunk az út' hosszúságán; 's az új fáradtságokon a' szélesedő kilátás elfárasztja vándor szemeinket; halmokon halmok, Alpeseken Alpések mutatkoznak.” (Muzárium 1833, 165.) Berzsenyi a metaforát valószínűleg Johann Jakob ENGEL értelmezésében ismerte meg: „[U]m wahrhaft und daurend glücklich zu seyn, man sich eine Höhe zum Ziel setzen muß [...], die sich unabsehbar emporhebe, oder [...] deren Gipfel über das Grab hinaus bis in die Ewigkeit reiche. Der Weise, der diese Wahrheit erkennt, kann also unmöglich zu seinem letzten Ziele körperliche Wollüste machen [...]. Als minder verächtliche Ziele erscheinen aus diesem Gesichtspuncte: Macht, Ehre, Einfluß, Geschicklichkeit, Kunst; als der ersten und würdigsten eines: Wissenschaft, Erkenntniß der Wahrheit; weil hier, nach Popens schönem Bilde, sich Alpen über Alpen erheben, und die Begierde nie gesättigt, aber durch neue Freuden immer genährt, befeuert, geschwellt wird.” (Johann Jakob ENGEL, *Der Aetna* = DPhfdW, 2, 22–23.) (Ahhoz, hogy valóban és tartósan boldogok legyünk, olyan magaslatot kell célul tűznünk, amely beláthatatlan magasságba emelkedik, avagy amelynek csúcsa a síron túl az örökkévalóságba nyúl. A bölcs, aki felismeri ezt az igazságot, soha nem fogja a testi örömeket megtenni végső céljának. E szempontból kevésbé megvetendő céloknak tűnnek: hatalom, dicsőség, befolyás, ügyesség, mesterségbeli tudás; a legelső és legméltebb célok: tudomány, az igazság megismerése; mert itt, Pope szép képe szerint, alpeseken alpések emelkednek, és a vágy soha nem elégül ki, hanem új örömök táplálják, tüzelik, dagasztják.)

26 **Orthographiam és interpunctióim** – helyesírásom és központosításom

29 **Geznerrel** – Salomon GESSNER (1730–1788) svájci költő. Berzsenyi korai Gessner-olvasmányának bizonyítéka, hogy soproni diák korában a Magyar Társaság könyvtárából kikölcsönözte az *Idyllen* Kazinczy fordította kiadását.

(GESZNER' *idylliumi*, ford. KAZINCZY Ferenc, Kassa, Füskúti Landerer Mihály, 1788.) Lásd: SÓLYOM 1962, 498.

35 **hejjáz** – száll, lebeg (CzF. II. 1517.)

54 **interessálnak** – (lat.) érdekelnek, érintenek

11. Berzsenyi Dániel – Kis Jánosnak

1808. dec. 13. körül

részlet

Kézirat

A levélrészlet Kis János Kazinczynak írt 1808. dec. 24-i levelében maradt fent idézetként. Kis vonatkozó megjegyzése: „Hozzám irtt levelében a' mi Téged leginkább interessálhat, az ez:”. (*KazLev*, VI, 165.) A Kis János-levél a pannonthalmi Főapátsági Könyvtárban található (10a E 27/1), jelen közlés alapja ez a kézirat.

Megjelenés

KazLev, VI, 166. (Kis János 1808. dec. 24-i levelében.)

Magyarázatok

1 **A' mi a' Vignettet illeti** – Arról a címlapképről (fr.–ném. Vignette) van szó, melyet Kazinczy a Berzsenyi-versek tervezett kiadásához választott. Vö. a 9. levéllel és jegyzetével.

2 **kinyomás** – kifejezés

12. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek

Széphalom, 1808. dec. 23.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 8 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r., 3–8. f. r/v. A levélhez mellékelt „Jegyzések” új lapon kezdődnek. Az 1. f. rektójának felső szejgélyén: „C.)”, bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma, a rektók alsó szejgélyén az MTAK pecsétje. Ezt a levelet Berzsenyi csak 1810 márciusában kapta kézhez.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 241–248. 2. *KazLev*, VI, 157–165. (1389.)

Magyarázatok

4 **Imhol vannak verseid** – A levélhez mellékelt Kazinczy-féle tisztázatot nem maradt fenn. Ezt és a jelen levelet Berzsenyi csak 1810 márciusában kapta kézhez, amikor éppen ezért látogatta meg a kéziratcsomót őrző Szemere Pált és barátait Pest-Budán.

16 **Napam** – gr. Török Lajosné gr. ROGENDORFF Aloysia (1754–1817)

16 **Gróf Rogendorff Kajetán** – Cajetan von ROGENDORFF (1745–1809) milánói tanácsos, páduai pénzügyi kamarai elnök, Kazinczy anyósának testvére. Miután a napóleoni háborúkban elvesztette vagyonát, élete utolsó hónapjait Kazinczy vendégeként Széphalmon töltötte, eltemetve is ott van.

16–17 **Palatinus Pálffy Miklós** – PÁLFFY Miklós (1657–1732), 1714-től haláláig nádor, a törökellenes felszabadító háborúk hadvezére.

17 **Pálffy Carolinának** – Személyére nem találtam életrajzi adatokat.

18 **Guberniális Consiliar[ius]** – (lat.) kormánytanácsos

30 **Schriftsprachehez** – (ném.) Írott nyelv, azaz a grammatikákban és szótárakban kodifikált nyelvi sztenderd. Kazinczy Schriftsprache-fogalmáról lásd: BÍRÓ 2010, 291–300.

33 **útmutatásom a' nyomtatónak 's rézmetszőnek** – Ez nincs a levél mellett, elveszett.

34 **Thomas Lang** – Thomas LANG (1749–1812), bécsi vésnök és éremmetsző.

45 **Frontispicium** – (lat.) címlapdísz, könyvcímkép

47 **frontispice** – (fr.) Illusztrált mű első lapja, a műben foglaltakra vonatkozó jelképes ábrázolásokkal díszítve.

49 **Neidlnél** – Johann Josef NEIDL (1776–1832), osztrák rézmetsző és könyvkiadó.

50 **Egyveleg Irásimon** – *Kazinczynak fordított egyveleg írásai*, Első kötet, Széphalom, Abaujban, 1808. A vignette-ről lásd a 9. levelet.

54 **Compactorok** – (lat.) könyvkötők

59 **scholionjainak** – (gör.) jegyzeteinek

59–60 **Erről szölkék már a' Magyar Régiségek scholionjainak egyikében** – SYLVESTER János *Grammatica Hungaro-Latina* című nyelvtanához fűzött egyik lábjegyzetben. Kazinczy DÉVAI BÍRÓ Mátyással vitázik, aki az 'a' névelő utáni aposztrófot az utána álló (mássalhangzóval kezdődő) szó első első betűje megkettőzésének jeleként értelmezi: „Dévainak nincs igaza. – Midőn nyelvünk e' szót a' barát kimondja, minden bizonnyal nem úgy hangzatja a' b betűt, mint midőn ezt mondja, *habba* [...]. Az apostrophus a' z betű' kimaradását jegyezvén, éppen azt a' szolgálatot teszi az írásban, a' mit a' muzikális nótázatokban tészen

a' *pausa*' jele: nem kettőzteti a' hangot, hanem a' nyelvet *felfüggeszti*". (*Magyar régiségek és ritkaságok*, kiadta KAZINCZY Ferenc, Első kötet, Pest, Mossóczy Instítóris Károly számára, Trattner Mátyás, 1808, 46–47.)

65 **Siess Clárának** – SIESS Anna Klára (?–1800) soproni nyomdatulajdonos, SIESS János József özvegyeként 1789 és 1800 között vezette a nyomdát. Nem világos, hogy a Kazinczy által itt bírált címlaptervezeten miért szerepelt, hiszen ekkor már nem az ő nevével jelentek meg a nyomda kiadványai.

67 **Ózv. Landerer Katalin** – LANDERER Katalin (?–1802) férje, LANDERER Lipót Ferenc budai nyomdatulajdonos 1764-es halála után vette át a nyomda vezetését.

69–70 **ne in limine ipso impingamus** – (lat.) ne essünk el már a küszöbön

75 **Három könyvre osztottam-fel a' könyvet** – A Kazinczy-féle kötetfelosztás rekonstruálását Gálos Rezső és Merényi Oszkár is megkísérelte. Lásd: GÁLOS 1936, és BERZSENYI 1979, 198–199.

76 **dem Tone nach** – (ném.) A tónus szerint. Kazinczy tónuselméletéről vö: CSETRI 1990, 134–139.

83 **Alltagspoesien** – (ném.) Köznapi költemények.

84 **Wieland** – Christoph Martin WIELAND (1733–1813) német író, költő, fordító, folyóiratszerkesztő

88 **egymás után mingyárt terheimet s terheit** – *A' Mu'sához* 4. és 5. vsz.

93–94 **Ezen valóban igen szép dalnak** – *A' Mu'sához* című versről van szó.

95 **homoeoteleütont** – (gör.) Nyelvi vagy metrikai egységek utolsó egy-két szótagjának – többnyire egy-egy ragnak, vagy képzőnek – az ismétlődése, rím-szerű összecsengése.

99 **Psyche' bíborkebeleből etc.** – *A' Szerelemhez* c. vers kezdősora.

104 **Mi a földi élet?** – *A' Szerelem* kezdete.

109 **particulájiktól** – (lat.) határozószavaiktól

109 **hemistichiumba** – (gör.) félsorba

118 **Kény dat kénye, non kényje. Ita törvény** – A kény részes esete kénye, és nem kényje. Ugyanígy a törvény, király... esetében.

120 **14. Illik e** – A következőkben a *Cloe* című versről van szó.

125 **Az ízetlen Tordai lantosra** – GYÖNGYÖSSI János (1741–1818), újtordai református lelkész, alkalmi költeményeit leoninus versformában írta.

127 **pag[ina] aversa 8.** – a 8. lap hátulján

127 **títílázva** – *A Tavasz*, 5. vsz. 1. sor.

127 **onomatopoeia** – (gör.) hangutánzás

127 **tüzők** – *A Tavasz* 6. vsz. 2. sor.

- 128–129 **in der Schriftsprache** – (ném.) az írott nyelvben
- 130 **kegyetlen** || **vadtól** – *Egy szilaj Lyánkához*, 1. vsz. 3–4. sor
- 137 **Kedves** || **szív** – Helyesen: „kegyes / Szív” (*Egy szilaj Lyánkához*, 3. vsz. 3–4. sor)
- 137–138 **Adj[ectivus] et substantiv, in duos versus discerpta** – melléknév és főnév [itt tkp. jelzős szerkezetre utal], két külön verssorba szétválasztva
- 139 **Csatináz, tililáz** – *Egy szilaj Lyánkához*, 4. vsz.
- 139 **Comicus onomatop[oea]** – (gör.) nevetséges hangutánzás
- 140 **rubro notata** – (lat.) vörössel jelezve
- 143 **o tündérek’ mosolygó szép leánva** – Helyesen: „oh Tündérek’ / Mosolygó szüz Leánya!” (*Az Örömhöz*, 1–2. sor)
- 144 **sütés** – A versben a gondolatot határozatlanul kifejező szó vagy szócsoport, kényszeredett, töltelékül használt kifejezés. Kazinczy egyedi szóhasználata. (Lásd: SIMAI Ödön, *Sütés*, MNyr, 1911, 380–381.)
- 148 **Amathus, nem Amathunt** – A verscím egy ókori ciprusi Aphrodité-, majd Vénusz-szentély nevére utal. A Berzsenyi által eredetileg használt névváltozat a korabeli német irodalomban volt elterjedt, pl. Schiller *Die Götter Griechenlands* című költeményében is szerepel. (Vö. CSETRI 1986, 154–155.)
- 156 **p. 17. Nem Lizi** – *Egy hirtelenhez*, 1. sor
- 168 **Das Lied ist zu süßlich! zu sehr im Ton der Alltags Natur** – (ném.) A dal túlságosan édeskés! Túlságosan a köznapi természet tónusában.
- 169–170 **Ein Lied im Ton des vorigen (Beide können in das 3te Buch kommen)** – (ném.) Dal az előző tónusában. (Mindkettő a 3. könyvbe kerülhet.)
- 171–172 **In der letzten u[nd]. vorletzten Stanze fehlen zwey Worte. Sie waren platt. Man ersetze sie durch besser gewählte** – Az utolsó és utolsó előtti stanzában hiányzik két szó. Sekélyesek voltak. Jobban választottakkal kell helyettesíteni őket.
- 185 **Siria napja** – *Horatz*, 2. vsz. 4. sor
- 187 **p. 26. Szép, szép az élet, Emmi etc. és p. 27. Itt hol e’ bujd[oso]** – *Emmihez és Szerelmes Bánkódás*.
- 188 **Von geringem Werth! Beyde Lieder könnten wegbleiben** – (ném.) Csekély értékű! Mindkét dal elmaradhatna.
- 195 **epithetet** – (gör.) jelzőt
- 196 **Hellai** – *Virág Benedekhez*, 3. vsz. 2. sor
- 197 **Delicta maior[um]** – Horatius *A rómaiakhoz* című ódájának kezdő szavai („Delicta maiorum inmeritus lues / Romane”, *Ódák*, III, 6, 1–2.) *A’ Magyarokhoz* című óda mottója Berzsenyi 1808-as kéziratoss gyűjteményében.
- 199 **pronunciatio** – (lat.) kiejtés

202 **Gvadányi** – GVADÁNYI József (1725–1801) író, vezérőrnagy (lovasgenerális). Berzsenyi *A' Magyarokhoz* (Romlásra indult...) című ódája 1808-as változatának 15. versszakában említi az ősei hagyományos öltözetét elhagyó magyarokra mondott átokban. Gvadányi *Egy falusi nótáriusnak budai utazása* (1790) című verses elbeszélésében tette gúny tárgyává a külföldi divatot majmoló magyarokat.

203 **penultima** – (lat.) utolsó előtti

208 **nunquam** – (lat.) soha

209 **fumum ex fulgore!** – (lat.) Füstbe hal a láng. Horatius-utalás: „Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem”. HORATIUS, *Ars poetica*, 143. MURAKÖZY Gyula fordításában: „Nem hal füstbe a láng, de a füstből szít ragyogást”.

211 **Hát bölcs** – *A' felkelt Nemességhez*, 10. vsz. 1. sor

213 **kalpaggal** – *A' felkelt Nemességhez*, 15. vsz. 3. sor

217–218 **az ott álló szó isméretlen szó a' hazában, 's nem méltó hogy isméretes legyen** – Kazinczy valószínűleg a moraj szót kifogásolta (*Az Ulmai ütközet* 3. sora: „Zúg mint dagadt felhők morajja”). Erre vonatkozhat Berzsenyi válaszában: „Robaj, moraj, zörej, zsibaj, dörej, dunai szavak ugyan de igen jó magyar szavak, szint úgy mint a' Kaczaj és zaj.” (77. levél, 1811. febr. 15.)

221 **gyava nyúlát Núbia parducza!!** – *A' felkelt Nemességhez a' Szombat-helyi táborban*, 16. sor

223 **Eszterházyt** – herceg ESTERHÁZY Miklós (1765–1833) tábornagy és műgyűjtő. 1791-ben a nemesi testőrség kapitánya lett, 1794-ben ezredes, 1796-ban tábornok a császári hadseregben. Az 1797-es nemesi felkelés idején saját költségén szerelt fel egy önkéntes ezredet. 1804-ben elnyerte a birodalmi herceg címet. 1809-ben Napóleon őt akarta Magyarország királyává koronáztatni, ezt azonban nem fogadta el. 1817-ben a császári hadsereg tábornagja lett. Az Aranygyapjas rend lovagja és a Szent István-rend nagykeresztese. Átépitette a kismartoni kastélyt. Gazdag képtárat hagyott hátra, ez lett az alapja a későbbi Szépművészeti Múzeumnak.

223–224 **peccat[um] contra unitatem. Nunc non erat huic locus** – (lat.) A (költemény) egységének megsértése. Korábban nem volt ilyen szöveg hely.

225 **Pannon legelső embere** – *Hertzeg Eszterházy Mikloshoz*, 1. sor

230 **Zu gezwungen** – (ném.) túlságosan erőltetett

235 **a' zabolák 's kötelek szakad[nak]** – *A Magyarokhoz az 1807dik esztendőben*, 3. vsz. 4. sor

239 **Himfyhez** – *A Kisfaludihoz* című versre utal.

242 **Nyögdécselő** – *A' Melancholia*, 1. vsz. 4. sor

- 242 **transformat[um]** – átváltoztatva
 243 **Melly igen szép dal** – Butsuzás Kemenes-allyától
 246 **Jó: de rossz az utolsó sor** – A *Féltés*
 246–247 **ist nicht geeignet um ein poetisches Bild in einer Ode zu seyn** – (ném.) Nem alkalmas rá, hogy költői kép legyen egy ódában.
 251 **fellegek || közt** – A *Reggel*, 1. vsz. 3–4. sor
 251 **Schnitzer** – (ném.) hiba
 252–253 **Gehört nicht in die Reihe der geründeten Stücke der Sammlung. Das Stück bedarf noch der Feile, oder gar des Ambos** – (ném.) Nem tartozik a gyűjtemény lekerekített darabjai közé. A darabnak szüksége lesz még reszelőre, vagy akár üllőre is.
 258 **Mein Mädchen ist nicht adelich. Ennek ez talán csak fordítása** – A *Mein Mädchen ist nicht adelich* kezdetű dalra utal (címe: *Der Seligkeit höchster Moment*), amely szerepel a korabeli énekeskönyvekben: vö. GALOS 1936, 13–14. Valójában csak az ének első két sora hasonlít *Az én Kegyesem* kezdetére.

13. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1808. dec. 27.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. 2. f. r. A rektókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 6–7. 2. *KazLev*, VI, 167–168. (1391.)

Magyarázatok

39–40 **Circulusokat quadráljon 's Kant ellen írogasson, mint a' mit a' Poéta Horváthon látok** – HORVÁTH Ádám munkái a kör négyszögesítéséről: *Quadratura circuli a petitionibus principii, quibus lunula Hippocratis arguitur immunis*, Buda, 1807. és *Defensa quadratura circuli*, Buda, 1807. Kant ellen szólt Horváth például Kazinczynak írt 1802. dec. 8-i levelében: „Hirbül kell hallanom azt, hogy Kantnak némelly idéetlen majmai, a' kik ha talán látták is, de úgy nem ismerik Kantot mint én, és tsak azt sem tudnák igazán definiálni, mi az a' transcendentale? a' mit pedig maga Kant is, el-Leibnicztül-tulajdonított; ki nevetik, szólják szapulják az én Psychológiámat [...] majd látni fogják az ostoba gunyolók, hogy tudtam én azt mikor Psychológiát irtam is; mi valóban a' Lélek?, tudtam, hogy van e? és ha van, mitsoda az Erkölts és Morál;? mi a' valódi

Physica, mi a' természet? mi az elementum. és látni fogják, melly természet szerént való szárnyai vagynak a' transcendentalis gondolatoknak; melly együgyű kezdete van a' józan Philosophianak, a' millyen lessz a' vége vagy utólja is valaha; melly nagyon el lehet a' böltselkedő azok nélkül az Abrakadabrák nélkül, mellyeket a' Pythagorás (egyébaránt hasonlíthatatlan Genie) hamvaiból, új életre hozott, és NB ma! a' világosság epochájában – Kant". (*KazLev*, II, 522–523.)

43 **Horváth** – Pálóczi HORVÁTH Ádám (1760–1820) költő, író. A levél megírásának idején Horváth és az utóbb említett Sárközy is a somogyi Nagybjomban élt. Kazinczyval való ismeretségük még a fogsága előtti időszakra nyúlik vissza, és szerepe van benne szabadkőművességüknek: Horváth és Sárközy egyaránt a zalaegerszegi szabadkőműves páholy tagjai voltak.

43 **Sárközy István** – SÁRKÖZY István (1759–1845) kultúrapártoló földesúr, műfordító, költő. Iskolái végeztével négy évi katonáskodás után vármegyei tisztsegeket viselt: 1785-től Somogy vármegye aljegyzője, majd megyei ellenőr, élelmezési biztos, 1790-től táblabíró, 1794-től 1801-ig főszolgabíró, főadószedő, 1824 és 1836 között másodalispán, 1793-tól haláláig a belső-somogyi ev. ref. egyházmegye gondnoka. Kazinczyn kívül barátságban állt Horváth Ádámmal és Csokonai Vitéz Mihállyal is. Művei kéziratban maradtak, köztük kéziratossal verseskönyve. (Vö.: SÁRKÖZY 1906, 68–72; LACZKÓ 1980.) Berzsenyivel Kazinczy ösztönzésére lépett kapcsolatba, Kazinczy több levelét is közvetítették egymásnak. Berzsenyivel váltott levelei elvesztek.

14. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek *Nikla, 1809. jan. 18.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzókon az MTAK pecsétje. Az első rektó felső szegélyén idegen kéztől: „2.)” Ugyanitt a bal felső sarokban idegen kéztől: „2.”, a jobb felső sarokban Kazinczy rájegyzése: „18. Jan. 1809.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 7–10. 2. *KazLev*, VI, 185–188. (1400.)

Magyarázatok

3–4 **Uraságod mastani levelében** – Lásd a 13. levelet.

6 **Crisisen alúl** – (gör–lat.) kritikán alul

23 **foliantok** – (ném.) nagy, nehéz könyvek

37 **Én majus 6^{dik} napján leszek 29 esztendő** – Berzsenyit 1776. május 7-én keresztelték Nemesdömölkön (vö. NOSZLOPY 1910, 13.), tehát 1809-ben valójában 33 éves volt. (A dátumok egynapos különbözősége a születés és az egyházi anyakönyvezés napjának eltéréséből fakadhat.) Berzsenyi László azzal magyarázza a tévedést, hogy apja „néhány írásokat” csak édesatyja 1819-es halála után talált meg. (Berzsenyi László – Toldy Ferencnek, 1860. júl. 16. = MTAK Kt. M. I. L. 4-r, 120. IV.) Ennél valószínűbb Németh László felvetése, hogy a fiatalítás Berzsenyi önmitológiájának része. (Vö. NÉMETH 1986, 66–67.) A születési évszám a *Handbuch*-ban már helyesen szerepel (TOLDY 1828, II, 60.), és a Berzsenyinek Farkas fia mint alszolgabíró által kiállított 1831-es útleveél is jól adja meg évei számát. (PIM Kt. 2013. 9. 2.)

48 **superstitiose** – (lat.) babonásan

49–50 **profanálnám** – (lat.) szentségteleníteném meg

52 **agyvázoktól** – A ném. Hirngespinst megfelelője, itt a. m. 'téves, valóság-tól elrugaskodott elképzelés, elmélet', 'agyrem'. Berzsenyi szóleleménye. A váz szó egyik jelentése a régi magyarban: 'a valóságnak nem megfelelő ábrázolás', 'bálvány'. (NySz. III. 1031.)

53 **grammatista koromban** – A gimnázium alsó tagozatára utal. A soproni líceumban Berzsenyi 1788-ban vagy 1789-ben kezdte meg tanulmányait és az előkészítő osztály(oka)t elvégezve 1790–1792 között volt grammatista.

57 **szillogizmusok hangléptsőin** – A „hangléptső” a ném. Tonleiter (a. m. 'hanglétra', 'skála') magyarítása. Itt az előzménytől mindig a zárótételhez jutó logikai következtetési formák (gör. szillogizmusok) követésének metaforája a hangskálán való fokozatos haladás.

62 **Aganippe tsepeibe** – Aganippé a görög mitológia szerint a Helikon alján eredő forrás neve, melynek vize költői ihletet támaszt.

67 **bábjait** – A „báb” szó Berzsenyi kedvelt kifejezése a 'mesterkéltnél, lélektelen, nem a józan észnek megfelelő dolgok'-ra.

70 **ismét elvált feleségétől** – Horváth Ádám 1808. jún. 16-án költözött külön második feleségétől, Sárközy Jusztinától. Vö. NÉMETH 1999, 751.

72 **bajmolódna** – bajlódna, vesződne (lényegtelen dolgokkal) (CzF. I, 383.)

72 **Aristipposznak** – ARISZTIPPOSZ (i. e. 435–370), görög hedonista filozófus.

73 **az Aszonyt** – Sárközy István felesége Chernelházi CHERNEL Eszter (1771–1829) volt.

76 **az insurrectio modificáltatni fog** – (lat.) elrendelik a nemesi felkelést

77 **modalizálnák** – (lat.) mérsékelnék

78 **borjút** – katonai hátizsákot

79–80 **Flaccus és Alceus elvesztették a' paist** – Horatius (teljes nevén Quintus HORATIUS FLACCUS), a philippi csatában pajzsát hátrahagyva futásban keresett menedéket (HORATIUS, *Ódák*, II, 7, 10.), ALKAIOSZ görög költő (i. e. 620–i. e. 570/580) a Mütiléné és Athén közti háborúban szintén pajzsát eldobva menekült. (HÉRODOTOSZ, *Histories*, 5. 95.)

81 **Assessorokból** – (lat.) Táblabírákból. Főispáni kinevezésű föllebviteli bírák a nemesi vármegyében, többnyire külön javadalmazás nélkül. Minden jobb-fajta birtokos nemes megkapta ezt a címet, vármegyénként több száz fő.

81 **Prokatorokból** – (lat.) ügyvédekből

82 **Batalion** – (fr. helyesen bataillon) zászlóalj

82 **de jure** – (lat.) jog szerint

89–90 **Fridrik tsudájinak, gyülevesz szökevények és foglyok voltak eszközei** – II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) porosz király hadseregére, mely zsoldosokból és erőszakkal toborzott katonákból állt.

92 **quisque suos patimur** – „Mindegyikünk a saját lelkével szenved.” (VERGILIUS, *Aeneis*, VI, 743, ford. LAKATOS István)

96 **eskütt** – Esküdt, a vármegyei törvényszék tisztviselője.

100 **Diogenesnek** – Utalás Szinópeí DIOGENÉSZ (i. e. 404–i. e. 323) görög cinikus filozófusra, aki a társadalom iránti megvetése jeleként egy hordóban lakott. Az embergyűlölő filozófus képével helyezkedik szembe Christoph Martin WIELAND *Nachlaß des Diogenes von Sinope* című regénye, melyet Kazinczy fordított le, s mely Diogenész emberbaráti és világpolgári jellemvonásait hangsúlyozza. (KAZINCZY 1793)

15. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek

Széphalom, 1809. febr. 14.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 3 f. Beírva: r/v. A rektókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 10–12. (Kihagyásokkal.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 10–15. 3. *KazLev*, VI, 224–228. (1419.)

Magyarázatok

6 **nyelvünk nem bír a Sie s Vous-val** – Az ezeknek megfelelő „ön” névmás használatának elterjedése későbbi fejlemény, Széchenyi István nevéhez kötődik.

- 10 **Hoheitjait 's Durchlauchtjait** – (ném.) felség, fenség
- 22 **czondrában** – ócska ruhában, rongyokban (CzF. I, 1157.)
- 26 **2387 napi szenvedés** – Kazinczyt a Martinovics-féle összeesküvésben való részvétel vádjával 1794. dec. 14. és 1801. jún. 28. között tartották fogva. 1795-ben fővesztésre ítélték, majd az ítéletet várfogságra enyhítették. Büntetését Brünmben, Kufsteinben és Munkácson töltötte le. Életének ezt a szakaszát örökíti meg a *Fogságom naplója*. (KAZINCZY 2011.)
- 36 **Cameráriusi** – (lat.) főtárnoki (bírói tisztség, a feudális Magyarországon a a negyedik világi főméltóság)
- 50 **egy anyali lelkü asszonyban** – Kazinczy 1804. aug. 27-én vette feleségül TÖRÖK Sophie-t (gróf TÖRÖK Sophie Antonia, 1780–1842).
- 58–59 **két Tántja, a' két Comtesse Rogendorff** – Kazinczy feleségének nagynénjei szaléziánus nővérek voltak Bécsben: gr. ROGENDORFF Marianna (1752–?) és gr. ROGENDORFF Josepha Ernestine (1758–?). Lásd: Gróf Heister Fülöp – Kazinczy Ferencnek, 1807. ápr. 13. = *KazLev*, XXII, 178.
- 60 **Kázmérba** – Az Abaúj vármegyei Nagykázmér (ma: Vel'ky Kazimír). Kazinczy apósának, gróf Török Lajosnak volt itt a birtoka.
- 66 **szesz** – (itt) tettetés, mesterkéeltség (CzF. V, 1306.)
- 67 **Schöngeisterey** – (ném.) szépelgés
- 68 **Véled egy esztendőben született** – Kazinczyt Berzsenyi tévesen informálta születése évéről, lásd a 14. levelet és jegyzetét.
- 71 **I. Károly** – I. Károly (1600–1649) angol király. Saját parlamentje állította bíróság elé és fejeztette le. Felesége Henrietta Mária francia királyi hercegnő volt (1609–1669).
- 73–74 **A lyánykám, Eugénia – a' Generális Vay Miklós' keresztgyermeke** – KAZINCZY Eugénia (1807–1903), Kazinczy második gyermeke; báró VAY Miklós (1756–1824), királyi kamarás, tábornok, hadmérnök, a kelet-magyarországi folyószabályozást irányító királyi biztos. A török háborúban tüzérkapitány volt, 1786–1788-ban nyugat-európai tanulmányutat tett, 1787-ben a Royal Society tagjává választották. A magyarországi ellenzék egyik vezéralakja, 1790-ben Angliába utazott, hogy titokban egy lehetséges brit–magyar szövetségről tárgyaljon. Borsod vármegye követeként több országgyűlésen részt vett, szolgált a nemesi felkelésben, 1807-ben javaslatot tett annak megreformálására. (SZAKÁLY 2003, 107–139, 213–239.)
- 81 **Hæc est vita solutor[um] misera ambitione, gravique!** – Így él az, kit nem terhel nyűgös, csunya becsvágy. (HORATIUS, *Szatírák*, I, 6, 128–129, ford. BEDE Anna.)

83 **B. Prónay László** – báró PRÓNAY László (1735–1808), Nógrád vármegye alispánja, 1770-ben kap bárói címet, 1783-tól a Helytartótanács első protestáns tanácsosa, Turóc vármegye főispánja, II. József alatt a besztercebányai kerület biztosa, 1790-től Csanád vármegye főispánja. Az 1790-es években a diétán a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tételéért küzdött. Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta, és az ő ösztönzésére vett részt a Cotta könyvkereskedés pályázatán. Vö. Kazinczy Ferenc – Prónay Lászlónak, 1808. máj. 12. = *KazLev*, V, 445–448.

84 **a' Tubingi kérdésekre** – A pályázatot a tübingeni Cotta-könyvkereskedés írta ki, de a bécsi titkosrendőrség sugallta és finanszírozta. Az *Allgemeine Zeitung*ban és a Hazai Tudósításokban 1808-ban közzétett három pályakérdés a magyar nyelv kizárólagos hivatalos nyelvvé emelésének lehetőségességére és egy ilyen lépés következményeire vonatkoznak. (KAZINCZY 1979, 909–911.) Kazinczy német nyelven benyújtott, de eredetileg magyarul írt pályaműve csak a 20. században jelent meg.

85–87 **Épen most vagyok egy kis harcban egy ifjúságom'-barátjával, Berzeviczy Gergely Úrral** – BERZEVICZY Gergely (1763–1822) közigazdász. Kazinczy 1809. febr. 5-i levelében jelezte fenntartásait Berzeviczynek *De conditione et indole rusticorum in Hungaria* című könyve kapcsán. (*KazLev*, XXII, 239–244.) Recenziót is írt a könyvről, mely azonban csak 1817-ben jelent meg. ([KAZINCZY Ferenc], *Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy De conditione indoleque rusticorum in Hungaria*, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1817. jan.) A vita tágabb összefüggéseit lásd: MISKOLCZY 2010. Különösen: 79–118.

88 **Göttingi Társ** – Berzeviczy a Göttingeni Tudós Társaság tagja volt.

89 **egy munkát über den Welthandel** – Gregor von BERZEVICZY, *Ansicht des asiatisch-europäischen Welthandels nach dem jetzigen Zeitbedürfniss betrachtet: Ein Versuch*, Pest, Joseph Eggenberger, 1808.

92 **Commerciumunk** – (lat.) kereskedelmünk

95 **Göschennél** – Georg Joachim GÖSCHEN (1752–1828) német könyvkiadó.

98–99 **a' mit itt mondék, Klopstock hátul beszéli-el a' könyvben** – Klopstock 1780-as *Ihr Tod* című ódájáról van szó. A gyűjteményes kiadásban a költeményhez a következő jegyzetet fűzte: „Ich dachte damals, da ich diese Ode mit nicht wenig Neigung machte, an eine gewisse Theilung nicht. Ich erinnerte mich indess doch noch früh genug daran, um Herrn Göschen schreiben zu können, dass die Ode nicht mitgedruckt werden sollte. Dieses ist in der Druckerey vergessen worden.” (Friedrich Gottlieb KLOPSTOCK, *Werke*, 2. Bd., *Oden*, 2. Bd., Leipzig, Georg Joachim Göschchen, 1798, 299.) (Annak idején, amikor ezt az ódát nem kevés vonzódással megírtam, nem gondoltam egy bizonyos

felosztásra. De még időben eszembe jutott ahhoz, hogy ír hassak Göschen úrnak, hogy ne nyomtassa ki az ódát. Erről azonban a nyomdában megfélekedtek.)

104–105 **Cátó és Brútus megölték magokat azt látván hogy hazájok oda van** – Marcus Iunius BRUTUS (i. e. 85–i. e. 42), a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik szervezője. Miután a republikánus hadak a II. triumvirátus csapataitól vereséget szenvedtek, öngyilkos lett. Marcus Porcius CATO Minor (i. e. 95–i. e. 46) római politikus, író, szónok. Julius Caesar győzelme után öngyilkos lett.

107–108 **de indole et conditione rusticorum in Hungaria** – [BERZEVICZY Gergely], *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*, Lőcse, 1806. (A parasztok állapotáról és természetéről Magyarországon.) A munka – cenzori engedély híján – címlap nélkül jelent meg. Magyarul: TESSEDIK / BERZEVICZY 1979.

111–112 **MISERA PLEBSnek** – (lat.) szegény, nyomorult adófizető nép, átvittén annyi is mint csőcselék, tömeg

120 **megírtam B[erzeviczy]nek** – Kazinczy – Berzeviczy Gergelynek, 1809. febr. 5. = *KazLev*, XXII, 239–244.

128 **est medium vitior[um] et utrinq[ue] reductum** – E két véglet közt épp középiűt van. (HORATIUS, *Episztolák*, I, 18, 9., ford. BEDE Anna)

134–135 **most parancsolt katonáskodásunknak** – a Napóleon elleni nemesi felkelés

140–141 **mit tevénk a' Ludovicea' dolgában** – Az 1808. évi országgyűlés rendelkezett a pesti tisztképző akadémia (Ludoviceum) felállításáról. Nevét HABSBURG-ESTEI Mária Ludovika magyar királynéről, I. Ferenc király harmadik feleségéről nyerte.

150 **Iphigeniem** – Kazinczy első gyermeke, Iphigénia, 1806. aug. 18-án halt meg.

155–156 **Szemerének tegnap vettem levelét. Ők egy periodicus munkát készítenek Pesten** – Szemere Pál említett levele nem ismert. Vitkovics Mihály 1809. febr. 3-i levelében számolt be róla Kazinczynak, hogy Amalthea címen Horvát Istvánnal és Szemerével közösen hónapos írást terveznek kiadni. (*KazLev*, VI, 213.)

16. Kis János – Berzsényi Dánielnek 1809. febr. 18. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet Berzsényi említi a 17. levélben.

17. Berzsenyi Dániel – Kis Jánosnak
Nikla, 1809. febr. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen középen: „VI.”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug. 74–75. (Közli TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 16–18.

Magyarázatok

2–3 **azon ditséretes szándékhoz társnak meltoztatott hívni** – Kis János *Magyar Tárház* címmel tervezett folyóiratot indítani. Kazinczyt így tudósította erről 1808. dec. 17-én: „Hartleben arra ajánlotta magát, hogy egy Magyar Journal, melly fertály esztendőnként jőne-ki, által venne; de ugy, ha tárgya a’ M. Olvasó közönséget interessálja. Tegyük egy próbát. Én azt gondolom, a’ M. Tárház alkalmas név lenne, minthogy mindenféle historicus, politicus, morális és literarius melange lessz a’ tárgya.” (*KazLev*, VI, 150.) Kazinczy és Berzsenyi mellett Kis felkérte Döbrentei Gábort is, hogy dolgozzon a folyóiratba. Vö. Kis János – Döbrentei Gábornak, 1808. dec. 17. = Soós 1987, 135.

17–18 **Sajnálva látom kedves Komám Uram Verseit a’ Sopronyi deákok’ versei közé keverve** – A soproni líceumban működő Magyar Társaság által kiadott verseskötetre utal: *A’ Sopronyi Magyar Társaság’ próba-munkáinak ’sengéje*, Első darab, Sopron, Szísz Antal József, 1804. Többek között itt jelentek meg Döbrentei Gábor első versei.

40–41 **Fridrich Rosbachnál is verseket tsinált** – Nagy Frigyes kétes hitelű episztolájára utal, melyet állítólag a hétéves háborúban vívott roßbachi csata estéjén (1757. nov. 5-én) írt a legyőzött francia sereg parancsnokához, Charles DE SOUBISE herceghez, *Épître de remerciement au prince de Soubise, composé à Rossbach, le soir même de la bataille de ce nom* címmel. (*Préface de l’éditeur = Œuvres historiques de Frédéric II roi de Prusse*, Berlin, R. Decker, 1846, Tome I., XIV.)

18. Kis János – Berzsenyi Dánielnek
Sopron, 1809. márc. 1.

Kézirat

Nem ismert. A levélről Kis János tudósította Kazinczyt 1809. márc. 1-jei levelében: „Mennél foróbban kívántad a’ M Tárház’ megjelenését, annál inkább sietek tudtadra adni, hogy az most is másszorra halad. A’ könyváros épen nem reménylven az olly plánum szerént való munkának, a’ millyent mi akarunk, elkelését, lemondott a’ kiadásról. Lemondásnak mondhatom, mert azt írja, hogy azon Gyűjteményben, mellyet ő általvehessen, ne legyen semmi vers, ne legyen senki munkája az enyimen kívül ’s a’ t. Az a’ félénkség, melly a’ könyvárosokat bírja, még inkább elhitheti velem, a’ mit elébb is hittem, hogy egy két esztendeig eleintén fel kellene egy két száz forintot áldozni, ha ki Magyar Journalt akarna kiadni. – Míg erre a’ mostani idők’ lefolytával talám több módunk lesz, addig kéntelenek leszünk hallgatni. Hallgassunk hát, de ne vesztegeljünk, Írjunk ’s gyűjtögesünk előre olyan darabokat, mellyeknek utóbb hasznát vehessük, ’s a’ haladékat pótolja ki a’ nagyobb tökéletesség. Ezt irám épen ezen szempillantatban Berzsenyinknek is: a’ ki hasonlókép ilyen eltökéllyel vagyon; mert úgymond Fridrich Rosbachnál is versezett.” (*KazLev*, VI, 260–261.)

19. Berzsenyi Lajos – Berzsenyi Dánielnek
Hetye, 1809. márc. 11.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. Az eredetiről készült másolat fennmaradt Merényi Oszkár kézírásával. (PIM Kt. 2011. 8. 2.)

Megjelenés

Pesti Napló, 1896. dec. 8. (közli: BÁNÓCZI József). Alapszöveg, a Merényi-féle másolat szerint emendálva.

Magyarázatok

7 **szorossan** – szigorúan (ÚMTsz. V, 208.)

9 **hogyan álhatsz[!] meg** – hogyan bírsz a nehézséggel (Vö. ÚMTsz. III, 1034, CzF. III, 170.)

9–10 **A Palatinus nálunk a rekrutákat sürgette és gabonabeli segedelmet kért** – József főherceg-nádor (1776–1847) 1808 márciusában a Napóleon elleni nemesi felkelés (insurrectio) összehívásának előkészületeképpen körutazást tett a

dunántúli megyékben. Szombathelyen 1809. márc. 4-én szólt az összegyűlt nemességhez a vármegyeházán. Az ekkor kihirdetett királyi parancs a felkelő nemesség mellett 20 ezer zsoldos katona kiállítását írta elő (ebből 600 esett Vas vármegyére), s felszólította a vagyonosabb birtokosokat, hogy saját költségükön önkéntes katonákat fogadjanak. Emellett mind a nemeseket, mind az adózó köznepet felszólították, hogy a felkelő sereget gabonával segélyezze. (BALOGH 1885, 23–25.)

20. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1809. márc. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 3 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján bal felső sarokban idegen kéztől: „3.”, ugyanitt középen: „3.)” és a jobb felső sarokban Kazinczytól: „12. Mart. 1809.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 15–19. 2. *KazLev*, VI, 290–295. (1441.)

Magyarázatok

9 **szenelőmben** – A szenelő szótári jelentése 'kandalló, tűzhely'. (CzF. V, 1240.) Itt valószínűleg a. m. 'fűtött kunyhó'. (vö. SZILÁGYI 1976, 441.) Vélhetően Berzsényinek a gombai szőlőhegyen található parasztháza.

13–14 **eredetemet Zrinyi, Nadasdi és Gyulafi vérből vettem, 's Jóbanyaimban Csebi Pogány Ilkót, és ezüst medentékbe mosdó Török Magdolnát látok** – Berzsényi anyai nagyanyja, Tallián Krisztina révén állhatott rokonságban e híres nemesi családokkal, kivéve a telekesi Török családot, melyel anyja, Thulmon Rozália volt rokonságban. Telekesi TÖRÖK Magdolna Thulmon Rozália 1692-ben elhunyt dédapjának a felesége volt. (NOSZLOPY 1910, 10–11.)

25 **község** – (itt) közönség, széles nyilvánosság

26 **azonban** – azonnal, rögtön (ÚMTsz. I, 280.)

28 **Aspasiak** – Itt: művelt, kifinomult ízlésű asszonyok. Utalás ASZPÁSZIÁra (i. e. 469–i. e. 406) Periklész athéni államférfi művelt szeretőjére, akinek házában Szókratész is szívesen megfordult.

31 **Philemon kalyibályát templommá** – A monda szerint Philemon phrygiai aggastyán feleségével Baucisszal együtt barátságosan megvendégelte a vidék többi lakosaitól durván elutasított Zeust és Hermészt. Zeusz haragjában vízárral

borította el az egész vidéket s csak Philemonék menekültek meg, az ő házukat viszont gyönyörű templommá változtatotta és azzal jutalmazta őket, hogy miután éltüket egymás szeretetében eltöltötték, egyszerre haljanak meg és hársfává váljanak.

55 **Szaltzman** – Christian Gotthilf SALZMANN (1744–1811) német evangélikus lelkész és filantropista pedagógus. Szerinte a nevelés célja az ember minden oldalú kiképzése, melybe a fizikai képességek kibontakoztatása is beletartozik. Schnepfenthali nevelőintézetében a reggeli lovaglás, a friss levegőn tett séta és a tornagyakorlatok részét képezték a növendékek napirendjének. Nevelési tárgyú népszerű könyvei a korban magyarul is megjelentek. Életviteli tanácsait lásd pl.: SALZMANN Christian *erköltsi kezdőkönyve, a' véle való hasznos élésre szükséges bevezetéssel egybe*, melyet a' gyermekek kedvéért magyarra fordított BERSI Mihály, Pozsony, Weber Simon Péter, 1803.

62 **14 esztendő korában vettem el** – Berzsényi Dániel és Dukai Takács Zsuzsanna 1799. május 21-én léptek házasságra. A feleség 1784. február 26-án született, tehát a házasságkötéskor már betöltötte a 15. életévét. (NOSZLOPY 1910, 18.)

65 **barbaries** – (fr.) barbár

65–66 **testvérei kastélyokban és festett szobákban lagnak** – Dukai Takács Zsuzsannának öt felnőtt kort megért testvére volt: DUKAI TAKÁCS Márton (1762–1831), Prusinszky Józsefné szül. DUKAI TAKÁCS Sára (1765–1811), Ajkay Jánosné szül. DUKAI TAKÁCS Lídia (1768–1831), mesterházi Nagy Józsefné szül. DUKAI TAKÁCS Anna (1775–1836) és Domokos Mihályné szül. DUKAI TAKÁCS Eszter (1778–1850). Ajkayéknak Répcelakon, a mesterházi Nagy családnak Uraiújfaluban volt kastélya.

68–70 **néha nagy panasza van ellenem, de én azt Socrateskent csak úgy hallom, mint a' kotsi zörgést ablakom alatt** – Szókratész felesége, Xanthippé a hagyomány szerint házsártos asszony volt: Szókratész azonban „szelíden és jóindulattal bánt nehezen kibírható feleségével”. (PLUTARKHOSZ, *Marcus Cato*, 20., ford. MÁTHÉ Elek.)

80 **Öregatyám** – Vélhetően Berzsényi apai nagyatyjáról, BERZSENYI Mihályról (1710–1757) van szó.

81 **Companiajaban** – (lat.) (katonai) századában

85 **Berzevitzý** – Lásd a 15. levelet és jegyzetét.

93 **commerciumunkat** – (lat.) kereskedésünket

93 **fabrikainkat** – (lat.) gyárainkat

98 **Romanoknál** – (fr.–ném.) regényeknél

103 **Hornyákokról** – szlovákokról

104 **Helvetia Constitutioja** – Utalhat Svájc hagyományos föderalista berendezkedésére, vagy a Napóleon által Svájc helyén létrehozott Helvét Köztársaság számára 1803-ban kibocsátott *Acte de médiation*-ra, mely visszaállította a kantonok szuverenitásán alapuló konföderációt.

106 **industriától** – (lat.) szorgalomtól

109 **Urbáriumot** – (lat.) a földesúrnak járó jobbágyi szolgáltatásokat

125 **tzondra** – (itt) posztókabát (ÚMTsz. I, 717.)

135 **laune** – (ném.) hangulat

136 **Ulemma** – (arab–tör.) uléma, mohamedán törvénytudó, egyházi jogtudós

136 **Jantsár** – (tör.) Janicsárok, a szultáni Törökországban elrabolt idegen gyerekekből kiképzett válogatott gyalogos katonaság. Ők alkották a szultán testőrségét, a 18. században akkora befolyásuk volt, hogy a kormányt is uralni tudták.

137 **Basák** – (tör.) tartományi kormányzók

143 **Fridrik alkotmányával** – Alkotmány itt a. m. 'építmény'. (ÉrtSz. I, 143.) II. (Nagy) Frigyes porosz király életművére utal, aki felvilágosult abszolutista uralkodóként megteremtette a a porosz katonai bürokratikus államgépezet alapjait.

145 **Centaurus ruhája holta után perkei meg Herculest** – Utalás a görög mítoszra, mely szerint Héraklész (Herkules) halálát az okozta, hogy magára öltött egy köpenyt, amely Nesszosz (Nesszus) kentaur Hidra-mérget tartalmazó vérével volt bekenve. Héraklész izonyatos kínok kezdtek gyötörni, s végül máglyán elégette magát.

148 **interesséket** – (ném.) érdekeket

148 **tendenciákat** – (lat.) (itt:) törekvéseket

151 **tipus alá adom** – sajtó alá adom, kinyomtatom (gör. týpos > lat. typus eredetileg a. m. 'nyomás, ütés')

152 **a' leg első ódához** – A kézirat versgyűjteményben *Kazintzy Ferentz* a címe, utóbb *Ajánlás. 1808.*

165 **detail** – (fr.–ném.) részlet

165 **Vay** – Lásd a 15. levelet és jegyzetét.

21. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Nikla, 1809. ápr. 3.

Kézirat

RÉZ Pál tulajdonában. 4-r, 2 f, beírva: 1. f. r/v. A 2. f. rektójának bal szegélyén piros pecsétviasz. Az 1. f. jobb alsó sarka csonka, az emiatt hiányzó szavakat vagy betűket szögletes zárójelek között jeleztem, illetve értelemszerűen pótoltam.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1896. dec. 8. (Közli: BÁNÓCZI József.) 2. Magyar Nemzet, 1961. november 26. (Közli: RÉZ Pál.)

Magyarázatok

3 **két annyiba került volna a' katona** – A nemesi felkelés során Berzsényi mint birtokos nemes által kiállított katonáról van szó, akit Niklán kétszeres áron tudott volna fogadni.

4 **conventioját** – (lat.) egyezségét, szerződését

7 **itze** – Icce, régi magyar űrmérték, kb. 7–8 dl folyadékot jelölt.

23–24 **Perillustri ac Generoso Domino Ludovico Bersenyi de ead[em] D[omi]no Parentii singulariter colendissimo** – Tekintetes és Nemes bersényi Bersényi Lajos Úrnak, általam különösen tisztelendő Atyámuramnak

22. Kis János – Berzsényi Dánielnek
1809. ápr. 29. előtt

Kézirat

Nem ismert. Utalás a levélre: „Az ifjú Bajnok Wesselényi megtiszteltetését mihelyt vettem, 's gyönyörűséggel olvastam, azonnal elküldöttem Berzsényinek, a' kinek épen akkor külömben is írtam.” (Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1809. ápr. 29. = *KazLev*, VI, 353.) Nem maradt fenn sem a Kis János-levél, sem a továbbküldött Kazinczy-levél.

23. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1809. máj. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f r/v, 2. f. r. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. r. bal felső sarkában idegen kéztől: „4.”, ugyanitt középen: „4.)” és a jobb felső sarokban Kazinczytól: „5. May 1809.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 20–21. 2. *KazLev*, VI, 356–357. (1471.)

Magyarázatok

7 **Kalugyer a' liturgiát** – (gör.) görögkeleti szerzetes a mise szövegét

13 **accentusait** – (lat.) itt: árnyalatait, mellézköngéit

20 **A' Wesselényi Báróhoz szőlő Epistoládat** – Kazinczy *Báró Wesselényi Miklós Úr*hoz című episztoláját, melyet Kis Jánostól kapott meg Berzsényi. (Vö. Kis János – Kazinczynak, 1809. ápr. 29. = *KazLev*, VI, 353.) Szövegét lásd: KAZINCZY 1998, 139–141.

23–24 **el hagynám ágyamat, mint a' Bibliabéli beteg** – Jézus egyik csodatételére utal, a béna meggyógyítására, amit említ három evangélista is. (Máté 9,1–8), (Márk 2,1–12), (Lukács 5,17–26)

29 **Lacæna** – (lat.) spártai nő

30 **búbja** – fejkötő földudorodó teteje (CzF. I. 814.)

32 **tisztválasztas** – A vármegyei felkelő nemessereg tisztikarának megválasztása.

32 **B. Pásztóri Oberster** – báró PÁSZTHORY Menyhért (1764–1849), ezredes, a somogyi felkelő nemessereg parancsnoka.

32–33 **Festetits Lajos és János** – tolnai FESTETICS Lajos (1772–1840) gálosfai, hársági és szigetvári földbirtokos; tolnai FESTETICS János (1781–1809) a győri ütközetben esett el.

33 **a' két B. Majtényiekkal** – báró MAJTHÉNYI Antal II. kapitány lett, báró MAJTHÉNYI Pál (1782–?) főhadnagy

34 **Gr. Festetits Imre** – gr. tolnai FESTETICS Imre (1762–1847), FESTETICS György öccse, cs. és kir. kamarás, Somogysimonyiban volt birtoka. Pályájáról lásd: KURUCZ György, *A Festetics család története 1848-ig* = FÜLÖP 1996, 55–84. Itt: 79–81.

34 **præsidiuma** – (lat.) elnöklete

35 **Gr. Szétsenyi** – gr. SZÉCHÉNYI Ferenc (1754–1820), 1798-tól Somogy vármegye főispánja

35 **Deputa[ti]o** – (lat.) az insurrectionalis deputatio, vagyis a nemesi felkelés ügyeit intéző vármegyei küldöttség

38 **statusokkal** – (lat.) rendekkel; itt a helyi nemességre utal

38 **A' statusokkal nagy visszavonásban vagyon** – Széchényit mint főispánt a somogyi nemesség önkényes hatalomgyakorlással vádolta, 1807-ben több főúri család közös fölterjesztést is tett az ügyben a királyhoz, majd az 1808. március 16-i megyegyűlés tartama alatt a rendek újabb, 34 vádpontos feliratot szerkesztettek ellene. A viszálynak csak az 1811 januári királyi leirat vetett véget. Széchényei ekkor diadalmaskodott ellenfelei fölött, de szembajára hivatkozva már 1811 június 12-én felmentését kérte összes hivatalai alól. (FRAKNÓI 1902, 263–271.)

39 **ódammal** – *Grof Szétsenyi Ferentzhez* című ódájára céloz.

39 **tselekednem, mint Klopstoknak** – Vagyis elhagyni az ódát a kiadásból. Lásd a 15. levelet és jegyzetét.

24. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Sátoraljaújhely, 1809. máj. 25.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A rektókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 12–13. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 21–25. 3. *KazLev*, VI, 379–381. (1483.)

Magyarázatok

14–15 **Hasonlóul vette azt Gróf Desöffy József, 's Kis és Virág örömmel olvasták** – Lásd gróf Dessewffy József (1771–1843), országgyűlési követ, mecénás, író, költő, 1809. ápr. 17-i levelét (*KazLev*, VI, 334.), valamint Kis Jánosét (1809. ápr. 27.; *KazLev*, VI, 353.) és Virág Benedekét (1809. ápr. 30.; *KazLev*, VI, 354.)

18 **prætecta, gvnæceum, stadium, larárium** – Latin szavak a *Báró Wesselényi Miklós Úrhoz* című episztolából. Jelentésük: 'biborral prémezett ruha, melyet a főbb tanácsbeliek és a fiú gyermekek 17 éves korukig viseltek'; 'a ház bel-

só része, melyben a nők laktak'; 'lóversenypálya'; 'házi szentély az elhunyt elődök lelkeinek'.

25 **Kisnek is Virágnak is megnyerte ugyan kedvelléseket** – Lásd Kis és Virág levelét (1809. ápr. 27. = *KazLev*, VI, 353.; 1809. ápr. 30. = *KazLev*, VI, 354.)

28 **reimatlan** – (ném.) rímtelen

33–35 **Voss minap a' Jénai Lit. Ujságlevelekben egy igen hosszú Recenziót is írt, mellyben a' Sonett schémáját igen elmésen Procrustes ágyának nevezi** – Johann Heinrich VOSS, *G. A. Bürgers Sonnette*, *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, (128.), 1808. jún. 1., 409–416; (129.), 1808. jún. 2. 417–424; (130.), 1808. jún. 3. 425–432.; (131.) 1808. jún. 4. 433–440. Itt: 415. Prokrusztész rabló a görög mitológiában: áldozatait az ágyába fektette, és aki kilógott belőle, abból levágott egy darabot, aki pedig rövid volt az ágyhoz képest, azt megnyújtotta. Voss a hasonlatot Johann Georg SULZERTől veszi. VOSS, Johann Heinrich (1751–1826) német költő, görög és római klasszikusok fordítója.

37 **Einschränkungot** – (ném.) korlátozást

39 **Kunsttallent** – (ném.) művészi tehetség

42 **NOVEMBER' XI-DIKE MDCCCIV** – Későbbi címe: *Az én boldogítóm.* (KAZINCZY 1998, 48–49.)

44–45 **drey v in einer Zeile. das ist fatal!** – (ném.) Szerencsétlen, hogy három v legyen egy sorban.

53–60 **Kein reiner Reim Sophiet auf ait. Aber diese entschuldigt der eigene Name, und daß der Name eben auf das Ende der Zeile hat gestellt werden müssen, wegen dem Effect** – (ném.) A „Sophiet” nem rímel tisztán az „ait”-ra. De ezt menti, hogy saját névről van szó, és hogy a hatás miatt a nevet éppen a sor végére kellett helyezni.

65–66 **Nézzd mit felel a' ma vett levelében** – Kölcsey Ferenc – Kazinczy Ferencnek, 1809. máj. 9. = KÖLCSEY 2005, 53–54. A vers *Felelet Kazinczy első sonettjére* címmel: KÖLCSEY 2001, 16–17.

84 **A' SONETTÓ** – Későbbi címe: *A sonett' múzája.* (KAZINCZY 1998, 51.)

89–95 **die schönen Locken meines Hauptes mit dem Orangenkranz meiner Heimath Ausonien umwunden, tanze ich SO die Tänze meiner eigenen Leyer** – Német fordítás *A' Sonettó* 2. vsz. első három sorából.

107 **10. lin[ea] végén nem comma hanem punctum kell** – (lat.) 10. sor végén nem vessző, hanem pont kell

110–111 **permanens Deputatióink** – (lat.) állandóan működő bizottságunk

25. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1809. máj. 25. és nov. 25. között

Kézirat

Nem ismert, valószínűleg elveszett a postán. A levél tartalmára a 32. levél utal.

26. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek
Hetye, 1809. szept. 16. előtt

Kézirat

Nem ismert. A két levélre utal Berzsényi Dániel 1809. szept. 16-i (27.) levele, illetve tartalmukról tudósít a 32. számú, Kazinczynek írt levél.

27. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Gomba, 1809. szept. 16.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (közli BÁNÓCZI József) 2. BERZSENYI 1938, 18–19. (Alapszöveg.)

Magyarázatok

13 **offeráлом** – (lat.) ajánlom fel

16 **nagy hajtogatás** – túlzott munkatempó vagy az igavonó állatok nagy terhelése (ÚMTsz., II, 808.)

19 **keverni** – másodszori szántásra vagy kapálásra utal (CzF. III, 650.)

28. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1809. okt. 21.

Kézirat

A levél két fele két külön jelzeten: MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. (4-r, 2 f. Beírva r/v., a rektókon az MTAK pecsétje) és M.I.L. 4-r. 118. (92×110 mm-es papírdarabon. Beírva: r/v. A rektó felső szegélyén: „4.”, alsó szegélyén az MTAK pecsétje.) A papírszeleten a „Tordai Leoninusok” kezdetű szövegrész.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 25–31. és 249. 2. *KazLev*, VII, 30–32. (1571.)
(Nem tartalmazza a versek szövegét.)

Magyarázatok

4–5 **Ő nékem Aug. 12d. írt** – Lásd: *KazLev*, VI, 484.

10–11 **a' kötött fegyvernyugvásnak** – Az 1809. július 12-én kötött fegyverszünet értelmében az osztrák–magyar csapatoknak Magyarországon a Rába mögötti térségbe kellett visszahúzódnuk. A francia–osztrák béketárgyalásokat az 1809. október 14-én aláírt schönbrunni békeszerződés zárta le.

11–12 **tartalékom** – (itt) fenntartásom

14–15 **Sophonra Thalía** – KAZINCZY Sophronia Thalía (1809–1863)

15 **elikbe** – elébük

15 **Báró Prónay Simonné** – HIRGEIST Anna, 1802-től báró Prónay Simonné (1783–1825)

17 **egy tiszteletre igen méltó barátném miatt** – RADVÁNSZKY Terézia (Szerencsy Józsefné) (?–1829), Kazinczy egyik kassai barátnéja. (Vö. Kazinczy – Kazinczy Honorianának, 1809. okt. 16. = *KazLev*, VII, 10.)

19 **Hirgeist** – HIRGEIST Ferenc (1774–1804), pesti joghallgató, Kazinczy barátja. A Martinovics-perben halálra ítélték, majd kegyelmi kérvény nyomán az ítéletet határozatlan idejű várfogságra enyhítették. 1802 szeptemberében szabadult, ezután rövid ideig jószágigazgatóként dolgozott. Hirgeist Anna bátyja.

21 **hol ötet legelőbb láttam** – Kazinczy budai fogsága idején ismerte meg Hirgeist Annát, amikor a lány 1795 júniusában meglátogatta bátyját, Kazinczy fogolytársát.

22 **Rádayt** – Gróf RÁDAY Pál (1768–1827), a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka, az eperjesi kerületi tábla bírása. Kazinczyval együtt szervezte az 1790-ben alakult Magyar Színjátszó Társaságot.

24 **Nagy-atyja** – Gróf RÁDAY Gedeon (1713–1792) költő, műfordító, a rímes-időmértékes versforma hazai meghonosítója, Kazinczy egyik ifjúkori eszményképe, első írásainak bírálója.

24 **az ő nagy Ipa** – báró PRÓNAY László (1734–1808), Ráday Pál feleségének nagyapja. Prónayról lásd a 15. levél jegyzetét.

25 **egy geniális levelet íra válaszképen** – A levélben Ráday azt tanácsolja Kazinczynak, hogy ha újból lánya születik, akkor feküdjön ellenkező irányban az ágyába. Ő is így tett szert két fiúgyermekre. Lásd: Ráday Pál – Kazinczy Ferencnek, 1809. júl. 29. = *KazLev*, VI, 471–472.

26 **oestrumba** – (lat.) elragadtatásba, lelkesültségbe

33–35 **Wesselényihez írt epistolámat Kultsár, Horvát István, Vitkovics Mihály és Fejér György Pesti Prof. Budán kinyomtatták** – KAZINCZY Ferenc, *Méltóságos báró Wesselényi Miklós úrhoz...*, Buda, Egyetemi Nyomda, 1809. KULTSÁR István (1760–1828) író, szerkesztő, kiadó és színigazgató; FEJÉR György (1766–1851), költő, filozófus, a teológia professzora a pesti egyetemen, 1824-től az egyetemi könyvtár igazgatója.

37–39 **gróf Dezsőfy József [...] barátomhoz írtam egy Epistolát ismét jambusokban** – *Gróf Dezsőffy Józsefhez*. Lásd: Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1809. okt. 17. = *KazLev*, VII, 13–17.

40 **Csereyhez** – CSEREY Farkas (1773–1842), író, műfordító, pedagógiai szakíró, irodalompartoló, botanikus, műgyűjtő, császári és királyi kamarás, később örnagy. A kolozsvári fűvészkert megtervezője. 1805-től Kazinczy bizalmas barátja.

47 **Gróf Ráday Pálhoz** – Vö.: KAZINCZY 1998, 188–189. és 423–424.

118–119 **Halberzwölfét, pácsit pagátot, gillet, cravátot** – A ném. és fr. szavak jelentése: 'Német hazárdjáték, melyet 52 lapos francia kártyával játszanak'; 'tenyérbe csapás'; 'a legkisebb ütőerejű kártya a tarokkban'; 'mellény'; 'nyak-kendő'.

120–121 **Kis az énhozzám írt Epistolában empyreumot, hymnust, ambroziát etc. említ** – Utalás Kis János *Kazinczy Ferencnek öszvekelésére gróf Török Sophia-Antoniával* (1804) című versére. Empyreum (lat.) a. m. 'mennyeország'.

124 **Görög Úr** – GÖRÖG Demeter (1760–1833), író, szerkesztő, udvari tanácsos, kultúrpolitikus, nevelő, a magyar irodalom szervezője és mecénása, mezőgazdász és kartográfus. 1802 és 1811 között kiadta a magyar vármegyék térképeit. Berzsényi ódát írt hozzá abból az alkalomból, hogy 1803-ban I. Ferenc császár gyermekeinek főnevelője lett. (*Görög Demeterhez*.)

126 **A' Csereyhez írt Epistolából** – Az episztola későbbi címe: *Berzsényihez*. Lásd a 38. levélben. Vö. KAZINCZY 1998, 145–150 és 381–385.

144–145 **Pavidumq[ue] leporem &c.** – a gyáva nyúl stb. (HORATIUS, *Epódoszok*, II, 35.)

218 **folgt** – (ném.) következik

244–245 **Hozzá is kész félig egy még 1799ben kezdett Epistolám** – KAZINCZY Ferenc, [*Kis Jánoshoz*] = KAZINCZY 1998, 192–193.

29. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
1809. okt. vége

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi Kazinczy 1809. dec. 12-én. (33. levél.)

30. Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak
1809. okt. 21. és nov. 25. között

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi Berzsényi 1809. nov. 25-i (32.) levele.

31. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1809. nov. 25.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „a”, bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

A 32. levél fogalmazványa. A szövegmagyarázatokat lásd ott.

32. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1809. nov. 25.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „5.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 31–36. 2. *KazLev*, VII, 84–89. (1595.)

Magyarázatok

8–9 **nékem a' csakó ismét fiút hozott** – BERZSENYI László. Berzsenyi Dániel harmadik fiát 1809. nov. 24-én anyakönyvezték. (Megh. 1884. dec. 15-én.) Vö. NOSZLOPY 1910, 23. és 46.

17–18 **amphibiumnak** – (gör.–ném.) kétéltűnek

18 **kurrogása** – kuruttyolása, brekegése (SZILÁGYI 1976, 438.)

20 **sárba mállattak** – sárba süllyedtek

21 **sártsa** – Szárca, síkvidéki tavakon élő madár.

23–24 **Pop' Alpeseire ragadott** – Lásd a 10. levelet és jegyzetét.

24 **mársokkal** – (ném.) katonai indulókkal

24 **qvártélyozókkal** – (ném.) beszállásolt katonákkal

24 **ispotályokkal** – (ném.) kórházakkal

24 **patétssal** – Himlővel. (SZILÁGYI 1976, 440.) Kiütéses tífuszt, vagy más, a bőrön foltokat hagyó betegséget is jelenthet.

30–31 **A' te mestereid tsak azok, kik a' természetnek leg első és legszerentsébb tanítványai voltak** – Az antik művészet ilyen felfogása Winckelmann nyomán vált közkeletűvé, de korábban már Pope is megfogalmazta: „A' régiektől nem kigondolt, hanem feltalált, szabályok nem egyebek, mint a' természetnek, de rendbe-vett természetnek, dictálásai”. (Alexander POPE, *An Essay on Criticism*, [1711], 88–89. ford. Kis János.) A témában Berzsenyire közvetlenül köthető forrás (lásd a 154. levelet) P. F. A. Nitsch Horatius-könyve: „Wir erblicken [...] in jenen alten Klassikern die ältesten Schüler der Natur [...]. Denken wir sie als die Söhne der Natur: so sind sie unsere gebornen Lehrer. [...] Sie bleiben unsere Muster, und wir können durchaus nicht selbst wieder original werden, wollen wir anders nicht in die Jahrhunderte der Überspannung und von diesen in die Barbarey zurückfallen.” (Paul Friedrich Achat NITSCH, *Vorrede* = NITSCH 1792, VII–VIII.) (E régi klasszikusokban a természet legelső tanítványait ismerjük fel. Ha a természet fiaiként gondolunk rájuk, született tanítóink ők. Példamutatóink maradnak, és mi magunk nem lehetünk újra eredetiek, máskülönben visszaesünk a túlzások évszázadaiba, onnan pedig a barbárságba.)

38 **vittában** – (lat.) főkötőben

38–39 **splendens pannustól** – Szó szerint: 'fényes rongytól'. Utalás a következő szöveghelyre: „Inceptis gravibus plerumque et magna professis / Purpureus, late qui splendeat, unus et alter / Adsuitur pannus” (HORATIUS, *Ars poetica*, 14–16.) Bede Anna fordításában: „Nagyszerű, ünnepi köntöshöz bíborszínű cafrang / nem méltó, csak azért, hogy messze virítson a fodra.”

41 **szerköztetni** – „Szerközni, szerköztetni, igen helyes dunántuli tájéki szóejtés, melly nyilván kimondja az eredeti érteményt s kimondja hogy ezen sza-

vunk nem egyéb mint ezen két szónak: szer és köz összetétele, mely tehát nyilván annyit jelent mint a dolgok rendét, közeit és viszonyait elhatározni. Gazdag s philosophicus értelményü szó: mert mind a természeti mind a művészeti szépek nem egyebek mint a szép különféle létszereinek különféle oku és tzélü szerközetei”. (BERZSENYI Dániel, [Töredékek a Poétai harmonistika fogalmazványaiából] = BERZSENYI 2011, 308–309.

42 **naturalizálni** – (lat.) honosítani

44 **interessantabb** – (ném.) érdekesebb

47 **Sz. Janos látásait** – A János látomásait tartalmazó bibliai *Jelenések könyvére* utal, melynek szerzője a hagyomány szerint Evangélista Szent János. Szimbolikus nyelvezete megnehezíti értelmezését.

51 **demarcationális linean túl** – Magyarország az 1809. júl. 12-i znaimi fegyverszüneti egyezmény értelmében a Rába vonaláig került francia megszállás alá. A békekötés után a megszállás hivatalosan 1809. nov. 20-án fejeződött be.

57–58 **Colbert frantz. Generalis** – Pierre David Édouard de COLBERT-CHABANAIS (1774–1853), francia tábornok.

60 **requisi[ti]jokat** – (lat.) elismervényeket rekvirált javakért

69 **Berührungspunct** – (ném.) érintkezési pont

70 **electricza sziporka** – elektromos szikra

71 **Zankapfel** – (ném.) A viszály almája. Itt a. m.: 'A vita tárgya'. A görög mitológia szerint Erisz, a viszály istennője egy aranyalmát gurított az Olümposzra, melyre az volt felírva, hogy „a legszebbnek”. Az istennők összevesztek az almán, s ez vezetett később a trójai háború kitöréséhez.

71 **Berzevitzivel** – Lásd a 15. és a 20. levelet és jegyzeteiket.

83–84 **egy falka ártánt kukoritzázok** – Kiherélt kandisznókat (ártány) hízlalok kukoricával.

88–90 **Sok darabjaimmal ugy vesződöm, mint vak Béla azon várával, melyet a' Ság' tetejen akart építeni, amit nappal tsinálok, éjjel le romlik** – A Ság hegyen található romokat a néphit II. (Vak) Béla királyhoz (1108/1110 körül–1141) köti. A monda szerint a király várat akart építtetni a hegyre, ám utóbb egy csalfa szolga ármánykodása miatt megátkozta a már elvégzett munkát, és ettől fogva amit nappal fölépítettek, éjjel összedőlt. Lásd: PACHER 1912, 10–11.

90 **leg első odámat** – Az 1808-as versgyűjtemény nyitó darabjáról, a *Kazintzy Ferentz* (utóbb: *Ajánlás 1808.*) című versről van szó.

118 **Ezen darabomban** – A *Kazinczy Ferenczhez* című episztola, lásd a 34. levelet.

119 **cravatosainkal** – Külföldet majmoló, a hazai kultúrával nem törődő főurakkal. Cravate (fr.) a. m. 'nyakkendő'. Utalás *Kazinczy Báró Wesselényi Mik-*

lós Úrhoz című episztolájára, melyet Kazinczy Kis János közvetítésével küldött el Berzsényinek. (Vö. a 23. levéllel és jegyzetével.) A vonatkozó részlet: „Sem a mit a nagy házak’ magzati, / Atlási egykor honnunknak, legelső / Gonddal tanulnak, hogy gillétjeken / Két sorban álljon-é, vagy egyben, a gomb, / S nankín legyen, vagy bársony, a nadrágok, / S cravátjokat bodorral kell e még is, / Vagy már bodor nélkül, megkötniek. / Te nem tanultad ezt, és nem tudod”. (KAZINCZY 1998, 140.)

124 **Cátó** – A 115. sor utalása alapján („Rómának vigyázó Censora”) Marcus Porcius CATO Maior (i. e. 234– i. e. 149), avagy Cato Censorius (a cenzor), római praetor, konzul majd cenzor, aki hivatalát példátlan szigorúsággal látta el. Az ősi erkölcs védelmezőjeként fellépett a fényűzés, a korrupció és az idegen kulturális hatások ellen.

124 **Tibur** – Horatiusra utal, akinek Tiburban (ma Tivoli) volt birtoka.

125–127 **az én képem mellé is kutyát fessenek a’ magyarok, mint egy böltsel a’ Görögök tselekedtek?** – A filozófus Szinopei DIOGENÉSZ (i. e. IV. sz.) a kutya (kýon) csúfnevet viselte. A hagyomány szerint innen kapta nevét a cini-kus iskola.

127 **válosztó vizet** – Salétromsavat. Elnevezése arra utal, hogy segítségével lehet kinyerni az aranyat az ötvözetekből.

127–128 **kenet helyett válosztó vizet öntsenek fejemre mint Petrarkáéra** – Az utalás egészét nem sikerült megfejtenem, a kenet arra céloz, hogy Petrarcát 1341-ben Rómában költőfejedlemmé koronázták.

33. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1809. dec. 12.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r. 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A rektókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 13. (Részletek.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 36–38. 3. *KazLev*, VII, 144–146. (1615.)

Magyarázatok

13 **Szirmay Ádám** – SZIRMAY Ádám (1781–1848), Zemplén vármegye főjegyzője, 1828-tól a Királyi Tábla, 1833-tól a Hétszemélyes Tábla bírása.

13 **Dókus** – DÓKUS László (1785–1858), 1825-től Zemplén vármegye főjegyzője, 1831 májusától 1835-ig első alispán. Az 1832–36-os országgyűlésen a megye követe 1835 márciusáig. 1836-tól királyi tanácsos és a Királyi Tábla bírāja, 1837-től ítélőmester, 1841-től a Hétszemélyes Tábla bírāja, 1850 után az eperjesi főtörvényszék elnöke.

20 **a' Dedicatiói óda** – Az 1808-as versgyűjtemény élén álló *Kazintzy Ferentz* című óda, melynek címét a kiadásban *Ajánlás. 1808-ra* változtatta Berzsenyi.

26–28 **In den Annalen der Literatur und Kunst des oesterreich. Kaiserthums a' Juliusi füzetben (Heft) az én Marmontelem' Recenziója jelent-meg** – *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*, 1809. II. 45–48.

30 **Himfy' recenziója** – [KAZINCZY Ferenc], *Himfi szerelmei*, *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*, 1809. II. 127–136.

35 **Pápay Sámuel által dolgozott M. Liter[atúra] ismertetét recenseálám** – PÁPAY Sámuel (1770–1827) pápai ügyvéd, irodalomtörténész, 1800-ig az egri főiskola magyar nyelv- és irodalomtanára. Említett műve az első rendszeres magyar nyelvű irodalomtörténet: *A' magyar literatúra' esmérete*, I–II, Veszprém, Számmer Klára, 1808. Kazinczy recenziója 1810 szeptemberében jött ki: *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*, 1810, III, 419–437. A recenzió magyarul 1817-ben jelent meg: *ErdMuz*, 1817/ IX, 89–99.

40 **Adelungot** – Johann Christoph ADELUNG (1732–1806) német nyelvész, szótáríró.

41–43 **Révai [...] will die Sprache philosophisch, Hr. v. P[ápay] empirisch behandelt wissen** – (ném.) Révai filozófikusan, Pápay úr empirikusan közelít a nyelvhez. RÉVAI Miklós (1750–1807) költő, nyelvész, 1802-től haláláig a pesti egyetem magyar tanszékének tanára.

46–49 **Zwischen die Strenge der Regel u. der Vagität des Sprachgebrauchs tritt Etymologie, Analogie u. Euphonie és, [...] der – Geschmack** – (ném.) A szabály szigora és a nyelvhasználat bizonytalansága közé lép az etimológia, analógia, eufónia és az ízlés.

53 **debellálni** – (lat.) katonailag megsemmisíteni, megdönteni

55 **a' Szax Király leányát Herczeg Ponyatovszki veszi** – A szász király, I. FRIGYES ÁGOST (1750–1827) Napóleon csatlósaként a Varsói hercegség uralkodó hercege is volt. József Antoni PONIATOWSKI (1762–1813) lengyel herceg, francia marsall, 1809-ben mint a lengyel hadak fővezére harcolt az osztrákok ellen. Fel-

merült házasságának lehetősége a szász király lányával, Mária Augusztá Nepomuka (1782–1863) hercegnővel.

57 **Podóliát** – Történelmi–néprajzi tájegység a mai Ukrajna középső és nyugati részén, Galiciától keletre, a Podóliai-hátságban.

63 **Nagy Károly** – I. (Nagy) Károly (742–814), az első német-római császár.

64 **terrarum orbisque dominus-sá** – (lat.) a földkerekség urává

34. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1809. dec. 31.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. sz. 8-r, 6 f. Autográf lapszámozás 4–11-ig a 4–11. oldalon, a felső margón. Az 1. f. rektóján az episztola címe és a dátum, a vers szövege a 3–11. oldalakon. Üres az 1. f. v és a 6. f. v. A 2–6. f. verzőjén az MTAK pecsétje. Az első f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „6.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 38–42. 2. BERZSENYI 1979, 99–103.

35. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek

Széphalom, 1810. jan. 1.

Töredék

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A levél vége hiányzik.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 14–18. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 42–46. 3. *KazLev*, VII, 189–193. (1633.)

Magyarázatok

9 **Mercurius** – Itt mint a pásztorok istene említődik.

9–10 **pingue pecus domino faciat et caetera, praeter ingenium** – Rakja meg hájjal e gazda juhát és más egyebét is mind, csak eszét ne. HORATIUS, *Szatírák*, II, 6, 14–15, ford. BEDE Anna.

16 **Medárdi vásár**ig – A június 8-i pesti Medárd-napi vásárig.

23 **Mediocribus esse poetis non homines non di** – Közepes költőn soha ember, isten [nem fog könyörölni]. (HORATIUS, *Ars Poetica*, 372–373. Ford. MURAKÖZY Gyula.)

26 **Consistorialis Fiscalisát** – (lat.) egyháztanácsi ügyvédét

27 **Judex Curiae Secretariusát** – (lat.) Az országbíró titkárát. Az országbíró ÜRMÉNYI József (1741–1825), királyi személynök (1789–1795), Galícia kormányzója (1801-től), országbíró (1806–1825). Bihar (1782–1785), Nyitra (1785–1790), Bács (1790–1802) és Fejér (1802–1825) vármegyék főispánja. Horvát István előbb fiainak házitanítója volt, majd 1809-től Ürményi titkára volt.

29–30 **und er wird einer der gründlichsten Gelehrten** – egyike lesz a legalaposabb ismeretekkel rendelkező tudósoknak

41 **in das Schönerere** – (ném.) Szébbítve. Kazinczy kedvelt, a művészi idealizációra utaló görög jelmondatának (Eis to kreisson!) német változata.

42 **Ähnlichkeit das erste Erforderniß bey diesem Bilde** – Ennél a képnél a hasonlóság az első követelmény.

43–45 **ein gutes Portrait muß vor allen andern Eigenschaft[en] das haben, daß es schon in der Zeichnung ähnlich sey; die Ausführung bey diesem Gemähle sey ihm geschenkt** – A jó arcképnek mindenekelőtt már a rajzában hasonlítania kell [az eredetihez]; ennél a képnél a kidolgozást elhagyhatja.

47–48 **Klopstocknak Ódáját in 8^a auf Druckpapier, die Ausgabe von Göschen in Leipz[ig]** – (ném.) Nyolcadrét formátumban, nyomópapíron, Göschen lipcsei kiadása. Valószínűleg Klopstock műveinek gyűjteményes kiadására céloz, melynek első két kötete tartalmazza az ódákat. ([Friedrich Gottlieb] KLOPSTOCKS *Werke*, I–X, Leipzig, Georg Joachim Göschen, 1798–1806.)

51 **Hölytmet** – Ludwig Heinrich Christoph HÖLTY (1748–1776) német költő kötetét. Vö. a 60. levéllel.

53 **Psychédet** – A' *Szerelemhez* („Pische' bibor kebeléből...”) című versre utal.

56 **Gelegenheitsgedichteket** – (ném.) alkalmi költeményeket

61 **Interdictumot** – (lat.) tilalmat

68–69 **a' Bécsi Annálisokban a' Himfy Szerelmeinek Recensiójokat** – Lásd a 33. levelet és jegyzetét.

75 **Dargó bérczén** – Az Eperjes–Tokaji-hegységben található Dargó(i)-hágóra utal, mely biztosítja az összeköttetést Kassa környéke és az Alföld északi pereme között.

76 **özvegy Gróf Gyulaynétől** – gróf Gyulai Ferencné KÁCSÁNDY Zsuzsanna (1767–1826), Kazinczy egykori szerelme.

79 **Anthologiai görög** – Utalás a Constantinus CEPHALAS által 917 körül Bizáncban lejegyzett, többnyire epigrammákat tartalmazó versgyűjteményre (*Anthologia graeca* vagy *Anthologia palatina*).

83 **den verfolgten Geliebten** – (ném.) az üldözött szerelme

84 **elidálok** – (lat.) Hangkivetéssel élek.

96 **Berzeviczysmusod** – Vö. a 15. és a 20. levéllel.

97 **Est inter Tanaim quiddam, socerum[ue] Tigelli** – HORATIUS, *Szatírák*, I, 1, 105. (A verssor utolsó szava az eredetiben: „Viselli”) „Bamba herélt, s a tenyészbika közt van némi közepszer.” (ford. BEDE Anna) Tanais Maecenas egyik herélt rabszolgája volt, Visellus apósa pedig lágyéksérves volt. A verssor szó szerinti fordításban: „Van középút Tanais és Visellus apósa között.”

100 **Filangieri** – Gaetano FILANGIERI (1752–1788), olasz jogász és filozófus.

101–102 **ut quo fieri potest major massa felicitatis in quo fieri potest plures portiones dividatur** – (lat.) hogy a tömeg boldogsága minál nagyobb legyen, a lehető legtöbb részre kell azt osztani

107 **A' Napam két Apácza testvére** – Kazinczy anyósának – gróf Török Lajosné szül. gróf ROGENDORFF Aloysia (1754–1817) – testvéreiről lásd a 15. levél jegyzetét.

108 **tripúdiumát** – (lat.) győzelmi táncát

101–102 **Kaiser Franz soll leben u[nd] regieren, Napoleon u[nd] die Franzosen sollen crepieren!** – (lat.) Éljen és uralkodjék Ferenc császár, Napóleon és a franciák dögöljenek meg!

112–115 **Kultsár levelei azt hirdetik, hogy a' magát öszvelövetni engedett Pozsony azon 4000 f pengő pénzt, mellyet a' francziák ott hagytak, ő Felségének ajándékul adta-bé** – „[V]árosunk [Pozsony] ő Felségének esedezett, hogy ideig való lakását itten választaná. – Illy kérésünket megelőzte az ittvaló Lakosoknak azon hiveséges ajándéka, mellyel Ó Felségének 4000 Forinttal pengő pénzben udvaroltak, ugymint sok kár vallásaikból még megmaradott végső vagyonokkal.” (HKT, 1809. dec. 9., 358.)

115–116 **a' mi Párisba küldött követünk Strassburgban ágyúlövésekkel salutáltatott** – (lat.) „Strasburg, Nov. 18. Schwartzenberg Herczeg az új Austruai Követ tegnap jött ide. [...] Ma délután útját Páris felé folytatta, s elmentekor a' bástyákon az ágyúk kilövettek tiszteletül.” (HKT, 1809. dec. 9., 358.) Karl Philipp zu SCHWARZENBERG herceg (1771–1820), császári-királyi tábornagy, 1809-től az Osztrák Császárság párizsi nagykövete.

121 **Demosthenes** – DÉMOSZTHENÉSZ (i. e. 384–322) athéni politikus, szónok, II. Philipposz makedón király illetőleg a makedónok elleni lázító beszédei a filippikák.

124 **Díván** – (perzsa–arab) török államtanács

126–127 **Hogy ő ezt akarja, látom a' mi Ud[arunk] tavalyi Manifestumából** – Az Osztrák Császárság 1809. április 9-én üzent hadat Napóleonnak. Az ezt megelőző napon az uralkodó manifesztumot intézett a birodalom népeihez, amelyben megindokolta a Francia Császárság elleni újabb háború okait. Napóleonnak az Oszmán Birodalommal szembeni ellenséges szándékára a manifesztum következő része utal: „Napoleon Tsászár akarata ez: »a' közép tenger minden partjait vagy Frantziaország birtokaival, vagy legalább a' Nagy Birodalmával egyesíteni. «” (*Manifestum, azaz A' felséges Ausztriai udvarnak a' háborút megelőzőt nyilatkozatása*, ford. MÁRTON József, Bécs, Pichler, 1809, 20.)

130 **Litorálét** – (ol.) tengermelléket, a dalmát partvidéket

136 **inauspicatus** – (lat.) szerencsétlen

141 **magnanimitást** – (lat.) nagylelkűséget

148–149 **a' Jézus Chr[istus] nevének a' fr[ancia] thrónusról való pronuciálása** – A HKT 1809. nov. 17-i dátummal tudósított Párizsból arról, hogyan fogadta Napoleon Róma és Toscana küldöttségét. A trónuson ülő császárnak a körülötte álló főméltóságokhoz intézett szavait így idézi az újság: „Én az Anyaszentegyháznak leg öregebb Fia vagyok, és semmiképen az ő kebeléből el távozni nem akarok. Jesus Krisztus nem tartotta azt szükségesnek, hogy Sz. Péternek világi birodalmat állíttson. A' Római Püspöki Szék ezután is, valamint eddig, első létszen a' Kereszténységben. A' ti Püspökötök első Lelki Feje az Anyaszentegyháznak: én pedig az ő Tsászárja. Így megadom az Istennek, a' mi az Istené, 's a' Tsászárnak, a' mi a' Tsászáré.” (HKT, 1809. dec. 13., 367.)

149 **EXCOMMUNICÁLT** – (lat.) Kiátkozott. VII. PIUS pápa 1809. máj. 17-én kiátkozó bullával válaszolt arra, hogy Napoleon Franciaországhoz csatolta az Egyházi Államot.

36. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek 1810. jan. 9. előtt

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 8-r, 6 f. Beírva: r/v, a felső lapszegélyeken autográf számozás 1–12-ig. A kísérőlevél a 6. f. verzóján. Az 1. f. rektójának felső szegélyén Kazinczy rájegyzése: „Vettem Szephalmon, 9. Jan. 1810.” Az 1. f. rektójának felső margóján idegen kéztől: „,7.)” A verzókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 47–51. 2. *KazLev*, VII, 199–200. (1638.)

Magyarázatok

245 **Grófnéd** – gróf TÖRÖK Sophie Antonia, Kazinczy felesége, vö. a 15. levéllel és jegyzetével.

250–251 **pestomos Óda kisasszonykamtól** – Merényi Oszkár jegyzete szerint „peston” a. m. „kürt”. (BERZSENYI 1956, 877.) Valószínűleg az olasz „pestone” szóból származó francia „piszton”-ra gondol, ennek egyik értelme: ’tölcsérfűvőkás rézfűvős hangszer, melynek őse a postakürt’. A kürt Berzsenyinél a hősokeket megéneklő bajnoki múzsa hangszere. Például a *Horváth Ádamhoz* címzett ódában: „ki hozza erős Achillest és Agamemnonnt. / A’ feledékeny időök’ torkából bajnoki kürtel, / Músa!” (BERZSENYI 1979, 49.)

37. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1810. jan. 9. után
Töredék

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. rektó felső szegélyén: „7.)” A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 249–253. 2. *KazLev*, VII, 229–232. (1650.)

Magyarázatok

1 **ból is. Hogy tehát ne gáncsoltathassunk** – A levél első része elveszett. Ebben Kazinczy vélhetően Berzsenyi hozzá írt, 1809. dec. 31-én elküldött epistolájának verselését bírálta. Vö. CSETRI 1990, 168.

1 **pes-ünket** – (lat.) verslábunkat

3 **senárius** – (lat.) hatlábú jambikus sor

5 **positiós vocalisok** – (lat.) metrikai helyzetüknél fogva hosszú magánhangzók

8 **schmettern** – (ném.) vágni, csapni, harsogni

8 **Quinariusaikat** – (lat.) ötlábú jambikus soraikat

14 **ad lubitum** – (lat.) tetszés szerint

14 **Catalecticusnak** – (lat.) csonkának, melynek végén egy vagy több szótag hiányzik

14 **syllabával** – (gör.–lat.) szótaggal

16 **Die Stæ | te die | ein || gu | ter Mensch | betrat** – Johann Wolfgang GOETHE, *Torquato Tasso*, 1. felvonás, 1. jelenet.

22 **Terentz és Phæder** – Publius TERENTIUS Afer (i. e. 195/185–i. e. 159) római vígjátékíró és PHAEDRUS (i. e. 15 körül–i. u. 55 körül) római meseköltő.

31–32 **mind az impar mind a' pár régiókon** – (lat.) mind a páratlan, mind a páros helyeken

55 **accentusos vocális** – (lat.) hangsúlyos magánhangzó

61–62 **hiatust elidálják** – (lat.) hangkivetéssel éljenek a magánhangzók találkozásakor

67 **Μυρι Αχαιοις αλγε εθηκε** – Idézet az *Íliász*ból: „sokezer kínt szerzett minden akhájnak”. (I. 2., ford. DEVECSERI Gábor)

68 **digamma** – a preklasszikus görög ábécé hatodik betűje

73 **Rettenetes Éjtszakája** – DAYKA Gábor, *A' rettenetes Éj-szaka 1790* = DAYKA 2009, 87–88.

88–89 **verwandt mit dem Schillerschen: Zwey sind der Wege worauf der Mensch s. t.** – (ném.) Rokon a schilleri [verssel]: Két út van, melyeken az ember [az erény magasságába törekedhet]. Szabad idézet Friedrich SCHILLER *Die zwei Tugendwege* című epigrammája első sorából.

100 **inversiójával** – (lat.) szórendcseréjével

115 **pronunciálni** – (lat.) kiejteni

129 **Lebendig dargestellt** – (ném.) elevenen ábrázolva

130 **delicat** – (lat.) kellemes, bájos

38. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1810. jan. 19.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 8-r, 8 f. A lapok egybefűzve, kívül kék színű borítóval. Beírva: 1. f. r. (címlap), 2–7. f. r/v., 8. f. r. A 8. f. verzóján tollpróbák. Az 1. f. rektóján a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma, a rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

A levél Kis János közvetítésével érkezett Berzsenyihez, lásd: Kis János – Kazinczynek, 1810. márc. 24. = *KazLev*, VII, 328, és a 42. levelet és jegyzetét.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 254–261. 2. *KazLev*, VII, 210. (1644.) Az episztola szövegét nem tartalmazza.

39. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. jan. 22.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 51–53. 2. *KazLev*, VII, 232–234. (1651.)

Magyarázatok

9 **Wesselényi** – id. báró WESSELÉNYI Miklós (1750–1809) erdélyi főúr, zsbíói nagybirtokos, huszárcapitány, színműíró, drámafordító, irodalompartoló, színházszervező. Önbíráskodás miatt 1785 és 1789 között Kufstein várában raboskodott. 1791–1809 között az erdélyi országgyűléseken az ellenzék vezére. 1804-ben Közép-Szolnok vármegye helyettes főispánja. Kazinczyt annak 1801-es szabadulása után – a főurak közül egyedüliként – támogatta, vendégül látta.

20 **Metempsychozis** – (gör.) lélekvándorlás

26 **effluviiumát** – (lat.) az isteni princípium láthatatlan kisugárzását

28 **Báróczinak** – BÁRÓCZI Sándor (1735–1809) író, műfordító, a bécsi testörök irodalmi körének tagja, Kazinczy példaképe. Hamarosan epigrammát írt hozzá, lásd: KAZINCZY 1998, 119. és a 44. levél jegyzetét.

33 **eine abgeschlossene Sprache** – (ném.) lezárt, nem fejlődő nyelv

42 **Fürmender (Vormünder Tribunus)** – (ném. és lat.) gyám, gondnok, pénztárnok

58 **caustisch wirkolnak** – (ném.) gúnyosan hatnak

60 **a' Párisi dolgokra** – 1810. január 10-én Párizsban hivatalosan deklarálták Napóleon válását Jozefina császárnétól.

61–62 **a' Napolyi Király Joachim Carolina leánya** – Joachim MURAT (1767–1815), a Francia Császárság marsallja, Napóleon sógora, 1808–1815-ig I. Joachim néven nápolyi király. Kisebbik lánya, Louise Julie Caroline MURAT (1805–1889) ekkor még csak 5 esztendő volt.

62 **Megsíkatott** – megrikatott

66 **Kishez ma küldém-el hozzád írt Episztolámat** – Lásd a 38. levelet. Berzsényi az episztolát Kis Jánostól 1810. febr. 25-én vette. Lásd a 41. levél jegyzetét és a 42. levelet.

67 **Az Octoberi ex[em]pl[ár]t** – Ez elveszett, az episztola előző, még Cserey Farkashoz címzett változatát lásd a 28. levélben.

40. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. febr. 24.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r. 1 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 53–54. 2. *KazLev*, VII, 280–281. (1670.)

Magyarázatok

3 **Kis István** – Ifj. Kis István (1783–1817) pesti könyvkötő és könyvkereskedő. Akárcsak azonos nevű, 1805-ben elhunyt apja, könyvkereskedéssel és -kiadással csak mellékesen foglalkozott. Lásd: GÁRDONYI 1926, 111.

10–11 **animis, quales neque candidiores / Terra tulit, nec quis me sit devinctior alter** – Lelkek, kiknél ragyogóbbat / nem hord föld, s nálam jobb híviük nincs e világon. (HORATIUS, *Szatírák*, I, 5, 41–42, ford. BEDE Anna.)

18 **Præfatióban** – (lat.) előszóban

20 **Psychéd** – A' *Szerelemhez* („Psiche' bibor kebeléből...”) című versre utal.

41. Kis János – Berzsényi Dánielnek
Sopron, 1810. jan. 19. és febr. 25. között

Kézirat

Nem ismert. A Berzsényihez szóló episztola megküldésére Kazinczy kérte meg Kis Jánost: „Mind azért, mivel Berzsényihez írt Episztolámat tőle nem vetted, mind mivel benne sokat változtattam, és már most úgy van, hogy többé illetni nem igen fogom: ide zárom azt, azon kéréssel, hogy ezt néki megküldeni méltóztassál. [...] Ne hajtsd bé tehát a' Berzsényi Episztolája leveleit, hanem úgy add által néki, a' hogy' itt megyén, 's kérdd, hogy tegye félre levelesládájába. Eggykor talán feljebb fogják becsülni Maradékai mint az Armális irháját.” (Kazinczy – Kis Jánosnak, 1810. jan. 19. = *KazLev*, VII, 211.) Az episztola vételét Berzsényi a 42. levélben nyugtázza.

42. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1810. febr. 25.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. sz. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „8.)” A verzőkon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 55–57. (Tévesen 1810. febr. 28-i dátummal.)
2. *KazLev*, VII, 286–289. (1672.)

Magyarázatok

6 **Sed mala avi** – (lat.) de baljós előjellel

6 **Laknál** – Lehet a Somogy vármegyei Öreglak, vagy esetleg a Vas vármegyei Répcelak, ahol Berzsenyi feleségének rokonai laktak. (Vö. ERÖSS 1969, 863.)

10 **cum Zephris et hirundine prima** – „Ha a lenge Zephyr fú, és hazatérnek a fecskék”. (HORATIUS, *Episztolák*, I. 7. 13., ford. BEDE Anna.)

11 **Epistolád hozzám száll** – Kazinczy eredetileg Cserey Farkashoz írta vers-tani témájú episztoláját, és *A' Csereyhez írt Epistolából* címmel közölt belőle részleteket Berzsenyivel 1809. október 21-én. (28. levél) A címzett személyével kapcsolatban azonban már pár nappal később megváltoztatta a szándékát (vö. Kazinczy – Rummy Károly Györgynek, 1809. okt. 29. = *KazLev*, VII, 34.), amit azzal indokolt Csereynek, hogy az episztolát tartalma miatt olyanhoz kell intéznie, aki maga is költő. (lásd: Kazinczy – Cserey Farkasnak, 1809. nov. 13. = *KazLev*, VII, 75.) Kazinczy 1809 októberének végén két levelet küldött Berzsenyinek, melyek utóbbika tartalmazta a hozzá intézett episztolát első teljes formájában. (Lásd a 33. levelet.) Ez a második levél elveszett. Összességében így Berzsenyihez három változatban jutott el az episztola: először Csereyhez címezve, töredékesen, azután a pár nappal később írt – elveszett – teljes változat, majd Kis János közvetítésével egy átdolgozott verzió Kazinczy 1810. jan. 19-i levelében (38. levél).

14–15 **az előbbi dalotskát** – *Kazinczy Ferencnéhez Szül. Szendrei Gr. Török Sópia Antónia*hoz a 36. levélben.

36 **personálék** – (ném.) személyes adatok, utalások

36 **Amazt meg tudtam volna igazítani** – Berzsenyi itt és a továbbiakban Kazinczy azon megjegyzéseire reagál, melyek az 1810. jan. 9-én vett (36. sz.)

levelében küldött versekre vonatkoznak. Ezeket a megjegyzéseket valószínűleg Kazinczy 37. számú levelének elveszett első része tartalmazta.

37 **valami papizmust vettem észre benne** – A vers katolikus egyházi színezetére utal.

39 **Kény** – A *Kazinczy Ferencnéhez Szül. Szendrei Gr. Török Sópia Antónia*hoz című versben.

40–41 **Amazon** eredeti értelmében vettem, mely szerint nem egyéb mint az aszszony – A *Kazinczy Ferencnéhez Szül. Szendrei Gr. Török Sópia Antónia*hoz című versben. Korabeli felfogás szerint az amazon szó magyar eredetű, vö. Dugonics *Etelkájának* egyik jegyzetével: „Látván a’ meg-hólt Scitáknak Feleségeik: hogy [...], árvaságra is jutottanak, kardot fogtanak, és határjaikat [...] nagy szorgalommal védelmezték. [...] azon Férj-fiakat is, kik a’ hadban megmaradtanak [...] mind-egygyig le-öldösték [...]. Ezen *Urok-ölő* Aszszonyokat igen gyűlölték a’ Scithák. Midőn róllok beszéllettenek, őket [...] nem másképpen nevezték, hanem AZOK, vagy AMAZOK, vagy AMAZON ROSZ ASZSZONYOK. Így osztán a’ Görög írók ezt gyakorta hallván; őket AMAZONOKNAK nevezték. (DUGONICS 2002, 160.)

43 **Régi Jámborság, Prisca fides** – „Heu pietas! heu prisca fides!” (Mekkora jámborság! milyen ősi-erős hit!) (VERGILIUS, *Aeneis*, VI, 878., ford. LAKATOS István.)

44 **Fellegeit szalaszd** – A *Kazinczy Ferenc*hez című versben, azonban valójában „fellegeit seperd” formában. (36. levél.)

45 **Ravatal** – A *Kazinczy Ferenc*hez című versben. (36. levél.)

54 **Psychemet** – A’ *Szerelem*hez című vers az 1808-i gyűjteményben.

56 **Festetits Lászlóhoz** – Lásd a 36. levélben.

58–59 **hernyókról Gimplikrol, Pipiskékről mint Nagy Fer[encz] ódázni** – VÁLYI NAGY Ferenc (1765–1820) költő, műfordító, református lelkész, 1798-tól haláláig a sárospataki kollégium tanára. 1807-ben kötetbe gyűjtve megjelent ódáirol van szó, melyeknek címettjei a teremtés hierarchiájának legkülönböző szintjein elhelyezkedő tárgyak, le egészen az öntudatlan kis élőlényekig. Ilyen pl.: *Eggy féreghez; A’ lezárkozó Féreghez, Ősszel; A’ Filemiléhez*. „A természet ebben a költészetben egy végtelen, mindenható, bölcs és gondviselő Istenről beszél, aki megteremti, működésébe szüntelenül beavatkozva fenntartja a világot”. (SOBOR András, *Eszmék Vályi Nagy Ferenc munkásságában* = VÁLYI NAGY 1999, 28.) **Gimpli** – süvöltő vagy vörösbegy (ÚMTsz, II, 645.) **Pipiske** – tyúk, csirke vagy búbos pacsirta (ÚMTsz, IV, 494.) Az utóbbi két szót Berzsenyi valószínűleg nem a saját nyelvjárásából vette, hanem Vályi Nagy Ferenc szóhasználatára utal. Vö. SZILÁGYI 1976, 436. és 440.

60 **Arkangyalokról és Belzebubokról epopoeázni mint Milton** – Utalás John MILTON (1608–1674) angol költő *Elveszett paradicsom* (1667) című eposzára.

63 **elisióid** – (lat.) Hangkivetés, a szó valamely hangjának elhagyása. Eredetileg a latin metrikus verselés sajátossága, hogy felolvasásban bizonyos esetekben kiesnek egyes magánhangzók.

65 **skazonnal** – (lat. scazon), choliambus azaz 'sánta jambus'. Olyan jambusi sor, melyben az utolsó jambusi láb helyett látszólag trocheus van.

70 **negligentiát** – (lat.) hanyagságot

78 **Ez órában veszem Sopronból Epistoládat** – A *Berzsenyihez* szóló episztola átdolgozott változatát.

80 **Schulmann** – (ném.) tanár, itt: iskolás felfogású ember

81 **Verdammt** – (ném.) átkozott

87 **Kisnek Epistolája** – Nem azonosított utalás.

43. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1810. febr. 26.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. r. felső szegélyén idegen kéztől: „9.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 58–59. 2. *KazLev*, VII, 289–291. (1673.)

Magyarázatok

3 **A' Te Epistoládnak szépsége** – Berzsenyi itt a hozzá írt episztola azon teljes kidolgozására utal, melyet Kazinczy 1809 októberének végén küldött el neki. Ez a változat, mellyel az alábbiakban összehasonlíthatja a vers 1810. jan. 19-i átdolgozását (lásd a 38. levélben), elveszett.

16 **energiájokat** – Berzsenyi itt vélhetően az antik retorikák *ἐνάργεια*-fogalmát alkalmazza, mely 'képszerű, élénk kifejezésmódot' jelent. Pl. QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, 4, 2, 64; 6, 2, 32; 8, 3, 61. Vö. ZANKER 1981.

48–49 **ama nagy Mondár szavaként** – Nem azonosított utalás.

52 **irritabile vulgustol** – (lat.) Érzékeny tömegetől. Az „érzékeny fajta” (genus irritabile) Horatius megjelölése a költőkre nézve. (HORATIUS, *Episztolák*, II. 2. 102.)

44. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. márc. 16.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 18–19. (részlet) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 59–63. 3. *KazLev*, VII, 308–311. (1682.)

Magyarázatok

4 **Generális Perceptor** – (lat.) főadószedő

4 **Sárközy István Úrét** – Sárközy (róla lásd a 13. levél jegyzetét) levelének Berzsényire vonatkozó része: „Mikla igen is egy Niklával, – mind a’ két féle képpen írják, töllem 1 ½ statoria esik Északra Martzalitól, a’ honnét leveleidet veszem, nap keletre közel. Sok kérdezősködés után tudhattam csak meg, mitsoda Berzsényit értesz. Mert minden ember abban a’ hiszembe volt, hogy ott nem lakik több Berzsényi egynél. De most hallom, hogy egy nem régi emigráns ember-séges és Philosophus ember lakik ott nagy csendességbe. – Kit, mivel ki nem szokott járni, senki sem esmér úgy mint én szeretném. Benedek a’ Xszi neve. És én mihelyest reá érek, azonnal fel keresem magam, érdemessé tévén Őtet erre a Te jó emlékezeted. – Bár csak többet írál ő rólla, hadd esmérném őtet úgy, mint szeretném.” (Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, 1810. febr. 19. = *KazLev*, VII, 278–279.)

9 **Másfél stációnyira** – (itt) másfél postaállomásnyira

17 **Szokolait** – SZOKOLAY Dániel (1778–?), Somogy vármegyei táblabíró, főjegyző, főügyész, főpénztáros, 1804-től 1813-ig a vármegye levéltárosa. Csokonai Vitéz Mihály debreceni diáktársa és barátja.

17 **V[ice] Ispántokat** – CSAPODY Gábor (1761–1825), királyi tanácsos, 1807 és 1813 között Somogy vármegye első alispánja, Kazinczy egyik régi somogyi szabadkőműves ismerőse.

30 **Bedingung** – (ném.) feltétel

33 **profiteálunk** – (lat.) ígérünk

36–38 **Ramler kimutatta a’ hibákat, ’s Gessner széljelbontotta a’ jambéjonokat ’s átváltoztatta prózává** – Gessner idilljeit barátja, Karl Wilhelm RAMLER (1725–1798) német költő tanácsára alakította prózaformájúvá. Az először 1756-ban kiadott idillek ritmikus prózáját Ramler utóbb, 1787-ben saját he-

xameteres átdolgozásában jelentette meg. (A iambeion a ritmikai értelemben vett iambos, megkülönböztetve a műfajilag értett iambosköltészettől.)

39 **Nicht den | kühnen | blut be | spritzen | Helden** – Az itt kezdődő idézet Gessner kötetének első, *An Daphnen* című idilljének első bekezdése. Kazinczy fordításában: „Nem a' vérrel bé-fetskendezett bátor Bajnokot, nem az Ütközet' pusztá helyét énekli a' víg Músa: rebegve szalad ö, mezei könnyü sípjával, a' fegyver-tsattogás elől.” (GESSNER 1788, 1.)

43–44 **nicht eine der (neun) Schwestern. Non una ex novem sororibus** – (ném. és lat.) Nem tartozik a kilenc nővér közé.

62 **Weselenyire** – *A' zsiboi nagy megholtra* című epigramma megjelent: HKT, 1810. febr. 14, 102.

62 **Báróczyra** – [KAZINCZY Ferenc], *Báróczy*, HKT, 1810. febr. 17., 109.

66–67 **Weselényinek atrox-sága (melly miatt ötödfél eszt[en]deig szenvedett Kufsteinban)** – id. báró WESSELÉNYI Miklós (1750–1809) vadságára, dacosságára utal. Wesselényi 1785 és 1789 között volt a kufsteini várbörtön foglya, mert fegyveresen rátört gróf HALLER János szomszédos kastélyára. Ezzel kapcsolatos Kazinczy magyarázata a Wesselényi-epigrammához: „A' gonoszat 's rútat iszonyú haraggal gyűlölő Kátót Horátz *atrox*-nak nevezi”. (HKT, 1810. febr. 14., 102.)

68–69 **a' Báróczyében a' gallyával szó csak süítés a' Nemkőművesek miatt. A' ki az, tudja, hogy ott melly fának a' nevét kell olvasnia** – A Hazai 's külföldi tudósításokban megjelent változatban az epigramma 6. sora: „'S gallyával koszorús mitra fedezte fejét.” (HKT, 1810. febr. 17., 109.) A *Tövisek és virágok* változatában „gallyával” helyett „ákáttzal” szerepel. (KAZINCZY 1811, 28–29.) Az akác fontos szabadkőműves szimbólum. **süítés** – Lásd a 12. levél jegyzetét.

70 **Fabchichra** – FABCHICH József (1753–1809), győri egyházmegyei áldozópap és tanár, költő, műfordító.

73–74 **Anacreonból fordított Fabchich soraiban** – Fabchich József Anakreon verseit is tartalmazó fordításkötete: *Vas vármegyei községi FABCHICH József az magyar föl állítandó tudós társaságnak az XI. szám alatti tagjátúl magyarrá fordítatott Pindarus Álceus Záffo Stezikorus Ibikus Anakreon Bakkilidesz Szimonidesz Alkmán Arkilokus*, Győr, Streibig József, 1804.

76 **Instantiával** – (lat.) folyamodvánnyal, kérvénnyel

93–94 **Es fehlt den Versen nicht an eigenem Reiz** – (ném.) A verssorokból nem hiányzik a sajátos báj.

103–104 **u[nd] der Spass ward bald fertig** – (ném.) És a mulatságos mű hamar készen lett.

113 **contusiót** – (lat.) zúzódást

116 **Napol[eon] Bécsből visz mátkát** – Napóleon feleségül vette Ferenc császár lányát, Mária Lujza osztrák főhercegnőt (1791–1847). A házasságot képviselők útján kötötték Bécsben, 1810. márc. 11-én, majd ápr. 1-jén tartották az esküvői szertartást Párizsban.

118 **Corsicánust** – Utalás a korzikai születésű Napóleonra.

120 **Márton József** – MÁRTON József (1771–1840), nyelvész, szótáríró, a Magyar Hírmondó és a Magyar Kurír szerkesztője, a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom rendkívüli tanára. 1813-ban és 1816-ban kiadta Csokonai Vitéz Mihály munkáit. 1836-tól az akadémia levelező tagja.

120 **leveléből** – Márton József – Kazinczy Ferencnek, 1810. febr. 16. = *KazLev*, XXIV, 111–113.

120 **minister Marét** – Hugues-Bernard MARET (1763–1839). Francia diplomataként 1793-ban osztrák fogságba esett és 1795 végéig Kufsteinben raboskodott Batsányi Jánossal szomszéd cellában, ahol kopogtatás útján beszélgettek egymással. Miután Maret fogolycsere keretében visszajutott Franciaországba, Napóleon 1799-ben államtitkárrá nevezte ki: többek között ő irányította a hivatalos lapot, a *Moniteur*-t. 1809-ben elnyerte a Bassano hercege címet, 1811 és 1813 között külügyminiszter volt. Napóleon bukása után eleinte osztrák, utóbb francia rendőri felügyelet alatt állt, majd Lajos Fülöp idején rövid ideig rábízták a belügyminisztérium vezetését.

121–122 **vele fordította a' Proclamatiót** – Napóleon 1809. május 15-én kelt schönbrunni kiáltványáról van szó, mely a Habsburgoktól való elszakadásra biztatta a magyarokat. A fordításban Mártonnak is szerepe lehetett, vö. MIKÓ Pálné 1983.

122 **Hungarus ad Hungarost** – *A Nobilis Hungarus ad Hungaros* című anonim latin nyelvű röpirat, mely arra buzdította a magyarokat, hogy a függetlenség kivívása érdekében támogassák a franciákat.

124 **feleségét** – BAUMBERG Gabriella (1766–1839) osztrák költőnőt. 1811-ben követte férjét Párizsba, utóbb linzi kényszerlakhelyére is.

45. Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak

Buda, 1810. márc. 27.

Kézirat

Nem ismert. Jelen közlés alapja a levél Szemere Pál készítette másolata, mely a Kazinczyhoz 1810. ápr. 27-én elküldött, Berzsényi pest-budai látogatásáról szóló beszámolójában maradt fenn. (RL, Szemeretár, III. pótkötet, 211a)

Megjelenés

1. *KazLev*, VII, 398. (1726.) Szemere Pál Kazinczy Ferencnek írt 1810. ápr. 27-i levelében. 2. BERZSENYI 1956, 601. (Első önálló közlés.)

Magyarázatok

3–4 **a' Duna miatt az Úrnak személyesen tiszteletére nem mehetek** – Szemere tudósítása szerint a hajóhidat csak másnap, márc. 28-án adták át a forgalomnak. (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 399.)

5 **Kellner Cancelláriában** – (ném.–lat.) Pincér-kancelláriában. (A kancellária hivatalos iratokat kibocsátó kormányhivatal.) Arra utal humorosan, hogy méltatlan körülmények között, vendégfogadóban írta levelét. Szemere adata szerint Berzsenyi Budán a Lúdhöz címzett fogadóban szállt meg (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 399.); ez valószínűleg az Arany Lúd (más néven Arany Liba) vendégfogadóval azonos, mely a Dunára kifutó Horgony és a Kökény utcák találkozásánál állt, a mai Döbrentei tér sarkán.

46. Szemere Pál – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1810. márc. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A fóliók rektójának alsó szegélyén a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának pecsétje. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában ceruzás számozás: „33.” Alatta kék ceruzával: „1810. márcz.”

Megjelenés

SZEMERE 1890/III, 296–297.

Magyarázatok

6 **a' Pesti megszaladáskor** – Szemere attól félve menekült 1809 nyarán Pécelre, családi birtokára, hogy a franciák megszállhatják Pest-Budát. (Vö. Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1809. júl. 7. = *KazLev*, VI, 444.)

7–8 **Ezt a' levélhozót tehát Vitkovicshoz igazítom most** – Vö. Szemere tudósításával Kazinczynak: „A' kívánt Csomó Vitkovics barátunknál volt letéve. Oda igazítottam a' levelet hozott németet. Ez Vitkoviccsal jöve vissza. Nem mehetvén keresztül Budára, levelet írék Berzsenyinek; 's kedveskedtem nékie az Uj Holmi' II. Csomójával és az I. Csomó' Recenziójával 's megígérém, hogy holnap

dél előtt, ha a' híd kész leend, tiszteletére fogok lenni.” (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 398–399.)

20–21 **Új Holmi' Iidik Csomójával** – CZINKE Ferenc kiadványa: *Az új Holmi, II. Tsomó, Beszéd a' Magyar Nyelv ügyében*, Pest, 1810.

21 **az elsőnek Recenziójával** – KÉPLAKI Vilhelm, *Az Új Holmi' első csomójának kritikai megítéltetése*, Pest, Trattner Mátyás, 1810. Szemere álnéven megjelent recenziója.

22–23 **AZ, a' ki Révainak székében ül** – CZINKE Ferenc (1761–1835), RÉVAI Miklós halálát követően 1808-tól utódja mint a pesti egyetem magyar nyelv és irodalom professzora.

28 **Titulaturámért** – (lat.) címzéseért, megszólításomért

47. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1810. márc. 25. és ápr. 5. között

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi Kazinczy 1810. ápr. 5-én. (48. levél.)

48. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1810. ápr. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r. 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A címzés a 2. f. verzóján, ugyanitt fekete pecsétviasz maradványa.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 63–64. 2. *KazLev*, VII, 346–347. (1698.)

Magyarázatok

40 **Jupiter intonuit lævum** – Jupiter balról rádördült. (VERGILIUS, *Aeneis*, IX, 631, ford. LAKATOS István.)

42 **Gelegenheitsgedichte** – (ném.) alkalmi költeményeket

43–44 **Pataki Prof. Sípos és Kézy Uraknak deák verseik ezen menyegzőre** – SÍPOS Pál (1759–1816), a sárospataki református főiskola természettan és mennyiségtan tanára, költő. 1810-től lelkész Tordoson. KÉZY Mózes (1771–1831) Sárospatakon a szónoklat- és költészettan tanára. Mindketten latin nyelvű verset írtak Napóleon és Mária Lujza házassága alkalmából, melyek anonim nyomtatványokként jelentek meg. Kézy költeménye: *De Nuptiis Napoleonis*

Magni et Mariae Ludovicae Austriacae, Sárospatak, 1810. Vö. Sipos Pál – Kazinczynek, 1810. márc. 22. = *KazLev*, VII, 324–325. és Kazinczy – Cserey Farkasnak, 1810. ápr. 5. = *KazLev*, VII, 348.

45–46 **ma Kézy a’ maga és a’ Sípos nevében olly magasztalást írnak felőle** – Kézy Mózes – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 5. = *KazLev*, VII, 349.

52 **Wesselényiné kérése** – id. báró Wesselényi Miklósné, CSEREY Heléna (Ilona) (1754–1830) Kazinczyhoz eljuttatott kérése az elhunyt férj temetésén elhangzott gyászbeszédnek arcképpel és versekkel megtoldott kinyomtatására, illetve egy emlékeztető felirat megszővegezésére vonatkozott. (ifj. báró Wesselényi Miklós – Kazinczy Ferencnek, 1810. márc. 21. = *KazLev*, VII, 316–317.) Kazinczy erre válaszul javasolt egy, az ország legjobb költőit (köztük Berzsenyivel) felvonultató emlékező versgyűjteményt, életrajzzal kiegészítve, valamint részletesen megtervezte a halotti emlékművet is. (Kazinczy Ferenc – ifj. báró Wesselényi Miklósnak, 1810. márc. 25. = *KazLev*, VII, 329–335.)

53–54 **Ah illum meæ si partem animæ rapit maturior vis** – „Ó, hogyha téged sújt le, szívem felét, / korábbi vég”. (HORATIUS, *Ódák*, II, 17, 5–6., ford. BEDE Anna.)

49. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek *Nikla, 1810. ápr. 8.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektóján a dátum alatt Kazinczy rájegyzése: „vettem a’ Posták vétke miatt Aug. 26dikán”. MTAK pecsétje az 1. f. rektóján. Ugyanott a felső szegélyen idegen kéztől: „10.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 65–66. 2. *KazLev*, VII, 359–360. (1705.)

Magyarázatok

16 **Jegyzéseidet és változtatásaidat** – Lásd a 12. levelet.

27 **launámat** – (ném.) kedvemet

40 **lejtegette** – Lásd a 38. levelet.

41–42 **Szeretném tudni, mi a’ Kőművesek fája** – Kazinczy a 44. levélben utalt az akácfára, a szívósságot jelképező szabadkőműves szimbólumra. Ez egyben rejtett rákérdezés volt Berzsenyi szabadkőműves mivoltára.

50. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1810. ápr. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r 2. f. A levél szövege az 1. f. rektóján, a vers: 2. f. r/v. A vers mellett Kazinczy javításai:

Az 1. vsz. 1. sorában: „porodon nemes!” helyett: „porodon, Nemes!”.

Az 1. vsz. 2. sorában: „jókkal” helyett: „Jókkal”.

Az 4. vsz. 1. sorában: „jók” helyett: „Jók” és „egész” helyett: „Egész”.

Az 5. vsz. 1. sorában: „derék” helyett: „Derék”.

A vers utolsó sorában a „maradékaidban” szóhoz a következő megjegyzést fűzte: „deli magzatidban! Így változtatta-meg Jún. 23. 1810.”

Az MTAK pecsétje a verzókon. Az 1. f. r. felső margóján idegen kéztől: „11.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 66–67. 2. *KazLev*, VII, 375. (1714.) Az óda szövegét egyik közlés sem tartalmazza.

Magyarázatok

4 a' **Tempelt és felírásokat** – Kazinczy részletesen megtervezte id. Wesselényi Miklós síremlékét. Lásd: Kazinczy – ifj. Wesselényi Miklósnak, 1810. márc. 25. = *KazLev*, VII, 333–335. Tervezetét Berzsényinek is megküldte egy elveszett levelében.

11–12 **Kétted e hogy lelkiünk s. t.** – Kazinczy *A' zsidói nagy Megholt* (később: *Báró Wesselényi Miklós*) című epigrammájának kezdő szavai. 1810. jan. 22-én (39. levél) küldte el Berzsényinek.

19 **crisedből** – (lat.) kritikából

51. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. máj. 4.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 19–22. (Részlet, 1810. máj. 16-i dátummal.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 67–69. 3. *KazLev*, VII, 416–418. (1730.)

Magyarázatok

3 **Hogy Pesten valál, megírta Vitkovicsunk** – „Berzsenyink itten volt! Tsókoltam ötet, 's éjtszakáztam vele. Olly nagy ellenzetet, mint a millyen vagyon az ő külső viselete, tartása, bánásmódgya, és poesisa közt, lehetetlen tsak képzelni is. Lepingáltatuk[!] ötet számodra. Elég szerentse és öröm én nékem ötet láthatnom és tsókolhatnom.” (Vitkovics Mihály – Kazinczynak, 1810. ápr. 6. = *KazLev*, VII, 351.)

6–7 **tegnap vevém Szemerénknek 16. lapnyi levelét** – Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 398–408.

8 **Biharit** – BIHARI János (1764–1827) zeneszerző, cigányprímás, a verbunkos stílus képviselője. Lásd: SÁROSI 2002. Szemere beszámolója szerint Berzsenyi a pesti Paradicsom kávéházban hallgatta a játékát. (Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 406.)

11–12 **olly kevély vagyok, mintha a' Capitoliumon nyomnák fejemre a' Petrarca koszorúját** – Petrarcát 1341-ben poeta laureatus-szá (koszorús költővé) avatták a római Capitoliumon, az ókori hagyomány folytatásaként, mely szerint a költői versenyek győzteseit babérlombokkal koronázták meg.

16–18 **soha sem fogjátok a' Révai M[anu]S[criptum]ait 's holmit egyebet forgatni, hogy a' Kazinczy Virgílból vett szavaira ne gyűladozzatok** – Utalás Szemere Pál Berzsenyi pesti látogatásáról beszámoló levelének következő részletére: „Innen Hegyalljai ürmösre invitálá a' társaságot Horvát. Elmentünk hozzá. Mutatta Révai két korbelt levelét, manuscriptumát. Virgil' szavaira fakadozva olvasta el Semtaviát, 's régiségbeli, magyar nyelv historijára tartozó gyűjteményeit, Pestről értekezését, Víg Lászlóját, új Philologuszait mutogatta.” (Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 407.)

32 **Szemere ollyat vét e' mellé, melly igazságtalanság Virág eránt** – „Bizony Virág első Lyricusunk; de ha bír e azzal a' nyelvvel, a' mellyel Berzsenyi?” (Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 401.)

51 **A' pirholagos szó** – Kazinczy kifogásolta, hogy nem érti a szót (lásd a 12. levélben), Szemerék pedig úgy vélték, hogy „dízteleníténé” Berzsenyi versgyűjteményét. (Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 401.)

65 **Nulla est gloria praeterire asellos** – „Nem dicsőség a szamarakat felülmúlni.” (Marcus Valerius MARTIALIS, *Epigrammaton libri de spectaculis*, XII, 36, 13.)

66 **praeterire** – felülmúlni

69 **Ninivébe** – Ninive az Újasszír Birodalom fővárosa volt, itt a bűnös, de csábító nagyváros jelképeként Bécsre utal.

69 **faragás** – szobrászat

71 **Ipam** – gróf TÖRÖK Lajos (1748–1810) szabadkőműves főmester, tanulmányi kerületi igazgató.

72 **triumphála egy successionális perében** – (lat.) megnyerte egy örökösödési perét

52. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1810. máj. 6.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 69–71. 2. *KazLev*, VII, 431–433. (1738.)

Magyarázatok

13–14 **az ide zárt Virgili és Homéri darabból** – A melléklet nincs meg.

14 **Prof. Humanior. Nagy Ferencz** – VÁLYI NAGY Ferenc (1765–1820) költő, műfordító, református lelkész, a humaniőrak tanára a sárospataki kollégiumban. Berzsenyi véleményét költészetéről lásd a 42. levélben.

14–15 **Nagy Ferencz is hexametereket írt, magyarul, a' Bion siralmának hasonlatosságára** – BIÓN (i. e. 2. sz.) görög bukolikus költő művéről van szó. A fordítás megjelent: [VÁLYI NAGY Ferenc], *Bion' és Moschus' Idylliumai: Görög-ből magyarra fordítva hexameterekben*, Sárospatak, Nádaskay András, 1811.

19–20 **Gellertnek halálára egy egész Tómus** – Christian Fürchtegott GELLERT (1715–1769) német költő. Valószínűleg a következő versgyűjteményre utal Kazinczy: Johann Heinrich FABER, *Über Gellert's Absterben*, Leipzig, 1770.

27 **Vidához írt ódája** – SZEMERE Pál: *Tekintetes Vida László úrhoz* (1810)

41–42 **hogya' Voss' szavaival éljek, hogy kínosan pótlotta-ki** – Nem azonosított utalás.

44–45 **Voss szerint, kificzamlott tagúak a' strófhák** – Talán Johann Heinrich VOSS *An Goethe* című szonettjére utal: „Du hast, nicht abhold künstelnder Beschränkung, / Zwey Vierling' und zwey Dreyling' uns gereimet? / Wiewohl man hier Kernholz verhaut, hier leimet, / Den Geist mit Stümmung lähmend, und Verrenkung?” (Nem idegenkedve a mesterkedő korlátozástól, két négy sorosban és két három sorosban rímeltél nekünk? Amint a fát néha darabolják, néha enyvezik, a szellemet csonkítva és kificzamlítva bénítják?)

46 **A' Te Exegi monumentum** – Berzsenyi 1808-as gyűjteményének záródarabja, *A Magyar Tudósokhoz*, mely szerkezeti helye és funkciója szerint

megfelel HORATIUS Exegi monumentum (Emlékművet építék) kezdetű ódájának. (Ódák, III, 30.)

54 **mind philosophisch mind poetisch** – (ném.) mind eszmeileg, mind költészetileg

55 **religiosus** – vallásos

58 **s non duplicatur in motionib[us]** – (lat.) Az s nem kettőztetik meg elmozgatva. (Azaz a „nemesebb” helyett a „nemesbb” alakot ajánlja.)

61–62 **portefeuilleiben** – (fr.) (átv.) mappáiban

68 **szegény öreg Ráday** – gróf RÁDAY Gedeon (1713–1792) költő, műfordító

53. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1810. jún. 4.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 72–74. 2. *KazLev*, VII, 497–499. (1766.)

Magyarázatok

31 **hendecasyllabus** – (lat.) tizenegy szótagú

32 **Adonicussal** – adoniszai sor (egy daktilus és egy spondeus), amely egyben a hexameter vége is

44 **far** – (lat.) gabonafajta, melyet áldozatoknál használtak

52 **quod satis est** – Utalás Horatius verssorára: „quod satis est, cui contingit, nihil amplius optet” (HORATIUS, *Episztolák*, I, 2, 46.) (BEDE Anna fordításában: „Többre ne törj, ha nyugodt élethez elég vagyond van.”)

57 **Régiségeimet a' Hálai Lit. Zeitg. 1809. Apr. recenseálta** – *Magyar Régiségek és Ritkaságok...*, Allgemeine Literatur-Zeitung, (Num. 111.), April 1809, 901–904.

58–60 **er gefiel sich einst in orthograph[ischen] Neuerungen, er sucht da Affectirte, da der eigentliche Ausdruck nahe lag** – (ném.) Egykor helyesírási újításokban lelte örömét. Az affektált kifejezéseket keresi ott, ahol kézenfekvő az eredeti kifejezés. (A parafrazeált szöveg itt az egyszerű és népszerű kifejezés – „einfacher und populärer Ausdruck” – helyett választott keresett és affektált formákról ír; *Magyar Régiségek és Ritkaságok...*, Allgemeine Literatur-Zeitung, (Num. 111.), April 1809, 901.)

61 **geschraubt** – (ném.) modoros

61–63 **er rãth in literãrisch[en] Streitigk[eiten] Mãßig[un]g, wird aber selber sarkastisch; doch muß man sagen, daß er zum Lob mehr wie zum Tadel geneigt ist** – (ném.) Irodalmi vitákban mérsékletet javasol, maga azonban szarkasztikus; azonban meg kell vallani, hogy inkább hajlik a dicséretre, mint a feddésre.

67 **a' Bécsi Annálisokban Biographiám** – *Franz von Kazinczy*, *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes*, 1810/II, 125–128.

68–69 **mich dem Schau des Publ[icums] auszustellen** – (ném.) közszemlére állítani magam

73–74 **Kisen is megtörtént már** – Kis János életrajzát lásd: *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten*, 1804, 47. sz.

54. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1810. jún. 13.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 22–23. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 74–75. 3. *KazLev*, VII, 519–520. (1778.)

Magyarázatok

13 **Faber Thesaurus Eruditionis Scholasticæ** – Basilius FABER (1520–1576) német pedagógus *Thesaurus eruditionis scholasticæ...* című munkája 1571-ben jelent meg először és számos további kiadást ért meg.

14–15 **Calepinus Lexiconában** – Ambrogio CALEPINO (c.1440–1510) itáliai lexicográfus *Cornucopiæ* című latin szótára, mely először 1502-ben jött ki.

18–19 **egy más Aethráról, melly név Ovidiusnak Heróiszaiban előfordúl** – OVIDIUS, *Heroides*, XVI, 257.; XVII, 150.

36 **Szirmay Tamásnak** – SZIRMAY Tamás Antal (1732–1789), Zemplén vármegye alispánja.

**55. Berzsenyi Dániel – Szemere Pálnak, Horvát Istvánnak,
Vitkovics Mihálynak és Kölcsey Ferencnek
Nikla, 1810. jún. 21.**

Kézirat

RL, Szemeretár, II, LXXIV. Negyedré, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. 2. f. r. A levél 2. fóliójának rektóján Szemerétől származó rájegyzés a Niklába küldendő levél címzésére utal: „Székes-fehérvár, / Győrök, Marczali, / Mikla.” Mindkét fólió rektóján pecsét: „A budapesti Ref. Theol. Akadémia Ráday-könyvtára”. A levél másolata: RL, Szemeretár, I. pótkötet, 26.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1938, 19. (A vers szövege nélkül.) 2. KÖLCSEY 2005, 109–111. (Első teljes, a vers szövegét is magában foglaló közlés.)

Magyarázatok

13–14 **a' Széphalmi bábának köszönheti életét** – Kazinczy 1810. márc. 25. és ápr. 5. között írt elveszett levelében kérte fel Berzsenyit emlékező vers írására az 1809-ben meghalt id. báró Wesselényi Miklósról.

48 **az Augustusi vásárra** – Az aug. 29-én tartott János-napi pesti vásárra utal. Berzsenyi ekkor nem utazott Pestre.

49 **a' meg ígert tudományos Journál** – Arról a meg nem valósult időszaki írásról van szó, melyet Kultsár István szerkesztett volna *Lehel' kiürtje* címmel. (Vö. Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1810. szept. 9. = *KazLev*, VIII, 82.)

51 **Popovicsot** – Lehet szó POPOVICS György (?–?) ügyvédéről akihez Vitkovics Mihály epigrammát írt. (*Popovics György ügyészhez*). Figyelembe veendő ugyanakkor a *Felelet a' Mondolatra* egyik betétje, Zafyr Czenczi levele, amely Berzsenyi 1810-es pesti látogatásának emlékéből táplálkozik. Itt említődik „Popovics Úr idegen figurákkal kevert Magyar Tánca”. (KÖLCSEY / SZEMERE 1815, 13.)

52 **Vida** – fegyverneki VIDA László (1770–1831), drámaíró, színpártoló, 1809–1811 között a pesti magyar színtársulat igazgatója. Szemere Pál hozzá írt episztolája 1810-ben jelent meg. Berzsenyi pesti látogatásakor Vida „hazafiúságát” magasztalták neki vendéglátói. (Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 403.)

56. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1810. ápr. 8. és jún. 23. között

Kézirat

Nem ismert, valószínűleg elveszett a postán. A levélre utal Berzsényi 1810. jún. 23-i levele. (57.)

57. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1810. jún. 23.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. r. felső szegélyén idegen kéztől: „12.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 76–78. 2. *KazLev*, VII, 534–536. (1785.)

Magyarázatok

53 **Quid non mortalia cogis pectora patriæ amor!** – (lat.) Mire nem készítetted a halandók szívét, hazaszeretet! A következő vergiliusi szállóige alapján: „Improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!” („Rettenetes Szerelem, mire nem viszed emberi lelkünk!”), *Aeneis*, IV, 412., ford. LAKATOS István.)

70 **castrum doloris** – (lat.) szó szerint: 'a fájdalom vára'. Másként: bánatház, a katolikus egyházban szokásos halotti szertartásoknál fölállított gyászalkotmány, mely fekete posztóval beterített koporsót ábrázol, égő gyertyákkal, kereszttel, az illető halott jelvényeivel stb. (CzF I, 410.)

73 **Baucisom** – Itt: feleségem. Utalás Philémónra és Baukiszra, akik a görög mitológiában a hűséges öreg házaspárt jelképezik.

76 **peánt** – (gör.–lat.) ünnepi ének, különösen Apolló tiszteletére

58. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1810. júl. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektóján a dátum alatt Kazinczytól: „vettem Júl. 20d.” Az 1. f. verzőján az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektójának felső részén idegen kéztől: „13.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 81. 2. *KazLev*, VIII, 4. (1794.)

Magyarázatok

4–5 **Kézy' verseit** – Lásd az 52. levelet.

12–13 **Plutárch szerint Aethra Theseusnak anyja** – Az Aethra vagy Aithra név a görög mitológiában négy különböző figurát jelölt, ezek közül az egyik Thészeusz anyja. (PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok: Thészeusz*, 3–4, 6–7.)

18–19 **selyem birkámat** – Selyembirka, a merinó juhnak az a fajtája, mely finom posztógyapjút termel.

21–22 **ott a' Dargó' lombjai fedeznek** – Kazinczy a Dargói-hágón írta egyik versét, lásd a 35. levelet.

59. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. júl. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY / BERZSENYI 1860, 78–80. 2. *KazLev*, VIII, 7–9. (1797.)

Magyarázatok

3 **Cocytus** – (gör – lat.) a jajveszékelés alvilági folyója a görög mitológiában

5 **Ipam** – 1810. jún. 23-án halt meg gróf TÖRÖK Lajos, Kazinczy apósa.

8 **harpyai** – (gör.) a háрпиák félig madártestű szárnyas női szörnyek karmos madárlábbal és -farokkal a görög mitológiában

10 **Styx** – (gör.) az alvilág határfolyója a görög mitológiában

38 **modulusodat** – (lat.) mértékedet

40 **minorennis** – (lat.) kiskorú

41–42 **Rabságom többbe került mint gondolni lehet** – A börtönből szabadult Kazinczynak be kellett fizetnie az államkincstárba fogvatartásának költségeit: a fuvardíjakat, a tisztekre, orvosra, orvosságra s fűtésre tett költségeket. Ehhez kölcsönt vett fel. Lásd: VÁCZY 2012, I, 359.

42 **egy istentelen testvér öcsém** – KAZINCZY József (1772–1855). Iskoláit Sárospatakon végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott. Ügyvédi vizsgát tett. Abauj vármegyében táblabíró lett, majd szolgabírónak választották. Édesanyját befolyása alá vonva megakadályozta az apai örökség kiadását bátyjának.

44–45 **quod satis est** – (lat.) Ami bőven elég. Utalás Horatius szöveghelyére: *Episztolák*, I, 2, 46.

47–48 **vivamus non secundum similitudinem, sed secundum rationem** – (lat.) Ne a látszat, hanem a lényeg szerint éljünk! Reflexió az alábbi szöveghelyre: „nec ad rationem sed ad similitudinem uiuimus.” (Lucius Annaeus SENECA, *Ad Gallionem de vita beata*, I, 3.)

50 **Sonderling** – (ném.) különc

54 **nankin** – nanking: sárga pamutszövet

63 **ódámat** – Címe: *Apollonhoz*.

81–82 **Napammal megyek, ki két apácza testvérét látni akarja** – Lásd a 15. és a 35. levél jegyzetét.

60. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek Széphalom, 1810. júl. 21.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 23. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 81–83.
3. *KazLev*, VIII, 18–20. (1803.)

Magyarázatok

9 **physionomiám** – (lat.) arcvonásaim

14 **Sógorommal** – gróf TÖRÖK József, lásd a 302. levél jegyzetét.

14 **Pataki exámenre** – A sárospataki kollégium 1810. júl. 15–20. között ünnepélyes keretek között tartott évváró vizsgái. Vö. *KazLev*, VIII, 616–617.

16 **Septemvir** – A Hétszemélyes Tábla ülnöke. A Hétszemélyes Tábla (lat. Tabula Septemviralis) elnöke a nádor, illetve távollétében az országbíró, 20 fő- és közrendű ülnökkel ítélkezett a Királyi Táblától fellebbezett ügyekben 1723 és 1848 között. Csak feljebbviteli fórumként működött.

16 **Vay József** – VAY József (1752–1821), VAY Miklós testvére. A miskolci református egyház főgondnoka 1784–1786 között, 1786-tól 1789-ig Szabolcs vármegye alispánja, 1789-től helytartótanácsos, 1796-ban nyugdíjazták, ugyanettől az évtől egészen haláláig a tiszáninneni református egyházkerület főgondnoka. Ez idő alatt modernizálta a sárospataki oktatást: meghonosította a magyar nyelvű oktatást és növelte a természettudományos órák számát. 1809-ben feleségével, Mocsáry Erzsébettel 5000-5000 forintos alapítványt tett a kollégium javá-

ra. 1806-tól a Hétszemélyes Tábla ülnöke. Szabadkőműves, a miskolci páholyban gróf Török Lajos után a második ember volt. Az 1790/91-es országgyűlésen Borsod vármegye követe, a protestáns nemesség meghatározó személyisége. Tagja volt a porosz udvarral a Habsburgok trónfosztásáról tárgyaló nemesi csoportnak. 1802-ben, 1805-ben, 1807-ben és 1811-ben Szabolcs vármegye követe. Kazinczy igen sokra becsülte, az egyik legkiválóbb politikusnak tartotta.

18 **Kövy** – KÖVY Sándor (1763–1829) jogtudós, tankönyvszerző, 1793-tól a sárospataki református jogakadémia tanára.

18 **továbbad** – továbbá

19 **Debreczeni Prof. Budai** – BUDAI Ézsaiás (1766–1841) történetíró, klasszika-filológus, a debreceni református kollégiumban 1794-től a latin és görög nyelv, valamint a történelem, 1808-tól a dogmatika tanára. 1822-től a tiszántúli református egyházkerület püspöke. Részt vett az akadémia tervét előkészítő bizottság munkájában, 1831-től a Magyar Tudós Társaság tagja.

22 **Ujházy Sámuel** – budaméri UJHÁZY Sámuel (1765–1815) közigazgatási szakember, Kazinczy barátja.

22–23 **Prof. Scheverlayval** – SCHEVERLAY Mátyás (1783–1840), UJHÁZY Sámuel gyermekeinek nevelője, 1810-től a selmeci gimnázium igazgatója.

23–24 **volt Prof. Beregszászy** – BEREGSZÁSZI (NAGY) Pál (1750–1828), nyelvtudós, tanár. 1798-tól 1803-ig Sárospatakon keleti nyelveket, teológiát és filozófiát tanított. A göttingai tudós társaság tagja volt.

28 **Höltyvel** – Ludwig Heinrich Christoph HÖLTY (1748–1776) német költő versei összegyűjtve először halála után jelentek meg: Ludwig Heinrich Christoph HÖLTY, *Gedichte*, besorgt durch seine Freunde Friedrich Leopold Grafen zu STOLBERG und Johann Heinrich VOSS, Hamburg, Carl Ernst Bohn, 1783.

29 **Eggenberger** – EGGENBERGER József (1768–1850) pesti könyvkereskedő, boltja a Ferenciek terén volt.

35 **Első Hajósán** – Salomon GESSNER *Der erste Schiffer* (1789) című epikus pásztorkölteménye.

37 **Vitkovics azt írja tegnap érkezett levelében** – Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1810. júl. 13. = *KazLev*, VIII, 12.

47 **Centó** – (lat.) más költemények részleteiből összeállított költemény

49 **pronunciációval** – (lat.) kiejtéssel

51 **Claudiánusi** – Claudius CLAUDIANUS (370 k.–404 k.) késő római epikus költő

52–53 **Irt már ő valamit magyar hexameterekben is** – Nem azonosított utalás.

57–58 **Fabri Thesaurus Eruditionis Scholasticæ** – Lásd az 54. levél jegyzetét.

61–63 **Munkácson hagytam az oda kerülendő 's ott hagyott rabok mulattatására, 70 darab más könyveimmel** – Kazinczy börtönkönyvtáráról lásd: KAZINCZY 2011, 314–315.

69–70 **Ah, illas meæ si partem animæ rapit maturior vis, quid moror altera nec carus æque nec superstes integer!** – „Ó, hogyha téged sújt le, szívem felét, / korábbi vég – én, másika, késsem-e? / Nem teljes élet és nem ép már / nélkülöd életem!” (HORATIUS, *Ódák*, II, 17, 5–8., ford. Bede Anna.)

61. Berzsenyi Dániel – Szemere Pálnak
Nikla, 1810. júl. 29.

Kézirat

RL, Szemeretár, II, LXXIX. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának felső szélén Szemere rájegyzése: „Szemere P.hoz”. A 2. f. verzóján szintén tőle: „Pest, vett.[em] Sept. 13d. 1810.” Mindkét fólió rektóján pecsét: „A budapesti Ref. Theol. Akadémia Ráday-könyvtára”.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 21.

Magyarázatok

3 **verseim csomóját** – Berzsenyi versgyűjteményének ez a változata elveszett, tartalmáról Szemere Pál Kazinczynak küldött beszámolója maradt fenn. (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, [1810. dec. 27.] = *KazLev*, VIII, 234–238.)

4 **vásárállásnál** – Vásártérnél. (CzF. I, 269.) A mai Erzsébet tér helyén.

5 **arany bárányon** – Ilyen nevű fogadónak nem akadtam nyomára, talán a Fehér Bárányról van szó a mai Fehérhajú utcában.

62. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1810. júl. 31.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 84–88. 2. *KazLev*, VIII, 38–39. (1811.) (Nem tartalmazza az episztola szövegét.)

Magyarázatok

141–143 **In poetisch[en] Werken muß Phantasie vorherrschen: in ihnen darf Verstand nicht zu laut werden** – (ném.) Költői művekben a fantáziának kell uralkodnia: az értelemnek nem szabad túlságosan közvetlenül megnyilatkoznia.

148–149 **Atváji nem attvai; das letztere ist sehr unedel. Eben so sagt der Dichter nicht Thäler, sondern Thale** – (ném.) *Atváji* nem *attvai*; az utóbbi nagyon közönséges. éppígy mond a költő *Thäler*-t *Thale* helyett.

63. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1810. aug. 26.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 89–91. 2. *KazLev*, VIII, 63–66. (1825.)

Magyarázatok

24–25 **Nagyítva látni a' mások érdemét** – Idézet Kazinczy *Vitkovics Mihályhoz* című episztolájából.

29 **az ACATIA** – Szabadkőműves szimbólum, vö. a 44. és a 49. levéllel.

31–32 **Januar. 16dikán** – Kazinczyt 1784. január 16-án gróf TÖRÖK Lajos (későbbi apósa) a kassai tankerület főigazgatója és a miskolci szabadkőműves páholy alapító nagymestere avatta fel a miskolci „Az Erényes Világpolgárhoz” páholy tagjai közé.

35–37 **az a' nagy ember a' ki a' Diaetákon és most a' Septemvirátuson első ember** – VAY József (1752–1821), szeptemvir, udvari tanácsos. 1786–1790 között Szabolcs vármegyei alispán, 1790-ben a tiszántúli református nemesség országgyűlési vezetője, a miskolci „Az Erényes Világpolgárhoz” szabadkőműves páholy egyik vezetője.

38 **Raniéri Ercz Herczeg** – HABSURG–LOTARINGIAI Rainer József János főherceg (1783–1853), német-római császári herceg, osztrák főherceg, magyar és

cseh királyi herceg, II. Lipót császár fia, József nádor öccse, császári-királyi tábornagy, a Lombard–Velencei Királyság alkirálya.

38–39 **Gróf Inzaghi (olv. Intzági) Károly** – Carlo Borromeo D'INZAGHI (1777–1856) olasz származású osztrák politikus, államférfi, Velence kormányzója, kancellár, titkos udvari tanácsos.

39 **Gr. Eszterházy Mihály Kamarás** – gr. ESTERHÁZY Mihály (1783–1874)

39–40 **Consil. Bek Pál** – bökönyi BEK/BECK Pál (1761–1827) téglási földbirtokos, mérnök, tanácsos

40 **eggy Jaschke nevű Bécsi Rajzoló** – Franz JASCHKE (1775–1842) osztrák festő. Mint Rainer főherceg udvari festője, a főherceg kíséretének tagjaként több utazást tett a Habsburg-birodalom különböző részeibe, így Magyarországra is.

41 **couvertre** – (fr.) teríték

41 **Vice Ispánunk Consil. Horváth László** – Pálóczi HORVÁTH László (?–1825) királyi tanácsos, 1804-től Zemplén vármegye másod-, 1809 és 1813 között első alispánja.

45 **Johnt és Kiningert** – Friedrich JOHN (1769–1843) bécsi rézmetsző és Vincenz Georg KININGER (1767–1851) bécsi festő, grafikus, rézmetsző; Kazinczy személyes ismerősei.

46 **Kreutzingernek** – Josef KREUZINGER (1757–1829) bécsi festő és rézmetsző.

48 **Denon** – Jean-Dominique VIVANT DENON, (1747–1825), a Louvre első igazgatója.

50 **Füger** – Friedrich Heinrich FÜGER (1751–1818) német klasszicista festő, a bécsi művészeti akadémia igazgatója.

54 **pennicillus** – (lat.) ecset

61 **Conservátorok** – (lat.) örök

64–65 **Munkácson egy Bankoczedulák miatt raboskodó Festő** – Az esetről Kazinczy a *Fogságom naplójában* is megemlékezik: KAZINCZY 2011, 131. A rab neve nem ismert.

76–77 **Ezeket rézbe fogja kiadni** – Franz JASCHKE, *National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenbürgen und der Bukowina, nach der Natur gezeichnet und gestochen*, Wien, Strauss, 1821.

77 **illuminált** – (lat.) színes képekkel díszített

85 **hæret lateri læthalis arundo** – „az a vessző, érzi, halálos” (VERGILIUS, *Aeneis*, IV, 73.; ford. Lakatos István)

64. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1810. szept. 1.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Kazinczy rájegyzése a 2. f. rektójának alsó szegélyén, a levél utolsó mondatára vonatkozóan: „Ez a' Csapody Gábor Somogyi V. Ispán.” A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektójának felső részén idegen kéztől: „14.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 91–93. 2. *KazLev*, VIII, 75–77. (1829.)

Magyarázatok

19 **præscriptiómmal** – (lat.) (orvosi) rendelvényemmel

45–46 **Utrumq[ue] nostrum incredibili modo consentit astrum!** – Csillagzatunk ott fent hihetetlenül testvéri! (HORATIUS, *Ódák*, II, 17, 21–22, ford. BEDE Anna.)

51 **Munkács** – Utalás a munkácsi várbörtönre, melyben Kazinczy is raboskodott. A börtönt említi Kazinczy előző (63.) levele.

66 **Rochevoucauldodat** – ROCHEFOUCAULD 1810. François de La ROCHEFOUCAULD (1613–1680) francia író *Maximáinak* magyar fordítása.

66 **Csapody** – CSAPODY Gábor. Lásd a 44. levelet és jegyzetét.

67 **Consiliár[ius]** – (lat.) királyi tanácsos

65. Szemere Pál – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1810. szept. 20.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f., beírva: 1. f. r. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának pecsétje. Az 1.f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma, mellette rájegyzés tintával: „b.)”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

7 **Septemvír** – Lásd az 60. levél jegyzetét.

7 **Vay Jozsef Ur fia Ábrahám** – VAY Józsefről lásd a 60. levél jegyzetét. VAY Ábrahám (1789–1855) Kazinczy unokatestvérének, KAZINCZY Sophie-nak a férje. Kamarás (1815), 1825-től Borsod vármegye alispánja, 1825/27-ben országgyűlési követe, a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója. 1830-ban Bereg vármegye főispáni helytartója, ugyanekkor grófi címet kap. 1834 és 1848 között Máramaros vármegye főispáni helytartója. Kazinczy a fiatal Vay Ábrahámot kitűnő tehetségnek és tántoríthatatlan jellemnek tartotta ekkor.

66. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Érsemlyén, 1810. szept. 24.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. A címzés a 2. f. verzóján. Ugyanitt fekete pecsétviasz maradványa.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 24. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 93–94.
3. *KazLev*, VIII, 94–95. (1840.)

Magyarázatok

2–3 **Kezembem végre képe annak a' szép lélek külsőjének** – Berzsényi arcképe, melyet 1810 márciusi pesti látogatásakor készíttetett, és amely Vitkovics Mihály közvetítésével jutott el Kazinczyhoz. Az utóbb elveszett kép Johann Tobias KAERGLING (Kagerling, Kherkling, Kemerling, Görling változatban is) (1780–1845) német származású, 1809 óta Pesten élő csendélet- és portréfestő alkotása volt. Kaerglingről bővebben lásd: Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 12. = *KazLev*, VII, 362. és 1810. okt. 16. = *KazLev*, VIII, 133.

6–7 **a' Brutuszok 's Cassiusok mellett, kiknek testetlenségétől Cäsár félt, kövér Dolabellák is voltak!** – „Mikor Caesart ötödízben választották consullá, azonnal Antoniumot vette maga mellé consultársául, majd amikor le akart mondani a consulságról, Dolabellát óhajtottá utódjául, és ezt a szándékát közölte a senatussal. Antonium ezt hevesen ellenezte, és sok rosszat mondott Dolabelláról, az pedig öröla; Caesar ekkor, hogy a botrányt elkerülje, felhagyott szándékával. A végén Caesar előállt és mégis Dolabellát jelölte consullá, Antonium azonban hangos kiáltozás közben kijelentette, hogy ezt a jóslatok ellenzik, úgyhogy Caesar lemondott szándékáról, ami nagyon bántotta Dolabellát. Úgy látszik, hogy Caesar Antoniumot éppen úgy megvetette, mint Dolabellát. Mondják ugyanis, hogy midőn egy alkalommal valaki mindkettőjük ellen vádaskodott, Caesar azt mond-

ta, ő nem fél ezektől a kövér, gondosan fésült emberektől, annál inkább a sápadt arcúaktól és soványaktól, értve ezen Brutust és Cassiust, akik később összeesküdtek ellene és meggyilkolták.” (PLUTARKHOSZ, *Antonius*, 11.)

Marcus Iunius BRUTUS (i. e. 85–i. e. 42) római politikus, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik szervezője. Caius CASSIUS LONGINUS (i. e. 87 k.–i. e. 42) római republikánus politikus, hadvezér, a Caesar elleni összeesküvés egyik szervezője. Publius Cornelius DOLABELLA (i. e. 70 k.–i. e. 43.), római helyettesítő konzul és hadvezér.

15 **Kis Horátziusi Episztoláját** – HORÁTZIUS’ *levelei*, WIELANDnak’ magyarázó jegyzéseivel, ford. Kis János, Első kötet, Sopron, Szíesz maradéki, 1811. Vö. Kazinczy – Kis Jánosnak, 1810. szept. 24. = *KazLev*, VIII, 95.

67. Berzsenyi Dániel – Szemere Pálnak
1810. okt.

Kézirat

Nem ismert, a levél elveszett a postán. Lásd a 74. levelet.

68. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1810. okt. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 24–25. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 94–97. 3. *KazLev*, VIII, 122–125. (1850.)

Magyarázatok

7 **testvére lévén az én kedves Hirgeistomnak** – Lásd a 28. levél jegyzetét.

13–14 **cujus amor tantum mihi crescit in horas, quantum vere novo viridis se subjicit alnus!** – Ki iránt úgy nő mindegyre szerelmem, / Mint égerfa tavasz-fakadáskor üdén, ha kizsendül. (VERGILIUS, *Eklogák*, X. 73–74, ford. LAKATOS István.)

48–49 **Mája fijához** – Maia nate. Horatius szólítja meg így Merkúr istent. (HORATIUS, *Szatírák*, II, 6, 5.)

49 **PROPRIA MUNERA FAXIT** – Tegye maradandóvá ajándékát. (HORATIUS, *Szatírák*, II, 6, 5.)

50 **pingue pecus mellé nem kell tennie: PRÆTER INGENIUM** – A latin betoldások jelentése: „hájás juh” és „az eszén kívül”. Utalások a következő szöveg helyre: „Rakja meg hájjal e gazda juhát és más egyebét is mind, csak eszét ne.” (HORATIUS, *Szatírák*, II, 6, 14–15, ford. BEDE Anna.)

57 **adiaphoron** – (gör.) erkölcsileg közömbös

60 **Őcsém Dienes** – KAZINCZY Dénes (Dienes) (1761–1824), Bihar vármegye al- és főjegyzője (1784-től), másodalispánja (1803–1811), országgyűlési követe (1808), királyi tanácsos.

62 **Rhédey Biharban a' kormánytartó** – gróf RHÉDEY Lajos (1761–1831) Szatmár vármegye országgyűlési követe, cs. kir. kamarás, Bihar vármegye főispáni helytartója. A Martinovics-összeesküvés után vizsgálat foly ellene, kegyvesztetté vált az udvarnál, de utóbb feltétlenül lojális viselkedése jutalmaként magas kinevezéseket nyert el. Erről lásd: SZILÁGYI 2011, 54–62.

66 **Judex Curiae** – (lat.) országbíró

68–70 **Kazinczy Péter Onkelemnek Sophie nevű 17 eszt[en]dőt még egészen el nem töltött leányával** – KAZINCZY Péter (1747–1827), Kazinczy Ferenc apjának, Kazinczy Józsefnek az öccse. Feltehetőleg a sárospataki kollégiumban végezte tanulmányait. 1782-ben Zemplén vármegye gálszécsi járásában kerületi pénztárnok. 1799-től 1804-ig Zemplén vármegye másodalispánja. 1802-ben Zemplén országgyűlési követe, ekkor már arany sarkantyús vitéz. Ragályi Zsuzsannával való második házasságából születette leánya, Sophie. Lánya KAZINCZY Sophie (1794–1843), 1810-től Vay Ábrahámné.

70 **Vay Abrahám** – Lásd a 64. levél jegyzetét.

83 **Ábris Onkelje Miklós** – Vay Miklósról lásd a 15. levél jegyzetét.

89 **mérő** – Mértékegység, térfogat, főleg búza űrmértékét adták meg vele. 1 bécsi mérő = 61,487 liter; 1 pesti mérő = 93,7 liter; 1 pozsonyi mérő = 62,53 liter.

91–93 **De la Rochefoucauld azt mondja hogy a' nagy ember characterében az erőtlenség az a' mi a' Patikában a' méregnek sok neme** – Valószínűleg a következő maximára utal: „Néha a' vétek segélli a' virtust, mint a' hogyan a' méreg hasznos az orvosi szerekre. Az okosság választást tesz benne 's mérsékli, 's hasznosan él velek az élet' bajai ellen.” (François DE LA ROCHEFOUCAULD, *181. maxima* = ROCHEFOUCAULD 1810, 71.)

96 **Lætus sum laudari a te laudato viro** – Örvendek, hogy megdicsértél, te sokat dicsért férfiú. Adaptált idézet: CICERO, *Tusculumi eszmecsere*, IV, 31.

101 **Judex Curiaenak** – (lat.) országbírónak (Ürményi Józsefnek). Lásd a 35. levél jegyzetét.

107 **Sunt hic sua praemia laudi!** – Megkapta jutalmát hát a dicsőség. (VERGILIUS, *Aeneis*, I, 461, ford. LAKATOS István)

122 **Factornak** – (lat.) nyomdásznak

69. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1810. nov. 3.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. 8-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „1.)” Ugyanitt a datálás alatt az MTAK pecsétje, a 2. f. verzójának alsó szegélyén szintén.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 261–263. 2. *KazLev*, VIII, 146–148. (1862.)

Magyarázatok

30 **a' Terentius homunciója** – „Ego homuncio hoc non facerem?” Publius TERENTIUS Afer római vígjátékíró (lásd a 37. levél jegyzetét.) *Eunuchus* című darabjából. (3, 5, 689.) Magyarul: Én, halandó ember, (szó szerint: emberecske) ne tehetném ezt? (ti. amit Jupiter tehet).

83 **Csereihez írt Episztolámat már nyomtatva látom** – KAZINCZY Ferenc, *Császári Királyi Kamarás, és Major Méltóságos Cserei Farkas urhoz, midőn Autographiai Gyűjteménye öregbbitése végett néhány nagybecsű Leveleket küldte: Széphalom, Juliusban 1810.*, Kolozsvár, Nyomt. a' Ref. Coll. betüivel, 1810.

70. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek *Nikla, 1810. nov. 23.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. verzóján az MTAK pecsétje. Az 1. f. r. felső szegélyén idegen kéztől: „15.” Ugyanitt a bal felső sarokban: „14” és a 2. f. r. bal felső sarkában: „13 és 14”.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 98–99. 2. *KazLev*, VIII, 168–169. (1873.)

Magyarázatok

12 **histrióknak** – (lat.) színészeknek

12 **Montesquieu a' Tudósokat histrióknak tartja** – Nem azonosított utalás.

18 **Apolló' nyilai** – Apollónt, a Nap és a költészet istenét többnyire nyíllal és íjjal ábrázolták. Nyila mindig célba talált. Ő vezette Parisz királyfi nyilát Akhilleusz egyetlen sérülékeny pontjába, a sarkába.

18 **Tégy, kérlek, a Czinke helyett Czinégét!** – Utalás Kazinczy *Fülmile és Czinke* című epigrammájára, mely CZINKE Ferenc (1761–1835), az egyetem magyar nyelv és irodalom professzorának költészete ellen íródott. Lásd a 69. levelet.

27–28 **Rakunk é mí valaha templomot a' szent Eggyességnek mint a' vén Camillus?** – Concordia (az állampolgárok közti egyetértés istennője) római templomát Marcus Furius CAMILLUS (i. e. kb. 435–i. e. 365), a város választott diktátora építtette i. e. 367-ben.

30 **Portraitem** – Arról az arcképről van szó, melyet Berzsenyiről 1810 márciusában készített Johann Tobias Kaergling. Lásd a 46. levelet. A kép jelenleg nem ismert.

30–31 **Vállom és mellem ugyan platói** – A gör. *πλάτων* szó jelentése 'széles vállú'. Berzsenyi arra a hagyományra utal, mely szerint Platón (régiesen: Plató) görög filozófus e testi tulajdonsága után kapta nevét.

71. Berzsenyi Dániel – Berzsenyi Lajosnak
1810. nov. körül

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (Közli BÁNÓCZI József.) 2. BERZSENYI 1938, 20–21. Jelen kiadás szövege a BERZSENYI 1938 közlésén alapul, emendálva a PN alapján.

Magyarázatok

5 **seprűn** – Borseprőre, vagyis a hordó aljára süllyedt üledéket is tartalmazó borra utal. A lefejtés a tiszta bornak a seprőtől való elválasztása.

6 **Ürmöst** – Ürmös bort, vagyis cukrot tartalmazó édes csemegebort, melynek a hozzáadott fehér üröm (artemiszia absynthium) és egyéb fűszerkeverék adja sajátos ízt, illatát és zamatát.

9–10 **téli gyümölcs** – későn érő, télen át elálló gyümölcs (alma, körte, dió stb.)

13–14 **egy contigúításban** – (lat.) érintkezésben, összefüggésben

17 **Berzsényi István** – Valószínűleg BERZSENYI István, (1765–1841 előtt), Berzsényi Dániel másod-unokatestvére, niklai földbirtokos. Korábbi, 1805. okt. 6-án kelt, s a niklai határban található földeket érintő birtokszerződését Berzsényi Dániellel lásd: MTAK Kt., Ms. 5078/11. Berzsényi István legidősebb fia BERZSENYI István (1793–1841) niklai földbirtokos, költő. Utóbbi életrajzát, benne Berzsényi Dánielhez írt ódájával lásd: SZÜCSI 1914.

18–19 **kéntelen valék Gombán 45 hold földet néki tiz esztendőkre öt ezer forintért által adni** – A zálogos levél kelte: 1810. jún. 20. (Lásd: KANYAR 1983, 126.) A zálogbaadási szerződés tervezetét Berzsényi Dániel kézírásával lásd: PIM Kt., V. 1137. Lásd még a 284. levelet és jegyzetét.

24 **Verlegerem** – (ném.) Kiadóm. Kis Istvánra utal, akit Berzsényi 1810 márciusi pesti látogatásakor bízott meg verseinek kiadásával. Lásd még az 50. és a 69. levelet.

24 **huntzfutsága** – (ném.) gazembersége

26–27 **Most egy könyvet ereszt ki Kazinczy, mely Virágnak, Kisnek és Berzsényinek vagyon dedicalva** – Kazinczy Dayka-kiadásáról van szó, mely csak 1813-ban jelent meg. (*Újhelyi Dayka Gábor' Versei*, öszveszedte 's kiadta barátja Kazinczy Ferencz, Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813.) A kötet tervezett tartalmáról és dedikációjáról Kazinczy 1810. febr. 24-én értesítette Berzsényit. (40. levél)

27–28 **Ebben a' könyvben egy Epistola is vagyon melly én hozzám szöll** – Vö. a 40. levéllel. A Dayka-kötettel egybekötve 1813-ban megjelent *Kazinczynak poetai berke* című versgyűjteményben végül is nem szerepelt a Berzsényi Dánielhez írt episztola. (Ezt lásd a 38. levélben.)

31–32 **ő is meg küldötte nékem a' magáét és azzal együtt feleségéét is** – Berzsényi 1810. nov. 23-i levelében nyugtázta, hogy vette Kazinczy nejének portréját. (70. levél)

72. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1810. dec. 16.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „b.)”, a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma, a rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 264–266. 2. *KazLev*, VIII, 205–206. (1888.)
A versek szövege nélkül.

Magyarázatok

39 **Báróczyra írt Epigrammám** – Megjelent: HKT, 1810. febr. 17., 109.
Lásd még a 43. levelet.

39 **Fábchichra írtam** – Lásd a 43. levelet.

62 **Eggenbergertől** – Lásd az 59. levelet és jegyzetét.

63–64 **Én ma kaptam Erdélyből Bocskay Istvánnak egy tulajdon kezével alá írt parancsolatját** – Kenderesi Mihály küldött Kazinczynak több kéziratot és régiséget, ezt a levelet a következő megjegyzéssel: „Csáki Istvánhoz fejedelem Bocskay István hadi útasítása. Eredeti. Költ 1605dikben Augustus 20dikán”. (Kenderesi Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1810. okt. 6. = *KazLev*, VIII, 117.)

70 **Fridericus Magnus Borussiae Rex** – (lat.) Nagy Frigyes, Poroszország királya.

72 **Henricus IV. Gall[orum] Rex** – (lat.) IV. Henrik, a franciák királya.

73. Szemere Pál – Berzsenyi Dánielnek
1810. jún. 21. és 1811. jan. 1. között

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi Berzsenyi 1811. jan. 1-jén. (74. levél)

74. Berzsenyi Dániel – Szemere Pálnak
Nikla, 1811. jan. 1.

Kézirat

RL, Szemeretár, III, VIII. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában Szemere Pál rájegyzése: „1811. januar 1.” Mellette ugyancsak tőle: „Szemere Pálhoz”. Mindkét fólió rektóján pecsét: „A budapesti Ref. Theol. Akadémia Ráday-könyvtára”.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 22–23.

Magyarázatok

3 **Eggenberger könyvárosnál** – EGGENBERGER József (1768–1850) könyvkereskedő boltja a Ferenciek tere 413. sz. alatt volt.

10 **Kulcsár Ur' gáncsa** – Valószínűleg KULTSÁR István (1760–1828) lapszerkesztőre utal, akinek Szemere ekkor munkatársa volt a Hazai 's Külföldi Tudósítások szerkesztésében. Nem ismert, hogy milyen gánccsal illette Berzsenyi verseit.

12–13 **A' te gáncsodból** – Szemere elveszett levelében a *Vesselényi Hamvaihoz* című Berzsenyi-vers első két sorára („Le omlom én is szent porodon nemes! / A' jókkal együtt könnyeket áldozok”) vonatkozó kifogásait közölte. A verset Berzsenyi 1810. jún. 21-i (55. sz.) levelével küldte meg Szemeréneknek.

19 **Te énekes játékon dolgozol** – Nem tudni, hogy Szemere milyen készülő munkájáról számolt be Berzsenyinek elveszett levelében: ebben az időszakban két színmű írását is tervezte. Az egyik egy történelmi tragédia I. Ferdinánd idejéből, a másik egy *Elvina* című dráma, jambusokban. (Lásd: Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1809. szept. 4. = *KazLev*, VI, 516. és Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1811. febr. 12. = *KazLev*, VIII, 321.) Egyik sem készült el, s a tervezetek vagy töredékek kéziratai is elvesztek.

32 **Kazinczy' panassza** – Lásd az 50. levelet.

36 **Rosemann Jus public[um] Regni Hung[ariae]** – ROSENMANN István (?–?) jogtudós, bécsi udvari ágens műve: *Jus publicum regni Hungariae ex combinatione veterum recentiorumque legum, in compendium sistematicum redactum et usibus maxime scholasticae juventutis accommodatum*, Viennae, 1791.

36 **Polibius** – POLÜBIOSZ (i. e. 200 k.–i. e. 118) görög történetíró *Történeti könyveire* utalhat Berzsenyi.

37 **Machiavel** – Niccolò MACHIAVELLI (1469–1527) itáliai filozófus, politikus valamely művére utal. 1936-ban a niklai könyvtárban egyetlen munkája, egy Titus Livius-kommentár volt megtalálható: Niklas MACCHIAVELL, *Unterhaltungen über die erste Dekade der römischen Geschichte des T. Livius*, in drey Büchern, aus dem Italianischen übersetzt, Danzig, Jobst Herrmann Flörke, 1776. (Lásd: MERÉNYI 1936.)

37 **a' Lehel kürtje** – Kulcsár István tervezett folyóirata. Vö. Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1810. szept. 9. = *KazLev*, VIII, 82. Vö. az 55. levéllel.

75. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1811. jan. 5.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A 2. f. verzóján számítások és tollpróba: „Szalank”. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „b.)”, ugyanitt a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Az MTAK pecsétje az 1. f. rektóján és a 2. f. verzóján.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

A további magyarázatokot lásd a levél misszilis változatának (77. sz.) jegyzeteinél.

43 **hamilcári** – HAMILKAR BARKASZ (megh. i. e. 229) pun hadvezér, Hispánia meghódítója, Hannibál atyja. Berzsényi valószínűleg a rómaiakkal szembeni engesztelhetetlen gyűlölete miatt említi.

76. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1811. jan. 10.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 25–26. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 99–105. 3. *KazLev*, VIII, 256–262. (1907.)

Magyarázatok

11 **Czinke Ferencz, a' Prof.** – Lásd a 47. levél jegyzetét.

20 **Monsieur Freront** – Élie Catherine FRÉRON (1719–1776) francia kritikus, Voltaire és az enciklopédisták ellenfele, akit Voltaire epigrammákban is támadott.

25–26 **Láczaiknak adok jól, mert Poocsot, Mátvásit tartja első Poetáinknak** – Láczaik SZABÓ József (1761–1828) költő, református lelkész, egyházi író, tanár. A Hazai és Külföldi Tudósításokban 1806-ban közreadott cikké-

ben Csenkeszfalvi POÓCS András (1740–1747 k.–1812) és MÁTYÁSI József (1765–1849) költészetét méltatta. Mindketten a társasági, alkalmi költészet művelői. (Lásd: KAZINCZY 1998, 343.)

212 **sittlich schön** és **sinnlich schön** – (ném.) erkölcsi szépség és érzéki szépség

213 **caustisch** – (ném.) gúnyosan

214–217 **Veszett idők! [...] nem perorál, etc.** – *A' Szép és a' Jó* című epigramma kezdő sorai. (KAZINCZY 1811, 14–16.)

222–223 **Míntha ott [...] Schizma!** – *A' Szép és a' Jó* című epigrammából (KAZINCZY 1811, 15.)

224 **árkust** – ívet

77. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1811. febr. 15.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 3 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „16.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 106–110. 2. *KazLev*, VIII, 325–329. (1937.)

Magyarázatok

12 **brilléjét** – (ném.) szemüvegét

21–22 **a' ki a' magyar nyelvet ismérni akarja, az egyik szemét a' Dunára, a' másikat pedig a' Tiszára függessze** – Berzsenyinek a magyar irodalmi nyelvről vallott nézeteiről lásd: CSETRI 1986, 314–331, RUZSICZKY 1998. Berzsenyi ugyanezt a folyó-metaphorát használva ír a témáról az 1820-as években írt *Egy Phylologuszhoz* című epigrammájában. (BERZSENYI 1979, 139.)

23 **Gyöngyöst** – A Gyöngyös-patak Vas megyében: átfolyik Kőszegen és Szombathelyen, majd Sárvárnál torkollik a Rábába, nem messze Berzsenyi szülőföldjétől.

55 **Páriz Pápainak** – PÁPAI PÁRIZ Ferenc (1649–1716), Berzsenyi valószínűleg 1708-ban megjelent latin–magyar szótárára utal.

99 **ancepseknek** – (lat.) kétféle értékű szótag, mely verstanilag lehet hosszú is, rövid is

100 **de regula** – (lat.) mint szabályt, szabályként

122 **Igen** – túlzás

126 **Tragedia, mely a' kecske baktol származik** – A gör. tragédia szó a tragosz (kecskebak) és ódéd (ének) szavak összetételéből keletkezett.

147 **Te Nagy Pált szereted** – Itt Berzsenyi *Nagy Pálhoz* (későbbi címén: *Felsőbüki Nagy Pálhoz, Az országgyűlés alatt 1807.*) című ódájáról van szó. Felsőbüki NAGY Pál (1777–1857) Sopron vármegye követe az 1807-es, 1825/27-es, 1830-as, 1832/36-os és 1839/40-es országgyűléseken. A 19. század első évtizedeinek meghatározó politikusa, számos reformkérdést ő vetett fel először: az alkotmányosság és a szólásszabadság védelme mellett felszólalt a jobbágyok helyzetének javítása érdekében és a magyar nyelv ügyében.

147–148 **a' Kalvinisták bolondja volt** – Talán arra utal, hogy a katolikus Felsőbüki Nagy Pál 1806-ban egy Sopron vármegyéhez címzett beadványában a magyarság legfőbb problémái közt említette a vallási türelmetlenséget.

148–149 **ő szurkot kapott Lónyai pedig keresztet** – Felsőbüki NAGY Pál az 1807-es országgyűlésen a jobbágyság és a magyar nyelv érdekében szólalt fel, ezért az uralkodó audiencián megintette meggondolatlan magatartásáért. (Vö. Kazinczy – Kis Jánosnak, 1807. aug. 28. = *KazLev*, V, 134.) Egy rendi sérelmet említő beszéde miatt hivatalos vizsgálat is indult ellene (Vö. Kazinczy – id. Wesselényi Miklósnak, 1807. okt. 15. = *KazLev*, V, 190–191.), s az udvar megakadályozta újbóli követté választását. LÓNYAY Gábor (1778–1824) 1799-től Zemplén vármegye főügyésze, 1804-től első alispán, 1807-ben a vármegye országgyűlési követe. 1808-ban megkapta a Szent István rend kiskeresztjét. 1809-ben Bereg vármegye főispáni helytartója, 1817-től Ung vármegye főispánja. Vay József halála után a tiszáninneni református egyház és a sárospataki főiskola főgondnoka. 1823-ban a megyei ellenállás idején Zemplén vármegye királyi biztosa.

161–163 **ha képemet mívemre, mint Phidias a' magáét Minerva paizsára, némű némű árnyekozattal nyomhatom** – PHEIDIASZ (i. e. 500–i. e. 430 k.) görög szobrászt kérték fel az athéniai Athéné (Minerva) szobrának elkészítésére. Az istennő pajzsán az amazónok elleni háborút ábrázoló domborművön megmintázta saját magát mint kopasz öregembert, aki követ emel fel két kezével. (PLUTARKHOSZ, *Periklész*, 31.)

167 **Knabenliebe** – (ném.) fiúszerelem

167–168 **Plato valami isteni lelkesedésnek 's tökéletességnek nevezi** – Platón szerint a „helyesen értelmezett fiúszerelem” által lehet eljutni a testi, a lelki, majd az önmagában való szépség meglátásához. (PLATÓN, *A lakoma*, 211 b–c, ford. TELEGDI Zsigmond.)

168–169 **Plutarch politicalai intézetnek tartja 's például adja Pelopidas szent seregét** – „A fiúszerelemnek ezt a formáját nem Laiosz szenvedélye hono-

sította meg a thébaiak közt, amint a költők állítják, hanem a törvényhozók, akik az emberek indulatos és zabolázatlan természetét mindjárt gyermekkorukban meg akarták szelídíteni. Elrendelték hát, hogy fuvola szóljon komoly foglalkozásaik és szórakozásaik közben, s ezt a hangszert nagy megbecsülésben és tiszteletben tartották. Azonkívül úgy nevelték az ifjakat, hogy a gyakorlótéren fontos szerep jusson a szerelemnek, ezzel akarták ugyanis nemesíteni az ifjak erkölceit.” (PLUTARKHOSZ, *Pelopidasz*, 19, ford. MÁTHÉ Elek) A thébai szent sereg Thébai városállam 300 katonából álló elit alakulata volt, mely i. e. 378-tól i. e. 338-ig állt fenn. Vezetését megszervezője, GORGIDASZ halálát követően PELOPIDASZ (?-i. e. 364) vette át. A hosszú időn át legyőzhetetlen csapatot szeretők alkották, a következő megfontolásból: „az a törekvés, hogy a szeretőt ne érje szégyen a kedvese színe előtt, arra készíti az embereket, hogy szembeszálljanak a veszélyekkel egymásért”. (PLUTARKHOSZ, *Pelopidasz*, 18, ford. MÁTHÉ Elek.)

170 Montagne a' szokásnak tulajdonítja – Montaigne a *A' meg szokásról, és arról, mennyire írtóznak az emberek, a' már meg szokott törvényeket megváltoztatni* című esszéjében példaként említi a homoszexualitást is: „Vagynak olly tartományok, hol az ágyakba, sühedereket tartanak a' férjfiak; sőt a' férjfi és férjfi között való házasságot.” (MONTAIGNE 1803, *Huszonkettődik Rész*, 173.) Michel Eyquem de MONTAIGNE (1533–1592) francia esszéíró, filozófus esszéinek idézett magyar nyelvű kiadása megvolt a niklai könyvtárban. Lásd: MERÉNYI 1936.

171–172 Montesquieu az Asszony nem elzáratásából és a' climából származtatja – „Állíthatom azt, hogy a természet elleni bűn sohasem fog elterjedni valamely társadalomban, hacsak a népben nem volt arra hajlandóság bizonyos szokások folytán, mint a görögöknél, ahol a fiatal emberek minden testgyakorlatot mezítelenül végeztek; vagy pedig nálunk, ahol a családi nevelés nem szokásos; vagy végül az ázsiaiaknál, ahol egyes embereknek igen sok feleségük van, akiket nem szívlelhetnek, míg mások nem jutnak feleséghez.” (MONTESQUIEU, *A törvények szelleméről*, XII, 6, ford. SEBESTYÉN Pál) Ugyanebben a műben *A nőknek a férjfiaktól való elkülönítéséről*: XVI, 8. fejezet.

**78. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
*Széphalom, 1811. febr. 24.***

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. Egyetlen nyolcadrétű, keresztbe fordított papírdarab rektóján. A rektó felső szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 266. 2. *KazLev*, VIII, 348. (1947.)

Magyarázatok

3 **Relatiómat** – (lat.) Jelentésemet, itt: a győrnél elesett zempléni nemesi felkelők emlékművének ügyében írt felterjesztést: *Cserneki és tárkői gróf Dessewffy József és kazinczi Kazinczy Ferenc kiküldött táblabíráknak vélemények a' Tek. Zemplény-Várm. rendeihez a' Győrnél MDCCCIX. Jún. XIV. elesett vitézeknek állítandó emlék' dolgában*, Sárospatak, 1811.

6 **PRO·PATRIA·CAESIS** – (lat.) A hazáért elesettekért. A nyomdahibáról vö. Dessewffy József – Kazinczynak, 1811. febr. 7. = *KazLev*, VIII, 306.

7–8 **Wesselényi meglátván versedet, azt írja, hogy az ő atyja non caret vate sacro** – A *Vesselényi Hamvaihoz* című versről van szó. (Lásd az 54. levelet.) Az ifjabb Wesselényi Miklós kommentárja az édesapja emlékére írt versre: „ha olyanok lesznek [az emlékversek], mint a Berzsényi Uré, nem lesz a' feledékenység praedájává 's nem fog szűkölködni Atyám a Horácz szava szerint »Vate Sacro«”. (Wesselényi Miklós – Kazinczy Ferencnek, 1810. nov. 22. = *KazLev*, VIII, 167.) A latin szövegrész szó szerint: „nem nélkülözi az ihletett költőt”. Az említett szöveghely: „Multi: sed omnes illacrimabiles / Urguentur, ignotique longa / Nocte, carent quia vate sacro.” HORATIUS, *Ódák*, IV, 9, 26–28. („sok hős, akik mind megsíratlanul / suhantak át a hosszú éjbe, / mert nem akadt, ki nevük dalolja”, ford. BEDE Anna.)

79. Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak
1811. febr. 28. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Horvát István 1811. febr. 28-án. (80. levél)

80. Horvát István – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1811. febr. 28.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „a.)”, ugyanitt a jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

ÚMM, 1860. aug., 76–77. (Közl: TOLDY Ferenc)

Magyarázatok

21 **ország Birája** – ÜRMÉNYI József (1741–1825), lásd a 35. levél jegyzetét.

29 **Utolsó Daloddal, hol bútsút venni akarsz Musádtól** – A *Barátimhoz* (korábban *A Magyar Tudósokhoz*) című vers, Berzsenyi gyűjteménye 1810-es változatának záródarabja. A gyűjteményről lásd a 61. levelet és jegyzetét.

81. Szemere Pál – Berzsenyi Dánielnek

Pest, 1811. márc.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1–2. f. r/v. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának pecsétje. Az 1. fol. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen tintával: „c.)”

Megjelenés

SZEMERE 1890/III, 297–298.

Magyarázatok

13 **imprimatur** – (lat.) „Nyomassék ki.” A cenzor ezzel a rájegyzéssel engedélyezte a könyvek kinyomtatását.

30 **Rájnis** – RÁJNIS József (1741–1812) költő, műfordító, 1773–1784 között győri főiskolai tanár, 1809-től a keszthelyi Georgikon prefektusa. Elsők között kísérletezett a klasszikus metrumú magyar verseléssel. *A' magyar Helikonra vezérlő kalaúz* (1781) című verstani munkáját Berzsenyi is forgatta. Lásd a 276. levelet.

30 **Földi** – FÖLDI János (1755–1801) orvos, természettudós, nyelvtudós és költő. Költeményei és verstani munkái az első magyar folyóiratokban (Mindenes Gyűjtemény, Orpheus, Magyar Museum) jelentek meg, s részben az ő pályamunkája alapján készült az ún. Debreceni Grammatika (1795). *A' versírásról* szóló munkája csak 1962-ben látott napvilágot.

31 **Barothi Sz[abó]** – Baróti SZABÓ Dávid (1739–1819) költő, műfordító, nyelvész, szótáríró. Jezsuita, később világi pap és tanár. Elsők között kísérletezett a klasszikus metrumú magyar verseléssel.

32 **bakszakállú pályafutók** – A nyelvészek illetén megnevezése („ziegenbärtige Grammatiker”) Herdertől származik. (Johann Gottfried HERDER, *Über die neuere deutsche Literatur. Erste Sammlung von Fragmenten: Einleitung* [1767] = HERDER 1985, 171.)

33 **Lehelkürtje** – Tervezett folyóirat, Kultsár István szerkesztette volna *Lehel’ kürtje* címmel. Vö. Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1810. szept. 9. = *KazLev*, VIII, 82.

38 **Prof Fehér** – FEJÉR György (1766–1851), a teológia professzora a pesti egyetemen.

39 **Prof. Kézy** – Lásd a 48. levél jegyzetét.

39 **Aranka** – ARANKA György (1737–1817) író, költő, műfordító, nyelvész, 1791-től az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság titkára.

42 **Kiliánnál** – KILIÁN György (1754–1819) pesti könyvkereskedő

48 **instállak** – (lat.) esedezem hozzád

82. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1811. márc. 8.*

Kézirat

1. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 3 f. Beírva: r/v. A kolligátumba a 3., verszöveget tartalmazó fólió külön van bekötve. 2. MTAK Kt., K633, VI. 212r–218v. Kazinczy saját kezű másolata *Az én Pandectám* Hatodik Kötetében, a következő címmel: *A’ Cz’ és Cs’ Apológiája. – Dunaiság – Tiszaiság*. A nem szó szerinti hűségű másolat a levél kezdetétől a „mert ott állánk meg” szövegrészig tart. Jelen közlés a teljesebb szövegű misszilisen alapszik.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 111–116. (Kihagyásokkal.) 2. *KazLev*, VIII, 358–363. (1955.)

Magyarázatok

2 **In medias res** – (lat.) a dolgok közepébe

7 **illatio** (lat.) – következtetés

11 **compendiumot** – (lat.) rövidséget

12 **consonáns** – (lat.) mássalhangzó

15 **simplex** – (lat.) egyszerű, azaz nem hosszú mássalhangzó

20 **Kazinci Péter és András** – KAZINCZY Péter (1638 k.–1689 előtt) Kazinczy Ferenc ükapja, országbírói ítélmester. Részt vett a Wesselényi-

összeesküvésben, melynek bukása után 1671-ben a pozsonyi vészbíróság távollétében halálra ítélte. Életét pénzbüntetés lefizetésével és vallása megváltoztatásával váltotta meg. KAZINCZY András (1660 v. 1662–1728), KAZINCZY Péter fia, Kazinczy Ferenc dédapja. II. Rákóczi Ferenc alatt a zempléni és ungi felkölt nemesség főkapitánya és e megyéknek követe a szécsényi és ónodi országgyűléseken.

22 **utraq[ue] lingua** – (lat.) mindkét nyelven

23–24 **Herder' Paramythionit és Wieland' Diogeneszét** – HERDERnek *Paramythionjai*, által tette KAZINCZY Ferenc, Széphalom, Széphalmi Vincénél, 1793; ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΣ, *az az a' szinopei Diogenesz' dialogusai*, Consil. WIELAND írásából, [ford. KAZINCZY Ferenc], Pest, Trattner Mátyás, 1793. Az utóbbiban „Kazinczy” névalak szerepel az előszó végén, de a szövegben a „c” betűt használja a fordító.

57 **per approximationem** – (lat.) megközelítőleg

72 **compositio** – (lat.) szóösszetétel

72 **flexio** – (lat.) szóragozás

73 **positio metrica** – (lat.) Verstani helyzet. „A szótagalkotó magánhangzók hosszúsága, valamint a szótag nyílt vagy zárt jellege (az ún. positio) alapján már Kazinczy, Fogarasi és Arany is megkülönböztette a szótagok időmértékének négy típusát.” (KECSKÉS 1998, 492.)

81 **amphimacer** – (gör.–lat.) Egyfajta versláb: – ◡ –

81 **molosszus** – (gör.) Egyfajta versláb: – – –

87 **tribrachyszek és pyrrhichiuszok** – (lat.) Három rövid szótagból (◡◡◡), illetve két rövid szótagból (◡◡) álló verslábak.

93 **Révai Antiqq. Literat. Hung.** – RÉVAI Miklós, *Antiquitates literaturae hungaricae*, I. köt., Pest, Trattner Mátyás, 1803.

94–95 **Pro ts occurunt in hoc M[anu]S[cripto] [...] – c. ch. s. sc. ex: gr: gimilcetul = gyümölcsétől** – (lat.) A **ts** helyett ebben a kéziratban a **c. ch. s. sc** jelenik meg. Például: gimilcetul = gyümölcsétől.

96 **Gallus Anaxiusnak** – HUSZÁR Gál (1512–1575) reformátor, nyomdász, énekszerző, evangélikus szuperintendens, A *Heidelbergi káté* magyarra fordítója.

96 **Lépesiből** – LÉPES Bálint (1570 k.–1623) kalocsai érsek, győri püspök, királyi kancellár, egyházi író. A magyar ellenreformáció egyik vezető egyénisége.

107 **Szabó Dávid** – Baróti SZABÓ Dávid, Kazinczy munkatársa a kassai Magyar Museum kiadásában. Lásd a 81. levél jegyzetét. Itt a *Kisded szótár* (1784) című munkájában alkalmazott hangjelölésre utal Kazinczy.

114 **Magyar Régisegeimet** – Lásd a 12. levelet.

120 **soloecusokkal** – (gör.) hibásan beszélőkkel

- 121–122 **Austria, Tyrolis, Bavaria, Svécia, Helvetia 's Alsatia** – (lat.) Ausztria, Tirol, Bajorország, Svábföld, Svájc és Elzász
- 122 **perorálhat** – (lat.) adhat elő, szólalhat meg
- 122 **Sax** – (lat.) szász
- 128 **nominativus absolutus** – abszolút (azaz a szótóvel megegyező) alanyeset
- 129 **cum suffixo** – ragozva
- 139 **oscillálunk** – (lat.) ingadozunk (két álláspont közt)
- 147 **aus Geschmack und aus einer Menschlichkeit** – (ném.) ízlésből és emberiségéből
- 147–148 **Contemta gloria, contemni virtutes. Tacit.** – A hírnév/dicsőség megvetése az erény megvetése. Szabad idézet, az eredetiben: „nam contemptu famae contemni virtutes”. (Publius Cornelius TACITUS, *Annales*, 4. 38.)
- 150 **Swietent** – báró Gottfried van SWIETEN (1739–1803), 1781-től a Habsburg birodalom oktatásügyének és felsőoktatási reformjának vezetője, Kazinczy főnöke annak tankerületi felügyelősége idején.
- 150 **Pászthoryt** – PÁSZTHORY Sándor (1749–1798) jogász, kancelláriai titkár, királyi tanácsos, 1791-től fiumei kormányzó. II. József uralkodása alatt a magyarországi iskolai ügyek referense.
- 152 **More apís matináe** – „apis Matinae / more, modoque”: matinusi méh módjára, azaz szorgosan (HORATIUS, *Ódák*, IV, 2, 28.)
- 155 **Antinousznak a' statuája** – ANTINOOSZ (gör. ANTINOOSZ) (kb. 111–130), Hadrianus császár 19 éves korában elhunyt férfiszereetője, akinek tiszteletére az uralkodó szobrokat emeltetett halála után.
- 158 **ex utroque sexu** – (lat.) mindkét nemből
- 159 **pæderastiának** – (gör.) Szó szerint fiúszereetőt, férfiaknak fiúgyermekek iránt érzett szerelme, itt általánosan: homoszexualitás.
- 159 **Montesquieu** – Lásd a 77. levelet.
- 160 **Adrianus Császár** – Publius Aelius HADRIANUS (76–138) római császár, szerelme egy görög fiatalember, Antinousz volt. (Lásd feljebb.)
- 160 **II. Friedrich példája** – II. (Nagy) Frigyes porosz király az elterjedt nézet szerint homoszexuális volt, ilyen irányultságán élcelődött Voltaire is *A porosz király magánélete* (1753) című névtelen írásában.
- 160–161 **ezen innaturalis fictio nagyobb Wollustot ád** – (lat. és ném.) ezen természetellenes cselekedet nagyobb kéjt ad
- 161–162 **Kufsteinban egy Austr. Tiszt vala egy magyar társam szomszédja** – *A Fogságom naplójában* leírtak alapján valószínűleg Carl FOURREAU (?-?) osztrák főhadnagyról és ÚZA Pálról (1763–1824 után; hadnagy, a kir. tábla

ügyvédje) van szó. Lásd: KAZINCZY 2011, 111. és az említett személyekről még: 429, 461.

168 **mentula** – (lat.) férfi nemi szerv

169–170 **puer meritorius** – (lat.) (szexuális szolgáltatás céljából) kibérelt fiatal fiú

172 **applicáltak** – (lat.) odaillesztetik

83. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1811. márc. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 8-r, 4 f. Beírva: 1–3. f. r/v. Az 1. f. rektójának jobb felső sarkában Kazinczy rájegyzése: „Mart. 13d. 1811. vettem 22dben.” Az 1.f. rektóján idegen kéztől: „17.” és „16.” A verzókon (1–3.) az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 117. 2. *KazLev*, VIII, 392–393. (1961.) Egyik közlés sem tartalmazza a versszövegeket.

Magyarázatok

3–4 **vedd ezen három darabjaimat** – A versek közül kettőt (az Én is örömmre születtem... kezdetűt, melynek későbbi címe *Életphilosophia* és az *Emmihez* címűt) Berzsényi Pestre is eljuttatta, ugyanis Szemere Pál ezeket megküldte Kazinczynek egy 1811 áprilisban vett levélben mint Vitkovics Mihály állítólagos legújabb verseit. (*KazLev*, VIII, 426–427.)

121 **Én egy korúim között legelső magyar tánczos voltam** – Ezt megerősíti a Berzsényivel 1794-től a soproni líceumban együtt tanult Síkos István 1828-as visszaemlékezése: „Öröm volt ötet külömbkülömbféle romántzos, rojtos magyar szabású viseletjeiben látni. A’ Magyar muzsikát, tánczot kedvelte, gyakorlotta; különös jó tánczos volt. Utóbb szép lovakat tartott.” (FÓRIZS 2007, 150.)

123 **a’ város’ tavába** – Sopronban a mai Széchenyi tér helyén elterült kettős tó (Két-Pék tó), melyet 1828-ban, illetőleg 1846-ban csapoltak le.

122–123 **magam tizenkét németeket megvertem és azokat a’ város’ tavába hánytam** – Berzsényi diákkori verekedéseiről a családi hagyományban megőrzött történeteket lásd: NOSZLOPY 1910, 15. 3. l.j.

84. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1811. ápr. 4.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A rektókon az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 27–28. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 117–120. 3. *KazLev*, VIII, 431–433. (1977.)

Magyarázatok

28 **Megküldöttem Szemerének mind a' hármát** – Ez a levél nem ismert, viszont Szemere Pálhoz ebben a hónapban már más úton is eljutott a versek közül kettő és éppen ő küldte meg őket Kazinczynak. Lásd a 83. levél jegyzetét.

30 **coda** – (ol.) Verstani vagy zenei műszóként: befejező függelék. A szóban forgó, később *Életphilosophia* címet kapott vers utolsó versszaka egy sorral hosszabb a többinél.

41 **Antipószok** – (gör.) ellentétes (természetűek)

44 **lustrumon** – (lat.) ötéves időszakokon

50 **Sikárló** – (Itt) Korcsolyázó, szánkózó. A tájnyelvi sikárol ige jelentése általánosságban: 'dörzsöléssel simává tesz' (CzF. IV, 819; ÚMTsz. IV, 888.)

56 **Brodwissenschaftokba** – (ném. helyesen Brotwissenschaft) kenyérkereső tudományok

56–57 **privata industria** – (lat.) önszorgalomból

69 **impar** – (lat.) páratlan

72–73 **Luízánk Párisban Mart. 20dikán egy kis Napoleont szüle** – Napoléon François Joseph Charles BONAPARTE (1811–1832), 1815-ben rövid ideig francia császár II. Napóleon néven, a „sasfők”.

73 **Armáda** – a Grande Armée, Napóleon soknemzetiségű hadserege

79–80 **a' parancsolat** – Az 1811. febr. 20-i uralkodói rendelet (devalvációs pátens), mely a forgalomban lévő bankócedulák névértékét ötödére csökkentette, és új papírpénzzel helyettesítette a régit.

80 **Dókus László** – Lásd a 33. levél jegyzetét.

83 **Pátensek** – (lat.) uralkodói rendeletek

85 **Szirmay Ádám** – Lásd a 33. levél jegyzetét.

90 **Part[ialis] Congr[egatioban]** – (lat.) Részgyűlésben. Olyan vármegyei gyűlés, melyen csak a vármegye tisztikara, a mágnások képviselői és a nagyobb

birtokkal rendelkező nemesek vettek részt, és egyeztettek az esedékes közgyűlés előtt az ott megtárgyalandó ügyekről.

93 **Magistratus** – (lat.) (itt) a vármegye elöljárósága

94 **antemartiális** – (lat.) háború előtti

97 **desperáltam** – (lat.) reményemet vesztettem

100–101 **Prof. Fejérnek a' Magy[ar] Tud[ós] Társaságról írt Ertekezését** – FEJÉR György, *Jutalomra érdemesített értekezés egy magyar tudós társaság' legkönyebb,'s leghelyesebb felállításáról*, Pest, Trattner Mátyás, 1809.

101–102 **Szabó Dávid Virgíljét az Annalistáknak németül** – [KAZINCZY Ferenc], *Virgilius' Énéisse (Aeneise)*. Fordította BARÓTI SZABÓ Dávid. *Első Kötet. I–V Ének. 1810*, *Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume*, Wien, Anton Doll, 1811, II, 304–317.

102 **Have Corculum!** – (lat.) szó szerint: „Isten veled, szívecském!” A „Corculum” Scipio NASICA római politikus, hadvezér beceneve volt, ezután terjedt el a köszönésforma. Kazinczy levelezésében általában „Vale Corculum” formában szerepel.

85. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1811. ápr. 8.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektóján Berzsényi különféle tollpróbái, portrérajzocskái. A verzó alsó részén szintén autográf rájegyzések: „Annyira”, „Hogy minden”, „annyira olly”. Az 1. f. rektó felső szegélyén: „C.)”, a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

53 **confus[us]** – (lat.) zavaros, nem egyértelmű (jel)

A további magyarázó jegyzeteket lásd a misszilis változat (88. levél) apparátusában.

86. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1811. máj. 3.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2.f. r.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 120–121. 2. *KazLev*, VIII, 481–482. (1995.)

Magyarázatok

3 **Bindbandot** – (ném.) ajándékot, meglepetést

12 **ingredientiája** – (lat.) hozzávalója

12 **Gedichtnek** – (ném.) költeménynek

14 **Kölcseym azt tudakozza tegnapi levelében** – Kölcsey Ferenc – Kazinczy Ferencnek, 1811. ápr. 23. = KÖLCSEY 2005, 114.

20 **remunerálni** – (lat.) viszonzni

20 **eggy Tudóst** – RUMY Károly Györgyről van szó. Vö. Kis János – Kazinczynek, 1811. nov. 23. = *KazLev*, IX, 165. RUMY Károly György (1780–1847), német anyanyelvű bölcséleti doktor, jogtanár, evangélikus lelkész, író, irodalomtörténész, mezőgazdász. 1808-tól a lőcsei, 1810-től a soproni evangélikus líceumban tanított. 1813 és 1816 között a keszthelyi Georgikon professzora, ezután a szerémségi Karlócán, majd Pozsonyban tanított, utána Bécsben, végül Esztergomban élt. Kazinczyval 1807-től sűrű levelezésben állt.

23 **a' Gubernator** – gr. BÁNFFY György (1746–1822), cs. és kir. kamarás, 1787-től Erdély kormányzója

23 **Motiót** – (lat.) indítványt

24 **Báró Apor** – báró altorjai APOR József (1759–1813), a gyulafehérvári szeminárium rektora, 1784-től Csíkrákos, 1790-től Brassó, majd 1793-tól Kolozsvár plébánosa, főesperes, 1799-től kanonok. Lásd: LUKÁCSI 2005.

87. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1811. máj. 22–23.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 3 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 122–125. 2. *KazLev*, VIII, 534–537. (2009.)

Magyarázatok

10 **Margitszigetei scéna** – Az itt leírt eseményeket a *Fogságom naplója* 1799. júl. 30-ra datálva ismerteti: KAZINCZY 2011, 126.

18–19 **Virágnak Poémák neve alatt írt verseit [...] recenseáalom az Annálisok' számára** – [KAZINCZY Ferenc], *Poémák. Irta VIRÁG Benedek, néhai Kir. Professzor. Ofen mit Schriften der königl. ungarischen Universität [...] 1811. 80 S. 8.*, *Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume*, 1811, III, 322–326.

119 **Szemerének levelét** – Szemere Pál – Kazinczynak, 1811. máj. 17. = *KazLev*, VIII, 527.

120 **Kápolnai Paur Antal** – kápolnai PAUR (PAUER) Antal, (1828-tól KÁPOLNAY Antal) (?–1830), Horvát István egykori tanítványa, Tolna és Fejér vármegyék táblabírája. Vitkovics Mihály neki ajánlotta epigrammái I. könyvét, Virág Benedek ódát írt hozzá.

88. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1811. jún. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „18.” és „17.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 126–129. 2. *KazLev*, VIII, 563–566. (2014.)

Magyarázatok

6 **Lazarétum** – (lat.) kórház

6 a' **Veresben (die Masern)** – (ném.) kanyaróban

8 **virrogatás** – virrasztás (ÚMTsz. V, 740.)

8 **Martiusi Patens** – Az uralkodó devalvációs rendelete, mely 1811. febr. 20-án kelt és Magyarországon 1811. márc. 15-én hirdették ki. Lásd még a 84. levelet és jegyzeteit.

10 **eggy korig** – egy időre

10–11 **kinézésemnek** – kilátásomnak

12 **marhámat** – ingó vagyontárgyamat

25 **Coda** – Vö. a 83. levéllel és vonatkozó jegyzetével.

29 **Sárközyvel** – Lásd a 13. levél jegyzetét.

29 **Szokolayval** – Lásd a 43. levél jegyzetét.

34–35 **Tu es Pontifex tuor[um]!** – (lat.) Te vagy a tieid főpapja!
42 **Phantomot** – (gör.) agyrémet vagy ábrándképet
83 **Schriftsprache** – Lásd a 12. levél jegyzetét.
107 **anceps** – (lat.) bajos, kétértelmű
117 **Sambucát** – (gör.–lat.) Itt: egyfajta ostromgép.

89. Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak
Nikla, 1811. jún. 15.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1.f. r/v. A 2. f. verzóján Berzsényi tollpróbái: ez arra utal, hogy a levél nem misszilis. Az 1. f. rektóján a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen közepén: „II.”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug., 77–78. (Közli: TOLDY Ferenc) 2. BERZSENYI 1938, 23–24.

Magyarázatok

3 **Örvendek új pályádnak** – Ekkortájt elterjedt, hogy Horvát Istvánt kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának custosává, azaz őrévé. A hírről a bécsi Vaterländische Blätter is beszámolt. Horvát valójában csak 1816. jan. 1-jén vette át ezt a hivatalt.

20 **fabrika** – (lat.) gyár

20–21 **manufactura** – Üzem, melyben az áruk sorozatban, munkamegosztással, de alapvetően kézi munkát alkalmazva készülnek.

90. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1811. jún. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 158. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. (A Sárközy Istvánhoz írt Kazinczy-levelek csomójában.) A levél egy Sárközynek írt levéllel közös borítékban érkezett Kazinczytól Berzsényihez, aki mindkettőt továbbította Sárközynek. Ezzel Kazinczy kérését teljesítette, aki így írt a másik levélben: „Kedves barátom! Engemet a' levelek írásától semmi ár nem fog elvonni, ha minden levélért 10 ftoz kell is a' Postának fizetnem. De szeretnék oly keveset mint lehet. Ezért írom hoz-

zád e' levélkét is Berzsenyim által, ki ezt neked Postán kívül is kezredbe fogja jutathatni, 's kérem, hogy hozzá írt levelemet közölje Veled, vagy legalább annak első űát írja-le számodra." (Kazinczy – Sárközy Istvánnak, 1811. jún. 27. = *KazLev*, VIII, 603.)

Megjelenés

KazLev, VIII, 606–609. (2030.)

Magyarázatok

4–5 **Pataki Prof. Nagy Ferencz** – Lásd a 41. levél jegyzetét.

5 **MARCUS AEMILIUS FERENCZ** – KAZINCZY Emil (1811–1890)

10 **sine cortice** – (lat.) úszóöv nélkül

16–17 **Rousseau a' maga sur l'Education** **nevű munkáját** – Jean-Jacques ROUSSEAU *Émile, ou de l'Éducation* (*Emil, avagy a nevelésről*) című 1762-es műve.

17–18 **Herder [...] egyik fiát** – Emil Ernst Gottfried von HERDER (1783–1855), Johann Gottfried HERDER hatodik gyermeke.

23–24 **Szent Györgyi Gellérd' magyar fordításában, Budán, 1811** – *Cajus Sallustius Crispus*, SZENT-GYÖRGYI Gellérd' magyarázásával, előrebotsátotta bevezetését a' classicusok ismeretébe JANKOWICH Miklós, Első kötet, *Catilina, és a' Töredékek*, Buda, Magyar Kir. Universzítás' betűvel, 1811. SZENT-GYÖRGYI Gellért (1750 k.–1832) pálos szerzetes, Pápán a pálos gimnázium tanára, majd a rend feloszlata után Pesten JANKOVICH Miklós fiainak nevelője.

25 **M. Aemilius** – Marcus Aemilius LEPIDUS (megh. i. e. 77 k.) római szenátor, konzul

25 **Sulla** – Lucius Cornelius SULLA (i. e. 138–i. e. 78), római hadvezér, diktátor

25–26 **Estuc viris reliqui aliud, quam solvere injuriam aut mori per virtutem** – „Lelkes férfiaknak bántásban nincs egyebet mit tenni mint bosszúra kelní a' sérelmekért vagy dicsően veszni." (Caius SALLUSTIUS Crispus, *M. Aemilii Lepidi consulis ad populum Romanum oratio contra Sullam, Fragmenta*, I, 49, 15, ford. KAZINCZY Ferenc)

36 **Thrasea Paetus** – Publius Clodius THRASEA PAETUS, (megh. i. e. 66) római szenátor, NERO császársága idején a sztoikus ellenzéki csoporthoz tartozott. Elítélték és öngyilkosságra kényszerítették.

39–45 **Mihi, quamquam per HOC SUMMUM imperium [...] satis quaesitum erat nomini maiorum, dignitati, atque etiam praesidio; [...] tamen non fuit consilium privatas opes facere; POTIORQUE VISA EST**

PERICULOSA LIBERTAS, QUIETO SERVITIO – „Engem a’ mi illet, én ugyan az által hogy Consul valék, megtevém a’ mit őseim’ hajdani dicsőségek ’s tulajdon fényem bátorságomra nézve tisztémé tettek, de hogy magamat elgazdagítsam, az soha nem volt gondom, ’s nekem a’ veszélyes szabadság a’ nyugalmas szolgaságnál mindég több vala.” (Caius SALLUSTIUS Crispus, *M. Aemilii Lepidi consulis ad populum Romanum oratio contra Sullam, Fragmenta*, I, 49, 26, ford. KAZINCZY Ferenc.)

58 **Sibi res et non se rebus submittere** – „Igyekszem a dolgokat magamhoz igazítani, nem magamat a dolgokhoz”. (HORATIUS, *Episztolák*, I, 1, 19.)

65–66 **három Pesti barátom** – Kazinczy pesti triász: Szemere Pál, Horvát István és Vitkovics Mihály.

66 **a’ két Cserey** – CSEREY Farkas (lásd a 28. levél jegyzetét) és CSEREY Miklós (1770–1844) erdélyi kormányzó tanácsos, mindketten Kazinczy barátai, levelezőtársai.

67 **Csehy** – CSEHY József (1778–1812), költő, huszárcapitány, Kazinczy barátja, 1802-től levelezett vele. Berzsenyi költészetének egyik korai ismerője és méltatója. Lásd: Csehy József – Kazinczynak, 1803. máj. 14. = *KazLev*, III, 54. Halálát egy orosz ágyúgolyó okozta.

67 **Révairól** – Lásd a 33. levél jegyzetét.

72 **Vitkovicshoz írt Epistolám már ki van nyomtatva** – KAZINCZY Ferenc, *Vitkovics Mihály barátomhoz*, Széphalom, 1811.

74 **Horátz Epistolájit, melyeket Kisünk oly szépen fordított** – HORÁTZIUS’ *levelei*, WIELANDnak’ magyarózó jegyzéseivel, ford. Kis János, Első kötet, Sopron, Sziesz maradéki, 1811.

78–79 **magno, maximo, maxississimo proximus intervallo** – Nagy, nagyobb, igen nagy különbséggel mégis a legközelebb álló. Az alapjául szolgáló szentenciát Pliniusra szokás visszavezetni: „longo sed proximus intervallo”. (Caius PLINIUS Caecilius Secundus, *Epistulae*, VII, 20, 4.)

85 **Ispitálynak** – kórháznak, ispotálynak (ÚMTsz. II, 1105.)

88 **veres himlőn** – kanyarón

94 **Gyulayné** – Lásd a 35. levelet.

94 **Prónayné** – Lásd a 28. levelet.

108–109 **quietum servitiumot gonoszabbnak lelje a’ periculosa libertasnál** – (lat.) Nyugalmas szolgaságot a veszélyes szabadságnál. Lásd a fenti Sallustius-idézetet.

110 **EMORI PER VIRTUTEM** – (lat.) Dicsőségesen veszni. Lásd fentebb.

91. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1811. júl.

Kézirat

Nem ismert, elveszett a postán. A levelet említi: Berzsényi 1812. febr. 5-én. (95. levél.)

92. Berzsényi Dániel – Sárközy Istvánnak
1811. jún. 27. és 1811. nov. között

Kézirat

A Berzsényinek szóló Kazinczy-levél kéziratáról lásd a 90. szám alatt. A Sárközynek címzett Kazinczy-levél kézírata: MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 158. Ez közölve: *KazLev*, VIII, 603–604. A küldeményről lásd Sárközy levelét Kazinczynak, érk. 1812. jan. 8.: „Régen meg küldötte nekem Berzsényi mind néki írott, mind különösen nekem szóló 's az Ő Levelébe zárt epistoládat”. (Sárközy valószínűleg pontatlanul említi „epistolát” levél helyett.) A továbbiakból kiderül, hogy az 1811. jún. 27-i levelet küldte tovább Berzsényi, s ez 1811 novemberében már Sárközynél volt. (*KazLev*, IX, 214–217.)

93. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
1811. nov. 22.
töredék

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 8-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 129–131. 2. *KazLev*, IX, 163. (2101.) Nem tartalmazza az episztola szövegét.

Magyarázatok

6–8 **Kants kategor: Imperatív** – Immanuel Kant etikájának kategorikus imperatívusza, azaz feltétlen észparancsa, melyet *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785) című művében így fogalmaz meg: „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája mindenkor egyszersmind általános törvényadás elveként érvényesülhessen.”

34–35 **Retteg poetice pro vonakodik** – (lat.) **Retteg** költőileg kifejezve vonakodik helyett

60 **Vedd itt egy Epistolámat** – Címe: *Nagy Gáborhoz*. Az episztola első 40 sora hiányzik. Vö. KAZINCZY 1998, 158. Valószínűleg ugyanezt a verset küldte meg Kazinczy ugyanezen a napon Kis Jánosnak, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Berzsenyihez. (*KazLev*, IX, 158.) Nem tudni, hogy Kis eleget tett-e a kérésnek.

61–62 **Szemere Epistolájára Vidához azt jegyzéd meg, hogy annak írása sok munkába került** – Lásd: Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 403–404.

94. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1812. jan. 30.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 158. 8-r, 3 f. Az episztola szövege: 1–2. f. r/v és 3. f. r. E fólió hátulján Kazinczy 1812. jan. 30-i levele Sárközy Istvánnak. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. A Berzsenyinek írt levél egy nyolcadrét papírszeleten. (r/v.) Az episztola Sárközy István levelezésében maradt fenn, ami bizonyítja, hogy Berzsenyi – Kazinczy kérésének megfelelően – elküldte neki. Vö.: Kazinczy – Sárközy Istvánnak, 1812. jan. 30. = *KazLev*, IX, 261.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 28–29. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 131–132. 3. *KazLev*, IX, 263. (2139.) A közlések a versszöveget nem tartalmazzák.

Magyarázatok

127–128 **Sárközymnek levelét nem régiben vettem** – Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, [érkezett 1812. jan. 8-án] = *KazLev*, IX, 214.

128–129 **közlötted velem nem tudom mellyik Epistolámat 's fiam születéséről szóló leveletem** – Lásd a 90. levelet.

130–131 **Marcus Æmiliusnak kereszteltette Decemberben vagy Januariusban leányának fiját** – Sárközy István leányának, Elisának a fia, kinek keresztnévei: „M. Aemilius Eduardus Georgius”. (Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, [érkezett 1812. jan. 8-án] = *KazLev*, IX, 214.)

137 **concludere versum** – verssorokat szerkeszteni (HORATIUS, *Szatírák*, I, 4, 40.)

137–138 **stans pede in uno** – féllábon állva (HORATIUS, *Szatírák*, I, 4, 10.)

139 **trutináját** – (lat.) vizsgálatát

144 **POPULUS REX (Virgil.)** – szélesen országgló faj (VERGILIUS, *Aeneis*, I, 21. ford. LAKATOS István.)

144 **Diätális Sessiójában perorálván** – (lat.) Országgyűlési ülésen szóno-
kolva. 1811. dec. 3-án a pozsonyi országgyűlésben Gróf DESSEWFFY József Sza-
bolcs vármegye követeként az uralkodóhoz a magyar nyelv ügyében szóló felter-
jesztés vitájában Kazinczy tübingai pályairatára hivatkozott. (Lásd: DÜMMERTH
1967, 169–170.)

95. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1812. febr. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának jobb
felső sarkában Kazinczytól: „Írta Febr. 5d. 1812.” A verzőkon az MTAK pecsét-
je. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „19.” és „18.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 132–133. 2. *KazLev*, IX, 277–278. (2145.)

Magyarázatok

7 **a’ Martiusi Patens** – Az 1811. március 15-én kihirdetett devalvációs ren-
delet. Lásd még a 84. levelet és jegyzetét.

14–17 **meg holt egy magtalan sógor asszonyom Sopronyban ’s ez testált
a’ feleségemnek mintegy 15 ezeret jó pénzben, de olly conditíóval, hogy azt
fel ne vehesse, hanem csak kamatját húzza** – Prusinszky Józsefné szül. DUKAI
TAKÁCS Sára (1765–1811) e Berzsényiek számára hátrányos végrendelete 1805.
ápr. 27-én kelt. Közli: MERÉNYI 1968, 303–304.

18 **impostor** – (lat.) csaló

18 **egy impostor sógorom** – Valószínűleg AJKAY János, Dukai Takács Lília
férje, répcelaki földbirtokos, akinél zálogban volt Berzsényiek sömjéni birtoka.
Vö. ERŐSS 1969, 865.

21–24 **egy igen kedves barátomtól ’s nevémet viselő rokonomtól [...]. Ez-
zel az emberrel én együtt nevelkedtem ’s öt esztendeig egy ágyban háltam,
legjobb barátomnak hittem** – Berzsényi Dániel 1788 vagy 1789 és 1795 között
(egy év megszakítással) öt vagy hat évig tanult a soproni líceumban, tehát való-
színűleg ottani lakótársáról van szó. A Berzsényi Dániel évfolyamáról fennma-
radt 1789-es névsor Dánielen kívül még két „Bersenyi” vezetéknevű („nevét vi-

selő”) tanulót tartalmaz: Berzsényi Józsefet és Károlyt, akik mindketten a Somogy vármegyei Vrácsikról (ma: Újvárfalva) érkeztek. (*Catalogus Discipulorum Classis infimæ latinæ s. Cl. III^æ minoris* = EOL, 'I I. 1./54. Cs. III.) Testvérekről van szó, Berzsényi Dániel másod-unokatestvéiről, akik Vrácsikon születtek és onnan indultak Sopronba tanulni. (Vö. SÓLYOM 1962, 496.) Annak a Berzsényi Istvánnak a testvérei, akinek Berzsényi Dániel 1810-ben zálogba adta gombai birtokai egy részét. (Lásd a 71. levelet és jegyzetét.) Mivel az 1774-ben született BERZSENYI Károly 1804-ben meghalt, a levélben valószínűleg öccséről, BERZSENYI Józsefről (1777–1817) történik említés, aki 1808-ban házasodott meg (felesége Váczy Borbála) és Vrácsikon hunyt el. Berzsényi József neve feltűnik azokban a történetekben is, melyeket a családi hagyomány őrzött meg Berzsényi Dániel soproni diákéveiről. Lásd: NOSZLOPY 1910, 15, 3. l.j. és 16.

96. Berzsényi Dániel – Vitkovics Mihálynak

Nikla, 1812. febr. 15.

Kézirat

RL, Szemeretár, III, 87. 4-r, 2 f. Beírva: 1 f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában Szemere Pál rájegyzése: „1812. febr. 15. Vitkovicshoz”. A jobb felső sarokban Vitkovics Mihály rájegyzése: „vettem Pesten Febr 24^{én} 1812.” Az 1. f. rektóján és a 2. f. verzóján a Ráday Levéltár pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 24–25.

Magyarázatok

3–4 **Kazinczy jelenté hogy gyűjteménykémet pártúl vetted 's arról cselekedettel is gondoskodtál** – Lásd a 87. és a 94. levelet.

8 **Martiusi Parancsolat** – Az 1811. március 15-én kihirdetett devalvációs rendelet a forgalomban lévő bankócédulák értékét 1/5-ére csökkentette és a régít új papírpénzzel helyettesítette. Lásd még a 84. levelet és jegyzetét.

21 **chimæra** – A görög mitológiában a Kiméra oroszlánfejű, kecsketestű és kígyófarkú szörnyeteg. Itt a m. 'lehetetlenség'.

97. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1812. febr. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 134–136. 2. *KazLev*, IX, 306–309. (2161.)

Magyarázatok

12–13 **rokon kezektől erednek nyomorúságaink** – Kazinczy és öccse konfliktusára utal, erről lásd a 131. levelet és jegyzetét.

24 **terminatióval** – (lat.) szóalakkal

26 **diminutivuma** – (lat.) kicsinyítése

39 **olmozás** – itt: ólomvesszővel való halvány előrajzolás

43–44 **3 holnapja hogy egy 5 sorból álló siető levelénél többet nem vettem** – Nem ismert.

50 **Ide zárok egy igen szép formát** – Nincs meg.

51 **Mannsfeld** – Johann Georg MANSFELD (1764–1817) bécsi rézmetsző

52 **Landerernél** – A budai Landerer-nyomdára utal, melynek tulajdonosa ekkor LANDERER Anna (?–1833) volt.

57 **Ormós József** – csicséri ORMÓS József (1788–1866) költő, Szabolcs vármegyei táblabíró.

62 **Ulmai ütközet** – Berzsényi *Az Ulmai ütközet* című verse.

64 **Kazinczy Sophienál (Vay Abrahámné)** – Lásd a 68. levél jegyzetét.

67 **BLASCHKE nevű academischer Kupferstecher** – Johann BLASCHKE (1770–1833) pozsonyi születésű bécsi rézmetsző, könyvillusztrátor. Kora egyik legkeresettebb rézmetszője, ő készítette a rézmetszetet Berzsényi arcképéről a verseskötet számára. Az „academischer Kupferstecher” (akadémiai rézmetsző) megjelölés arra vonatkozhat, hogy Blaschke a bécsi Akademie der bildenden Künste (képzőművészeti akadémia) hallgatója, majd óraadó tanára volt. Blaschke részletes életrajzát lásd: PAPP 2012, I, 22–35, a Berzsényi-portré történetéről lásd: uo., 82–84.

70 **Kistől talán vetted eddig 1801ben írt Epistolámat az Ipamhoz** – Kazinczy Kis Jánosnak 1811. dec. 6-án küldte el a *Gróf Török Lajoshoz* című episztolát (*KazLev*, IX, 175–176.), s elfelejtette, hogy ezután megküldte közvetlenül Berzsényinek is. Lásd a 94. levelet.

98. Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak
1812. márc. 7. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1812. márc. 7.: „Ber’senyi azt írja, hogy versei miatt a’ tavasszal még egyszer el kell Pestre mennie.” (*KazLev*, IX, 322.)

99. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Nikla, 1812. márc. 20.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (Közli: BÁNÓCZI József.) 2. BERZSENYI 1938, 25–26. Jelen kiadás szövege BERZSENYI 1938-at követi, emendálva a PN-beli közlés alapján.

Magyarázatok

7 **sógoraimnak impostorsága** – Felesége örökösödési ügyéről van szó. Lásd a 95. levelet és annak jegyzeteit.

13 **installáltatott** – (lat.) beiktatott

13 **Gr. Teleky László** – gr. széki TELEKI László (1764–1821), 1789-ben az erdélyi kormányzóknál tiszteletbeli titoknok, 1791-ben királyi kamarás, 1792-ben az erdélyi királyi tábla bírása, 1790-ben országgyűlési követ és a kolozsvári református kollégium gondnoka. 1802-től a dunamelléki református egyházkerület főgondnoka, majd 1803-ban a pesti királyi tábla bírása. 1811-től Somogy vármegye főispáni helyettese, 1819-től a hétszemélyes tábla bírása. Költő, nyelvész.

14 **adminisztratori hivatalában** – (lat.) Főispáni helytartói (helyettesi) hivatalába.

14 **solemnitással** – (lat.) ünnepéllyel (Helyesen: sollemnitas, sollempnitas formában is használatos.)

14–15 **Kir. Commissarius Báró Prónay** – tótprónai és blatniczai báró PRÓNAY Sándor (1760–1839), aranyarkantyús vitéz, királyi kamarás, 1819-től a Magyarországi Evangélikus Egyház egyetemes felügyelője.

100. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1812. márc. 18. és ápr. 2. között
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A 2. f. rektójának jobb margóján a következő autográf rájegyzés olvasható: „Alább írt adom tudtára mindenknek a' kiknek illik, hogy Berzsényi István Ur azon cseréket, mellyeket velem tett.”. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „i.”, mellette a bal felső sarokban kék ceruzával: „k. n.” a dátum hiányára utal. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

A szövegmagyarázó jegyzeteket lásd a misszilis változat (101. levél) apparátusában.

101. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1812. márc. 18. és ápr. 2. között

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „20.” és „19.” Az 1. f. rektójának jobb felső sarkában Kazinczy rájegyzése: „Érkezett a' levél April. 2d. 1812.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 140–142. 2. *KazLev*, IX, 356–358. (2183.)

Magyarázatok

5 **sit foecundum bonorum civium** – Legyen gazdag jó polgárookban. Tacitus itt Marcus Aemilius LEPIDUSra utal: „Aemilium genus fecundum bonorum civium”. (TACITUS, *Annales*, VI, 27.)

30 **Itt is lakik egy Pászthory** – PÁSZTHORY Menyhért. Lásd a 23. levelet és jegyzetét.

31 **Lengyel Kisasszonyt vett** – báró PÁSZTHORY Menyhért felesége báró LENGYEL Julianna (1780–?) volt.

32 **Baranyi Gáborról** – BARANYI Gábor (1713–1775) Bihar vármegye alispánja 1757-től 1773-ig. A vármegye országgyűlési követe, többek között az 1764/65-ös diétán is.

43 **Gr. Teleki** – Lásd a 99. levél jegyzetét.

44 **Administrator** – (lat.) főispáni helytartó

44 **Báró Prónay** – Lásd a 99. levél jegyzetét.

47 **a' nagy Palotába** – Az 1752-ben épült barokk stílusú, földszintes, cseréppel fedett kaposvári vármegyeháza. Ennek kibővítésével épült 1828 és 1832 között az új megyeháza. (Fő utca 10.)

48–49 **ezen jó Urtól a' szállás ajándéka csaknem egészen meg vagyon tagadva** – Báró PRÓNAY Sándor „szörnyű dadogó” volt. (Kazinczy Ferenc – Horvát Istvánnak, [1812. ápr. 2.] = *KazLev*, IX, 338.

58–59 **A' Nagy Pálhoz írt odának első verseit javallásod szerint megváltoztatom** – Berzsenyinek írt fennmaradt levélben Kazinczy a költemény kezdetét és első versszakának egy kifejezését („adaja”) kifogásolta. Lásd a 12. levelet. Kis Jánosnak írva továbbá azt kifogásolta, hogy vezeték- és keresztnévvel szerepel az óda címzettje. (Kazinczy – Kis Jánosnak, 1808. nov. 12. = *KazLev*, VI, 122.) Ez a gáncs is eljuthatott közvetve Berzsenyihez. Vö. BERZSENYI 1979, 543.

102. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek *Nikla, 1812. ápr. 2.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „21.” és „20.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 139–140. (Részlet.) 2. *KazLev*, IX, 373–374. (2191.) Az óda szövege nélkül.

Magyarázatok

70 **a' meztlábos Cato a' világ thronusán** – Marcus Portius CATO (i. e. 95–i. e. 46) római szenátorra utal. Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzai* szerint: „A következő évre Catót megválasztották praetornak, de úgy látszik, hivatalának méltóságát és tekintélyét nem növelte annyira hivatalának becsületes ellátásával, mint amennyire csökkentette és csorbította azzal, hogy gyakran saru és khitón nélkül jelent meg bírói székében, és ítélkezett előkelő emberek főbenjáró ügyei-ben.” (PLUTARKHOSZ, *Az ifjabb Cato*, 44. ford. MÁTHÉ Elek)

103. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1812. ápr. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. (4-r, 2 f. Beírva: r/v., a rektókon az MTAK pecsétjei) és MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. (4-r, 1 f. Beírva: r/v., a verző alsó szegélyén az MTAK pecsétje.) A két verset tartalmazó utóbbi fóliónak e levélhez tartozását (a papír azonos minőségén és méretén túl) a levél következő részlete valószínűsíti: „Desöffyhez írt régibb Epistolámat nem közölhetem Veled most, mert elvivé Vida. Meg van ugyan nálam párja, de későbbi igazításaim nélkül. – A’ Prónay Sándor testvérének Simonnak felesége az angyali alakú ’s angyali lelkű Hirgeist Nini. Ehhez nem írtam Epistolát, hanem Sonettet; lehetetlen hogy azt nem közlöttem volna Veled, ’s talán Te tévedsz meg, azt hívén, hogy a’ Sonetten kívül Epistolát is írtam.” Kazinczy tehát vélhetően az 1809-ben írt *Gróf Deszöffy Józsefhez* című episztola helyett küldi itt a pár héttel korábban született, ám szintén Dessewffyhez szóló verses levelet (erre utalhat mint „itt menő Hexameterek”-re), illetve újra megküldi azt a szonettet, melyet 1811. máj. 22-én (87. levél) egyszer már eljuttatott Berzsényihez, akkor *A’ Margit’-szigetén* címmel.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 137–139. 2. *KazLev*, IX, 371–373. (2190.) A közlések a versszövegeket nem tartalmazzák.

Magyarázatok

3–4 **Helmeczi levelét** – Nem ismert.

4–5 **14 nevendék Pap 740 ftot tett össze a’ Te Verseidnek kinyomtattatására** – Erről lásd: BELLAAGH 1913, különösen: 295–297.

6 **B. Barkóczy László** – báró BARKÓCZY László (1791–1847), 1809-től tanult a pesti központi papnevelő intézetben, 1815-ben pappá szentelték, ezután bogácsi és miskolci plébános, alesperes, 1829-től egri kanonok, 1837-től székesfehérvári püspök.

7 **Fejér Antal** – FEJÉR Antal (1790–1840), későbbi oszloai plébános.

8 **Hering Ignác** – HERING Ignác (1790–1819), később a szatmári püspöki papnevelő intézet tanára.

9 **Kotró Pál** – KOTRÓ Pál (1790–1841), későbbi ugoicsai főesperes és tiszaujlaki plébános.

10 **Zombori János** – ZOMBORY János (1788–1866), 1817-től a kalocsai érseki líceumban a teológia tanára, plébános, esperes, kanonok, prépost.

11 **Fliszar György** – FLIZÁR/FLISZÁR György (1791–1863), tanulmányai végeztével lelkészként működött, azután Veszprémben a teológia tanára volt, 1833-tól haláláig murakeresztúri apát.

13 **Fábri Ignác** – FÁBRI Ignác (1792–1867), 1813-ban a teológia doktora, ezután püspöki levéltáros és titkár, 1821-től monoki lelkész, 1834-től kanonok, majd apát, címzetes püspök, 1852-től kassai püspök.

14 **Schwarz József** – SCHWARZ/SCHWARTZ József (?–?), 1821 és 1834 között petendi plébános és esperes.

15 **Keller Gábor** – KELLER Gábor (1788–1844), (később KELLER Kelemen), 1814-ben pappá szentelték, Székesfehérvárott, Pécsen és Egerben volt tanár, 1829-től a ciszterci rend előszállási uradalmának vezetője.

16 **Szabó János** – SZABÓ ARANYSZAJÚ János (1791–1848), (SZABÓ Krizosztom), utóbb a székesfehérvári főgimnázium igazgatója.

17 **Dér Engelbert** – DÉR Engelbert (1787–1823), 1814-től Pannonhalmán az egyháztörténelem és egyházjog tanára, 1822-től plébános Tárkányban.

18 **Guzmics Izidor** – GUZMICS Izidor (1786–1839) bencés szerzetes, teológus, nyelvész, író, drámaíró, műfordító, a Magyar Tudós Társaság rendes, utóbb tiszteleti tagja. 1812-től 1815-ig tanult teológiát a pesti Központi Papnevelő Intézetben. Ezután a pannonhalmi bencés főiskola tanára, majd 1832-től a bakonybéli bencés monostor apátja. 1814-től tagja a Papnevelő Intézetben alakult Magyar Társaságnak, melyhez Berzsenyi episztolát írt. Lásd a 181. levél jegyzetét.

19 **Vojvodics Mihály** – VOJVODICH Mihály (?–?), a hittudomány doktora, 1817-ben tanár a diakovári (Verőce vármegyében, ma: Đakovo, Horvátország) papnevelő intézetben.

21–22 **Kértem Helmecczit** – A levél nem ismert.

25 **Siskovics József** – SISKOVICS József (1797–1867), Helmeczi Mihály tanítványa, SISKOVICS Pál császári és királyi tanácsos fia. Baranya vármegye első alispánja és követe az 1832–36-os országgyűlésen, 1841-től 1849-ig Verőce vármegye főispánja.

41 **párja** – (itt) másolata

46 **Pászthory Sándor** – Lásd a 82. levél jegyzetét.

46 **Referendarius** – (lat.) hivatali előadó

47 **Commissiójában** – (lat.) bizottságában

48 **Swieten** – Lásd a 82. levél jegyzetét.

54 **Szögyéni Sigmund** – SZÖGYÉNYI Zsigmond (1776–1826), a királyi tábla bírása (lat. assessor), utóbb elnöke, 1814-től udvari tanácsos, 1821-től királyi személynök, ebbéli minőségében az 1825-ös országgyűlésen az alsótábla elnöke.

55 **Baranyi Gábor Papistává lett ember fia volt** – BARANYI Gábor (lásd a 101. levél jegyzetét) atyja BARANYI Miklós (1680–1756), 1711–1717 között Bihar vármegye főjegyzője, 1721-ig másodalispánja, 1723–1725 között első alispán, a hétszemélyes tábla bírása. A Rákóczi-szabadságharcban kezdetben a kurucok oldalán állt, későbbi katolizálásában szerepe volt az udvarhűség bizonyításának is. (SZERDAHELYI 2004–2005, 95.)

58–59 **Erről egyszer szóllék a Hazai Tudósít[ások] leveleiben 1806 vagy 07.** – Kazinczy *Baranyi Gábor* című cikke a Hazai Tudósítások 1807. ápr. 14-i számában jelent meg, aláírás nélkül.

60 **Miller** – MILLER Jakab Ferdinánd (1749–1823), az 1803-ban SZÉCHÉNYI Ferenc által alapított Magyar Nemzeti Múzeum könyv- és éremgyűjteményének első őre, 1812-től a múzeum igazgatója.

60–61 **Széchényiano-Regnicoláris B[iblio]theca** – (lat.) Széchényi-féle országos könyvtár

73–74 **Religion des Herzens werde ich ihnen in hohem Grade beybringen** – (ném.) a szív vallását fogom nekik nagymértékben tanítani

75 **Inbegriffje** – (ném.) teljessége, összessége

76 **nabunt sine cortice** – Úszóöv nélkül fognak úszni. Utalás erre a szöveghelyre: „simul ac duraverit aetas / membra animumque tuum, nabis sine cortice”. (HORATIUS, *Szatírák*, I, 4, 119–120.) („Majd ha idővel jól megerősödsz / testbenlélekben, mentőöv nélkül is úszhatsz.”; ford. BEDE Anna.)

77–78 **Septimius, Claudi, nimirum intelligit unus** – Claudius, egyedül Septimius érti (ti. hogy Claudius mennyire nagyra becsüli őt, a költőt) HORATIUS, *Episztolák*, I, 9, 1.

83 **felix negligentiajával** – (lat.) termékeny nemtörődömségével

86 **Scilicet, nimirum, rogat, prece cogit** – Tudniillik, kétségtelenül, kér és kérésével szinte kényszerít. Köznapi nyelvhez tartozó kifejezések HORATIUS Tiberius Claudius Neróhoz címzett episztolájának első soraiban. (*Episztolák*, I, 9, 1–3.) Ez a mű volt Kazinczy *Gróf Desöffy Józsefhez* írt episztolájának mintája.

104. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1812. ápr. 8.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 1 f. r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 142–144. 2. *KazLev*, IX, 385–386. (2199.) A közlés nem tartalmazza a Prónay Sándorhoz írt Kazinczy-levelél szövegét.

Magyarázatok

2 **B. Prónay Sándorhoz** – Az itt következő levél eredetijét lásd: *KazLev*, IX, 382–384. Dátuma: 1812. ápr. 8. Más datálás híján feltehető, hogy ugyanez a Berzsenyihez írt levél keltezése is.

4–5 **Petrarca a' Campidoglión (olasz neve a' Capitóliumnak) borostyánt nyere** – Petrarca 1341. április 8-án nyerte el a poeta laureatus (koszorús költő) címet, miután vizsgát tett Anjou Róbert nápolyi király előtt. Az antik római hagyomány szerint a költővé koronázás babérlombokkal (lauerus) történt, Kazinczy azonban az ételízesítőre utaló babér szó helyett a borostyán szót alkalmazta szinonimaként. (Vö. Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, 1806. ápr. 29. = *KazLev*, IV, 137.)

27–30 **Batthy[ány] Vincze 's ennek Recensense (Ann. Febr. 1812.) Superint. Bredeczky azon átkozott óhajtást teszik, hogy Nemzetünk szűnjön meg az a' Nemzet lenni, melly eddig volt** – Kazinczy BATTHYÁNY Vince könyvének következő, recensense által idézett részletére céloz: „Seit Jahrhunderten sind sich die Nationen Hermanns und Arpads durch Studien und Handel, durch Religion und Gebräuche, durch gemeinsame Politik und die nämlichen Beherrscher verwandt. Stellt man die charakterischen Züge dieser Völker neben einander, so contrastiren sie anziehend: könnte man sie verschmelzen, so würden sie ein herrliches Ganze bilden.” [BREDECZKY Sámuel], *Reisen durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukowina. Im Jahr 1805. Vom Grafen Vinzenz BATHYANY[!]. 1811. Pesth, b. Hartleben*, Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume, 1812, I. 202–219. Itt: 217. (Hermann és Árpád népe évszázadok óta rokonságban áll tudomány és kereskedelem, vallás és szokások, közös politika és közös uralkodók révén. A két nép jellemzőit egymás mellé állítva látható, hogy vonzóan ellentétesek: ha egymásba lehetne olvasztani őket, pompás egészeket alkotnának.) A két említett író egyaránt német nyelven publikált: gróf BATTHYÁNY Vince (1772–1827) császári és királyi titkos tanácsos, Hont vármegye főispánja, az udvari kamara alelnöke. BREDECZKY Sámuel (1772–1812) evangélikus püspök, tanár, honismereti író.

42–43 **hercegi-menyű Festetics** – gróf Festetics György menyje Josephine von Hohenzollern-Hechingen hercegnő volt. Lásd a 232. levelet.

43 **Rumi Monum[enta] Hung[arica]** – RUMY Károly György történelmi forráskiadás-gyűjteményének első kötete csak 1815-ben jelent meg. (*Monumenta*

Hungarica sermone nativo scripta, az-az a' Magyaroknak magyar nyelven irt emlékezetes irásaik, öszveszedte 's kiadta RUMI Károly György, Trattner János Tamás, Pest, 1815.)

46 **A' Zólyomi Fő Isp[án]** – Ócsai BALOGH Péter (1748–1818), császári és királyi belső titkos tanácsos, a hétszemélyes tábla bírása. Az 1790–1791-es országgyűlésen Nógrád vármegye követe. A Habsburgoktól való elszakadás reményében a porosz udvarral kapcsolatot kereső nemesi csoport egyik meghatározó személyisége, majd 1791-től közeledett a Habsburg-házhoz. 1791-től Torontál, 1802-től Zólyom vármegye főispánja.

64 **ő általa imádott Ipa** – báró PRÓNAY Sándor apósa gróf TELEKI József (1738–1796) volt.

66–67 **Adminisztrátorotoknak munkáját az Esdeklést a' M. Nyelv dolgában** – TELEKI László, *A' magyar nyelv elémózdításáról buzgó esdeklései*, Pest, Trattner Mátyás, 1806.

105. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek

Széphalom, 1812. ápr. 15.

töredék

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. 4-r, 1 f. Beírva: r/v. A rektó felső szegélyén: „3.)”, alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 266–268. 2. *KazLev*, IX, 576. (Jegyzetben, az előbbi kiadás alapján.) 3. *KazLev*, XXIII, 202–204. (5775.)

Magyarázatok

7 **Vida az igazítást csak utolsó postával küldé-meg nekem** – Vida László – Kazinczynak, 1812. márc. 25. = *KazLev*, IX, 364.

9 **Chria** – (lat.) szóközi gyakorlat, egy téma kidolgozásának mintája

9–10 **Kis bátorít, hogy nem az** – Kis János – Kazinczynak, 1812. jan. 28. = *KazLev*, IX, 248.

106. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1812. ápr. 15. és jún. 12. között

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsenyi 1812. jún. 12-én. (112. levél.)

107. Vitkovics Mihály – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1812. máj. 17.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektó felső szegélyén: „a.)”, mellette a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

9 **Sztrókai Antal** – nemescsói SZTRÓKAY Antal (1780–1850), költő, műfordító, 1810-től pesten táblai ügyvéd és jogtudós, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja.

23 **Sághy Urral** – SÁGHY Ferenc (?–1838 k.), színműfordító, a budai egyetemi nyomda felügyelője.

33 **creditumom** – (lat.) kölcsönöm

44–45 **Sebestyén Piatzhoz** – A Sebestyén piac vagy tér kb. a mai Váci utca és Nyáry Pál utca kereszteződésénél volt.

45 **Zöldfa útszában** – A mai Veres Pálné utca egyik szakasza.

46 **Teodorám** – özv. Manoliné POPOVICS Teodóra, Vitkovics Mihály élettársa. Az özvegy Kereszt utcai lakásában irodalmi szalont tartott fenn, erről lásd: FÁBRI 1987, 269–281.

**108. Berzsenyi Dániel – Barkóczy Lászlónak, Helmeczi Mihálynak,
Siskovics Józsefnek, Fejér Antalnak, Hering Ignácnak, Kotró Pálnak,
Zombori Jánosnak, Fliszár Györgynek, Tatay Jánosnak, Fábri Ignácnak,
Schvarcz Józsefnek, Keller Gábornak, Szabó Jánosnak, Dér Engelbertnek,
Guzmics Izidornak, Vojvodics Mihálynak**

1812. ápr. 2. és máj. 24. között

fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A kézirat vége hiányzik. A 2. f. verzójának alsó szegélyén egykorú tintaírás idegen kéztől: „Félek hogy ez az óda a pojezis korlatiból ki hág és es és[!] így ige”. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával: „K. n.” Alatta piros ceruzával: „2”. Ugyanitt a felső szegélyen: „VIII”. Mindkét f. rektójának alsó szegélyén a Magyar Tudományos Akadémia pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug. 80–81. (Közlő TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 26–27. A közlések nem tartalmazzák *A Balatoni Nympha gr. Teleki Lászlóhoz c. vers* szövegét.

Magyarázatok

7 **Tiszteletre méltó Hazafiak** – A címzettekről lásd a 103. levelet és jegyzeteit.

88 **mezítlábos Cátó a' világ' thronusán** – Marcus Porcius CATO (i. e. 95 – i. e. 46) római szenátor, néptribunus, praetor: „azon a véleményen volt, hogy szembe kell szegülnie korának szokásaival és erkölcsével, mert azok megromlottak, és nagy változásra van szükség. Mikor látta, hogy a rikító vörös bíborszövetek divatja terjedt el, ő sötét színű ruhát hordott. Gyakran saru és tunica nélkül ment el hazulról a reggeli étkezés után, nem mintha arra pályázott volna, hogy külön híreben álljon, hanem mert meg akarta szokni, hogy csak a szégyellni való dolgok miatt restelkedjék, s minden hiábavalóságot megvessen.”; „A következő évre Catót megválasztották praetornak, de úgy látszik, hivatalának méltóságát és tekintélyét nem növelte annyira hivatalának becsületes ellátásával, mint amennyire csökkentette és csorbította azzal, hogy gyakran saru és khitón nélkül jelent meg bírói székében, és ítélkezett előkelő emberek főbenjáró ügyeiben.” (PLUTARKHOSZ, *Az ifjabb Cato*, 6., 44. ford. MÁTHÉ Elek.)

109. Tatay János – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1812. máj. 24.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. bal felső sarkában a levél dátuma kék ceruzával. Ugyanitt középpütt: „a)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés
Kiadatlan.

Magyarázatok

7 **lauruszt** – (lat.) Babérkoszorút. Az antik Rómában ezzel koronázták meg a költői verseny győztesét.

110. Barkóczy László – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1812. jún. 2.

Kézirat

Az eredeti misszilis nem maradt fenn, csak Berzsenyi róla készült másolata. Lásd a 112. levelet és jegyzetét.

111. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1812. jún. 12.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. 2. f. r. Az 1. f. r. felső szegélyén: „d.)”, a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés
Pubikálatlan.

A szövegmagyarázatokot lásd a 112. levél apparátusában.

112. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1812. jún. 12.

és

110. Barkóczy László – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1812. jún. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „22.” és „21.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 144–146. 2. *KazLev*, IX, 498–500. (2248.)

Magyarázatok

12 **Deucaledont** – Utalás az Oceanus Deucaledonius-ra, mely Ptolemaiosz szerint Skócia északi partjainál helyezkedik el.

14 **Gr. Teleky László Angliában tanult** – Teleki László a marosvásárhelyi református kollégium elvégzése után fél évet Bécsben töltött, 1785-től pedig másfél évig tanult a göttingeni egyetemen. Beutazta Németországot, Angliát, Franciaországot, Svájcot, Hollandiát, s 1787-ben tért haza. Angliában vagy Skóciában nem volt beiratkozott egyetemi hallgató. Lásd: THAISZ 1823, 94–95.

17–18 **Minervának csak az Ilioni képe vagy oltára nevezetett Palladiumnak** – Pallasz Athéné városvédő szobra Trója/Ilion városában. A város főnállása a szobor birtoklásától függött.

33 **Blaschke** – Lásd a 97. levelet és jegyzetét.

34 **Hartlebenhez** – HARTLEBEN Konrád Adolf (1778–1863) pesti könyvkereskedő és kiadó, boltja a Váci utcában működött.

50 **Knappnak** – Johann KNAPP (1778–1833) bécsi gyümölcs- és virágfestő. (Lásd: MERÉNYI Oszkár, *Berzsenyi Bécsben* = MERÉNYI 1971, 101–104, itt: 102.)

54–55 **Az udvari Theatrumban** – A „K. K. Hoftheater” a Hofburg melletti Michaelerplatzon. 1888-ban lebontották.

55 **Duportnak** – Louis-Antoine DUPORT (1781/83–1853), a korban Európa-szerte ismert francia balett-táncos és koreográfus. 1812 elején saját szerzeményű balettjei közül hármat is színre vitt Bécsben. (Lásd: MERÉNYI Oszkár, *Berzsenyi Bécsben* = MERÉNYI 1971, 101–104, itt: 103.) Róla és későbbi feleségéről Kazinczy is megemlékezik: „Düport előttem kétszer tánczolt. Ő és az a’ 16 esztendő Neumann nevű leány, a’ kit Düport el akar venni, elbájoltak. Neumannnak nem csak lest-séget, svelt-séget ada a’ természet, de még szép sor fogakat is. Istenaszszonyt láttam, nem halandó szépet.” (Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, 1813. febr. 6. = *KazLev*, X, 246.)

55 **Neuman Leánykának** – Therese NEUMANN (1797/98–1876) balerina, 1804-től 1813-ig a bécsi udvari balettszínház tagja. 1813-tól 1840-ig Louis-Antoine DUPORT felesége. (Lásd: MERÉNYI Oszkár, *Berzsényi Bécsben* = MERÉNYI 1971, 101–104, itt: 103.)

68 **stultitia caruisse, est sapientia prima** – Az ostobaság hiánya a bölcsesség kezdete. (HORATIUS, *Episztolák*, I, 1, 41. sk.)

113. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek *Bonyha, 1812. jún. 20.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 51–55.

Magyarázatok

3–4 **Három verset küldök neked Kazinczy, egy dunántuli Berzsényitől** – Döbrentei 1811. máj. 20-i, Kazinczynak írt levelében a következő Berzsényi-verseket említi: *Emmühez* (*Minire* átcímezve), *A' Melancholia*, *Felsőbüki Nagy Pálhoz*. Az első kettő megzenésíttetését is tervezte. (*KazLev*, VIII, 531.)

5–6 **Nemes-magasiban levő Berzsényi vér van bennem is** – Döbrentei anyai nagyanyja, BERZSENYI Rebeka (1737–1790) a Vas vármegyei Nemesmagasiban (ma Kemenesmagasi része) született. Döbrentei édesanyja, Erhard Zsuzsanna, Berzsényi másod-unokatestvére volt. Közös ősük Berzsényi Dániel dédapja, Berzsényi János.

32 **Marosnémeti gróf Gyulai Katalin** – Gróf Bethlen Ádámné szül. gr. GYULAI Katalin (1760–1844)

41 **Barcsay Ábrahámrol** – BARCSAY Ábrahám (1742–1806) testőrőr, a magyar költői episztola egyik megalapítója. Döbrentei megírta az életrajzát: *ErdMuz*, 1814/I, 17–33.

46–47 **gróf Gyulai Józsefet** – marosnémeti gróf GYULAI József (1719 k.–1799) kővári kapitány.

49 **férje** – gr. BETHLEN Ádám (1750–1789) 1784-ben az állami méntelepek felügyelője. 1779-ben kötött házasságot GYULAI Katalinnal.

59 **Kaunitz hercegnek** – Wenzel Anton KAUNITZ (1711–1794) 1764-től birodalmi herceg. Osztrák államférfi, udvari tanácsos, diplomata. Mária Terézia és II. József tanácsadója, az osztrák államtanács alapítója.

61–62 „*Ich bin ein Winzler.*” – (ném.) Vincellér vagyok. A vincellér a szőlőmunkák felügyeletével megbízott állandó cseléd volt.

69 **egy fiú s jány anyja** – Gróf Bethlen Ádámné gyermekei: BETHLEN Ádám (1790–1863) és BETHLEN Jozefa (1783–1810)

81 **grottába** – (ol.) itt: az angolparkban felállított mesterséges sziklabarlang

114. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1812. júl. 2.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 29–30. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 147–149. 3. *KazLev*, X, 21–23. (2274.)

Magyarázatok

3 **Helmezcinknek tegnap vevém levelét** – Nem ismert.

17 **Kährling** – Johann Tobias KAERGLING (1780–1845) német születésű festő, portréfestő. 1809-ben Pesten telepedett le, Berzsényiről annak 1810-es pesti látogatásakor készített portrét.

25 **Farkas Imre** – FARKAS Imre (1788–1866) fehérvári növendékpap, 1813-ban áldozópappá szentelték, ezután székesfehérvári plébános, 1835-től kanonok, 1837-től szüzábrahámi címzetes apát, 1851-től székesfehérvári püspök. Valódi belső titkos tanácsos, költő.

27 **Tomicza** – TOMICZA János

30 **contingentiája** – (lat.) hozzájárulása

32 **ut manum labori admoveant** – (lat.) hogy fogjanak munkához

46–47 **Megyéd Nagy Prepostjának árnya** – NAGY József (1753–1810) szombathelyi prépost-kanonokra utal. 1806-tól állt levelezésben Kazinczyval.

57 **Barkóczy, a' nemzetét 's annak nyelvét szerető Primás** – gróf BARKÓCZY Ferenc (1710–1765) bölcslelettudor, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, a püspöki nyomda alapítója. Nagybátyja Barkóczy Lászlónak, aki az adakozó kispapok egyikéként hozzájárult Berzsényi kötetének kiadásához.

66–67 **Bourdalouekat, Bossueteket, Fenelonokat** – Louis BOURDALOUE (1632–1704), francia katolikus teológus, jezsuita szerzetes, a barokk hitszónoklás művészi rangú képviselője; Jacques-Bénigne BOSSUET (1627–1704), francia katolikus püspök, hittudós, hitszónok; François FÉNELON (1651–1715), francia ka-

tolikus érsek, teológus, költő, író, legismertebb műve az 1699-ben született *Télemakhosz kalandjai*.

67 **Telegdi, Pázmán, Káldi** – TELEGDI Miklós (1535–1586) pécsi püspök és esztergomi érseki helynök; PÁZMÁNY Péter (1570–1637) esztergomi érsek, bíboros; KÁLDI György (1573–1634) jezsuita szerzetes, bibliafordító. Mindegyikőjük jeles hitszónok volt.

68–69 **a' mit Horátz a' JÓLÍRÁSnak kútfeje gyanánt tekint (Epist II. 3. 309.)** – „Bölcs tud csak jót írni, ez itt az alap, meg a forrás.” (HORATIUS, *Ars poetica*, 309. ford. BEDE Anna.)

70 **Svadéla** – Suadela vagy Suada, a meggyőzés római istennője.

72 **A' mi Kisünk eddig PÜSPÖK** – Kis Jánost 1812. június 23-án választották meg Győrben a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspökévé. Vö. *KazLev*, X, 510–511.

77 **Trattner** – TRATTNER Mátyás (1745–1828) nyomdász, könyvkiadó, 1778-tól a budai Egyetemi Nyomda igazgatója, 1789-től a pesti Trattner-nyomda vezetője.

79 **resolvált** – (lat.) visszafizetett

85 **Grüner** – Vincenz Raimund GRÜNER (1771–1832) bécsi rézmetsző, író, könyvillusztrátor.

89–90 **Provincialis Commissariusnak** (lat.) tartományi biztosnak

90 **Gubernator** – Erdély királyi kormányzója, ekkor BÁNFFY György.

91 **dispensálva** – (lat.) felmentve

94 **neki is Emil fia leve** – DESSEWFFY Emil (1812–1866), író, lapszerkesztő, politikus, 1855-től az MTA elnöke.

115. Berzsenyi Dániel – Berzsenyi Lajosnak

Nikla, 1812. júl.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (közli BÁNÓCZI József) 2. BERZSENYI 1938, 27–28. Jelen közlés szövege BERZSENYI 1938-on alapul, emendálva a PN közlése szerint.

116. Tatay János – Berzsényi Dánielnek
1812. júl. 27. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal Berzsényi 1812. júl. 27-én. (117. levél.)

117. Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak
Nikla, 1812. júl. 27.

Kézirat

OSZK Kt., Levelestár. 4-r, 1 f. Beírva: r/v. A rektó felső szegélyén piros tintás rájegyzés: „Berzsényi Dániel Nikla, 1812. júl. 27.” A verzón a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának pecsétje. Az átiráskor a rongált helyeken szögletes zárójelben kipótoltam, illetve jeleztem a hiányt.

Megjelenés

1. SZABÓ 1938, 72. 2. BERZSENYI 1938, 28–29.

Magyarázatok

1 **Nagy érdemű Barátom** – A levél címzettjét az első közlő Szabó Miklós azonosította Tatay Jánossal. (SZABÓ 1938.) A levélre hivatkozik Berzsényi, Kazinczynak írva, lásd a 119. levelet.

14 **A' képet igen alázatosan köszönöm** – Jacob Schorn festménye alapján Johann Blaschke metszette rézbe Berzsényi arcképét, melyet azután Bécsből Pestre küldött Hartleben könyvárushoz. (Lásd a 112. levelet.) Valószínű, hogy a pesti kispapok végül nem készítették el az 1810-ben Pesten festett Berzsényi-portré alapján a rézmetszetet a verseskötet számára, hiszen ettől maga Berzsényi tanácsolta el őket, (108. levél) hanem Tatay a Bécsben készült kép egy példányát küldte el Berzsényinek.

118. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1812. júl. 30.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 56. (Alapszöveg) 2. BERZSENYI 1938, 30.

Magyarázatok

3 **té-zést** – tegezést

4 **közép százévek** – középkor

**119. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1812. aug. 15.**

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „24.)” és „22.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 150–151. 2. *KazLev*, X, 72–74. (2296.)

Magyarázatok

4 **Megyénknek mastani gyűléséig** – Az 1812. aug. 13-i megyegyűlésre (nagygyűlésre) utal. Lásd: SomKözgyJkv., Protocollum 121. 1812, 556. sk.

11 **Schornt** – Jacob SCHORN / SCHORN Jakab (1786–?) festő, a Hont vármegyei Egyházmarótról. Atyja kertész volt MIGAZZI Kristóf Antal bécsi érsek, bíboros, váci püspök szolgálatában. 1799-től a bécsi képzőművészeti akadémián tanult. (FLEISCHER 1935, 82–83.) Az ő képe alapján készült metszet került Berzsényi *Verseinek* élére az 1813-as és az 1816-os kiadásban.

11 **Manzadort** – Valószínűleg Joseph MANZADOR (1763–1825) portréfestőről van szó. Vö.: MERÉNYI Oszkár, *Berzsényi Bécsben* = MERÉNYI 1971, 101. Lásd még: *Vollständiges Auskunftsbuch, oder einzig richtiges Wegweiser in der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, für Kaufleute, Fabrikanten, Künstler, und Handwerker, vorzüglich aber für Fremde, auf das Jahr 1803*, 23. Auflage, Wien, Joseph Gerold, 1803, 168.

13 **attestatumokat** – (lat.) bizonyítványokat, igazolásokat

13–14 **az Academiától több ízben is festői pályabért nyert** – Jacob SCHORN a bécsi képzőművészeti akadémiától (Akademie der bildenden Künste in Wien) 1801 és 1805 között több pénzjutalommal járó díjat nyert: 1801-ben a „fej történeti kéziratjáért”, 1803-ban és 1804-ben az „alak kéziratjáért” kapott első díjat. (*Memorabilien der Österreichischen Kaiserstaates, oder Taschenbuch zur Rückerinnerung an die merkwürdigsten vaterländischen Ereignisse seit dem*

Regierungs-Antritte Sr. Majestät des Kaisers Franz des Ersten, kiad. Johann Georg Megerle VON MÜHLFELD, II, 1801–1805, Wien, J. P. Sollinger, 1827, 29.) Ugyanitt Schorn származási helyéül „Schemnitz in Ungarn” van megadva, vagyis a magyarországi Selmecbánya. Schorn 1802-ben és 1803-ban elnyerte az akadémia Gundel-díjának aranyérmét is (FLEISCHER 1935, 83 és 100.), mely azonban nem járt pénzbeli juttatással.

14 **Blaschket Te dicséred nékem** – Lásd a 97. levelet.

18 **martialis** – (lat.) harcias

44 **Gróf Teleky** – gróf TELEKI László, Somogy vármegye frissen beiktatott főispáni helyettese, lásd a 99. levél jegyzetét.

44 **humanitást** – (itt.) emberiséget

51 **successióját** – (lat.) Örökségét. Az ügyről lásd a 95. levelet és jegyzeteit.

120. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek *Oláhandrásfalva, 1812. aug. 16.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 56–62.

Magyarázatok

11 **Prince de Ligne-t** – Charles-Joseph DE LIGNE (1735–1814) belga tábornagy, diplomata. Kora több hírességével, így Jean Jacques Rousseau-val is levelezett.

12 **házhium** – padláson (CzF. II, 1493.)

26 **kollátok** – korlátok

26 **tanarokot** – kerített rétet, füves telkeket (CzF. VI, 58.)

30–31 **gr. Bánffy György gubernator** – gróf BÁNFFY György (1746–1822) császári és királyi kamarás, Erdély kormányzója.

31 **gr. Palm Józéfa** – gr. Josephine VON PALM-GUNDELFINGEN (1754–1822), 1771-től BÁNFFY György felesége.

32 **gr. Bethlen József** – gr. BETHLEN József (1757–1815), 1794-től kincstartó. Felesége ZICHY Jozefa. (?–1841)

49–50 **gr. Haller Zsigmond özvegyével gr. Toldalagi Kristinával** – gr. hallerkői HALLER Zsigmond (?–1803), kamarás, kir. táblai ülnök, özvegye nagyercsei gr. TOLDALAGI Krisztina.

58 **Aranka** – ARANKA György, lásd a 81. levél jegyzetét. Verseskötete: *Elme játékjai*, Nagyvárad, Szigethy Mihály, 1806.

61–62 **báró Kemény Simonné, születésére gróf Wass Kata** – magyargyerőmonostori br. KEMÉNY Simon (1736–1789) felesége, czegei WASS Katalin (1749–1822)

72 **Beniczki** – BENICZKY Péter (1603–1664) költő, sok kiadást megért munkája: *Magyar rhythmusok, avagy versek.* (1664)

72–73 **Apáczai Cseretöl az Encyclopaedia** – Apáczai CSERE János (1625–1659) *Magyar Encyclopaedia* (1653) című műve.

73 **Adria szirenája** – ZRÍNYI Miklós 1651-es kötete, az *Adriai tengernek syrenaia*.

73 **Gyöngyösi** – GYÖNGYÖSI István (1629–1704) költő, Gömör vármegye alispánja és országgyűlési követe. Legismertebb műve a *Márssal társalkodó Múranyi Vénusz* (1664).

74 **Haller János Hármas Istoriája** – br. HALLER János (1616 k.–1697) kükküllői főispán *Hármas Istoria* című műve. (1695)

74–75 **gr. Haller László által fordított Telemak** – gr. HALLER László (1717–1751) Máramaros vármegye főispánja. Fénelon-fordítása: *Telemakus bujdosásának történetei*, 1755.

75 **Cid, Belizár, majd Kasszándra** – CORNEILLE tragédiájának, valamint Jean-François MARMONTEL és Gauthier de Costes DE LA CALPRENÈDE regényeinek 18. századi magyar fordításai TELEKI Ádámtól, DANIEL Istvántól és BÁRÓCZI Sándortól.

81–82 **I. Leopold** – I. Lipót (1640–1705), 1657–1705 között magyar király

87–88 **Záh Klára is Erzsébet királyné rozsz keze alatt volt** – ZÁH (ZÁCH) Klára udvarhölgye volt KÁROLY RÓBERT király feleségének, LOKIETEK Erzsébetnek (1305–1380). A királyné fivére, Kázmér lengyel herceg állítólag megbecstelénítette Záh Klárát, ezért bosszúból apja, ZÁH Felicián 1330-ban merényletet kísérelt meg a királyi pár ellen.

89–91 **gróf Haller János, Macskásy Lajos, gróf Bethlen Sándor, gróf Bethlen Gergely** – hallerkői gróf HALLER János (1774–1843), cs. kir. kamarás Fehéregyházán; tinkovai MACSKÁSY Lajos (1775–1861) udvarhelyszéki főkirálybíró; gróf bethleni BETHLEN Sándor (1777–1863) kamarás; gróf bethleni BETHLEN Gergely (1760–1816), cs. kir. kamarás, kormánybiztos tanácsos.

97 **czirákokébol** – ivadékokébol (CzF. I, 1149.)

98 **gibboni vagy robertsoni** – Utalás Edward GIBBON (1737–1794) angol és William ROBERTSON (1721–1793) skót történétírókra.

99 **torhult** – rothadt (CzF. VI, 365.)

104 **gr. Haller Gábor** – hallerkői gróf HALLER Gábor (1749–1822), cs. kir. kamarás, erdélyi kincstartó. Említett Montesquieu-fordítása nem jelent meg.

121. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek
Szabadka, 1812. szept. 1.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r. 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél datálása. A felső szegélyen: „1.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

15 **Priortól** – (lat.) DRÉTA Antal (1762–1823), a zirci ciszterci rend perjele, utóbb apát

18 **Kazinczynk- 's Szemerénknék Sonettjeiket** – *Hat sonett Kazinczytól és Szemerétől*, kiadta HORVÁT István, Pest, [1811].

19–20 **a' Dayka Verseiről szóló Jelentést** – Kazinczy Ferenc Dayka-kiadásánk előfizetési felhívása, melyet Kazinczy és a nyomdász Trattner Mátyás bocsátottak ki 1812 nyarán. (*Jelentés a' Dayka' verseinek nyomtatása eránt*). A felhívást Kazinczy 1812. júl. 23-a után írt levelében küldte meg Helmeczinek. (Vö. *KazLev*, X, 52–56.)

22 **Siskovics** – Siskovics József, Lásd a 103. levél jegyzetét.

122. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1812. okt. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 30. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 151–154. 3. *KazLev*, X, 140–142. (2327.)

Magyarázatok

5–7 **azt a' napot írta, melly annak a' nagy embernek ada bėjövetelt erre a' mi világunkra, a' ki eddig az újabb Xerxes' városaiban énekelteti a' sirmalmas Hozspodi pomilujokat** – Napóleonra utal, aki 1769. aug. 15-én született. (Bersenyi előző levelét 1812. aug. 15-éről kelezte.) Az „újabb Xerxes” I. Sándor orosz cár (1777–1825), akinek birodalmát Napóleon 1812. jún. 24-én támadta meg. „Hozspodi pomiluj” (goszpodi pomiluj) egyházi szláv nyelven a. m. „Uram, irgalmazz!”. Az utalás vélhetően I. Xerxész (i. e. 519–i. e. 465.) perzsa királyra vonatkozik.

21 **John** – Lásd a 62. levelet és jegyzetét.

25 **optimo jure** – (lat.) a legteljesebb joggal

27 **zsabóval** – (fr.) ing mellrészén lévő fodros dísz

27 **craváttal** – (fr. cravate) nyakkendővel

28 **Kininger** – Lásd a 62. levelet és jegyzetét.

59 **Trattnernél és a' fjjánál** – TRATTNER Mátyás könyvkiadó (lásd a 114. levél jegyzetét) és fia, TRATTNER János Tamás (1789–1824). Utóbbi 1813-tól, nagykorúságától fogva a pesti Trattner-nyomda tulajdonosa, Bersenyi versesköteinek kiadója.

60 **Gróf Bethlen Adámné** – Lásd a 113. levelet és jegyzetét.

62–63 **Gróf Gyulay Ferencnek, kinek árván hagyott gyermekeit az én kedves Döbrenteym neveli** – gr. GYULAY Ferenc (1765–1807) négy árvát hagyott maga után: Karolinát, Franciskát, Lajost és Konstanciát. Az egyetlen fiú, GYULAY Lajos mellé Kazinczy ajánlására az özvegy 1807 végén fogadta fel nevelőnek DÖBRENTEI Gábort.

63–64 **Bethlennének fija Ádám** – gróf BETHLEN Ádám (1789–1863), 1812-től kamarás.

67 **Kácsándy Süsietől** – KÁCSÁNDY Zsuzsanna (1767–1826) Kazinczy ifjúkori szerelme, 1790-től Gyulay Ferencné.

67 **Lolotte (Carolina)** – GYULAY Karolina (1792–1862)

71 **Lajos** – gróf GYULAY Lajos (1800–1869), 1807-től 1820-ig Döbrentei Gábor neveltje, 1834-ben, 1837-ben, 1846–47-ben erdélyi ellenzéki országgyűlési követ, később Pesten a Főrendház tagja volt. Fiatal korában álnéven publikált a Magyar Kurirban és a Kedveskedőben. 1829-ben Döbrentei társaságában meglátogatta Bersenyit Niklán. (Lásd a 322. levél jegyzetét.) Mintegy 140 kötetnyi naplót hagyott hátra.

71 **írt nekem** – A levél nem ismert.

74 **Fannyt** – gróf GYULAY Franciska, 1826-tól gróf Wass Györgyné (1799–1865). Kolozsvári házában irodalmi szalont tartott fenn, ő alapította a kolozsvári női olvasókört.

74 **Constancet** – GYULAY Konstancia, később KUUN Lászlóné (1802–1873)

77–78 **Vay Ábrissal** – Lásd a 65. levelet és jegyzetét.

78 **Kazinczy Péter** – Lásd a 68. levelet és jegyzetét.

83 **Eszterházy** – herceg ESTERHÁZY Miklós (1765–1833) műgyűjtő, aki kép-tárát bécsi palotájában a 19. század elején a nagyközönség számára is látogathatóvá tette. A képeket utóbb a magyar állam megvásárolta, s ez lett az alapja a Szépművészeti Múzeum gyűjteményének.

83 **Miller** – gróf DEHM, aki a 19. sz. elején MÜLLER néven Bécsben kiállító-termet üzemeltetett, melyben saját készítésű viaszbábokat állított ki.

85–86 **a' legrégebb Magyar M[anu]s[criptum]s Bibliát a' Csász[ári] B[ibli]o[thec]ában** – A legkorábbi magyar bibliafordítás (az ún. *Husziá Biblia*) részleteit a bécsi Hofbibliothek őrzi. (Bécsi kódex)

89–90 **Horvát nékem és Szemerének három három Sonetteinket Augustusban kiadá** – Lásd a 121. levél jegyzetét.

123. Berzsenyi Dániel – Helmeczi Mihálynak *Kisgomba, 1812. okt. 15.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt közepén: „1.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 30–31.

Magyarázatok

30 **M[agyar] Museumnak** – A Széchényi Ferenc alapította Magyar Nemzeti Múzeum.

29–31 **a' könyvből bejövő pénzt ne kívánnák vissza, hanem adnák vagy a' Seminariumnak, vagy a' M[agyar] Museumnak gondviselése alá, hogy az örökösen magyar könyveknek kiadására fordítatnék** – A terv megvalósult: Helmeczi Mihály a Berzsenyi-versek első kiadásából származott tiszta hasznót (200 ft-ot) 1839-ben befizette az akadémia pénztárába azzal a kikötéssel, hogy az

összeg kamatainak öthatoda a „könyvek’ kiadására szánt mellék pénztárt” gyarapítsa. (MTT. Évk. 1840/IV, 50.)

32 **conferalnék** – (lat.) hozzájárulnék

124. Tatay János – Berzsényi Dánielnek
1812. nov.

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsényi 1812. dec. 20-án. (128. levél.)

125. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1812. nov. 28.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél datálása. Középpütt a felső szegélyen: „2.)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

35 **Könyvházi Custosság** – A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárőri hivatala. Lásd a 89. levelet és jegyzetét.

38 **Quiriszt** – (lat.) teljes jogú római polgárt

126. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1812. dec. 9.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r, 1 f. Beírva: r. A rektó bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „2.)”. Az oldal alsó szélén az MTAK pecsétje. A verzón Helmeczi rájegyzése: „Vevém: Január 6kán 1813.”

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 31–32.

Magyarázatok

14 **projectumom** – (lat.) tervem

16 **conferálok** – (lat.) adok, fizetek

127. Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak

1812. dec. 9.

Kézirat

Nem ismert. A levél a Helmecczinek írt 1812. dec. 9-i levél borítékjában ment el. (Lásd a 126. levelet.) Tartalmáról lásd Tatay válaszát. (130.)

128. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1812. dec. 20.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A *Báró Prónay Sándorhoz* címzett óda mellett a jobb margón Kazinczy javításai: az első versszakban „Achaja” helyett: „Græcia”; a második versszak második sorában „szobrait és” helyett „szobraikat ’s” a javaslata. Ugyanitt a negyedik sor mellett „rt rt” rájegyzéssel kifogásolja a „pállyabért nyert” kifejezést. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „25.” és „23.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 154–156. 2. *KazLev*, X, 201–202. (2358.) A közlések nem tartalmazzák az óda szövegét.

Magyarázatok

10–11 **humoromat** – (lat. ’nedvesség’) Itt: vérmérsékletemet, temperamentumomat

55 **krepin sinórt** – (fr.) túlsodrott fonalból készült zsinórt, paszományt

55 **filigrámgombokat** – (ol.–ném.) arany- vagy ezüstsálakkal áttört díszítésű, apró méretű gombokat

61 **projectáltam** – (lat.) tervet készítettem

70 **Revier** – (ném.) vadászterület

74 **Honestum** – (lat.) erény, erkölcsi jószág

75 **simulare et dissimulare** – (lat.) ’hasonlóvá válni, utánozni’ illetve ’eltitkolni, valódi alakját elrejtteni’

75 **astutus, vafer, dolosus** – (lat.) ravasz, fortélyos (Szinonimák: az első rosszalló, a második szelídebb értelemben, a harmadik többnyire a költői nyelvhasználatban fordul elő.)

129. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1813. jan. 5.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 63.

Magyarázatok

5 **Erdélyi Muzéum** – Döbrentei Gábor folyóirata, melynek kiadását már évek óta tervezte. Végül 1814-ben jelent meg az első füzet.

11 **instáltam volna** – (lat.) kértem volna

11 **Assessorrá tett** – Kinevezett táblabíróvá. Berzsényi kinevezését 1813. aug. 23-án hagyta jóvá a megyei nagygyűlés. (KANYAR/VARGHA 1959, 113.)
Lásd még: BERZSENYI 1938, 101.

130. Tatay János – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1813. jan. 6.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „b)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

27 **Falkas'** – FALKA Sámuel (1766–1826) betűmetszőre utal.

29 **correctur** – (lat.–ném.) Helyesen Korrektur. Kefelevonat, a kiszedett szöveg nyers nyomdai levonata.

39 **Kazinczyíntkol általengedt Psychét** – Lásd a 97. levelet.

42 **Assessori titulusodnak** – (lat.) Táblabírói címednek. Vö. a 129. levéllel.

131. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1813. jan. 8.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 1 f. Beírva: r. A rektó bal felső sarkában kék ceruzával a datálás. A felső szegélyen közepén: „3.)”. A fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan

Magyarázatok

8 **velínen** – (fr.) selymes tapintású, különlegesen finom papíron
10 **Rizze** – (lat. risma – ném. Ries) darabmérték, 500 ív nyomópapír
25 **Lustrumokig** – (lat.) ötéves időszakokig
25 **Olympiászokig** – Utalás az ókori görögöknél a két ünnepi játékot egymástól elválasztó négyéves időközre.

132. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1813. jan. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1 f. r/v, 2. f. r.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 31–32. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 156–157. 3. *KazLev*, X, 226–227. (2372.)

Magyarázatok

3 **Prónayhoz ma indul levelem felséges szányallásu Ódáddal** – Kazinczy Ferenc – Prónay Sándornak, 1813. jan. 17. = *KazLev*, X, 223–225.

11–12 a' **Báró Prónay László felett mondott halotti Predikatiót** – Kis János, *Halotti beszéd [...] br. Prónay László úr halotti tisztelete alkalmatosságával*, Pest, 1808. báró PRÓNAY László (1735–1808) Turóc és Csanád vármegye főispánja, tanácsos, több vármegye királyi biztosa, közjogi író.

15–16 **Báthori Gabor** – BÁTHORY Gábor (1755–1842), a pesti református pap, 1808-tól egyházkerületi főjegyző, 1814-től a dunamelléki református egyházkerület püspöke.

21 **Amphibrachys** – (gör.) egyfajta versláb: U – U

31 **Anyám** – Kazinczy Józsefné szül. BOSSÁNYI Zsuzsanna (1740–1812. nov. 14.)

32 **executora** – (lat.) végrehajtója

35 **egy gonosz és alacsony lelkű öcsémnek** – KAZINCZY József (1772–1855). Lásd az 59. levél jegyzetét.

36–37 **Sklávságából** – (ném.) rabszolgaságából

39 **Majoratusunk** – (lat.) Öröklési szabály, mely szerint a testvérek közül az elsőszülött fiút meghatározott előjogok illetik meg a szülői vagyon egy részének öröklés címén való megszerzésében.

40 **Dienes** – KAZINCZY Dénes (Dienes) Kazinczy öccse. Lásd a 68. levél jegyzetét.

42 **házi szépjének férje van** – Dienes szeretője, két házasságon kívüli gyermekének anyja Klobusiczky Antalné PRUSZKAY Antónia volt. A férj KLOBUSICZKY Antal (1739–1826) a szepesi városok adminisztrátora, nagyváradi királyi kamarai igazgató, helytartósági tanácsos.

48–50 **Szent Miklósi Aloyz [...] egy igen szép folyamatú verssel tisztelemeg** – A melléklet és Szentmiklóssy Kazinczynak írt levele nem maradt fenn. A költeményt lásd: Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1813. márc. 4. = *KazLev*, X, 281–282.

133. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1813. febr. 3.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 157–159. 2. *KazLev*, X, 238–239. (2379.)
A versek szövegét nem tartalmazza.

Magyarázatok

15–16 **Miklós öcsém** – KAZINCZY Miklós (1774–1844), KAZINCZY Ferenc legkisebb öccse, Bihar vármegye táblabírája. Megjelent egy drámafordítása *Az Ozmondok, avagy a két helytartó* címen (1793).

- 19 **Párját** – (itt) másolatát
22 **A' CSÜGGEDES** – Későbbi címe: *Tusakodás* (KAZINCZY 1998, 57.)
30 **Opt. Max.** – Optimus Maximus, „Legjobb és Legnagyobb”, Jupiter állan-
dó jelzői.
48 **Gróf Was Sámuelné, szül. Gróf Bethlen Rosalia** – gr. BETHLEN Rozália
(1754–1826). Második férje gr. WASS Sámuel (1754–1812) volt.
48–49 **egy Epigrammát** – Címe: *Az özvegy* (KAZINCZY 1998, 96.)

134. Helmeczi Mihály – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1813. jún. 24

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r. 1 f. Beírva: r/v. A rektón a bal felső sarokban kék ceruzával a levél datálása. A felső szegélyen közepén: „4.”. Az alsó szegélyen az MTAK pecsétje.

Megjelenés

MERÉNYI 1976, 305–307.

Magyarázatok

2 **Búcsúvéttlen iramtál el koszorúnkból** – Berzsenyi 1813. máj. 21–22-i pesti látogatásáról csak Vitkovics Mihály beszámolója maradt fenn: „Május (21dikén) utólyán Ber'senyink is meg fordult Pesten. Pöreim között ülék, midőn Helmeczivel és első szülött Kis asszonykájával bejöve hozzám. Forró örömmel szorítám szívemhez a Poetát, és nem indultam meg, mint három esztendő előtt, azon, hogy ő a tsókot, az ölelést igen csendes vérrel fogadgya, hidegséggel viszonozza. Már az előtt tapasztalnom hagyta, hogy az ő külső viselete hideg. Donát festette képem tünvén szemébe, rámösmért, és sajnálkodva vallotta ki, hogy ő illy szerentsésen eltalálva nintsen. Ezután képem mellett függő képedre tekintett azzal a kérdéssel: Ez nem Kazinczy? Az. Jól vagyon e eltalálva? Jól, tsak a tekintetből az eredeti mosolygó tűz ne maradt volna ki. Még egyszer megnézte a képet, és mondá: Sokat szenvedett Ő! – Helmeczi hamar elvezeté tőlem a vendéget, hogy másokat is meglátogattasson Véle. Ebédre marasztaltam, nem maradt. Vatsorára híttam, először azt felelé, hogy jobb leszen a Paraditsomban, hol három esztendő előtt tartott a votsoránk, votsorálni és inni; azután rimánkodásinkra megígérkezett. Helmeczi sehová sem tudta bévezetni, mert mindenütt szabadkozott. Ugy tett három esztendő előtt is. Mostan annyiban változott, hogy a zöld mente helyett kabátot visel, és még kövérebb, mint vala. Akkor nap délután meg-

látogattuk őtet a Budai vendégfogadóban. Bort hozatott számunkra, és, midőn hittuk, Virágot látogatni; kért, maradnánk inkább nála. Sürgető unszolásainkra elindula velünk. Benczét Papirosai közt leltük. A koszorús Öreg örvendezett az új vendégnek: Mind a ketten tsak fejeket billegtettek, de modi szerint nem hajoltak. Érdemes Literatorainkról folyt a Beszéd. A Századokat emlegettük. Högyész feleletéről szó vala. Édesdeden nevetett neki Virág. Míg nála valánk, egymást vi'sgálták a két koszorúsok. Tőle elbutsúzván, a kapun kívül mondá Ber'senyi: Látni a szobájárul is, hogy Virág poéta! Innen Kultsárhoz mentünk. Menet közben többszörte megszollított B. térnék vissza, lábai fájnak a járástúl: de mi tsak vezettük. Kultsárhoz érvén, nagy hajlongássokkal és öszszetett kezekkel fogadá a Poetát, a ki mind ezekre tsak fejét billentette. – Igen sokrúl kezdődött a discursz, de B. igen kevésre felelt. Innend a Vármegye' új száláját látogattuk meg. A Regnicoláris' látogatását más napra hagytuk. A Theatrumba bémenvén, Coriolanust játszották Collin után. Tetszett B[erzsényinek] a Játék és a Játsszók. Innen erővel haza akart menni, de nem eresztettük. Tele volt szobám vendéggel, 's hazafi tisztelettel 's örömmel fogadták Berzsényit, a ki legottan panaszkodni kezdte, hogy neki a lába feldagatt; hanem hozatnék egy kotsit, hadd menne haza. Minnyájan kértük, maradna köztünk. Adgyon hát Barátom egy Pipát. Alig gyujtott rá, hozták az ételt. Keveset evett, de még kevesebbet beszélt. Makó Lőrincz Jászság' perceptora, a Te Tisztelőd és [a] Magyar nyelv kedvellője, eleget nógatta a discurálásra, de nem boldogult. Votsora' végével sietett haza. Helmeczi el akarta kíséreni, de ő bezárván a hintó ajtaját, kérte, hogy ne fáradgyon. Más napra kitsínáltuk, hová megyünk el. Más nap hajnalkor bútsútlan itt hagyott Bennünket. Ez az olly érdemes Barátunk, igen elszokott az emberektúl, és minden gyönyörúsége, a mint szavábúl, viseletébúl kitetszik, a Magánosság. Az ő szép munkái és külsője között Ég, föld a külömbség. Nem tudom, mikor láthattuk ismét!" (Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1813. jún. 29. = *KazLev*, X, 444–445.)

16 **Consignációja** – (lat.) jegyzéke, kimutatása

16–17 **néhány pesti nevendékpapok** – Róluk lásd a 103. levél jegyzetét.

35 **Baricz nevű Debreczeni Káplán** – BARICZ/BARITZ Mihály (1784–1840), 1817-ben a nagyvárad papnevelő intézet aligazgatója, 1830-ban szilágysomlyói plébános, érmelléki esperes, Bihar vármegye táblabírája.

44 **Consiliumi** – helytartótanácsi

45 **Nagy Ferencz** – VÁLYI NAGY Ferenc (1765–1820) költő, sárospataki professzor.

47 **ex offo** – (lat.) hivatalból

48 **Szücs Profess** – SZÜTS István György (1756–1821) piarista áldozópap, az egyetemen a bölcsélet professzora, 1800-tól a kar dékánja, 1807-től az egyetem rektora.

49 **Mayer Prof.** – Talán Johann Tobias MAYER (1752–1830) göttingeni matematika- és fizikaprofesszor. Kazinczy több levelében utal Mayerre, aki a Göttingenben tartózkodó Kézy Mózes beszámolója szerint értett magyarul, és magyar könyveket kért az egyetemi könyvtár számára. (Kazinczy – Sipos Pálnak, 1810. dec. 8. és Rummy Károly Györgynek, 1810. dec. 9. = *KazLev*, VIII, 192 és 196.)

50 **Görög** – GÖRÖG Demeter (1760–1833), író, szerkesztő, udvari tanácsos, I. Ferenc császár gyermekeinek nevelője. Berzsényi ódát írt hozzá.

50 **Ruszek prof.** – RUSZEK József (1779–1851), ekkor a teológia tanára Veszprémben, 1814-től keszthelyi plébános és hahóti apát. A nyelvújítási vitában az ortológusok pártján állt, része volt a *Mondolat* kiadásában. 1816–17-ben az ő közvetítésével folyt a Kazinczy és Kisfaludy Sándor közötti levélváltás, mely azonnal egy tágabb kéziratossá nyilvánosság részévé vált. 1817-től részt vett a keszthelyi Helikon ünnepségein, a Helikon-antológia egyik szerkesztője.

51 **Schedius** – SCHEDIUS Lajos János (1768–1847), 1792-től a pesti egyetem esztétika tanszékének professzora, 1809-től a bölcsészkar rektora. Hazai német nyelvű folyóiratok szerkesztője, 1830-tól királyi tanácsos, 1831-től a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli, 1845-től igazgatósági tagja.

52 **Takács** – Valószínűleg PÉTERI (TÉTI) TAKÁTS József (1767–1821) költő, pedagógus, lapszerkesztő. Berzsényi ódát írt hozzá.

52 **Báránynak** – Azonosítatlan személy.

53 **Kisfaludi** – Kisfaludy Sándor, akihez Berzsényi ódát írt, mely azonban nem jelent meg a kötetben. Kisfaludynak a küldeményre adott válaszáról lásd a 140. levelet.

54 **Jenei** – Azonosítatlan személy.

54 **Vitkovics Batyjának** – Pontosabban Vitkovics Mihály öccséről van szó: VITKOVICS János (1785–1849), a tabáni görögkeleti szerb templom papja.

55 **Kenderesi** – felső-szálláspataki KENDERESI Mihály (1758–1824) táblabíró, író, több ízben Hunyad vármegye országgyűlési követe, 1793-tól erdélyi kormánybiztos titkár. A magyar irodalom és színművészet pártfogója, levelezett Kazinczy Ferencsel és Virág Benedekkel. Wesselényi Miklóssal együtt ő rakta le a kolozsvári Nemzeti Színház alapkövét.

59 **Schwartner** – SCHWARTNER Márton (1759–1823), statisztikus, történész, a pesti egyetemen az oklevél- és címtan tanára.

61 **Madarasi** – gojzesti MADARASSY Ferenc (1762–1838), Esztergom egyházmegyei pap, cenzor a budai királyi helytartóságnál. Berzsényi verseskötetének könyvvizsgálója.

62 **Siskovics Consil[iarius]** – SISKOVICS Pál (1764–1815) cs. kir. tanácsos, Helmeczi tanítványának, SISKOVICS Józsefnek az atyja.

64 **Dréta Apátúr** – DRÉTA Antal (1762–1823) zirci apát.

65 **Horvát Apátúr** – HORVÁTH János (1769–1835) veszprémi kanonok, rudinai címzetes apát.

77 **procentumot** – (lat.) százalékot

82 **jövő Józsefig** – A márc. 19-i József napi vásárig.

87–88 **A' Hazáé e' summa, a' mint az Előbeszédben mondtam** – „Ezek azon közhálát érdemlő fiatal Hazafiak, kik azon feltét alatt ajánlák e' summát: hogy a' nyomtatványokból bújóvendő pénz vagy a' Nemzeti Könyvház, vagy más közhitelű helyen tétessék le, 's magyar könyv-kiadásra fordíttassék örökösén.” (HELMECZI Mihály, *Előbeszéd* = BERZSENYI 1813, III–VI. Itt: IV.)

135. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1813. júl. 4.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 32–34. (Részletek.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 159–162. 3. *KazLev*, X, 463–466. (2476.)

Magyarázatok

4–5 **Kazinczy István Öcsém, az az fija az Onkelemnek Andrásnak** – KAZINCZY István (1774–1827) és apja – Kazinczy Ferenc nagybátyja – KAZINCZY András (1738–1804), Zemplén vármegye országgyűlési követe.

12 **declarálja** – (lat.) kinyilvánítja

23 **volitas per ora virum** – (lat.) Röpül szerte neved az emberek száján. Utalás a következő szöveghelyre: „Tollere humo, victorque virum volitare per ora.” (Röptöm győz a rögön, s a világ ajakára vesz érte; VERGILIUS, *Georgica*, III, 9. ford. LAKATOS István.)

29 **Egerben egy Pap** – MARSCHALKÓ Konstantin Antal (1752–1817) ciszterci áldozópap és tanár, ez időtájt az egri gimnázium igazgatója az epigramma szerzője. (Vö. *KazLev*, X, 563.)

29–38 **Dayka redi! [...] nam secus igne peris** – „Menj vissza, Dayka! Nem akarok DAJKÁT, nem akarok NÓIES / Poétát. Férfi legyen az, kit olvasok, éspe-dig jó férfiú. / Kérded, hova menj vissza? Ahhoz, aki téged a sötétségből / Ki-emelt. A tanult föktől semmit nem kapsz meg, amit szeretnél. // Üres, hiú vagy és buja, és méltó arra, hogy foltja legyél / a zsáknak, melyet Kazinczyban nyilvánvalóan megtaláltál. / Dayka, menj vissza! Nem olyan vagy, amilyennek a vásárló becsül téged; / Dayka, menj vissza! mert különben elveszel a felállított máglyán.” Az utolsó sorban a máglyára tett utalás nyilvánvalóan Kazinczy *Himfy* című epigrammájára vonatkozik, melyben Dayka az Olümposz öreként szólal meg, aki csak úgy enged fel Kisfaludy Sándort a múzsák szent hegyére, hogy előbb tűzbe vetted vele verseinek nagy részét. (KAZINCZY 1811, 24.)

39–41 **magát a' mi Idvezítőnknek bizonyosan rosszul értett tanítása 's Origenesnek épen nem eszes példája szerént a' mennyország' kedvéért CASTRÁLTA** – Utalás az *Újszövetség* egy helyére: „Mert vannak heréltek, a kik anyjuk méhéből születtek így; és vannak heréltek, a kiket az emberek heréltek ki; és vannak heréltek, a kik maguk herélték ki magukat a mennyeknek országáért. A ki beveheti, vegye be.” (Máté 19, 12.; ford. KÁROLI Gáspár) Alexandriai ÓRIGENÉSZ (185 k.–254) ókeresztény teológus, exegéta. Állítólag férfiatlanította magát szüzessége megőrzése érdekében.

44 **De poetis ferre iudicium unice Poetarum est** – Költőkről ítéletet hozni egyedül költők joga. Julius Caesar SCALIGER 1561-ben megjelent műve, a *Poetices*, lib. VI. cap. VII. *Iudicium de poetis* című fejezetére utalhat, de a munka szövegében ilyen, vagy ehhez hasonló megfogalmazásban a fenti mondat nem szerepel.

45 **Scaliger** – Julius Caesar SCALIGER (Giulio Cesare della SCALA) (1484–1558) olasz orvos és filológus. Poétikája nagy hatással volt a neolatin költészetre.

48 **A' ti Telekitek és Prónaytok** – gr. TELEKI László (1764–1821), 1811-től Somogy vármegye főispáni helyettese és báró PRÓNAY Sándor (1760–1839), aki Teleki 1812-es beiktatásán Berzsenyit költői érdemei elismeréseként felköszön-tötte.

50–51 **Teleki József, a' ti Administrátortoknak atyja** – gróf TELEKI József (1738–1796), akinek fia, gr. TELEKI László, Somogy vármegye főispáni helyette-se.

52 **a' mi Daykám' életében lap XLV és XLVI áll** – „Említést érdemel, hogy ő Gróf Teleky Józsefnek a' testvére', Gróf Toroczkyayné', halálára írt, egykor közönségesen csudált és méltán csudált, 's sok és igen nagy szépségekkel 's sok és igen nagy hibákkal teljes kesergését német Alexandrinekben fordít-totta.” (KAZINCZY Ferenc, *Dayka' élete* = DAYKA/KAZINCZY 1813, XLV–XLVI.)

56 **Pestről írják hogy Te ott valál** – Lásd: Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1813. jún. 29. = *KazLev*, X, 444–445. A tudósítást lásd még a 134. levél jegyzetében.

58 **Vidával, a' kit Szemere Pál a' maga pompásan kiadott Epistolájában megtisztelt** – VIDA László (1770–1831) drámaíró, a magyar színjátszás mecénása. 1809–1811 között a pesti magyar színtársulat igazgatója. Az említett kétnyelvű kiadvány: SZEMERE Pál, *Gedicht an Seine Wohlgeboren den Herrn Ladislaus Vida von Felső-Pencz und Fegyvernek, als derselbe die Direction der ungr. Nation. Schausp. Gesellschaft übernahm, und auf eigene Kosten ein Theater errichtete, Pest, 1. Hornung, 1809*, Übers. von Andreas HALITZKY; SZEMERE Pál, *Tekintetes Vida László Úrhoz*, Buda, A' Királyi Magyar Universzitas' betüivel, 1810.

76–77 **azon beszédet fordítám, melyet a' Virtust és Hazát imádó nagy Cátó tartá Caesar ellen** – Caius SALLUSTIUS Crispus, *Bellum Catilinae*, 52.

78–79 **Goldsmittnak Anglusból németre Kosegarten által fordított Római Történeteit** – Oliver GOLDSMITH (1730–1774) angol-ír író *The Roman History* (1769) című munkáját Ludwig Gotthard (Theoboul) KOSEGARTEN (1758–1818) német költő fordította németre *Geschichte der Römer* címen. A műnek több kiadása is létezik.

83 **Napam** – gr. Török Lajosné gr. ROGENDORFF Aloysia (1754–1817)

85 **Auspiciumoknak** – (lat.) előjeleknek

85–86 **Antonínusz Sophron Ferencznek kereszteltetém** – KAZINCZY Antonin (Antonius) (1813. máj. 30.–1879)

87 **Zirczi Priort Fő Tisztel. Dréta Antal Urat** – DRÉTA Antal (1762–1823) ciszterci szerzetes, zirci perjel, majd 1814-től apát.

89 **soha még addig levelemet nem vette** – Kazinczy Dréta Antalhoz 1813. máj. 30-án írt levele nem ismert. (Vö. *KazLev*, XXIII, 224 és 488.)

136. Tatay János – Berzsényi Dánielnek *Pest, 1813. júl. 18.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2. f. Beírva: mindkét fólió r/v. A félbehajtás mentén kissé roncsolt levélpapír: a hiányzó betűket értelem szerűen pótoltam szögletes zárójelek közt. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „c)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3–4 **Egy olly kedves baráthoz mint Te vagy közel lenni, 's AZT meg nem ölelhetni** – Berzsényi 1813. május 21-én látogatott Pestre. Lásd a 134. levél jegyzetét.

17 **az inconsequens gyermek kifecsegte** – Helmeczi Mihály a Berzsényi-verseskötet 1813-as első kiadásához írt *Előbeszéd*ben közzétette, hogy a könyv megjelenése a pesti papi szeminárium növendékeinek adományából vált lehetővé, illetve név szerint említi tanítványát, Siskovics Józsefet, aki nagyobb összeget adott a célra, valamint utal saját „költésépgótlására”. (Lásd: BERZSENYI 1813, III–IV.)

31 **Tusculánumodba** – Utalása Cicero villájára Tusculumban. Itt a. m. 'magányos békés hely, távol a világ zajától'.

137. Sárközy István – Berzsényi Dánielnek

1813. júl. 19.

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Sárközy István – Kazinczynak, 1813. aug. 16. (*KazLev*, XI, 18.) és a 138. levél.

138. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

1813. júl. 23. és okt. 31. között

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. Nagy 8-r, 8 f. Beírva: r/v. Autográf lapszámolás 2–15-ig. A tanulmány után a levél szövege a 8. fólión (r/v). A levél 3. bekezdésének első mondatában (8. f. v.) Kazinczy beszúrása, ezt itt szögletes zárójel közt adom: „Gróf Teleky [László, a' Koronaőr fija,] engem a legszívesbb nyájassággal fogadott 's maga mellé ültetett.” A verzőkon és a 8. f. rektóján az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számolás: „23.” A keltezetlen levél 1813. júl. 23. után íródott, mert Berzsényi ezen a napon tette a levélben említett látogatását Sárközy Istvánnál. (Vö. Sárközy István – Kazinczynak, 1813. aug. 16. = *KazLev*, XI, 18.) A levélre Kazinczy 1813. okt. 31-én válaszolt.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 162–169. A közlés tartalmazza *A Religiók' Eredete és Harmóniája* című tanulmány szövegét. 2. *KazLev*, XI, 23–24. (2500.) A tanulmány nélkül.

Magyarázatok

9 **gróf Teleky** – gróf széki TELEKI László, lásd a 99. levél jegyzetét. Nyomtatásban néhány alkalmi költeménye jelent meg, valamint nyelvészeti munkája (*A magyar nyelv előmozdításáról buzgó esdeklései*, 1806).

10 **oda constituáljon** – (lat.) odarendeljen

10–11 **ÉN tehát el mentem 's leveledet is el vittem** – Berzsényi Sárközynél tett látogatásáról lásd utóbbi Kazinczyhoz írt levelét: „Berzsényi [...] 23. July hozta hozzám Kedves Leveledet – mikor leg először nállom volt. – De koránt se gondold, hogy magától buzdukt volna látogatásomra, hanem Gr. Teleki László ígérkezvén hozzám pro 20-a hálásra, ezen két Kérést promittálta [...] 2-do, Hogy ha Berzsényi messze nem lakik, constituálnám őtet ide hozzám, hogy esmerkedhessen meg velle, mivel sok szépet hallott Márkus Itélő Mestertől Versei felől. – perse[!] hogy a' lévén belső rugója Berzsényi esmérésének, mivel munkájába hallotta, hogy a' Balatoni Nymphák az ő Nevének szenteltettek, de a' mit ő még nem látott. – Igy tehát én invitáltam Danit, még pedig már esmervén őtet, oly formán, hogy ha 20-a nem érkezne, tehát 23. ismét hálásra vissza fog hozzám jönni ' Gr. – 's akkor reménylem, csak magunk leszünk – igen jól eltaláltam, mert akkor el-jött és itt hált nállom. Mely alkalmatossággal, minek utána magát a' Gróf velle jól kibeszélgette, 's bággyott egészsége miatt vacsora után perse le-fekütt volna, mi pedig az én író szobámba recedálván, dohányozás közbe igen kellemetessen mulattunk, circiter éjfélig, akkor pedig, az én törődött Testemnek is szükséges lévén a' nyugalom, aludni hagytuk a' Könyveket. Másnap reggel a' Gróf meg akarván előzni a' Gyűlésnek napját, mint egy 9 óra tájja, bé ment Kaposvárra, hol a' Publicumok tartatni szoktak; én pedig ide haza maradtam, meg se gondolván, hogy Berzsényi leg alább délig nállom ne maradjon, dél után pedig minthogy a' Gr. Személyessen invitálta, véllem ne utazzon: azomba alig indult-el amaz, ez is fogatott 's engem itt hagyott, vagy 3 darab Könyvet kérévén olvasni. – Meg csudálta Bibliothecátskámát 's talán majd érette többször is el-jön. Én is meg látogatom rövid nap. Gyűlésre ugyan bé jött, de igen hátra szokta magát huzni, nem győzöm őtet keresni, és másokkal esmértetni. Egy kevéssé Craintif vagy Menschenscheu az Ember – Kár érette!” (Sárközy István – Kazinczynak, 1813. aug. 16. = *KazLev*, XI, 18–19.) Az említett Kazinczy-levél valószínűleg a Berzsényinek 1813. júl. 4-én elküldöttel azonos. (135. sz.)

14 **Csudalkozva hallám tőle hogy ő is poéta** – Teleki francia, latin és magyar nyelven írt költeményeket, s fennmaradtak történeti drámái is. Lásd: VOINOVICH 1899.

16–17 **Bocskayról egy Epopejat készít** – A mű nem maradt fenn.

139. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak

Nikla, 1813. aug. 15.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában a dátum kék ceruzával. Ugyanitt középen: „3.)” Mindkét fólió rektójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 33.

Magyarázatok

6 **Gr. Teleky László Dissertációját** – TELEKI László, *A' Magyar Nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései...*, Pest, Trattner Mátyás, 1806.

15 **Theodorájával** – MANOLI POPOVICS Theodora, Vitkovics Mihály élettársa.

140. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek

Pest, 1813. aug. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „6.)”, mellette bal oldalon kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

11 **Scheint** – (ném.) Einlösungschein, azaz váltócédulát. 1810-ben a bankóforint helyébe bevezetett, annak háromszoros értékét képviselő fizetőeszköz.

14 **Zircz, 's e'nek szép lelkű Ura** – DRÉTA Antal (1762–1823) zirci apát.

24 **szatmári alispán Izsák Imre** – Valószínűleg kisdobronyi ISAAK (ISAÁK/ISÁK) Sámuelről (1766–1836) van szó. Szatmár vármegye országgyűlési követe, másodalispánja, 1817 és 1829 között első alispánja, majd udvari tanácsos volt. Leveleiben Kazinczy is említi Berzsenyinek mint barátját. (Lásd a 145. és 221. levelet.)

26 **Ide záram Tataink' levelét is** – Nem ismert, valószínűleg nem azonos az 1813. júl. 18-i (136.) Tatay-levéllal, mely Helmeczi kiadói gyakorlatát támadja.

26–27 **Teleky László' Esdekléseit** – TELEKI László, *A' magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései...*, Pest, Trattner Mátyás, 1806.

27–28 **Virág' Thaliájából** – VIRÁG Benedek, *Thalia*, Pest, Trattner, 1813. (Verseskötet.)

28–29 **Eckartshausenemből** – Carl von ECKARTSHAUSEN, *Az Isten a' legtisztább szeretet az én imádságom 's elmélkedésem*, ford. HELMECZI Mihály, Pest, Eggenberger, 1814.

31 **unus Deus, una fides, unum Baptisma** – Egy az Úr, egy a hit, egy a kereszttség. (*Eféz.* 4, 5. ford. KÁROLI Gáspár)

32 **Siskovics Consiliariusné** – Siskovics Pálné szül. VOJNITS Mária (1775–1850)

34 **Vittembergai magas és rettenetlen lelkű** – LUTHER Márton

34–35 **Pikárdi Újítónak hívei** – A kálvinisták. KÁLVIN János (1509–1564) Franciaország Pikárdia tartományában született.

40 **Meggazdagítám a' könyvet néhány darabjaidal** – Helmeczi Eckartshausen-fordításában az imádságok között a szerző megjelölése nélkül közli Berzsenyi két teljes versét, a *Fohászzkodást* és *A' Halált*, valamint több versrészletét. (Carl von ECKARTSHAUSEN, *Az Isten a' legtisztább szeretet az én imádságom 's elmélkedésem*, ford. HELMECZI Mihály, Pest, Eggenberger, 1814.) Részletesen lásd: PLOT 1943, 17 és VADERNA 2013a.

46 **prototypon** – (gör.) mintadarab

46 **Kaergling** – Lásd a 66. és 114. levél jegyzetét.

50 **thesiseiből** – SISKOVICS József, *Positiones ex scientiis politicis, quas terminato semestri secundo...*, Pest, Trattner, 1813.

51 **defendált** – (lat.) védett meg

141. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1813. okt. 31.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 169–171. 2. *KazLev*, XI, 100–101. (2539.)

Magyarázatok

16–17 **Levelednek érkezése előtt már tudtam hogy tégedet a' ti Telekitek látni akara és látott is** – Sárközy István beszámolójából: Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, 1813. aug. 16. = *KazLev*, XI, 18–19.

20 **Markus Itélő-Mester** – Eöry MÁRKUS Ignác (?–1844 után), Veszprém vármegye főjegyzője, 1805-ben és 1807-ben a vármegye országgyűlési követe, 1808-tól a Királyi Tábla ítélmestere, majd kancelláriai referendárius tanácsos és titkár. A Szent István-rend vitéze (1810). Vö.: Sárközy István – Kazinczynak, 1813. aug. 16. = *KazLev*, XI, 18–19. Az ítélmester (protonotarius) az országos hatáskörű bírák (nádor, országbíró, kancellár, személynök) mellett működő írástudó, jogban jártas személy.

25–29 **a' te Telekid a' maga úgy nevezett Esdeklésében, [...] azt a' gyalázatos vallást teszi maga felől, hogy ő nem ismeri az Irókat, 's kénytelen valami más által ereszteni bennünket esztrengára** – Valószínűleg Teleki László következő megjegyzésére utal, mely könyvének irodalomtörténeti áttekintését vezeti be: „egy igen jó Barátomnak segedelme által, tsak annak megmutatására, mely nevezetes embereket formált Hazám, szabad legyen nekem a' Literaturának minden nemein keresztül, egy néhány nevezetes embereket, a' kik tudniillik Magyar nyelven irtak megemlíteni.” (TELEKI 1806, 98–99.) Az esztrenga a juhok elkülönítésére szolgáló eszköz, itt átvitt értelemben az írók megválogatására utal.

35 **Helmecczinek leveléből** – Nem ismert.

41 **Győztem! lerázták czombjaim a' fővenyt** – A *Báró Prónay Sándorhoz* című óda harmadik versszakának első sora. Lásd még a 142. levelet.

45 **Abdériai gondolat** – Ostobaság. Abdéra trák–görög város. Lakóinak, az abdéritáknak korlátoltsága és megfontolatlansága közmondásos volt az ókorban.

48 **Hygiéja** – Hügieia (latinul Hygieia) a görög mitológiában az egészség, a tisztaság és a közegészségügy istennője.

50 **Lajos Rhédey Gróf** – Lásd a 68. levél jegyzetét.

52 **Báji PATAY SÁMUEL** – báji PATAY Sámuel (?–1816) Abaúj vármegyei földbirtokos.

58 **Catilina** – Lucius Sergius CATILINA (i. e. 108–62) római patrícius, szenátor, hadvezér. „Merész, nagyra törő és kétes jellemű [...] volt, akit régi súlyos bűnök terheltek: megbecstelenítette leányát, fivérét pedig meggyilkoltatta. [...] Megrontotta a Rómában élő fiatalok nagy részét, állandóan együtt ivott, dorbézolt és paráználkodott velük, és ilyenkor hatalmas összegeket költött”.

(PLUTARKHOSZ, *Cicero*, 10., ford. MÁTHÉ Elek) Catilina és Rhédey összehasonlításával Kazinczy arra a szóbeszédre is utalhat, mely szerint Rhédey feleségét a gróf és annak szeretője 1804-ben megmérgezték. Vö. BORBÉLY 2006, 92. Lásd még: SZILÁGYI 2011, 64–71.

142. Helmecezi Mihály – Berzsenyi Dánielnek
1813. nov. 20.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1.f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „6)” tintával kihúzva, mellette: „5.”, ceruzával visszajavítva „6”-ra. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A 2. f. verzóján piros pecsétviasz maradványa.

Megjelenés

BERZSENYI 1979, 702.

Magyarázatok

4 **Kenderesi Mihály** – felső-szálláspataki KENDERESI Mihály (1758–1824), lásd a 134. levél jegyzetét.

8 **Erdélyi Magyar Nemzeti Theatrum** – A kolozsvári Farkas utcai kőszínház, mely 1803 és 1821 között közadakozásból épült.

9 **Bécsi Leopoldstadtnál** – 1781-ben megnyílt színház Bécs Leopoldstadt nevű külvárosában.

12 **Győztem! lerázták czombjaim a' fővényt** – A *Báró Prónay Sándorhoz* című Berzsenyi-óda harmadik versszaka. Lásd még a 141. levelet.

143. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1813. dec. 25.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. fólió rektójának felső szegélyén a „T-ről jól ítélsz.” mondathoz Kazinczy a következő jegyzetet fűzi: „Gróf Teleki Lászlóról, Somogynak Adminisztrátoráról.” A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „26.” és „4.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 171–172. 2. *KazLev*, XI, 160–161. (2562.)

Magyarázatok

3 **a' Religiók Eredete** – *A' Religiók' Eredete és Harmóniája* című tanulmány. Lásd a 138. levelet.

11 **Wolneyt** – Constantin-François CHASSEBŒUF de La Giraudais, comte Volney (1757–1820) francia filozófus, történész, orientalista és politikus. *Les Ruines, ou méditations sur les révolutions des empires* című, 1791-ben kiadott művének német fordítását (VOLNEY 1792) használta fel Berzsenyi *A Religiók' Eredete és Harmóniája* megírásához. (Vö. BERZSENYI 2011, 507–508.)

18 **T-ről** – Teleki Lászlóról. Lásd a 99. levél jegyzetét és a 141. levelet.

20 **Aristideshez** – ARISZTEIDÉSZ, athéni államférfi (i. e. 540/ i. e. 530. k.–i. e. 468/ i. e. 467. k.) A perzsák elleni marathóni csatában a tíz görög sztratégosz egyike, ezt követően arkhón. Feddhetetlensége miatt az „Igazságos” névvel illeték.

20–21 **törpe sarmatákhoz** – A sarmaták ókori iráni nyelvű nép, Hérodotosz szerint a szkíták és az amazonok leszármazottai. A szkíta-szarmata-rokonság elterjedt képzelet alapján itt ironikusan a magyarokra értendő.

26 **Köszönöm hogy benne megtiszteltél!** – Utalás a Dayka Gábor életrajzát és verseit megelőző ajánlásra: („VIRÁG, KIS, BERZSENYI / BARÁTIMNAK / ...animae, quales neque candidiores / Terra tulit, nec queis me sit devinctior alter.”), valamint Dayka életrajzának arra a passzusára, ahol Kazinczy Kis János és Kisfaludy Sándor mellett Berzsenyi költészetét említi a magyar költészet fejlődésének bizonyítékaként: „Mit mondana [Dayka] most ha előjöhetne sírjából [...] 's Berzsenyinek erővel 's kellemeikkel eltölt Ódáját és Dalait láthatná! most fogná mondhatni a' mit akkor tűzbe-jöve 's felszökve ülő-helyéből erősbb hanggal kiáltott: »Lassún megyünk elő, de hatalmasan, – akármit mond Boeótia!«”. (DAYKA/KAZINCZY 1813, I. és XVIII.) Lásd még a 40. levelet és jegyzetét.

26–27 **A' minapi Ujságban közlött gazdasági Journál** – A Hazai 's Külföldi Tudósítások 1813. dec. 22-i (50.) számának toldalékában PETHE Ferenc Nemzeti Gazda című folyóiratának felhívása olvasható, „Ts. K. Szabadságu Nemzeti-Gazda-Hivatal. (most Bétsben)” aláírással. Ez a periodikum 1814 elejétől 1818 közepéig jelent meg.

29 **Grófnéd megtartatott** – Lásd a 141. levelet.

144. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1814. jan. 5.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 64–68.

Magyarázatok

12–13 **ismét dalra fakasztott** – A levélhez mellékelt verstöredéken kívül utalhat *A' Bonyhai Grotta* című versre is. Lásd a 162. levelet és jegyzetét.

16 **független** – Függetlenül, egyéb kötelességektől mentesen. Berzsenyi nyelvi leleménye, vö. MURESANU 1910, 205.

28 **Lolli, gyönyör kellemiddel** – A *Lollihoz* című versben.

32 **Miért rettegsz kebelembe** – Az *Egy szilaj leánykához* című versben.

38 **A Prónayhoz szóló ódában** – *Báró Prónay Sándorhoz*

145. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1814. jan. 10.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 1 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 172–173. 2. *KazLev*, XI, 177–178. (2572.)

Magyarázatok

3 **egy széplelkű ember** – szentmártoni RADÓ Sándor (1762–1859) somogyi táblabíró, Veszprém vármegyei földbirtokos. Répcelakon született, 1794-ben Uraiújfaluban elvette korábbi szeretőjét, az ekkor már elvált Sándor Zsuzsannát. (Radó családi háttéréről és botrányos házasságáról lásd: Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, 1814. aug. 3. = *KazLev*, XII, 8.) Nem ismert, hogy mikor költözött át Vas vármegyéből a Veszprém vármegyei (ma: Fejér megyei) Balhásra (ma: Mezöszilas része), ahol haláláig élt. Kazinczynak 1813. dec. 20-án küldött levelét lásd: *KazLev*, XXIV, 151. (Radó életrajzi adataiért Gyimesi Imrének tartozom köszönettel.)

3 **Recepisse** – (lat.) átvételi elismervény

4 a' **Te V[árme]gyédből** – Tévedés, mert Radó Veszprém vármegyében élt.

4 **Mondolatot** – *Mondolat. Bővítmenyekkel, és egy kiegészített újj-szótárral együtt*, Angyalbörbe kötve, egy Tünet-forint, Dicsshalom, 1813. A nyelvi újításokat kifaragó művet Szentgyörgyi József írta Debrecenben, s a kéziratban terjedő munkát Somogyi Gedeon adta ki, kibővítve többek között a Berzsenyire vonatkozó részekkel. Vö. BALASSA József, *Bevezetés = Mondolat*, kiad. BALASSA József, Bp., Franklin, 1898 (Régi Magyar Könyvtár 10), 5–27. Itt: 8–9.

7–8 **Somogyi Gedeon** – SOMOGYI Gedeon (1783–1821) Veszprém vármegyei esküdt, majd levéltáros.

11 **Isaak Samuel** – Lásd a 140. levél jegyzetét.

13 **Megköszöném barátságát a' Mondolat' Megküldőjének** – Kazinczy Ferenc – Radó Sándornak, 1814. jan. 7. = *KazLev*, XXIV, 151–152.

16–17 **miért bánt csak Téged és engem** – A *Mondolat* Berzsenyi költői nyelvét gúnyoló részeiből többet idéz: VÁCZY 1895, 296–297. Az idevágó szöveghelyeket összegyűjti: MERÉNYI 1972, 6–10.

17–18 **Huic uni multos Marios (Kisfaludios) inesse** – Ebben az egyben nem is egy Marius/Kisfaludy lakozik. Utalás a következő szöveghelyre: „nam Caesari multos Marios inesse”. Magyarul: „mert Caesarban nem is egy Marius lakozik”. (Caius SUETONIUS Tranquillus, *De vitis caesarum*, I, 1, ford. Kis Ferencné.)

25 **Anyám' emlékezetét** – KAZINCZY Ferenc, *Özvegy Kazinczy Józsefné' született Bossányi Susána' emlékezete*, írta első-születője..., Rokonainak 's barátjainak Gyászlevél' helyébe; maradékainak a' dolgok' tudása végett, Sárospatak, 1813.

146. Berzsenyi Dániel – Helmeczi Mihálynak

Nikla, 1814. jan. 25.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „4.)” Mindkét fólió rektójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 35–36.

147. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1814. febr. 1.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. verzón az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „28.” és „26.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 173. 2. *KazLev*, XI, 204. (2587.)

Magyarázatok

3 **curiosus** – (lat.) kíváncsi

6 **Restauratió** – (lat.) Tisztújítás, mely az 1813. aug. 23-i megyegyűlésen zajlott le.

6 **Csapody** – CSAPODY Gábor (1761–1825), somogyi főszolgabíró, később első alispán

7 **Ordinarius** – (lat.) első alispán (ordinarius vicecomes)

7 **Kovács Antal** – KOVÁCS Antal (?–?), 1796-ban Somogy országgyűlési követe, 1813-tól a vármegye első alispánja.

8 **Subst[itu]t[ivus]** – (lat.) másodalispán

8 **Somsics Miklós** – sárdi SOMSSICH Miklós (1784–1870), 1813-tól 1817. okt. 8-ig Somogy vármegye másodalispánja, majd árvaszéki elnök. A vármegye országgyűlési követe 1811–12-ben, 1830-ban, 1832–36-ban és 1839–40-ben. A megyei liberális ellenzék egyik vezére.

8 **Fiscalis** – (lat.) (vármegyei) főügyész

8 **Csépán István** – CSÉPÁN István (1758–1830) ügyvéd, táblabíró, 1813-tól 1817-ig Somogy vármegye tisztí főügyésze.

8 **Szokolay** – Lásd a 44. levél jegyzetét.

9 **Perceptorságban** – (lat.) főadószedői hivatalban

11 **parlamentaris** – (fr.) a tanácskozó testülethez illő

12 **factiók** – (lat.) pártütések

14 **Teleky** – gr. TELEKI László főispáni helytartó. Lásd a 99. levél jegyzetét.

148. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1814. febr. 6.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 174–177. 2. *KazLev*, XI, 214–216. (2593.) A vers szövegét nem tartalmazza.

Magyarázatok

9 **Gedicht** – (ném.) költemény

10–11 **levelemet a' Pápai Iskola Theol[ogia] Professorához** – TÓTH Ferenc (1768–1844), 1801-től a teológia tanára a pápai református kollégiumban. Kazinczy teológiai kérdésekben vitázott vele; itt említett levelének nem maradt fenn sem az eredetije, sem a Berzsenyinek megküldött másolata. Az 1813 őszén keletkezett levélből hosszas részleteket közölt Kazinczy Sipos Pállal 1813. nov. 2-án. (*KazLev*, XI, 111–114.)

12 **beym Fach** – (ném.) a szakterületen

14–15 **egy Kalv[inista] Pap barátom' hozzám írtt levelét, vagy inkább Aufsatzát** – SIPOS Pál (1759–1816) nagyenyedi tanár, majd tordosi református lelkész két leveléről lehet szó: az egyiket 1813. nov. 10-én, a másikat dec. 23-án küldte Kazinczynak. (*KazLev*, XI, 124–131. és 155–158.) **Aufsatz** – (ném.) tanulmány

28 **A' POPULÉ' tónusának** – a köznép hangulatának

29 **signalisáljam magamat** – (lat.) hívjam fel magamra a figyelmet

35 **inmissus percussor** – (lat.) felbújtott gyilkos

38 **Juris Auditor** – joghallgató

38–39 **a' szombati postán küldé-meg nekem** – A levél nem ismert.

59 **Consiliarius Sz[ent-]Miklósi Lászlónak** – Lásd a 173. levél jegyzetét.

62–63 **Qui primus caram juveni, carumque puellæ Eripuit juvenem, ferreus ille fuit** – Vaskebelű volt az, ki legelsőnek ragadott el / ifjat lányka elől, ifju elől szeretőt. (Albius TIBULLUS, *Elégiák*, III, 2, 1–2., ford. KÁRPÁTY Csilla.)

63 **a' fordítás excellens** – Szentmiklóssy Tibullus-fordítása nem maradt fenn.

65 **Szemerénk utolsó levelében** – Szemere Pál – Kazinczynak, 1810. jan. 17. = *KazLev*, IX, 190–191.

68–69 **egy tisztelt munkát íra über die Ähnlichkeit der ung[arischen]. Sprache mit den morgenländischen** – BEREKSZÁSZI Pál, *Über die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen nebst einer Entwicklung der Natur, und mancher bishero unbekanntten Eigenschaften derselben*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1796.

72 **Ein gründlicher Stubengelehrter** – (ném.) igazi szobatudós

77 **étalírozni** – (fr.) felsorolni, előmutatni

87 **Gedächtniss-Wissenschaftok** – (ném.) az emlékezet tudományai

87–88 **B. Prónay Kálmán** – báró PRÓNAY Kálmán (1778–1845), mezőgazdasági szakcikkek szerzője. Az általa tervezett gazdasági folyóiratról lásd: Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, 1813. jan. 20. = *KazLev*, X, 230. A HKT toldalékaul közölt Gazdaságbéli Gyűjtemény (mely először 1813. dec. 18-án jelent meg) fő értelmi szerzője Prónay Kálmán volt. (Vö. *KazLev*, XI, 527.)

88–89 **a' Sallust szava szerént PENE (deák szó és substantivum) rontotta-el magát** – Utalás a következő szöveghelyre: „Nam quicumque inpudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene bona patria laceraverat”. (Caius SALLUSTIUS Crispus, *Bellum Catilinae*, 14.) („Mert valami förtölmés, parázna, dorbéz, ki játétk, lakoma, feslettségek által atyai javát tönkre tette”, ford. KAZINCZY Ferenc) A „pene” itt a „penis” ablativusa, jelentése: 'pénisze révén', 'bujasággal'.

89–90 **Gróf Hugonnyay (ci-devant Horváth Zsiga)** – szentgyörgyi HORVÁTH Zsigmond (1770–1824), Somogy vármegye országgyűlési követe 1807-ben. 1810-ben Hugonna helységre királyi adományt, egyszersmind grófi rangot nyert, nevének Hugonnayra változtatása mellett. Erre utal a ci-devant (fr. korábban) szó. (NAGY IVÁN, V, 185.)

91 **Articulusok** – (lat.) tanulmányok, fogalmazványok

97 **Grotius** – Hugo GROTIUS (Huig de GROOT, 1583–1645) németalföldi államférfi, jogász.

97 **aliter illum legere pueros, aliter viros** – Máshogy olvassák azt [Terentiust] a gyerekek és máshogy a férfiak.

98 **STUPEÁLJA** – (lat.) döbbenet csodálja

101 **Obruál** – (lat.) nyomaszt, terhel

108 **Szent Mártoni Radó Sándor** – Lásd a 145. levelet és jegyzetét.

109–110 **Gróf Rhédey Lajost a' 16 eszt[endős] leány mellett** – Lásd a 68. levél jegyzetét és a 141. levelet.

149. Helmeczi Mihály – Berzsenyi Dánielnek

Pest, 1814. febr. 21.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 2 f. 4-r. Beírva: 1. f. r/v. 2. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „7.)” Mindkét fólió rektójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

9 **Laureával** – (lat.) doktori címmel

10 **Kitoniccsal** – KITONICH János (1560 k.–1619) jogtudós egy művére utal.

11 **Meséit, 's Epigra[mmáit]** – VITKOVICS Mihály' *meséji és versei*, Pest, Trattner, 1817.

12 **Jegyeséhez** – SZEMERE Krisztina (1792–1828), Szemere Pál távoli rokona, menyasszonya, későbbi felesége. Képlaki Vilma álnéven verseket és meséket publikált. Lásd a 152. levelet.

14 **Rájnis' Georgiconával** – *Máró Virgilius Publiusnak Georgikonja, az-az gazdaságra tanító versei*, ford. Kőszegi RÁJNIS József, az ő halála után kiadta PÓKA-TELEKI Kondé József Benedek, Pest, Trattner János Tamás, 1814.

15–16 **Pókateleki Kondé József, Regense a' Primászi Jószágok[na]k** – PÓKATELEKI KONDE József Benedek (1760–1831), kir. magyar udvarnok, az esztergomi érsekség jószágkormányzója.

17 **Eurydicével** – VIRÁG Benedek, *Euridice*, Pest, Trattner János Tamás, 1814.

19 **Századainak 2. kötete** – VIRÁG Benedek, *Magyar századok: MCCC–MCDXXXVII*, Buda, A' Királyi Universitásnak betűivel, 1816.

20 **Édes Gergely kész Anacreonnak újabb fordításával** – ÉDES Gergely (1763–1847) református lelkész, költő Anakreon-fordítását 1803-ban publikálta (*A' teosi Anakreon' versei. Kétféle fordításbann. Egyenesenn görögből*), ez az újabb változat nem jelent meg.

22 **Szép Jászberényi Professor** – SZÉP János (1774–1834), költő, műfordító, szombathelyi, kassai majd jászberényi gimnáziumi tanár. Itt említett munkája Gaius JULIUS CAESAR *Commentarii de Bello Gallico* című művének fordítása.

25–26 **Fejér György most tisztázza Metaphysicáját, 's egyszersmind az Aestheticán dolgozik** – Fejér György (rőla lásd a 28. levél jegyzetét) említett művei csak jóval később jelentek meg: *Az ember kiformaltatása esmérő erejére nézve vagy-is: a közhasznú metaphysika*, Buda, 1835; *A' szép mesterségek alapvonatokban philosophiai tekintetből*, Buda, 1838.

28 **Hitvesét** – HORVÁT István 1813-ban elhunyt első felesége SZALMÁSSY Teréz volt.

31–32 **Rumi, József után fogja nyomtattatni Régi Magyar Történeti Kéziratait** – RUMY Károly György *Monumenta hungarica sermone nativo scripta, az-az A' Magyaroknak magyar nyelven irt emlékezetes írásaik* című tör-

téneti szöveggyűjteménye először 1815-ben jelent meg. A kiadványt Berzsenyi is megrendelte fiai házitanítóján keresztül. (A levelet lásd a *Függelék*ben 2. szám alatt.)

33 **Wieland Gráziáit** – Christoph Martin WIELAND *Die Grazien* (1770) című prózájáról vagy esetleg *Musarion oder die Philosophie der Grazien* (1768) című verses költeményéről van szó.

33 **Kis Sámuel** – ZABOLAI KISS Sámuel (?–?), nevelő a gróf Teleki családnál Marosvásárhelyen. (Vö. Kazinczy Ferenc – Helmeczi Mihálynak, 1813. júl. 21. = *KazLev*, X, 497.)

41–42 a' **Latiatuc Felevm**, mellyre Révaink olly gazdag commentariust írt – RÉVAI Miklós elsőként közölte tudományos magyarázatokkal a *Halotti beszéd* szövegét: *Antiquitates literaturae hungaricae*, I, kiad. RÉVAI Miklós, Pest, Trattner Mátyás, 1803.

42–43 **mellyet Horvátunk 3ad évvel hozza le Pozsonyból a' Nemzeti Könyvház' számára** – Horvát István (mint kijelölt könyvtárőr) nevéhez fűződik a Pozsonyban felfedezett, s a *Halotti beszéd*et is tartalmazó Pray-kódexnek a Nemzeti Múzeum könyvtárába való szállítása 1813 januárjában.

44 **Falkánál** – FALKA Sámuel (1766–1826), rézmetsző, a budai egyetemi nyomda betüöntödéjének igazgatója.

50–52 **Vénusznak néhány Epigrammáit fordítva Demeter Pál (Bajai fiscalis 's több megyebéli táblabíró) Úrtól** – DÖMÖTÖR (másként: DEMETER) Pál (1770–1847), bajai ügyvéd. Levelezésben állt Kis Jánossal, Virág Benedekkel és Kazinczy Ferencsel. 1823-ban meglátogatta Berzsenyit Niklán: erről *Úti képek a jó magyar világból* című kézirat munkájában számolt be. (*Látogatás Berzsenyinél 1823-ban: Mutatvány Dömötör Pál utazásából, melyet Kolmár J. ád ki*, Hölgyfutár, 1860, 75. sz., 599–600.) Dömötör említett fordításai nem ismeretek, az Erdélyi Múzeum nem közölte őket.

53 **circiter** – (lat.) körülbelül

56 **Hippocrénet** – Hippokrénét, a múzsáknak szentelt forrást a Helikon hegyén.

57–58 **septem compacta cicutis fistula** – Hét nádszárból összerakott síp. (VERGILIUS, *Eklogák*, II, 36–37.) A hétágú síp mondabeli feltalálója Pán pásztoristen.

62 **Perecsényi** – PERECSENYI NAGY László (1771–1827) Arad vármegyei jegyző, a korszak egyik legtermékenyebb írója, buzgó nyelvújító.

63 **Folnesics** – FOLNESICS János Lajos (1780–1823) *Alvina* című regényfordításában megkísérelte a nyelvtani nem bevezetését a magyar nyelvbe, ezt gúnyolta ki a *Mondolat*.

63 **Pethe** – PETHE Ferenc (1763–1832) mezőgazdász, lapkiadó, gazdasági szakíró, nyelvész.

63 **Ruszek** – RUSZEK József (1779–1851), 1814-től keszthelyi plébános és hahóti apát. A korabeli közfelfogás szerint Ruszek a *Mondolat* egyik kezdeményezője volt. Vö. BALASSA 1898, 7. és 22–24. Ruszokról lásd még a 134. levél jegyzetét.

63 **phrasiszkáikból** – (gör.–lat.) kifejezéseikből

64 **cento** – (lat.) más írásművek részeiből összeállított mű

66 **Prixner** – PRIXNER Gottfried (1746–1819) rézmetsző.

69 **procax vesania** – (lat.) szilaj örültség

71 **Kalokagathia' Mastixa** – (gör.) a. m. 'a jó és szép gyalázója'

74 **prototypon** – (gör.) mintapéldány

80 **Báróczit** – BÁRÓCZY [SÁNDOR]nak minden munkáji, újra kiadta KAZINCZY Ferenc, Pest, Trattner Mátyás, I–VIII, 1813–1814.

87 **egy Dissertatiót írt a' Koson aranyról** – KENDERESI Mihály, *Nagy érdemü s. pataki professor Nagy Ferentzhez válasza Kenderesi Mihálynak, a' Kozón és Lysimach aranyokrol*, Kolozsvár, Ref. Kollégium, 1812.

88–89 **Dicasterialistai morositász** – (lat.) kormánytisztviselői mogorvaság

150. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek

1814. márc. 2. körül

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 118. 8-r, 6 f. Beírva: 1–7. r/v, 8. r. Az 1. rektó felső szegélyén: „6.)” A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje. *A Religiók' Eredete és Harmóniája* című Berzsényi-tanulmány töredékes másolata Kazinczy írásával. A kézirat első fóliója hiányzik, rajta a tanulmány első négy bekezdésével. („Én meg nem foghatom”-tól kezdődik a szöveg.) A fóliók oldalanként számozva 3-tól 13-ig. Kísérőlevél nem maradt fenn.

A keltezésről lásd Kazinczy Berzsényihez írt 1814. jún. 2-i levelét: „Még azt sem tudom, ha vetted e a' Religióról írt munkád' apographját tőlem, mellyet postán ezelőtt talán 3 holnappal indítottam-el Recepisse mellett.” (159.)

151. Berzsényi Dániel – Vitkovics Mihálynak

1814. márc. 13. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Vitkovics Mihály 1814. márc. 13-án. (152. levél)

152. Vitkovics Mihály – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1814. márc. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „b.)”, ugyanitt a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6–7 **Institutumairúl** – (lat.) intézeteiről

8 **Gliviczkit** – Anton GLIVITZKY lánynevelő intézete 1812 óta működött Pesten a Szép utca 495. első emeletén, 1817-ben 77, 1821-ben 60 növendékkel. (SCHAMS, 1821, 183–184.; D'ARTAGNAN [VAY Sándor/Sarolta], *Szoknyás diákok*, Országos Hírlap, 1898. júl. 12., 17–18.)

11 **téglázott** – Vasalt. Téglalakú, felforrósított égetett cseréppel simították el a ruhák gyűrött részeit.

19 **galant** – (fr.–ném.) könnyedén udvarias

27–28 **Szemere Febr 25^{én} Szemere Kriskával Zemplénben özsze párosodott** – A menyasszony SZEMERE Krisztináról lásd a 149. levél jegyzetét.

153. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Kolozsvár, 1814. ápr. 20.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 68–74.

Magyarázatok

4 **költélyed** – Lásd a 113. levelet és jegyzeteit.

5 **a grottában** – Lásd a 113. levelet.

10 **kaszdasági** – gazdasági

49 **Proserpina** – A római mitológiában a termékenység, termés istennőjének, Ceresnek lánya.

- 95 **csukrozottan** – Valószínű jelentése: 'ékesen'. Vö. CzF. I, 1087.
101 **Popenak ezen versében** – Idézet Alexander POPE *An Essay on Criticism* (1711) című művéből. (336–337. sor)
112–113 **dr. Gyarmathy Samuel** – GYARMATHI Sámuel (1751–1830) orvos, nyelvész, a gróf Bethlen családnál udvari orvos és házitanító.
113–114 **gr. Bethlen Gergelynél** – Lásd a 120. levél jegyzetét.
116 **termines 'njét** – (lat.) végső, szóvégen álló n-jét

154. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek
Eger, 1814. máj. 10.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen középtűt: „C)”. Az 1. f. verzóján és a 2. f. rektóján az akadémiai könyvtár pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

155. Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak
1814. máj. 10. és júl. 7. között
fogalmazvány

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. A levélfogalmazvány Berzsényi egyik – feltehetően – Ajkay Jánoshoz intézett levelének hátlapján volt olvasható. (Vö. BERZSENYI 1938, 103.) A hozzávetőleges datálás Szentmiklóssy leveleinek keletkezési dátumaiból következik. A misszilis tartalmazta A' *Bonyhai Grotta* című vers kéziratát, amint az a válaszelemből kitűnik. Lásd a 167. levelet.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 41–42.

Magyarázatok

2–3 **mind azt mellyet Kazinczynkhoz írtál** – Lásd a 148. levelet. Kazinczy már korábban is küldött Berzsényinek verset Szentmiklóssytól, lásd a 132. levelet és jegyzetét.

12–13 *Paul Fridrich Nitsch Vorlesungen über die oden des Horaz* – Paul Friedrich Achat NITSCH (1754–1794), német lelkész; történeti, földrajzi, mitológiai és archeológiai kézikönyvek és szótárak szerzője. Említett műve kommentált és kísérőtanulmányokkal ellátott Horatius-kiadás. (NITSCH 1792, NITSCH 1793.)

13–14 **midőn ezt megkaptam** – Kis János adata szerint Nitsch Horatius-kiadását ő ajánlotta Berzsenyi figyelmébe abban az időben, amikor nemesdömölki lelkészként a szomszédságában lakott, vagyis 1802 és 1804 között. (KIS 1846, 112.)

19 **complimentumokkal** – (fr. latinos alakban) bókokkal

156. Berzsenyi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1814. máj. 15.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma, ugyanitt középen: „5.)” Az 1. f. verzójának és a 2. f. rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A 2. f. verzóján Helmeczi Kultsár Istvánnak szóló rájegyzése: „Kérem alázatosan, méltóztassék az ittlelvő epigrammát, ha tanácsosnak vélelndi T. Uraságod, az újságba tenni ’s a’ lemásolás után a’ levelet visszaküldeni, hogy válaszolhassak a’ Tudós Irónak. Helmeczy”.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 36–37.

Magyarázatok

7 ha kedvem jön a’ feleletre – A *Mondolat* Berzsenyi költői nyelvét kifigurázó részeiről lásd: MERÉNYI 1972, 6–10. Erre a támadásra Berzsenyi nyilvánosan nem válaszolt.

9–11 **Vedd mast ezen Epigrammát ’s ha tetszik Néked és Kulcsárnak, tegyétek az Ujság elibe** – A vers megjelent a Kultsár István által kiadott Hazai, ’s Külföldi Tudósítások 1814/44. számában.

157. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1814. máj. 20.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „6.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 37–38.

Magyarázatok

5 **Kisfaludi és annak sógora** – Kisfaludy Sándor sógora BEZERÉDJ György (1779–1863), Szegedy Róza testvérének, Szegedy Antóniának a férje. A Vas vármegyei Kám községben volt birtoka.

158. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1814. máj. 23.

részlet

Kézirat

Autográf kézirata nem ismert. A levél itt közölt részlete Kazinczy másolatában maradt fenn. (MTAK Kt. K633 VI. magy. 112 v.) Ugyanitt olvasható Kazinczynek a szövegrészlethez fűzött megjegyzése: „Ezt én nem hiszem. Csak azt hiszem, hogy Kisfaludi örült neki, 's talán tüzelte is a' kiadásra Somogyit. Virág Benedek tud holmit, de nem szól. F. K.”

Megjelenés

KazLev, XXIV, 156. (6038.)

Magyarázatok

4 **annak sógora** – Lásd a 157. levél jegyzetét.

159. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1814. jún. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 177–180. 2. *KazLev*, XI, 402–405. (2670.)

Magyarázatok

12 **Apographját** – (gör.) Másolatát. Lásd a 150. levél jegyzetét.

21–22 **az Annalisokban megjelent német Recenziót** – [KAZINCZY Ferenc], *Himfi szerelmei*, *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*, 1809. II, 127–136. Lásd a 33. levelet és jegyzetét.

28–29 **Kisfaludy Magyarban is olvashatja magasztalását és gáncsát** – Lásd: KAZINCZY 1814.

32 **nekem is érkeztek tudósításaim a' Mondolat felől** – Lásd: Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1814. ápr. 29. = *KazLev*, XI, 361.

33 **Kapitány Kún László** – Közelebbről nem azonosított személy.

33–34 **Első Allspánnak Veszprém V[árme]lyében** – id. KUN László, cs. és királyi tanácsos, 1790 és 1810 között Veszprém vármegye első alispánja.

42 **Dókás diák** – A dóka jelentése 'rövid, dolmányszerű meleg kabát'. „A *dókának* a lat. *toga* 'lepelszerű, vállra vetett felsőruha' szóval való esetleges kapcsolata további vizsgálatot kíván. E származás esetében a szó diáknyelvi eredetű lenne a nyelvjárásokban.” (TESz. I, 654.) E feltételezést erősíti, hogy a Kazinczy által hivatkozott Szemere-levélben az ifjú Somogyi Gedeon megjelölése: „*togatus* ['togába öltözött'] Deák”. (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1814. ápr. 29. = *KazLev*, XI, 361.)

45–46 **Somogyi Gedeon fija a' volt Tóth-Vázsonyi és Köves-Kali Predikátornak** – SOMOGYI Gedeon édesapja SOMOGYI István lelkész volt.

47 **Fabián József** – FÁBIÁN József (1762–1825) református lelkész, természettudós, író. Somogyi Gedeon sógora.

48 **imposturáji** – (lat.) csalásai, csínytevései

49 **Prof. Láczaianak** – LÁCZAI SZABÓ József (1761–1828) református lelkész, egyházi író, költő, a pápai majd a sárospataki kollégium tanára.

51 **Pákozdiiba** – helyesen: Pákozdba

56 **repudiált** – (lat.) elvált

55–56 **Oroszi Pál, a repudiált Horváth Ádámnénak talán testvére** – siskei OROSZY Pál (1763–1833), balatonfüredi és tótvázsonyi földbirtokos, Veszprém vármegye szolgabírája (1793–1798) és táblabírája. Húga, OROSZY Julianna (1764 k.–18??) 1782 és 1793 között volt Horváth Ádám felesége (Vö. HUDI 1993.) Oroszy Pálról lásd a 237. levelet.

63–64 **megolvassd a' Báróczy' életét. Abban a' Te neved is előfordúl** – „A' magyar nyelv' művelése végett összeállott Erdélyi Társaság, melly egyenesen e' célra ment-ki, és a' melly (*Munk. I. Dar. Szeben*, 1796. I. 7.) azt állítja

hogy ennek jobbítás nem kell, mivel ez tökéletes, magasztalja Kasszandrát, mint a' melly (l. 121.) az Illyés András Püspök' és a' Gyöngyösi István', a' Gróf Haller János' és László' munkájikkal együtt, olly szép, olly jó, olly igaz magyarsággal van írva, hogy a' mai Íróknak például szolgálhat. – Kénytelenek vagyunk vallást tenni hogy mi ezt a' helyet még kevésbé értjük mint a' könyvnek, mellyel örök ellenkezésben vagyunk, sok egyéb helyeit. Mert ha Kasszandra 's az Illyés András Püspök' 's több Munkájik Kánonja lehetnek a' nyelvnek, úgy sanctionálva van a' neo- és xenologismusz; úgy gondosabb Íróink közziül, Pázmányon kezdve a' mi időnk' legújabb díszéig, a' tudományos Olvasónak más okból, a' nem tudományosnak ismét másból tetsző Berzsényiig, egyetlen egyet sem nevezhetünk a' kit kárhóztatni lehessen". (KAZINCZY Ferenc, *Báróczy Sándor' élete* = BÁRÓCZY [Sándor]nak minden munkáji, újra kiadta KAZINCZY Ferenc, VIII, Pest, Trattner János Tamás, 1814, 3–35. Itt: 15–17.)

64–66 **egyik levelednek tartalékját – (azt a' hol tartottál neved' fényének elhunyásától mert Verseid közönséges tapsolást nyertek)** – Lásd a 143. levelet.

76–77 **Döbrentei egy jegyzést vete Recensiom mellé, – hogy a' Génius nem minden míveinkben sugallgat eggyeránt** – Kazinczy Himfy-recenziójának kijelentéséhez („A' tiszteletünkre méltó Poéta dicsősége sokkal igazabb fényben ragyogna, hogy ha e' két Kötetnek legalább harmadát elhagyta volna”), Döbrentei mint kiadó a következő lábjegyzetet illesztette: „Petrarcának olly sok szép Szonettóji között, három Canzonéját tartják legszebbnek magok az Olaszok, mellyek Laurának szemeire vagynak írva, 's ezért *le Canzone sorelle* neveztetnek; két harmad részt pedig szép hírének megsértése nélkül kihagyhatónak néznek. A' Kiadó csak azt jegyzi-meg, hogy a' legnagyobb léleknek, az ő legfelségesebb munkájiban is marad gyengébb hely, mert a' génius nem mindég egy szerencsével sugall.” (ErdMuz, 1814/I, 87.)

100 **Pataky Mózes** – PATAKY Mózes (1784–1815), író, műfordító. 1809-től haláláig ifj. WESSELÉNYI Miklós nevelője.

160. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek
Bogát, 1814. jún. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 4-r 2 fol. (Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.) + 8-r 2 fol. (Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.) Az utóbbi 2 fólión a *Berzsényi Dánielnek* című költemény. A negyedrét levél 1. f. rektójának felső szegélyén Berzsényi kezétől számítás.

Ugyanitt idegen kéztől: „1.”, a jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

A nyolcadrét vers-kézirat 1. f. rektóján a cím előtt idegen kéztől: „2.”, a jobb felső sarokban kék ceruzával: „K. n.” A 2. f. verzóján rájegyzés Berzsenyitől: „Misanthropus”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

20–21 **Gróf Sigray József** – Gróf SIGRAY József (1768–1830), Vas vármegye alispánja, kancelláriai titkár, 1822-től haláláig Somogy megye főispánja. Bátyját, SIGRAY Jakabot 1795-ben kivégezték a jakobinus összeesküvésben való részvételéért. Első felesége és atyja halála után 1800-tól visszavonultan élt ivánci birtokán (Vas vármegye), ekkortájt vette pártfogásába az árván maradt HORVÁTH József Eleket.

22 **Petrarca Vauclesenek** – Francesco PETRARCA a kies tájáról ismert Vauclose faluban vásárolt birtokot magának.

24 **Tölcسانی Csáni Zsófi** – CSÁNYI Zsófia (1794 k.–1814. febr. 7.) Az Ivánc melletti (mára elpusztult) Tótfaluban élt, a helyi földbirtokos család sarjaként. A tótfalui Csányi-dinasztia adta a hegyháti szolgabírókat. (Haláláról vö.: Horváth József Elek – Dukai Takács Juditnak, Bogát, 1814. febr. 13. = MTAK Kt. Ms. 48/9.)

30–31 **öt esztendőig viselt papi ruhám** – HORVÁTH József Elek a szombat-helyi papi szemináriumban tanult.

32 **utolsó felkelt seregben** – Az 1809-es Napóleon elleni nemesi felkelésre utal.

35 **Ügyész** – ügyvéd

53 **Gróf Sigraýnének, született Jeszenszky Amáliának** – JESZENSZKY Amália (?–1848) SIGRAY József második felesége, 1811-ben kötöttek házasságot.

64 **Tatayt gyakorta meglátogatom** – TATAY János ekkortájt Szombathelyen tanított teológiát.

66 **Helmezt szidjuk, hogy nevét nevedhez merete férczelni** – Helmezi Mihály a Berzsenyi-verseskötet egyedüli kiadójaként tüntette fel magát. Lásd a 136. levelet.

67–68 **a' mit munkádban fogadtál** – Berzsenyi 1813-as kötetének *Barátimhoz* című, „Már már félre teszem Lesbosi lantomat” kezdősorú záróversére utal.

83 **Théában ama' lantosok atya** – PINDAROSZ (i. e. 520 k.–i. e. 445 k.), aki a görögországi Théaiban született.

107 **Téjoszi Lantoló** – ANAKREÓN (i. e. 572 k.–i. e. 487 k.), aki a kisázsiai Teioszban avagy Teószban született.

161. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1814. jún. 16.

fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. (Ez utóbb fólión – melynek jobb felső sarkából egy darabot kivágtak – a vers szövege.) Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „C.)”, a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

KazLev, XI, 550. (A 2683. levél jegyzetében.)

Magyarázatok

12–13 **Crede mihi, non bis pueri, sed semper pueri sumus** – Hidd el nekem, hogy nem kétszer vagyunk gyerekek, hanem örökösen azok maradunk. Seneca egyik, Lucius Caecilius Firmianus LACTANTIUS művében (*Divinae institutiones*, II, 4.) fennmaradt töredékének szabad idézete. (Non, inquit, bis pueri sumus, ut vulgo dicitur, sed semper. – Ne kétszer legyünk gyermekek, amint mondani szokták, hanem örökké.)

A további jegyzeteket lásd a misszilis változat (162. levél) apparátusában.

162. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1814. jún. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1.f. r/v, 2. f. r. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „27.)” és „25.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 180–181. 2. *KazLev*, XI, 437–438. (2683.)

Magyarázatok

16 **kámpolódva** – arcfintorgatással, nyelvöltögetéssel csúfolva

18 **Socratest, Senecat meg ölték** – SZÓKRATÉSZ görög filozófust Athénben az ifjúság megrontásának és istentelenségnek vádjával törvényszék elé állították és halálra ítélték. Lucius Annaeus SENECA (i. e. 4. k.–i. sz. 65.) római sztoikus filozófus Nero császár parancsára követett el öngyilkosságot.

18 **Catót lepökdözték** – Marcus Porcius CATO római szenátorra utal, akit Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzai* szerint a nép egyszer a szenátusban és egyszer később, praetorsága idején is szidalmazott, illetve megdobált. (Vö. PLUTARKHOSZ, *Az ifjabb Cato*, 28. és 44.) A leköpésre utal: SENECA, *De constantia sapientis*, I, 3. A motívumot lásd még a *Döbrentei Gáborhoz* című episztolában. (188. levél)

31–32 **az embereknek gonoszsága nem egyéb mint gyarlóság, bolondság** – „Aki ostoba és gonosz is még, / örült az”. (HORATIUS, *Szatírák*, II, 3, 220–221., ford. BEDE Anna.) Berzsényi *Döbrentei Gáborhoz* című episztolájában ugyanezt így fogalmazta meg: „Gyülöljük é hogy nem barátaink / Kik önmagoknak ellenségeik, / 'S az Istennel perbe szállni készek? / Vagy tán az Orvos hagymázos betegjét / Üldözzé azért, ha tőle öklözést kap? / Nem mert az ember nem véteth ha józan, / Minden gonoszság hagymából ered.” (BERZSENYI 1816, 182–186.) A fejtegetés háttérben a német populárfilozófia platonista erénytana is sejthető. (Vö. FÓRIZS 2009, 94–96.)

35 **Zenó** – Kitioni ZÉNÓN (i. e. 336 k.–i. e. 264), görög filozófus, a sztoikus iskola megalapítója.

52–53 **Ezt már el küldtem a' Grófnénak, 's eddig tudom vagy Wesselenyi vagy Döbrentey kezéből meg kapta** – Lehet, hogy Berzsényi az 1814. jan. 5-i, Döbrentének írt leveléhez mellékelve küldte el A' *Bonyhai Grottát*, egy másik költemény társaságában, melyből jelenleg csak töredék ismert. (Lásd a 144. levelet. Vö. MERÉNYI 1979, 708.) De az sem kizárható, hogy egy későbbi, ismeretlen levél tartalmazta a küldeményt.

54 **Timoni** – Az embergyűlöletéről híres Athéni TIMONra utal. (i. e. 5. sz.) Lásd még a 166. levél jegyzetét.

**163. Dukai Takács Judit – Berzsényi Dánielnek
1814. júl. 5. előtt**

Kézirat

Nem ismert. A levélre Berzsényi utal 1814. júl. 5-én. (166.)

164. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek
1814. jún. 12. és aug. 6. között
fogalmazvány

Kézirat

OSZK Kt., Levelestár. A 4-r 2 f. kézirat 1. f. rektóján olvasható a Horváth Elekhez írt levélfogalmazvány. A bal margón Berzsényi tollpróbái. Az 1. f. verzóján és a 2. f. rektóján a Dukai Takács Juditnak 1814. júl. 5-i dátummal elküldött levél fogalmazványa olvasható. A 2. f. verzóján a *Csányi Sófi Sirhalmánál. 1814* című Dukai Takács-vershez írt témajavaslat Berzsényi kezével. Ugyanezen oldal közepén a Nemzeti Múzeum pecsétje, alsó szegélyén a Nemzeti Múzeum könyvtárnak kéziratári növedéknapló-pecsétje, beleírva a beszerzés éve: 1914. Ugyanitt ismeretlen kéz rájegyzése: „Berzsényi D. kézírata.” A kézirat történetéről lásd a 165. levél jegyzetét.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 38

Magyarázatok

8 **Szerelmed Tragoediáját** – Lásd a 160. levelet.

12 **scénáknak** – (gör.–lat.) jeleneteknek

15 **Aegist** – Zeusz pajzsa a homéroszi mondakörben.

165. Berzsényi Dániel – Dukai Takács Juditnak
1814. júl. 5. előtt
fogalmazvány

Kézirat

OSZK Kt., Levelestár. A 4-r, 2 f. kézirat 1. f. rektóján egy Horváth József Elekhez írt levélfogalmazvány olvasható. (164.) Az 1. f. verzóján és a 2. f. rektóján található a Dukai Takács Juditnak 1814. júl. 5-i dátummal elküldött levél fogalmazványa. A 2. f. verzóján a *Csányi Sófi Sirhalmánál. 1814* című Dukai Takács-vershez írt témajavaslat Berzsényi kezével. Ugyanezen oldal közepén a Nemzeti Múzeum pecsétje, alsó szegélyén a Nemzeti Múzeum könyvtárának kéziratári növedéknapló-pecsétje, beleírva a beszerzés éve: 1914. Ugyanitt ismeretlen kéz rájegyzése: „Berzsényi D. kézírata.” A levél első kiadója, Pompéry Aurél a következőképpen ismerteti a két levéltöredéket és egy versfogalmazványt

tartalmazó kézirat történetét: „1848 júliusában, mikor a nemzetőrök pápai zászlóalja Somogyon keresztül a Drávához vonult, Pompéry János, nemzetőrfőhadnagy és Horváth Piusz, piarista, a nemzetőrök tábori papja, egy pihenőnapon felkeresték Niklán Berzsényi Dániel sírját, mely a niklai Berzsényi-kuria kertjében van. Berzsényi Dániel elsőszülött fia: Farkas, ki nem az apai házban lakott, akkor, mint szintén nemzetőr, távol volt hazulról, de a költő harmadik, legfiatalabb fia: László, ki az apai házat bírta, otthon volt s vendégül látta Pompéry Jánost és Horváth Piuszt. Talán ekkor adta Berzsényi László atyja hátrahagyott irományai közül a hármast Pompéry Jánosnak emlékéül, ereklyéül.” (POMPÉRY Aurél, *Berzsényi egy kézírata*, Alkotmány, 1912. dec. 25. 304.) Horváth Piusz a 232. szám alatt közölt levél kéziratának birtokába jutott ekkor.

Megjelenés

1. POMPÉRY Aurél, *Berzsényi egy kézírata*, Alkotmány, 1912. dec. 25., 304.
2. A 2. f. verzóján olvasható szövegrészt Merényi Oszkár adta ki elsőként prózai töredék gyanánt *Tölcsányi Zsófi emlékezete* címmel. (MERÉNYI 1938, 219.)

Magyarázatok

52 **Jászba** – gyászba (ÚMTsz. II, 732.)

52 **Borulj Jászba borulj bus homályba** – Az itt kezdődő szövegrész összefüggésben áll DUKAI TAKÁCS Judit *Csányi Sófi Sirhalmánál. 1814* című versével. A versről a költő ezt írja: „ezt Berzsényink Themája szerint irtam a’ mellyet egy barátságos levélbe igen szép utmutásokkal küldött.” (Dukai Takács Judit – Döbrentei Gábornak, Duka, 1814. nov. 6., M.I.L. 4-r 55/II, 375. fol.) Erről lásd Merényi Oszkár jegyzetét: BERZSENYI 1979, 743–744. Dukai Takács Judit szövege: „Borulj gyászba borulj szomorú homályba / Mosolygó lakhelye kedves Barátnémnak / Csurogj, keseregve ott a’ domb aljába / Fel fakadott gyöngye a’ kristály forrásnak / Ah nem fogod többé látni a’ szép szüznök / Élete tavaszszát nyilló kellelmeivel. / Esti Zefireid nem enyeleghetnek / Vidám homlokának barna haj fürtivel. / Nem hervasztják ékes, ró’sák levelidet / Érző kebelének lángoló hevei / Nem zendíttik többé setét ligetidet / Ártatlan Lelkének ömledezései / El tünt virágozó tavaszszán éltének / Szív szakadva hunyta bé kegyes szemeit / Meg vivta a’ hiveség ’s szent kötelességnek / Óriási harcát és nehézségeit / El végezé éltét hiv Kedvese karján / El enyészet mint egy hervadó gyöngy virág / Áldozat lett a’ hiv szerelem Oltárán / ’S mosolygva rebegette maradj, mulandóság. / Mint hullatja az agg rósa leveleit / Ha szakasztására ki nyujtjuk kezünket / Ugy dulja a’ ball sors szívünk örömeit / Míg fel nem forgatja parányi éltünket.” (MTAK Kt., M.I.L. 4-r 55/II, 330. fol.)

A további magyarázó jegyzeteket lásd a 166. levél apparátusában.

166. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Juditnak
Nikla, 1814. júl. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1–2. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában a dátum kék ceruzával. Középen a felső szegélyen: „VII.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug., 81–83. (Közli: TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 38–41.

Magyarázatok

7 **Timoni** – Athéni TIMONra (i. e. 5. sz.) utal, aki embergyűlöletéről vált híressé. A hagyomány szerint a világtól visszahúzódva élt Athén kapui előtt egy toronyszerű házban. Több irodalmi mű szereplője, pl. Shakespeare *Athéni Timon* című tragédiájáé. Vö. PLUTARKHOSZ, *Antonius*, 70.

30 **dorombtól** – A doromb népi hangszer: lant alakú fémkeret, közepébe erősített rezgő acélnyelvvel.

30 **Heyden** – Franz Joseph HAYDN (1732–1809) osztrák zeneszerző, karmester.

32 **dorombolni akar-e a' Poeta vagy lantolni** – A doromb a közköltészet előadásának zenei kísérelője. A lant itt az emelkedett (órai) költészet jelképe.

48 **Rontó Pál** – Utalás GVADÁNYI József verses elbeszélésének faragatlan hősére. (*Rontó Pálnak egy Magyar lovas Köz-Katonának és Gróf Benyovszki Móritznak életek' [...] le-írása*, 1793.)

56–60 **Nem azon kell igyekezni a' Poetának, hogy a' kicsiny és szűk materiáról sokat írhasson, hanem hogy a' legnagyobb 's leg messzebb terjedő tárgyakat, és gondolatokat minden lehetséges rövidséggel, kerekességgel 's tömörséggel adja ki, mint a' trombita az össze szorított hangot** – A hasonlat KLEANTHÉSZ sztoikus filozófusnak tulajdonítva megtalálható MONTAIGNE-nál: „a' mint Cleanthes mondotta: valamint a' hang, a' trombita szoros tubusába szorítottván, sokkal erősebben és élesebben tolódik ki: úgy tettik nekem, hogy a' költés édes hangzatja által szárnyat kapott gondolat is, az én lelkemben sokkal serényebben és hathatósabban munkálkodik”. (MONTAIGNE 1803, 25. rész, 246.)

62 **Péteri Takács József** – Péteri TAKÁTS József (1767–1821), költő, lapszerkesztő. *Költeményes munkái* című kötete 1796-ban jelent meg. Berzsenyi ódát írt hozzá.

167. Szentmiklóssy Alajos – Berzsenyi Dánielnek
Eger, 1814. júl. 7.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „d)”, mellette a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Az 1. f. verzőján és a 2. f. rektóján az akadémiai könyvtár pecsétje.

Megjelenés

SZÜCSI 1916, 373–374.

Magyarázatok

7–11 **Ha a' nagyfényű Kazinczy [...] nem bátorított, 's nem ösztönözött volna, hogy igyekezném levél által a' Tekintetes Úrnak hajlandóságát megnyerni** – Kazinczy ekkortájt Szentmiklóssyhoz írt leveleiből csak töredékek maradtak fenn, ezek közül Berzsenyit az 1814. febr. 6-i levél említi. (*KazLev*, XXIII, 230.)

19 **cupidum vires deficiunt** – Vágyom rá, de kevés az erőm. A következő szöveghelyre utal: „cupidum, pater optime, vires / deficiunt”. (Jó volna, atyám, de ha nincsen / annyi erőm?; HORATIUS, *Szatírák*, II, 1, 12–13. ford. BEDE Anna.)

25–27 **közleni fogom azt Döbrenteivel, ki levelében ígéré, hogy rövid idő alatt látogatásomra leend** – Szentmiklóssy 1814. jún. 6-án küldte el Döbrentei Gábornak költeményeit, melyek közül néhány meg is jelent az Erdélyi Múzeum II. füzetében. (Vö. SZÜCSI 1916, 367.) Nem tudni, hogy Berzsenyi versét elküldte-e. Döbrentei Szentmiklóssynak írt levelei nem maradtak fenn.

32 **Ide zárom néhány Költeményeimet** – Ezek nem ismertek.

36 **monumentumainak** – (lat.) Emlékműveinek, emlékeinek. Itt Horatius-utalás: „Exegi monumentum aere perennius” (Ércnél maradandóbb emléket állítottam magamnak.) HORATIUS, *Ódák*, III, 30, 1.

168. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1814. júl. 11–13.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 182–183. 2. *KazLev*, XI, 463–465. (2696.)

Magyarázatok

12 **két Bánffy** – Báró BÁNFFY Károly (?–?) és losonci báró BÁNFFY László (1795–1839; utóbb Kraszna vármegye főispánja). Lásd: *KazLev*, XII, 582. A két Bánffy Wesselényiékkel tartott itáliai útjukon, azonban hazafelé jövet Nagykanizsán elváltak a csoporttól, és így nem látogatták meg Berzsényit Niklán. Lásd: Döbrentei Gábor – Kazinczynak, 1814. szept. 27. = *KazLev*, XII, 115.

15 **czifra** – itt: tarka ünneppsorozat

16–17 **mind a' triumphális napon láttam volna Triumphátorunkat, mind bajnoksorsainak karjain** – A Napóleon feletti győzelem alkalmából rendezett bécsi ünnepekre utal. Az 1814. máj. 30-i párizsi békeszerződés kilátásba helyezte, hogy két hónapon belül valamennyi hatalom Bécsbe küldi megbízottjait, akik az ott tartandó kongresszuson részletesen kidolgozzák a szerződés határozatait. Így a levél megírásának időpontjában Bécsbe várták az orosz cárt és a porosz királyt is, azonban az előirányzott két hónap helyett csak jóval később, 1814. szeptember közepétől kezdtek gyülekezni az államfők, kormányfők, külügyminiszterek és nagykövetek. Vö. Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, 1814. júl. 7. = *KazLev*, XI, 460–461.

19 **örvendező német Predikatóriját** – [KIS János], *Die Freude der Völker Europas über den siegreichen Einzug der verbündeten Heere in Paris, als Freude über eine gerechte Sache und über eine wunderbare göttliche Errettung: Eine Predigt, gehalten an dem zur Feyer dieser Begebenheit bestimmten Dank- und Freudenfeste, den 24sten April 1814. von Johann KISCH*, Oedenburg, mit Siessischen Schriften, [1814].

34 **Trattnernek** – TRATTNER János Tamás könyvkiadó.

38 **Márton nyomtattatá Csokonainak Verseit** – CSOKONAI VITÉZ Mihály *poétai munkái*, kiad. MÁRTON József, I–IV, Bécs, Pichler Antal, 1813. Mártonról lásd a 44. levél jegyzetét.

49 **az én Munkáimnak 9dik Kötetét is** – KAZINCZY Ferencz *munkáji: Szép literatura*, I–IX, Pest, Trattner János Tamás, 1814–1816. A kiadó kívánságára

először a IX. kötet jelent meg, mert ez tartalmazta a *Bácsmegeinek gyötrelmei* című, első megjelenésekor nagy népszerűségnek örvendett románfordítást.

56 **Helmecki írja** – A levél nem ismert.

169. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek
1814. jún. 12. és aug. 6. között

Kézirat

Nem ismert. A levélre – mely a 164. sz. fogalmazvány misszilise – utal: Horváth József Elek 1814. aug. 27-én. (170. levél)

170. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek
Bogát, 1814. aug. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 4-r, 2 fol, beírva r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „2.)” A jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

9 **rokony** – rokon (ÚMTsz. IV, 754.)

21–23 **minuti / Semper et infirmi est animi exiguique voluptas / Ultio** – Kéjt csak a mindig hitvány, torz, kicsinyes léleknek nyújthat a bosszú. (Decimus Iunius IUVENALIS, *Szatírák*, XIII, 189–191. ford. Muraközy Gyula)

26–27 **Gróf Özveggy Batthyán Józsefnével** – özv. gr. BATTYÁNY Józsefné, szül. gróf ILLÉSHÁZY Franciska (1740–1817)

34 **Szombathelyi Hymenemre** – HORVÁTH József Elek, *A' szombathelyi Hymen*, Buda, 1812. (Grmanecz Gábor és Hegedüs Anna esküvőjére írt költemény.)

77 **paeánt** – (gör.) Ünnepi ének Apollón tiszteletére.

81 **Skerlecz Uraság** – SKERLE CZ József (1767–1835), akinek Bogáton is volt birtoka. Horváth József Elek az ottani uradalmi szeszfőzde fiskálisa volt.

171. Szentmiklóssy Alajos – Berzsenyi Dánielnek
Erdőtarcsa, 1814. szept. 9.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. 2 f. 4-r levél (beírva: 1. f. r/v. és 2. f. r.) + 2 f. 4-r papíron (beírva: mindkét fólió r/v) a mellékelt versek. A levél és a melléklet összetartozását a levélpapír azonos minősége és a tinta azonos színe valószínűsíti, valamint az, hogy Berzsenyi elveszett válaszlevelének kifogásai – melyeket az 1814. okt. 14-i Szentmiklóssy-levélből ismerünk – részben e versekre vonatkozathatók. A levél 1. f. rektóján a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „2)”. Az 1. f. verzóján és a 2. f. rektóján az akadémiai könyvtár kék színű pecsétje. A verseket tartalmazó 1. f. rektójának felső szegélyén: „a)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén pecsét: „Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára”.

Megjelenés

SZÜCSI 1916, 374–375. (A versek nélkül.)

Magyarázatok

17 **Themis' fija** – Utalás Virág Benedek *Almási s gödrei Siskovics Józsefnek* című episztolájára, melyben utalást tesz a joghallgató Szentmiklóssyra: „Tudósítsd, / Hogy több szép lelkek nemesen törekednek; Egerben / Többek közt, magyar Athénánk örömeire Primóczi, / Most Thémis kedves fia, hű védője üdövel.” (VIRÁG Benedek, *Almási s gödrei Siskovics Józsefnek* = VIRÁG 1863, 153.) Themisz görög istennő a törvényes világrend mitológiai megtestesítője, itt a jogtudomány szimbóluma. Virág és Szentmiklóssy kapcsolatáról lásd: SZÜCSI 1916, 358.

18 **Camoenám** – a múzsák latin elnevezése

18 **a' Musagetes' szent hegyeinek** – A múzsák vezére (gör. Musagetes) Apollón egyik mellékneve, az ő szent hegye a Parnasszosz vagy Parnasszus.

38 **Myrtill. Chloe** – Átdolgozva megjelent: Hébe, 1823, 113–117.

103 **Cognettehez** – (fr.) Talán elírás coquette helyett, ez esetben 'kacér, tetszeni vágyó nő' a jelentése.

172. Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak
1814. szept. 9. és okt. 14. között

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Szentmiklóssy 1814. okt. 14-én. (173.)

173. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek
Erdőtarcsa, 1814. okt. 14.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. A levél: 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „c.)”, mellette a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A verzókon az MTAK pecsétje. A versek: 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „b)”. A rektókon az MTAK pecsétje. A verseket tartalmazó dupla fólió e levélhez tartozása csak valószínűsíthető a hasonló tintaszín és papírmínőség alapján.

Megjelenés

SZÜCSI 1916, 375–376.

Magyarázatok

11–12 **Wesselényi' képe** – A verset Szentmiklóssy a következő kommentárral küldte tovább Döbrentei Gábornak, az Erdélyi Muzéum szerkesztőjének: „A' magam Versein kívül közlöm veled Gyűjteményed' gazdagítására Berzsényi Dánielnek is néhány Versezeteit. Báró Wesselényi Miklós' képét azon nap' írta, mellyben tőle elvált. Megküldé azonnal nekem, 's nagy örömemre jelenté, hogy az ifjú Báró, 's széplelkű Útitársai engem is meg fogtak volna tisztelni becses látogatásokkal, ha lakom' hollétét tudták volna.” (Szentmiklóssy Alajos – Döbrentei Gábornak, 1815. jún. 5. = MTAK Kt, M. Irod. Lev. 55/II.)

26 **Antithesisszel** – (gör.) A klasszikus retorika gondolatalakzata; két ellentétes jelentésű szó, szócsoport, mondat vagy szövegegység szembeállításával valamely nyelvi-logikai egységen belül.

28–29 **négy syllabájú szóval rekesztetik-be** – A „szemeidből” szóval.

31 **Ítéletteddel verseim felől** – Szentmiklóssy itt következő válaszából kiténik, hogy elveszett levelében Berzsényi több versét is megbírálta azokon kívül, amelyek az 1814. szept. 9-i levél mellékleteként fennmaradtak. Vélhetően ebben a levélben írt Berzsényi a *Chloe' ajaka* című költeményéről is. (Megjelent: ErdMuz, 1815/II, 49–50.) Ítéletére Szentmiklóssy utóbb így emlékezett vissza:

„Berzsenyi előre megjövendölé, hogy ennél soha édesebb dalt zengeni nem fogok”. (Szentmiklóssy Alajos – Kazinczy Ferencnek, 1820. aug. 12. = *KazLev* XXIV, 251.)

36–38 **Ajangok** székely szó, 's ezt jelenti: kételkedem (Lásd Páriz] Pápay' Magyar-deák Szótárát a' 4^{dik} lapon) – PÁPAI PÁRIZ Ferenc szótára magyar–latin részének ötödik, ÉDER József Károly által sajtó alá rendezett kiadására utal. Éder székely tájszavakkal is bővítette a szótár anyagát. (*Dictionarium ungaro-latino-germanicum olim studio Alberti Molnár, Francisci Páriz-Pápai et Petri Bod...*, opera Iosephi Caroli EDER, Tomus II, Cibinii & Posenii, Martin Hochmeister & Michael Landerer, 1801, 4.)

51–52 **Atyám László Királyi Tanácsnok, az Anyám Szlavniczai Sándor Chrisz[ti]na** – primóczi SZENTMIKLÓSSY László (1758–1824) királyi tanácsos, Zemplén vármegye alispánja, táblabíró; szlavniczai SÁNDOR Krisztina (1758–1825)

111 **Az elkésett Ámor** – Megjelent: Hébe, 1824, 175–176.

174. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

1814. szept. és nov. 11. között

Kézirat

Nem ismert, Kazinczy odaajándékozta Wesselényi Miklósnak a levelet (lásd a 175. levelet), mely azonban nem maradt fenn a Wesselényi-levéltárban. A levél tartalmára utal Kazinczy 1814. nov. 11-én (175. levél), valamint Pataky Mózesnek írva 1814. dec. 6-án: „egy pár jó embernek igen nagy örömet nyújtottatok 's ezek elmondhatják a' mit a' nekem írt levélben a' ti látástok után monda Berzsenyi: meg volnánk békélve az emberiséggel ha azt gyűlöltük volna is, mert benneteket látánk, ti szeretetre-méltó lelkek!” (*KazLev*, XII, 228.)

175. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek

Széphalom, 1814. nov. 11.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 3 f. Beírva: 1. és 2. f. r/v, 3. f. r. A 3. f verzóján ismeretlen kéztől ceruzás rájegyzés, idézet Kazinczy 1815. jan. 10-i leveléből: „A kinek hatodfél ezer forint capitálisa van egy schweitzer tehennel udvarlani akaró Grófnál, – kegyetlenül kaczagtunk ezen.” Ez a kolligátumban itt következő levél áthúzott szakaszának olvasata.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 183–186. 2. *KazLev*, XII, 163–165. (2765.)

Magyarázatok

9 **Marináró** – (ol.) Tengerész. Itt: 'hajósok által hordott köpeny'.

9 **Vinczlérem** – (ném.) vincellér, a szőlőmunkásokat felügyelő személy

27 **Dónát** – DONÁT János (1744–1830), festő. Prágában és Bécsben tanult, kezdetben Bécsben, majd 1810-től Pesten élt. Megfestette több magyar író arc-képét.

28–29 **Van-Dycki** – Anthony VAN DYCK (1599–1641) németalföldi származású festő, I. Károly angol király udvari portréfestője.

30 **Don Carlosnak és Marquis Posának** – Don Carlos és Rodrigo Posa márkí, Friedrich Schiller *Don Carlos* című tragédiájának két központi alakja, jóbarátok.

31 **Catel** – Franz Ludwig CATEL (1778–1856) német festő, könyvillusztrátor.

31–32 **a' Göscheni Don Carlóban** – A *Don Carlos* második, hat rézmet-szettel díszített kiadására utal. (Leipzig, Georg Joachim Göschen, 1802.)

40 **scén** – (gör.–lat.) jelenet

41 **aus edler Scheu** – (ném.) nemes szeméremből

44 **Jézus azt hagyta hogy legyünk mint a' gyermekek** – Lásd: Máté 18, 3.

51 **impertinentiának** – (lat.) szemtelenségnek

58–59 **kótognak** – zörögnek, kalapálnak (ÚMTsz. III, 514.)

65 **Weiblichkeit** – (ném.) női természet

68 **MEIN POSA** – (ném.) én Posám

69–70 **W[esselényi] Patakon a' Vályi Nagy Fer[encz] szobájában azt íránakem** – Wesselényi Miklós – Kazinczy Ferencnek, 1814. nov. 6. = *KazLev*, XII, 157.

72 **Europának Isteneit látta Buda** – A bécsi kongresszus két koronás résztvevőjét, III. Frigyes Vilmos porosz királyt és I. Sándor orosz cárt látta vendégül I. Ferenc osztrák császár 1814 októberében Pest-Budán.

76 **princeps juventutis hungaricaet** – (lat.) a magyar ifjúság vezetőjét (szó szerint: 'első a magyar arisztokrata ifjúság soraiban'). A „princeps juventutis” az antik Rómában eredetileg az arisztokrata ifjak lovasversenye vezetőjének a címe volt, később így nevezték az ígéretes ifjakat, majd ebből lett a császári trónörökösök megnevezése.

99 **Lasztócson** – Lasztóc, Zemplén vármegyei község (ma: Lastovce). Szemere Pál feleségének özvegy édesanyja lakott itt.

176. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak
1814. nov. 23. előtt
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A 2. f. verzóján gazdasági feljegyzések és számítások. Az 1.f. rektójának felső szegélyén: „V.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

ÚMM, 1860. aug. 83–84. (Közli: TOLDY Ferenc)

A magyarázó jegyzeteket lásd a 177. levél apparátusában.

177. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak
Nikla, 1814. nov. 23.

Kézirat

A romániai Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár – Arhivele Naționale Direcția județului Cluj. A Zsibói Wesselényi család iratai. Wesselényi Miklóshoz írott levelek. 133. cs. 4-r, 2 f, beírva 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1.f. rektójának felső szegélyén pecsét: „Erd. Muz.-Egyl. Kvt B. Wesselényi-család levéltára.” A jobb felső sarokban piros ceruzával: „I”, alatta ceruzával a levél dátuma. Fóliónként a rektón ceruzás számozás: 552–553. A 2. f. verzóján rájegyzések: „Berzsényi 814” és „2.”

Megjelenés

1. Történeti Lapok 1874, 43–44. (Közli: PAPP Miklós.) 2. BERZSENYI 1938, 43–45.

Magyarázatok

36–37 **Gr. Festetits Györgyvel véletlen össze találkoztán** – Erről lásd még a 180. levelet.

37–38 **igen örült hogy Téged látni szerencséje volt** – WESSELÉNYI Miklós és kísérői olaszországi utazásukról hazatérőben 1814 szeptemberében Nikla után Keszthelyre, majd Sümege és Dukába látogattak. Lásd: Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencek, 1814. szept. 27. = *KazLev*, XII, 115.

38 **az ifjú Gróf** – gr. FESTETICS László (1785–1846), Festetics György fia, Bécsben, majd Pesten nevelkedett, ezidőtájt többnyire Bécsben tartózkodott. Berzsenyi hozzá írt ódáját lásd a 36. levélben. Pályájáról lásd: KURUCZ György, *A Festetics család története 1848-ig* = FÜLÖP 1996, 55–84. Itt: 81–84.

41 **Georgiconi Examenre** – A keszthelyi Georgikon nyilvános vizsgájára.

46–47 **monyasokért** – Ménekért, hímnemű lovakért. Mony a. m. 'here' vagy 'hímvessző'. (ÚMTsz. III, 1298–1299.)

178. Berzsenyi Dániel – Thulmon Pálnak (?)

Nikla, 1814. nov. 29.

Kézirat

PIM Kt., V. 4713/150. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. bal felső sarkában számozás ismeretlen kéztől: „19.” Alatta világoskék tintával: „L 177”. A fóliók az alsó szegélyen ismeretlen kéztől ceruzával számozva. Az 1. f. rektóján bal felső sarokban piros tintával: „16674-D”. (Az egykori sümegi Állami Darnay Múzeum jelzete.) Ugyanitt a bal alsó sarokban a PIM pecsétje. A 2. f. rektóján a sarkokban piros pecsétviasz maradványai. A bal alsó részen rájegyzés tintával: „Emlékek Bersenyi Daniel kedves[?] Bátyámtól.” Alatta ceruzás feljegyzés: „Thulmon Pálnak. kir. táblai bíró generalis perceptor”.

Megjelenés

1. KÖVÁRY KAFFEHR 1896, 46–47. (Közli SZENTMÁRTONI DARNAY Kálmán, a címzett megnevezése nélkül.) 2. BERZSENYI 1938, 42. (A közlés a versek szövegét nem tartalmazza.)

Magyarázatok

2 **Kedves Barátom!** – A címzettet Merényi Oszkár kiadásában Horváth József Elekkel azonosította, a levél egy célzása alapján. (BERZSENYI 1938, 103.) Ennek a megfeleltetésnek azonban ellentmond, hogy Berzsenyi a levél címzettjétől a neki kikölcsönzött „Museumot”, azaz valószínűleg az Erdélyi Múzeum első füzetét kéri vissza, márpedig ez Horváth József Eleknek már megvolt, előző levele tanúsága szerint. (Lásd a 170. levelet.) Továbbá Horváth következő, 1815. jan. 2-i levele biztosan nem a jelen levélre válaszol. (Lásd a 183. levelet.) A levél 2. fóliójának rektóján olvasható, idegen kéztől származó ceruzás „Thulmon Pálnak. kir. táblai bíró generalis perceptor” rájegyzés vonatkozhat ugyanakkor egy másik, ám eddig számon nem tartott levelezőpartnerre is. THULMON Pál (1785–1855 előtt) Berzsenyinek a Somogy megyei Sörnyén élő unokatestvére (nagynénjének,

Berzsényi Teréznek a fia, vö. NOSZLOPY 1910, I. tábla és NAGY IVÁN XI, 183.) volt, akit a levelezés többször említ. (Lásd a 212., 250. és 324. levelet.) A soproni líceumban tanult, 1800 és 1802 között a magyar társaság tagja volt. (BODOLAY 1963, 718.) 1813-tól Somogy vármegye adószedője, az 1817. okt. 8-i megyei nagygyűlésen főadószedőnek választották. Kis János emlékezése szerint 1829-ben, Somogyban tett püspöki egyházlátogatásakor „Thulmon Pál táblabíró” sörnyei házában találkozott Berzsényivel. (Kis 1846, 114–115.) Thulmon Pálról lásd még: NOSZLOPY Tivadar, *Thulmon Jozéfa* = THULMON 1895, 3–4.

3 **Aloém** – Afrikában és a mediterráneumban őshonos növényfaj. Az aloé a hiedelem szerint száz évenként csak egyszer virágzik.

4 **bilinkeket** – Csenevész, fejletlen szőlőfürtöket. (ÚMTsz. I, 482.)

44 **Museumot** – Utalhat az Erdélyi Múzeum folyóirat első, 1814-es évszámú füzetére.

179. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak *Nikla, 1814. dec. 15.*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. 2. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „7.)” Az 1. f. rektójának és a 2. f. verzójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 43. (A versek szövegét nem közli.)

Magyarázatok

7 **Pimplai szálakat** – A. m. „költői darabokat”. Pimpla vagy Pimpleia antik makedón város, a hagyomány szerint a legendás dalnok, Orpheusz szülőhelye.

33–34 **Flaccusi Epistoláját a’ Muzeumban** – VITKOVICS Mihály, *Székes-Fejérvári Horvát István Barátomhoz*, ErdMuz, 1814/I, 43–45. Az episztola a vidéki életet dicsőíti, akárcsak Horatius egyik műve. (*Episztolák*, I, 14.) Berzsényi Vitkovicshoz írt episztolájában is utal a költeményre. (BERZSENYI Dániel, *Vitkovics Mihályhoz 1815.* = BERZSENYI 1816, 192.)

180. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1814. dec. 15.

Kézirat

Nem ismert. Döbrentei jegyzete szerint: „Csak ez egy levelét találtam [Berzsényinek] saját kezével Kazinczyhoz a kapott csomóban, mellybe hogy jött a többtől megválva, nem tudom.” (BERZSENYI 1842/III, 48.) Döbrentei a Berzsényi-örökösöktől kapta meg Kazinczy Berzsényihez írt leveleinek kéziratcsomóját, melynek darabjai jelenleg az MTAK Kézirattárában találhatóak. A csomóba keveredett Berzsényi-levelél további sorsa ismeretlen. A levélhez Berzsényi mellékelte *Dukai Takács Judithoz* című episztoláját. Ez a kézirat jelenleg nem ismert.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 48–50. (Alapszöveg.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 269–270. 3. *KazLev*, XII, 259–260. (2801.)

Magyarázatok

3–4 **ismét epistolát próbáltam** – Mint a levél szövege valószínűsíti, a *Dukai Takács Judithoz* írt episztolát küldte mellékelve.

5 **Már két kis versem nem méltattad figyelmedre** – Valószínűleg *A Bonyhai Grotta* és a *Báró Wesselényi Miklós' képe* című versekre utal, melyeket egy elveszett levelében küldött meg Kazinczynek.

7 **actusát** – (lat.) tettét

7 **meg fogod tőlem** – megtagadod tőlem

11–12 **szép értéke legalább megér hetven ezeret** – Utalás Dukai Takács Judit várható hozományára.

18–19 **Török Magdolna** – Telekesi TÖRÖK Magdolna, az 1692-ben elhunyt Thulmon Mihály felesége, Berzsényi édesanyjának, Thulmon Rozáliának a dédanyja. (NOSZLOPY 1910, 11.)

19 **Jóbanyámrol** – öreganyám/szépnyám révén

21 **Pogány** – Berzsényi apai nagyanyja, Tallián Krisztina révén állt rokonságban a Csebi Pogány famíliával. (NOSZLOPY 1910, 11.)

22 **Döbrenteinek mint Berzsényi** – Lásd a 113. levelet és jegyzetét.

22 **Szentmiklóssynak mint Sándor** – Szentmiklóssy Alajos édesanyja szlavniczai Sándor Krisztina volt. (Lásd a 173. levelet.) Berzsényi Dániel nagynénje, BERZSENYI Katalin (1742–?) Sándor Lászlóhoz ment feleségül, s ezek szerint a két Sándor család között rokonság feltételezhető.

26 **interessének** – (ném.) kamatának

25–26 megállék Keszthelyen, a grófnál lévő hatodfél ezer forintom
interessének felvevására – Keszthelyen működött a Festetics-uradalom egyik fő-
vagy hitelpénztára (*crediti cassa*). Erről lásd: KURUCZ 2013, 139–144.

38 **superstitiose** – (lat.) babonásan

41 **materiálékat** – (ném.) anyagot, témát

181. Bilkei Pap Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1814. dec. 18.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 120. Egész ívrét papíron, 2 f. Beírva: 1. f r/v. A cím-
zés az 1. f. verzójának alsó szegélyén. Az 1. f. rektójának feső szegélyén: „a)”,
mellette a jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektót alsó szegé-
lyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3 **A' Magyar Társaság** – A pesti központi papnevelő intézetben 1814-ben
alakult társaság, melynek Guzmics Izidor is tagja volt. Eredeti és fordított műve-
ken dolgoztak, például Guzmics és Bilkei közösen írtak egy vígjátékot, melyet a
növendékek elő is adtak, azonban csak egyetlen kiadványuk jelent meg, benne
Guzmics regéjével és Farkas József fordításával. (*Két koszorús delinke*, Pest,
Trattner János Tamás, 1814.) Vö. ZOLTVÁNY 1884, 43 és BODOLAY 1963, 156–
158. Ők lesznek a címzettjei *A' Pesti Magyar Társasághoz* című episztolának,
melyet Berzsényi 1815. márc. 2-án küldött el Kazinczynak. (190. levél)

6–8 **az említett verseknek uj, 's az előbbinél hivebb, 's fényesbb kiadásá-
val szándékozik megjeleni** – BILKEI PAP Ferenc a kiadás tervét 1814. dec. 23-
án közölte Festetics Györggyel is, támogatást kérve Berzsényi képének rézbe
metszetéséhez, Festetics azonban nem állta a kívánt költségeket. Lásd: KOSTYÁL
1969, 482–483.

15 **ekkédig** – (rég.) ez ideig

22–23 **eggy nyomót sem teend** – egy tapodtat sem fog tenni

182. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek
1815. jan. 2. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi Horváth József Elek 1815. jan. 2-án. (183.)

183. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek
Bogát, 1815. jan. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 4-r, 2 fol. Beírva r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „3.” A jobb felső sarokban a levél dátuma kék ceruzával. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

5 **kedves Leveled** – Berzsényi egy elveszett levelére utal.

7 **Gróf Sigraynak, annak kit te hallottál, és csudáltál** – Nem ismert, hogy Berzsényi milyen alkalomból hallotta beszélni gróf Sigray Józsefet. Berzsényi még gyerek volt, amikor a fiatal Sigray 1787 és 1790 között Vas vármegye alispánjaként működött, ezután országos hivatalokat vállalt, majd évekig ivánci birtokán élt visszavonultan. (Sigray életrajzát lásd: HORVÁTH 1831; emlékezetéről a vasi nemesség körében: 79–80.)

7–8 **kit a' Haza-is több ízben hallott Gyülekezetében** – SIGRAY József Vas vármegye követe volt az 1805-ös és 1811–12-es országgyűléseken. (Vö. *KazLev.* XII, 621–622.)

10 **Dietai Acták** – (lat.) országgyűlési iratok

11 **Diáriumát** – (lat.) naplóját

24–25 **Ösztönöz Dudink által, hogy ama' jutalom elnyerésére írjak én-is egy Szomorú Játékot** – Az Erdélyi Muzéum drámapályázatáról van szó. Horváth 1816 és 1819 között írt egy történelmi drámát *Bánk bán* címmel, mely azonban életében nem jelent meg. (*Bánk bán: Tragédia a XIX. század elejéről*, kiad., bev. KÖMÍVES Kolos, Szombathely, 1929.) Lásd még: HORVÁTH János, *Berzsényi és íróbarátai* = HORVÁTH 2007, 550–551.

47 **Hymen** – (gör.) a házasság istene

111 **Gróf Csáki Justinának** – báró SKERLEcz Józsefné szül. gr. CSÁKY Jusztina (1787–1845)

184. Wesselényi Miklós – Berzsenyi Dánielnek
Zsibó, 1815. jan. 2.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának felső szélén fekete tintával: „v.)” és „f.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A fóliók jobb széle kissé sérült, de ez a levél olvashatóságát csak egy helyen befolyásolja: ott a hiányzó betűt értelem szerint pótoltam szögletes zárójelek közt.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug., 85. (Közli: TOLDY Ferenc) 2. MERÉNYI 1976, 358.

Magyarázatok

16 **Képem** – Berzsenyi B. *Wesselényi Miklós' képe 1814* című epigrammája.

185. Helmecezi Mihály – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1815. jan. 7.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A 2. f. verzóján Berzsenyi tollpróbái. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „8.)”. Ugyanitt a bal szélén kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

8–9 **rigorosumokat kell adni a' Doctori laureára** – (lat.) szóbeli vizsgákat kell tennie a doktori cím elnyerése érdekében

16 **epiphonemalis** – (gör.) felkiáltás-szerű

42 **sanctiót** – (lat.) jóváhagyást

43 **pasquillizációra** – (ol.) kigúnyolásra, gúnyirat készítésére

44 **Márton Józsefet a' Genitivustagadó Grammaticust** – MÁRTON József Bécsben élő magyar nyelvész, nyelvtanár, tankönyvíró, lapszerkesztő. (Lásd a 44. levél jegyzetét.) *Versuch einer ausführlichen praktischen ungarischen Sprachlehre für Deutsche* című, először 1810-ben megjelent munkájában kifejtett álláspontja szerint „az -é-vel [mint birtokjellel] ellátott főnévi alak nem genitívusz, hanem valódi nominatívusz”. (ÉDER 1998, 296.) Nézete kiváltotta Kazinczy rosszállását is: „Kis Imre a' Saletrom Inspector az elmúlt hónapban közlé velem néhány leveleit a' Márton nyomtatás alatt való Grammaticájának. Nincs erőm megolvasni azt a' csásogságt. A' Declinatiók Paradigmáiban a' Genitivust nak-kal végzi 's így a' Dativust is, 's vitatja, hogy a' Magyarban nincs más Genitivus. Illyen Professzorok' kezébe akadt a' Nyelv tanítása, a' Révai örökje!” (Kazinczy Ferenc – Horvát Istvánnak, 1810. jún. 1. = *KazLev*, VII, 486.)

51 **solenniter** – (lat.) ünnepélyesen

52–53 **követgetéseire** – megkövetéseire, bocsánatkéréseire

58–59 **Kazinczynknak egy hozzá szóló levelét** – Valószínűleg erről a levélről van szó: Kazinczy Ferenc – Tatay Jánosnak, 1813. máj. 24. = *KazLev*, X, 382–386.

186. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1815. jan. 10.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. (4-r. 2 f. Beírva: r/v, a rektókon az MTAK pecsétje) és M.I.L. 4-r. 118. (4-r, 1 f. Beírva: r. A rektó felső szegélyén: „5.”), alsó szegélyén az MTAK pecsétje.)

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 186–188. és 270–271. 2. *KazLev*, XII, 313–315. (2826.)

Magyarázatok

10 **a' Religiók eránt** – Lásd a 138. levelet.

12 **leveledet** – Lásd a 180. levelet.

18 **mi Aprílben egyg útát teszünk Bécsbe** – Kazinczy 1815. ápr. 25-én ért Bécsbe. Ottani tartózkodásáról írt visszaemlékezését lásd: KAZINCZY 2011, 197–199.

29 **Títuszt, Themistocleszt** – Kazinczy A' Títus' *Kegyelmessége és Themistocleszt* című Metastasio-fordításai. A két színdarab nem került be a kiadásba. Első megjelenésük: KAZINCZY 2009a, 9–40 és 41–70.

29 **Bouffler' Leveleit** – Stanislas Jean de BOUFFLERS (1738–1815) francia államférfi és író. *Lettres à ma mère sur la Suisse* (1770) című művének fordítása nem került be a kiadásba. Vö. a 358. levéllel.

30–31 **Rigó Jonathánt** – MOLIÈRE A' *botcsinálta Doktor (Le Médecin malgré lui)* című komédiája, illetve annak címszereplője Kazinczy fordításában. Csak Kazinczy halála után jelent meg. Vö. KAZINCZY 2009a, 370–374.

37 **ezt az Epigrammát** – Címe: *Különbség*

52–53 **Gróf Török Lajoshoz és Nagy Gáborhoz** – KAZINCZY Ferenc, *Gróf Török Lajoshoz*, ErdMuz, 1815/II, 93–97.; *Nagy Gábor barátomhoz*, ErdMuz, 1815/II, 97–100.

54–55 **Virág Poem[ái] Thalia, Euryd[ice] és a' Kis Horátza, recenseálva általam** – Kazinczy ezen munkái nem jelentek meg az Erdélyi Muzéumban.

55–56 **a' Bécsi Annálisokból** – [KAZINCZY Ferenc], *Horátzius' Levelei Wielandnak magyarázó jegyzéseivel. Fordította Kis János. Első Kötet*, *Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume*, 1812, II, 187–196.

58 **malignitással** – (lat.) rosszindulattal

61 **epigrammomat** – *A tusázó* (KAZINCZY 1998, 124.)

66 **Wesselenyi** – id. báró WESSELÉNYI Miklós (1751–1809)

66 **Spisich** – SPISSICH János (1745–1804) Zala vármegye alispánja és országgyűlési követe, a zalaegerszegi szabadkőműves páholy vezetője, költő.

76–77 **Stultorum regum et populorum continet aestus** – „hogy fortyantak fel buta népek, vad fejedelmek” (HORATIUS, *Episztolák*, I, 2, 8., ford. BEDE Anna.)

85–86 **egy Dissertatiót de formatione verbor[um] hungg.** – Értekezést a magyar igék képzéséről: BEREGSZÁSZI NAGY Pál, *Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyarica*, Pest, Trattner János Tamás, 1815.

88 **Eggy Úr** – léczfalvi KANYÓ László (1767–1815) kormányzósági titkár, árvaszéki számvevő. Vö. Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, 1814. dec. 27. = *KazLev*, XII, 288.

89 **Batrachomyomachiáját** – *Homeros Batrachomyomachiája*, [ford. VÁLYI NAGY Ferenc], Sárospatak, Szentés, 1809.

187. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak
Nikla, 1815. január 15.

Kézirat

OSZK Kt. Fond 113/69. 8-r, 6 f., autográf oldalszámozással 2-től 10-ig, és 15-től 16-ig. A 11–14. oldal (2 fólió) hiányzik. Az 1. f. rektójának felső szegélyén rájegyzés ismeretlen kéztől: „Berzsényi B Wesselényi Miklóshoz.” Alatta más kéztől: „Küldé Döbrenteinek”. Lentebb az OSZK Kézirattárának növedéki bélyegzése, benne a beszerzés éve: 1969. Felette ceruzás jegyzés: „Fond 113/69”. Ugyanitt jobb oldalon elmosódott pecsétnyomat, felirata: „A Pozsonyi Ágost. Hitv. Evang. Egyház kéziratárának pecsétje”. A kéziratból hiányzó 2 fólió tartalma kikövetkeztethetően a következő volt: *A' Pók* című fordítás utolsó két és fél bekezdése, *A' Kani'sai Ibrahim Basanak Levele Csebi Pogány 'Sigmondhoz* című szövegközlés (vö. a 188. levéllel), illetve *A' Temető* című költemény első két verszaka. Ezen, az Erdélyi Muzéumba szánt írások közül a folyóirat csak a 17. századi levelet közölte, s valószínű, hogy éppen a közlés céljából emelték ki a hiányzó két fóliót a levélből. Figyelembe véve a kipótolható szövegrészek mintegy egy fóliónyira tehető terjedelmét, s azt a tényt, hogy a levélből két fólió hiányzik, elképzelhető, hogy más szöveget is tartalmazott még a levél, ez azonban jelenleg nem bizonyítható.

Megjelenés

1. ItK, 1893, 360. (Közli: KVACSALA János.) 2. BERZSENYI 1979, 725–726. (Mindkét közlés csak a levélszövegre terjed ki.)

Magyarázatok

33–34 **Döbrenteihez küldött Epistolámat** – Lásd a 188. levélben.

188. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
1815. jan. 15. körül

Kézirat

MTAK Kt. K 660. 8-r, 4 fol. Beírva: r/v. Az oldalak felső szegélyén 2–6-ig autográf lapszámozás. A levél Berzsényi *Somogyi Kupa* címen ismert drámatörredékének kézírataival van egybekötve. A fóliók jobb alsó sarkában ceruzás számozás 48-tól 51-ig. Az 50. f. rektójának és az 51. verzójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 52–53. (Az episztola szövege nélkül.)

Magyarázatok

106 **rokonom** – Lásd a 113. levelet és jegyzetét.

114–116 **a' Kanisai Basa' levelét és még egy Leánykának magános beszédét, németből fordítva, meg küldöm Wesselényinknek** – Lásd a 187. levelet.

120 **Szabó András Értekezéseit** – SZABÓ András (?–1817), Teleki László gyermekeinek nevelője, velük együtt a göttingai egyetemet is megjárta. Utóbb az ifjú Wesselényi Miklós egyik nevelője, majd élete végén a marosvásárhelyi Teleki Téka könyvtárosa és az ottani kollégium professzora. Értekezése három részletben jelent meg az Erdélyi Muzéum füzeteiben (*Philosophiára vezető értekezések*, ErdMuz, 1814/I, 90–113, 1815/II, 53–93, 1815/IV, 46–90.) A populárfilozófiai tanulmány hatásáról Berzsenyire lásd: FÓRIZS 2009, 246–253.

127 **rapsodistákat** – (gör.–lat.) Itt: csapongó menetű irodalmi vagy tudományos művek szerzőit.

133 **Atyáddal Uj faluban** – Döbrentei Gábor atyja, DÖBRENTEI Lajos (1761–1840) a Vas megyei Uraiújfalu evangélikus lelkésze volt.

133–134 **Barcza Istvánnál** – BARCZA István (1777–1851) Vas vármegyei földbirtokos, Berzsenyi unokatestvérének, Gömbös Zsuzsannának a férje. Gömbös Zsuzsanna édesanyja, Thulmon Krisztina, Berzsenyi Dániel édesanyjának a húga volt. Barcza Istvánt Döbrentei Gábor is említi mint Berzsenyi „táblabíró szomszéd birtokostársát”, akivel közvetlen jó viszonyt ápolt. (DÖBRENTEI Gábor, *Néhány adat a költér életrajzához* = BERZSENYI 1842/I, XLIV.) Noszlopy Tivadar szerint Barcza István Pusztakovácsiban lakott és anyai ágon Berzsenyi rokona volt. (NOSZLOPY 1910, 29.) Gyimesi Imre kutatásai szerint azonban a Niklához közeli Pusztakovácsiban élő Barczák nem álltak rokonságban Berzsenyiékkel és közöttük ekkor nem volt István nevű: az Uraiújfaluban vagy Magyargencsen élő Barcza István pedig nem mondható Berzsenyi szomszédjának. Barczával Berzsenyi pereskedett az 1820-as évek elején, egy birtokügylettel kapcsolatos adósság kiegyenlítését szerette volna elérni. (Lásd Berzsenyi 1821. febr. 14-i keresetlevelét a *Függelékben*.) Az ügy még az 1830-as évekre sem rendeződött. Lásd a 370. levelet és jegyzetét.

134 **zöld öregségének** – „Cruda deo viridisque senectus”. VERGILIUS, *Aeneis*, VI, 304. Viruló öregség.

136 **Dukában Dudinknál is** – Berzsenyi 1814. nov. 14-én látogatta meg Dukai Takács Juditot. Erről Judit beszámolt Döbrenteinek 1814. dec. 23-i levelé-

ben: „14^{dk} Novemberben a' halhatatlan Berzsényi volt nálunk, Isteni mód mulattuk magunkat, sokáig tárgyai voltatok beszélgetésünknek vacsora után verseimet kívánta látni mutatám néki először B. Vesselényihez iratát,[!] ebben azt találta hogy két vers, egyet fest t. i. szint úgy tündöklök szép 's nagy sat. második, Vesselényiben látok egy Haza Oszlopát – mindenikben a' Nap és a' tenger jön elé. Azért az egyikét ki hagytam, másodsor azt mondá hogy ezt tegyem végső versnek Árpád hiv onokája, – s. t. Nézd által Te is Kedves Barátom 's ha találsz benne ki irtani valót ird meg 's ismét fogom váltaztatni,[!] mert valóban a' Tárgy meg érdemi hogy tökéletes légyen, mutatám néki a' Hozzád iratát, 's ez igen is minden munkáim felett tetszet néki csak épen az nem ami nekem leg inkább tetszik 's néked is csak azon örülök hogy meg egyezünk, – Estve jöttél onnét hol narancsak érnek. – ezt változtassam meg mondá; én az ő kedvéért meg tettem, de most ismét vissza irom, – Csányi Sófi sir halmánál, igen tetszet néki 's azt mondá hogy azt igen el találtam, az agg ró'sán kívül.” (MTAK Kt., M. Irod. Lev. 4-r 55/II.)

189. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1815. febr. 9.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A 2. f. verzóján rájegyzés Berzsényitől: „Kedves Uram! Bátyám!” Mellette ceruzával ismeretlen kéztől: „Ez Berzsényi írása”.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 189. 2. *KazLev*, XII, 384–385. (2854.)

Magyarázatok

5–6 **ezt írja Döbrentei** – Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, 1815. jan. 24–25. = *KazLev*, XII, 357–358.

11 **phantazíroz** – (ném.) képzelődik, önkívületben félrebeszél, delirál

190. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
1815. márc. 2.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. sz. 8-r, 4 f. Beírva: r/v. Autográf oldalszámolás 2–7-ig a lapok felső szegélyén. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „29.)”

Megjelenés

1. BERZSENYI/KAZINCZY 1860, 190. 2. *KazLev*, XII, 425–426. (2876.) A kiadások elhagyják A' *Pesti Magyar Társasághoz* című episztola szövegét.

191. Horvát István – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1815. ápr. 18.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A 2. f. verzóján Berzsényi kezétől: „Mindent tudni jó és hasznos / semmit pedig nagyon bajos”. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „b.)”, ugyanitt a jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

ÚMM, 1860. aug., 78–79. (közlő: TOLDY Ferenc)

Magyarázatok

3 **Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás Védelmét** – HORVÁT István, *Nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás híres magyar királyoknak védelmeztetések a' nemzeti nyelv ügyében: Tekéntetes, tudós Schwartzner Márton úr vádjai, és költeményei ellen*, Pest, Trattner János Tamás, 1815. A munkában Horvát vitába száll Schwartzner Mártonnal, egykori egyetemi diplomatikatanárával, azt az álláspontot védelmezve, hogy Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás szerepet juttattak udvarukban a magyar nyelvnek is.

9–10 **gondoskodásunkat** – aggodalmunkat (CzF. II, 1088.)

14 **Chimærát** – Szörnyalak a görög mitológiában, elől oroszlán-, hátul kígyó-, középen kecsketesttel. A Pégaszoszon lovagló Bellerophontész ölte meg.

15 **három év folytában adtam ki Magyar Dáma Kalendariumot** – A Horvát által kiadott szépirodalmi almanach háromszor jelent meg: Magyar dámák kalendáriomja: Uj Esztendői ajándékul a' szép Nem számára, Pozsony, Wéber

Simon Péter, 1812, 1814, 1815. Több nem jött ki, így az a tervezett negyedik kötet sem, amelybe Horvát munkákat kért Berzsenyitől. Az 1814-es kötet közölt egy verset Berzsenyitől *Fanni Emlékezete* címmel. (111–113.) Ez a *Fannim' emléke* című költeménnyel azonos, mely Berzsenyi 1813-as verseskötetében jelent meg először.

23 **Lórid** – Berzsenyi A' remete című regéjére utal, ennek hősnője Váradi Lóri.

33–34 **Spectabili ac Perillustri D[omi]no Stephanus Horvát Excelsi officii Jud[ic]i Curiae Regiae Secretario Pestini** – Tekintetes és Nemzetes Horvát István Úrnak, a Magasságos Királyi Kúria Bírói Hivatala Titkárának.

192. Berzsenyi Dániel – Sárközy Istvánnak 1815. ápr.–máj.

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, 1815. jún. (*KazLev*, XII, 555.)

193. Horváth József Elek – Berzsenyi Dánielnek Ivánc, 1815. ápr. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A 2. f. verzóján Berzsenyi ceruzás gazdasági följegyzései. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „4.)” A jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét fölió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6 **ifjú Skerleczzel** – báró lomniczai SKERLE CZ Károly (1793–1863), 1833–38 között Baranya vármegye főadószedője, (NAGY IVÁN, X, 243.), császári és királyi kamarás.

8 **Commissióhoz** – (lat.) Bizottmányhoz. Sigray József 1813 és 1815 között az olaszországi hadsereg ellátásáért felelős királyi biztosként működött, itt az általa irányított szervezetről van szó.

10 **Actuáriusi** – (lat.) jegyzőkönyv-vezetői

15 **Sárközy Perceptor Úr** – SÁRKÖZY István (lásd a 13. levél jegyzetét), Somogy vármegye főadószedője (generalis perceptor).

16–17 **örömmel sieténk a' Gróffal oda, de reménységünkben megcsalván ott nem találánk** – Erről Sárközy István így számolt be Kazinczynak: „Május elein[!] volt nálom Gr. Sigray József hajdani Baráttal, mint a' Transportok Dolgába ki rendeltetett K: Commissariussal, actuarius képpen Horváth Jos.-Elek, vagy másképp esméretesebben Szombathelyi Hýmen. Ennek versei nékem sokkal jobban tetszenek mint a' Himfié. Előre meg ígérte és izente Sigray, hogy fölöstömre jön hozzám és egy pipa dohányra, azért magamhoz citáltam Berzsényi Danit is, de ő a' Terminus után úgy írt mintha mástól tudta volna meg ide jövedeleket, 's követte azokat, hogy Dolgai miatt el-nem jöhet, pedig szerették volna személyesen őtet esmérni.” (Sárközy István – Kazinczy Ferencnek, [1815. jún.] = *KazLev*, XII, 554–555.)

194. Berzsényi Dániel – Dukai Takács Juditnak
1815. máj. 10. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Dukai Takács Judit – ismeretlennek, [1815] = MTAK Kt. M.I.L. 4-r, 55/II, 353. fol.; Dukai Takács Judit – Döbrentei Gábornak, 1815. máj. 29. = MTAK Kt. M.I.L. 4-r, 55/II, 384/v fol.

195. Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak
Nikla, 1815. máj. 15.

Kézirat

OSZK Kt. Levelestár. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának felső szegélyén a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának pecsétje, illetve piros tintás rájegyzés: „Mikla, 1815. máj. 15.” A 2. f. verzőjének jobb felső sarkában rájegyzés: „ddⁿ 15de Maji Aⁱ 1815.” Ugyanitt a bal alsó sarokban a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának pecsétje, jobb oldalon pedig lila színű körpecsét, felirata: „Horvát Árpád könyvtára: Szentiváni Dr. Mészáros Károly ajándéka 1896.” Ez alatt a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára kézirattári növedéki bélyegzője, beleírva a beszerzés éve: „1896”.

Megjelenés

1. Századok, 1879, 87. (Közli: HORVÁT Árpád.) 2. BERZSENYI 1938, 45–46.

Magyarázatok

4 nagy tudományi munkádat – HORVÁT István, *Nagy Lajos, és Hunyadi Mátyás híres magyar királyoknak védelmeztetések a' nemzeti nyelv ügyében: Tekéntetes, tudós Schwartner Márton úr vádjai, és költeményei ellen*, Pest, Trattner János Tamás, 1815.

17–18 **elementumit** – (lat.) alkotórészeit

22 Szemerénk Czinke' ostobaságot meg mutatta – CZINKE Ferenc (1761–1835), 1808-tól a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanszéket vezette. Az utalás következő művére vonatkozik: *Az új Holmi, I. Tsomó, Papagénó bodzafurullya egy hevenyjében penderített szatira vitézi versekben felelet gyanánt a' rhythusok vagy is cadentziás versek a' minapi védelmezőjének*, Pest, Trattner Mátyás, 1810. Erről Szemere Pál álnéven lesújtó recenziót adott ki: KÉPLAKI Vilhelm, *Az Új Holmi' első csomójának kritikai megítéltetése*, Pest, Trattner Mátyás, 1810.

24 Svartner – SCHWARTNER Márton (1759–1823) statisztikus, a pesti egyetemen az oklevél- és címertan tanára.

26 történetből – Véletlenül. (ÉrtSz. VI, 788.)

26 Ürményi – ÜRMÉNYI József (1741–1825) országbíró, akinél Horvát titkárként állt alkalmazásban.

31 invita Minerva – Minerva ihletése nélkül. (HORATIUS, *Ars poetica*, 385.)

33 aloe – Lásd a 178. levelet és jegyzetét.

34 bilingeket – Csenevész, fejletlen szőlőfürtöket. (ÚMTsz. I, 482.)

196. Berzsenyi Dániel – Helmeczi Mihálynak

Nikla, 1815. máj. 30.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r 1 f. Beírva: r. A rektó bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma, ugyanitt középen: „8.)” A rektó alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 46–47.

Magyarázatok

4–5 ezen kevés új darabjaimat – A levél mellől hiányzik a melléklet. A megküldött versek között volt a *Helmeczi Mihályhoz* című episztola. (Vö. Helmeczi Mihály – Kazinczy Ferencnek, 1815. jún. 29. = *KazLev*, XII, 553.) Ta-

lán ezzel a levéllel küldte el Berzsenyi A' *Vandal Bölcsesség* című verset is, melynek kézírata Kazinczy hagyatékában őrződött meg. (MTAK Kt. M. I. L. 4r 44. 187 r/v)

197. Berzsenyi Dániel – Helmeczi Mihálynak
1815. máj. 30. és júl. 5. között

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r 6 f. Beírva: mindegyik f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával: „K[élet] n[élkül]”. Ugyanitt közepén: „12.” Mindegyik fólió alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 47–52.

Magyarázatok

10 **Tarlott, nem Torlott** – *A' közelítő tél*, 1. vsz. 2. sor. A levél utalásai az 1813-as kiadás lapszámainra vonatkoznak, e kiadás szerint adom meg a továbbiakban a műcímeket is.

12 **te szeretett Camoena** – *Az én osztályrészem*, 6. vsz. 1. sor.

14 **Isteni nem Istenibb** – *Az én műzsám*, 7. sor

15 **És tí esti szelek** – *Chloe*, 4. vsz. 2. sor

16 **Az első verset változtasd így** – *Egy szilaj leánykához*

21 **a' kis báránynak Kazinczynknak nem tetszik** – Lásd a 12. levelet.

23 **vers** – (itt:) versszak

36 **Nem Nini, hanem Chloe** – *Ninon*, 1. sor.

40 **Ugy nvögdélsz. Mint** – *Ninon*, 3. sor.

43 **Vágyaidnak** – *A' szerelem*, 2. vsz. 3. sor.

49 **Körül** – *A' tudományok*, 2. vsz. 7. sor.

50 **Égiszes Tündér** – *A' tudományok*, 5. vsz. 1. sor.

51 **A' földre szállni** – *A' tudományok*, 5. vsz. 3. sor.

52 **A' második vers jobb lesz így** – *Felső-Büki Nagy Pálhoz*

60 **Huraimra nem Kobozomra** – *Horatiushoz*, 4. vsz. 2. sor.

61 **Nem Nyughelvére** – *Az élet' dele*, 1. vsz. 4. sor

63 **Nem Hú szívünk** – *Búcsúzás Kemenes-aljától*, 6. vsz. 1. sor

75 **A' mig hősi bibor süveg** – *A' felkölt nemességhez*

78 **energia** – (gör.) retorikai kategóriaként 'képszerű, élénk kifejezőmód'. Vö. a 43. levéllel és jegyzetével.

- 80 **Leomlom, 's Áldozok** – Vesselényi' hamvaihoz, 1. vsz. 1. sor
- 81 **Villáma, nem Villámja** – Gróf Festetics Lászlóhoz, 10. vsz. 3. sor.
- 82 **Nem Hósek' hanem Bajnok'** – Báró Prónay Sándorhoz, 2. vsz. 2. sor.
- 84 **pálvabért vett** – Báró Prónay Sándorhoz, 2. vsz. 3. sor.
- 86 **Czombaim nem Czombjaim** – Báró Prónay Sándorhoz, 3. vsz. 1. sor.
- 88 **És túlhatz** – Báró Prónay Sándorhoz, 5. vsz. 2. sor.
- 91 **az egész utolsó verset vesd ki** – Barátimhoz
- 98 **Omlom nem Omlök** – Fohászkodás, 5. vsz. 1. sor.
- 99 **görönczös** – egyenetlen (minőségű) (ÚMTsz. II, 686.)
- 99 **így igazítsd** – Lollíhoz
- 108 **A' gonosznak és gyáva sziveknek** – A' halál, 1. vsz. 1. sor.
- 110 **Epszttgeted** – A' halál, 8. vsz. 2. sor.
- 112 **A' második verset** – Mulandóság
- 117 **Mind rakásra s. t.** – Mulandóság, 10. vsz. 4. sor.
- 119 **Bánatos arczád** – Vigasztalás, 2. vsz. 4. sor. A következő két utalás a versre: 3. vsz. 1. és 4. vsz. 3.
- 127 **Törlöngetik** – Vigasztalás, 9. vsz. 1. sor. A következő utalás a versre: 10. vsz. 3. sor.
- 131 **Igy változtasd az első verset** – Nelli
- 136 **Mint egy Charis olly kellemes** – Az én kegyesem, 1. vsz. 3. sor
- 138 **Daulia** – Glycere, 3. vsz. 4. sor.
- 140–141 **Néztem az Est sugarát** – Glycere, 7. vsz. 2. sor.
- 142 **Ingerményid bimbaji** – Lilihez, 3. vsz. 2. sor.
- 143 **Te kedves ép szivednek** – Lilihez, 14. vsz. 2. sor.
- 146 **Táron áll kebelem** – A' remete
- 148 **Ismét az a' marha szó Hű!** – Esztihez
- 149 **Nem bája hevét** – A' tánczok
- 151 **Ezeknél többet nem kérnék** – Az élet' korai, 9. vsz. 6. sor.
- 152 **nihil novi in mundo** – (lat.) Semmi sem új a világon.
- 170 **Ezt az izetlen gyermekséget Himfiben láttam leg előszer 's már akkor mint gyermek undorodtam tőle** – Valószínűleg a Himfy' szerelmei 1801-es első kiadása előtt álló kiadói előszóra utal Berzsenyi. (*Elő-szó* = [KISFALUDY Sándor], *Himfy' szerelmei: A' kesergő szerelem*, Buda, A' Királyi Universitás' Betűivel, 1801, 5–8.) E kötet megjelenésekor Berzsenyi már 25 éves volt, tehát a „mint gyermek” kitétel metaforikusan értendő.

198. Asbóth János és Matkovics Sándor – Berzsenyi Dánielnek
Keszthely, 1815. jún. 7.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. A levél részleges másolata fennmaradt a keszthelyi Georgikon iratai között. (MNL OL, Festetics Lt., *Directorátusi ülésjegyzőkönyvek*, P 279/281, 1815, T. I., Concept. copia 127.) A niklai eredeti teljes másolata Merényi Oszkár hagyatékában maradt fenn. (PIM Kt, 2011.8.1.) A közlés alapja ez utóbbi másolat.

Megjelenés

KOSTYÁL 1969, 483. (A MNL OL-ban található kéziratismásolat alapján.)

Magyarázatok

5 negyed fű Tirolis Bikát – Negyedik tavaszt megért tiroli bikát.

6 ajándékba resolválni – (lat.) Ajándékba adni. Hasonló ajándékozásra példa, hogy Festetics a hozzá eljuttatott *Magyar nemzeti ének* című költeményéért 1809-ben egy paripát küldött Kisfaludy Sándornak (Vö. Kisfaludy Sándor – Festetics Györgynek, 1809. ápr. 30. = MNL OL, P 279, 1/535.) 1818-ban ugyancsak Kisfaludynak két lovat küldött. (Vö. Festetics György – Kisfaludy Sándornak, 1818. jún. 20. = MNL OL, P 279, 293. k., 128. levélmásolat).

17 **Ásboth János** – ASBÓTH János (1768–1823), mezőgazdász, a Göttingeni Tudós Társaság tagja. 1782-től Sopronban járt középiskolába, majd 1788-tól a göttingeni egyetemen természettudományokat, filozófiát és mezőgazdaságtant tanult. Az egyetem elvégzése után 1791-től Lőcsén, majd 1796-tól Késmárkon oktatott a líceumban. 1801 és 1818 között a keszthelyi Georgikon tanára, 1817-től igazgatója. Festetics Györgynek ő javasolta a keszthelyi Helikon-ünnepségek létrehozását, az első ünnepségeken előadóként is szerepelt. 1818-ban megvált a Georgikontól és Zomborba költözött, a Ferenc-csatorna Társaság kincstári bérbirtokai kormányzatának első ülnöke lett. 1820-ban a Bács vármegyei koronauradalom kormányzójává nevezték ki. Német nyelvű verseket írt. Lásd: KURUCZ 2013b.

21 **Matkovics Sándor** – MATKOVICS /MÁTKOVITS Sándor (?–?) Festetics ügyvédje. A Georgikon hallgatóinak névjegyzékében szerepel ilyen nevű személy, akiről annyi tudható, hogy 1808-ban lépett be az intézménybe. (*Georgikon 200: Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára, II, Adattár 1797–2000*, Keszthely, Dinasztia Kiadó-ház Rt., 2001, 28.)

22 **Direct[ionalis] Fiskális** – (lat.) Igazgatósági ügyvéd, a Festetics-birtok Keszthelyen működő igazgatóságának (Oeconomica Directio) tagja.

199. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek
Nikla, 1815. jún. 10.

Kézirat

MNL OL, P 279. 1815. 320/593, 92. cs. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának jobb felső sarkában: „A. III. 875.” Az 1. f. verzójának bal szegélyén a levél vételére utaló rájegyzés: „P[osta] sen[tatum]: 15. Juny 1815.” A 2. f. rektójának bal szegélyén piros ceruzával: „ad Prot. Ter II”. A 2. f. rektójának jobb felső sarkában a levéltári jelzet. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén pecsét: „Országos Levéltár”. A fóliók ceruzával számozva a rektó jobb alsó sarkában: 370–371. A levélhez mellékelt költeményekre vonatkozó határozat a keszthelyi uradalmi igazgatóság jegyzőkönyvében: „A’ versek a’ Bibliothecaba adattassanak.” (Protocollum Determinationum, Ternio Secundus, MNL OL, P 279/281. k., 320/593.) Ezek a verskéziratok nem maradtak fenn.

Megjelenés

BERZSENYI 1956, 643–644.

Magyarázatok

10 **pólyadálnak** – Bölcsődálnak. Itt: olyan költemény, amely elfedi, meghamisítja a valóságot. Lásd *A’ Temető* című versben: „Mit? ’s hát kelle nekem álmodozás, remény? / Agyváz altate vagy pólyadal engemet?” (BERZSENYI 1816, 175.)

9–11 **mint Horátz és Virgil a’ tyrannus’ szolgájától, kerítőjétől a’ pólyadálnak ’s tyrannismus kendőzésének bérét** – Horatius Augustus császárt dicsőítő művei: *Ódák*, IV. 5.; *Episztolák*, II. 1. Utóbbi mű császári ajándékot kér a költőknek az uralkodó tetteinek dicsőítéséért (225. sortól) és külön említi a Vergilius-nak juttatott ajándékot (a 246. sortól). Vergilius több munkáját császári megrendelésre készítette, s főműve, az *Aeneis* is Augustus hatalmának legitimálást célozta.

16 **nemző lelkével** – „Akik [...] lelkükben termékenyek [...], akik inkább lelkükben, mint testükben hordozzák a nemzési vágyat, azok azzal terhesek és azt hozzák világra, ami a lélekhez illik. És mi illik a lélekhez? A bölcsesség és minden más erény. Közéjük tartozik minden költő, aki műveket hoz a világra, a mes-

terek közül pedig azok, akiket feltalálóknak hívnak.” (PLATÓN, *A lakoma*, 205b–209a, ford. TELEGDI Zsigmond.)

18 **lelki oeconomiamnak** – (gör. – lat.) kb. a. m. ’lelki háztartásomnak, gazdálkodásomnak’. Berzsenyinek a levelezésben visszatérő szófordulata, a latin „oeconomia animae” megfelelőjeként. Az oikonomia terminus Arisztotelészig visszavezethető irodalomelméleti használatáról lásd: SHELL 1976.

18–19 **ezen leg újabb productumait** – A mellékelt versek nincsenek meg.

200. Berzsenyi Dániel – Asbóth Jánosnak és Matkovics Sándornak
Nikla, 1815. jún. 10.

Kézirat

MOL, P 279. 1815. 319/592, 92. cs. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának jobb szegélyén rózsaszín ceruzával a levél dátuma. Az 1. f. verzójának bal alsó sarkában a levéltári jelzet, a bal szegélyén piros ceruzával: „V. P.” A 2. f. rektóján piros ceruzával: „ad Prot: Ter II”, és a levél vételére utaló rájegyzés: „P[osta] sent[atun]: 15. Juny 1815.” A 2. f. verzóján: „A. III. 874.” Az 1. f. rektójára és a 2. f. verzójára a levél széthajtott állapotában nyomták rá keresztben a bélyegzőt: „Országos Levéltár P szekció”.

Megjelenés

KOSTYÁL 1969, 484.

201. Bilkei Pap Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1815. júl. 2.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt közepén: „b.)” Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

4–5 **Első Zephirrel ígérkezél hozzánk** – Berzsenyinek Bilkeiékhez írt levele nem ismert, így az sem tudható, hogy elküldte-e nekik a hozzájuk címzett episztolát. (*A’ Pesti Magyar Társasághoz*, lásd a 190. levelet.)

5–6 **a’ Társaság** – Lásd a 181. levelet és jegyzetét.

202. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1815. júl. 5.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „9.)” Mindkét fólió rektójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 53.

Magyarázatok

9–10 **a' Donatio' orthographiáját** – (lat.) A nemesi adománylevélben követett írásmódot. A Berzsényiek „Bersényi Györgyre, Mátyásra és Balázsra” vonatkozó donationalis levelének a zalavári konventben lévő eredeti után készült másolatát Merényi Oszkár még látta a niklai hagyatékban. (BERZSENYI 1938, 105.) A valószínűleg a régi elveszett adománylevél helyett kiállított új dátuma 1559. május 16. Merényi magyar fordításban közölte az oklevél szövegét, eszerint a családnév írásmódja itt „Beörseny” volt. (MERÉNYI 1976, 28–29.) Vö. még: NOSZLOPY 1910, 9.

203. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek
1815. júl. 28. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Horváth József Elek 1815. júl. 28-án. (205. levél)

204. Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak
1815. júl. 28. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet közvetlenül Horváth József Eleknek küldte Berzsényi, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Tataynak. A levélre utal: Horváth József Elek 1815. júl. 28-án és szept. 13-án. (205. és 211. levél)

205. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek
Ivánc, 1815. júl. 28.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 8-r, 2 fol, beírva r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „5.”. A jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

18–19 **Horvát András a' Zircz énekese** – PÁZMÁNDI HORVÁTH Endre (1818 előtt használt eredeti nevén HORVÁT/HORVÁTH András) (1778–1839) tétí, majd 1829-től pázmándfalui plébános. 1814-ben *Zirtz' emlékezete* címmel a ciszterci rend történetét feldolgozó nagy sikerű hexameteres elbeszélő költeményt jelentetett meg. Kisebb hexameteres eposzokat, további történeti tárgyú elbeszélő költeményeket, népdalokat írt, az 1810-es évek nyelvújítási vitáiban Kazinczy egyik fő ellenfele volt. Fő műve az *Árpád* című honfoglalási eposz (1832).

19–20 **buzogányos nemzetet serkentő versére** – HORVÁT András, *A' felkelő Nemzetnek, a' bozogányos vitéz magyaroknak*, [Szombathely], [Perger Ferenc], 1809.

20 **feleltem** – [HORVÁTH József Elek], *N. T. Horváth András tétí plebános úr jeles verseire, mellyeket a felkelő Nemzethez a' buzogányos vitéz magyarokhoz intézett, felel Horváth Elek*, Szombathely, Perger, 1809.

26–27 **néhány hozzá adásit itt közlöm veled** – Nem ismert.

35 **ismét ide zárom egy két újabb ódáimat** – A melléklet nem ismert. Vélhetően ezeket az ódákat bírálta meg Berzsényi elvesztett levelében. Lásd a 211. levelet.

38 **Collinnak** – Matthäus von COLLIN (1779–1824) osztrák költő és drámaíró.

38 **der Cid** – Matthäus von COLLIN drámája (1813), Pierre CORNEILLE művének feldolgozása.

48 **Gr. Sigray Hanny** – SIGRAY Johanna (1795 k.–1817 k.), SIGRAY József gyermeke, anyja a levél lábjegyzetében említett zsadányi és törökszentmiklósi gróf ALMÁSY Johanna (?–?), Sigray József első felesége volt, aki meghalt a második gyermek, SIGRAY Zsófia (?–1852) születésekor. Lásd: HORVÁTH 1831, 82–83.

206. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek
1815. júl. 28. és szept. 13. között

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Horváth József Elek 1815. szept. 13-án. (211. levél.)

207. Berzsényi Dániel – Bilkei Pap Ferencnek
1815. aug. 17. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsényi – Helmeczi Mihálynak, 1815. aug. 17. (208. levél)

208. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1815. aug. 17.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt közepén: „10”. Mindkét fólió verzójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 54.

Magyarázatok

3 **impertinensnek** – (lat.) pimasznak, szemtelennek

7–8 **a' verseimre kijött recenziót** – [Leopold PETZ], *Berzsényi Daniel' Versei*, Wiener allgemeine Literatur-Zeitung, 1815, N°. 38., Freytag den 12. May, 603–607. Lásd a 208. levelet.

15 **a' Kanisai vásáron, Aug 13^{dik}, egy proclama[ti]o találatott** – A nagykanizsai vásáron terjesztett ismeretlen szerzőjű kiáltvány a „Dunán túl lévő Magyar Országai Jobbágyságok” nevében íródott, és arra szólítja fel őket, hogy a hazai földesurakkal szemben forduljanak a császárhoz és kérjék, hogy „Eő Felsége minket Ausztriai Törvények alá vessen”. (Ausztriában II. József 1781-ben eltörölte a jobbágyságot.) Az irat az ellenállás eszközeként a robotmegtagadást jelöli meg. A hatóságok nagy erőket mozgósítva országos nyomozást indítottak az ügyben, mely azonban nem járt eredménnyel. Lásd: VÖRÖS 1969, 65–70.

17 **Constitu[ti]ot** – (lat.) Itt: úrbéri szabályozást.

19 **Vajda Albertől** – VAJDA Albert (1790–?) költő, ügyvéd, táblabíró, somogyi földbirtokos. Berzsényi másod-unokatestvérének, Thulmon Juliannának a fia. A soproni líceumban tanult, a magyar társaság tagja és könyvtárosa volt, majd részt vett az 1809-es nemesi felkelésben. (BODOLAY 1963, 152, 718.) Egy Goethe-fordítása jelent meg az Erdélyi Muzéumban, itteni névalakja: Wajda. (*Tercsihez*, ErdMuz, VIII, 42.) Ezen kívül egy alkalmi költeménye ismert 1808-ból. (SZINNYEI XIV, 746–747.) Dukai Takács Judit 1814-ben episztolát írt hozzá, melyben Berzsényivel együtt említi, mint akik a költészetre ösztönözték. (DUKAI TAKÁCH 1909, 106–107.) Vö. még: DÖBRENTAI Gábor, *Előbeszéd*, ErdMuz, 1818/X, 12. és *KazLev*, XV, 638.

19 **távu[ld]ad** – távoli (CzF. VI, 151.)

209. **Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek** *Pest, 1815. aug. 28.*

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 2 f. 4-r. Beírva: 1–2. f. r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén kék ceruzával a levél dátuma, középen: „9.)”, a jobb felső sarokban ceruzával a kézírattári jelzet. Mindkét rektó alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A 2. f. verzójának alsó szegélyén tollpróba Berzsényi kezétől: „nevető!”.

Megjelenés

Publikálatlan.

Magyarázatok

2 **Bersenyi Dán[iel] Versei etc.** – A következőkben – rövidítésekkel – Helmeczi a következő recenziót másolja ki: [Leopold PETZ], *Berzsényi Daniel Versei. Kiadá Helmeczi Mihály. Pesten Trattnernál. 1813. Daniel Berzsényi's Gedichte. Herausgegeben von Michael Helmeczi. (Mit dem Brustbilde des Dichters.)*, Wiener allgemeine Literatur-Zeitung, 1815, N°. 38., Freytag den 12. May, 603–607. Helmeczi mindenütt elhagyta a magyar versrészletek német fordítását, ezért ezt külön nem jelölöm. A szöveg magyarul:

Aki nemzete iránti pártos elfogultság nélkül minden szépet és jót szeretetteljesen fogad, és erejéhez mérten támogat, bármely földből eredjen is, azt bizonyára nem hagyja hidegen, ha látja, hogy egy nép felébred szendergéséből, egy olyan nép, amely nyelvének a többi európai nyelvtől való nagy különbözősége miatt, valamint a többi néppel fenntartott csekély érintkezése és egyéb körülmények

folytán hosszú időn át nem tudott a kultúra terén lépést tartani kortársaival. Magyarország kultúrája nemcsak a maga egészében gyarapodik több éve már, hanem külön-külön is képes olyan igen kitűnő férfiakat felmutatni, akik a szokásosnál magasabbra törnek. Így például több költővel is rendelkezik, akik műveikben ugyanannyi lángészt mint kifinomult ízlést mutatnak. Köztük Berzsenyi jogal foglalja el az első helyek egyikét, és versei kiérdemlik az általános tetszést.

A jelen gyűjtemény nagyrészt – kevés kivételtől eltekintve – lírai költeményekből áll, részben rímes formában, részben görög versmértékben, melynek utánzására a magyar nyelv különösen alkalmas. Berzsenyi keze alatt ez a nyelv új vonzerőre látszik szert tenni, mivel ez a költő mindig képes a dikciót az uralkodó érzéshez szabni. Költeményei közül néhányra a magával ragadó kifejezésbeli erő jellemző, másokat a nyelv olvadó légysága tüntet ki. A költő hol a szerelem különböző megnyilvánulásait énekli meg, hol a természet szépségeit, hol a múltvaló fájdalmas emlékezés lelkesíti lágy és megható panaszokra, hol pedig honfitársai hősiességét igyekszik feléleszteni az ősök felemelésével, avagy feddő hangon panaszkodik az erkölcsök mostani romlottságára. Nem ritkán kevésbé elégedett szívvel énekli valamely jóra való ember boldogságát, s az erkölcs és tökéletesség iránti törekvésre bátorít. Versei közt több az alkalmi, vagy élő személyekhez címzett költemény, és éppen azzal bizonyítja, hogy mennyire hatalmában áll a nyelv, hogy nemcsak a szerelem lágyabb dalai sikerülnek neki, hanem lantjából elmelkedettebb hangokat is képes előcsalni. Mindazonáltal a többi verse magasan fölötte áll ezeknek (melyeket már a nyilvánosságának szánva írhatott), mind az érzés valóságát, mind a nyelv egyszerűségét és keresetlenségét tekintve. Mindent egybevéve már első pillantásra szembeötlő, hogy Berzsenyi versei nem semmitmondó frázisokból egybefércelt divatos kacatok, hanem egy gyengéd és mélyen érző szív szent ömledézei. Ezért lenne valóban sajnálatos, ha hű maradna szándékához és soha többé nem ragadná meg a lantot, amint azt versei végén ígéri.

A többi vers közt található A' Tudományok című, Platón nyomán írt allegória és egy elbeszélés: A' Remete. Csakhogy ez a költői műfaj kevésbé tűnik a szerzőhöz illőnek, mert az utóbbi költeményből hiányzik a valóságosság és néhány helyen túlságosan terjengős. Ugyanis a költő egy remetével mesélteti el, miként zárta be egy apa a lányát egy – most romokban heverő – kolostorba, hogy elválassza szerelmétől, aki ugyan régi nemesi családból származott, de szegény volt. Csakhogy az ifjú bejutott a kolostorba és a lány cellájába. De ahelyett, hogy nyomban elmenekülne vele, amint azt tervezte, inkább hosszadalmasan elmondja neki, hogy el akar vele menekülni, a lány pedig egy még terjedelmesebb beszédben – melyben inkább a büszkélkedő költőt halljuk, mint a szerelmes igazi érzé-

sét – biztosítja a fiút a megérkezése felett érzett örömről. Végül zajt hallanak, a lány megkéri a fiút, hogy ölje meg, ő pedig, noha minden eshetőségre fel kellett volna készülnie, leszúrja, mintha máskülönben már minden elveszett volna, gyászbeszédet tart fölötte, és magát is megöli.

A lírai költeményekben sok Horatius-helyet találunk, néhány közülük teljesen Horatiusnak köszönheti a létezését, és másokban legalábbis valamely horatiusi óda gondolatmenete megmaradt, különösen ez a helyzet a bizonyos személyeknek ajánlott ódák közül néhányban. Erre itt nem hozunk fel példát, hiszen ez amúgyis minden olvasónak fel fog tűnni. Ezen kívül azonban gyakran lehet észrevenni matthissoni, schilleri stb. reminiscenciákat. Így például Az Est című költeményben a következő hely (116. o., 9. versszak) teljesen Matthissontól való:

Illy sz[ent] csendesség ölében
Hallgatott minden 's így állt stb. – egész az Isteni szüz karjait Versig.

Lásd az Elysium 6. és 8. strófáját. Továbbá hasonlítsd össze a Mulandóságot (122. o.) az Elegie in den Ruinen stb. című verssel és Kisfaludy bevezetőjével a harmadik költői elbeszélése előtt. Majd vedd össze Az élet korai című vers (166. o.) első három versszakát Schiller Resignation-jával. Bár a dikció nagyrészt illően egyszerű és nincs túlhalmozva haszontalan díszítő jelzőkkel, csakhogy a költő nem ritkán túlzottan örömet leli a mitológia használatában. A mitológia néhány versben a helyén lehet ugyan, csakhogy ha a költő a mitológiai nevekkkel (Bersenyinél általában ezek sem a főbb istenek közül kerülnek ki, és némely olvasó számára ismeretlenek) kihüti a költeményt, és az érzést, melyet először mélyen felizgatott, ismét szétzúzza, azt nehezen lehet helybenhagyni. Ezekon kívül többször olyan helyekre bukkanunk, amelyek kellemetlenül lepnek meg és eltorzítják az egész költeményt, s amelyek – úgy tűnik – inkább a hideg rendezőtől, mint az érző költőtől származnak. Például a 130. oldalon A' Reggel című vers:

Már keleten pirulnak az Egek
A' virradó hajnal mosolyog
'S a' tündöklő aranyos fellegek
Közt ragyogó fáklyája lobog.

A' pacsirta hangicsálva repdez
Víg örömet zengve kiönti
A' kis fecske 's elefánt örvendez
'S a' feljövő napot köszönti.

Micsoda helytelen alakzatot képez itt az elefánt! Vagy akkor is, amikor egy bölcsről beszél, aki az erény elnyomatását látja, és szomorúan visszahúzódik magányába, és így folytatja: szenelője mellett tépi bajúszát. Ki nem érzi a kifejezés alacsonyosságát? Gyakorta nagyon bizonytalanul fejezi ki magát, legalábbis többször nem lehet kielégítő okát találni, hogy miért használ szokatlan és oda nem illő metaforát a megszokott és illendő helyett. Mire gondoljunk pl. amikor az Ajánlásban így szól:

E' két remek dísz kéri méltán
A' Ganymed' pohar[át] stb.

Továbbá amikor a Mulandóság című versben (123. o.) ezt mondja:

Itt a' forró lelkesedés

Plutarch' karjára dülve – Itt joggal kérdehetnénk, hogy vajon miért éppen Plutarkhosz karjára dől. Ez a kifejezés legalábbis nagyon bizonytalan és hánál fogva előranciaált.

A költemények külső formájára tekintettel többen megütközhetnek rajta, hogy bár a hosszú és rövid szótagok a magyar nyelvben – legalábbis a legtöbb újabb magyar költő véleménye szerint – biztosan meghatározhatók, a rímes versekben mégis csak a szótagokat számlálják, anélkül, hogy hosszúságukra vagy rövidegükre a legkevésbé ügyelnének. Berzsenyitől annál is inkább remélni lehetett volna, hogy ezt a szépséget nem hanyagolja el, mivel verseinek nagyobb része görög versmértékben íródott. Egyébként gyakran alkalmaz hamis rímeket, pl. rohanása és váza, rátok nyájasságok, szépet szívet stb. Hímrimet alkalmaz ott, ahol az előző versszakban nőrímekek voltak, és gyakran rövid végszótagokat használ hímrimként, amelyek pedig pusztán asszonáncok, és ismert, hogy egyetlen nyelvben sem számíthatnak rímnek.

Ami a kiadást illeti, az szép és pontos. Csak azt nem tudjuk megérteni, hogy a költőt vagy a kiadót mi készítette arra, hogy ne mindig ugyanazt a helyesírást kövesse. Az egyik helyen Küprisz áll, a másikon Cyprisz stb.

17–18 **seine Gedichte verdienen den allgemeinen Beyfall** – Elmaradt az ezt követő utolsó tagmondat: „womit sie aufgenommen worden sind”. (mellyel fogadták őket.)

59 **das letztere** – Az eredetiben helyesen: „der letztere”.

68 **und bringt auch sich selbst um** – Az eredetiben: „und bringt endlich auch sich selbst um”.

74 **des Beyspieles** – Az eredetiben: „der Beyspiele”.

78 **ganz im Matthisson** – Az eredetiben: „ganz von Matthisson”.

82 **Seite** – Az eredetiben: „Strophe”.

83 **Elegie in den Ruinen etc.** – Az eredetiben: „Elegie, in den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben, von Matthisson”.

84 **Kisfaludy Eingänge zum dritten seiner poetischen Erzählungen** – A *Somló* című rege bevezetőjéről van szó.

86 **mit Schillers Resignation** – Az eredetiben: „mit den drey ersten Strophen von Schillers Resignation”.

95 **Ausserdem** – Az eredetiben: „Auch ausserdem”.

96–97 **das ganze Gedicht verunstalten** – Az eredetiben: „das ganze Gedicht wie ein Klecks verunstalten”.

98 **hingestellt** – Az eredetiben: „hinzugesetzt”.

115 **wenn er in seiner Ajánlás spricht** – Az eredetiben: „wenn er in seiner Ajánlás (Zueignung) von Kazinczy spricht”.

119 **Itt a’ forró lelkesedés** – Az eredetiben: „Itt lakik – a’ forró lelkesedés”.

121 **auf Plutarchs Arm** – Az eredetiben: „auf den Arm Plutarchs”.

124 **die langen und kürzen** – Az eredetiben: „die Längen und Kürzen”.

132 **falsche Reime z B** – Az eredetiben: „falsche Reime; er reimt”.

141 **Cyprisz etc.** – Helmeczi elhagyta a recenzió befejező sorait, melyek a kiadót bírálják: „ferner Khronosz, anstatt Kronosz, und anderswo Khiron, anstatt Chiron. Wahrscheinlich war der Hr. Herausgeber der Meinung: *Κρόνος* und *Χείρον*, werden in der griechischen Sprache beydes mit *X* geschrieben; allein ein anderes ist *Κρόνος*, Saturnus, und *χρόνος* die Zeit. Auch könnte der Hr. Herausgeber wohl schwerlich einen hinlänglichen Grund angeben, weswegen er die grosse Zahl der Accente in der ungrischen Schrift noch durch eine neue, den Ungarn bisher unbekante Art derselben vermehren wolle, wie in Ganymèd, Anadyomène u. s. w.” (Továbbá Khronosz Kronosz helyett, és máshol Khiron, Chiron helyett. A kiadó úr vélhetően ezen a véleményen volt: *Κρόνος*-t és *Χείρον*-t a görög nyelvben egyaránt *X* betűvel írják; csak hogy más *Κρόνος*, Saturnus, és *χρόνος*, az idő. A kiadó úr arra is nehezen tudhatna magyarázatot adni, hogy mi okból kívánja a magyar írásban amúgy is nagyszámú ékezetek sorát egy újabb, a magyarban eddig ismeretlen ékezettel szaporítani, mint a Ganymèd, Anadyomène szókban stb.)

145 **juxta ordinem chronologicum** – (lat.) egyaránt időrendi sorban

148–149 **gyermekeid Informator[ának]** – TAKÁCSI HORVÁTH Jánosról (1793–1880) van szó, aki 1815 első felében érkezett Niklára nevelőnek. Lásd a 231. levelet.

150 **Siskovicsom’ atyja halálán van** – SISKOVICS Pál 1815. aug. 21-én halt meg Pécsen. Róla lásd még a 134. levél jegyzetét.

210. Horváth József Elek – Berzsenyi Dánielnek
Ivánc, 1815. aug. 30.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 8-r, 1 f. Beírva: r/v. A rektó felső szegélyén idegen kéztől: „6.”. A jobb felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Az alsó szegélyen az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

2–3 **magyar Theatrom eránt ki adott Verseiből** – HORVÁT András [HORVÁTH Endre], *A' nemes szívű Magyarokhoz a' pesti Nemzeti Teátrum' ügyében*, Buda, A' Királyi Universitás betűivel, 1815.

11–12 **Nitschnek javasolt Munkájára** – Paul Friedrich Nitsch kommentált Horatius-kiadásáról lehet szó, ezt ajánlotta Berzsenyi Szentmiklóssy Alajosnak is. Lásd a 155. levelet és jegyzetét.

12 **Commissiót** – (lat.) itt: megrendelést

13 **Batteux** – Charles BATTEUX (1713–1780) francia filozófus és esztéta. Fő műve (*Les beaux arts réduits à un même principe*, 1746) nálunk Johann Adolf SCHLEGEL és Karl Wilhelm RAMLER német fordításaiban volt ismert.

22 **prænumeratiót** – (lat.) előfizetést

23–24 **szaporított fogom én-is a' Muzeumot** – Horváth József Eleknek a következői versei jelentek meg az Erdélyi Muzéumban: *Megelégedés* (1815/III, 132.), *Hölgyemhez*; *Esdeklés* (1816/V, 145–146.)

211. Horváth József Elek – Berzsenyi Dánielnek
Ivánc, 1815. szept. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 8-r, 4 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „7.”. Mindegyik fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A 4. f. verzójának jobb szegélyén Berzsenyi rájegyzése: „Hakkal[!] midőn szent orma fölé rogyok / 'S ájulva várom végemet 's a' halált / Konyezve kérem hogy vegyítse”. Ugyanitt az alsó szegélyen is Berzsenyi rájegyzése olvasható: „'S tedd kegyesem nyugovó porahoz”. E javítások a 4. fólió verzóján talál-

ható *A' szellőhez A' kedves sírjánal* című költemény ötödik versszakára vonatkoznak, amit a szakasz elé írt „(x)” jellel tesz egyértelművé Berzsenyi.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

15 **az Erdélyi Muzéumban látni fogod** – Horváthnak ez a verse nem jelent meg az Erdélyi Muzéumban.

52 **A' Természethez** – Megjelent: HORVÁT J. Elek, *Titus Amália ligetében*, Szombathely, Perger Ferenc, 1817, 54–55.

67 **pure poetice** – (lat.) tisztán költőileg

77 **confusus** – (lat.) összezavarodott

82–83 **Pápai Sámuel szerint a' beszéd béli ki-ejtésre** – Pápay Sámuel javaslata szerint a nyelvszokást, a kiejtést kell a magyar helyesírás alapjává tenni. (PÁPAY 1808, I, 137–142.)

89 **communisnak** – (lat.) közönségesnek, bevettnek

89–90 **Én sem jottista, sem y ista nem vagyok** – A szóelemzés és a kiejtés elve szerinti helyesírás követőiről van szó. Révai Miklós a szóelemző írás híve volt (pl. *tanítja*), míg Versegly Ferenc a kiejtést követte (pl. *taníttya*).

96 **Horvát András, a' Zircz' énekese** – Utalás arra, hogy PÁZMÁNDI HORVÁTH Endre (1818 előtt HORVÁT András) téri plébános *Zirtz' emlékezete* címmel 1814-ben nagy sikerű hexameteres elbeszélő költeményt jelentetett meg.

98–99 **Sándor Istvánba** – SÁNDOR István (1750–1815) író, szerkesztő, bibliográfus. Itt valószínűleg *Sokféle* című, 1791–1808 között 12 kötetben megjelent egyszemélyes enciklopédikus folyóiratára utal Horváth.

109 **accentusokkal** – (lat.) ékezetekkel

115 **Sz. Mihály napján** – Szeptember 29-én.

124–125 **repræsentálunk a' Consiliumnak** – (lat.) jelentést készítünk a (királyi) helytartótanácsnak

125 **a' Királyi Commissiónak** – Lásd a 193. levelet és jegyzetét.

127 **Ujváry Bábival** – UJVÁRY Betti (1794–1816), HORVÁTH József Elek későbbi felesége, aki 1816. szept. 1-jén meghalt. Halálára Dukai Takács Judit és Katona József is írt költeményt.

212. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek
Hetye, 1815. szept. 28.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. Az eredeti másolata fennmaradt Merényi Oszkár kézírásával. (PIM Kt. 2011. 8. 2.)

Megjelenés

Pesti Napló, 1896. dec. 8. (Közli: BÁNÓCZI József.) (Alapszöveg.)

Magyarázatok

2 **Tulmon Pál** – Lásd a 178. és 250. levelet és jegyzeteiket.

Monsieur Danieli Bersenyi – (fr.) Bersenyi Dániel úrnak

213. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Gomba, 1815. okt. 1.
fogalmazvány

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 54–55.

Magyarázatok

12 **Recenzensemnek** – Leopold PETZ recenziójára utal. Lásd a 209. levelet.

214. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak
Nikla, 1815. nov. 7.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 119. sz. III. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt középen: „11.)”. Az 1. f. rektójának és a 2. f. verzójának alsó szélén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 55.

Magyarázatok

8 **A' minap adósok maradtunk Trattner Urnak a' könyvek árában** – Berzsenyi és gyermekeinek házitanítója, TAKÁCSI HORVÁTH János könyvrendeléséről van szó. Lásd a 209. levelet.

11 **Svartner de Scultetiis** – SCHWARTNER Márton, *De scultetiis, per hungariam quondam obviis, commentatus est...*, Buda, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1815.

11 **Az Orosz hadi fogoly Koczebue Moricztól** – KOTZEBUE Mórítz [Moritz von KOTZEBUE], *Az orosz hadifogoly a frantziák között*, kiadta az atya KOTZEBUE Augustus, ford. CZÖVEK István, Pest, Trattner János Tamás, 1816. Moritz von KOTZEBUE (1789–1861), a könyv címlapja szerint „Orosz Császári Hadnagy a' General Stabnál, és a' St. Wladimir rendje Vitéze”, Berzsenyi kedvelt drámaírójának, August VON KOTZEBUE-nak a fia. A mű 1815-ben jelent meg először, németül.

215. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1815. nov. 8.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 190–193. 2. *KazLev*, XIII, 270–272. (3038.)

Magyarázatok

13–14 **azon két szoba' ablakát a' mellyben 1794. Decemb. 19dike oltá 1795. Sept. 27dikéig lakattattam** – Kazinczyt 1794. dec. 19-én kísérték be budai fogsága első helyszínére, a volt ferences kolostorba, ahonnan 1795. jún. 11-én vitték át az Úri utcai ún. Gárdaházba, innen pedig 1795. szept. 27-én indították útnak a várfogságba. (Lásd: KAZINCZY 2011, 66, 86 és 89.)

31–32 **Bécsi útamról szólló levelemet közleni fogta veled Sárközi barátunk** – Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, 1815. júl. 9. = *KazLev*, XIII, 16–18. Sárközy a jelek szerint csak ezután küldte el a levelet másolatban, mert Berzsenyi 1816. febr. 8-án jelezte Kazinczynak, hogy vette Sárközytól „két szép” levelének „copiáját”. (Lásd a 222. levelet.)

45–46 **selbst gedichtete** – (ném.) maga költötte

55 **Ossziánt adám-ki ez idén** – KAZINCZY Ferencz munkáji: *Szép literatúra*, 6–7. köt., *Ossziánnak minden énekei*, I–II, Pest, Trattner János Tamás, 1815.

57 **Antimondolatban** – A *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógi Gedeon úrnak* című gúnyirat, Kölcsey Ferenc és Szemere Pál műve. (KÖLCSEY / SZEMERE 1815.)

60 **elbérmálást** – A gúnyirat címében „néhai Bohógi Gedeon” néven szerepel a *Mondolat* szerzője, Somogyi Gedeon. Szemere beszámolója szerint a sértő gúnynév a kiadó Trattner kezdeményezésére született, mivel „a Somogyit nem fogja megengedni a libror. censor”. (Szemere Pál – Kazinczynak, 1815. aug. 10. = *KazLev*, XIII, 67.)

62 **nomen enim hoc singularem casum non habet** – (lat.) Ennek a névnek ugyanis nincsen egyes száma.

63 **vicem pro vice** – (lat. közmondás) Kölcsön kenyér visszajár. (Vicem pro vice reddam tibi care amice! – Kölcsönt a kölcsönért visszaadok neked, drága barátom!)

63 **Petulantíacska** – (lat.) arcátlanság, meggondolatlanság

64 **Keszthelyi Abbas Plebánus** – (lat.) Apát plébános. RUSZEK József (1779–1851) keszthelyi plébános, hahóti apátra utal. (Lásd a 134. levél jegyzetét.)

68 **excellenter** – (ném.) kiválóbban

71 **Zrinyinek Sirenet és Ne bánts a' Magyarját adom-ki** – ZRINYINEK minden munkáji, I–II, kiadta KAZINCZY Ferenc, Pest, Trattner János Tamás, 1817.

71–73 **Olvastad e Ruminak Monum[enta] Hung[arica] nativo sermone scriptáját? Olvassd-meg, kérlek** – Berzsenyi fiának házitanítója, Takácsi Horváth János 1815. nov. 25-i levelében megrendelte Rummy Károly Györgytől a munka két kötetét. (A levelet lásd a *Függelékben*.)

80–81 **a' mit Prof. Zombori mond az Erd. Muzéum 3dik füzetében** – ZSOMBORI (SOMBORI) József (1783–1822) marosvásárhelyi káplán, az egyháztörténet és jog tanára, ezidőtájt székelyudvarhelyi helyettes plébános. Értekezésében felvetette egy nyelvművelő tudós Magyar Társaság felállításának kérdését. (ZSOMBORI József, *Egy két észre-vétel a' magyar nyelv' mostani állapotjáról*, ErdMuz, 1815/III, 152–170, itt: 152–154.)

216. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek
1815. júl. 11. és dec. 2. között
töredék

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. A levél utolsó 4-r fóliója. Beírva: r. A rektón a bal felső sarokban kék ceruzával: „k[elte]. n[em]. t[udott].” Ugyanitt a felső szegélyen: „h.” Az akadémiai könyvtár kék színű pecsétje a verzón.

Megjelenés

SZÜCSI 1916, 376.

Magyarázatok

2 **Kazinczy alacsony szikár Ember** – Szentmiklóssy 1815. júl. 11-én találkozott Kazinczyval, aki így tudósít erről: „Júl. 11d. Szent-Miklósi Aloyzt láttam Patakon. Felkeresett, 's kért hogy Vay Jósefet kérjem, hogy vegye maga mellé Patvariára. Ezt megtettem 's megnyertem, de csak télben veheti oda. Derék ifju, szerettem eddig is. Auxit praesentia famam, mint Helmecczinél.” (Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, 1815. júl. 13. = *KazLev*, XIII, 37.)

217. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1815. dec. 2.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A 2. f. verzójának üresen maradt részein a következő vers, Berzsényi feleségének kézírásával: „Fedje tiszta erköltsödet / A szemérem fátyola, / 'S intézgesse ösvényedet / A' virtus Véd-angyala; // Igy nem tsügsz a' szerencsének / Ha bal szárnyán ingodozz / Igy minden hiu örömmnek / Hullámmain <tsak> játszodoz // Takáts Susanna m. k.” Az aláírás fölött utólagos betoldás más kéztől: „Kedves Aszszony Annyám!” Ugyanitt a vers másik kidolgozása: „Fedje tiszta erköltsödet / A szemérem fátyola / S intézgesse ösvényedet / A virtus véd angyala // Igy nem tsüggesz szerencsének / Ha bal szárnyán ingodozz / Igy minden hiu örömmnek / <Rostájával csak játszosz> / Hullámmain csak játszasz”; valamint egy harmadik töredék: „Fedje tiszta erköltsidet / A szemérem fátyola / S intézgesse ösvényedet / A virtus véd”. A 2. f. rektóján a sorszámon és a sorok között tollpróbák. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „f.)”, a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 271–273. 2. *KazLev*, XIII, 549–550. (Jegyzetben.)

Magyarázatok

19–20 **complementírozás** – (fr.–ném.) komplementírozás, bókolás

49–50 **az élő embert eltemeti és bucsuztatja** – A *Felelet a' Mondolatra* Kölcsey Ferenc aláírásával ellátott bevezetője bejelenti, hogy a *Mondolat* szerzője, a Bohógyi Gedeonra átkeresztelt Somogyi Gedeon 1814-ben meghalt és Tótvázsonyban temették el. (KÖLCSEY / SZEMERE 1815, XV.)

52 **quietált Major** – (lat.) Nyugdíjazott őrnagy. Utalás a *Felelet a' Mondolatra* egyik fiktív szereplőjére, Zafyr Gergelyre, akinek két Bohógyi Gedeonhoz írt levele szerepel a műben. (Szerzőjük Szemere Pál.) A levelekben Zafyr Bohógyit szidja azért, hogy kikelt jobb íróink ellen, s különösen méltatlankodik a Kazinczyt ért burkolt támadáson. (KÖLCSEY / SZEMERE 1815, 1–6.)

53 **Az a' terengettét az a' sapperment** – A német káromkodás Zafyr Gergely első levelében olvasható. (KÖLCSEY / SZEMERE 1815, 3.)

A további magyarázó jegyzeteket lásd a misszilis változat (218. levél) apparátusában.

218. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1815. dec. 3.

Kézirat

Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, 10 a. E. 27/3. 4-r, 2 f. Mindkét lap beírva r/v. Az 1. f. bal felső sarkában ceruzával írva a leltári szám.

Megjelenés

1. *KazLev*, XIII, 306–307. (3052.) 2. BERZSENYI 1942, 57–59.

Magyarázatok

18–19 **senki Téged nekem úgy le nem tudott festeni mint Aloyz** – Szentmiklóssy Alajosról van szó. Lásd a 216. levelet.

22 **Ossziánodat** – Lásd a 215. levelet és jegyzetét.

25 **kámpoló** – arcfintorgatással, nyelvöltögetéssel csúfoló

27 **A' Debreczeni poesis és grammatica alkalmasint meg van gunyolva** – Utalás a Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztette ortológus szemléletű nyelvtanra (*Magyar Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy Magyar*

Társaság, Bécs, Alberti, 1795.), melyen a *Felelet* gúnyolódik (KÖLCSEY/SZEMERE 1815, 7–8, 32–48.) A debreceni avagy provinciális tiszántúli költészet kifigurázásai például a Hógyészi Hógyész Máté név alatt közölt versek. (KÖLCSEY/SZEMERE 1815, 49–58.)

28 **Bohógyinak** – A *Mondolat* szerzőjének, Somogyi Gedeonnak a gúnyneve A *Felelet*ben. (Bohógyi Gedeon).

32–33 **mint midőn a' bolondozók a' Miatyánkhoz a' cigány imádságot keverik** – Halandzsaszerű prózai paródiákra utal, melyekben a *Miatyánk* szavai közé cigány nyelvű szavakat kevernek. Lásd: KÜLLÖS 2003, 136. és 185.

39 **Zsomborit** – Lásd a 215. levelet és jegyzetét.

49–50 **valami játék darabnak írásához kezd kedvem jönni** – Lásd a 222. levelet és jegyzetét.

52 **Koczebuenak** – August von KOTZEBUE (1761–1819) német drámaíró. Lásd a 219. levelet és jegyzetét.

219. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak *Nikla, 1815. dec. 3.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 74–75. (Alapszöveg.) 2. BERZSENYI 1938, 55–56.

Magyarázatok

7–8 **Kotzebue mind Tőled mind egyebektől olly igen gáncsoltatik** – Döbrentei az Erdélyi Muzéumban meghirdetett drámapályázat felhívásában August von KOTZEBUE (1761–1819) német drámaírót a nem eléggé fejlett ízlésű tragikusok közt említi: „Mert szerencsétlen Írójink azok, kik csak a' mi iskolájinkban uralkodó bizonytalan, nem csinósított ízlés mellett maradtak, úgy írtak a' mint a' nem értő Publikumnak tetszik, nem miveltek ki lelkeket más Nemzetek klasszikusainak írásai által, nem tisztították ki érzéseiket, nem vágytak arra, hogy munkájoknak, mint ideájik mind nyelvek által szabad, nemes, magas karaktere legyen. Belé kell igen is magát az Írónak tanulni, minden más szép 's jónak íteltetett munkákba, azok által feljebb emelkedni, 's bészíva magába, azoknak karaktereket, úgy vissza-teremteni elegendő eredetiséggel a' Külföldi Szépet, a' maga nyelvébe. – Tudja tehát a mi Poétánk ne csak érteni, hanem megítélni is, vagy a' Görög Tragikusokat, vagy Shakespeare, Corneille Pétert, Schillert,

Göthét, hogy ezek mit miért tettek: tudja azt, hogy a' Koczebuek, Zieglerek, miért nem fognak igen sok helyen klasszikusok maradni, 's tápláltatva a' jobbaknak írásaik által, egész méltósággal lehelleje ő maga, az éltető, figyelemre vonzó, megragadó lelket. Mert az a' cél, hogy Nemzeti Játékszínünk olly darabot kapjon, mellyre a' józan kritika örömmel tekinthessen." (DÖBRENTEI 1814, 161–162.) Első pesti látogatásakor Berzsényi Kölcseyvel szállt vitába Kotzebue megítélése kapcsán: „Én előttem kiállhatatlanok a' Kotzebue' darabjai, mondá Kölcsey. [...] az unitas loci, temporis által hágásával, az érzékeny scenak víggal, nevetségessel való egybe keverésével állott elő [...] végtére Berzsényi szóllamlik meg. »Én nem ismérek ollyan Irót, a' ki szívemhez úgy tudna szóllani, mint Kotzebue. Schiller' munkájit olvasom, 's bizony az ész benne szép gyönyörűséget lél, de hidegen marad szívem magas repülete mellett.«" (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = *KazLev*, VII, 403–404.)

19–20 a **miatyánkhoz a bolondozók a cigány imádságot keverik** – Lásd a 218. levelet és jegyzetét.

220. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek

1815. dec. 11.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 3 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 193–198. 2. *KazLev*, XIII, 321–324. (3060.)
A közlés nem tartalmazza az episztola szövegét.

Magyarázatok

1 **VIDA LÁSZLOHOZ** – Az episztola 1816-ban jelent meg először, külön nyomtatványként. Vö. KAZINCZY 1998, 166–168 és 404–407. A címettről lásd az 55. levél jegyzetét.

39–40 **Corpus sine pectore** – Test lélek nélkül. Utalás a következő szöveg-helyre: „Non tu corpus eras sine pectore”. (Néked az ég szép testet adott, s szép lelket is abba; HORATIUS, *Episztolák*, I, 4, 6. Ford. BEDE Anna.)

42 **dulce lucellum** – hiú nyereség (HORATIUS, *Episztolák*, I, 18, 98.)

81 **immodestia** – (lat.) szerénytelenség

85 **kolcs** – kulcs

88–89 **Grof Desőffy József is azt hiszi** – Vö. Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, 1815. dec. 7. = *KazLev*, XIII, 313.

- 91 **Visszaírtam a' Grófnak** – Ez a levél nem ismert.
- 93–94 **turgentis verbera caudæ** – HORATIUS, *Szatírák*, II, 7, 49. „Kit virgoc vességöm bökdöshet”. (Ford. BEDE Anna.)
- 94–95 **numquid ego a te magno prognatum depono a consule cunnum** – HORATIUS, *Szatírák*, I, 2, 69–70. „Hát kívánok én tőled nagy konzul szülte nemesi bukszát...?” Bede Anna fordításában: „Kellott híres név? Nagy consul lánya? Akartam / gazdag nő fenekét...?”
- 95–96 **Cato elment a' Circus Floraeba** – Az ókori Rómában a Flora istennő tiszteletére rendezett Floralia nevű hatnapos tavaszünnep idején prostituáltak meztelenül táncoltak és nyilvánosan szeretkeztek az aréna porondján. Az ifjabb Cato – Marcus Porcius CATO Minor (i. e. 95–i. e. 46) római arisztokrata, quaestor, néptribunus, praetor, a hagyományos erkölcs eltökélt híve – egyszer megjelent egy ilyen arénaünnepen, de csak rövid ideig maradt a cirkuszban és arcát tógája szegélyével eltakarva távozott. (Valerius MAXIMUS, *Factorum et dictorum memorabilium*, 2.10.8.)
- 96–97 **Generál Gróf Fekete János** – galánthai gróf FEKETE János (1741–1803) császári és királyi kamarás, vezérőrnagy, költő, műfordító. Levelezett Voltaire-rel, a francia libertinizmus híve volt.
- 97 **Hét Elector' palotájában** – Feltehetőleg a Hét Választófejedelemhez nevé fogadó díszterméről van szó. (Ma: Váci utca 9.)
- 98 **Gróf Unwerth** – Gróf UNWERTH Emánuel (?–?), 1790-től 1793-ig a budai és a pesti német színházak bérlője és igazgatója.
- 99 **Gróf Fekete Ferencz** – galánthai gróf FEKETE Ferenc (1767–1835) császári és királyi kamarás.
- 101 **Orcheszter** – (ném.) zenekar
- 101 **firhang** – (ném.) függöny
- 108 **affectálja a' modestiát** – (lat.) tetteti a szerénységet
- 111 **Kotzebúnek minap olvastam [...] Benyovszkiját** – August VON KOTZEBUE *Graf Benjowsky oder die Verschwörung auf Kamtschatka* (1795) című drámája.
- 115–116 **edle Zurückhaltung** – (ném.) nemes visszafogottság
- 114–116 **Schiller a' Matthisson stíljében azt dicséri, hogy azon mindenütt látszik az edle Zurückhaltung, az az a' szók' válogatása, az eszmélet, a' stíllel való bíbelődés** – Talán Schiller recenziójának következő helyére utal: „Durchgängig bemerkt man in seinen Produkten eine Wahl, eine Züchtigkeit, eine Strenge des Dichters gegen sich selbst, ein nie ermüdendes Bestreben nach einem Maximum von Schönheit.” (Műveiben mindenütt észrevehető a választékoság, a visszafogottság, a költő szigora önmaga irányába, a soha nem lankadó

törekvés a szépség legmagasabb fokozatára.) Friedrich SCHILLER, *Über Matthissons Gedichte* = SCHILLER 1958, 263–283. Itt: 282

118 **Gyöngyösi** – Lásd a 120. levél jegyzetét.

121 **Pethét** – Lásd a 149. levél jegyzetét.

122 **Ruszek** – Lásd a 134. levél jegyzetét.

125 **explosiót** – (lat.) (itt) kifütyülést

125–126 **két explosiót engede magának a' Nemz[eti] Gazda leveleiben el-
lenem** – Pethe Ferenc Nemzeti Gazda című folyóiratának 1814. okt. 25-i (XLIII.)
számában (271–272.) egy röpiratról tudósít, melyet állítólag Kazinczy írt a
Mondolat ellen. Ilyen a valóságban nem létezett. Vö.: *KazLev*, XII, *Bevezetés*,
XVII. és 590; KÖLCSEY 2005, 874. Kazinczy szintén maga ellen irányulónak vél-
te a Nemzeti Gazda 1814. évf. 45. szám 300–304. lapjain megjelent *Egy szó a'
Magyar Nyelvről* című cikket. Közli: *KazLev*, XII, 598. Vö.: Kazinczy Ferenc –
Döbrentei Gábornak, 1815. jan. 20. = *KazLev*, XII, 340.

127–128 **Eggy Ludas Matvi nevű tréfát írt 16 lapnyi nyomtatványban** –
Lúdas Matyi: Egy Eredeti Magyar Rege Négy Levonásban, Bécs, 1815. Fazekas
Mihály 1804-ben írt, kéziratban terjedő munkáját Kerekes Ferenc jelentette meg,
anélkül, hogy tudta volna, ki a mű szerzője. Fazekas állítása szerint a költeményt
már 1804-ben megküldte Kazinczynak, aki „jó tanácsokkal” és „intésekkel”
küldte neki vissza 1805-ben. (Fazekas Mihály – Kerekes Ferencnek, 1815. nov.
24. = VERSEGHY/FÖLDI/FAZEKAS 1989, 770.) Ezek szerint Kazinczy időközben
megfeledezett az általa egyszer már megbírált műről és írójáról.

130–131 **A' Gróf nekem xb[er] 7dikén ezt írja** – Dessewffy József – Ka-
zinczy Ferencnek, 1815. dec. 7. = *KazLev*, XIII, 312.

135 **Chirurgus** – (lat.) seb orvos, sebész

142 **Fachban** – (ném.) szakágban

143 **collisióba** – (lat.) összetütközésbe

144 **a' Romai Agricólák** – Célozhat Publius Cornelius TACITUS *Agricola*
című életrajzára, mely Britannia földrajzáról és néprajzáról is szól, s melyet Ka-
zinczy lefordított. Utalhat esetleg a német Georgius AGRICOLÁra (1494–1555), az
ásványtan egyik megalapítójára.

144 **Mitterpacher** – MITTERPACHER Lajos (1734–1814) jezsuita szerzetes,
agrárközgazdász, egyetemi tanár.

155 **Marmonteli Regéim** – Kazinczy az itt következőkben 9 kötetes fordítói
életműkiadásának fogadtatásáról szól. Ennek modern kritikai kiadása: KAZINCZY
2012. A Jean-François MARMONTEL *Contes Moraux* című művéből fordított *Szív-
képző Regéket* lásd: 13–95.

158 **Ossziánom** – *Ossziánnak minden énekei*, I–II, James MACPHERSON angol nyelvű hősi műballadáinak (*The Works of Ossian*) fordítása. Lásd: KAZINCZY 2012, 569–825.

160 **Yorick** – *Yorick Levelei Elízához és viszont*, és az *Érzékeny Útazások*; Laurence STERNE *Letters from Yorick to Eliza* és *Sentimental Journey through France and Italy by Mr. Yorick* című műveinek fordítása. Lásd: KAZINCZY 2012, 351–376. és 377–455.

160 **Stipsics** – STIPSICS Alajos Manó (1757 k.–1815), a pesti egyetem dékánja, Kazinczy *Yorick és Eliza levelei* című Sterne-fordításának cenzora. (KAZINCZY Ferencz munkáji, *Szép irodalom*, IV, *Yorick' és Eliza' levelei Raynalnak keservével Eliza után; Érzékeny utazások Francia- és Olaszországban, A' római carneval*, Pest, Trattner János Tamás, 1815.)

162 **Gessner** – *Gessner Salamon' Munkáji*, I–II. Lásd: KAZINCZY 2012, 119–351. Salomon GESSNER-ről lásd a 10. levél jegyzetét.

164 **Batsányi Brünben raboskodik** – Napóleon bukása után Batsányi János feladta magát a Párizsba bevonuló osztrákoknál, akik 1815-ben a dél-morvaországi Brünben található Spielberg várában börtönbe vetették, majd 1816-ban feleségével együtt a felső-ausztriai Linzbe internálták.

165 **amnystiát** – (gör.) bűnbocsánatot

221. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1815. dec. 29.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 198–200. 2. *KazLev*, XIII, 379–380. (3084.)
A közlés nem tartalmazza a versszöveget.

Magyarázatok

5 **Ajtay Sámuel** – nagyváradai AJTAY Sámuel (1774–1881) ügyvéd, Szatmár vármegyei aljegyző, műfordító. Említett levele nem ismert.

6 **Beregszászinak** – Beregszászi Nagy Pálról lásd a 60. levél jegyzetét. 1000 forinttal jutalmazott, Kazinczy nyelvújítási nézeteivel vitázó műve: *Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyarica*, Pest, Trattner János Tamás, 1815.

9 **Vitkovics**hoz írt **ártatlan Epistoláján** – Kazinczy *Poetai epistola Vitkovics Mihály barátomhoz* című verséről van szó, mely 1811-ben jelent meg külön nyomtatványként. A nyelvújítási harc nyitányának tekintett mű ezen változatában Kazinczy Szatmárt műveletlen térségnek állította be, mely az érintettek között nagy felháborodást keltett, erről lásd még: Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1815. dec. 14. = *KazLev*, XIII, 334–335.

10 **Subst[itutivus] V[ice] Ispán Isaak Sámuel** – Lásd a 140. levél jegyzetét.

16 **hominem stultum magis infatuare publica mercede** – A buta embert még jobban elbolondítja a közjutalom, elismerés. (CICERO, *Orationes Philippicae in Antonium*, 3, 22.)

18 **ERDŐSI** – Későbbi címe: *Az újítók*. (KAZINCZY 1998, 126–128.)

222. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek *Nikla, 1816. febr. 8.*

Kézirat

Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, 10 a. E. 27/3. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. bal felső sarkában ceruzával írva a raktári szám, jobb felső sarkában: „2”. A 2. f. rektójának alsó szegélyén kék ceruzás rájegyzés idegen kéztől: „Berzsényi”.

Megjelenés

KazLev, XIII, 472–473. (3125.)

Magyarázatok

3 **Tegnap vettem Sárközitől két szép leveleidnek copiáját** – Az egyik valószínűleg a Sárközy Istvánnak írt 1815. júl. 9-i Kazinczy-levél (*KazLev*, XIII, 16–18.), ugyanis ebben a levélíró kérte a címzettet, hogy küldje tovább a levelet, s ezt utóbb Berzsényinek is jelezte. (Lásd a 215. levelet.) A másik levelet nem tudtam azonosítani. Az 1815. júl. 9-i levelet itt közlöm az eredeti kézirat (MTAK Kt, M. Ir. Lev. 158.) szerint:

Széphalom Jul. 9d. 1815.

Kedves barátom,

Egy pillanatban vevém a' Te leveledet magadnak és feleségednek árnyképeikkel együtt az Ádók barátunkéval, 's bizony közel tíz nap előtt, és íme csak most felelhetek reá. Engedj-meg, barátom; tudod, hogy az illy késedelem nálam nem eredhet hidegségből. – Én Június első napján jöttem haza Bécsből, hova

Apr. 10dikén indultam feleséggel, 's leányommal. Ott vettem-meg az Ahlwardt által fordított Ossziánt, melly felől ki van kiáltva, hogy ez az Osszián minden előbbi német és minden más nyelven dolgozott Ossziánokat használhatatlanokká tett. Az enyém, Rhode és Denis után, <készülve> régen olly állapotban vala hogy akármely órában juthatott volna sajtó alá: de ez az Ahlwardti Osszián félre vetteté régibb dolgozásomat, 's minthogy Trattner ezt akará az Aug[usztusi] vásárra elkészítenni, minden időmet elfoglalta ez a' gond. Az első Kötetet postán küldém-meg neki. Most már a' 3dikát készítetem. Ez az oka, hogy eddig hallgaték.

Képeitek annál kedvesebb[!] nekem mivel tulajdon kezéd' míve. Nagyon köszönöm azt, igen nagyon. Tiszteletre méltó lelkek árnyai! Ha Pesten lészesz Dónátnál, mutattassd-meg vele magadnak az én képeimet, 's a' feleségemét és a' leányomét. Kivált a' leányom – a' te menyed – igen jól el van találva. A' három közt én legkevésbbé, és ezt azért, mert Helmeczi commandírozgatta a' jó öreget, hogy engem vígán és ifju lélekkel fessen, minthogy characterem úgy is mint embernek úgy is mint Irónak (ez a' H. itélete) az. Én magam ezen útamban annyit elköltöttem, hogy csak ezért sem engedelmeskedhetek parancsolatodnak, 's annál inkább nem, mert azon sok dolgok közzül való az is, a' mellyeket épen nem tudok, hogy kevéssel útzahassak. És osztán a' tavalyi rettenetes eszt[endő] és építések után mit lehet erszényemtől várni!

Bécsben Apr. 27d. vala az a' nagy szerencsém hogy ő Felségét a' minden Oroszok Császárijokat lássam. De az én lábamon azért nem ment keresztül a' Fiaker. A' mi Urunk' balja' mellett lovagla-be a' Práterből. Eggy gyönyörű kevély lovagló figura. A' Burkust a' Kalv[inista] Templ[om]ban láttam Május 4dikén. Sokáig elnéztem, ha képében lelek e valamit a' II. Fridrich physiognomiájából, 's semmit nem leltem A' Palatínusra emlékeztetett növése; de a' mi Palat[inusunk] lelkes képet mutat. Láttam azután is sok ízben, a' Dánnal, kit Bécs nagyon szeret. Te tehát nem kevélykedhetsz, hogy a' mi korunk' nagyjait látád. A' kis igen lelkes Napoleont is láttam, 's ennek anyja olly közel méne el szekerem mellett, midőn Schönbrunnból vissza mentem Zsodomába.[!] hogy kevésebe múlt, hogy egyikünk a' másikat fel nem forgatá.

A' Zemplényi Fő Isp[án] a' Grábeni vásáros boltok között bukkana reám, midőn az Akademie der bildenden Künstéből egy Faragóval, kit ebédre hívtam, ott járék. Ennek sötét ruhája még derekasan lisztes volt a' gipsztől, minthogy épen abban dolgozott a' mint felléptem ott, 's reám ismert. Ebédem ára jól meg vala fizetve azon szerencsével, hogy ugyan annak az Akademiának Bibliothekájában végig nézhetém a' Muséum Napoleont, melly már XVI Kötet. Mint szidtam ezeket a' Németeket, hogy ők a' francziáknak még Mívészeikre is olly kevé-

lyen néznek, holott ők soha sem fognak eljuthatni arra a' tetőre, a' mellyen ezek állanak, tudnillik a' rézmetszés feinságában, mert érdeme van a' németnek is. – Minthogy nekem a' Nagyokkal kevés dolgom van, az egy Erd[élyi] Cancellariuson 's az említett Fő Ispánomon kívül senkit sem kerestem-fel. De ezen utolsónál egy gyönyörű ebédet ettem. Hárman valánk; ő, Bajzáth Concipista (orosz vallású és gondolkozású) és én. Bajzáth azt hiszi hogy az utolsó francia csecsemőig mindent fel kellene konczolni 's mind[en] fr[ancia] könyvet megégetni, 's megtiltani hogy fr[ancia]ul senki se tanuljon-meg. A' Fő Isp[án] pedig azt hiszi vagy csak mondja, hogy az egész Monarchia 's nevezetesen Magy[ar] Orsz[ág] tele van kőművesekkel, a' kik a' francziák tüzére fát hordanak a' nélkül hogy tudnák hogy a' fát hordják. Én azt mondtam, hogy én is emberek közt forgok, de kőműveségről még csak nem is hallottam, sőt azt hittem hogy a' kik azok voltak is, úgy kívánván az uralkodás, nyugszanak; de a' Fő Isp[án] azt mondta, hogy igen, és én nagy csendességben elhallgattam. Ez az Úr tiszteletre nagyon méltó derék ember. Tudom én mi kell az Urnak Bécsben, monda midőn a' háza előtt találtam, 's egy fiakert kiálta elő, 's vitt a' Belvederbe, hogy az Ambrászi Collectiót láthassam.

A' Belvederről szólván hadd dicsekedjem-fel, hogy a' leányom itt mellém vonakodott. Én épen a' Rubensné képe előtt állék. Papa, ezt Dónátnál látánk. Reá ismért a' Corregio[!] ívfaragójára is, 's a' nálam párban, olajban, függő Guidó Amorjára, 's Van Dycknak két fejére. Melly öröm, hogy tanításimnak e' sikerét láttam. Kitalálá a' Christina Mausoleumánál is mi az; pedig nem hallotta hogy oda fogom vinni. A' Budai Udvar[ari] Templom előtt elfakadt sírva, hogy ne a' Szent Istv[án] kezéhez!

Literatúrai tekintetekből igen nagy hasznomra volt ez az út. Most látám először Helmecczit, Bilkeyt, Téli Takácsot, a' Téli Plebánust, és az én Pápaymat. Rettenetes czimbora van ellenem, 's azt Túladuna csinálja, az az a' Kisfaludi emberei 's ő maga, meg nem emészthetvén a' Himfy Recenzióját. Takácsnak elbeszélém, hogy azt mind tudom. Azt vallá, hogy ő megkérettetett hogy írjon hozzá Præfatiót. De ő azt nem tette, mert az, ugymond, nem is könyv. – És még is Kisfaludi és Ruszek nem szégyenlik osztogatni. Ők nyomtatták-ki. Takács azt monda, hogy kell új szó, de nem SOK. Én azt tartom, hogy a' mi szükséges, még pedig halaszthatatlanul, nem SOK, csak az Író tudja hol és hogy kell vele élni, és hogy csínt adjon írásának, a' mit Horácz a' junctiona ált[al] mond. Azok az Urak úgy veszik mintha nem is volna írva a' mi a' Dayka és Báróczi előtt áll. Kimondtam hogy én nem perlek míg arra nem felelnek; azután szívesen; és ha megczáfolják, elállok mindentől. De ők megbántattaknak képzelik magokat, és – hinnéd e? – az fáj nekik hogy az EBADTA KALVINISTÁJA AKAR DICTATOR

LENNI. – Az út tágas, csak fusson rajta, a' ki futni tud. A' ti kedves Administratorokkal csak a' német Pesti theat[rum] tornáczában szóllék, mert feleségem elhúte magát, és sehova nem meheti az egy Donátné házánál, hol a' szobában volt a' házi edény számára. Nagyon elhízott ember. Zsolczán öszve jövék Borbély Gáborral, és kimondhatat[lanul] örültem látásának. Derék ember. Búcsúzásomkor nyitá fel szememet, hogy ő is a jók közzé való. De élj szerencsésen ezúttal. Kezem alig bírja már a' tollat.

Kérlek ezen leveletem közöld Berzsenyivel. Még neki nem írtam, 's négy hétnél előbb nem írhatok. – Vettem a' veres plajbászost.

13 **cui bono?** – (lat.) Kinek használ?

20 **Somogyi Kupát** – Berzsenyi cím nélküli, befejezetlen drámájának töredékeit *A Somogyi Kupa* címmel ellátva közli: BERZSENYI 1979, 155–172 és 879–887.

26 **reteradaba** – (ném.) illemhelyre

26 **sunt Synonyma** – (lat.) szinonimák

26–27 **ő mast a hexameteres árnyekszékbe ment** – Kazinczy úgy hitte, hogy a hexameterekben írt *Lúdas Matyinak* Pethe Ferenc a szerzője. (Lásd a 220. levelet.)

29 **Vidához írt Epistolában** – Lásd a 220. levelet.

32 **Akár mit mond Gr[óf] Desóffy** – Lásd a 220. levelet.

37–38 **Csudállak téged hogy az illy gyermekségeket isteniknek 's szenteknek nevezed** – Kazinczy Himfy-recenziójának egyes részleteire utal: „Még darabosságai mellett is, melly nagy szépségü, melly tűzü, melly szent ének!” „II. Kötet, lap 150. harmincznégy nyolczsoru stanzokban dall egy Hymnuszt a' Grátziáknak, melly az Istennék előtt nem kedvetlen áldozat.” (KAZINCZY 1814, 78, 80.)

39 **maga feleségével bolondozik** – Kisfaludy Sándor önéletrajzi ihletésű versciklusait SZEGEDY Rózához (1775–1832) írta, akit 1800-ban vett feleségül. *A kesergő szerelem* a házasságkötést megelőző megpróbáltatásokról, *A boldog szerelem* a megtalált hitvesi boldogságról szól.

223. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek

1816 tavasza

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsenyi – Takácsi Horváth Jánosnak, 1816. nov. 10. (231.)

224. Dukai Takács Judit – Berzsenyi Dánielnek
1816. júl. 4. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre tett utalás: „recenziómat meg küldöttem Berzsenyinek is, a' ki betegeskedése miatt ugyan még nem felelhetett, hanem izzente hogy igen nagy örömmel 's meg elégedéssel olvasta”. (Dukai Takács Judit – Döbrentei Gábornak, 1816. júl. 4. = MTAK Kt. 4-r 55/II, 407/r. fol.) Az említett recenzió: *Recenzió. A' Dijonyi Poetára irtt versekre 1816* = MTAK Kt. 4-r 55/II, 400–404. fol r/v, (Duka 20^{dik} Majusban. 1816). Szövegét lásd a *Függelékben*.

225. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1816. jún. 11. és szept. 13. között

Kézirat

Nem ismert, elveszett a postán. Említi: Kazinczy 1817. febr. 12-én. (239. levél)

226. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1816. szept. 13. után

Kézirat

Nem ismert, elveszett a postán. A levélre utal: Kazinczy 1817. febr. 12-én. (239. levél)

227. Berzsenyi Lajos – Berzsenyi Dánielnek
1816. szept. 21. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsenyi Dániel 1816. szept. 21-én. (228. levél)

228. Berzsenyi Dániel – Berzsenyi Lajosnak
Nikla, 1816. szept. 21.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. PN, 1896. dec. 8. (közli BÁNÓCZI József) 2. BERZSENYI 1938, 56–57.
(Alapszöveg, emendálva a PN szövege alapján.)

Magyarázatok

8–9 **jó dísze volt** – sok termést hozott

10 **munkám újra ki jött** – Berzsényi verseskötetének második kiadása
(BERZSENYI 1816). Lásd a 231. és a 236. levelet.

229. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek

1816. okt.

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsényi 1816. nov. 10-én. (231.)

230. Takácsi Horváth János – Berzsényi Dánielnek

1816. máj. 10. és nov. 10. között

Kézirat

Nem ismert. A valószínűleg Jénában feladott levélre utal: Berzsényi 1816.
nov. 10-én. (231.)

231. Berzsényi Dániel – Takácsi Horváth Jánosnak

Nikla, 1816. nov. 10.

Kézirat

Autográf kézirata nem ismert. Az eredetiről a címzett Takácsi Horváth János készített másolatot Toldy Ferenc számára, ennek lelőhelye: MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. A 4-r 2 fóliónyi másolat (beírva: 1–2. f. r/v) 2. f. rektójának alsó szegélyén a másoló (Toldy által áthúzott) rájegyzése: „közli Takácsi Horváth János m k. Vadosfai ev. lelkész u. p. Csorna.” A barna tintás kéziratomásolaton az első közlő, Toldy Ferenc rájegyzései, javításai, a levélközléshez készült jegyzetei, sötétebb tintával. Jelen közlésben lehetőség szerint helyreállítottam a másolat eredeti szövegét.

Az 1. f. bal felső sarkában kék ceruzával a levél datálása, mellette: „b.)”. Az 1. f. verzőjének és a 2. f. rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÜMM, 1860. aug., 86–88. (Közl.: TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 57–59.

Magyarázatok

1 **Horváth János** – TAKÁCSI HORVÁTH János (1793–1880), a soproni líceum tanulója, majd 1815 eleje és 1816 tavasza között csaknem egy évig Berzsenyi fiainak házitanítója. Ezután németországi peregrinációra indult, hazatérve evangélikus lelkészként működött. Lelkészi életrajza: EOL, 1818 Dunántúli Kerület, 1783–1905, Ak 158f (24).

12–14 **a szörnyű forró nyár és ősz okozták, mellyek itt oly melegek voltak, hogy Afrikába is beillettek volna** – Berzsenyi leírása az 1816-os év időjárásáról csak az augusztus közepén kezdődő időszakra érthető, hiszen ennek az évnek a nyarat az egész északi féltekén a rendkívül hűvös és csapadékos időjárás jellemezte, összefüggésben az indonéziai Tambora vulkán 1815-ös kitörésével, mely után vulkáni hamu terjedt el a légkörben. „A Kárpát-medencében jó három hetet kivéve 1816-ban egyáltalában nem volt nyár. [...] A nap sugarait is alig látták. Augusztus elejéig szinte mindennap esett az eső.” (SOÓS 2010, 26.)

16 **Lipsiában** – (lat.) Lipcsében

20 **Petz** – PETZ Lipót / Leopold PETZ (1794–1840), a soproni líceum tanulója, majd 1814–16 között jénai peregrinus diák. Hazatérve gimnáziumi tanár Győrben, 1819-től szalónaki, 1821-től győri evangélikus lelkész, 1829–1831 között a soproni líceum tanára, majd haláláig Sopronban pap. Magyarból, franciából és angolból fordított németre, de több egyéb holt és élő nyelvet is értett. Berzsenyi 1813-as verseskötetének recenzense a Wiener Allgemeine Literatur-Zeitungban. (Lásd a 209. levelet.)

20 **Wohlmuth** – WOHLMUTH Lipót / Leopold WOHLMUTH (1795–1862) a soproni és a pozsonyi evangélikus líceum tanulója volt, Göttingenbe peregrinált, 1818-tól rohonci evangélikus lelkész. 1831–1850 között a Felsővasi Evangélikus Egyházmegye esperese, majd egyházkerületi adminisztrátor (1850–1860). Lelkészi életrajza: EOL, 1818 Dunántúli Kerület 1783–1905, Ak 159f (26)

23–24 **kalauz értekezést ragasztott elejbe az úgy nevezett ujításokról a nyelvben** – HELMECZI Mihály, *Értekezés az úgy nevezett Ujításokról a' Nyelvben* = BERZSENYI 1816, III–XLIX.

27 **grammaticasteri** – (lat.) alacsony színvonalon, sekélyesen nyelvészkedő

36–37 **Mig herói biborsüveg igy rontotta el: Miglen hősi s. a t.** – *A' felkölt nemességhez, a' Szombathelyi táborban* című versben. (BERZSENYI 1816, 88.)

41 **azon két gáncsolt verseket** – Berzsényi *Verseinek* második kiadása számára megváltoztatta *A' reggel* és a *Barátimhoz* című versek Leopold Petz recenziójában kifogásolt részeit. Vö. a 209. levéllel.

52 **egy német barátja, Wimmer** – WIMMER Teofil Ágoston / Gottlieb August WIMMER (1793–1863), Bécsben született, 1811 és 1813 között a soproni evangélikus líceumban tanult, feltehetően itt ismerkedett meg Takácsi Horváth Jánossal. 1816–17-ben a jénai egyetem hallgatója, 1818-tól 1848-ig (két éves megszakítással) Felsőölvő evangélikus lelkésze. Részt vett a forradalomban, ezért 1849-ben emigrálnia kellett: Amerikába utazott, majd 1850-től Németországban (Brémában) volt lelkész. Számos német nyelvű teológiai és földrajzi munka szerzője. Berzsényiből készített fordításai nem ismertek. Saját kezű latin nyelvű lelkészi életrajzát lásd: EOL, 1818, Dunántúli Kerület 1783–1905, Ak 157f (22)

60 **theátrális darabot** – *A somogyi Kupa* címen ismert, töredékben maradt színművet.

65 **Hazánkban fölötte szűk termés volt az idén** – Az első jegyzetben említett rendkívüli időjárási körülmények miatt.

232. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek *Nikla, 1816. nov. 15.*

Kézirat

MTAK Kt. Ms 4745/56. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának felső szélén ceruzás rájegyzések: „RUI 4 84/III” (áthúzva), mellette az új jelzet, illetve a címzett neve. Levéltári pecsétek nincsenek. A kéziratot az első közlő Horváth Piusz 1848-ban Niklán kapta ajándékba Berzsényi Lászlótól. Lásd: E. [HORVÁTH (Sándor) Piusz], *Töredékek egy volt nemzetőr uti naplójából 1848. II*, Pesti Napló, 1850. szept. 28. Eszerint kétséges, hogy a levél misszilis változat volna. Vö. még a 165. levél kéziratáról írt jegyzettel.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1850. máj. 28. (E. betűjellel.) A közlő Szinnyei József adata szerint HORVÁTH (Sándor) Piusz. Lásd: SZINNYEI IV, 1293. 2. BERZSENYI 1938, 59–60.

Magyarázatok

6 csirák – Tehenek. (CzF. I, 1021.) Berzsenyi arra a két tehénre utal, melyeket Festetics 1815 júniusában ajándékozott neki. Lásd a 180. és a 198–200. leveleket.

8 exemplárt – (lat.) példányt

8 Ezen két exemplárt csak mast kapván sietve küldöm – Berzsenyi *Verseinek* második kiadásáról van szó. A kötetből a kiadó Helmeczi már 1816. aug. 28-án küldött Festeticsnek, a szerző nevében is. (Helmeczi Mihály – Festetics Györgynek, Pest, 1816. aug. 28. = MNL OL, P 279, 1816, 882/1456.) A keszthelyi Helikon Könyvtárban egyetlen dedikált példány található (Lit. hung. 233.), az előzéklapon Berzsenyi ajánlásával: „Gróf Festetics György Ő Excellentiájának a’ Szerző.” A kötetben Berzsenyi bejegyzései olvashatók: néhány helyen javítja a versek szövegét, a 231. számú levélben leírt kifogások értelmében.

9 Herczegnének – Josephine von HOHENZOLLERN-HECHINGEN hercegnő (1790–1856), Festetics György menyje, fiának, Festetics Lászlónak felesége.

10–11 Tasilónak – gr. FESTETICS Tasziló (1813–1883), Festetics György legidősebb fiúunokája, Festetics László fia.

12–13 Rumi megajándékoza engem a’ Georgiconnak legujabb nyomtatványival – RUMY Károly György (1780–1847) 1813-tól 1816-ig a keszthelyi Georgikon gazdászattan tanára. Berzsenyivel való kapcsolatára utaló adat, hogy Takácsi Horváth János, aki 1815–16-ban Berzsenyiéknél házitanítóként működött, Rumyhoz (egykori soproni tanárához) írt 1815. nov. 25-i levelében Berzsenyi nevében is előfizetést jelentett be Rumy *Monumenta Hungarica* című történeti forráskiadvány-gyűjteményének köteteire. (A levelet lásd a *Függelékben*.) Rumy írta az első publikus ismertetést Berzsenyi költészetéről: [RUMY Károly György], [*Recenzió Wallaszky Pál Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria 2. kiadásáról*], *Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume*, 1811, Okt.–Nov., 44–61, 204–218, itt: 211–212. Rumyról lásd még a 86. levél jegyzetét.

233. Kis János – Berzsenyi Dánielnek
Sopron, 1816. dec. 6.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. A levél Merényi Oszkár másolatában maradt fenn. (PIM Kt. 2011. 8. 6.)

Megjelenés

Publikálatlan.

Magyarázatok

2 **Zigán Lajos** – Feltehetően ZIGÁN János (1772–1809) kemeneshögyészi evangélikus lelkész fiáról lehet szó. Az idősebb Zigán Kis János barátja volt. (Vö.: Kis János – Kazinczynak, 1805. ápr. 6. = *KazLev*, III, 313.) Nem tudni, hogy Zigán meddig nevelősködött Berzsényiéknél, a levelezésben utoljára Kis János említi 1817. jún. 30-án. Fennmaradt továbbá Berzsényi Farkas egy Zigánhoz írt verse *Z. L. Tanítóm neve napjára* címmel, mely 1818. szept. 3-ra datálva már a búcsúzás jegyében született. Ebből álljon itt egy részlet: „Ah! Sulyos pályánk utain ki voltál / Oktatóm ’s édes kegyelő Tanítóm / ’S ritka hívsséggel maradó segédem / Hogy ha veszél jött. // Fáródásodat koszoruzza Isten, / ’S adjon a’ földön sok időket élni / Szüntelen tartó megelegedésben. / Híved ölében! // Én pedig méltó Diszeid’ tsudálván / Míg tsak a’ gyászos ravatal be nem zár / Esküszöm Nérót meg utálva téged / Kérlek az Égre.” (PIM Kt. 2007. 50. 6.)

8 **commoditáson** – (lat.) ellátáson

234. Festetics György – Berzsényi Dánielnek *Keszthely, 1816. dec. 21.*

Kézirat

A misszilis elveszett Niklán 1944-ben. A levélnek fogalmazványa és másolatai maradtak fenn. 1. MNL OL, P 279, 1157/1891, 99. cs. Fogalmazvány-jellegű, 1816. dec. 20-i dátummal, egész ívrétnyi 1 f. papíron. A rektó bal felső sarkában: „A. III. 307. Berzsényi Daniel Urnak irt levél”. A verzón: p[osta] sentat[um] 29. Xbris 1816. Középen piros ceruzával: „Ad Proto Ter II”. A jobb alsó sarokban a levéltári jelzet. A rektó alsó szegélyén pecsét: „Országos Levéltár P szekció”. 2. Berzsényi másolatai Kazinczyhoz 1817. jan. 13-án írt levelében (MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44.), és ugyanezen levél fogalmazványában (MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV.) Jelen kiadásban: 236. és 237. levél. 3. Merényi Oszkár másolata az 1936-ban Niklán megtalált, utóbb elkallódott eredeti misszilisről, jelen kiadás alapszövege. (PIM Kt. 2011.8.5.)

A MNL OL-ban őrzött fogalmazványt az alábbiakban közlöm:

Te[kén]t[e]tes Tábla Biró Ur
nékem drága Nagy Jó Uram!

Nagyon köszönöm, hogy rólam és fiamról meg emlékezni méltóztatott T. Tábla Biró Ur, és híres remek⁵² munkáinak második ki adását velem közölte. Ezen alkalmatossággal a' midön a' könyvet fel nyitnám, éppen szemben ötlött azon Aoni lelkeknek tulajdonos jövendelése, hogy a' Keszthelyi zöld parton emelkedik a csendes Helikon. Azért, hogy bé-tellyesedjen a Niklai Bölcsnek, a' kinek <ditsöss ditsérét> dits' hírét az[!] halandóságnak köde el nem éri, előre való mondása, ime itten Keszthelyen Böjt elő havának azaz Febr 12^{ikén} akarván a Felséges Urunknak születése napját ülleni, az ifjúságot <az> Helikonra vezetni kívánnyuk, hogy az ugy nevezett declamatió által a magyar, német, és deák irás szerzésekből jó izlésre kapjon. De a' Helikonra vezető Kalauz nekünk szükséges. Bátorkodunk tehát az Somogyi Kazinczira vetni szemünket, és azon napra való maga meg alázására kérni. Leszsznek talán több pártfogóink is, a' kik hívásunkat meg nem vetik, hogy öszve vetett vállokkal tanátsot ezen <tött> törtelen ösvényen adjanak, és vezéreljenek, <hogy így> oktattván mint kell az idővel élni, 's bölcsen örülni.

Evvel magamat Te[kin]t[e]tes Urnak tapasztalt fávöriba 's barátságába ajánlván örökös tisztelettel maradok

Te[kin]t[e]tes Tábla Biró Urnak
20a Dec. 816.

alázatos szolgája,
G. F. Gy

Megjelenés

NOSZLOPY 1910, 26. (A Niklán őrzött, 1944-ben elveszett eredeti alapján.)

Magyarázatok

6 Aoni lelkeknek – Az „Aoni” jelző Görögország Aonia (avagy Boiótia) tartományára vonatkozik, melyben a Helikon hegye, a múzsák lakhelye található. Innen a római költészetben a múzsák neve Aoniae sorores (aoniai nővérek). Az „Aoni lelkek” tehát vagy a múzsák, vagy – elvonatkoztatva – az általuk megihletett költők.

6 tulajdonos – Szó szerint veendő. „A szónak, beszédnek *tulajdon értelme*, azaz eredeti, pontosan, szorosán vett, nem átvitt, nem képes jelentése.” (CzF. 483.)

6–7 Aoni lelkeknek tulajdonos jövendelése, hogy a' Keszthelyi zöld parton emelkedik a' csendes Helikon – Utalás Berzsenyi *Keszthely* című versére: „Itt, a' Keszthelyi zöld parton emelkedik / A' csendes Helicon. Jöjjetek, oh szelíd / Áon' Szüzei! és verjetez itt lakást!” (BERZSENYI 1816, 75.)

⁵² jav ebből: nemes

8–9 **dits' hírét az halandóságnak köde el nem éri** – Szabad idézet Berzsenyi *Horátiuszhoz* című verséből. (BERZSENYI 1816, 67.)

9–11 **Keszthelyen Böjt elő-havának azaz Februáriusnak 12^{kén} akarván a' Felsőes Urunknak születése napját ülleni** – A keszthelyi Helikon ekkor kezdődő ünneppsorozatáról lásd: MEZEI 1997.

12 **deklamatió** – (lat.) szónoki előadás gyakorlása, gyakorlatul kidolgozott beszédek

18–19 **mint kell az idővel élni és bölcsen örülni** – Idézet Berzsenyi *Horátiuszhoz* című verséből. (BERZSENYI 1816, 68.)

20 **fávoriban** – (lat.) jóindulatába, pártfogásába

235. Dukai Takács Judit – Berzsenyi Dánielnek

1817. jan. 13. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsenyi levélfogalmazványa 1817. jan. 13-án. (236.)

236. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1817. jan. 13.

fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 8-r, 2 f. Beírva: r/v. A 2. f. rektóján autográf tollpróbák. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „g.)”. Ugyanitt a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Az MTAK pecsétje az 1. f. verzójának és a 2. f. rektójának alsó szegélyén.

Megjelenés

1 KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 273. (Részlet.) 2. *KazLev*, XV, 560. (Részlet, a 3361. levél jegyzetében.)

A magyarázatokat lásd a 237. levél apparátusában.

237. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1817. jan. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Kazinczy rájegyzése az 1. f. r. jobb felső sarkában: „1817. Jan. 13d.” A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „30.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 201–202. 2. *KazLev*, XV, 23–25. (3361.)

Magyarázatok

9 **tolvaj hidegem** – Láz, mely nem erősebb rohamok által, hanem lassan-lassan emésztí az egészséget. Lásd: CzF. IV, 1078. (*Orhideg* címszó.)

38 **Oroszi Pállal** – OROSZY Pál (1763–1833) Tótvázsonyban élő táblabíró. Lásd a 159. levelet és vonatkozó jegyzetét.

39 **sciolus** – (lat.) félművelt

41 **a' mondolatra ki jött Recenziót** – [A Mondolat és a Felelet a' Mondolatra *recenziója*], Allgemeine Literatur-Zeitung, Halle–Leipzig, 1816/IV (Ergänzungsblätter), Num. 39, April 1816, 308–311.

238. Berzsényi Dániel – Bárány Boldizsárnak
Nikla, 1817. febr. 1.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A 2. f. verzóján címzés és piros viaszpecsét. Ugyanitt ugyanezzel a tintával tollpróbák (köztük például ritmusképlettel), mely arra utal, hogy a lepecsételt és megcímezett levelet mégsem küldte el Berzsényi. Léteznie kellett egy misszilis változatnak is, hiszen Bárány a Berzsényitől javasolt módosításokat végrehajtotta a veresszövegen. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen: „I)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860. aug., 88–89. (közli TOLDY Ferenc) 2. BERZSENYI 1938, 60–61.

Magyarázatok

1 **Uram Ecsém** – BÁRÁNY Boldizsár (1792–1860), költő, drámaíró, megyei tisztviselő. A somogyi Sörnyén, Nagygombán és Ujvárfalván voltak birtokai. (NOSZLOPY Tivadar, *Bárány Boldizsár*, Budapesti Hírlap, 1911, aug. 13., 34. 191. sz.) Berzsényi Dániellel anyai ágon voltak rokonok: Bárány Berzsényi másodunokatestvérének, Barcza Annának a fia.

2 **A' vélem közlött Ódát** – *A' Helikon' Innepe* című ódáról van szó. Ezt Bárány a keszthelyi Helikon első ünnepségére készítette és 1817. febr. 9-én küldte el Keszthelyre. (Bárány kísérllevele: MNL OL, P 279, 1817, 82/246.) A költemény a Berzsényi által javasolt módosításokkal jelent meg a *Helikon* című antológiában. (HELIKON 1818, 40–43.)

A' Helikon' Innepe.

Magával hozta 's bémutatta Bárány Boldizsár Kis
Gombárol Somogybol Febr. 12. 1817.

Lantot, vésőt, ecsetet,
Éltetni ez esetet.
Kisfaludy.

Nézzd, milly uj nap ez! a' nyugoti durva dölff
Bé vert undok agyán porba le dölve nyög,
Mint a' meg töretett Leviathan' zajos
Estével-pihen a' világ.

A' Volcán ki aludt. Még iszonyodva most
Sír a' Fáradozó mivei' hamvain
'S meg csonkult szekeren a' Hadak' Istene,
El van fojtva szövétneke.

Ott támadt ki Napunk Lypsia' térein,
Ott irt sorsokat a' Nemzetek' zöldöke
Érczből, néked, időnk' Titusza, jó Ferencz,
Oltár ottan emelkedik.

Hanyzatták jelesebb Bárduszi zenettek,
A' Gígászi csatát, – érdemidet 's Időd'
Nagy Történeteit – Századaink' javát –
Márványokra bizá Clió.

Ébren futja örök Fáma világait,
'S a' Csillag – Myriaszt zengeni költi fel
Zajjal hívja jeges Dni'per az Adriát
Fent idvezleni a' napot.

E' vonsz minket is a' Pantheon erny'ibe,
Hol a' mennyet adó Érdem' örök tüze
Lángol-nézzd az idős Volcea partjain
Milly új fénybe Georgicon!

Gazdag búza kalász 's kék ibolyák között,
Caesar! tölgy koszorú készüle itt neked,
Itten zengi napod' lelkesedés' hevén
Némelly innepi Lyra-hang.

Láták folyni a' vért Pannon' ugarjain
Búsabb századaink, Corvin alatt az ég
Tisztúlt-ám Mohamed' Holdja bevonta azt,
'S csak Therez'a nyitotta ki.

A' roskadt Geniuszt ekkor emelte fel
Felséges Nemed, és a' jelesebb Nagyok,
Ettől fogva tudá érzeni lételét
A' Honn 's el futa a' setét.

Most is Festeticsek 's Széchéniek viszik
A' lángban haladó Nap' szekerét egünk'
Térén; a' jelesebb pálya futónak ad
Pálmát Festetics, a' Magyar.

Ő lett a' mi időnk' kincse, Pericleszünk,
A' Nemzet nevelő, a' köz ügy' oszlopa,
Ő a' szörnyet üző harczok után az Új
Század' ritka nagy embere.

Céresnek remekebb templomot Ő rakott,
A' hol Triptolemosz' titka fel oldatik,
Itt Ő tőle kapott Themisz is iskolát
'S Flaccusz' lantja magyar fogást.

Kél a' Hellei Nap! nyill az Olympiász!
Im' Keszthelyre hívá Tempe ligetjeit!

Itt a' játszi Regék' évei fejlenek,
És a' Pindari nagy napok!

Nézzd, milly fény lepibé a' Balaton' körét!
Lelkes Grofja varázs-veszszeje mint üzi
Végső fellegeit – Zöld Helikon le száll –
'S égis megy fel az áldozat!

Engedd, a' mit ezen Bárduszi Kar ma zeng,
Hasson szívedig el – Dácia fejt ki
Itt érzéseit és Jelszava e' napon':
Éljen Hunnia 's a' Király!!

Igy fog díszleni e' telkeken a' kalász,
A' Pán' sipja után így fog üdülni nyáj,
Majd így gazdagul a' Keszthelyi Bróniusz
'S így nyer e' Helikon hazát!

11 **Leviathan** – Bibliai tengeri szörnyeteg. John MILTON *Elveszett paradicsom* című eposzában kétszer is említi. (I, 200–203.; VII, 411–416.)

23–24 **ily nevezetes szavaknak csak eggyeszer szabad egy ódában előjöni** – Vö. Nitsch összefoglalójával az ódaköltészetéről: „Der alte Dichter der Natur konnte in der Wahl seiner Worte nicht allzubedachtsam seyn, er konnte nicht vor einer regellosen Ordnung des Ganzen, vor Wiederholungen und anderen Fehlern des Plans scheuen. Hierinnen würde der spätere nach Regeln gebildete Dichter fehlen, wenn er dies hätte nachahmen wollen. Wir verlangen von ihm mit Recht einen wohl gewählten, abgewogenen Ausdruck, eine durch das Ganze unvermerkt hindurch geführte Ordnung, Mannichfaltigkeit und die sorgfältigste Vermeidung aller Arten von Nachlässigkeit.” (P. F. A. NITSCH, *Allgemeine Beschreibung der Ode* = NITSCH 1792, LX–LXI.) (A régi természeti költő nem tudott szóválasztásában óvatoskodni, nem riadt vissza az egész mű szabálytalan elrendezésétől, az ismétlésektől és a terv egyéb hibáitól. A késői kor szabályok alapján képzett költője hibázna, hogyha ebben a vonatkozásban őket követné. Tőle joggal várunk el helyesen választott, fontolóra vett megfogalmazást, olyan rendet, amelyet észrevétlenül vezet keresztül a műegészen, változatosabb és leggondosabb kerülését bármifajta hanyagságnak.)

26 **Ninonok Áspásiák** – Utalás Anne „Ninon” DE L'ENCLOS-ra (1620–1705), aki luxus kurtizán, író és a művészetek pártfogója volt a francia királyi udvarban. ASZPÁSZIA (i. e. 469–i. e. 406) Periklész athéni államférfi művelt, ám hetéra hírében álló szeretője volt. (PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok: Periklész*, 24.)

26 **Metreszek** – (fr.) szeretők

32 **Nonum prematur in annum** – Kilenc évig tartsuk magunknál [ti. a költeményt, mielőtt kiadjuk]. (HORATIUS, *Ars poetica*, 388.)

33 **stans pede in uno** – Fél lábon állva. (HORATIUS, *Szatírák*, I. 4. 10.) Horatius egy túlságosan bőbeszédű költőre mondja, hogy akár fél lábon is lediktált egy szuszra kétszáz sort. (HORATIUS, *Szatírák*, I. 4. 9–10.)

40–42 **Perillustri ac Generoso Domino Balthasaro Bárány de Rendes per Incl. Reg. Hung. Fori utrin[sq]ue Iurato Advocato Domino fratri mihi dilectissimi** – Tekintetes és Nemes Rendesi Bárány Boldizsár Úrnak, mindkét Tekintetes Magyar Királyi Törvényszék felesküdtött Ügyvédének, igen szeretett Öcsémuramnak

239. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1817. febr. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 202–206. 2. *KazLev*, XV, 62–64. (3379.) A közlés a versek szövegére nem terjed ki.

Magyarázatok

3–4 **quos inter recumbens purpureo bibis ore nectar** – Akik között elheveredve [ti. az Istenek között az asztalnál] iszod bíborajakkal a nektárt. Az eredetiben: „quos inter Augustus recumbens / purpureo bibet ore nectar”. (HORATIUS, *Ódák*, III, 3, 11–12.)

13 **Terra incognita** – (lat.) ismeretlen föld

18–19 **Gróf Kemény Farkasné szül[etett] Gr[óf] Battháni Kisassz[ony]** – Gróf Kemény Farkasné szül. Gróf BATHYÁNY Terézia (1773–1858)

19 **Vinczének** – BATHYÁNY Vince (1772–1827) cs. és kir. titkos tanácsos, Hont vármegye főispánja. A magyarsággal kapcsolatos nézeteiről vö. a 104. levéllel és jegyzetével.

25 **Gr[óf] Rogendorff Ferencz** – Franz Anton VON ROGENDORFF (1707–1781), Kazinczy anyósának, Aloisia Maria VON ROGENDORFFnak az apja.

27 **Erdélyi Levelek** – Az *Erdélyi Levelek*ben Kazinczy 1816-os erdélyi körutazását örökítette meg. A műből részletek jelentek meg a TudGyűjt. 1817-es és

1818-as évfolyamaiban. A számos variánsban létező szöveg főbb változatait tartalmazó kritikai kiadás: KAZINCZY 2013.

32 **Cancellarius Gr[óf] Teleki Sámuelnek** – Gróf széki TELEKI Sámuel (1739–1822) erdélyi kancellár, könyvgyűjtő, a marosvásárhelyi Teleki-téka megalkotója. Említett levele nem ismert.

32–33 **Bibliothecáriusét** – SZABÓ András (?–1817), gróf Teleki László fiának, majd ifjabb báró Wesselényi Miklósnak a nevelője, élete végén a Teleki-könyvtár őre. Említett levele nem ismert.

38 **A' Téli Plebánus** – PÁZMÁNDI HORVÁTH Endre (1818-ig HORVÁTH András), 1806 és 1829 között téli plébános.

39–40 **azt írja nekem minap, hogy Kölcsei Ferencz KÖLTÖTT Kölcsei** – Horváth András (a későbbi Pázmándi Horváth Endre) említett levele nem ismert, tartalmáról vö. Kazinczy Ferenc – Horváth Andrásnak, 1816. okt. 6. = *KazLev*, XIV, 331–332.

50 **Kisfaludi Apr. 14d. 1816. Ruszekhez írt levelét** – A levél dátuma helyesen: 1816. ápr. 17. Lásd: KISFALUDY 1893, 280–292.

53 **satisfactiót** – (lat.) elégtételt

60 **BRANYICSKA** – Címváltozata: *Branyicskán, Hunyadban*. (KAZINCZY 1998, 65.

64 **Martinuzinak** – FRÁTER/MARTINUZZI György (1482–1551) váradai püspök, esztergomi érsek, bíboros.

73–74 **akkori Fő Ispánnal, most Guberniális Consiliariussal** – báró JÓSIKA János (1778–1843) Hunyad vármegye főispánja, 1816-tól főkormánybiztos (guberniumi) tanácsos, 1819-től titkos tanácsos, a főkormánybiztos alelnöke, majd 1822-től a Gubernium elnöke.

75 **BUCZI EMILHEZ** – Vö. KAZINCZY 1998, 177–178. Az episztola címzettje BUCZY Emil (1782–1839) piarista szerzetes majd világi pap, gimnáziumi tanár, csillagász. Az Erdélyi Múzeum folyóirat egyik alapítója, itt verseket és esztétikai tanulmányokat közölt.

240. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak *Nikla, 1817. febr. 20.*

Kézirat

A romániai Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár – Arhivele Naționale Direcția județului Cluj. A Zsibói Wesselényi család iratai. Wesselényi Miklóshoz írott levelek. 133. cs. 8-r, 2 fol, beírva: mindkettő r/v. Az 1.f. rektójának felső szegélyén pecsét: „Erd. Muz.-Egyl. Kvt B. Wesselényi-

család levéltára.” A dátum mellett piros ceruzával: „II.” Ugyanitt a bal felső sarokban idegen kéztől: „Ber’senyi Daniel 1817.” A fóliók a rektón ceruzával számozva: 550–551.

Megjelenés

1. Történeti Lapok, 1874, 17. sz. 272. (Közli: PAPP Miklós.) 2. BERZSENYI 1978, 483–484.

Magyarázatok

25 **Gyöngyösi** – Gyöngyösi István. Lásd a 120. levél jegyzetét.

27 **Sorbus aucuparia** – (lat.) madárberkenye

34 **a’ mi kis Veimárunkat** – Lásd a 245. levelet és jegyzetét.

A további magyarázó jegyzeteket lásd a 242. levél apparátusában.

241. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1817. febr. 25.

fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 8-r, 2 f. Beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „h.)” Mellette a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Publikálatlan.

Magyarázatok

21–22 **Horvát is olvasott valami kis verset magától és Kazinczy Klaritól** – Horváth Ádám verséről lásd a 242. levél jegyzetét. KAZINCZY Klára (1784 és 1792 k.–1849) költőnő, a Göcseji Helikon nevű irodalmi társaság tagja, Horváth Ádám nevelt lánya, majd 1818-tól felesége. Beküldött verse: *Götsei nimfa a’ Keszthelyi Helikon idvezlésére*. Megjelent: HELIKON 1818, 38–39.

A további magyarázó jegyzeteket lásd a 242. levél apparátusában.

242. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1817. febr. 27.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „31.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 206–208. 2. *KazLev*, XV, 79–81. (3388.)

Magyarázatok

5–6 **pompás nagy Mise** – „Febr. 12-kén reggel F. Királyunk’ életéért nagy pompás Mise énekeltetett Ruszek József Hahóti Apát, és Keszthelyi Plébános által, mellyen jelen volt a’ Nm. Gróf minden Vendégeivel egygyütt, az egész tanuló Ifjúság, és az oda való lakosoknak nagy része.” (KISFALUDY 1817, 81.)

6 **Comœdia** – „Febr. 11-kén estve a’ Királyi Gymnásium’ palotájában a’ Keszthelyi tanuló Ifjúság által egy Víg játék játszattott: A’ Nevelők, három felvonásban. Ezen darab az 1790-dik esztendőbéli Pozsonyi nevendék Papság’ hazafiúi és Literátori buzgóságának szüleménnyé.” (KISFALUDY 1817, 80.)

6 **Concert** – „[Febr. 12-én] Estve a’ Gymnásium’ palotájában többnyire Keszthelyiek, és a’ nagyszívű birtokosnak bőkezűsége által taníttatott Ifjak által nagy muzsika adatott több osztályokban, mellyet ismét a’ népi ének: »Isten tartsd meg Királyunkat« fejezett be.” (KISFALUDY 1817, 85.)

6 **bál** – „[Febr. 12-én] Vacsora után tánczos multság vetett véget az innepnek.” (KISFALUDY 1817, 85.)

7 **Hippocrene** – A múzsák forrása a Helikon-hegyen. Vize költői ihletet biztosít.

10 **az erdemesek ki nyomtattatnak** – Az ünnepségre írt költemények antológiájáról van szó: HELIKON 1818.

12 **Typographia** – (gör.–lat.) könyvnyomtatás

17–18 **Olvastak és declamáltak némelly Professorok és ifjak** – Felsorolásukat lásd: KISFALUDY 1817, 81–83.

18 **két Baltavári Festeticsek** – FESTETICS Erneszt/Ernö (1800–1859) és FESTETICS Leó (1800–1884), Festetics György árván maradt unokaöccsei, akiknek ő gondoskodott a neveltetéséről. (Lásd: KURUCZ 2013a, 293.) Az előbbi *Egy Attya’ halálát kesergő Fiúnak Elegiáját*, az utóbbi „Ő Felségét tisztelő német verseit” és „Körnernek Hoch lebe Österreich [helyesen: *Hoch lebe das Haus Oesterreich!*] nevezetű hadi énekét” szavalta. (KISFALUDY 1817, 82–83.)

18–19 **Ásboth a’ Gróf Urodalmi Præfectusa** – Ásboth János egy korábban írt halotti versét mondta fel: *Keszthelynek keservei: Néhai nagy Méltóságú Gróf*

Zichy Károlyné született Tolnai Grófné Festetics Juliánna halálán. Lásd: HELIKON 1818, 119–120. Asbóthról lásd a 198. levél jegyzetét.

19 **az én barna Malvínám** – Dukai Takács Judit a következő versét mondta fel: *Örvendező versek Felséges I-ső Ferencz' Ausztriai Csásár' 's fel kent Magyar Koronás Királyunk' születése Napjára*. Lásd: HELIKON 1818, 53–58. Vö. KISFALUDY 1817, 84.

20 **tölgykoszorújában** – Tölgykoszorújában. (SZILÁGYI 1976, 431.) A tölgykoszorú eredetileg a bajnoknak járó katonai kitüntetés volt, utóbb tartalmi jelentése elhomályosult, és – mint itt is – egyszerű dekoratív motívummá vált.

22 **Kisfaludy hozott egy ódat** – KISFALUDY Sándor, *Óda Tolnai Gróf Festetics Györgyhez*. Megjelent: TudGyűjt, 1818/III, 115–118.

25 **Dellest** – délest, délután (ÚMTsz I. 962.)

26 **Gyöngyösi** – Lásd a 120. levél jegyzetét.

28–29 **Sorbus aucuparia** – (lat.) madárberkenye

29–30 **Horváth énekelt és egy Eclogát olvasott** – Az ének címe: *Urania*, lásd: HELIKON 1818, 101–102. Az ekloga: *A' Föld-mívelő Varró: Pásztori beszelgetés, a' Keszthelyi Helikon' Innepére*. Lásd: Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, 1817. márc. 2. = *KazLev*, XV, 84–97. Előadásában Dukai Takács Judit is segédkezett, lásd: uo., 98. A mű megjelent: HELIKON 1818, 1–33.

41 **Felesége** – SZEGEDY Róza. Lásd a 222. levél jegyzetét.

47–49 **Kisfaludy kínált hogy valami mocskos levelét mellyet Néked irt olvassam meg** – Kisfaludy Sándor és Kazinczy között 1816–17-ben levélváltás zajlott Ruszek József hahóti apát közvetítésével. Kisfaludy leveleiben Kazinczy kritikusai és nyelvújító tevékenységét támadta személyeskedő módon, többek között „csapodár, asszonytermészetű embernek” nevezve ellenfelét. Kisfaludy levelei azonnal a kéziratossá nyilvánosság részeivé váltak. (Kisfaludy Sándor – Ruszek Józsefnek, 1816. ápr. 17.; 1816. jún. 3.; 1817. jan. 25. = KISFALUDY 1893, 280–292.; 292–309.; 341–355.) A levélváltásról részletesen lásd: CZIFRA 2013, 59–76.

70 **joculatornak** – (lat.) tréfamester, hivatásos énekes, vásári mulattató

83 **Aloyzt** – Szentmiklóssy Alajost.

243. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek

Nikla, 1817. márc. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A 2. f. verzóján Kazinczy aláhúzása és rájegyzése a következő verssorra vonatkozóan: „Tegzed' arany

nyila és az Aegis.” Mellette: „zeng”. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „32.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 209–211. 2. *KazLev*, XV, 113. (3396.) A vers szövegét nem tartalmazza.

Magyarázatok

3 **Semineologus** – (lat.) Fél-neológus, vagyis félúton áll a nyelvi neológia és ortológia álláspontja között.

80 **a’ mi mézajakú Aloyzunk** – Utalás Szentmiklóssy Alajos *Chloe’ ajaka* című versére. (ErdMuz, 1815/II, 49–50.) Vö. a 173. levél jegyzetével.

82 **az Erdélyiek kaptak e valamire való Drámát?** – Az Erdélyi Muzéum folyóirat 1814-ben történeti drámára kiírt pályázatáról van szó. A szerkesztő Döbrentei Gábor 1816 tavaszán egy elveszett levélben (jelen kötetben 223. számon, vö. a 231. levéllel) Berzsenyit is felkérte a részvételre, aki azonban nem fejezte be és nem küldte el ide szánt művét. Lásd a 222. levelet.

83 **fachodat** – (ném.) szerepkörödet, szakágadat

83–84 **szépen szökdelsz Kázmérba azon a’ rőt Brüceön** – Utalás Kazinczy Bruce vagy Brüce nevű angliai származású paripájára, melyet Wesselényi Miklóstól kapott Zsibón. Vö.: Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1816. okt. 7. = *KazLev*, XIV, 345. A ló említődik Kazinczy *Buczi Emilhez* című episztolájában, itt ennek kapcsán említi Berzsenyit. Lásd a 239. levelet.

244. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1817. márc. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 1 f. Beírva: r/v. Kazinczynak ebben és a 247. levélben tett utalásai szerint jelen levélhez két levélmásolat volt mellékelve, melyek azonban elvesztek. Az egyik: Kisfaludy Sándor – Ruszek Józsefnek, 1816. ápr. 17. (lásd: KISFALUDY 1893, 280–292.); a másik: Kazinczy Ferenc – Ruszek Józsefnek, 1816. máj. 15. (lásd: *KazLev*, XIV, 191–193.)

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 212–213. 2. *KazLev*, XV, 115–117. (3398.)

Magyarázatok

10 Midőn 1790 a' Magy[ar] Theatrom felől vala szó Pesten az Orczy szobájában – Az anekdotát Kazinczy később így adja elő: „Horváth Ádám [...] 1790 egy Literatori Ülésünkben, Generalis Gróf Fekete János' házában, Balog Péter és más Nagyok előtt, arra akará magát ajánlani, hogy ő minden héten ad egy originális Tragoediát vagy Comoediát”. (Kazinczy Ferenc – Szentmiklóssy Alajosnak, 1820. jún. 24. = *KazLev*, XXIII, 279.) Ezek szerint az ekkor már elhunyt ORCZY Lőrinc (1718–1789) főispán, tábornok és költő egykori szobájában ülészttek, annak a Fekete Jánosnak a házában, akinek Orczy atyai jóbarátja volt.

26–27 **Digna operculo patella** – (lat. szólás) zsák a foltját megtalálta

42–43 **én Ruszeket kértem meg mint jó embert és mint Papot, hogy nekem engesztelje-meg Kisfaludít** – Kazinczy Ferenc – Ruszek Józsefnek, 1816. jan. 7. = *KazLev*, XIII, 399–401.

45–46 **Ruszek [...] nekem azt írta, hogy meg van engesztelve, 's barátom[na]k akar nézettetni** – Ruszek József – Kazinczy Ferencnek, 1816. máj. 1. = *KazLev*, XIV, 168–170.

46–47 **ezt a' Kisfaludi levelét** – Kisfaludy Sándor – Ruszek Józsefnek, 1816. ápr. 17. = *KISFALUDY* 1893, 280–292. Ennek másolatát a 247. levél tanúsága szerint Kazinczy a jelen levél mellékleteként elküldte Berzsényinek.

48–49 **Olvassd mit írtam Ruszeknek** – Kazinczy ezek szerint megküldte Berzsényinek saját Ruszekhez címzett levelét is másolatban, ez azonban nem maradt fenn. A levél szövegét lásd: Kazinczy Ferenc – Ruszek Józsefnek, 1816. máj. 15. = *KazLev*, XIV, 191–193.

53 **Takács, Horvát András** – Téli Takács József – Kazinczy Ferencnek, 1816. márc. 10. = *KazLev*, XIV, 30. A levél melléklete volt Horváth András levele.

53 **Pápai** – Pápay Sámuel – Kazinczy Ferencnek, 1817. febr. 20. = *KazLev*, XV, 67–70. A levél utolsó szakasza Kazinczy fordítási gyakorlatát bírálja.

54 **capacitáljanak** – (lat.) győzködjenek

55 **Horvát 43 gáncsot teszen előmbe** – HORVÁTH Andrásnak TÉTI TAKÁCS Józsefhez írt, 1815. okt. 15-i levelére céloz, melyet Takács 1816. márc. 10-én küldött tovább Kazinczynak (aki azt 1816 szeptemberében vette), s melyben Horváth Kazinczy nyelvújítását bírálja. Lásd: *KazLev*, XIV, 500–516.

61 **Schismának** – (gör.) egyházszakadásnak

62–63 **Pápai azt írja hogy Helmeczi semmit sem mutata-meg Értekezésében** – Pápay Sámuel – Kazinczy Ferencnek, 1817. febr. 20. = *KazLev*, XV, 69. HELMECZI Mihály *Értekezés az úgy nevezett Ujításokról a' Nyelvben* című mun-

kájáról van szó, amely Berzsenyi *Versei* második kiadásának (BERZSENYI 1816) kísérőszövegeként jelent meg.

66 **Versegi** – VERSEGHY Ferenc (1757–1822) költő, műfordító, esztéta, nyelvész, nyelvtanító. Kazinczy az ellene szervezkedő dunántúli írók köréhez sorolta. Lásd: CZIFRA 2013, 101–110.

245. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek
Nikla, 1817. márc. 15.
fogalmazvány

Kézirat

PIM Kt., V. 1132. Egyetlen 4-r főlíó, beírva: r. A verzón a PIM elmosódott pecsétje és ceruzás kézírattári rájegyzés: „Ltsz: P. M. 605/3. V. 1132.”

Megjelenés

1. BERZSENYI 1938, 107. (részlet) 2. BERZSENYI 1956, 657–658. (Kihagyással, tévesen 1817. márc. 16-ra datálva.)

Magyarázatok

4–5 **alig tellyesedett be a' Helicon már Veimárt jovendöl** – Utalás Berzsenyi *Hymnus Keszthely' Isteneihez* című versére (lásd a 243. levélben), melyben „kis magyar Weimár”-ként nevezi meg Keszthelyt, a Festetics György által szervezett helikoni ünnepségek színhelyét. E levél (elveszett) misszilis változatának mellékleteként küldhette meg Berzsenyi a költeményt Festeticsnek. Weimar itt (Goethe és Schiller lakóhelyeként) az irodalmi központ szinonimája.

6 **sybillak** – (lat. helyesen: sibylla) A szibülla a látnoknok megnevezése az antik görög-római hagyományban.

11 **Senecaval: non sum frustra natus!** – (lat.) Nem születtem hiába! Talán a következő szöveghelyre vonatkozik az utalás: „Nec est mirum cum eo nasci illa sine quo frustra nascerentur”. (Lucius Annaeus SENECA, *Epistulae morales ad Lucilium*, XX, CXXI, 24.)

12 **Exegi monumentum era perennius!** – Helyesen: Exegi monumentum aere perennius. (Ércnél maradandóbb emléket állítottam magamnak.) Horatius szállóigévé lett verssora. (*Ódák*, III, 30, 1.)

246. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek
Nikla, 1817. márc. 16.
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. sérült, ezért egy szó részben olvashatatlan, ezt kapcsos zárójelek közt értelem szerűen kiegészítettem. Az 1. f. verzóján gazdasági följegyzések, számítások és tollpróbák között latin közmondások és egy Horatius-idézet. A 2. f. rektóján számítás. Az 1. f. bal felső sarkában kék ceruzával a levél datálása, mellette: „XI.”.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860/VIII, 89–90. (Közli: TOLDY Ferenc) 2. BERZSENYI 1938, 62.

Magyarázatok

4 **Ime én ismét jövendölő lettem** – A *Hymnus Keszthely’ Isteneihez* című versre utal, melyet Berzsenyi valószínűleg a levél (elveszett vagy lappangó) misszilis változata mellékleteként küldött el Festeticsnek. A költemény 16. versszakában Keszthelyt kulturális centrumként ünnepli: „e kis magyar Veimár öleből / Lássá hazám ki derülni napját”. (Lásd a 243. levelet.) Ezzel megismétli a *Keszthely* című vers jóslatát, mely szerint a „csendes Helicon” (a múzsák lakhelye) a „Keszthelyi zöld parton emelkedik”. (BERZSENYI 1816, 75.; vö. a 234. levéllel.)

12 **Joculatornak** – (lat.) Énekmondó, vásári komédiás.

24 **Omnis vita servitium** – Az egész élet szolgálat. SENECA, *De tranquillitate animi*, 10.

25 **Nulla dies abeat quin linea ducta super sit** – Ne teljen el úgy nap, hogy egy megrajzolt vonal sem marad utánad. Apellész görög festő szokása volt, hogy ne teljen el egy napja sem vonás nélkül, és ez közmondássá vált. Vö.: Caius PLINIUS Secundus, *Historia naturalis*, XXXV, 84. A mondás Berzsenyi idézte formája Fausto ANDRELINI neolatin költő epigrammájára vezethető vissza. Vö. NIKITINSKI 1999.

27 **Eheu fugaces posthume, Posthume** – Hej Postumus jó Postumus, eltűnik [a sok futó év] (HORATIUS, *Ódák*, II, 14, 1, ford. BEDE Anna.)

247. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Széphalom, 1817. márc. 23.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A 2. f. verzójának bal margóján rájegyzés tintával valószínűleg Döbrentei Gábertól: „Herderből Kazinczy fordításából Döbrentei törle ki a' sok Kazinczyságot.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 214–216. 2. *KazLev*, XV, 135–138. (3405.)

Magyarázatok

7 **Alcéusz' szchemáját** – az alkaioszi strófaszerkezetet

12 **Wesselényinek íme megküldöm Ódádat** – A levél nem ismert.

14 **Megküldöm SzentMiklósinak is** – A levél nem ismert.

18 **epithetont** – (gör.) jelzót

19 **Concurrrens** – (lat.) (itt) pályázó

20 **existált** – (lat.) létezett

23 **Virág Benedek is kiadá Hunyadi Lászlóját** – VIRÁG Benedek, *Hunyadi László: Tragedia*, Kir. Magy. Universitas bet., 1817. A mű BESSENYEI György *Hunyadi László tragédiája* című, 1772-ben megjelent munkájának átdolgozása.

24 **qui nil molitur inepte** – Ki csak azt vállalja, mit elbír. (HORATIUS, *Ars poetica*, 140, ford. BEDE Anna.)

28 **Skizzét** – (ol. – ném.) vázlatát

28 **Inczédi László** – INCZÉDY László (1776–1829) az erdélyi főkormánysszék titkára, 1827-től valóságos belső titkos és kormánysszéki tanácsos. Egy ideig a kolozsvári református kollégium igazgatója.

30 **Bárá Kemény Kisasszonyt** – magyargyerőmonostori KEMÉNY Katalin

32 **Kemény Simon** – A Kemény Simon-témát ezzel egyidőben BOLYAI Farkas dolgozta fel drámai formában (*Kemény Simon vagy A' hazaszeretet áldozatja*). Munkáját, melyet az Erdélyi Muzéum pályázatára is benyújtott, 1817-ben jelentette meg négy másik tragédiával együtt Egy Hazafi álneven.

42 **adfectans grandia turget** – A nagyszerű dolgokra törekvő dagályos. Utalás erre a szöveghelyre: „professus grandia turget” (HORATIUS, *Ars poetica*, 27.)

44–45 **aber er ist ohne alle Würde** – (ném.) de minden méltóság hiányzik belőle

51 **castigatus ad unguem** – (lat.) a körme hegyéig [tetőtől talpig] megtisztított

57 **Bruce, Wilson és Hutchinson** – Michael BRUCE (1787–1861), brit főhadnagy; Robert Thomas WILSON (1777–1849), brit tábornok, később parlamenti képviselő; John HELY-HUTCHINSON (1787–1851) a brit hadsereg kapitánya. A DE LAVALETTE kiszabadítása miatt 1816-ban ellenük folyó perben mindegyikük magára vállalta a bűnösséget, hogy társait mentse. Végül a közvélemény nyomására csak enyhe börtönbüntetést kaptak.

58 **LaValettet** – Antoine Marie Chamans DE LAVALETTE (1769–1830) Napóleon tábornoka és postaügyi minisztere. A Bourbon-restauráció után 1815-ben Párizsban halálra ítélték, de kivégzése előtt egy nappal női ruhában megszökött a börtönből, majd angol tisztek segítségével külföldre menekült.

62 **Benne két megcsonkított Erdélyi Levelem** – *Töredékek Kazinczynak Erdélyi Leveleiből*, TudGyűjt, 1817/II, 91–96.

64 **Olvassd meg azt a' Döbr[entei] Muzeumában** – KAZINCZY Ferenc, *Recenzió: Himfy szerelmei...*, ErdMuz, 1814/I, 72–90.

66 **Kis Recenzióját** – KÖLCSEY Ferenc, *Kis János' Versei*, TudGyűjt, 1817/II, 124–129.

67–68 **seris nepotib[us] umbra** – Hüssel ilyen késő unokák számára kecsgett. (VERGILIUS, *Georgicon*, II, 58, ford. LAKATOS István)

72 **Fejér** – FEJÉR György. Lásd a 28. levél jegyzetét.

72–73 **Fejér Prof. 19. April 1815. szemembe mondá, hogy Kisfaludi meg van általam bántva** – Vö. Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, 1815. máj. 1. = *KazLev*, XII, 504.

81–83 **Horvát Andr[ás] azt mondá nekem egyik levelében, hogy én magasztalom Kisfaludit, de úgy hogy az ő gyalázásának sem vagyok nem nagy ellensége** – Horváth András – Kazinczy Ferencnek, 1816. ápr. 24. = *KazLev*, XIV, 154.

85 **Herderi fordításomat az Erd[élyi] Muzéumban** – *A' szép tudományok' befolyásáról a' felsőbb tudományokra: Herder Pálya-írása*, ErdMuz, 1815/IV, 7–28. (Ford. KAZINCZY Ferenc.)

89–90 **Horváth Ádám megküldé nekem Keszthelyen elmondott Eclogáját** – HORVÁTH Ádám, *A' Föld-mívelő Varró: Pásztori beszélgetés, a' Keszthelyi Helikon' Innepére*. Lásd: Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, 1817. márc. 2. = *KazLev*, XV, 84–97.

93–94 **Valaki a' Bécsi Tud. Ujságokban Horváth Ádámot KÖZÖNSÉGES ELMÉNEK nevezé** – Kazinczy ezt Horváth Ádám tudósítása nyomán írja. (Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, 1817. márc. 2. = *KazLev*, XV, 83.) Horváth annak a recenzióknak „elende Wichte” (szánalmas fickók) kitételét értette magára, melyet Rummy Károly György publikált névtelenül Kazinczy

Tövisék és virágok című epigramma-gyűjteményéről az *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume* 1811/6-os füzetében. (Vö. *KazLev*, XV, 572.) Horváth vitáját a recenzióval lásd: HORVÁTH Ádám, *Az Olvasóhoz = Magyar Arion az-az Muzsikai Hang-mértékekre írott Énekek*, OSZK Kt., Oct. Hung. 587. 11/v.

94–95 **egy nagy Ur kit ismersz azt mondá H[orváth] Adám[nak], hogy azt én tevém** – Festetics Györgyről van szó. Lásd: Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, 1817. márc. 2. = *KazLev*, XV, 83.

100 **Kisfaludinak Ruszekhez írt levelét** – Lásd a 244. levelet és jegyzetét.

248. Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek

Széphalom, 1817. máj 10.

és

249. Kis János – Berzsényi Dánielnek

Sopron, 1817. jún. 30.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. Kis János levele a 2. f. verzójának üresen maradt alsó részén.

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 217–222. Mindkét levél, versszöveggel. 2. *KazLev*, XV, 189–190. (3431.) A két levél együttes közlése, a vers szövege nélkül.

Magyarázatok

3–4 **Leányom keresztsege olta** – KAZINCZY Iphigénia Anna (1817. máj. 6.–1890. márc. 27.)

4 **Tartar[us] Emeticust** – (lat.) kálium-antimoniltartarát, hánytató borkő

8 **inscribálám** – (lat.) címeztem

189 **ezen verseket** – A Vályi Nagy Ferenchez írton kívül eredetileg a levél melléklete volt Kazinczy *A' Múzához* című episztolája is (vö. Kis János – Kazinczy Ferencnek, 1817. máj. 31. = *KazLev*, XV, 220.), nem tudni, hogy Kis ezt továbbította-e Berzsényinek. Lásd: KAZINCZY 1998, 74–78, 134–135.

191 **Zigán** – ZIGÁN Lajos (?–?), a Berzsényi-fiúk nevelője, akit fél évvel korábban Kis János ajánlott. Lásd a 233. levelet.

250. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak
Nikla, 1817. jún. 25.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1896. dec. 8. (Közli BÁNÓCZI József.) 2. BERZSENYI 1938, 62–63. Jelen kiadás szövege a PN-beli közlését követi, BERZSENYI 1938 alapján emendálva.

Magyarázatok

3 **Öreg Anyám Asszony megholt** – A halálesetről Berzsényi Lídia jegyzetfüzetében a következő német nyelvű bejegyzés található: „Meine Großmutter nachdem sie [...] 97 Jahre vollbracht hatte starb sie den 21ten Juni 1817 Nachmittag um 5 Uhr. (*Die Aufzeichnungen Büchleyn geführt von Lidia Ber'senyi im Jahren 1817 Am 19ten Aug.* = PIM Kt., V. 1131.) (Nagyanyám – 97. életévét betöltvén – meghalt, 1817. jún. 21-én délután 5 órakor.) Lídia dédnagyanyjáról, Berzsényi Dániel apai nagyanyjáról, özv. Berzsényi Mihályné TALLIÁN Krisztináról (1720–1817) van szó. Tallián Krisztináról a legkorábbi adat 1807-es: ekkor vélhetően egyik lányánál, Berzsényi Lajos húgánál, BERZSENYI Annánál (1749–?) tartózkodott Tótvázsonyban (lásd Berzsényi Lajos anyjának írt levelét a *Függelékben*), úgy látszik azonban, hogy élete végét a somogyi Sörnyén töltötte, ahol unokája, elhunyt lányának – BERZSENYI Teréznek – fia, THULMON Pál gondoskodott róla.

4 **az ő leányának és unokájának hamvaihoz** – Thulmon Pálné BERZSENYI Terézről (1746–1803) és elhunyt gyermekeiről van szó, utóbbiak közül egyedül THULMON Katalin (1765–1789) halálozási éve ismert.

5 **Thulmon Pál** – THULMON Pál (1785–1855) Berzsényi Dániel unokatestvére, nagynénjének, Berzsényi Teréznek a fia. Lásd a 178. levél jegyzetét. Vö. NOSZLOPY 1910, I. tábla.

251. Asbóth János – Berzsényi Dánielnek
Keszthely, 1817. szept. 4.

Kézirat

A misszilis kézirata nem ismert. A levél másolatban maradt fenn a keszthelyi Festetics-uradalom igazgatóságának jegyzőkönyvében. (MNL OL, P 279, 288., T. II., 184. levélmásolat.) Jelen közlés alapja ez a másolat.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

4 **Fels[éges] Császárnéval** – Ferenc császár negyedik felesége 1816-tól Sarolta Augusztia Karolina (1792–1873) bajor királyi hercegnő volt, aki Karolina Augusztia néven lett osztrák császárné.

6 **Keszthelyre jönni** – Ferenc császár és felesége 1817 augusztusában és szeptemberében körutat tettek Erdélyben, Keszthelyt azonban nem érintették, a császár csak a következő évben látogatta meg útutazóban Festetics egyik birtokát Csáktornyan. (Lásd a 264. levelet és jegyzetét.)

12 **egy Ó Főlségére készített Oda** – Hasonló felkérést kapott Dukai Takács Judit is, aki ebből az alkalomból írta *Ferencnek a' Magyarok felséges királynának, midőn 1817-ben Keszthelyen keresztül utazott* című versét. (Lásd: DUKAI TAKÁCH 1909, 132–135. Vö. BERZSENYI 1842/I, 279.)

252. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1817. szept. 8.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „33.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 223. 2. *KazLev*, XV, 312–313. (3489.)

Magyarázatok

2 **Kölcsey' goromba recenzióját** – KÖLCSEY Ferenc, *Berzsényi Dániel' Versei*. – *Második meg bővített kiadás. Pesten, Trattner János Tamásnál. 1816.*, TudGyűjt., 1817/VII, 96–105.

2–3 **Somsics Miklós** – SOMSSICH Miklós, lásd a 147. levelet és jegyzetét.

8 **mínával** – (ném. Miene) arckifejezéssel

16 **tekintetet** – tekintélyt

19–20 **Jól vagynak e Homer és Göthe, Schiller es Euripides öszve hasonlítva** – „A’ Poéta vagy cselekedetet vagy érzést zeng, ’s ez által vagy olly érzelmeket fejt ki szíveinkből, mellyeken ő maga felül emelte magát, hogy magasabb néző pontjából annál bizonyosabban munkálódhassék, mint Homér és Göthe; vagy olly érzetekre ragad el, mellyek önn kebelében zajognak, mint Euripides és Schiller.” (KÖLCSEY 1817, 96.)

20 **az a nagy titok az a’ görög szó** – Kölcsey recenziójában idézte azt a görög nyelvű jelmondatot (εις το κρειττον!, azaz kb. ’a magasabb rendű / szebb irányába’), melyet korábban Kazinczy használt a művészi idealizációval kapcsolatos nézetei tömör kifejezésére. (KÖLCSEY 1817, 96.) A jelmondat történetéről lásd: FÓRIZS 2011. A görög szavak jelentéséről Kazinczy nem adott felvilágosítást Berzsenyinek.

21 **spongyába szorult Ajax** – Kölcsey utalása Augustus császár *Ajax* című tragédiájára vonatkozik, mellyel szerzője elégedetlen volt, ezért szivaccsal letörölte az íróasztaláról, s ezt utóbb így kommentálta: „Ajacem suum in spongiam incubuisse”. (Ajaxom szivacsba dőlt.) Az anekdotát Suetonius nyomán ismerteti: BUDAI 1811, 312. Vö. KÖLCSEY 2003, 424.

24 **Kist igen atyai módon oktatja inti** – KÖLCSEY Ferenc, *Kis János’ Versei...*, TudGyűjt., 1817/II, 124–129.

24 **cum gentibus** – (lat.) hadaival együtt, teljes erővel

26 **kamutí** – sunyi, alattomos (ÚMTsz. III, 58.)

27–28 **nékem a’ Pesti kávéházba egy öl nyekegő verseket hozott** – Berzsenyi Kölcseyvel és barátaival 1810 márciusának végén találkozott a pesti Paradicsom kávéházban. A Berzsenyi látogatásáról beszámoló Szemere így tudósít az itt említett felolvasásról: „Kölcseynek declamációjával nem volt megelégedve Berzsenyi. Az Úr úgy olvas, mintha nem érzene azt, a’ mit olvas, monda nekie Berzsenyi.” (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 27. = KazLev, VII, 404.)

253. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek

Nikla, 1817. szept. 15.

Kézirat

MNL OL, P 279. 1817. 486/1487, 103. cs. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r és 2. f. r/v. A közölt óda a második fólión olvasható. Az 1. f. rektójának jobb felső sarkában

a levéltári jelzet. A 2. f. rektójának jobb felső sarkában: „A. III. 737.” A 2. f. verzójának bal szegélyén a levél vételének dátuma: „p[osta] sentatum 16^a 7^{br}i 817”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén pecsét: „Országos Levéltár P szekció”. A fóliók a jobb alsó sarokban ceruzával számozva 638–639.

A levél vételét 1817. szept. 16-i dátummal nyugtázták a keszthelyi uradalmi igazgatóság jegyzőkönyvében, az ódára vonatkozó következő határozat mellett: „In copia egyszersmind a Helikoni munkák közé adatasson”. (MNL OL, P 279, 288. k., Ternio Secundus, Protocollum Determinationum, 486/1487.)

Megjelenés

BERZSENYI 1956, 658–659. (A versszöveg nélküli közlés.)

Magyarázatok

6 **Solemnitas** – (lat.) Ünnepség. A császár tervezett látogatása elmaradt. Lásd a 252. levél jegyzetét.

254. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1817. okt. 12.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 35–37. (Részlet.) 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 224–226. 3. *KazLev*, XV, 331–333. (3496.)

Magyarázatok

3 **napam** – gróf ROGGENDORF Alojzia (Louise) (1754–1817)

3 **testvér húgomnak férje** – KAZINCZY Klára (1766–1847) férje 1788-tól KRAYNIK József (1750–1817), Abaúj vármegyei táblabíró.

6 **Kölcsei egy Vicze Ispánokat adott ház' gyermeke** – A Kölcsey-nemzetség Anonymus *Gesta Hungarorum*a szerint Ond vezértől származik. A Kölcsey család őse az 1181 előtt élt Culcey-Kölcse (al)ispán (comes) volt. Ő építette fel a Szamos folyó melletti Czégényi monostort. Lásd: CSORBA/NYAKAS 1993, 24.

7 **Péchy Imre** – PÉCHY Imre (1753–1841) álmosdi földbirtokos, Bihar vármegye országgyűlési követe és első alispánja, 1813-tól alnádor, majd a Hétszemélyes Tábla bírója, a debreceni református főiskola és a tiszántúli egyházkerület

főgondnoka. Felmerült, hogy ő lesz Kölcsey Péter halála után az árvák gyámja, de elfoglaltságaira hivatkozva ezt elhárította, így Gulácsy Antalt jelölték ki gyámnak. Valószínű azonban, hogy mint a debreceni református főiskola gondnoka támogatta a Kölcsey-árvákat tanulmányaik elvégzésében. Az 1810-ben Pestre joggyakorlatra érkező Ferencet is minden bizonnyal ő vette pártfogásába. Kazinczy anyai nagyapjának rokona. Vö. KÖLCSEY 2005, 627.

9–11 **arendába adta birtokát testvéreinek, azután a' Contractust eltépve adta vissza nekik, hogy bírják jószágát, 's adjanak neki a' mit adhatnak** – Kölcsey Ferenc öccseivel – KÖLCSEY Sámuel (1793–1845), KÖLCSEY Ádám (1796–1827), KÖLCSEY Péter (1797–?) – 1815. jan 1-jén osztotta fel az örökséget, ezután Ádámmal élt együtt Csekén. Tervére, miszerint birtoka jövedelméből Pesten szeretne megélni, egy Szemere Pálhoz írt levelében utal. (1816. nov. 21. = KÖLCSEY 2005, 526.) Az itt említett haszonbérleti szerződést azonban nem vagy nem csak testvéreivel kötötte. (Lásd: KÖLCSEY 2005, 1016.) A Kölcsey-testvérekről és a birtokfelosztásról lásd még: KÖLCSEY 2005, 704, 880, 885.

11 **Szemerével Pestre ment-le** – Kölcsey 1817 elején utazott Pécelre, illetve Pestre, azzal a szándékkal, hogy bekapcsolódjon az irodalmi életbe, ám néhány hónap múlva hazatért Csekére. Vö. SZABÓ 2011, 63–68.

13 **Verseidnek Recenziójából a' Redactio kihagya valamit** – A recenzió eredeti szövegén a szerkesztőség több változtatást is tett, ezek közül a legnagyobb súlyú az, hogy kihagyták azt a másfél bekezdést, amelyben Kölcsey a magyar költészet európai viszonylatú elmaradottságáról írt. Lásd: KÖLCSEY 2003, 386–387.

14–15 **usque renatas Literas** – (lat.) egészen az irodalom újjászületéséig

17 **Morlách** – Itt a. m. 'szerbek'. Tkp. a dalmáciai hegyes partvidék és szigetek szláv eredetű lakóinak neve.

34 **Homéért fordítja görögből** – Kölcsey az *Íliász*-ból fordított le részeket. Lásd: KÖLCSEY 2001, 190–226.

35 **STEIF** – (ném.) erőltetett, merev

37 **a' német, melyet Voss dolgozott** – Johann Heinrich VOß német költő *Íliász*-fordítása (1793).

41 **Cothurnus** – (lat.) A tragédiában játszó színészek vastag talpú, magas sarkú cipője. Átvitt értelemben 'tragédia'.

45 **objectiver Dichter és subjektiver Dichter** – (ném.) Objektív és szubjektív költő. Kölcsey költészet-tipológiájáról lásd: CSETRI 1990, 255–256.

46–47 **colorját** – (lat.) színét

55 **Kultsár minap megtámadta az Elisiókért** – KULTSÁR István, *Nyelvészkérdések*, Hasznos Mulatságok, 1817, 51. sz., 404. Vö. HEGEDŰS 2008, 112–

113. Az elízió (lat.) hangkivetést, hangkiesést jelent: két teljes nyomatékú, hiátust alkotó magánhangzó közül szó- vagy szótaghatáron az egyik hang kiesik. A klasszikus retorika szerint stfluserény.

60 **Kalmártól** – KALMÁR György (1726–?) nyelvész, elméletíró.

60–61 **Kalmár 5620 hexamereiben** – KALMÁR György műve, a *Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno- (seu, hunno-) avarici...*, Pozsony, J. M. Landerer, 1770. Ez a címlap szerint 4634 hexameterből áll, ám tartalmaz egy *Valóságos Magyar ABC* című, 990 hexameter hosszú magyar nyelvű függelék-szöveget is. A kötet tehát összesen 5624 hexameternyi. Vö. HEGEDŰS 2008, 9–13.

62 **válaszomat** – Lásd: *Kazinczy levele*, HasznMul, 1817, II, 50–51. Szintén Kultsár cikkére reagál: KAZINCZY Ferenc, *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*, ErdMuz, 1817/IX, 191–192. Lásd még: Kazinczy – Rummy Károly Györgynek, 1817. júl. 15. = *KazLev*, XV, 268–269. és Kazinczy – Kultsár Istvánnak, *KazLev*, XV, 1817. júl. 17. = *KazLev*, XV, 272–273.

66 **divergálást** – (lat.) eltérést

68 **Most a' fia (nem fija) mellett perorál** – (lat.) Kultsár és Kazinczy vitáját a *Hasznos Mulatságok* közli: HasznMul, 1817, II, 28; II, 220–222; II, 275–281.

69 **Rhetorices Professor** – (lat.) a retorika tanára

73 **compositio** – (lat.) összetétel

76–77 **Öröködbe, Uram, pogányok jöttek** – A református énekeskönyv 79. zsoltárának (*Panaszos ének Jeruzsálem elpusztításáról*) kezdő sora, Clément MAROT szövege.

255. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek *Széphalom, 1817. okt. 18.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 37–40. 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 226–228. 3. *KazLev*, XV, 341–343. (3501.)

Magyarázatok

10 **Laterna magicáé** – (lat.) Bűvös lámpa, üveglapra festett képeket felnagyítva kivetítő gép. Kölcsey az ezzel kivetített képhez hasonlította Berzsényi egyes verseit. (KÖLCSEY 1817, 103; KÖLCSEY 2003, 59.)

14–15 **in succum et sanguinem** – (lat.) velővé és vérré válva (bibliai eredetű mondás)

20 **Archilochuszé csapkod** – ARKHILOKHOSZ (kb. i. e. 680 – kb. i. e. 645) görög költő, a jambikus verselés atyja. Gúnyverseinek jellemző verslába a jambus.

21 **grávis** – (lat.) nehéz, súlyos

22 **fascinálja** – (lat.) megigézi

26 **A' mit lap 103. Lessingből mond** – „A' Poesisnek ezen korcsneme darab időtől fogva, a' Magyar Litteratura' köréhez képest, sűrűen kezd gyakoroltatni. De jól mondá Lessing: egy kicsiny, de poetai bordal' szerzője, inkább poeta mint az ízetlen Hermanniásokat koholó!” (KÖLCSEY 1817, 103; KÖLCSEY 2003, 60.) Az utalás Gotthold Ephraim LESSING *Der Sperling und der Strauss* című meséjére vonatkozik. Korabeli magyar fordítása: LESSINGnek meséi három könyvben, ford. ASZALAY János, [kiad. KAZINCZY Ferenc], Bécs, Hummel Dávid, 1793, 22.

45 **L. 98. azt mondja Kölcsei** – „Azok, kik a' később korban a' Francia Költőktől igyekeztek lángot kapni (Bessenyei, Bárcai 'stb.), saját példájokkal bizonyíták meg azon régi tapasztalást: a' hol valami nincs, onnan azt a' valamit venni nem is lehet”. (KÖLCSEY 1817, 98; KÖLCSEY 2003, 55–56.)

53 **Zríni is (a' mint Kölcsey) mondja Tasso ált[al]** – „Zríni Miklós [...] is az Itáliai poesis' tüzenél gyújtá meg lámpását, mert a' Sirénának minden fordulataiban, sőt szinte minden soraiban nem leljük e a' Megszabadult Jeruzálemnek nyomait?” (KÖLCSEY 1817, 97; KÖLCSEY 2003, 53.)

55 **Lassd Herdert a' Helmeczi Ertekezésében** – „Alle Kunst ist Nachahmung; nur durch Nachahmung ist der Mensch zur Kunst gelangt; nur durch sie ist er Mensch geworden.” (HELMECZI Mihály, *Értekezés az úgy nevezett Ujításokról a' Nyelvben* = BERZSENYI 1816, XXIV.) (A művészet minden fajtája utánzás, az ember csakis utánzás által sajátította el a művészetet, csakis utánzás révén vált emberré.) Az idézet forrása: Johann Gottfried HERDER, *Briefe zu Beförderung der Humanität, Achte Sammlung, 101*. [1796] = HERDER 1883, 113.

256. Szentmiklóssy Alajos – Berzsenyi Dánielnek *Erdőtárcsa, 1818. jan. 1.*

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4- r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A fóliók jobb szegélye roncsolt, de ez az olvashatóságot nem befolyásolja. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „g.”, mindkét fólió verzóján kék színű pecsét: „Magy. Akademia Könyvtára”.

Megjelenés

SZÜCSI 1916, 377.

Magyarázatok

18 **Olvastam Keszthely' Isteneihez írt ódátat** – A *Hymnus Keszthely Isteneihez* című Berzsényi-költeményt valószínűleg Kazinczy küldte el Szentmiklóssynak. Erről lásd a 247. levelet.

19 **költői ered még mindég igen bő folyamattal bír** – Utalás Kölcsey megjegyzésére a Berzsényi verseiről írt recenzióban: „Berzs. magát már egészen kimenítettnek[!] lenni látszatik, 's talán elérte, noha még igen jókor, a' határt, mellyet a' természet a' Poeta és Nempoeta közt vona, 's a' mit utóljára a' legnagyobb, leglelkeseb költőknek is elérni kellett.” (KÖLCSEY 1817, 103; KÖLCSEY 2003, 59–60.)

34 **Páphosz** – Ciprusi város, nem messze attól a partszakasztól, melyet Aphrodité istennő születési helyének tartanak. Itt a szerelmi költészetre utal.

37–38 **ímhol én is közlöm Veled kised Parnasszom' újabb terméseit** – A melléklet nincs meg.

257. Pfahler Károly és Petrovics János – Berzsényi Dánielnek

Keszthely, 1818. febr. 16.

Kézirat

Eredetije elveszett Niklán 1944-ben. A levél Merényi Oszkár kéziratos másolatában maradt fenn. (PIM Kt. 2011. 8. 8.)

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6 **fundus** – (lat.) pénzalap

6–8 **bizonyos Summa pénzből álló fundus állítattott fel azon nevezett Intézetünk részéről a végre, hogy édes Hazánknak érdemesebb Literatorai abból meg határozott részt vegyenek** – A keszthelyi Helikon 1818. febr. 12-i ünnepe alkalmából Festetics György 800 forintot osztott szét magyar írók között: 300 Ft-ot Fejér György, 200–200-at Virág Benedek és Berzsényi Dániel, 100-at Dukai Takács Judit kapott. (KISFALUDY 1818, 113. és BERZSENYI 1842/III, 297.)

11 **Keszthelyi Crediti Cassából** – A Festetics-uradalom keszthelyi fő- vagy hitelpénztárából. Vö. KURUCZ 2013a, 139–140.

19 **Pfahler Károly** – (?–1845 után) Uradalmi ügyvéd, 1815-től három éven át jogtanár a keszthelyi Georgikonban. Az utolsó két évben archon és a líceum igazgatója is. (SÜLE 1967, 42.)

21 **Archon** – (gör.) Itt: a Georgikon igazgatója. A szó eredetileg a legfőbb végrehajtó hatalmat gyakorló személyeket jelölte az ókori Athénban.

22 **Petrovics János** – (1791–?) A Georgikon jogász végzettségű hallgatója majd tanára, 1816-tól 1819-ig állt itt szolgálatban, előbb mint a gazdasági tárgyak másodtanára, később rendes tanárként technológiát és természetrajzot is tanított. (*Emlékkönyv a Georgikon alapításának 100-ik évfordulója [...] alkalmára*, szerk. CSANÁDY Gusztáv, Keszthely, Farkas János, 1897, 37–38.)

**258. Berzsenyi Dániel – Pfahler Károlynak és Petrovics Jánosnak
Nikla, 1818. febr. 19.**

Kézirat

Jelenleg lappang. Az első közlő Rodiczky Jenő szerint a keszthelyi „Mezőgazdasági Múzeum kortörténeti okmányai közt” volt megtalálható a levél.

Megjelenés

1. Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok, 1907. jún. 23. (Közli RODICZKY Jenő.) Jelen közlés alapja. 2. BERZSENYI 1968, 462. (Rodiczky nyomán, kihagyással.)

Magyarázatok

5 **Fundatortól** – (lat.) alapítványt tevő személytől

5 **sommát** – (lat.) summát, pénzüsszeget

11 **szilaj és szelid ménes** – Egész évben a legelőn tartózkodó, szabadon szaporodó, illetve istállóban tartott, rendszeresen etetett, ápolat ménes.

17 **Ruszek** – RUSZEK József (1779–1851) keszthelyi plébános. Lásd a 134. levél jegyzetét.

17 **Asbóth** – ASBÓTH János, lásd a 198. levelet és jegyzetét.

259. Horváth Ádám (?) – Berzsenyi Dánielnek
1818. febr.(?) 25.

Kézirat

Elveszett Niklán, 1944-ben. A levél Merényi Oszkár másolatában maradt fenn. (PIM Kt. 2011.8.7.) A levél feltételezhető írójáról és a keletkezés körülményeiről lásd: FÓRIZS 2006.

Megjelenés

FÓRIZS 2006, 558–559.

Magyarázatok

3 **Kis János verseivel** – Kis János *versei*, kiadta KAZINCZY Ferenc, Pest, Trattner János Tamás, 1815, I–III.

4 **Elenchussaba** – (lat.) jegyzékében

5 **Bibliopola** – (lat.) könyvkereskedő

6 **Czirjéktől** – CZIRJÉK (CZIRIÉK) Mihály (1753–1797) testőríró kötetére utal. Legismertebb műve: *Érzékeny levelek*, melyeket frantziából magyarra fordított CZIRIÉK Mihály, magyar nemes testőrző, Bécs, Trattner János, 1785.

11–12 **Dáma Calendariummal** – A *Magyar Dámák kalendáriomja* című szépirodalmi almanach, melyet Horvát István szerkesztett 1812–1815 között.

15 **bele kaptzáskodtak** – belekötöttek

16 **Mómusok** – (gör.-lat.) A görög mitológiában a kárörvendő gáncsoskodás démonjai, az irodalmi viszály megtestesítői, irigy intrikusok. Itt Kölcsey Ferencre céloz, aki recenziót írt Berzsenyi verseiről. (KÖLCSEY 1817.)

16 **vexatio dat intellectum** – (lat.) A bosszantás/kínzás élesíti az elmét. A szállóige két politikai röpirat címében is szerepel, az egyik Richwaldszky György 1765-ből, a másik (*Vexatio dat intellectum episcopis Hungariae...*) Szaitz Antalé 1790-ből.

19 **Csokonai Biographussával én eredtem háboruba** – A levél írója itt a Némethi Nagy János álnév alatt megjelent, Dombi Márton Csokonai-életrajzával is vitázó értekezés szerzőjével azonosítja magát. (NÉMETHI NAGY János *Értekezése Csokonai V. Mihály életéről, mellyet kiadott Dombi Márton Pesten 1817; és Csokonai munkáinak kritikai megítélésekről Köcsey[!] Ferentz által, melly a Tudományos Gyűjtemény 1817-dik eszt. III-dik kötetjében találtatik*, Bécs, Haykul Antal, 1818.) Az álnév mögött valószínűleg Horváth Ádám rejtőzik. (Vö. FÓRIZS 2006, 562.)

23 barátját – Berzsényi a levél feltételezett írójával, az ekkor a Zala vármegyei Petrikeresztúron élő Horváth Ádámval a keszthelyi Helikon első, 1817. febr. 12-i ünnepségén kerülhetett közelebbi kapcsolatba. Vö. a 242. levéllel.

260. Berzsényi Dániel – Pfahler Károlynak és Petrovics Jánosnak
Nikla, 1818. márc. 8.

Kézirat

MNL OL, P 283, 1. cs., 1. tétel, 510–511. fol. 4-r, 2 f, beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektójának alsó szegélyén pecsét: „Országos Levéltár P szekció”. Az 1. f. verzóján: „p[osta] sent[at]um die 11. Martii 1818 ad prot. dir. Georg.” A 2. f. rektóján: „64/34” és „34”. Ez utóbbi vélhetően az a jelzet, amelyen a Georgikon jegyzőkönyvében szerepelt a levél. A 2. f. verzóján ceruzával: „Georgicon 2726”.

Megjelenés

BERZSENYI 1956, 659.

Magyarázatok

3 **Házás Urtól** – HÁZOS György, 1813-tól gróf Festetics György uradalmi ellenőre (revizora). Neve gyakran felbukkan a Festetics-uradalom levelezésében.

3 **a' két száz-forint ajándékot** – Lásd a 257. levelet és jegyzetét.

261. Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak
1818. jún. 1. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Kazinczy 1818. jún 1-jén (263. levél), valamint Wesselényi Miklósnak írva 1818. okt. 23-án: „[Berzsényi] annyira nehezen vette Kölcsseinek Recenzióját, hogy ellene egy sok arkusokból (úgy írják hogy az fél Alphabet volt, és így 12 árkus) álló Anti-Recenziót küldé-bé a' Tud. Gyűjt. Redactiojának, melly olly nem éles hanem goromba volt, hogy a' Redactio kénytelen vala vissza küldeni. [...] Berzsényi ezt az Antirecenziót Szent Miklósnak is megküldé 's olly kéréssel, hogy ő azt közölje velem”. (*KazLev*, XVI, 200.)

262. Szentmiklóssy Alajos – Berzsenyi Dánielnek
1818. jún. 1. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Kazinczy 1818. jún 1-jén, (263. levél) valamint Kazinczy – Wesselényi Miklósnak, 1818. okt. 23.: „[Berzsenyi] annyira nehezen vette Kölchseinek Recenzióját, hogy ellene egy sok arkusokból (úgy írják hogy az fél Alphabet volt, és így 12 árkus) álló Anti-Recenziót küldé-bé a' Tud. Gyűjt. Redactiojának, melly olly nem éles hanem goromba volt, hogy a' Redactio kénytelen vala vissza küldeni. [...] Berzsenyi ezt az Antirecenziót Szent Miklósinak is megküldé 's olly kéréssel, hogy ő azt közölje velem: de Szent Miklósi elirtózva tőle, visszaküldé, 's kérte hogy ötet az olly kedvetlen Commissiókkal kéméljemeg.”. (*KazLev*, XVI, 200.)

263. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1818. jún. 1.

Kézirat

MTAK Kt., m M. Ir. RUI. 4r. 260. 285. f. (Kazinczy Ferenc levelei Kis Jánoshoz). 4-r, 1 f. Beírva: r/v. A rektón az MTAK pecsétje. Az a tény, hogy Kis hagyatékában maradt fenn a levél, arra enged következtetni, hogy Berzsenyihez nem jutott el.

Megjelenés

KazLev, XVI, 62–63. (3607.)

Magyarázatok

2 **Berzsenyinek, az itt menő Anticriticával** – A levelet Kazinczy Kis Jánoshoz küldte, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Berzsenyinek, erre utal ez a rájegyzés. Kazinczy említett antikritikáját az ugyanezen a napon Kishez címzett levél tartalmazza. (*KazLev*, XVI, 56–62.) Az antikritika Kazinczy *Munkájának* recenziója (N., *Kazinczy Ferencz' Munkáji. Szép Literatura...*, TudGyűjt, 1818/IV, 96–115.) ellen készült. Megjelenése: KAZINCZY' *Antikritikája*, TudGyűjt, 1819/IV, 120–126.

3 **Ugy jártam mint Perillus; tulajdon bikámban pergele meg [...]** Téli **Plebánus Horvát Endre Úr** – PERILLOSZ (i. e. 6. sz.) görög szobrász. Ércbikát készített egy zsarnok számára, abból a célból, hogy alágyújtva a beléje zárt embereket élve megsüthessék, ám a kínzóeszközt magán a művészen próbálták ki.

Kazinczy arra utal, hogy recenziót írtak róla, aki a műfaj hazai meghonosítójának tekinthető.

5–6 **ezen gáncsait két Levelében már előmbe is raká** – Lásd a 243. levelet és jegyzetét.

9 **Interdictumot** – (lat.) Tiltó parancsot, itt: publikálási tilalmat. Vö. Kazinczy – Buczy Emilnek, 1819. márc. 18. = *KazLev*, XVI, 334. Korábban azt híresztelték, hogy Zala vármegye fogja az interdictumot kezdeményezni. Lásd: Kazinczy – Kölcsey Ferencnek, 1816. máj. 22. = *KÖLCSEY* 2005, 509.

15 **Faludi** – FALUDI Ferenc (1704–1779) jezsuita szerzetes, író, költő, műfordító.

23–24 **Lerne die Lehren der Schule; doch gleich der Leukothea Binde, / Bist du am Ufer, so wirf sie in die Wellen zurück** – Johann Gottfried HERDER *Leukothea's Binde* című idézett epigrammája az *Odüsszeia* egyik epizódjára utal: Leukothea tengeri istennő a tutajon hánykódó Odüsszeusznek egy fátylat ad, ami melle alá kötözve megvédi a vízbefulladásától. Odüsszeusz a harmadik napon partot ér a phaiákok földjén és visszahajítja a vízbe a megmentő fátylat, amely viszszaúszik az istennőhöz. (HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, V, 333. ff.)

29–30 **az Erd[élyi] Muzéumban** – *Az ember-szeretőnek imádsága a' naphoz* című Dessewffy József-vershez fűzött szerkesztői lábjegyzet nyelvtani kifogásokat közöl, s közzéteszi Dessewffy erre adott feleletét is, melyben szerepel, hogy „már Kazinczy Úr is felakada ezen a' grammatikai botlásán, melyet én azomban még a' folyó beszédben sem nézhetek annak”. (ErdMuz, 1817/VIII, 86.)

30–31 **a' Tud[ományos] Gy[űjtemény] V. Kötete' végében** – Kazinczynek Pápay Sámuel irodalomtörténetéről írt bírálatára tesz itt megjegyzéseket Dessewffy József. ([KAZINCZY Ferenc], *Recensió: A' magyar Literatura esmérete. Írta Pápay Sámuel*, ErdMuz, 1817/IX, 89–99.) Dessewffy abban a hiszemben kifogásolja a recenzióban kifejtett helyesírási elveket, hogy a szerző Szemere Pállal azonos. (DESSEWFFY 1818.)

38–40 **Socratesz minden tudókkal volt körül véve, 's midőn azt mondta h[ogy] ő semmit sem tud, szava nem szerénység volt, hanem kevély és metsző szó** – Dessewffy József cikkére utal: „Azt mondja N. N. Ur [ti. Kazinczy], hogy minél tanulatlanabb valaki, annál hajlandóbb y-lont írni j. helyébe. Esmeri hát még a' tanulatlan hajlandóságokat-is NN. Ur, és tudja, hogy azok, mind tudatlanok, a' kik nem úgy, és nem azon módon mint ő tudnak valamit, és a' kik úgy szeretnék a' Magyar szókat írni, a' mint ejtik. Szokrát valamivel szemérmesebb vala NN. Urnál; ő csak azt tudta, hogy igen keveset, vagy semmit sem tud.” (DESSEWFFY 1818, 131.) A filozófiai hagyományban az ókortól kezdve Szókra-

tésznek tulajdonított mondásról van szó: „Egyvalamit tudok biztosan, azt hogy nem tudok semmit.”

40 **Herczeg Eszterházi** – Valószínűleg herceg ESTERHÁZY Miklós (1765–1833) műgyűjtő. Berzsenyi ódát írt hozzá. Kazinczy véleményét róla lásd a 12. levélben.

41 **egy Epigrammát** – Címe: *A' szerény* vagy másként: *Külömbségek* (KAZINCZY 1998, 103. és 302.)

49 **Weg mit dem Aufgeblasenen** – A bekezdés a megelőző epigramma prózai német fordítását tartalmazza.

50 **Berkeley** – George BERKELEY (1685–1753) ír származású anglikán püspök, teológus, empirista filozófus. Az immaterializmus elméletét fejlesztette ki, vitatta a külvilág anyagi mivoltát.

59–60 **Nem vettem Recenziódat v[agy] feleletedet, melyet SzentMiklósytőlem elvont** – „[Berzsenyi] annyira nehezen vette Kölcsenek Recenzióját, hogy ellene egy sok arkusokból (úgy írják hogy az fél Alphabet volt, és így 12 árkus) álló Anti-Recenziót küldé-bé a' Tud. Gyűjt. Redactiojának, melly olly nem éles hanem goromba volt, hogy a' Redactio kénytelen vala vissza küldeni. [...] Berzsenyi ezt az Antirecenziót Szent Miklósinak is megküldé 's olly kéréssel, hogy ő azt közölje velem: de Szent Miklósi elirtózva tőle, visszaküldé, 's kérte hogy őtet az olly kedvetlen Commissiókkal kémélje-meg.” (Kazinczy Ferenc – Wesselényi Miklósnak, 1818. okt. 23. = *KazLev*, XVI, 200.)

62 **Sorbust** – (lat.) Sorbus aucuparia, madárberkenye. Lásd a 240. levelet.

264. Festetics György – Berzsenyi Dánielnek *Keszthely, 1818. jún. 15.*

Kézirat

A misszilis kézírata nem ismert. A levél másolata fennmaradt a Festetics-uradalom igazgatóságának jegyzőkönyvében. (MNL OL, P 279, 292. k., 169. levélmásolat – *Protocollum Determinationum*, Ternio Primus, 1818.)

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3–5 ő **Felségek a' Császár és Császárné Zágrábból e' folyó hónap 25^{dik} táján, az útjokat Varasdon és Csáktornyán keresztül Kőrmend felé venni szándékoznak** – Ferenc császár és felesége 1818. júl. 2-án utazott át a Festetics

birtokaihoz tartozó Csáktornyán, Dalmáciából hazatérőben. Ebből az alkalomból a magyar–horvát országhatáron (a Hazai és Külföldi Tudósítások szerint) egy „nyolcz oszlopon álló nagy, magas, pompás győzedelmi kaput emeltek”, illetve Csáktornyán két emlékoszlopot, melyek közül a bal oldalra vették fel a Berzsenyitől kapott felírás három sorát. Az uralkodót a betegeskedő Festetics György helyett fia, László fogadta. Lásd: MERÉNYI 1979, 589–591.

8–9 a' múlt Esztendőben is hasonló esetben olly remek munkát ide küldeni tettszett – Lásd a 251. és 253. levelet.

265. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek

Nikla, 1818. jún. 18.

Kézirat

MNL OL, P 279. 1818. 109. cs. 262/920. 4-r, 2f. Beírva: 1. f. r. Az 1. f. rektóján bal alsó sarkában pecsét: „Országos Levéltár P szekció”. A felső szegélyen ceruzával: „1”. Az 1. f. verzóján a bal alsó sarokban a levéltári jelzet. A 2. f. rektóján a jobb szegélyen: „P[osta] sent[atium]. 19th Juny 1818.” Középen piros ceruzával: „ad Protocoll. T. 2.” A 2. f. verzóján: A. III. 120b.” Ugyanitt piros viaszpecsét nyoma.

Az uradalmi jegyzőkönyvben a levél vételét így nyugtázták: „T. Berzsenyi Daniel Tábla Bíró Úr meg küldi azon Felírást, mellyet ő Felségek[ne]k jövedele alkalmatosságával állítandó győzedelmi kapura leendő metzetés végett készített. Mikla Junius 18th 818.” Határozat: „Eő Excellentiájának bé mutattasson.” (MNL OL, P 279/293. *Protocollum Determinationum*, Ternio Secundus, 1818.)

Megjelenés

1. BERZSENYI 1956, 162–163. 2. BERZSENYI 1979, 133–134. A versecím alatt mindkét kiadásban zárójeles alcím áll („A királynak Keszthelyre érkezésére”, illetve: „A' királynak Keszthelyre várására”), azonban a kéziratban valójában nem szerepel alcím.

266. Berzsenyi Farkas és Berzsenyi Antal – Berzsenyi Dánielnek,

Dukai Takács Zsuzsannának és Berzsenyi Lídiának

Kaposvár, 1818. nov. 29.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 5. Két változatban, az alapszöveg a teljesebb, valószínűleg misszilis verzió. Ennek leírása: 8-r, 2 f. Beírva: r/v. A fóliók széléből hiányzik

egy darab, ezt valószínűleg a levél felbontásakor tépték le a pecsétviasszal együtt. Az emiatt hiányzó szóelemeket értelemszerűen és a variáns szövegét figyelembe véve pótoltam szögletes zárójel között.

A variáns (PIM Kt. 2007. 045. 05. 1 db 4-r fólió, beírva: r/v) szövegét az alábbiakban közlöm:

Kedves Uram Atyám, 's
Édes Asszony Anyám!

Régen óhajtottam, Kedves Uram Atyámnak, 's édes Asszony Anyámnak néhány sorokat írni, de mind eddig soha sem volt alkalmatosságom ezen fiui kötelességemet teljesíteni; 's most is, számos foglalatosságim miatt csak futva, 's éppen nem úgy írok, amint az én hálás szívem, 's hozzám való szeretetek kívánná. – Szállásunk, kosztunk, egészségünk a' leg jobb vagyon, és csak az nehéz, hogy tőlök édes szüleim, 's titóletek kedves Testvérim távol kell élnünk. A' többi tudományokban én is, valamint egyéb tanuló Társim, Isten' segítségével reménylem elől fogok menni, kivévn az Arithmeticát, mellyből én még semmit sem tudok, 's azt tanulom, a' mit már a' többiek, mint gyermekek tanultak. – Ezen folyó holdnap 20^{kán} meg látogatott a' Director Úr, és igen barátságosan beszélgett velünk, 's ígérte hogy ha gondjai fogynak több izben is meg fog látogatni.

Nem tudom mit tsináljunk a' gyertya felől. A' minap vettem egy forinton 6 szál finom gyertyát, de már lassanként az is elfogyogat, 's viszont kell vennem. A' jövő vasárnap, az az 6^{dik} Decemb. Miklára menend a' Lórintzi Ur, tehát méltóztassék akkor édes Uram Atyám, 's Asszony Anyám, vagy gyertyát, vagy egy két forintot küldeni, mellyen vehetek. Többnyire tiz óráig tanulunk, reggel pedig már 3, 4 órakor fel szoktunk kellni, 's az oskolába készülni, arra pedig sok gyertya kell.

Ezek utánn maradok, szülői kegyességekben ajánlván magamat

Kedves Uram Atyámnak, 's édes Asszony Anyámnak

kéz tsokoló fíjok
Ber'senyi Farkas mp

Kedves Lidim!

Látod nem felejtkezem meg rólad, 's ámbár nints időm, még ís írok hozzád is egy két rendet. Mikor látogatsz meg? Kérlek ha előbb nem is, az első Báll-kor látogass meg, vagy leg alább ne sajnálj néhány sorokat írni. A' Tantsival együtt öllellek[!] a' leg forróbb szeretettel, 's maradunk

hiv Testvérid
B. F.
B. Ant mp

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

14 **többi tudományokban** – A kaposvári gimnáziumban 1812 után a következő tantárgyakat oktatták (latin nyelven): vallás, latin, földrajz, történelem, számtan, természetrajz. (MIKLÓS 1990, 19.)

16–17 **azt tanulom, a' mit már a' többiek mint gyermekek tanultak** – A megjegyzés arra utal, hogy Berzsényi fia gimnazista koruk előtt nem részesültek intézményes oktatásban. Előbb apjuk tanította őket (lásd a 190. levelet), majd házitánító foglalatzkodott velük. (Lásd a 231. és 233. levelet és jegyzeteiket.)

18 **Director Ur** – SZABÓ Ferenc (1777–1827), aki 1816-tól volt a kaposvári gimnázium igazgatója. Igazgatósága idején, 1817-ben vált az iskola négyosztályos kisgimnáziumból hatosztályos nagygimnáziummá. (MIKLÓS 1990, 13. és 19.)

23 **Lórintzi Ur** – Nem azonosított személy.

41 **lábliját** – (ném. Leibel) lábliját, mellényét

267. Berzsényi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1819. nov. 16.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 63.

Magyarázatok

2 **szerelessen helyre vergődtem** – Berzsényi három fiával érkezett Sopronba. A fiúk ekkor kezdték meg tanulmányaikat az evangélikus líceumban, ahol az őszi szünet befejeztével mindig Márton napja (november 11.) után kezdődött az új tanév. (Lásd: NÉMETH 2007, 175.) Míg ők tanultak, apjuk esztétikai tanulmányokba mélyedt, melyhez minden valószínűség szerint használta a líceum könyvtárát is. (Lásd: BERZSENYI 2011, 567–570.) Berzsényi soproni tartózkodásáról Kis János így tudósította Kazinczyt 1820. dec. 10-én: „Berzsényi a' költő most télen Sopronban lakik; már a' mult telet is itt töltötte, minthogy három fija itt jár Oskolába. Tsak ritkán látjuk egymást. Ő, a' mint maga beszéli, ez előtt két esztendővel megbetegedvén rosszul gyógyítatott; úgy hogy a' hypochondriának

egyik legnagyobb gráditsa lett a' vele rosszúlbánásnak következése, mellyen a' Budai feredő sem segített, hanem tsak a' Füredi feredő vagy inkább savanyu viz. Most türhetőképen van, úgy mond, de olvasni nem mer: a' játékszinben 's a' kávéházban múlatja magát; néha egymást tsak ugyan meglátogatjuk.” (*KazLev*, XVII, 299.)

6 Kronekker – KRONEKKER (később: thúrmezei KORENIKA) Sándor (1792–1886) kasznár, földbirtokos, Niklán Berzsényi szomszédja. (NOSZLOPY 1910, *Előszó*, o. n.) Thulmon Anna Judittal 1813-ban kötött házassága révén került rokonságba Berzsényivel: Berzsényi és Thulmon Anna Judit másod-unokatestvérek voltak. Noszlopy Tivadar könyvében Kronekker/Korenika szóbeli előadása alapján ismerteti Berzsényi 1819–21-es soproni tartózkodásának időszakát: „[Berzsényi] két évet töltött Sopronban; azonban többször lejött Niklára, s úgy látszik, többnyire oly időben, mikor iskolai szünidő lévén, fiait is magával hozhatta. Itthon aztán körülnézett a gazdaságban is, melynek vezetését rokonára, thúrmezei Korenika Sándor földbirtokosra bízta s egyéb dolgaiban is ő intézkedett”. (NOSZLOPY 1910, 28–29.) Kronekkerről lásd még: NOSZLOPY Tivadar, *Berzsényi Dániel és családja*, Figyelő, 1885, 257–269. Itt: 261.

7 quientantiát – (lat.) nyugtát

9 otsónál és kolompérnál – Ocsú (a kicsévelt, lerostált gabona szemetes, törmelékes maradéka); krumpli

14 ötöd magammal – Berzsényi és három fia (Farkas, Antal, László) mellett az ötödik személy egy szolgáló lehet.

22–23 a' kis Potsi utcában Nro. 572. – Ma: Pócsi utca 12. (Lásd: KELÉNYI 1961, 305.) A ház tulajdonosa a korabeli telekkönyv szerint a Neubauer család volt. (CSATKAI 1947.) Noszlopy Tivadar adata szerint az első évben laktak itt, utána pedig az „1. szám alatt, a »Rózsa« vendéglő közelében.” (NOSZLOPY 1910, 28.)

268. Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsényi Dánielnek *Nikla, 1819. nov. 16. után*

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. A levél Merényi Oszkár által készítettett kézirát-sos másolatban maradt fenn. (PIM Kt. 2011. 8. 3.)

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

9 **mérő** – Lásd a 68. levél jegyzetét.

11 **miháttok** – miattuk (ÚMTsz. III, 1261.)

13 **vásátam** – vásároltam (ÚMTsz. V, 651.)

15 **Contot** – (ol.–ném.) számlát

19 **vásolták föl** – csiszolták fel (valószínűleg a padlót) (CzF. VI, 861.)

28 **berekbül** – vizenyős lapály, nedves rét (ÚMTsz. I, 444.)

269. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1819. nov. 16. után

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 64.

Magyarázatok

18 **Sárközyvel** – Berzsenyi Lídia egyik kérője. Talán Sárközy István idősebb fiáról, az ekkor még nőtlen SÁRKÖZY Albertről (1790–1860) van szó, aki 1813-tól Somogy vármegye aljegyzője, 1832/36-ban országgyűlési követe, ezután másod- majd első alispánja, 1848-ban főispánja volt.

270. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1820. jan. 31. előtt

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 65–66.

Magyarázatok

9 **mondva kell tsináltatnom** – meg kell rendelnem

10 **Sárközy** – Lásd a 269. levél jegyzetét.

271. Berzsényi Lídia – Berzsényi Dánielnek
Nikla, 1820. Febr. 4.

Kézirat

PIM Kt., 2007. 45. 6. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

5 Kronekker – thürmezei KORENIKA/KRONEKKER Sándor niklai földbirtokos, akire Berzsényi soproni tartózkodása idején birtoka ügyintézését bízta. (NOSZLOPY 1910, 28.) Lásd a 267. levél jegyzetét.

10 Sárközyjé – Lásd a 269. levél jegyzetét.

21 arany kolét – (fr. collier) Arany nyakláncot, nyakpántot. Helyesen: kolyé.

22 Bárányal – BÁRÁNY Boldizsár (1792–1860) gombai földbirtokos, a *Bánk Bán rostájának* szerzője volt Lídia egyik kérője. (Vö. BERZSENYI 1938, 107.) Bárány 1821. jan. 6-án házasodott meg, Berzsényi Antóniát, az ujjvárfalvai Berzsényi Benedek lányát vette feleségül. (NOSZLOPY Tivadar, *Bárány Boldizsár*, Budapesti Hírlap, 1911, aug. 13., 34. 191. sz.) Lásd még a 238. levelet.

23–24 Vatra készült, mert levelet kapot hogy a' nagy Anyya igen roszul van – Ez a közlés teszi egyértelművé, hogy Bárány Boldizsárról van szó, ugyanis az ő anyjai nagyanyja, THULMON Julianna (1751–1822) a Veszprém vármegyében, Pápától nyugatra található Külsővaton halt meg. (Gyimesi Imre szíves közlése.) A Thulmon Julianna végrendeletének felbontásakor készült jegyzőkönyvet, mely Bárányt is az örökösök között említi lásd: MTAK Kt. Ms. 5082/99–100.

272. Berzsényi Dániel – Noszlopy Antalnak
Kaposvár, 1820. ápr. 18.

Kézirat

Jelenleg lappang. Mérete: 4-r, 1 lap. 1945-ig a sümegi Állami Darnay Múzeumban őrizték. (Jelzet: 16.676) A levél adatai a múzeum annotált cédulakatalógusából származnak: MNL Veszprém Megyei Levéltára, XV. 3. d. 7. doboz, 40.

273. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1820. ápr. 24 előtt

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 64–65.

Magyarázatok

11–12 **Sz. Györgynapkor** – április 24-én

12 **más szállásra hordozóskodom** – Költözködöm. (SZILÁGYI 1976, 437.)
Noszlopy Tivadar adata szerint Berzsenyiék a soproni tartózkodás második évében a kis Pócsi utca „1. szám alatt, a »Rózsa« vendéglő közelében” laktak. (NOSZLOPY 1910, 28.)

23 **Sógor Uramnak** – Vonatkozhat a Thulmon családba beházasodott KRONEKKER Sándorra. Lásd a 267. levél jegyzetét.

23–24 **monyasnak** – csődörnek

274. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1820

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 66–67.

275. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának
Sopron, 1820/1821

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 66.

Magyarázatok

8 **poczkosak** – vemhesek

276. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Sopron, 1820. dec. 13.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 4-r, 2 f. Beírva: mindkét fólió r/v. A verzók alsó szélén az MTAK pecsétje. Az első f. rektójának felső részén idegen kéztől: „34.)”. A címzés külön, a borítékból kivágott papírdarabon, rajta a postai bélyegző: „Oedenburg”. Piros ceruzával (Döbrentei Gábortól) áthúzva.

A levélről Kazinczy másolatot készített, melyet megküldött Szemere Pálnak. Ez a másolat nincs meg, csak az a kópia, melyet Szemere továbbított Kölcsey Ferencnek 1823. márc. 26-i levelében. (RL, Szemeretár, VIII, 69a–b.) Kazinczy másik, nem teljesen szöveghű másolata a levélről abban az összeállításban maradt fenn, amelyet a Berzsényivel való 1820-21-es levélváltásának darabjaiból készített. (MTAK Kt. M. I. L. 4-r. 122.) A Szemeretárban fennmaradt a levélnek egy további, ismeretlen kéztől származó másolata is, mely azonban valószínűleg nem az eredetiről, hanem a Szemere-féle átiratról készült. (RL, Szemeretár, I. Pótkötet, 44.)

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 228–229. 2. *KazLev*, XVII, 300–302. (3923.)

Magyarázatok

1 **Soprony** – Berzsényi soproni tartózkodásáról lásd a 267. levél jegyzeteit.

14 **hypochondriában** – Berzsényi pontosan meghatározhatatlan testi-lelki betegségéről, melyet ő maga a „summa sensibilitas” (igen nagyfokú érzékenység) névvel illetett (NOSZLOPY 1910, 24.), Berzsényi László visszaemlékezését idézi: NOSZLOPY 1910, 25. A jelenség részletes elemzését a jelen levél kontextusában lásd: VADERNA 2005.

17 **chinával elfojtott epehideg** – A china vagy chinapor a kínafa kérgéből készített lázcsillapító szer; kinin. Ezzel kezelték Berzsényi epehidegét vagy epehidegletését, mely jelenthet tífuszt, illetve lehet többféle lázzal és sárgasággal járó betegség megjelölése.

17–18 **egy veszedelmes feldülés** – A balesetről – melyet 1816 (!) tájára helyez – és következményeiről Noszlopy Tivadar ad részletes (de ellenőrizhetetlen hitelességű) leírást Berzsényi László elbeszélése alapján. (NOSZLOPY 1910, 24.)

Döbrentei kortárs életrajza szerint „[Berzsenyi] feldölt kocsijával, ütközések ficzamlások érék, majd esztendeig nyomta ágyát, 's a' már ingerlékenyt brownianus orvosa hevitőkkel gyógyítá és ezekkel mindenkori hideglelésekbe vivé. Majd a' hypochondria szálá körül”. (DÖBRENTEI 1831, 237.)

18 **'sódérom** – (a ném. Schulter-ből keltkezett sódar nyelvjárási alakváltozatként) vállam, vállcsontom. (BÁRCZI 1941, 272.) Jelenthet lapockát vagy combot is. (ÚMTsz. IV, 919.)

19 **contusiót** – (lat.) ütődést, zúzódást

24 **Rajnis' Kalauzán** – RÁJNIS József (1741–1812) győri főiskolai tanár. Említett műve: *A magyar Helikonra vezérlő kalauz. Az az a magyar vers szerzésnek példái és regulái*, Pozsony, Landerer, 1781.

25 **Mast olvasok** – Berzsenyi e tárgyú tanulmányairól tanúskodnak az ekkortájt német nyelvű esztétikákból készített kivonatai. Lásd: BERZSENYI 2011, 71–82. A könyvekhez részben a soproni líceum könyvtárából juthatott hozzá. (Vö. BERZSENYI 2011, 568–569.)

28 **Egy Pesti barátod** – Szemere Pál. Hogy róla van szó, az a Berzsenyi-levelet Kölcseynek lemásoló Szemere zárójeles betoldásából tudható. (Vö. Szemere Pál – Kölcsey Ferencnek, 1823. márc. 26. = KÖLCSEY 2007, 45.) Szemere valószínűleg 1819. máj. 17-én találkozott Berzsenyivel Pesten, amikor ugyanabból a páholyból nézték a fehérvári színjátszó társaság előadásában Theodor Körner *Zrínyi* című, Szemere fordította darabját. Lásd Kultsár István levelét, melyben közli Szemerével a színigazgatótól származó meghívást, valamint hogy Horváth Ádám és Berzsenyi is ott lesznek a számára fenntartott páholyban: Kultsár István – Szemere Pálnak, Pest, 1819. máj. 17., RL, Szemeretár, VIII, 17. Berzsenyi ekkor a budai gyógyfürdőben kúráltatta magát. Horváth Ádám így tudósította Kazinczyt Berzsenyivel való találkozásáról 1819. júl. 9-én: „Bersenyivel minap utamban találkoztam; panaszkodik, és ugyan tsak epésen, hogy az ő antikritikáját nem tsak ki hagyták a' Tudományos gyűjteményből, hanem el is sikkasztották.” (*KazLev*, XVI, 444.) A szóban forgó *Antirecensio* kézírata a közlést elutasító 1818. júl. 7-i szerkesztőségi ülés óta Szemerénél volt. (Lásd: BERZSENYI 2011, 540–541.)

30 **akár irtad, akár nem** – Az elterjedt tévhitről, miszerint a Kölcsey név mögött Kazinczy rejtőzik, korábban éppen Kazinczy tudósította Berzsenyit, lásd a 239. levelet.

35 **hypochondriás Antirecensiót** – BERZSENYI Dániel: *Antirecensio Kölcsey' Recensiójára* (1818). Lásd: BERZSENYI 2011, 29–61.

37–39 **Thaisz, Szemere és Vitkovics [...] engem nyomorult állapotomban szembe gunyoltak** – Berzsenyi a három említett személyre vélhetően a Tudomá-

nyos Gyűjteményhez 1818-ban beküldött első *Antirecensio* kéziratának eltűntetése miatt neheztelt. Berzsényi a kéziratot személyesen és levelek által is többször visszakérte, de vissza nem kapta. (Lásd a 334. levelet.) THAISZ András (1789–1840) ügyvéd, költő, fordító a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője volt 1819 és 1827 között. Szemere Pál szerkesztőségi tagként jogosulatlanul magánál tartotta a kéziratot. Lásd: BERZSENYI 2011, 540–541. VITKOVICS Mihálynak az ügyben játszott szerepe nem ismert.

39–40 a' **T[tudományos] Gyűjteményben is jónak találták hamvaimat tapodni** – Vélhetően a nyelvész BEREKSZÁSI NAGY Pál cikkére céloz, melynek egy lábjegyzete Berzsényi igeragozását és mondatszerkesztését bírálta, példákkal alátámasztva mondandóját. (*A' magyar nyelvnek igen különös és legnehezebb tulajdonságairól az igékben*, TudGyűjt., 1820/VII., 74–108, i. h. 101.) Berzsényi egy ekkortájt készült jegyzetében kigyűjtötte Beregszászi Nagy hibásnak tartott kifejezéseit. ([*Kivonatok és feljegyzések*] = BERZSENYI 2011, 81.) A Tudományos Gyűjtemény egy másik közleménye Berzsényi verseinek mitológiai képeit bírálta: „Nagyobb hiba ennél, mikor a' Görög Mythológiát a' Zsidóval keverik össze [...] még jelesebb Költőink is. Illyen Berzsényinél a' következő kép: »Lethe áradt rám! elenyészik a' föld, / Lelkes étellel ragad Édenébe / Deliusz« – 's több e'hez hasonló. A' ki zsidó ideát veszen fel, vigye ki azt [...], 's tetszeni fog; a' ki pedig görögözni kezd verse elején, görögözze keresztül azt mind végig.” (UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1818, 67.)

41 **insulturákkal** – (lat.) ingerkedésekkel, sértegetésekkel

41–42 **faggatják** – kínozzák (CzF. II, 568.)

42 **rhabarbara** – Rebarbara, gyógynövényként a melankólia egyik ellenszerének tartották.

42 **Füredi víz** – A balatonfüredi savanyúvíz többek között a hipochondria gyógyszerének számított. Berzsényi füredi ivókúrájáról lásd Berzsényi Lídia 1819. jún. 4-i levelét a *Függelékben*. Az ivókúra kapcsán készült költséglistát Berzsényi Lídia kézírásával lásd: PIM Kt., V. 1180/30.

277. Mailáth János – Berzsényi Dánielnek

Buda, 1820. dec. 14.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120/IV. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának felső szegélyén kék ceruzás rájegyzés: „1820. decz 14.” Mellette fekete tintával: „I.) a.”. Az 1. f. verzójának alsó szegélyén és a 2. f. verzóján kék tintás pecsét: „Magy. Akademia Könyvtára”.

Megjelenés

KOLOS 1938, 129–130.

Magyarázatok

13–14 a' t. **Ur több tündér szépségü odáji fordítatlanak maradtak** – A Mailáth által lefordított versek címét lásd a 282. levél jegyzetében.

17 **szeszszét** – szeszélyét, kedélyállapotát

278. Berzsenyi Dániel – Noszlopy Antalnak

Nikla, 1821. jan. 3.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

NOSZLOPY 1910, 29.

Magyarázatok

1 **Komám uram** – Noszlopy Antal a középső Berzsenyi-fiú, az 1806-ban született Antal keresztapja volt. (NOSZLOPY 1910, 23.)

3 **Kedves Komám Asszony szerentsés szülésén** – Noszlopy Antal második felesége szentecsei BÁRÁNY Júlia (1788–1869) volt. Berzsenyi annak idején szerepet játszott a lánykérésben: tanúként írta alá Noszlopy 1806. márc. 10-én kelt móringlevelét. (NOSZLOPY 1910, 29. 1. lj.) Noszlopyék ekkortájt született gyermeke NOSZLOPY Gáspár (1820. aug. 27.–1853. márc. 3.), 1849-ben a Dél-Dunántúl teljhatalmú kormánybiztosa, aki a szabadságharc befejezése után is tovább szervezte a katonai ellenállást. Tevékenységéért halálra ítélték és kivégezték.

3–4 **leányomnak megtiszteltetéseért** – Noszlopy Tivadar szerint Berzsenyi Lídiát „Noszlopy Antal komának iratta föl”. (NOSZLOPY 1910, 30.) Ennek ellentmond, hogy a mezőcsokonyai református matrikulában, melybe Noszlopy Gáspárt 1820. aug. 31-én anyakönyvezték, Berzsenyi Lídia nem szerepel keresztülőként. (A bejegyzés fotóját Gyimesi Imre bocsátotta rendelkezésemre.) A vrácsiki (ma Újvárfalva) evangélikus család a gyermeket annak betegsége miatt nem az anyaegyháznál, a távolabb eső Vésén, hanem a közelebbi mezőcsokonyai református parókián kereszteltette. (HORVÁTH 2003, 49.) Ha Noszlopy adata Berzsenyi Lídia komaságáról helyes, akkor az utalás lehet egy esetleg hónapokkal későbbi evangélikus keresztelőre.

279. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
Széphalom, 1821. jan. 18.

Kézirat

1. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. (Alapszöveg) 2. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 122. (Kazinczy saját kezű másolata, kisebb eltérésekkel.) 3. A levél egy részletének („Annyi való” – „sárosokat szereti”) ismeretlen kéztől származó, nem teljesen szöveghű másolata: RL, Szemeretár, I. Pótkötet, 45.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 40–44. 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 229–231. 3. *KazLev*, XVII, 363–365. (3937.)

Magyarázatok

9–10 **Nec dis amicum est, nec mihi, te prius obire** – Sem fent az ég, sem én, nem akarjuk azt hogy halni [...] előttem menj. (HORATIUS, *Ódák*, II, 17, 2–3., ford. Bede Anna.)

23 **Kölcsey’ Recenziójit** – Kölcsey Ferencnek a Tudományos Gyűjtemény 1817-es évfolyamában megjelent recenziói Csokonai Vitéz Mihály, Kis János és Berzsenyi verseiről. Lásd: KÖLCSEY 2003, 39–61.

37 **Lutulentus fluxit, sed erat quod tollere vellem** – Nemcsak zavaros a folyása, hanem akad benne, amit ki szeretnék törölni. (HORATIUS, *Szatírák*, I, 4, 11.)

60 **Hügieja** – Hügieia, a görög mitológiában az egészség, a tisztaság és a közegészségügy istennője.

64–65 **a’ Tudom[ányos] Gyűjtem[ény] Köteteiben kétszer említtem nevedet barátság’ érzéseivel** – „[A]z Író Ura a’ Nyelvnek; szabad kéjű, de nem vak kéjű [...] Nem azért parancsol, mert parancsolni neki tetszik, hanem mivel jót, szépet, hasznost parancsol, bár hogy az, nem csak a’ tanúlatlan, e olykor még a’ tanult Olvasó is, nem érti, az ilyen tiszteli ’s tanulja [...] a’ Grammaticát, a’ Lexicont, a’ Szokást: de midőn azok nem elégségesek arra a’ minék a’ Nyelvet birjuk, hogy tolmácsa légyen [...] akkor, mint a’ Berzsenyi’ Erőse, mint maga Berzsenyi, az Erős – – – gyémánt fegyverével / Fényes útat tusakodva tör ’s nyit. Ezt mutatják a’ szók is, mellyekkel a’ Szokástól el térünk.” (*Kazinczy’ Antikritikája. Tud. Gy. IV. Köt. 96–115. lap.*, TudGyűjt, 1819/IV, 120–126, itt: 122.) „Berzsenyi az ököllet, marokkal, karral dolgozó gyalog vitézt öklelő hajdúnak mondotta, nem csak szépen ’s Poetához illőleg, hanem tudósan is; mert öklelni katonai szó Tinódinál. Az öklelni a’ köz embernek annyi, mint türkölni, a’

hajdú, mint poroszló.” (KAZINCZY Ferenc, *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*, TudGyűjt, 1819/XI, 1–27. Itt: 15.) Berzsenyi „öklelő hajdú” kifejezése a *Melisszához* című versben korábban a *Mondolat* gúnyának tárgya volt.

67 **nomen collectivum** – (lat.) Gyűjtőnév, azaz több szerzőt takar.

67–69 **Füredi Vida (ez a’ név nomen collectivum) igyekezett gyanúba hozni hűségemet, azt hirdetvén, hogy a’ mit egy kézzel adtam, másik kézzel elvettem** – A Füredi Vida álnéven megjelent tanulmány kifogásolja, hogy a Kisfaludy Sándor *Himfy szerelmei* című versciklusáról megjelent recenziók hol dicsérőleg, hol ócsárlóan szólnak a műről. A németül, majd magyarul is megjelent recenzió, illetve a szintén megemlített Himfy-epigramma szerzője Kazinczy volt. (FÜREDI Vida, *A’ Recenziókról*, TudGyűjt, 1818/VI, 3–32. Itt: 21–22.) A tanulmány szerzőségének kérdése máig sem tisztázott véglegesen. Kazinczy főként Pázmándi Horváth Endrét és Péteri Takáts Józsefet sejtette a vitairat mögött, melynek kézírata Kisfaludy Sándor írásával maradt fenn. Vö. CZIFRA 2013, 65–75.

280. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1821. jan. 23.*

Kézirat

1. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: r/v. A főszöveg alapja. 2. MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 122. A levél első részének variánsa Kazinczy kézírásában. Ezt a részletet itt közlöm:

„Ha csak tízedrésznyiben is szeretsz is úgy a’ hogy az a’ leveled panaszo-lja, és ha csak tízedrésznyiben is szeretsz is úgy a’ hogy tőled szerettetni óhajtók, újabb látogatásom nem lehet ellenedre; nekem pedig kedves képzelmem, hogy te felolvasod leveletem a’ mi Kisünknek, ’s Te és Ő együtt szóllatok felőlem. <[Egy sornyi szöveg]> Mit mondasz ide zárt Epistolámra? Még Septemberben fogtam hozzá; elvettem azt, ma ismét kezembe akada, ’s elvégeztem. A’ rímes vers <nekem> mindég véres veréjtékembe[!] kerül, még ha nem scandált is. Ez a’ Gróf Kornis Mihály szeretetre-méltó, érett lelkű, tiszta fejű, tiszta lelkű ifju ember, ’s minden tekintetben méltó gyermeke egy minden tekintetben tiszteletes anyának, méltó unokája a’ nagy Teleki Károlynak. Éljetek, édes barátim, a’ hogy azt tisztelő barátok ohajtja.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 232–234. 2. *KazLev*, XVII, 380–381. (3945.)
(Az episztola nélkül.)

Magyarázatok

10–11 **azt Superint[endens] Kis Úrnak felolvasni méltóztassál** – Kazinczy Kis János leveléből értesült róla, hogy kapcsolatban van az ezidőtájt fiaival együtt Sopronban lakó Berzsényivel. (Kis János – Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1820. dec. 10. = *KazLev*, XVII, 299.) Kis a kérés teljesítéséről szintén beszámolt: „[Berzsényi] azon leveledet, mellyről azt irtad neki, hogy olvassa el előttem, fiától küldötte hozzám Farkastól, a’ ki keresztfiam, ’s jól tanul ’s mindenkép jólviseli magát.” (Kis János – Kazinczy Ferencnek, Sopron, 1821. jún. 30. = *KazLev*, XVII, 496.)

12 **Gróf Kornis Mihály** – gr. KORNIS Mihály (1796–1835), KORNIS Ignác és gr. TELEKI Anna gyermeke. Ekkor az erdélyi királyi kormányzóknál fogalmazó. 1826-tól kővárvidéki, 1829-től Kolozs vármegyei adminisztrátor, 1832-től magyar királyi kincstári tanácsos. 1830-tól a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagja.

13 **Gubernator** – (lat.) Kormányzó. Kazinczy itt KORNIS Zsigmondra (1677–1731) utal, aki 1713–1731 között volt Erdély gubernátora.

13 **lelkes anyja** – Gróf Kornis Ignácné szül. gr. széki TELEKI Anna (1772–1836), Kazinczy erdélyi útja során ismerkedett meg vele. Vö. KAZINCZY 2013, 77.

14 **Thesaurarius Teleki Károly** – gr. széki TELEKI Károly (1729–1811) tartományi kancellár, erdélyi kincstárnok.

281. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek

1821. febr.

Kézirat

A misszilis nem maradt fenn, csak Kazinczy másolata a levélről. (MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 122.)

Megjelenés

KazLev, XXIII, 290. (5842.)

Magyarázatok

2 **Ez a’ kis Pap** – Nem azonosított személy.

282. Mailáth János – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1821. jún. 2.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120./IV. Negyedré 2 fol., beírva: 1. f. r. Az 1. f. felső szegélyén fekete tintás rájegyzés: „I. b.)” Az 1. és 2. f. verzóján kék színű pecsét: „Magyar Akademia Könyvtára”.

Megjelenés

KOLOS 1938, 130.

Magyarázatok

3–4 **Ide mellékelve találja a' t. Ur azokat a' Költeményeket melyeket én a' t. Ur Munkájibul Németre fordítottam** – Mailáth fordításának mellékelt kézírata elveszett 1944-ben, azonban Merényi Oszkár még látta (annak legalább egy részét) a niklai hagyatékban és monográfiája függelékében közölte Berzsenyi rájegyzett változtatási javaslatait. Lásd: MERÉNYI 1938, 225–226. Kétséges, hogy Berzsenyi eljuttatta-e Mailáth-hoz ezeket a javaslatokat, tekintve, hogy az 1825-ben megjelent kötetben egyiket sem vette figyelembe. Mailáth a következő Berzsenyi-versek fordításait közölte: *A' Tánczok (Der Tanz)*; *Osztályrészem (Mein Antheil)*; *Fő és szív (Kopf und Herz)*; *A' Tavasz (Der Frühling)*; *Esztéhez (An Esz-ti)*; *A' Megelégedés (Zufriedenheit)*; *Phyllisz (Phillis)*; *Az Esthajnalhoz (Die Abenddämmerung)*. (*Magyarische Gedichte*, übersetzt von Johann Grafen MAILÁTH, Stuttgart–Tübingen, Cotta, 1825, 137–147.) A fordításkötet Kazinczynak küldött tervezett tartalomjegyzéke ezeken kívül tartalmazta még a *Mulandóság* című verset is. (Mailáth János – Kazinczy Ferencnek, 1820. aug. 15. = *KazLev*, XVII, 215.)

13 **Cottának** – Johann Friedrich COTTA (1764–1832), német könyvkiadó.

283. Berzsenyi Farkas – Berzsenyi Dánielnek
Sopron, 1821. okt. 30.

Kézirat

Elvesztett Niklán 1944-ben. A levélről csak Merényi Oszkár leírása maradt fenn, eszerint „Döbrentei késő [!] látogatásáról számol be”, és „e levél mutatja, hogy a költő ekkor már állandóan távol van Soprontól”. (BERZSENYI 1938, 108.)

284. Berzsényi Dániel – Stephaics Gáspárnak
Nikla, 1821. dec. 31.

Kézirat

Nem ismert. A közreadó Noszlopy Tivadar adata szerint a levél nemesdéli Stephaics Pál földbirtokos tulajdonában volt, aki a Szigetvár melletti Görösgalon lakott. (NOSZLOPY 1910, 21, 1. l.j.)

Megjelenés

1. NOSZLOPY 1882, 19. 2. NOSZLOPY 1910, 20–21. (Alapszöveg.)

Magyarázatok

1 **Tekintetes Fő-Bíró Ur** – STEPHAICS (STEPHAITS, STEFAICS, STEFFAITS) Gáspár (1771–1850), gombai földbirtokos, 1817. okt. 8-ig Somogy vármegye főadószedője, 1817 és 1824 között a kaposi járás főszolgabírája.

5 **Gombai jószágom kiváltásáról** – Berzsényi Dániel 1810-ben tíz évre elzálogosította gombai birtoka egy részét Berzsényi Istvánnak (lásd a 71. levelet), aki a zálogos idő lejártával vissza akarta azt adni a tulajdonos kezelésébe, az azonban pénzsűkére hivatkozva nem kívánta kiváltani jószágát. (A kiváltás a korabeli zálogjog szerint a kölcsönbe kapott összeg visszatérítésével járt.) Ezért Berzsényi István egy 1820. júl. 28-án kelt szerződéssel a zálogbirtokot átadta Stephaics Gáspárnak. A szerződés szövegét közli: KANYAR 1983, 126–128.

10 **liquidálandókat liquidálni** – (lat.) a felszámolandókat felszámolni/számba venni

11 **kontractus** – (lat.) szerződés

12 **rátámnak** – tulajdoni hányadomnak

12–13 **hatalmas** – Itteni valószínű jelentése: 'hatalommal, erővel kikényszerített'.

17 **vindicálni** – (lat.) Itt: megtorolni.

20 **dexteritásában** – (lat.) Itt: barátságába.

25–27 **Spectabili, Perillusti ac Generos Domino Domino Gasparo Stefaics, Incl. Comts. Simig. Ordinarii Judlium Domino mihi sing. colendissimo** – Tekintetes, Nagyságos és Nemes Stefaics Gáspár Uraságnak, Tekintetes Somogy vármegye szolgabírájának, igen tisztelt Uramnak

285. Berzsenyi Dániel – Berzsenyi Antalnak és Berzsenyi Lászlónak
Nikla, 1822. jan. 8.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 68.

Magyarázatok

2 **Instructor** – (lat.) Itt: házitanító. A soproni líceumban tanuló Berzsenyi-fiúk valószínűleg házitanítójukkal laktak együtt. Személye ebben az időpontban nem ismert.

286. Berzsenyi Dániel – Mailáth Jánosnak
Nikla, 1822. febr. 28.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 150. sz. Nyolcadrét, 2 f., beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektóján a dátum alatt fekete tintás rájegyzés: „n)”. Az 1. f. r. közepén és a 2. f. r. alsó szegélyén kék színű pecsét: „Magyar Akademia Könyvtára”. Ugyanitt a jobb felső sarokban a fóliók ceruzás számozása: „33” és „34”.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1938, 69–70. 2. KOLOS 1938, 130–131.

Magyarázatok

7–8 **Nagyságod az én legifjabb leg együgyűbb érzelmű dalaimat kedveli és ditsőíti** – Mailáth a következő Berzsenyi-verseket fordította: *A' Tánczok, Osz-tályrészem, Fő és szív, A' Tavasz, Esztihez, A' Megelégedés, Phyllisz, Az Esthaj-nalhoz.* (*Magyarische Gedichte*, übersetzt von Johann Grafen MAILÁTH, Stuttgart–Tübingen, Cotta, 1825, 137–147.)

12 **a magyar haditántz szellemeit ömledezi** – Utalás *A' Tánczok* fordítására.

16–17 **töbnyire a Költsey által ugy nevezett gyermeki gyomaimat tisztelte meg** – „Ha Berzs.[enyi] kitépett volna minden gyomot, a' mit az igazságos Kriti-ka méltán gyomnak talál, ugy ezen Recensio csak egy dicséret-ömledezés fogott volna lenni, de így azt is magában kell foglalnia, hogy Berzs.[enyi] készületlen 's

fiatal kori darabokat is vett fel gyűjteményébe.” (KÖLCSEY Ferenc, [*Berzsenyi Dániel versei*] = KÖLCSEY 2003, 58.) Mailáth a Kölcsey által elhagyandóként megjelölt versek közül kettőt fordított, ezek: *Az Esthajnalhoz és Phyllisz*.

18 **góth iztelenség** – Az ízléstelennek és mesterkéltnek vélt középkori jelle-gű, azaz nem az ókori klasszikusok szellemében született művészetre utal. A ki-fejezés szerepel az ekkortájt keletkezett *II. Antirecenzióban* is. Lásd: BERZSENYI 2011, 114. és 602.

18 **sentimentalgrimasszaitul** – Szentimentális grimaszaitól/fintoraitól. Berzsenyi itt valószínűleg az „artistische Fratze” („művészeskedő fintor”) bouterweki fogalmára utal: „So entsteht die artistische Fratze, wenn die Kunst keinen Typus achtet, nach welchem die Natur selbst ein organisches Ganzes hervorbringt. Wo fehlt es denn nun der artistischen Fratze? Warum beleidigt sie den guten Geschmack? Es fehlt ihr erstens an derjenigen ästhetischen Natürlichkeit, ohne welche [...] auch kein Naturgegenstand schön ist”. (BOUTERWEK 1807, 176.) (Így jön létre a művészeskedő fintor, ha a művészet nem ügyel arra a típusra, amely alapján maga a természet is létrehoz egy organi-kus egészet. Milyen értelemben hiányos ez a művészeskedő fintor? Miért sérti a jó ízlést? Elsősorban az esztétikai természetesség hiányzik belőle, amely nélkül még egy természeti tárgy sem lehet szép.)

21 **Én mast egy kis Poetikán dolgozván** – E poétikának csak töredékei maradtak fenn. Lásd: BERZSENYI Dániel, [*Esztétikai töredékek*] = BERZSENYI 2011, 115–134.

32 **reducáltatott expoeta** – Arra utal, hogy Kölcsey a Berzsenyi verseiről írt recenzióban elhagyandónak ítélt bizonyos „készületlen” és „fiatal kori” darabo-kat, továbbá úgy vélte, hogy Berzsenyi „magát már egészen kimerítettnek látszatik, ’s talán elérte, noha még igen jókor, a’ határt, mellyet a’ természet a’ Poeta és nempoeta közt vona”. (KÖLCSEY Ferenc, [*Berzsenyi Dániel versei*] = KÖLCSEY 2003, 58–60.)

**287. Berzsenyi Farkas – Berzsenyi Dánielnek,
Dukai Takács Zsuzsannának és Berzsenyi Lídiának
Gesztí, 1823. aug. 6.**

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 5. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A címzés a 2. f. verzóján, ugyanitt piros pecsétviasz maradványa és számítások Berzsenyi Dániel kezétől.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

- 3 **Gesztiben** – Ma: Somogyeszi, község Kaposvártól 24 km-re északra.
3–4 **10^{kéig} hujus** – (lat.) e hó tizedikéig
4 **a' Gyülıések** – megyegyülıésekre
5 **Principalisom** – (lat.) Hivatali elıljáróm; itt: az alispán KOVÁTS Antal, aki mellett Berzsényi Farkas joggyakornok volt.
7 **Fixumok** – (lat.) a vármegye szabott törvénynapjai
8 **V[ice]Ispányi Forumnál a' Praxis** – Az alispáni hivatalnál végzett joggyakornokság. Minden jogi pályára készülınek el kellett töltenie egy évet joggyakornokként, hogy jurátus lehessen a királyi táblánál.
9 **Tallián Jantsi** – Valószínüleg vizeki és beleházi Br. TALLIÁN János (1802–1898), késıbbi somogyi szolgabíró, tiszti fıügyész és alispán.
10 **Restauratióig** – (lat.) (az 1824-ben esedékes) megyei tisztújításig
12 **persuadeal** – (lat.) gyózköd
18 **gratiáját** – (lat.) kegyét, jóindulatát
20–21 **az Ötséimért kell fel menni** – Berzsényi Antal és László ekkor még a soproni líceumban tanultak. Lásd a 288. levelet.
22 **Forsponton** – (ném.) Elıfogaton, azaz bérelt szekéren vagy kocsin.
25 **Kovácsit** – A Nikla melletti Pusztakovácsit.
33 **expeditiójának** – (lat.) (itt) postázásának, továbbításának
40 **Patvar[ista]** – Megyei fıtisztviselı (táblai ügyvéd, fıügyész, alispán) mellett gyakornokoskodó jogvégzett ifjú; joggyakornok.
47 **bagazia** – (fr.–ném.) poggyász

**288. Berzsényi Dániel – Berzsényi Antalnak és Berzsényi Lászlónak
Nikla, 1824. márc. 9.**

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 70.

Magyarázatok

2 **kőb** – (röv.) Kőből, szemestermény mérésére szolgáló űrmérték. Nagysága változott, egy kőből általában 64 liter volt.

2 **akó** – űrmérték, kb. 51 liter

6 **a' Professor Urat és az Asszonyságot** – A soproni líceumban tanító egyik professzor és felesége, akiknél a Berzsényi-fiúk laktak.

10–11 **Egregio Juveni Antonio Bersenyi filio mihi dilectissimo Sopron** – Bersenyi Antal Kitűnő Ifjúnak, igen szeretett Fiamnak, Sopron

289. Kisfaludy Károly – Berzsényi Dánielnek

Pest, 1825. ápr. 24.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Kisfaludy Károly levele az 1. f. rektóján és verzőján, a 2. f. rektóján Helmeczi Mihály keltezetlen levele. (290.) A 2. f. rektójának felső szegélyén: „10.”, mellette a bal felső sarokban kék ceruzával: „k. n.” A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3 **Auróramat díszesítő munkájiért** – *Felséges Királyunknak Keszthelyre várátásakor* (Aurora, 1824, 40.); *A' Poeta* (Aurora, 1825, 97.); *Szilágyi 1458* (Aurora, 1825, 53–54.) és *A' víg Chloe*. (Aurora, 1825, 85–88.)

6 **Atyámnak történt halála** – Kisfaludy Károly atyja, KISFALUDY Mihály (1743–1825), 1825. márc. 26-án halt meg. (Vö. Toldy Ferenc – Bajza Józsefnek, 1825. márc. 29. = BAJZA/TOLDY 1969, 206.)

290. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek

1825. ápr. 24. után

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. A levél a 289. levél melléklete, a kézirat leírását lásd ott.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

2 **Kisfaludy barátom** – Helmeczi Mihály Kisfauldy Károly barátjaként az Aurora-kör tagja volt, s e levél bizonyítja, hogy nemcsak publikált a zsebkönyvben, hanem szerkesztésében is részt vett. Vö. PLOT 1943, 24–27.

3 **e' levelet** – Kisfaludy Károly 1825. ápr. 24-i levelét Berzsenyihez. (289.)

5 **Medárdkor** – június 8-án

5–6 **aratási törvényszünetkor** – Az igazságszolgáltatás egyik rendszerinti szünetideje Szent László és Szent István király napja (Június 27. és augusztus 20.) között.

6 **Szilágyidat** – Berzsenyi *Szilágyi 1458* című versét, mely SZILÁGYI Mihály (1400–1460), Magyarország kormányzója által előadott fiktív monológ.

7 **a' kis jegyzéket a' Censor' kérelmére iktatám oda** – A *Szilágyi. 1458* című vershez mellékelt lábjegyzetre utal: „Fékül s rettentésül Hazánk' pártoskodó feleire milly érzéseket sugalt az akkori villongó idők' lelke.” (Aurora 1825, 53.)

10 **A' magyar Moniteur** – Talán KULTSÁR István, a Hazai és Külföldi Tudósítások szerkesztője. Kultsár ilyen megnevezésére lásd: HORVÁT 1967, 33. Moniteur a. m. 'értesítő'. Utalás a francia forradalmi kormány Le Moniteur Universel című lapjára.

11–12 **lelkes, magas 's mély értelmű Ódádért** – *Felséges Királyunknak Keszthelyre várátásakor* (Aurora, 1824, 40.)

12 **többi új darabjaidért** – *Szilágyi 1458, A' Víg Chloe, A' Poeta*, (Aurora 1825, 53–54, 85–88, 97.)

291. Berzsenyi Farkas – Berzsenyi Dánielnek és

Dukai Takács Zsuzsannának

Pest, 1825. jún. 5.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 5. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A címzés a 2. f. verzóján, ugyanitt piros pecsétviasz maradványa és postai bélyegző: „Pest”.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

7 **Thaisz Urral** – Thaisz Andrással, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjével. Thaiszról lásd a 276. levelet és jegyzetét.

8 az **Értekezés** – Berzsényinek ekkortájt egyszerre két prózai munkája várt kiadásra a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségében: *Észrevételek Kölcsey Recenziójára* című antikritikája és *A' Vers-formákról* című tanulmánya. Az előbbi jelent meg hamarabb, a folyóirat 1825 szeptemberi füzetében. Lásd még a 292. levelet.

12 **Curiához** – A királyi táblából és a hétszemélyes táblából álló legfőbb bírói fórum épületéhez. A Curia 1898-ban lebontott épülete a Ferenciek terén a ferences templommal és rendházzal szemben állt.

13–14 **insinuáltuk magunkat** – (lat.) bejelentkeztünk (vizsgára)

14 **Censurandusok** – (lat.) Vizsgázók. Berzsényi Farkas az ügyvédi vizsgára készült.

15 **examinálunk** – (lat.) Berzsényi Farkas 1825. jún. 25-én tette le az ügyvédi vizsgát az alnádor, továbbá Kováts József és Matkovits István jelenlétében „laudabili” (dicséretes) minősítéssel. (MNL OL, Bírósági Levéltárak, Személynöki Levéltár, *Protocolla neocensuratorum advocatorum*, O 78.)

16–17 **Lajos Barátom** – VÉSSEY Lajos (1805–1860), Somogy vármegyének 1837-ben tiszteletbeli, 1843-ban valóságos főjegyzője. Farkassal egy időben tanult a soproni líceumban (BODOLAY 1963, 718.) és egy napon tették le az ügyvédi vizsgát. Véssey minősítése: „sufficienti” (elégéses). (MNL OL, Bírósági Levéltárak, Személynöki Levéltár, *Protocolla neocensuratorum advocatorum*, O 78.) A Berzsényi és a Véssey családok kapcsolatához lásd még Berzsényi Farkasnak a *Függelékben* közölt levelét. Az ott említett VÉSSEY Gábor (1807–?) Véssey Lajos öccse, VÉSSEY József (1777–1849) főjegyző, szolgabíró pedig a nagybátyja volt.

24–25 **oskola Utzában** – ma: Curia utca

26 **Palít** – Nem azonosított személy.

27–31 **Spectabili, Perillustri ac Generoso Domino Danieli Ber'senyi de Eadem, T. Cottus Simeghiensis T. indice Assessori, Domino Parenti mihi singulariter colendiss[im]o** – Tekintetes, Nemes és Nemzetes ber'senyi Ber'senyi Dániel Úrnak, Tekintetes Somogy vármegye táblabírájának, különösen tisztelt Atyámuramnak

292. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1825. jún. 30.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 93–94.

Magyarázatok

3 én ismét mozogni kezdék – Berzsenyi a verseire írt 1817-es Kölcsey-féle recenzió után megszüntette levelezését Kazinczy Ferencsel, majd az első *Antirecensio* megjelentetésének sikertelensége után visszavonult az irodalmi nyilvánosság egyéb formáitól is. 1823-tól azonban ismét publikálni kezdett verseket a Hasznos Mulatságokban, majd az Aurora zsebkönyvben. 1825 júniusában pedig már megérkezett a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségébe *Észrevételek Kölcsey Recenziójára* című antikritikája és *A' Vers-formákról* című tanulmánya. Lásd a 291. levelet.

5 egy kis értekezést – *A' Vers-formákról* című tanulmányt.

6–7 képfaragás – szobrászat

6–7 Ezen értekezésben egy helyen a képfaragás' mesteriségét csak szép játéknak nevezém – „A' kézi szép-művészetek nem igen egyebek, mint szép játékaink; de a' Poézis az emberiségnek lelelkebb, legfőbb realitása”. (BERZSENYI Dániel, *A' Vers-formákról* = BERZSENYI 2011, 172.)

10–11 ezen kitételemet valahogyan szelidítsd meg – *A' Vers-formákról* említett kitétele változatlanul maradt a Tudományos Gyűjteményben közölt szövegben. Lásd: BERZSENYI 2011, 172.

293. Berzsenyi Dániel – Bodonyi Józsefnek
1826. febr. 20. után

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsenyi 1826. febr. 20. és jún. 26. közti levélfogalmazványa. (294.)

294. Berzsenyi Dániel – egy somogyi táblabírónak
1826. febr. 20. és jún. 26. között
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 4-r 2 f. Béírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A 2. f. verzóján különféle számítások. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával: „K. n.”, ugyanitt a felső szegélyen: „IX.”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860/VIII, 90–91. (Közl: TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 73–74. A levél címzettje Merényi Oszkár ez utóbbi szövegközlésében Csépan István somogyi táblabíró, ez azonban a levél szövege alapján kizárható, hiszen Csépan Berzsenyivel, Bodonyi Józseffel és Siklósy Vietorral együtt tagja volt a vármegyei könyvtárba beszerzendő könyveket kijelölő négy fős kiküldöttségnek, így a levél Bodonyit név szerint említő mondatában Berzsenyi kijelentése, miszerint „a’ többi Exmissus Uraktól is semmi tudósítást nem kaptam”, logikusan Csépanra és Siklósy Vietorra vonatkozik. Vö. Merényi jegyzetével: BERZSENYI 1938, 108–109.

Magyarázatok

7 **Könyvek följeelésére rendelt Kiküldöttséghez** – 1825. dec. 7-én gróf FESTETICS László ezer forintot ajánlott fel Somogy vármegyének megyei könyvtár létesítésére. (Hasonló alapítványt tett Sopron, Vas és Zala vármegyében is.) Kikötései szerint a pénzből fél éven belül magyar tárgyú vagy nyelvű könyveket vagy kéziratokat kellett vásárolni, a beszerzendő művek kijelölésére megyei kiküldöttséget kellett kinevezni, s végül a megvett munkák listáját meg kellett neki küldeni. Az ajánlat elfogadásáról a somogyi megyegyűlés 1826. febr. 20-án döntött, s ugyanekkor jelölték ki a könyveket megnevező bizottságot, melynek CSÉPÁN István, BERZSENYI Dániel, BODONYI József és SIKLÓSY Vietor voltak a tagjai. (SomKözgyJkv., 1826/328.) A kiküldöttség nevében a kért listát Csépan István az 1826. jún. 26-i nagygyűlésen nyújtotta be. (1826/1123.) A könyvek beszerzése megtörtént, s a listát még 1826-ban megküldték Festeticsnek. (Lásd: KOSTYÁL 1961–1962, 282–284. Vö. még: BERZSENYI 1938, 108–109.)

9 **Bodonyi** – BODONYI József táblabíró, a megyei kiküldöttség tagja.

10 **Exmissus** – (lat.) kiküldött (azaz: a kijelölt bizottság tagja)

15 **obtrudáljam** – (lat.) ráerőltessem

18 **Gr. Festeticsnek** – gróf FESTETICS László, Festetics György fia. Róla lásd a 177. levél jegyzetét. Berzsényi korábban ódát írt hozzá, ezt lásd a 36. levélben.

26 **fundus** – (lat.) Itt: pénzalap.

32 **organjaitól** – (gör.–ném.) eszközeitől

295. Berzsényi Dániel – Noszlopy Antalnak

Nikla, 1827. jún. 23.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

1. NOSZLOPY 1882, 20–21. 2. NOSZLOPY 1910, 30. (Alapszöveg.)

Magyarázatok

7–8 **kedves komám uram segedelméhez folyamodjon** – Noszlopy Antal ügyvédi közreműködéséről van szó.

16 **Kronekker Samu** – Nem azonosított személy.

296. Országgyűlési ifjak megbízottjai

(Farkas Károly és Thaly Antal) – Berzsényi Dánielnek

Pozsony, 1827. aug. 17.

Kézirat

A körlevél Berzsényinek küldött példánya nem ismert. Több magyar író is megkapta ugyanezt a levelet, e misszilisek közül a Kazinczy Ferenchez, Kölcsey Ferenchez és Szemere Pálhoz írottak – az itt közölthöz képest kisebb szövegeltérésekkel – eredetiben is fennmaradtak. (MTAK Kt, M.I.L. 4-r 29.; RL, Szemeretár, VIII, 85. és uo. IX, 86.)

Megjelenés

1. TudGyűjt, 1828/I, 119–120. A levelet a *Jelességek* rovatban –r–y. aláírással FENYÉRY Gyula (eredeti nevén STETTNER György) adta közre. (Alapszöveg.)
2. *KazLev*, XX, 334. (4820.) 3. KÖLCSEY 2007, 208–209.

Magyarázatok

2–3 **ezen hosszas Országgyűlés** – Az országgyűlés 1825. szept. 11-én ült össze Pozsonyban.

4 **azon férjfiú** – FELSŐBÜKI NAGY Pál, Sopron vármegye országgyűlési követe. Lásd a 77. levél jegyzetét. Berzsényi ódát írt hozzá. Az országgyűlési ifjak azzal kívántak adózni Felsőbüki Nagy Pál érdemeinek, hogy Ruprecht János bécsi festővel mellképet készíttettek róla, s ennek könyomatos példányait elküldték a következő magyar íróknak: Bártfay László, Berzsényi Dániel, Czuczor Gergely, Döbrentei Gábor, Fábíán Gábor, Fáy András, Fenyéry Gyula, Guzmics Izidor, Helmeczi Mihály, Pázmándi Horváth Endre, Horvát István, Kazinczy Ferenc, Kis János, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc, Kultsár István, Beregszászi Nagy Pál, Ináncsi Pap Gábor, Szemere Pál, Szentmiklóssy Alajos, Toldy Ferenc, Virág Benedek, Vitkovics Mihály, Vörösmarty Mihály. (Vö. TudGyűjt, 1828/I, 119.) A Berzsényinek szánt képet – vélhetően a kísértőlévéllel együtt – Helmeczi Mihályra bízták, hogy juttassa el Niklára. Lásd a 302. és 311. levelet.

13 **neque ingenio neque auctoritate cum iis, qui sedent comparandi** – (lat.) Sem tehetségünkre, sem tekintélyünkre nézve nem vagyunk összehasonlíthatók azokkal, akik itt ülészenek.

17 **egy ügyes mesternek** – JOHANN RUPRECHT (?-?) bécsi festőművész, litográfus.

23–24 **az Országgyűlésen lévő Ifjúság' megbizottjai** – FARKAS Károly (1805–1868) későbbi pénzügyminiszteri tanácsos és országgyűlési képviselő; THALY Antal (1805–1884) később ügyvéd, majd váltótörvényszéki bírós. (Vö. *KazLev*, XX, 334. és 605.)

297. Stettner György – Berzsényi Dánielnek

1827. dec. 18. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Toldy Ferenc – Kazinczy Ferencnek, 1827. dec. 18-án: „Kisnek már jó ideje írtam dátumokért; Berzsényinek is Stettner. Hogy ez nem felelt, annak okait el tudom gondolni. Én szoltam róla egy helyt a Tud. Gyűjteményben, s úgy mint ő nem szeretheté. De Kis némaságát nem tudom magammak megmagyarázni.” (*KazLev*, XX, 428.) Említi még: Stettner György – Berzsényinek, 1828. márc. 6. (302.)

298. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek
1828 elején

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Helmeczi Mihály – Berzsényinek, 1829. jan. 25. (311.)

299. Berzsényi Dániel – Somssich Pongrácnak
Nikla, 1828. jan. 7.

Kézirat

MNL SML, XV. 25. Kiállítási iratok gyűjteménye 1651–1948, (2. d. 1800–1848), 98. 4-r, 2 f. Béfrva: 1. f. r. A 2. f. verzóján: „33.)”, illetve „Ps Kaposvár 8^a Jan 1828”.

Megjelenés

1. Jelenkor, 1964, 175. (Közli: KANYAR József.) 2. Életünk, 1971/3, 225. (Közli: KANYAR József.) A közlésekben Kanyar József tévesen Sárközy István második alispánt tünteti fel címzettként.

Magyarázatok

3 **Tekintetes Vice-Ispány Ur** – saárdi SOMSSICH Pongrác (1788–1849), hivatali pályáját Somogy vármegyében kezdte: 1811-ben szolgabíróvá választották. 1824-től alispán, az 1825/27-es országgyűlésen a vármegye országgyűlési követe. 1831-ben alnádorrá nevezik ki. 1833-tól Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helytartója, ugyanezen év május 31-én az uralkodó személynökké nevezi ki, ezt a tisztségét 1839-ig tölti be. 1835 júliusától Baranya vármegye főispánja, 1839-től államtanácsos, 1846-ban grófi rangot kapott.

4–5 **a' coronationalis költségeknek meg kettőztetett lefizetését** – Az 1827. okt. 9-i somogyi megyegyűlés határozata szerint Somssich Pongrác első alispánnak fel kellett szólítania a megyei földesurakat az új megyeháza építésének támogatására. Azt kérték tőlük, hogy a királyné esedékes évi tiszteletdíjának befizetésekor „minden egy aranyra még két aranyokat magok szabad akaratyokból ezen épület tellyesítésére resolválni ne terheltessenek”. (SomKözgyJkv., 1827/1842.) Az ügy előzménye, hogy Ferenc császár harmadik felesége, Karolina Augusztia 1825-ös megkoronázásakor a nemzet évi 50 ezer dukát tiszteletdíjat ajánlott fel a királynénak. A ma is álló megyeháza 1828 és 1832 között épült fel. A fennmaradt, valószínűleg 1828. márciusában kelt nyugta szerint Berzsényi ré-

sze a „Coronationale Honorariumból” 1 forint 34 dénár volt, ehhez jött a „Magyar Garda [királyi testőrség] fel Segéllésére” rendelt 58 dénár, valamint a koronázási költség duplája (2 Fl. 68 dr.), vagyis összesen 4 forint 60 dénárt fizetett be ez alkalommal a vármegye pénztárába. (PIM Kt., V. 1106.)

300. Berzsenyi Dániel – Noszlopy Antalnak
Nikla, 1828. jan. 24.

Kézirat

Jelenleg lappang. Mérete: Nagy 8-r, 4 oldal. 1945-ig a sümegi Állami Darnay Múzeumban őrizték. (Jelzet: 16.675) A levél közölt adatai a múzeum annotált cédulakatalógusában: MNL Veszprém Megyei Levéltára, XV. 3. d. 7. doboz, 40.

Megjelenés

Egyike azon „pár” Noszlopy Antalhoz írt Berzsenyi-levélnek, melyeket „bizalmas természetük” miatt Noszlopy Tivadar nem tett közzé. A levélből csak a közölt pár szavas idézetet adja. (NOSZLOPY 1910, 30.)

301. Berzsenyi Dániel – Stettner Györgynek
1828. márc. 6. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Stettner György – Berzsenyinek, 1828. márc. 6. (302.)

302. Stettner György – Berzsenyi Dánielnek
Pest, 1828. márc. 6.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. Nagy 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az. 1. f. rektójának felső szegélyén: „III.” és „d.)”, emellett a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. A rektók alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Publikálatlan.

Magyarázatok

1 **Uram Bátyám** – A levélíró STETTNER (ZÁDOR) György (1799–1866) Berzsenyi Dániel másod-unokatestvérének, Soós Zsófiának volt a gyermeke. Berzsenyi részéről apai ágú a rokonság.

2 **Handbuchunkból** – TOLDY Ferenc és STETTNER György (utóbbi Julius FENYÉRY álnéven) közös vállalkozása, melyben magyar költők műveit tették közzé, a szerzők rövid német nyelvű életrajza és egy (ugyancsak németül írt) bevezető magyar irodalomtörténeti összefoglaló kíséretében. Berzsenyi a második kötetben kapott helyet: TOLDY 1828, II, 60–80. Ugyanitt a 422–424. oldalon három versének Mailáth Jánostól származó német fordítását közölték.

2–3 **a' kedves Uram Bátyám' cikkelye előtt álló biographiai rajzolatot** – Lásd: TOLDY 1828, II, 60–61. A biográfiához – mivel maga a költő nem küldte el az életrajzát –, a Berzsenyi egykori soproni diáktársától, Síkos Istvántól kapott adatokat használták fel a szerkesztők. Vö. FÓRIZS 2007.

6 **Berichtigungokban** – (ném.) helyesbítésekben a szerkesztők

7 **csak húszat vehettünk-fel** – A *Handbuch*ban kiadott Berzsenyi-versek: *A' másához, A' magyarokhoz* (Romlásnak indult...), *Szilágyi, Felsőbüki Nagy Pálhoz, Wesselényi' hamvaihoz, Báró Prónay Sándorhoz, Melisszához, Emmihez, Az én kegyesem, A' tavasz, Életphilosophia, A' melancholia, Osztályrészem, A' közelítő tél, Barátimhoz* (Én is éreztem...), *Bucsuzás Kemenes-aljától, Levéltörredék barátémhez, Dukai Takács Judithoz, A' tánczok, Napoleonhoz.*

14 **Felső Büki Nagy Pál' képének egy példányát** – Lásd a 296. és 311. levelet.

16 **feleségem** – THALY Julianna (1801–1879)

16 **Thalý Antal** – THALY Antal váltótörvényszéki bíró. (Lásd a 296. levelet.)

18–19 **Gróf Török** – gróf TÖRÖK József (1777–1830), Kazinczy feleségének bátyja. A Török-vagyon felosztásakor eltüntette apja végrendeletét, és édesanyját befolyása alá vonva, vele együtt ellenállt az örökség kiadásának. Az ezután kezdődött évekig tartó pert Kazinczy végül megnyerte.

19 **perét revideáltassa** – (lat.) Perét felülvizsgáltassa. A Hétszemélyes Tábla végül 1829 januárjában hozta meg a pereskedést lezáró ítéletet. Lásd a 316. levelet és jegyzetét.

20–22 **Deputatio [...] a' felállítandó Magyar Akademia' plánumának kidolgozására** – A bizottság 1828. márc. 15. és ápr. 7. között ülésezett. Döbrentei szerint Berzsenyit is javasolták a bizottságba, de végül kihagyták, mert „a' hir, óriásította egyikét mondását Kőlcsey ellen; összeférni, mérgével birni nem tudónak hitték”. (BERZSENYI 1842/I, 310.)

24 **Vay Ábrahám** – gróf VAY Ábrahám (1789–1855), Borsod vármegyei alispán. 1825-ben 8 ezer forinttal csatlakozott Széchenyi felajánlásához, melyet az akadémia megalapítására tett.

24–25 **Gróf Károlyi György** – gróf KÁROLYI György (1802–1877), az akadémia igazgatóságának tagja, az 1830-as országgyűlésen Szatmár vármegye követe. Az 1832/36-os diétán a felsőtábla ellenzéki tagja. 1840-től Csongrád vármegye főispáni helytartója, 1841-től Békés, 1848-ban pedig Szatmár vármegye főispánja lesz.

25 **Gróf Andrassy György** – gróf ANDRÁSSY György (1797–1872), Az Akadémia egyik alapítója, a Pest-Budát összekötő híd kapcsán Széchenyivel 1832-ben körúton volt Angliában, és közösen adtak ki e tárgyban egy röpiratot. 1825/27-ben, 1830-ban és 1832/36-ban Torna vármegye követe. 1836 és 1842 között Gömör vármegye főispáni helytartója. 1842 és 1848 között, majd 1861-től Sáros megye főispánja. 1863-tól országbíró.

26 **Bitnitz** – BITNITZ Lajos (1790–1871), r. k. főpap, a szombathelyi líceumban a matematika, majd 1819-től a magyar nyelv és irodalom oktatója.

27 **Jankovich** – JANKOVICH Miklós (1772–1846), könyv-, régiség- és műgyűjtő, történész. 1798-tól Pest vármegye táblabírája.

27 **Horváth János Bosoni Püspök** – HORVÁTH János (1769–1835), teológiai doktor, 1825-től bozoni választott püspök, majd székesfehérvári megyés püspök.

27–28 **Fejér Prépost** – FEJÉR György (1766–1851), teológiai doktor, prépost-kanonok, az egyetemi könyvtár igazgatója, a Tudományos Gyűjtemény alapítója és első szerkesztője.

28 **Dr. Bene** – BENE Ferenc (1775–1858) orvos, a himlőoltás bevezetője Magyarországon.

28 **Schedius** – Lásd a 134. levél jegyzetét.

28 **Buday Esaiás** – BUDAI Ézsaiás, lásd a 60. levél jegyzetét.

28 **Ercsey** – ERCSEY Dániel (1781–1836) bölcséleti doktor és tanár, filozófiatörténész.

39 **glossák** – (gör.–lat.) Szöveghez fűzött megjegyzések, magyarázatok. Az Élet és Literatúra szerkesztési gyakorlatára utal, mely szerint a közleményekhez rendszerint lábjegyzetes és egyéb kommentárokat fűztek.

48 **Mészáros utsza** – a mai Várház körút Fővám tér és Lónyay utca közti szakasza

303. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1828. máj. 6.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 116–118.

Magyarázatok

2–3 **ez évi április 14-dikéről egy örvendetes levél** – John Bowring – Döbrentei Gábornak, London, 1828. ápr. 14. (MTAK Kézirattára. M. Irod. Lev. Magyar Írók levelei egymáshoz. I. köt. 4-r 2. sz. a) Döbrentei Gáborhoz írott levelek.) Döbrentei a Tudományos Gyűjteményben közzétett, 1828. máj. 13-ról keltezett felhívásában azt írja, hogy Bowring levele hozzá „most Május 8-dikán érkezett”. (Döbrentei Gábor, *Kérelem minden Magyarhoz*, TudGyűjt, 1828/V, 127.) Ez az adat nem egyeztethető össze a jelen levél datálásával.

3 **Bowring János** – John BOWRING (1792–1872) angol nyelvész, író, közgazdász, politikus. Magyar irodalmi kapcsolatairól lásd: VARANNAI 1967.

11 **Dugonics magyar példabeszédek** – *Magyar példa beszédek és jeles mondások*, öszveszedte, és meg világosította DUGONICS András, Szeged, Grün Orbán, 1820, I–II.

11 **Majláth fordításai** – Mailáth János első fordításkötetei: *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825); *Magyarische Gedichte* (Cotta, Stuttgart–Tübingen, 1825). Utóbbiban Berzsenyi versei is szerepelnek, lásd a 277., 282. és 286. levelet.

14–16 **Literär-Notizen, betreffend die magyarischen und sächsischen Dialekte in Ungern und Siebenbürgen, von Peter v. Köppen, St. Petersburg, 1826** – A kiadványban közölt két magyar szöveg: *Füredi pásztor dala (Hej juhász bojtár! hol a' juh?)* és [*Zápor eső után eszterha megcsordul...*] (27–28.) Az első szerzője Vitkovics Mihály, mai fogalmaink szerint tehát nem népdal, hanem műdal. **Peter v. Köppen** – Peter von / Pjotr Ivanovics KÖPPEN (1793–1864) orosz földrajztudós, nyelvész, régész, etnográfus. Vö.: VARANNAI 1965.

18 **egyembe** – együtt

19–20 **egy akkori magyar kalendáriomból Igaz Samunál** – IGAZ Sámuel (1786–1826) lapszerkesztő, 1823 és 1826 között adta ki Hébe című zsebkönyvét, melyben közölt népies műdalokat, de a szóban forgó szövegek nem itt jelentek meg.

20 *Hej juhász bojtár!* – Döbrentei itt Vitkovics Mihály *Füredi pásztor dala* című költeményét idézi. A korban népszerű dal Kultsár István *Hasznos Mulatságok* című lapjában jelent meg 1822-ben. (Vö. HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfigig* = HORVÁTH 2007, 107.)

25–26 **Kölcseynek azon véleményét, hogy a magyarbol eredetileg nem szakadott ki poétai lehelet** – „Mind azon író és nemíró nemzetek közt, kik Európában a' Névától fogva a' Tájóig lakoznak, nincsen talán egy is, mellynél a' Költésnek való szelleme olly későn gerjedt volna fel, mint a' Magyaroknál, 's mellynél az felgerjedése után is annyira nem otthoninak, annyira idegennek látszanék.” (KÖLCSEY Ferenc, [*Berzsenyi Dániel versei*] [1817] = KÖLCSEY 2003, 53.) Kölcsey a *Nemzeti hagyományokról* szóló írásában is megállapítja, hogy igazán régi magyar „pórdalok” nem maradtak fenn. (ÉLit, 1826, 50–51.)

29 **logikai eszmesor nincs minden magyar népdalban** – „[A személyes érzéseket éneklő köznépi dalokban] bizonyos gondatlan könnyű szállongás, 's tárgyról tárgyra genialis szökdellés lep meg bennünket; de tagadhatatlan az is, hogy legközönségesbb karakterök nem egyéb mint üres, ízetlen rímjáték, melly miatt a' legidegenebb ideák egymással öszvefűzetnek”. (KÖLCSEY Ferenc, [*Nemzeti hagyományok*], ÉLit, 1826, 51.)

31 **suhamlás** – könnyedség

38 **ugyan** – ugyancsak

304. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1828. júl. 8.

fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 8-r, 2 f. Beírva: 1–2. f. r/v. Az 1. fólió rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a levél dátuma. Ugyanitt a felső szegélyen: „III)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860/VIII, 91–92. (Közli: TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 109–110. (Jegyzetben.) 3. BERZSENYI 1956, 678–679. (Tévesen 1828. júl. 4-re datálva.)

Magyarázatok

4 **tized** – évtized (CzF. VI, 326., ÚMTsz, V, 398.)

4 Egy hosszú tized mulva térsz bé hanyatló barátodhoz – A közlés arra utal, hogy Berzsenyi és Döbrentei levelezése 1828 előtt több mint egy évtizedig szünetelt. Ez az adat megkérdőjelezi azoknak a leveleknek a misszilis voltát, melyeket Döbrentei ebből az időszakból közöl saját magától mint Berzsenyire írottakat. (1816. okt. 20., 1820. márc. 15., 1824. ápr. 26., 1825. júl. 25., 1828. márc. 12. Ezeket a leveleket lásd a *Függelékben*.)

5 egy jámbor Angol – John Bowring. Lásd a 303. levelet és jegyzetét.

9–10 Te engem a' Sonettisták' durva tsapkodásai között oly szeretettel fedeztél – Valószínűleg arra az Élet és Literatúrában közölt Döbrentei-levéltre utal, mely Kölcsey Csokonai-recenziójának Berzsenyire vonatkozó kitételeire is reagál: „Nem mondanám egészen előre, hogy Berzsenyi nagyobb pontra még nem mehetne. A' Dicsőség fő pontja Egy; de nemei lehetnek, 's mindenik fő pont lehet. Horatius elérte már némely darabjaival a' fő pontot – teszem: Ódájiban; de lehetett volna e hinni, hogy idősbb korában az Epistola' Dicsőségét el ne érje? Berzsenyi is oly két új Epistolát írt, egyiket Malvínához 's másikat hozzám, hogy azokban új Dicsőségét látom.” (Döbrentei Gábor – Kölcsey Ferenchez, 1815. ápr. 17., *ÉLit*, 1827, 114–117. Itt: 115.) Ugyanebben a folyóiratban Döbrentei arról is ír, hogy „felette keménynek” tartja Kölcsey Berzsenyi-bírálatát. (DÖBRENTÉI Gábor, *Jegyzetek Kazinczy vitatásaira*, *ÉLit.*, 1827/X., 354–386. Itt: 367.)

13 egy régi levelemre nem feleltél – Valószínűleg az 1825. június 30-i (292.) levelére utal. Döbrentei közölt ugyan egy erre vonatkozó válaszlevelet 1825. júl. 25-i dátummal, e levél misszilis volta azonban kétséges. Lásd a *Függelékben* Döbrentei Gábor kétes hitelű levelei között.

16–17 azon értekezésem is megolvastad, melyben a' Középszer' ideáját mast bővebben fejtegetem – Berzsenyi ekkor már valószínűleg *Poétai harmonistika* című értekezésén dolgozott. Vö. BERZSENYI 2011, 674.

18–19 az Aestheticust [...] nem tsak Floristának nézem, mint Kazinczy – „Midőn elragadtatva látunk egy szép poetai mívet, nem elég e érzésünknek ereszteni magunkat, a' hogy egy virágnál, melly bennünket gyönyörködtet, nem kérjük a' Florista' magyarázatjait.” (KAZINCZY Ferenc, *Döbrentei Gábor és Kölcsey Ferencz leveleiből*, *ÉLit*, 1827, 283.) **Florista** – (lat.) A növénytan (florisztika) szakértője.

26–27 meg görgettetni – Párosíttatni, megtermékenyíttetni. Meggörget eredetileg a. m. 'kan disznó kocát megtermékenyít'. Lásd: ÚMTsz. III, 1084.

27–28 a' sipoló Marsias' hetedik bőrében, mint Hercules a' Centaurus ruhájában, megégni – Berzsenyi itt két görög mitológiai elbeszélést von össze. Az egyik szerint Marszüász szatír megtalálta Athéné eldobott fuvalóját és zenei

versenyre kelt Apollónnal, a költészet, ének és zene istenével. Miután a versenyt elveszítette, vakmerősége büntetéséül megnyúzták. A másik szerint Héraklész (Herkules) halálát az okozta, hogy magára öltötte az általa megölt Nesszosz (Nessus) kentaur Hidra-mérget tartalmazó vérével bekent köpenyt. A ruhadarab rátapadt és borzasztó fájdalmat okozott neki, melytől csak az önkéntes tűzhálál váltotta meg a hőrozt.

29 **létániás** – (gör. litánia) Párbeszédes formájú, felszólításokból és vála-zsokból álló hosszú, könyörgő ima. Itt átvitt értelemben: 'monoton, terjengős, unalmas szöveg, irodalmi mű'.

32 **nyilván** – nyilvánosan

32 **a' sonettezésről nyilván le mondál** – „A' hévnek árja van, az ár gátot szagat, a' Szonetto pedig gondolat foldoztató vagy gondolatot 's érzést elcsipdeztető forma. Czfira kalitkája a' szabadot szerető fülemilének. [...] Azonban Eszter ajkára a' Kenyér mezei diadalban én is Szonettót adék, (Fogságban Eszter is.) De tölem az első és utolsó.” (DÖBRENTEI Gábor, *Jegyzetek Kazinczy vitatásaira*, ÉLit., 1827/X., 354–386. Itt: 355.)

305. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1828. júl. 15.

Kézirat

Nem ismert. Berzsényi valószínűleg e levele mellékleteként küldte el népdalgyűjtését. Ennek lelőhelye: MTAK Kt. Ir. 8-r 206/192. Megjelent: BERZSENYI 1979, 175–178.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 118–119. 2. Kelet Népe, 1876. május 7. (SZANA Tamás közlése.) A levelet a KN szerint közlöm, ez a teljesebb szöveg tartalmazza a megszólítást és a záróformulát is.

Magyarázatok

4 az **Élet és Liter[atúra] köteteiben** – Lásd a 304. levél jegyzetét.

15 **Népdalt küldök a mit tudok** – Erről Döbrentei így számolt be Dessewffy Józsefnek 1830. aug. 30-án: „Bersényi Danielnek ez előtt három héttel vettem levelét, John Bowring számára Népdalokat küldte, és – ugyan azon a' részen van, a' nyelv dolgában mellyet mi védelmezünk.” (MNL OL, P91 5. cs. 53. 88r–89v.) A levél szövegét Vaderna Gábor bocsátotta rendelkezésemre.

A további magyarázó jegyzeteket lásd a 304. levél apparátusában.

306. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
1828. okt. 18. előtt

Kézirat

Nem ismert. A leveleket említi: Berzsenyi 1828. okt. 18-án. (307.)

307. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1828. okt. 18.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 119–122. Döbrenteinek a levélhez fűzött jegyzete: „Jegyz. Ismét megpendítem, hogy e 16-dik levélben még *meghagyottakat* is magamról, oly bajosan ereszttem közre. Hanem, az olvasó is csak baráti felmelegedésül fogja venni azokat, gondolám, s – *kellenek*, összeköttetésünk és Berzsenyi véleménypontja felvilágításához. Így hát, Isten neki, késértsék meg, a balra talán nem magyarázást, vagy meglehet, azt is. Mentnek érzem magamat.” (BERZSENYI 1842/III, 122.)

Magyarázatok

6–7 A lópálya eránt való irás gyülésünkön felolvastatott s biráink kivagnak küldve, hogy segedelmet gyűjtsenek – *A Lópályázttatás végett öszveállott Társaságnak buzgó hazafisággal leendő segélyezésére* című röpiratról van szó, mely Széchenyi István és Wesselényi Miklós közös műve. A Somogy vármegyei közgyűlés jegyzőkönyvének vonatkozó bejegyzése: „A' Pesti ló futtatás intézetire nézve a' lótenyésztésre ügyelő megyebeli kiküldöttségűl lehető észre vételeknek beadása kívántatván jelenti, hogy ezen pályáztatásnak közhírré tétele hasznos lesz, és ezen közhasznu célra teendő adakozás végett a' megyebeli-eket felszollittatni szükségesnek véli, a' pályáztatás üdejét azonban nem találja alkalmasnak a' gazdasági tekintetekből. Végre javalja a' ló tenyésztés tárgyában a' Nagy Méltóságú Helytartó Tanács az innen tett felírásra adandó válasszára újra meg kéretessenn. Helyben hagyatván ezen vélemény, Első All Ispány és Szolga Bíró Urak a' megyebeli birtokos Urakat fel fogják szollittani, ezen tárgy elősegéllésére, a Nagy Méltóságú Helytartó Tanács pedig újra megkérettetni rendeltetik, hogy a' Ló tenyésztés eránt már két izben tett felírásra kegyes választ adni méltóztasson.” (SomKözgyJkv., 1828. szept. 22., 2412.) A jegyzőkönyv sze-

rint ezen a megyegyűlésen Berzsenyi Dániel nem volt jelen, de ott volt fia, Farkas mint vármegyei alszolgabíró. A felszólítás teljesen eredménytelen maradt, senki sem adakozott. (Lásd: SomKözgyJkv., 1829. ápr. 28., 880.)

8–9 **a Széchenyi Pista név olly büszkén zeng mast nálunk, mint egykor a nagy Fritz az északon** – II. (Nagy) Frigyes porosz királyra utal. Széchenyi naplójában így kommentálta a jelen levelet 1828. nov. 11-én: „Berzsenyi schreibt an Döbröntein ein Brief, voll Enthusiasmus von mir.” (Berzsenyi levelet ír Döbrenteinek, mely telve van az irántam érzett elragadtatással.) (SZÉCHENYI 1932, 270.)

17 **Vesta’ tüzévé** – Az ókori Rómában Vesta istennő (a családi tűzhely, az otthon és a család istennője) szentélyében papnők által őrzött, soha ki nem alvó láng.

26 **stylistikereinket** – (ném.) Stilizta, a nyelvbéli kifejezőeszközökkel foglalkozó személy. Itteni pejoratív értelmét Berzsenyi valószínűleg Jean Paultól veszi: „mir es verstatte, sie Stilistiker zu nennen, unter welchen ich nichts meine als Menschen ohne allen poetischen Sinn. Dichten sie (will ich damit sagen), so wirds symmetrisch ausgeteilte Dinte, nachher in Druckerschwärze abgeschattet; – leben sie, so ists spieß- und pfahlbürgerlich in der fernsten Vorstadt der sogenannten Gottes-Stadt; – machen sie Urteile und Ästhetiken, so scheren sie die Lorbeerbäume, die Erkenntnis- und die Lebensbäume in die beliebigen Kugelformen der gallischen Vexier-Gärtnerei”. (JEAN PAUL, *Vorrede zur ersten Ausgabe* = JEAN PAUL 1990, 27–28.) (Engedtessek meg nekem, hogy stiliztáknak nevezem őket, melyen nem értek mást, mint olyan embereket, akiknek nincs semmi költői érzékük. Ezzel azt akarom mondani, hogy ha költenek, az nem lesz egyéb, mint szimmetrikusan elosztott tinta, utóbb nyomdafestékkal kontúrozva. Ha élnek, akkor nyárspolgári módon Isten (úgy nevezett) városának legtávolabbi elővárosában élnek. Ha bírálatokat és esztétikákat írnak, akkor a babérfákat, a tudás fáját és az élet fáját a gall gyötrő-kertészet valamilyen gömbformájává metszik.)

28–29 **sujtsd le, üzd ki, korbács, os foetidum, furcifer, coujon, tartuffe** – Az idegen szavak jelentése: mocskos szájú (lat.), gazember (lat.), gazfickó (fr.), képmutató (fr.). Az utalás vélhetően a Kazinczy által képviselt kritikafelfogásra vonatkozik, melynek tömör kifejezése az *Epigrammai morál* című epigramma: „»Bántani mást vadság...« – ’S más a’ lélektelen Író? / Azt hozzád ’s hozzám nem köti semmi kötel. / Csípd, döfd, rugd, valahol kapod a’ gaz latrot! Az illyet / Ütni, csigázni, ’s agyon-verní (nevetve) szabad.” (KAZINCZY 1811, 36.)

30–31 **a fencomicumon az alcomicum felül van emelve** – „Az Aesthetikusok közönségesen két osztályra szakasztják a’ Komikumot. Az egyik

osztály' mértékévé az udvari tonus tétetett; ez a' csinos világ' szabásaihoz tartja magát, 's pajkos erejének féket vet (hochkomisch). A' másoknak egyedül való mértéke a' szabást és határt nem ismerő elmésség; 's önnkéje szerént, féketlen szabadságában, túl minden udvari conventiónak regulájin csapong (niederkomisch). Ebből az látszik következni, hogy tehát az elsőbb osztály, az úgy nevezett Fennkomikum, áll a' polczon, melly felé fáradni kell; de nem természetesen következik e, hogy mennyivel keskenyebb korlátot vonunk az elmésségnek, mennyivel kevesebb szabadságot engedünk neki a' maga erejét kifejtetni [...]? A' ragyogóbb pálya tehát bizonyosan a' másik osztályban, az úgy nevezett Alkomikumban, nyílik fel." (CSELKÖVI [KÖLCSEY Ferenc], *A' Leányörzö. Vígjáték három felvonásban*, ÉLit, 1827, 302–348. Itt: 320.)

32–33 **monsieur Jacques Roc** – Talán Jacques Roque-ra, az *Érzékeny utazások Francia- és Olaszországban* című, Kazinczy Ferenc fordította Laurence Sterne-regényben említett figurára utal. Jacques Roque ezreddobos, akinek egy hölgyhöz írt, semmitmondó, banalitásokkal teli levele alapján ír a főhős válaszevelet az iránta érdeklődő Madame de L***-nek. (KAZINCZY Ferencz' *Munkáji: Szép Literatúra, IV, Yorick levelei Elízához és viszont; Érzékeny utazások; A' római karnevál*, Pest, Trattner János Tamás, 1815, 185–187.; KAZINCZY 2012, 404–406.)

34–35 **a betegnek letiltott írásait kinyomatni, elcsavarni szabad és illendő** – Az első *Antirencsioból* Szemere Pál az *Élet és Literatúra* köteteiben megszerkesztett részleteket adott ki. Vö.: BERZSENYI 2011, 526–527.

44–45 **téged olly szempontokból láttalak philologizálni, a millyenekből én mindent nézni szoktam** – Valószínűleg a következő, Kazinczy kritikusai és nyelvvelődei nézeteivel vitázó tanulmányra utal: DÖBRENTEI Gábor, *Jegyzetek Kazinczy vitatásaira*, ÉLit., 1827/X., 354–386.

47–49 **a mit már Sokratesz kimondott: „Vesszen el a ki a szépet a hasznostol megkülönböztetni legelőszer mereszelte!”** – Nem tudtam azonosítani a Szókratésznek tulajdonított idézet forrását. A kalokagathía (καλοκαγαθία – szépséggel párosult jószág/kiválóság) antik embereszményére utal Berzsenyi, melynek újkori, Szókratészre hivatkozó felélesztése Wieland nevéhez kötődik, Xenophón *Emlékeim Szókratészről* című műve alapján. (Christoph Martin WIELAND, *Plan einer Akademie zu Bildung des Verstandes und Herzens junger Leute* [1758] = WIELAND é. n., 729–759. Itt: 734.)

50–51 **a mi már Apolló' templomára fel volt írva: semmit ne felettébb** – „μηδέν ἄγαν” (Tkp. 'Semmit se túlzottan.') Felirat a delphi Apollón-templom előcsarnokában.

57 **Bona rerum adversarum mirabilia** – A balsorsból eredő jó dolgok csodálatosak. (Francis BACON, *Of Adversity* = Francis BACON, *Essays or Counsels Civil and Moral*, V.) „Van Senecának egy (a sztoikusok szellemében fogant) hangzatos mondása: a jólétekből eredő jó dolgok kívánatosak, a balsorsból eredők csodálatosak. Bona rerum secundarum optabilia, adversarum mirabilia.” (Ford. JULOW Viktor.) A szállóige eredeti forrása Seneca egy műve, Berzsényi azonban a baconi parafrázist idézi. Vö. Lucius Annaeus SENECA, *Ad Lucilium Epistulae Morales*, 66. 29.

308. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lídiának
1828. nov. 16. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi Lídia 1828. nov. 16-án. (309.)

309. Berzsényi Lídia – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Halimba, 1828. nov. 16.

Kézirat

PIM Kt., 2007. 45. 7. 4-r, 2 f. Béírva: 1. f. r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

5–6 **szerentsétlenség [...], melly Édes Szüleimet érte** – Berzsényi Antal eltűnése, melynek oka katonának állása volt. Ennek körülményeiről lásd Dukai Takács Zsuzsanna 1828. dec. 24-i levelét a *Függelékben*.

10–11 **Latzi is már Hetye felé el ment Győré** – Berzsényi László a győri jogakadémián tanult, lásd a 312. levelet.

27 **Férjemet** – nagyalásnyai BARCZA Károly (1790–1860) halimbai ügyvéd, földbirtokos. 1825. nov. 1-jén vette el Berzsényi Lídiát. A házasságkötésről lásd: NOSZLOPY Tivadar, *Nikláról. Berzsényi Dániel falujából*, Vasárnapi Újság, 1912. 34. sz., 688.

310. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1828. nov. 21.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 122–128.

Magyarázatok

18 **Casino** – A Széchenyi István által kezdeményezett nemzeti kaszinó, mely alakuló ülését 1828. jún. 10-én tartotta Pesten, a Dorottya utcai Fogel-féle házban. Jegyzőkönyvét Döbrentei Gábor vezette.

24 **báró Brudern József** – Báró BRUDERN József (1774–1834) műgyűjtő, műpártoló főúr. Ő építtette 1817-ben az ún. Brudern-házat a Ferenciek terén, mely Magyarország egyik első modern értelemben vett üzletháza volt. A Széchenyi-féle kaszinó alapító ülésén ő elnökölt.

25 **gazdábbak** – Irányító, vezető szerepet vivő személyek.

25–26 **báró Podmaniczky József** – báró PODMANICZKY József (1756–1823), irodalom- és műpártoló, a Marczibányi-jutalomdíj-bizottság elnöke.

30 **Keglevíchek** – Valószínűleg gróf KEGLEVICH János (1786–1856) belső titkos tanácsos és főudvarmesterre, tudomány- és művészetpártoló főúrra utal.

39 **Tarault** – TARAULT Péter (?–?) Bécsből érkezett vendéglős, aki a Széchenyi által kezdeményezett nemzeti kaszinó földszinti helyiségeiben üzemeltette éttermét.

39–40 *Que voulez-vous donc [...] mes gens ne parlent pas votre langue* – (fr.) Mit akarnak Önök? az én embereim nem beszélnek az Önök nyelvét.

40–41 **gróf Károlyi Györgyöt** – gr. KÁROLYI György (1802–1877), lásd a 302. levél jegyzetében.

43 **hiszak** – Hézag. Döbrentei nyelvi leleménye, vö: BERZSENYI 1842/I, 236.

84 **göböríti** – gémberríti, dermeszti, fagyasztja (ÚMTsz. II, 624.)

92–93 **báró Hormayrnak** – Joseph von HORMAYR (1782–1848) osztrák történész, a Habsburg-ház hivatalos történetírója, udvari tanácsos.

98 **lehabzását** – Forró leves leszedett habját. (ÚMTsz. III, 783. és CzF. III, 1364.) Itt átvitt értelemben: 'saját kultúrájuk melléktermékét'.

100 **Szontagh Gusztávnak** – SZONTAGH Gusztáv (1793–1858) filozófus, esztéta, kritikus, kapitány, a napóleoni háborúk veteránja. Az 1820-as évek második felében lépett fel kritikusként, cikkei ekkor a Felső Magyar-országi Minerva-ban, a Tudományos Gyűjteményben és az Élet és Literatúrában jelentek meg.

Utóbb az akadémia rendes tagja, a magyar egyezményes filozófia megalapítója. Lásd: MESTER 2006, 71–113.

102 **Yorick leveleit Elizához** – Laurence STERNE (1713–1768) angol–ír regényíró szerelmével folytatott, posztumusz kiadott levelezését először Kazinczy Ferenc fordította magyarra franciából. (*Yorick' és Eliza' levelei*, 1815; KAZINCZY 2012, 351–377.) A fordítás hűségét sok kritika érte. Döbrentei az angol eredetiből fordította újra a szöveget. (*Yorick és Eliza levelei: Angolyból* [ford. DÖBRENTÉI GÁBOR], Pest, Trattner–Károlyi, 1828.) Lásd: HARTVIG 1998.

103 **moderatus** – (lat.) mérsékelt

107 **Toldy magyar literatura historiájában** – TOLDY Ferenc, *Geschichte der ungrischen Poesie* = TOLDY 1828, I, III–LXXXVI.

111–112 **népdalaid közül ezeket bocsátám Angliába** – Bowring közlése szerint Döbrentei népdalgyűjteménye nem érkezett meg hozzá, így csak a Rummy Károly György által küldött anyagot használta fel kiadványa számára. (*Poetry of the Magyars: Preceded by a sketch of the language and literature of Hungary and Transylvania*, by John BOWRING, London, 1830, 205.) Az említett, Berzsenyi által gyűjtött népdalok eredeti kézírata az akadémia könyvtárában maradt. (MTAK Kt. Irodalom 8-r, 206/192.) Ez alapján közli: BERZSENYI 1979, 175–178.

311. Helmeczi Mihály – Berzsenyi Dánielnek

Pest, 1829. jan. 25.

Kézirat

MTAK Kt., M.I.L. 4-r. 120. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A 2. fólió felső részét levágták. Az 1. f. rektójának felső szegélyén: „II.”, ugyanitt a bal felső sarokban kék ceruzával a levél dátuma. Mindkét f. rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

17 **Zelótáinkat** – Vakbuzgó, türelmetlen íróinkat. A zelóták eredetileg a Róma ellen fegyveres harcot folytató júdeai párt tagjai voltak az 1. században.

29 **Mómuszi** – A gáncsoskodás istene (gör. Mómosz) Az irodalmi hagyomány neki tulajdonította a csípős epigramma feltalálását.

29 **Zoili** – ZOILOSZ (i. e. 4. század) görög szofista filozófus. Hírnevét a homéroszi költemények vakmerő megtámadásának köszönhetette, innen ered egyik mellékeve is: Homeromasztix ('Homérosz ostorozója'). Munkái elvesztek.

31 **Nagy Pál' képe** – Lásd a 296. és 302. levelet.

312. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának Győr, 1829. márc. 3.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 4. 4-r, 1 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6 **Philosophia Juris Rationalis** – „Scientia, quae pro objecto habet ius rationale, vocatur *philosophia iuris rationalis*, aut per excellentiam *philosophia iuris*, aut etiam *iurisprudentia naturalis*, quae nimirum omnes in se continet conditiones, sub quibus prudenter concipi potest, homines ceu entia libera sibi mutuo coexistere posse.” (A. F. ÁLBELŰ, *Encyclopaedica in iuridico-politicum studium introductio, quam iaurini, anno MDCCCXXIX., cum praelectionum suarum exordio servavit*, Komárom, Weinmüller, 1830, 4.) (A tudomány, melynek tárgya a jogismeret, *philosophia iuris rationalis*, azaz jogismereti tudomány, vagy kiváltképp jogfilozófia, illetve természetes jogismeret, mely tartalmaz mindenfajta feltételt, körülményt, melyek révén ésszel felfogható, hogy az emberek, avagy szabad lények hogyan létezhetnek együttesen.) Lásd még: A. F. ÁLBELŰ, *Philosophiae iuris praecognita*, Komárom, Weinmüller, 1831.

8–9 **Albelű új Professornak** – ALBELŰ (ÁLBELŰ, ALBÉLIJ) Antal Ferdinánd (1794–1875), jogakadémiai tanár. 1815-től a zágrábi, 1829-től 1834-ig a győri, 1835-től 1847-ig a pozsonyi jogakadémián az észjog és a magyar közjog tanára volt. Mint jogbölcseleő a kantiánus irányzat híve. Egyik győri tanítványa visszaemlékezése szerint „szép, bár negélyes tanult, jó előadásu fiatal tudor, gyönyörű diáksággal birt s általunk tudományos tekintélynek ismertett”. (FIÁTH 1878, I, 54.)

12 **Studiumja** – (lat.) Itt: tananyaga.

12 **árkus** – (lat.) ív

13 **Collegiale Examen** – (lat.) szigorló vizsga

313. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak
1829. márc. 10. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélről Széchenyi István naplója ad hírt, 1829. márc. 10-én: „Neulich schrieb er [Berzsényi] an mich durch Döbrönte einen rührenden Brief und heisst mich 'Eine Wohlthätige Erscheinung in seinem mühseeligen Daseyn... und träumet den seeligen Traum einer schönen Zukunft.'” (SZÉCHENYI 1932, 298.) (Nemrég Döbrentei közvetítésével egy megható levelet írt nekem Berzsényi, és jótékony jelenségnek nevez az ő megtört életében... és egy szép jövő boldog álmát álmodja.)

314. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek
1829. márc. 15. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi 1829. márc. 15-én. (315.)

315. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1829. márc. 15.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 129.

Magyarázatok

10 **satu** – (itt) Sajtó. Vö. ÚMTsz. IV, 808.

316. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1829. ápr. 14.

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 45. 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 284–285. 3. *KazLev*, XXI, 44–45. (4993.)

Magyarázatok

15–16 **Agens Tekint. Szathmári József Úr** – Közelebről nem tudtam azonosítani a személyt.

16 **Báró Brudern házához** – A Brudern-ház a mai Ferenciek terén állt, építetője báró BRUDERN József. Lásd a 310. levelet és jegyzetét.

21 **Septemvirátuson** – Hétszemélyes táblán.

21 **sógorom** – Gróf TÖRÖK József (1777–1830), aki vitatta lánytestvérei (Kazinczy felesége, Sophie és Marie) örökösödési jogát a kázméri birtokra és nem adta ki osztályrészüket anyja 1817-es halála után. Kazinczyék 1819-ben indítottak pert ellene.

22 **ususfructussal** – (lat.) haszonélvezettel

31–32 **csak másoktól hallom, de homályosan, hogy alkalmasan kigyógyulál** – „Hogy Berzsényi megint kezdi magát a' Publicumtól hallatni, örvendetes jelenet. Minap személyes szerencsém lévén hozzá, a' Tekintetes Ur ismerettségébe jutásomon nagyon örült. Hypochondriájából már egészen kigyógyult 's most a' mint beszéllé, Magyar Poëticát dolgozik prosában. Tudván azt, hogy Ő midőn Hypochondriába esett, minden correspondentiáit félbeszakasztotta: remélhetem talán, hogy én leszek olly szerencsés a' Tekintetes Urral egy jeles Epigrammját megismertetni”. (Stettner György – Kazinczy Ferencnek, 1824. jan. 26. = *KazLev*, XIX, 19.)

317. Berzsényi Dániel – Somogy vármegyének

Nikla, 1829. ápr. 27.

Kézirat

A közlő Kanyar József adata szerint a Somogy Megyei Levéltárban (MNL SML). Jelenleg lappang.

Megjelenés

1. KANYAR/VARGHA 1959, 114. Jelen közlés alapja. 2. BERZSENYI 1968, 479.

Magyarázatok

4–6 **a múlt ősszel Székes Fehérvárott, Ő CS. K. Felsége Nemes Huszár Regementjébe, minden tudtam s akaratom nélkül be állott** – Vö. a 309. levelével, valamint a *Függelék*ben Dukai Takács Zsuzsanna 1828. dec. 24-i levelével.

6 **Galicában Monasterziskában** – Ma: Monasztiriszka, kisváros Nyugat-Ukrajnában Tyernopol és Ivano-Frankovszk között.

14 **Cadéti** – (fr.–ném.) hadapródi, tisztjelölti

15–17 **a Nagy M[é]l[tósá]gu M. K. H[ely]t[ar]tó Tanátsnál, kegyesen eszközteni méltóztatna** – „A megyei nagygyűlés a következő napon a »könyörgő« levelet nyomatékos pártolással és támogatással terjesztette fel a helytartónácshoz.” (KANYAR/VARGHA 1959, 114.)

318. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1829. jún. 12.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 130.

Magyarázatok

4 **„Bártfai elmés nyájas leveleiből,”** – DESSEWFFY József, *Bártfai levelek, írta Döbrentei Gáborhoz Erdélybe gróf Desöfi József 1817-ben*, Sárospatak, Nádaskay András, 1818.

7–8 **mit szóla mellettem a F. M. orsz. Minervában** – DESSEWFFY József *A' kelleme*c című versére utal a Felső Magyar-országi Minervában. (1829. január, 60–64.) A vers ajánlása szerint „Kisfaludy Sándorhoz, Berzsenyihez, Vörösmartyhoz” szól, védelméül az őket ért literátori támadásokkal, „nyilakkal” szemben.

9–10 **kaposvári olvasó intézetünkből** – Somogy Vármegye Olvasó Társaságáról van szó. (Lásd a 294. levelet és jegyzetét.) A társaság könyv- és folyiratkölcsonzési listája csak 1832-től maradt fenn, s ezen – szemben az azt elsőként ismertető Kanyar József állításával – nem Berzsenyi Dániel, hanem kizárólag fia, Berzsenyi Farkas aláírásai szerepelnek. A FMOM is a kölcsönzött tételek közt szerepel. Feltehető azonban, hogy Berzsenyi Farkas – aki Niklán lakott, de megyei alszolgabíróként gyakran megfordult a megyeszékhelyen – apja megbízásából kölcsönzött. Erre utal, hogy Berzsenyi Dániel halálának időpontja után már nincs tőle több új kölcsönzési bejegyzés. Vö.: KANYAR 1956, 474–475.

A jegyzőkönyv lelőhelye: *Az Olvasó Szobából könyveket ki vivő Uraknak Reversalis Protocolluma ab Anno 1832* = MNL, Somogy Megyei Levéltár, IV. 1. X. Miscellanea 1647–1895.

12–13 a **Minervában poétáinkat Plátóra emlékezteti** – „Fő dolog, valamint minden írásban, úgy a’ poezisban is az, hogy a’ ki maradandó koszorút akar nyerni, mindeneknek előtte a’ philosophia’ múzsájának áldozzék. [...] Mindazáltal nem kell elfelejtenünk azt, hogy a’ vers-írásnak némely nemei még sokkal több művelőket kívánnak [...]. A’ poétai levelek p. o. a’ hosszabb, komoly és víg regék, az olyan költemények, mellyekben [...] az oktatás, ha szintén fő dolog is, a’ költeményben szerencsésen elrejtetik, vagy vele öszveolvad, és t. ef. melly nagy ritkaságok még literatúránk’ mezején; hogy a’ Drámát és Vitézi-költeményt, a’ legtökéletesebb poétai munkákat ne is említsem. Az ilyenekben lehet leginkább az emberi lelket festeni, ’s az értelmet és szívet egyaránt mulatni; az ilyenek által felelhet-meg igazán a’ poézis az ő felséges céljának. Hanem tagadhatatlan az, hogy annak, a’ ki efféléket akar készíteni, nem csak játékból kell a’ Múzsákkal bohóskodni, ’s bujálkodni, hanem szívesen és lelkesen kell őket szeretni; ’s a’ végre, hogy még egyszer mondjam, a’ Philosophiának, mellyet Plátó nem ok nélkül tett a’ Múzsák’ és Szép-mesterségek’ vezérjévé, igazán hódolni.” (S. K. J. [Kis János], *A’ Zseb-könyvekről, nevezetesen Auroráról és Héberől*, FMOM, 1825. október, 419–421. Itt: 420–421.)

14 **gladiatorokat** – A kifejezés ebben a kontextusban valószínűleg Kis János cikkére utal: „Elveszthetik é a’ legjobb Írók is becseket azért, hogy méltatlan kezekbe kerülnek [...] ? Ha valamely régi Írónak textusa alatt a’ jegyzetekben sokszor csekélységek felett szörnyű harcz támad: Fordítsuk-el szemeinket az ilyen Gladiatoroknak, kik a’ megholtak tisztességére annak sirjánál egymást öldöklök, vérengző játékaról; tartsuk őket azoknak, a’ mik valósággal, tartsuk raboknak.” (S. K. J. [Superintendens Kis János], *A’ Régiek’ feléledéséről ’s annak hasznairól*, FMOM, 1826 január, 529–532, itt: 532.)

14 **indignatióval** – (lat.) haraggal

13–14 a **Tud. Gyűjteményben a gladiatorokat olly nemes indignatióval feddi** – Valószínűleg Kis Jánosnak az Élet és Literatúra 1826-os kötetéről írt recenziója azon részére utal, melyben Kölcseyvel száll vitába: „A’ 239-dik lapon, a’ Szerző Ber’senyi Dániel’ Antikritikája ellen kel ki harczra. A’ dolog maga ezt megérdemli: mert jobbítani a’ hibát embertársunk’ tetteiben, hogy annál több legyen a’ jó ’s kikelni félrelépései ellen, szent kötelesség. De e’ mellett őrizkedni kell, hogy az illendőség’ határjai közt maradjunk ’s ne a’ személyt, hanem a’ hibát, vagy tévelygést gyűlöljük benne. Itt azonban máskép van a’ dolog: mert a’ hibák’ felfedezése mellett a’ személy is élesen, sőt kiméletlenül sértegettetik. [...]

Literátorok! Hazafiak! minek az epés kifakadások? »Csinálni, csinálni kellene inkább!« lap 15. Ha »az ember mindig ember marad az Iróban, a' Kritikusban, az olvasóban egyformán[«], mint a' 187-dik lapon találjuk, ne tulajdonítson együnkünk is tökéletességet magának. Az ember könnyen tévedhető, könnyen eleshető – a' nagy lelkű kimélve felemeli 's szeretve véle tovább halad.» (K. J. [Kis János], *Élet és Literatura 1826. Első, Második, Harmadik, Negyedik Rész.* [...], TudGyűjt, 1827/IV, 63–73. Itt: 68–69.)

319. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1829. jún. 15.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 8-r, 3 f. Beírva: 1. és 2. f. r/v, 3. f. r. A verzőkon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „35.)”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 236–237. 2. *KazLev*, XXI, 63–64. (5005.)

Magyarázatok

4 **önség** – önzés

17–18 **Ki volt Herdernek oly imádója mint Jean Paul** – Jean Paul RICHTER (eredeti neve: Johann Paul Friedrich RICHTER), írói nevén: JEAN PAUL (1763–1825) német regényíró, esztéta. Berzsenyi Jean Paul esztétikájának második, 1813-as kiadását (*Vorschule der Ästhetik nebst einigen Vorlesungen in Leipzig über die Parteien der Zeit*) ismerte és használta fel prózai munkáiban. Itt Berzsenyi a *Vorschule der Ästhetik* záró fejezetére utal. (*III. Kantate-Vorlesung: Über die poetische Poesie*) Ez egy ifjúhoz intézett beszéd, mely Johann Gottfried Herder tudósi és emberi nagyságát védelmezi. (JEAN PAUL 1990, 442–457.)

18–19 **ki rakta úgy le a' Herder által magasztalt formákat mint Jean Paul?** – Vélhetően arra utal, hogy Jean Paul bírálta a herderi tézist, mely szerint a drámában és eposzban a mese (cselekmény) fontosabb, mint a jellemelek. (JEAN PAUL 1990, 229–231.)

21 **gubó** – ostoba

27 **Aestheticussá üstököltetett** – Üstökölni a. m. 'hajánál fogva megrázni valakit'. Ironikus utalás arra, hogy Berzsenyi a Kölcseyvel folytatott vita hevében kezdett rendszeres esztétikai tanulmányokba.

29–30 **Te mondád azt [...], hogy a' tolltsaták' haszna incalculabilis** – Azonosítatlan utalás.

33–35 az illy tsata tsak azoknak árt leginkább, kik azt, a' mi józan Ki-siünk szavai szerint, gladiatori marakodássá alacsonyítják – „Elveszthetik é a' legjobb Írók is becseket azért, hogy méltatlan kezekbe kerülnek [...] ? Ha valamely régi Írónak textusa alatt a' jegyzetekben sokszor csekélységek felett szörnyű harcz támad: Fordítsuk-el szemeinket az ilyen Gladiátoroknak, kik a' megholtnak tisztességére annak sirjánál egymást öldöklök, vérengző játékaról; tartsuk őket azoknak, a' mik valósággal, tartsuk raboknak.” (S. K. J. [Superintendens Kis János], *A' Régiek' feléledéséről 's annak hasznairól*, FMOM, 1826 január, 529–532, itt: 532.)

36 **antagoniánk** – (gör.) ellentétünk

39 **hadd a' cselkövis fegyvereket Cselkövinek** – Kölcsey Ferenc a vezetéknevéből anagrammával képzett Cselkövi álnéven publikált az *Élet és Literatúra* című folyóiratban. Így jelentette meg a Theodor Körner Zrínyi-drámájáról írt értekezését is, melyben Berzsenyi verstani nézeteivel vitázik kioktató stílusban, illetve egy szintén ehhez a szöveghez csatlakozó, ám anonim lábjegyzetben a niklai költő ellene írt antirecenziójával vitázik. (ÉLit, 1826, 167–242.)

320. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek *Széphalom, 1829. júl. 3.*

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 135. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 46–47. 2. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 237–238. 3. *KazLev*, XXI, 69. (5010.)

Magyarázatok

3–4 **Assessort kérni a' District. Táblától executióra** – (lat.) Bírósági ülnök kijelölését kérni a kerületi Táblán a bírósági ítélet végrehajtására. Kazinczy peréről Török Józseffel lásd a 316. levél jegyzetét.

11 **Te a' scandált rímes sorokat leonínus formáknak nézed** – Berzsenyi a leoninus fogalmát kiterjesztette az összes rímes-időmértékes versfajtára. Ebbéli nézetét először *A' Vers-formákról* című tanulmányában publikálta 1826-ban. (BERZSENYI 2011, 172.)

16 **szeszének** – tettetés, mesterkéeltség (CzF. V, 1306.)

16–17 **A' mit az Élet és Liter[atúra] I. Kötetében Vályi Nagy Fer[encz] miatt teve** – Az *Élet és Literatúra* első kötete közölte Kölcsey Szemere Pálhoz írt

leveleit, melyekben kifogásolta, hogy Vályi Nagy Ferenc az ő *Íliász*-fordításából átemelt részleteket a sajátjába, anélkül, hogy feltüntette volna az eredeti fordító nevét. Kazinczy, aki annak idején Kölcsey kéziratát odaadta Vályi Nagynak és a fordítást sajtó alá rendezte, szintén itt közölt leveleiben a plágiummal vádolt (időközben meghalt) fordító pártját fogta. (ÉLit, 1826, 265–275.)

321. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1829. júl. 8.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 131–132.

Magyarázatok

4 **Szontagh Gusztávnak** – Lásd a 310. levél jegyzetét.

5 **Máriássy** – MÁRIÁSSY András (1759–1846), a Mihály orosz nagyherceg nevét viselő 37. (magyarországi) gyalogezred ezredtulajdonosa.

7 a **Muzáronban kijött recenzióm** – Szontagh Gusztávnak az *Élet és Literatúra* II. kötetéről írt recenziójáról van szó, mely az időközben *Muzáron / Élet és Literatúra*ra átkeresztelt folyóirat negyedik kötetében látott napvilágot több részre bontva: Muz/ÉLit, 1829/IV, 89–94; 95–125; 135–137.

7–8 **A nyelvet illető értekezésemnek** – SZONTAGH Gusztáv, *VIII.*, Muz/ÉLit, 1829/IV, 145–152.

12 **Simó Ferencz** – kissolymosi SIMÓ Ferenc (1801–1869) festő. Székelyudvarhelyen született, 1818 és 1823 között a bécsi képzőművészeti akadémián tanult, 1826-tól Budán, majd 1831-től Kolozsváron működött mint arcképfestő, illetve 1836-tól mint líceumi rajztanár. 1827-ben Döbrentei Gábor megbízásából 16 magyar író képét festette meg. Lásd: M. Kiss 1976, 186 és THAISZ [András], *Egy Magyar Képirónk' megemlékezése*, TudGyűjt, 1827/VI, 122–124.

15 **mellképedet** – A 27,7 x 34,2 cm-es, fémlemezre festett olajképet a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. Lásd: M. Kiss 1976, 186.

15–16 a **Blaschkei rézmetszvényről** – Lásd a 97. levelet és jegyzetét.

22–23 **gyönyörű idealt feste [...] románomhoz** – Valószínűleg Döbrentei *Vesta* című, kéziratban maradt levélregényéről van szó.

27 **Lenotre** – André LE NÔTRE (1613–1700) francia kertépítész, a versailles-i kastély parkjának átépítője, a franciakert kerttípusának megteremtője.

28 **lábtor**a – létrára (ÚMTsz. III, 697.)

28 **ollajával** – ollójával

32 **virág hammát** – virágport

33 **óláló** – ólalkodó (TESz. II, 1073.)

322. **Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek** *Marosnémeti, 1829. júl. 31.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 133–139.

Magyarázatok

2 **Kérél Niklán** – Döbrentei Gábor és Gyulay Lajos 1829. július 19-én látogatták meg Berzsenyit Niklán. Erről Gyulay ennyit ír naplójában: „18^{dikán} [...] délután át mentünk a’ nyoltz száz ölös Balatonon 24 minuta alatt és másnap jó reggel Bersenyinél voltunk Niklán hol estve feléig mulattunk, Hazánk koszorús első poétája társaságában kellemesen teltek el óráink. – [...] Kapusvárra érkezünk 19^{dikén} estve”. (GYULAY Lajos, *Páros Zöld könyv II.*, 55–56. = Gyulay-Kuun család levéltára, Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságának őrizetében [Direcția Județeană Cluj ale Arhivelor Naționale], Fond Gyulay-Kuun, 348.) Az adatokat Szabó Ágnes bocsátotta rendelkezésemre.

5 **Világos vára alatt „Szilágyi” ódára emlékeztem** – Utalás Berzsenyi *Szilágyi 1458-ban* című versére. Szilágyi Mihály kormányzót Mátyás király 1458-ban Világos várába záratta.

5–6 **Kisfaludy Károly színművecskéjére** – KISFALUDY Károly: *Szilágyi Mihály szabadulása* (1822)

6 **Bejte Istvánra** – BEJTE István, 1580 k. Sopron, Vas és Zala vármegye református szuperintendense.

9 **suttom** – rejtkehely (CzF. V, 934.)

17 **Szegedi Kis István** – SZEGEDI KIS István (1505–1572) református teológus, lelkész.

17–18 **Petrovics Péter** – PETROVICS Péter (1485 k.–1557) tisztántúli nagybirtokos főnemes, a magyarországi reformáció egyik fő támogatója.

19 **Losonczy** – LOSONCI István (?–1552) Temesvár kapitánya és Temes vármegye főispánja. Az elhúzódó ostrom miatt elégedetlen német és spanyol zsoldosok nyomására átadta a várat a törököknek, akik – annak ellenére, hogy a védőknek szabad elvonulást ígértek – rátámadtak a kivonuló katonákra. Losoncit elfogták és lefejezték.

22 **Trattner Tamásra 1822ben midőn petrózaai beiktatására menénk** – TRATTNER Mátyás pesti nyomdász és gyermekei, köztük TRATTNER János Tamás (1789–1825) 1822-ben nemességet nyertek, nemesi előnevüket a Krassó megyei Petróza községben lévő, Ferenc császártól kapott birtokuk után nyerték. (NAGY IVÁN, XI, 327–328.) Az említett beiktatás (statutio), vagyis az adományosnak az adományozott jószágba való ünnepélyes bevezetése 1822. szept. 16-án történt.

29 **Kiss Gáboré** – KISS Gábor (1751–1800) vízépítő mérnök, hadmérnök, testvérével együtt a Ferenc-csatorna tervezője.

33 **poszáta** – sovány, vézna, beteges (ÚMTsz. IV, 570.)

39 **szilakot** – darabot

39 **sarkantyú pengőt** – sarkantyú (pengő hangot adó) karikáját

51 **Garay László** – GARAI László (15. sz. eleje) siklósi várnagy

64 **elé nem népelhet** – kb. a. m. 'Nem jeleníthet meg'. A népel ige ilyen jelentésben nem szerepel a szótárakban, talán Döbrentei leleménye.

67 **Nous voilà condamné** – (fr.) Na, most elítéltek minket. Gyulay megjegyzése arra utal, hogy mind ő, mind útítársa reformátusok.

68 **seríte** – gurított (ÚMTsz. IV, 876.)

71 **bigót** – (fr. – ném.) bigott, vakbuzgó, vallási fanatikus

75–76 **Zrinyi Ilonának** – ZRÍNYI Ilona (1546–1585), Zrinyi Miklós lánya. Az ostrom idején valójában nem tartózkodott Szigetváron.

83 **engedék elkerítgetni a töröknek** – Engedték, hogy a török egy részt leválasszon belőle. (ÚMTsz. II, 110.)

84 **körmöset** – erőset (ÚMTsz. III, 553.)

85 **Zápolyai** – SZAPOLYAI/ZÁPOLYA János (1487–1540) erdélyi vajda, aki a mohácsi csatában nem vett részt, hanem seregével Szeged alatt vesztegelt, ezért a történelmi emlékezet a csatavesztés felelőseként tartja számon.

87–88 **tüzesember** – bolygótűzként megjelenő gonosz szellem, lidérc (ÚMTsz. V, 517.)

91 **Somssich Pongrácz** – gr. saárdi SOMSSICH Pongrácz (1788–1849), lásd a 299. levél jegyzetét.

92 **KK és RR.** – (röv.) Karok és Rendek

92 **Gróf Széchenyi Pál** – gr. SZÉCHENYI Pál (1789–1871), Széchenyi István bátyja, császári és királyi kamarás, családja Marcali környékén bírt uradalommal.

96 **Czindery** – CZINDERY László (1792–1860), földbirtokos, mezőgazdasági szakíró. 1830 és 1840 között első alispán Somogy vármegyében. Az 1825/27-es, 1830-as és 1832/36-os országgyűlésen a vármegye követe 1834 tavaszáig. 1842 és 1845 között Vas vármegye főispáni helyettese. 1845 és 1848 között Somogy főispánja, 1849 elején az osztrák csapatok megszállta Somogy vármegye királyi biztosa lett. Többek között ő alapította a Somogy vármegyei lótenyésztő társaságot, a Magyar Gazdasági Egyesület tagja, majd 1839-től egyik alelnöke.

96 **Somssich József** – gr. saárdi SOMSSICH József (1812–1894) somogyi földbirtokos, huszárcapitány.

96 **Festetich Miklós** – gr. FESTETICS Miklós (1794–1857), FESTETICS György unokaöccse, országgyűlési követ, 1848-ban nemzetőr őrnagy

110 **Pál gróf** – gr. SZÉCHENYI Pál, lásd a fenti jegyzetet.

323. **Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek**

Buda, 1829. szept. 12.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 140–148.

Magyarázatok

2 **kereszt utzába** – Vitkovics Mihály felesége, Manoli Popovics Teodóra házában lakott a pesti Kereszt (ma Veres Pálné) és a Szerb utca sarkán.

3 **Vay József** – VAY József (1750–1821) 1786-tól 1789-ig Szabolcs vármegye alispánja, 1796-tól haláláig a Tizáninnyi Református Egyházkerület főgondnoka. 1789–96 között helytartótanácsos. Részt vett az 1790/91-es, majd az 1802., 1805., 1807. és 1811. évi országgyűléseken.

12–13 **emberek mendegelésének esténként oda** – Vitkovicsék irodalmi szonjájáról lásd: FÁBRI 1987, 316–323.

22 **Miska Theodorája** – POPOVICS Teodóra, VITKOVICS Mihály élettársa.

24 **János** – VITKOVICS János, Vitkovics Mihály öccse, lásd a 134. levél jegyzetét.

24 **Gábor** – VITKOVICS Gábor (?–1848) kereskedő, Vitkovics Mihály öccse.

24 **játom** – druszám (ÚMTsz. II, 1141.)

25 **egri rácspap** – VITKOVICS Péter (1754–1808) szerb ortodox espereslelkész, 1776-tól egri, majd 1803-tól budai plébános.

27–28 **Miska, mesét s verset adott ki magyarul 1817ben, mikből mutatvány az Erdélyi Muzéumban áll a 1815-ben** – VITKOVICS Mihály' *Meséji és Versei*, Pest, Trattner, 1817. Az Erdélyi Muzéum 1815/IV-es füzetében Vitkovics egyetlen verse olvasható (*A' költő*, ErdMuz 1815/IV, 28–29.), de több költeménye megjelent az 1814/I-es füzetben is.

38 **meseirő Fáy Andrásnak** – FÁY András (1786–1864) költő, elbeszélő, regény- és drámaíró, pedagógiai szakíró, 1831-től az Akadémia tiszteletbeli tagja, 1845-től igazgatótanácsának tagja. 1840 és 1848 között a Hazai első takarékpénztár segédigazgatója. Berzsényi 1832-ben meglátogatta, ekkor keletkezett emlékkönyvi bejegyzését lásd jelen kötetben. Több kiadást megért *Eredeti meséi és aphorizmái* először 1820-ban jelentek meg. (FÁY 1820)

50–51 **Epigramma zendült s aranya meg pendült** – Az esetről Vitkovics több művében is megemlékezett, így egyik *Kulcsár Istvánhoz* címzett ódájában és azonos című epigrammájában is.

55 **Amice** – (lat.) barátom

62–63 **az innepre, mellyen a Marczibányi jutalom legelőszér kiosztatott** – MARCZIBÁNYI István (1752–1810), a temesi kerület tartományi biztosa és kir. tanácsos, majd Csanád vármegye alispánja, 1800-tól udvari tanácsos. 50 000 forint alapítványt tett magyar tudományos és szépirodalmi művek jutalmazására és nyelvészeti pályakérdések kitűzésére. A díj első kiosztására 1817. nov. 23-án került sor. Horvát István tagja volt az alapítvány felügyelőbizottságának.

66 **Szedliczky Imre** – SZEDLICZKY Imre (1782–1826) pesti ügyvéd, fordító, Vitkovics Mihály barátja, a TudGyűjt szerkesztőségének tagja.

75 **bellestrista** – (fr.) szépíró

81 **téltúl** – tétova, határozatlan (CzF. VI. 200.)

90 **II-dik Endrétől, játodtol, a szabadság levelet** – Az Aranybulla, II. András magyar király 1222-ben kiadott királyi dekrétuma, a későbbi századokban hivatkozási alap volt a rendi szabadság védelmében.

99 **giskrák** – Utalás GISKRA (Jiskra) János (1400 k.–1469 k.) cseh-morva származású zsoldosvezérre, aki 1437 után Magyarországon a Felvidék ura volt. Cseh zsoldosai, neki sem engedelmeskedve, a Szepességben és Sáros vármegyében garázdálkodtak és a papokat huszita szertartásaikra kényszerítették.

102 **verebek** – (itt:) Keveset iszogatok. Tájszótárban megadott jelentése: 'sokat iszik, vedel' (ÚMTsz. V, 689.)

109 **Sztrókay** – SZTRÓKAY Antal, lásd a 107. levél jegyzetét.

109 **Benyovszky** – benyói és urbanói BENYOVSZKY Péter (1785–1855) pesti ügyvéd, táblabíró, utóbb Wesselényi Miklós védője. Virág Benedek episztolát írt hozzá.

115 **Dr. Kovács** – Valószínűleg KOVÁTS Mihály (1768–1851) pesti orvos, szakíró.

116 **Sághy** – Valószínűleg SÁGHY Ferenc, aki 1804 és 1838 között az egyetemi nyomda gondnoka volt.

117 **Huszár Károly** – HUSZÁR Károly (?–?) budai tartományi hadbiztos (Provincialis Commissarius)

120–121 **budai János papnak** – VITKOVICS Jánosnak. Lásd a 134. levél jegyzetét.

129–130 **Virág Benedekhez Ányós költér levelét olvasandó 1777-ből Budáról** – ÁNYOS Pál, *Virág Benedeknek* [Buda 15 9br. 1777.]. Lásd: LABÁDI 2012, 90.

150–151 **Judás, a befurakozott lett volna Neve auer-rel végződik** – Szemere Pál egykorú tudósításában a Virág Benedek tiszteletére rendezett ünnepségről „Agauer Esztergomi Plébános”-t említi a résztvevők közt. (Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, 1821. ápr. 14. = *KazLev*, XVII, 437.)

155 **Virág poétai munkáiban 1822b.** – VIRÁG Benedek, *Poetai munkák*, Pest, Trattner, 1822.

155 „**Fris tavasznak fris leánya.**” – VIRÁG Benedek *Sztrókay Katalinnak* [1821] című versének kezdősora. SZTRÓKAY Katalin, (lánynevén KELLER Katalin) Sztrókay Antal felesége, költőnő.

156 **zengélye** – dala (Döbrentei Gábor nyelvi leleménye.)

157 **Boldogságnak nincs hija** – VITKOVICS Mihály *A boldog férfi* (Eredetileg: *Pomázi dal*) [megj. 1828] című versének 4. verszaka.

159 **forralmat** – (itt) indulatot

160 **Nem adott az Isten nekem nagy palotát** – VITKOVICS Mihály *Megelégedés (A magyar jobbágy dala)* [1815] című versének kezdősora.

161 **füredi pásztor dala** – Vö. a 303. levéllel.

162 **költélyzé** – zenésítette meg (Döbrentei Gábor nyelvi leleménye.)

324. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
1829. nov. 1. és 11. között
fogalmazvány

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 8-r, 2 f. Béírva: 1–2. f. r/v. A 2. f. verzóján a kézirat sérült. Az olvashatatlan betűket részben értelemszerűen pótoltam szögletes zárójelek között, illetve egy szó hiányát hasonló módon jelzem. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával a dátum („1829?”), a felső szegélyen: „IV.)”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. A levél keltezéséhez lásd a 326. levelet.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860/VIII, 92–94. (Közli TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1938, 79–80.

Magyarázatok

6–7 **Helmecczinek nem irtam** – Vö. a 311. levéllel.

7 **förgeteg** – viharos széllel kísért hideg eső, jégeső, vagy kavargó hóesés (ÚMTsz. II, 520.)

10 **A’ transummált Pörnek taxáját** – (lat.) a peranyag hiteles másolatának díját

10 **Thulmon Pál** – Berzsényi unokatestvére. Lásd a 178. levél jegyzetét.

14 **hosszu és vidám utazásod’** – Lásd a 322. levelet.

21 **tzimerleteket** – címeket, titulusokat (CzF. I. 1138.)

23–24 **a’ józanságot sem pirulnak szidalmazni** – Kazinczyra utal, aki Sallustius fordítása kapcsán jegyzi meg: „Nem az itt a’ dolog hogy Szallusztot magunkhoz vonjuk le, [...] hogy az ő varázs homályát a’ józanság’ sovány és hideg tisztájára derítsük fel”. (KAZINCZY Ferenc, *Magyarázatok Sallustiusnak fordításához*, ÉLit/Muz, 1829/IV, 165–191. Itt: 188–189.)

24–25 **a’ nyelv- és ésszavaró Sallustiust Cátón, Cicerón és Tacituson fellül emelik** – Kazinczyra utal: KAZINCZY Ferenc, *Magyarázatok Sallustiusnak fordításához*, ÉLit/Muz, 1829/IV, 165–191. Itt: 166–167. Caius SALLUSTIUS Crispus (i. e. 86–i. e. 35) római történetíró stílusára jellemző a neologizmusok és archaizmusok használata, valamint a kihagyásos mondatszerkesztés, s az ebből fakadó szándékolt homályosság.

26–27 **néhány kritikai levelet irék, mellyekben a’ legmagasztaltabb Sonettekről jól lekapám a’ keresztvizet** – A *Kritikai levelek* című munka korai

változatáról van szó, melyben Berzsenyi az általa formalistának tartott költői irányzatokat bírálta, így például Kazinczyt a rímes-időmértékes versformák (az ún. „Ráday-nem”) népszerűsítéséért, illetve Szemere Pál szonettjeit a bennük megmutakozó mesterkéltségi forma miatt. Lásd: BERZSENYI 2011, 242–251, 260–263.

27–28 **Próbáltam a’ Stylistikát is** – A *Kritikai levelek* első változatában az 1. levél foglalkozik nyelvészeti kérdésekkel. Lásd: BERZSENYI 2011, 237–241.

28 **Szontagnak** – SZONTAGH Gusztávról lásd a 310. levél jegyzetét. Itt valószínűleg a következő, cím nélkül közzétett, Kazinczy nyelvvelézési nézeteivel vitázó szövegére utal Berzsenyi: SZONTAGH Gusztáv, 22. *Rész, VIII*, ÉLit/Muz, 1829/IV, 145–152. Vö. a 320. levéllel.

31–32 **azon rövid idő alatt is, mig Somogyban voltál** – Döbrentei Gábor és Gyulay Lajos 1829. július 19-én látogatták meg Berzsenyit Niklán, ezután Kaposvárra utaztak. Lásd a 322. levél jegyzetét.

32 **már mozdítani akarál** – Döbrentei kezdeményezte Kaposváron, hogy a somogyi főnemesek gyűjtsenek pénzt a magyar történelem jeles alakjairól készülő életrajzok megírására. Lásd a 322. levelet.

35 **a’ mi nag[y] Mozzatónk megjött e már Pe[st]re** – Széchenyi Istvánról van szó. Széchenyi 1829 nyarán németországi utat tett, az ottani méneseket és lóversenyeket tanulmányozta.

37–38 **Azon nálam említett versedről, mely Gr. Mailát neve alatt jelent meg** – MAJLÁTH [MAILÁTH] János, *Dalok a’ Szemekről: Zöld Szemek; Kék Szemek; Szög Szemek; Fekete Szemek*, Hébe, 1825, 284–287. Döbrentei így emlékezett meg az esetről, magáról egyes szám harmadik személyben szólva: „Egy történet különösen ismertette meg Kazinczyt Döbrenteivel. U. m. Gr Majláth János általadja Döbrenteinek Bécsben 1823b, azon dalainak magyarra fordítását mellyeket elébb németül irt a’ kék, fekete, zöld szemekről. GrMajláth magyarsága olly magyartalan volt, hogy a’ dalokat Döbrentei egészen újra irta; azomban GrMajláth a’ maga nevét tevő alájok Igaz Samuel Hébéjében. ’S nem Döbrentei nevét hanem Majláthét látván Kazinczy a’ dalok alatt, azok felül a’ felső MagyarOrszágai Minervában 1825 ezt írta recensiójában: melly csínos melly gyönyörű nyelv. Gr Majláth jött Döbrenteihez Budán 1825. ezzel: Ich danke Ihnen daß Sie mich zu solchen complimenten des Kazinczy haben gelangen lassen, indessen machen wir von unserem Freunde eine curiose Erfahrung. [Köszönöm önnek, hogy hozzájuttatott Kazinczy eme bókjaihoz. Ugyanakkor különös tapasztalatra teszünk szert barátunkkal kapcsolatban.] Döbrentei azonban, azt tartván szeme előtt, hogy Kazinczynak hálával tartozik, neve az által jöve Kedves helyére Erdélybe, Kazinczy ellen nem tett semmit.” (Döbrentei Gábor –

Dessewffy Józsefnek, 1834. jan. 15. = MNL OL, P91 5. cs. 53. 120r–v.; Vaderna Gábor átrása.) Vö. a 357. levéllel és jegyzetével.

325. Széchenyi István – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1830. jan. 15.

Kézirat

A misszilis nem ismert. 1. Széchenyi István leveleinek másolati könyvében (1828–1835), MTAK Kt. K 210/1, 31. sz., 39. A bal margón a címzett neve: „Berzsényi”. Alapszöveg, a névaláírást az autográf tisztázat szerint adom. 2. MTAK Kt. K 193/127. Autográf fogalmazvány. 3. MTAK Kt. K 193/126. Autográf tisztázat, 1830. jan. 10-i dátummal, a másolati könyv variánsához képest kisebb, főleg a központozást érintő eltérésekkel.

A 2-es számú fogalmazványt az alábbiakban közlöm:

Tekintetes Bersényi Daniel Urhoz von<s>zódó tisztelete jeléül <bizonyoságául> küldi Gr Szech[enyi] I[stván]

Leg valodibban tisztelt <Nagy> Hazámfia!

Méltóztasson, <leg> <mélyebb> <az> ide mellékelt munkámat, – mellyel már rég óta kívántam kedveskedni, – habár tárgya nem igen kellemes 's <interessant> érdekes is, nyájas hajlandósággal elfogadni. Rég ohajtom<,> a Nagy Hazafit személyesen <Mikán> Miklán fel keresni 's ha eddig nem történe, <nem> annak bizonyára nem a magam <dolga> <ut> <hanem> de a Köz<jó> Közjó dolga utáni faradozás<,> oka – azomban ezen évben, rámnézve azon örömmek napja felfog virradni 's addig is éljen boldogul.

Megjelenés

1. Pesti Napló, 1874. jan. 28. (22. szám) 2. SZÉCHENYI 1889, 138–139. (Széchenyi másolati könyve alapján). 3. MERÉNYI 1976, 495.

Magyarázatok

2 **ide mellékelt munkámat** – gróf SZÉCHENYI István, *Lovakrul*, Pest, Trattner–Károlyi, 1828.

326. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1830. febr. 22.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 148–150.

Magyarázatok

2 **báró Palocsay Ferdinandéknál** – báró PALOCSAY HORVÁTH Ferdinánd (?–1835)

11–12 **A minemü mértékkel mérítek, olyannal mérík mások ti nektek és bővebben mérík, kik halljátok** – Márk, 4, 24.

45 **Kazinczy [...] mind Á-ra irt egyet Csokonaira** – Kazinczy Ferenc *Eggy rossz követőhöz* című, Csokonait, illetve epigonjait támadó gúnyversére utal, mely az 1829-es Aurorában jelent meg. (KAZINCZY 1998, 133–134.)

46–47 **Kisfaludy Károly nem vette fel 1830ra** – Mármint az általa szerkesztett Aurora zsebkönyv 1830-as kötetébe.

327. Wesselényi Miklós – Berzsenyi Dánielnek
1830. febr. 25. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsenyi 1830. febr. 25-én. (328.)

328. Berzsenyi Dániel – Széchenyi Istvánnak és Wesselényi Miklósnak
Nikla, 1830. febr. 25.

Kézirat

MTAK Kt. K 202/127. 8-r, 6 f. Beírva: 1–5.f. r/v, 6. f. r. Az 1. fol. rektójának felső szegélyén idegen kéztől ceruzás rájegyzés: „Tudós férfiak”. Ceruzával a bal felső sarokban: „Válasz Széchenyi 1830 jan 10 levelére I. 138.” Ugyanitt a jobb felső sarokban ceruzával a rakári jelzet. Mindegyik fólió rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. Akadémiai Értesítő, 1913/8–9., 516–519. (Közli: VISZOTA Gyula.) 2. BERZSENYI 1938, 80–83.

Magyarázatok

8–9 **Hazánk szent javára tzelzó fönszellemü Munkáji** – Széchenyi és Wesselényi megküldték Berzsenyinek lótenyésztési témájú munkáikat. (SZÉCHENYI István, *Lovakrul*, Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1828.; WESSELÉNYI Miklós, *A' régi hires ménesek egyike' megszünésének okairól*, Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1829.)

12 **Népalkatók** – népalkotók (vö. TeSz. I. 133.)

26 **létszerei** – alapvető összetevői (TESz. II. 760.)

34 **barbariest** – (fr.) barbárságot

44 **a régi Rákos** – A Rákos-mező – a mai Angyalföld és Kőbánya közötti síkság – 1541 előtt többször is országgyűlések helyszínéeként szolgált.

44 **meliora sumus nacti oracula** – Jobb sorsra születünk. (Francis BACON, *Sermones fideles, sive interiora rerum*, LV, *De ira.*)

58 **A népek nem egyebek mint szokásaik teremtményei** – Utalás lehet Montaigne-nak a megszokás hatalmáról írt esszéjére, melyet korábban idézett Berzsenyi, lásd a 77. levélben.

80 **Barbélytul** – Borbélytól (nyelvjárási alak). A borbély Berzsenyi korában orvosi szerepkört is betöltött, kisebb műtéteket végzett.

78–81 **nemtsak Platótul [...] tudhatjuk, hogy a Múzák Gymnásztika nélkül a lelket és testet dissonantiába hozzák** – PLATÓN *Állama* szerint zenével és testgyakorlással kell nevelni az ifjakat, így kerülve el az egyoldalúságot, és alakítva ki a lélek összhangját. (410 a–412 b)

92 **Kinizsink Hős tántza** – KINIZSI Pál (1431 k.–1494) temesi ispán, hadvezér. Bonfini írja le a törökökkel vívott győztes kenyérmezei csata (1479) utáni lakomát és vitézi táncot: „Az asztalokat a tetemek fölé állították, tudniillik ezek oly sűrűn és szorosán heverték, hogy az egész mezőn minden irányban majd tizenhat stádiumnyi körben hullákon kellett átugrálnod. [...] A vacsora vitézi ének kíséretében folyt; a vezérek és a daliák dicsőségét szabálytalan, rögtönzött versben énekelték meg; később, hogy Bacchus nekitüzesedett, haditáncot jártak. Miközben még fegyveresen ropták a harci táncot, a tömeg messzehangzó ordibálása mindent betöltött, aztán, mert az általános vígság jeleként mind valahány vitéz hadonászással, testmozgással igyekezett a többit megröhögtetni, Pált is táncba vitték, ő pedig a kör közepére úgy szökött ki, hogy egy földön elnyúlt ellenséges hullát a keze segítségével nélkül a fogával felragadott a derekánál, és a nézőknek

inkább megdöbbenésére, mint mulatságára szaporán körbejárta, és önmagához mint valami Herkuleshez méltó táncot mutatott be.” (BONFINI 1995, 847–848.) Kinizsi táncát Berzsenyi A' *Táncok* című versében is említi: „Majd maga fellobbanva kiszáll a' bajnoki tánczra, / (Megveti a' lyánykát a' diadalmi dagály) / 'S rengeti a' földet; Kinizsit látsz véres ajakkal / A' testhalmok közt ugrani Hőseivel.” (BERZSENYI 1979, 109.)

96–97 **Bihari Hatvágásában** – BIHARI János (1764–1827) cigányprímás *Hatvágás verbung* című szerzeménye, melyet Ruzitska Ignác jegyzett le Bihari játéka nyomán és jelentetett meg 1824-ben *Magyar-nóták Veszprém vármegyéből* című kiadványának 3. részében.

103 **passióvá** – (lat.) szenvedéllyé

110–111 **Ragadja meg azt Méltóságok, mint Jákób az Istent a Pusztában, s meg áldja Hazánkat** – A *Biblia* szerint (1Mózes 32:24–29.) Jákob egy egész éjszakán át tusakodott egy ismeretlen férfúval, akit csak azután engedett el, hogy megáldotta őt. Ekkor derült ki, hogy az Istennel küzdött.

111–112 **Az olympiai Játékok jelképe volt a leszálló Delphin és fölemelkedő Sas** – A le-föl mozgó, bronzból készült delfin és sas az antik görög olimpiai kocsiversenypálya (hippodromusz) jelzőberendezéseként funkcionált. A delfin Poszeidón tengeristent, a ló teremtőjét, a versenyjátékok oltalmazóját jelképezi, a sas pedig a főisten Zeust szimbolizálja, akinek tiszteletére a játékokat rendezték. Berzsenyi forrása a jelzőberendezésről Barthélemy leírása lehetett, aki a történetíró Pauszaniast követi. Lásd: BARTHÉLEMY 1796, III/2., 247.

115 **fejünk fölött a szeretetlenség damokleszi törét** – A fejünk felett lebegő veszedelemnek a jelképe, arról a kardról, amely egy lószőrszálla függésztve lógott a lakmározó Damoklész feje felett, aki az ókori anekdota szerint II. Dionüsziosz szirakúzaí zsarnok kegyence volt. (CICERO, *Tusculumi eszmecsere*, V, 21.)

116 **Nemeslevelem** – A Berzsenyiek nemességigazolását 1762. ápr. 15-én hagyta jóvá a Helytartótanács. E testimonyális másolatát Vas vármegye az 1818. jún. 8-án tartott nagygyűlésén adta ki Berzsenyi Dánielnek, s a nemességet a Somogy vármegyei közgyűlés 1818. nov. 9-én hirdette ki. (Lásd: KANYAR 1983, 124.)

117–118 **a Pályaintézet Egészének főntartásara rendelt segédpénzt** – Wesselényi Miklós 1829-ben négyoldalas nyomtatott körlevelet bocsátott ki a Lótenyésztő Társaság nevében *Meghívás A' Magyar Lovak' jobb tenyésztetésére* címmel, melyben a magyar lótenyésztés és lóversenyzés támogatására szólított fel. A felhívás a tagoktól az „Intézet elősegállítására” évi 10 forint adományt kért, a következő indoklással: „Az öszve gyűlő 10 forintból fizetnének mind azon

költségek, melyek a' Pályázó helynek használtathatásáért, 's más oda tartozó kiadásokra kellene. – Továbbá a' Nemzeti Ló oskolának (melly a' mint bízvást mondani lehet, a' Lónak, és Ló esmértethetésének egy a' nevezetesbb próba kövei közül) a' legfőbb szükségeinek pótolása onnan telne. – Végre némely Jutalmaknak tétele, melyek a' Magyar Lónak jobb tenyésztését eszközölni 's bizonyosan előmenetelesíteni fogják, ezen sommákból fog kerekedni". Wesselényi egy másik, hasonló tartalmú felhívását a *Lópályázatás végett összeállott Társaságnak buzgó hazafisággal leendő segélyezésére* Somogy vármegye közgyűlésén ismertették 1829. ápr. 28-án. (SomKözgyJkv., 1829/1131.) Ezt lásd: BERZSENYI 1979, 853–854.

118–119 a **haldokló Szokratesz a maga kakasát az Orvosistennek** – Szókratész utolsó szavaival arra kérte Kritónt, hogy áldozzon a nevében egy kakast Aszklépiosznak, a gyógyítás istenének. (PLATÓN, *Phaidón*, 118 a) Szókratész azért áldozott Aszklépiosznak, mert a halált az életből való kigyógyulásnak tekintette.

329. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek

1830. márc. 8. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levélre utal: Berzsényi Dániel 1830. márc. 8-án. (330.)

330. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1830. márc. 8.

Kézirat

Magántulajdonban. 8-r (187×117 mm), 2 f. Beírva: r/v. A második fólió verzójának alsó szélén pecsét: „Ernst Lajos gyűjteménye”, illetve tintaírással jelzet: „XII/139”. Vö. *Alexandra Antikvárium I. téli aukció 2006*, szerk. GRÉCZI Emőke, KISS Ferenc, Alexandra Antikvárium Kft., Bp., 2006, 39. A levelet 2006. dec. 16-án árverezték az Alexandra Antikváriumban. A kézirat nagy felbontású teljes képe 2006 decemberében elérhető volt a <http://www.hunbook.hu/index.php?op=item&id=67182> internetes oldalon. Jelen kiadás szövege ezen fényképeken és az árverési katalógusban közölt kéziratképeken alapszik.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 150–151. (részlet) 2. Kelet Népe, 1876. május. 7. Közli: SZANA Tamás. (Teljes, nem betűhív szöveg.) 3. KÖVÁRY KAFFEHR 1896, 46. (A levél utolsó oldalának fakszimiléje. Közli: Szentmártoni DARNAY Kálmán.) 4. BERZSENYI 1938, 84. (Részlet az 1842-es kiadás nyomán.) 5. BERZSENYI 1956, 690–691. (Részletek az 1842-es és a faksimile kiadás alapján.) 6. FÓRIZS 2012, 98–99. (Első teljes, betűhív közlés.)

Magyarázatok

4–5 a Pályaegésznek föntartására rendelt tíz for. pengőt megadom míg erszényem engedi, s Te add tudtomra hol tehetem azt le leg közelebb – Utalás a *Meghívás A' Magyar Lovak' jobb tenyésztetésére* című felhívásban kért éves adományra. (Vö. a 328. levéllel és jegyzetével.) Döbrentei ekkor a Széchenyi István által alapított lóversenytársulat jegyzője volt.

7 Gr. Desseffy Jó'sef Gunydala – Desseffy Kazinczy-ellenes gúnyverse, lásd a 326. levélben.

8 megtalálta a dolog hetedik bőrét – Összevetve a 304. levél kitételével („a' sipoló Marsias' hetedik bőrében”) a fuvolán játszó Marszüasz szatír mondájára utalhat, akit megnyúztak, miután elveszítette a zenei versenyt Apollónnal. Felakasztott bőre, valahányszor fuvolazenét hallott, megmozdult örömeiben.

9–10 Te mastanában gyermeki könyveket irogatál – Döbrentei egy ábécéskönyvet és egy gyermekeknek szóló elbeszéléskötetet adott ki: *Pali és Minka olvasni tanul...*, Pest, Geibel, 1829; *A' kis Gyula könyve, vagy Fiú és leány gyermekek számára írt elbeszélések*, Pest, Wigand Ottó, 1829.

13 Vigand – WIGAND Ottó (1795–1870) német könyvkiadó, könyvkereskedő és politikus. Könyvkereskedése 1826-tól Kassán, 1827-től Pesten, majd Lipcsében működött.

14 Ha Te lész Redactor – Wigand Ottó 1831–1833 között adta ki a *Sas* című periodikát, melyhez Döbrentei egy elveszett levelében munkatársnak kérte fel Berzsenyit. Bölöni Farkas Sándornak ugyanebben a tárgyban a következőt írta: „Wigand egy időszaki Irást akar kiadni *A Sas* czim alatt; fertály esztendőnként talán 12–14 ivnyit négy füzetben. Tárgyai lennének: Életfilozófia, Egyetemi Történetírás, Európai Széptudomány, Országos dolgok, Művészség, felfedezések, kritika s minden lelketébresztő. Redactornak engem hiva meg. Honorariumot minden Irónak egy-egy ivnyi eredeti munkáért ad 10 f/pengőt, fordításért 6/pengőt. Talán rá szánom magamat. [...] Mig legalább 6 bizonyos együtt dolgozóm nem lesz, nem ajánlom magam a Redactorságra.” (Döbrentei Gábor – Bölöni Farkas Sándornak, 1830. márc. 16. = *Döbrentei Gábor kiadatlan levelei*

Böllöni Farkas Sándorhoz, közli JANCSÓ Elemér, Kolozsvár, Lengyel Albert, 1944, 42–43.) A szerkesztő végül nem Döbrentei lett, hanem Thaisz András és Cserneczký József.

15 **a mit nálam láttál** – Valószínűleg *Kritikai levelek* című munkájára céloz Berzsenyi, amit Döbrentei 1829-es niklai látogatásakor láthatott.

16 **Lexiconhoz** – A *Közhasznú Esmeretek Tára*, amely 1831-től jelent meg Wigand Ottó kiadásában.

24–25 **iktassuk a M. Theatrumot egyenesen a városi épületbe** – Arról az elképzelésről van szó, hogy a felállítandó Nemzeti Színház kerüljön a pesti Királyi Városi Színház avagy (későbbi nevén) Német Színház épületébe, a mai Vörösmarty téren. Széchenyi ezzel szemben új épület emelését támogatta.

32 **sorsok** – sorshúzások

34 **Jatéktzédulán** – (rég.) színlapon

37–38 **a mit Gr. Széchenyi a 147^{dik} lapon mondott** – A kihúzott részt figyelembe véve a *Lovakrul* című munkára vonatkozik az utalás: „így ér némelly kevéssé, ha már serdülő korátul fogva a’ maga tökéletesítésén szünet nélkül munkálódott, és minden Jóban és Nemesben gyakorlotta magát, egészséges lélekkel, az élet véghatárára; a’ honnét fáradozásainak ’s Jótetteinek bimbózó Virágait örömezzel tekinti, és midőn Élete pályájára, mellyen járt, mennyei gerjedelemmel visszanez agyagbul kiszabadult Lelke, az Istenség felé emeli magát!” (SZÉCHENYI 1828, 147.)

331. Berzsenyi Dániel – Somogy vármegyének

Kaposvár, 1830. ápr. 26.

Kézirat

MNL SML, XV. 25. Kiállítási iratok gyűjteménye 1651–1948, (2. d. 1800–1848), 100. 2 egész ívrényi fólió, Berzsenyi Farkas írása. Beírva: 1. f. r. A 2. f. verzóján a címzés, illetve az iktató rájegyzés: „1460. Aprilis 26^{am} 830”. A címzés alatt a következő rájegyzés: „látta Bogyay Fösz[olga]bíró.” Mindkét fólió rektóján pecsét: „Kaposvári Állami Levéltár”.

A kérvényhez Bogyay Péter főszolgabíró „bizonyoságlevelét” csatolták, valamint a megyei nagygyűlés támogató felterjesztését a Helytartótanácsához. (Vö. KANYAR 1955.) Az alábbiakban ezeket közlöm:

Alul irtt alázatossan jelentem, hogy Te[kinte]tes Berzsenyi Daniel Ur mind éltes idejére, mind törődött Egességére nézve napjai[na]k nagyobb részét a szobába kénytelen tölteni, több betegségek[ne]k ki lévén téve minden kis idő válto-

zásba a külső <leve> levegő egészségének ártalmas lévén, nagyobb ki terjedő nemesi jószága több helyeken helyhezvetvén, itt Somogy Vármegyébe, Niklán, Gombán, Polányba, melyek egy mástul 2. 3. óra meszeségre helyhezvetnek, ugy szinte Nemes Vass Vármegyébe, mely Niklai lak helyétül 2. napi járás, melyek[ne]k kormányozására maga elégtelen, Idősebbik fia itt ezen T. N. Vármegyében szolga birói hivatalt viselvén, publicus dolgai miatt a gazdaság folytatásába nem is avatkozhatik, kissebbik fia iskolába jár, azért katona fia Antal a gazdaság folytatására szükséges volna.

Költt Kaposvárott Apr. 26^{ikán} 830

Bogyay Péter mk
Fősz[olga]biró

[MNL SML, XV. 25. Kiállítási iratok gyűjteménye 1651–1948, (2. d. 1800–1848), 99.]

Nemes Bersenyi Dániel közbirtokos társunk, egyébként Táblabiránk, Felsőges Urunknak nevét viselő Huszár ezeredbe katonáskodo fiának Antalnak örökös elbotsáttatásáért esedezvén; noha a' folyamodónak személyes tulajdonságai és érdemei, mellyek a' Hazába esmeretes szép írásaiból is <el> eléggé tudva vagynak, <elöttünk> különös tekintetet és pártfogást érdemelnek; minthogy még ezen fellyül hanyatlott kora és egészségének állapotja, széllyel fekvő jóságainak és gazdaságának kormányozása 's folytatása végett, Tisztviselőnk által adott bizonyosság levél szerint is, de elöttünk is szükségesnek láttatik az említett fiúnak hazajövele: ezeknél fogva a' folyamodónak ebbeli kérését T[ekintetes] N[emes] fő M[éltóság]g[o]dnak 's a' N[agy] m[éltóságú] H[ely]t[artó]tanácsnak kegyelmébe és pártfogásába ajánlani, azzal az alázatos kéréssel bátorkodunk, méltóztassanak említett N[eme]s Bersenyi Antalnak a' szolgálatból vég elbotsáttatását kegyesen eszközölni.

[*Helytartótanácsnak instantia és jelentés' mássa* = MNL SML, XV. 25. Kiállítási iratok gyűjteménye 1651–1948, (2. d. 1800–1848), 99.]

Megjelenés

1. Somogyi Néplap, 1954. nov. 9. (Közl: KANYAR József.) 2. KANYAR 1955, 68. 3. BERZSENYI 1968, 486.

Magyarázatok

6–7 **Galliciában Monasterziska** – Lásd a 317. levelet.

8 **mondour pénz** – (fr.) katonai egyenruha (mundér) költsége

9 **végelbotsáttatását** – Berzsényi folyamodványára a Helytartótanács válaszárol a bejegyzés az 1830. okt. 16-i somogyi megyegyűlés jegyzőkönyvében: „a' Nagy Méltoságu Helytartó Tanács Kisasszony hó 31^{ik} napjáról 22575^{ik} szám alatt a' Megyének tudtára adja, hogy Nemes Bersényi Antal Ó Felsége nevét viselő Huszár ezerebben lévő katonának végső elszabadulása egy más legénynek állítása, és az öltözet pénznek meg fizetése mellett, el rendeltetett légyen. Bogyai főszolga Biro Ur a' folyamodót tudositni fogja ezen válaszrol.” (SomKözgyJkv., 1830/2432.) Az ügyre vonatkozó helytartótanácsi iratokat leselejtezték.

332. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek
Buda, 1830. máj. 2.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 151–153.

Magyarázatok

2 **Gróf Andrassy György** – Lásd a 302. levél jegyzetét.

7 **György primás** – SZÉCHÉNYI György (1605/1606–1695), esztergomi érsek.

7 **Pál érsek** – SZÉCHÉNYI Pál (1645–1710) kalocsai érsek. I. Lipót 1704-ben őt bízta meg, hogy tárgyaljon II. Rákóczi Ferenc pártjával és megegyezést közvetítsen a császár és a kurucok közt.

8–9 **I-ső Leopoldnál** – I. Lipót (1640–1705) 1655 és 1705 között magyar király

17 **juhondához** – Döbrentei jegyzete: „E szót csak 1842-ban juliusban hallottam hevesi előfogómtól, de gondolom alkalmazhatom ide is. Annyi, mint: juhálás, téli juhakol, fedeles fallal. Lehetett az elébb: juhóta s innen juhonda. Juhóta legalább olyan, minő: *Mer-éte*, pusztá neve Veszprim vármegyéb; *Löv-éte* (lövőhely) falu Udvarhely székben; *Szováta*, sós erű helynév Marosszékb; habita, lóbita, poszáta, szunyáta, pusztá, csemete stb. ilyen. – S nem lehetne-e, lóistállóból is, inkább: lovonda; ennek nem volna egyenesen azon istálló szaga, melly amannál mindjárt megüt.” (BERZSENYI 1842/III, 152.)

18–19 **Gróf Széchényi Lajos** – gr. SZÉCHÉNYI Lajos (1781–1855) valóságos belső titkos tanácsos

19–20 **János és Károly fiaival** – SZÉCHÉNYI János (1802–1874) főrendiházi tag, császári és királyi kamarás; SZÉCHÉNYI Károly (1812–1842) huszárőrnagy

21 **gróf Wurmbrand Franciska** – gr. Franziska von WURMBRAND-STUPPACH (1797–1873), SZÉCHENYI Lajos felesége

22 **János grófné, születésére gróf Erdődy Agatha** – SZÉCHENYI János felesége, gr. monyorókeréki és monoszlói ERDŐDY Ágota (1808–1882)

23 **Aspremont gr. által Rákóczy Juliána vérből** – RÁKÓCZI Julianna Borbála (1672–1717), I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem és Zrínyi Ilona leánya, II. Rákóczi Ferenc fejedelem nővére. Férje gr. ASPREMONT Ferdinánd (1643–1708).

23–24 **Aloysia és Juli hajadon grófnék** – SZÉCHENYI Alojzia (1807–1842) és SZÉCHENYI Júlia (1809–1885), SZÉCHENYI Lajos lányai.

24 **Rothkrepf Gábor** – MÁTRAY Gábor (eredeti családneve ROTHKREPF) (1797–1875) zeneszerző, zenetörténész. 1833 és 1841 között a Regelő és Honművész című lapok szerkesztője, 1846-tól haláláig a Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatója.

24 **zengelmezett** – zenélt

333. Berzsenyi Lídia – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Halimba, 1830. jún. 7.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 7. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

12 **Noszlopinéval** – Nem azonosított személy.

12 **Beke** – Nem azonosított személy.

334. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak
1830. júl. 15.
részlet

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/I, L–LII. A levélrészletet Döbrentei közölte kiadása életrajzi bevezetőjében, a következő lábjegyzettel: „[Berzsényi] E levelében kezd állani, a', e', 's, től, től helyett a, e, s, töl, töl.” (BERZSENYI 1842/I, LII.).

Döbrentei a levélrészlethez a következő kommentárt fűzte: „Ujra dolgozta volt most [1825-ben] Kölcsey bírálatára ellenbírálatát, mellyre nézve kérésem következtében 1830ben [!] július 15d. hozzám irt életirási adatai között, így nyilatkozott”. (BERZSENYI 1842/I, L.) Ezek szerint egy hosszabb levél részletéről van szó. Hogy jelen levél felhasználásával írta Döbrentei a *Közhasznú Esmeretek Tárá*nak Berzsényi-szócikkét, arra az 1842. jún. 2-án Berzsényi Farkasnak írt levelében utal. (NOSZLOPY 1910, 44.) Mivel tehát az említett szócikk részben e levél alapján készült, itt közlöm belőle a Berzsényi ifjúságára vonatkozó részt, erre nézve ugyanis Döbrenteinek aligha lehetett más forrása.

„Szüleji, Berzsényi Lajos és Thulmon Rozália, egyszerű, de egyszersmind igen nemes erkölcsű életbe iktaták mint egyetlenegy maradékot. Atyja hitese ügyvéd volt ugyan, de inkább philosophiai csendben élt 's lelkesedettje lévén mind a' honszeretnek, mind a' görög és romai philosophiának, miről a' fiuval beszélt, nem agár, nem csak ló 's titulusok örök ismétlése vala, hanem az országgyűléseket emlegett, kitünt hazafiak tetteit 's az ó világ két nagy nemzetét magasztalá. Illy gonddal a' gyermek nevelését is figyelemre méltó lépéseként kezdette. Erőtlen és beteges lévén a' fiu, azt a legtermészetesebb szabad élet és szakadatlan gymnastica által erősíté meg, 's hogy a' lelki erők fejlődésének is önkényű menetelt nyisson, csak igen későn 's akkor is inkább játszva taníttatá, minél fogva annak egész élete közel tíz esztendő koráig nem egyéb volt szabad-jára választott testgyakorló játéknál, mellynek mindenféle nemeit néhány falusi játszó pajtásokkal télen nyáron, hóban vízben egyiránt gyakorolta.[!] Ezek következtének nézhetni, hogy a' gyenge gyermekből hirtelen igen is nagy elevenség és nagy erők fejlődnek elő: olly erők, mellyek pezsgésében a' sopronyi evangel. lyceumba mint egy gymnasticált görög fiu vitetvén, az oskolai tanulmányokban rég izzadókat csak hamar és játszva elérte, majd később pedig lovaglásban, uszásban, birkozásban 's éneklésben minden egykorujit felülmulta. De gymnasticája nem lévén görögösen muzsikával párosítva, innen következtethető az is már a' bölcs Görögök észrevétele szerént, hogy a' duzzadó erő nem szülhetett egyebet egyszersmind nagy szilajságnál, melly őt végtelen csintalanságokra ragadozta, a' mi igen is szűkorklátu életformájinkból szünetlen kikapdosta 's az által ifjúságát zivatarokkal borítá el. Szilaj ereje és szelleme szerént a' vitéséget nézvén legfőbb szépnek, már syntaxista korában katonává akara lenni, 's az egyetlenegy gyermek és[!] örökös atyai figyelem alá haza vitetett. Fele cursusát

e' szerént a' syntaxis osztályának, melly Sopronyban két esztendő, elmulasztá, de otthon magára előszedte atyja könyvei közül az egyiket verses magyart, mert annak lelke inkább a' romai classicusokon függ. 'S mi vala még akkor magyar! Esztendő mulva az akkori professor és rector, Vietoris Jonathan, ki azon ifjut, mellyben nemesb ösztönt veve észre, különösen jól tudta önutjára serkenteni, kedvezésből maga keze alá vette a' rhetoricába. Azonban a' kiszabott tanulást unta; általjában betéve, a' mint kellett volna, grammaticai szabásokon kívül egyebet soha nem tanult, csak ahhoz fogott tüzzel, a' mihez természete önkényt vonzott. Így annyi deák nyelv, hogy a' classicusokat értse, csak hallásból maradt gyors fogásu eszében; a' német nyelvet a' sopronyi német leánykaktól fogta fel. Az oskolaival ekkép nem törődő, önképzéseiben csakugyan foglalatoskodott, versre fakadt. Már a' gyultkeblü ifjunak szeme szive megnyilván a' szép érzésére, szerelem hév fakadozásain nyiladozék lyrai ömlengése. Első dala 18-ik évben »Jer, Lili, nézd langyos szellők«. De erről senki sem tudta, mert a' *nem tanuló*t mint 1-ső évbeli rhetort végkép haza vitték. Legyen gazda, gondolá az atyja. E' mellett még is, látván az öreg fíjának a' classicusokhoz hajlandóságát, a' romai 's német prosaicusokban maga gyakorlotta, csak költőjiktől óvá. Hanem a' komoly atyai ház tömlöcz lett a' már gyönyört kóstolt ifjunak, 's mélyen érezvén minden öröme és reménye elenyésztét, hosszú éjjelein nem álomba, hanem álmadozásba merült, 's leszála a' kora szenvedőhöz az álmadók istennéje. A' magába zárkóztat éjente lopva Horatius világosítá. Majd az öntüzü naturalista vadoncz egyszerre megpendité Tibur örök lantját." (DÖBRENTÉI 1831, 234–235.)

Magyarázatok

5–6 **ezen hagymázos beszédeimet fitogatják az „Élet és Literatura” köteiben** – Berzsenyi *Antirecensio Kölcsey' Recensiójára* című első antikritikájából részletek jelentek meg Szemere Pál és Kölcsey Ferenc folyóiratában, az *Élet és Literaturában* szerkesztve, kihagyásokkal. Lásd: BERZSENYI 2011, 526–527.

14–15 **A sültelen Adelungnak tanítványi saját szük nyelvöket akarák a hochdeutsch szerint hochmagyarsággá formálni** – Johann Christoph ADELUNG (1732–1806) német nyelvész, lexikoníró, történész. A felsőszász német dialektus irodalmi nyelvi voltát, egyeduralgó helyzetét kívánta erősíteni. A „hochdeutsch” (felnémet) nyelvjárásokat Németország középső és déli vidékein beszéltek. A szó másik jelentése: 'standard német irodalmi nyelv'. Adelung vonatkozó főbb művei: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart* (1774–1786), *Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache* (1782), *Über den deutschen Styl* (1785–1786). Adelunghoz hasonlóan Kazinczy is egyetlen nyelvjárást (a felső-tiszait) részesített előnyben. Lásd a 82. levelet.

Vö.: CSETRI Lajos, *A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól* = CSETRI 2007, I, 9–59. Itt: 31. Lásd még: BÍRÓ 2010, 210–211.

16 **a triumviratus** – (lat.) Három férfi szövetsége. Nem tudható pontosan, hogy Berzsényi kiket vélt az ellene irányuló szövetkezés tagjainak. Döbrentei ide vonatkozó megjegyzése: „A vélt triumviratus feje Kazinczy lett volna, hanem ezt, leveleinek eléadott néhány pontja igen menti, s így, miből jött? Berzsényi e hitelére, nyílt nyomát nem találom.” (BERZSENYI 1842/I, LII.)

16–17 **naturalista** – (lat.) tanulatlan, ösztönös művész

19–21 **gr. Széchenyit a dunai dialectushoz állani, több jó főt pedig a mikrologusi pepecsrel terhelt orthographiát hagyogatni láttam** – Széchenyi István dunántúli színezetű irodalmi nyelven írta munkáit. A gör. mikrologusz (mikrologusz) szót Kazinczy használta *Mikrologusz* című epigrammájában 'aprólékos, a részletekre ügyelő nyelvész' értelemben. Vö. a 69. levéllel. A szó Dessewffy József Kazinczyra írt gúnyversében is előfordul. (326. levél)

335. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak *Nikla, 1830. aug. 15.*

Kézirat

MTAK Kt. K 202/128–129. 8-r 4 fol. Béírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén ceruzás rájegyzés: „Tudós férfiak”. A bal felső sarokban: „Erre válaszolt Széchenyi 1830 XI 7 I 185 l.” A jobb felső sarokban a raktári jelzet (K 202/128), a 3. f. rektójának jobb felső sarkában az itt kezdődő, külön lapon mellékelt óda raktári jelzete (K 202/129).

Megjelenés

1. Akadémiai Értesítő, 1913/8–9, 519–520. (Közli: VISZOTA Gyula.) 2. BERZSENYI 1938, 84–85. A közlések a mellékelt vers szövegére nem terjednek ki. Merényi Oszkár kiadásában (2. sz.) elmarad a datálás.

Magyarázatok

11 **Kurutzvilágot** – (itt) Veszekedést. vö. ÚMTsz. III, 648. A kuruc szót a függetlenségi politika híveire csak később alkalmazták. Lásd: TESz. II, 681.

12 **debattokat** – (fr.) vitákat

13 **lepdező** – Valószínűleg Berzsényi szóeleménye, itt a „repdező” szó szinonimájaként.

17 **Montesquieu kedvelt népét** – Utalás Montesquieu jellemzésére a magyar nemességről: „Midőn annyi fejedelem osztozkodott országain, a monarchia alko-

tórésezi, mozdulatlanságra és tétlenségre kárthatva, mintegy egymásra omlottak. Élet csak a magyar nemességben volt, amely méltatlankodott, de mindent elfelejtett azért, hogy harcolhasson, és úgy vélte, hogy dicsőség számára, ha halni és megbocsátani tud.” (Charles-Louis MONTESQUIEU, *A törvények szelleméről*, VIII, 9. = MONTESQUIEU 2000, 197.)

20 **daedalusi járó szobrokat** – DAIDALOSZ mitikus athéni szobrász. Az ókori hagyomány szerint ő találta fel a faragást, a fűrész, a fejszét, a fűrőt, s neki tulajdonították az első olyan szobrokat, melyek haladó helyzetben voltak és szemüket nyitva tartották. A Barthélemy-nél is olvasható leírás szerint higany vagy rejtett hajtókerek segítségével tette képessé szobrait a járásra. (BARTHÉLEMY 1796, III. 288–289.)

21 **Alkatnak** – (itt) alkotmánynak

21–22 **alapvonalival** – főbb elveivel (CzF. I, 105.)

27–28 **a dunai dialectus mellé állott** – Széchenyi István dunántúli színezetű irodalmi nyelven írta munkáit. Vö. a 334. levéllel. Berzsényi nyelvművelési nézeteiről lásd a 77. levelet.

336. Berzsényi Antal – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
1830. okt. 18. előtt

Kézirat

Nem ismert. A leveleket, valamint további, a postán elveszett leveleit említi: Berzsényi Antal 1830. okt. 18-án. (337.)

337. Berzsényi Antal – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Monaszerzijszka, 1830. okt. 18.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 15. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Publikálatlan.

Magyarázatok

4 **Rohatŷn** – Galíciai (ma Rogatyin néven nyugat-ukrajnai) város, megyeszékhely.

5 **execirozó helyre** – (lat.–ném.) katonai gyakorlóhelyre

- 5 **Strázsa Mester** – (rég.) őrmester
15 **Quartelon** – (ném.) Szálláson, itt: a polgári lakosságnál beszállásolt katonák szálláshelyén.
17 **Contractiot** – (lat.) katonai összevonást
21 **Obester** – (ném. Oberst) ezredes
21 **Escadron** – (fr.) lovasszázad
38–39 **szabadulásom** – Berzsényi Antal katonaságtól való elbocsátásáról 1830. aug. 31-én döntött a Helytartótanács, az erről való értesítés az okt. 16-i somogyi megyegyűlés jegyzőkönyvébe került be. (Lásd a 331. levél jegyzetét.) A jelen levél megírásának időpontjában az érintett azonban minderről még nyilvánvalóan nem tudott.
51 **gratiáját** – (lat.) jóindulatát
56 **Recepisszén** – (lat.) átvételi elismervény mellett

338. Széchenyi István – Berzsényi Dánielnek
Pozsony, 1830. nov. 7.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a levél másolatokban maradt fenn. 1. Széchenyi István leveleinek másolati könyvében (1828–1835). (MTAK Kt. K 210/1., 52. sz., 83–86.) Ez a jelen kiadás alapszövege. 2. Merényi Oszkár gépirásos másolata, mely vélhetően a niklai Berzsényi-hagyatékban fellelt eredetiről készült. (PIM Kt. 2011. 8. 9.) E változat nem mutat számottevő eltérést a másolati könyv verziójához képest, viszont tartalmazza Széchenyi aláírását, melyet innen vettem át.

Megjelenés

1. SZÉCHENYI 1889, 185–187. 2. MERÉNYI 1976, 501–503.

Magyarázatok

14 **Gróf Sándorral** – gróf SÁNDOR Móric (1805–1878), aki hajmeresztő lovas mutatványjaival vált híressé.

16–17 **Sándor előre tudta, nyerni nem fog** – Széchenyi naplójában így emlékezik meg erről a lóversenyről, az 1830. jún. 3-i bejegyzésben: „Sándor ritt aber. Die 1 heats gewann ich leicht –. Die 2te schwer, denn ich musste mein Gewicht in der Hand tragen, da es sich losmachte. Grosser Applaus. Es hilft mir sehr in allen meinen Unternehmungen. Ich bekomme allmählich OberWasser.” (SZÉCHENYI 1934, 45.) (Sándor [Móric] mégis lovagolt. Az első futamot könnyen

megnyertem. A másodikat nehezen, mert a súlyom [ti. a verseny alkalmából a lóra rögzített súly] eloldódott és kézben kellett tartanom. Óriási taps. Ez nagyon segíti összes vállalkozásomat. Fokozatosan felülkerekedek.)

19 **lovagnak** – lovasnak

34 **tekintetét** – tekintélyét

37 **Leiptzigi ütközet** – Széchenyi az 1813. október 16–19. között lezajlott lipcsei csatában kapitányi rangban futárszolgálatot látott el.

41 **La Légion des Immortelles** – A napóleoni hadsereg birodalmi gárda (Garde Impériale) nevű, kiemelt ellátásban részesülő elit egységét nevezték így a többi katonák.

42–43 **milly gyengén lakik, – kivált most Török-országi utam után – lelkem lankadó testemben** – Széchenyi 1830. jún. 24. és okt. 19. között az Al-Duna szabályozásának lehetőségét tanulmányozandó al-dunai utat tett, melyen megbetegedett és hetekig Konstantinápolyban lábadozott.

49 **verset** – verssort

55 **„Földieimet jobb Calculistákká nevelnem[?]”** – Széchenyi a *Lovakrul* című könyvében fejtette ki, hogy a „józan Calculus” és „hideg Combinatio” hazai térnyerése volna kívánatos. (SZÉCHENYI 1828, 210.)

339. Berzsenyi Dániel – Kisfaludy Károlynak

Nikla, 1830. nov. 16.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 77. sz. 2 f. 8-r. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Kisfaludy Károly 1830. nov. 21-én meghalt, így a levelet valószínűleg már nem kapta kézhez. A levél Toldy Ferenc hagyatékában, a „Toldy Ferenc levél tárczája” 22. kötetében őrződött meg, Kisfaludy Károly levelei között.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 85–86.

Magyarázatok

2 **Kapitány Ur** – Kisfaludy Károly 1804 és 1811 között volt katona, főhadnagyként lépett ki a hadseregből.

3 **fatalitásom** – (lat.) Itt a. m. 'végzetszerű sorsfordulatom'.

10–11 **ezen kérelmem Vörösmarty Mihály Urnak is tudtára adni méltóztasson** – Vörösmarty ekkor a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője volt.

340. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Pozsony, 1830. nov. 17.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 154–156.

Magyarázatok

5–6 **a kinevezések jegyzékét azonnal felolvasám hitelítésül** – Döbrentei volt az első akadémiai ülés jegyzője.

11 **Batthyáni Filep herceg** – herceg BATHYÁNY-STRATTMANN Fülöp (1781–1870), Vas vármegye örökös főispánja, ezredes, cs. k. kamarás, valóságos titkos tanácsos. Az 1825–27-es országgyűlésen 40 ezer forintot ajánlott fel az akadémia épületére.

21 **November 2-dika 1825!** – Széchenyi István ezen a napon ajánlotta fel az országgyűlésen jószágainak egyévi jövedelmét az akadémia megalapítására.

27 **„Csalódások”** – Kisfaludy Károly utolsó befejezett vígjátéka, melyet 1828-ban írt. Ösbemutatója 1829. dec. 30-án volt.

341. Berzsenyi Dániel – Széchenyi Istvánnak
Nikla, 1830. nov. 18.

Kézirat

MTAK Kt. K 202/130. 4-r 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az első fol. rektóján a bal felső sarokban ceruzás rájegyzés: „Válasz Széchenyi 1830 XI. 7 levelére I 185.” A jobb felső sarokban ceruzás raktári jelzet. Ugyanitt az alsó szegélyen az MTAK pecsétje. A 2. f. verzóján ceruzával: „Tudós férfiak”.

A levélről 1830. dec. 16-i dátummal titkosrendőrségi jelentést készített Leopold Valentin Ferstl, az országgyűlési titkosszolgálat vezetője, mellékelve a levél német fordítását. A jelentés tartalma a következő: „Megmagyarázta, hogy Berzsenyi a vizsgálatok szerint híres, ünnepeelt magyar költő, aki Niklán gazdálkodik kis birtokán; Dessewffy József pedig szintén nem kevésbé híres poeta, de igen exaltált, aki nemrégben megjelent könyvében (Taglalat) a gúny és satyra korbácsolásával támadt Széchenyire, Széchenyi a Hítel 231. lapján azt állítja és bizonyítja, hogy Magyarország fejlődésének legnagyobb akadályai a földbirtokok. A mellékelt levél – az allegoriát felbontva – azt jelenti, hogy Széchenyi bölcs

és magasztos törekvései – Hitel, Akadémia, Casino – keltették életre az alvó patriotizmust. Az igazi magyar nem szégyenli, ha a hibákat felfedik, nem ismer ál-büszkeséget, el akarja háritani a kifejlődés akadályait és ha gúnyolni hallja azt az embert, aki minden módon mint egy új Alcibiades bátran erre a célra tör, akkor tollat kell ragadnia és Dessewffyhez így kell szólnia: »nem érti, nem fogja fel a célt, bár szándéka jó; Magyarország becsületét akarja megmenteni, de ezzel árt a hazának. Azonban bocsánat neki! A szabad, önálló, felvilágosult idők el fognak jönni, bár ez nehézséggel jár, mert ennek a nagybirtokosok a legfőbb akadályai« stb.» A hivatkozott irat a bécsi Polizeihofstelle anyagában: 1831/6395. (VISZOTA 1926, 78–79.)

Megjelenés

1. Akadémiai Értesítő, 1913/8–9, 521. (Közli: VISZOTA Gyula.) 2. BERZSENYI 1938, 86.

Magyarázatok

3 **Hellenisz** – Itt: Berzsenyi, illetve általában az antik görög és őket követő költészet műzsája. A műzsanév Kazinczy Ferenc leleménye, „Hellenisz” formában szerepel *Berzsenyi Dániel*hez címzett episztolájában. Lásd a 38. levelet. A név ugyancsak megtalálható *A’ Poezisz, hajdanta* című kései Berzsenyiversben: „Oh a’ halandó lyányka’ szíve / Emberi szép kebelén viruljon, // Mint a’ mosolygó Helleniszé, midőn / A’ félisteneket szülte szerelmiben”. (BERZSENYI 1979, 151–152.)

6 **Alcibiadesünket** – ALKIBIADÉSZ (i. e. 450 k.–i. e. 404) athéni hadvezér, államférfi, itt részben az olümpiai kocsiversenyeken aratott győzelmei okán kerülhet párhuzamba Széchenyivel, de ez ugyanakkor utalás lehet Platón *Lakomájának* kevésbé hízelgő Alcibiadész-ábrázolására is. Vö. FÓRIZS 2009, 312–314.

8 **sandikának** – kancsalnak

10 **sandikáljon** – (itt) kancsalítson (CzF. V, 693.)

8–10 **az éneklőnek olly sandikának kell lenni, hogy egyik szeme mindig égre, másik pedig mindig földre sandikáljon** – Berzsenyi itt az ideál és a formák világa közti egyensúly megtalálásának neohumanista követelményére utal. Jean Paulnál: „bald ist am Janus-Kopfe des Menschen, welcher nach entgegengesetzten Welten schauet, das eine Augen-Paar, bald das andere zugeschlossen oder zugedeckt. Wenn es aber Menschen gibt, in welchen der Instinkt des Göttlichen deutlicher und lauter spricht als in andern; – wenn er in ihnen das Irdische anschauen lehrt (anstatt in andern das Irdische ihn); – wenn er die Ansicht des Ganzen gibt und beherrscht: so wird Harmonie und Schönheit von beiden Welten widerstrahlen und die zu einem Ganzen machen, da es vor dem

Göttlichen nur eines und keinen Widerspruch der Teile gibt. Und das ist der Genius; und die Aussöhnung beider Welten ist das sogenannte *Ideal*.” (JEAN PAUL 1990, 66.) (Az ember ellentétes világokba tekintő Janus-fejének valamelyik szempárja mindig bezárul, vagy le van fedve. De ha léteznek olyan emberek, akikben az isteni ösztön érthetőbben és hangosabban szólal meg, mint a többiekben; – ha ez az ösztön megtanítja nekik, hogy miként lássák a földi dolgokat (míg másokban a földi dolgok tanítják az ösztönt); – ha az ösztön az egész látványát nyújtja és uralja azt: akkor harmónia és szépség fog mindkét világról visszasugározni és egyetlen egésszé teszi őket, mivel az isteni számára csak egyetlen dolog létezik és nem ismert a részek ellentéte. És ez a zseni, és a két világ kibékülése az úgynevezett *ideál*.)

11 **az agathoni vatsorákhhoz** – Utalás Platón *Lakoma* című dialógusára, melynek fő helyszíne az Agathón által rendezett lakoma.

12–13 **Hitel. p. 231.** – Széchenyi művének megadott oldalán valószínűleg a következő önkritikus passzusra utal Berzsényi: „ime nyíltan azon vallást teszem: *'hogy hazánk előmenetele 's magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetős birtokosak vagyunk.* Ha az alacsony sorsu és szegény tudatlan 's előítéletekkel teljes, szemére vetheti e azt a' magasb születésü, a' dus, ki tán egy kis külső simításon kívül még tudatlanabb, 's lerázott hazai előítéletek helyett sokkal veszedelmesb külföldi balítéletekkel 's legkicsapongóbb ujitások szomjával tér vissza hazájába? [...] valóságosan több igazi 's férfihoz illő tudomány van Magyarországon a' közép, mint a' fő rendüek közt.” (SZÉCHENYI 1830, 231.)

14 **lyrai rendtelenség** – Berzsényi itt ironikusan használja Bouterwek esztétikájának „lyrische Unordnung”-kategóriáját. Ennek körülírása: „Die regelmäßige Schönheit selbst deutet [...] auf eine unregelmäßige hin, die nicht in deutlicher Beziehung auf eine Regel, und doch nach unveränderlichen Gesetzen des Natürlichen und Vernünftigen in einem wahrhaft menschlichen Daseyn empfunden wird. Selbst die regelmäßigste Poesie verlangt etwas von dem, was man lyrische Unordnung nennt, also einen Anstrich von Unregelmäßigkeit.” (BOUTERWEK 1807, 66.) (A szabályos szépség is olyan szabálytalan szépségre utal, amely nem áll nyilvánvaló kapcsolatban semmilyen szabállyal, ám az igazi emberi létben mégis a természetesség és ésszerűség örök törvényei szerint érzékeljük. Még a legszabályszerűbb költészet is megkíván valamit abból, amit lírai rendtelenségnek neveznek, vagyis a rendtelenség látszatát.) A terminus végső soron Boileau *Költészettan*ából származik, ott szép rendtelenség („beau désordre”) formában az ódára vonatkozik. (*L'art poétique*, II, 72.)

342. Fejérváry József – Berzsenyi Dánielnek
Kaposvár, 1830. dec. 22.

Kézirat

PIM Kt., V. 1141. 2 f. 4-r, beírva: 1. f. r. Címzés a 2. f. verzóján. Ugyanitt piros viaszos pecsétnyomat töredéke, illetve a PIM pecsétje.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

2 **expressus** – (lat.) futár, küldönc

2 **Conv[entionalis] pénzt** – (lat.) itt: vert (nem papírból készült) pénzt

3 **Antal fiának, úti-költség nevében** – Berzsenyi Antal valószínűleg ekkor tért haza obsitos katonaként Galíciából. Vö. a 331. és 337. levéllel.

4 **Ordinanzom** – (ném.) ordonánc, tiszti küldönc

8 **Komlós-Keresztessi Fejérváry Josef** – komlóskeresztessi FEJÉRVÁRY József (?–1859), későbbi cs. és kir. altábornagy

343. Berzsenyi Dániel – Teleki Józsefnek
1831. jan. 15. és febr. 13. között
fogalmazvány

Kézirat

PIM Kt., 2013. 9. 1. 4-r, 1 f., beírva: r. A kéziratlapnak letépdődött a jobb szegélye és egy nagyobb darab a jobb alsó sarkából. Az emiatt hiányzó betűk és szavak hiányát jelzem, illetve lehetőség szerint kapcsos zárójelek közt értelemszerűen pótlom őket.

Megjelenés

FÓRISZ 2013, 97–98.

Magyarázatok

1 **M[éltóságod] parancsolatja** – A levél gr. TELEKI Józsefnek (1790–1855), a Magyar Tudós Társaság elnökének 1831. jan. 15-én kelt, s minden akadémiai taghoz eljuttatott, az első nagygyűlésre invitáló körlevelére válaszol. A szabvány szövegű levélnek – melyben csak a címzett megszólítása és akadémiai funkciójának megnevezése változik – nem ismert a Berzsenyihez eljuttatott példánya,

fennmaradt azonban pl. a Kölcsey Ferencnek (RL, Szemeretár, XI, 13.) és Kazinczy Ferencnek (MTAK Kt. M. Tört. 4-r 23.) küldött levél. Az utóbbi szövegét itt közlöm (*KazLev*, XXI, 452–453. szerint):

Tekintetes Táblabíró Ur!

Azon királyi válasznál fogva, melly a' Felsőséghez küldött magyar tudós társaság alaprajza és rendszabásai érkezévével azokat megerősíti, a' mult 1830ik esztendei November 17én tartotta Posonyban az említett társaság igazgató tanátsa első ülését, és abban Elölülők választása után, felhatalmazása szerént, rendes tagot most eleinte huszonhármat nevezett ki. Szives örömet teszem azt én Ő Cs. Kir. Főhertzezségének a' Nádornak, mint a' tudós társaság Pártfogójának különös meghagyásából ezennel hirül, hogy az igazgató tanáts a' Tekintetes Táblabíró Urat is rendes taggá nevezetetésre igen érdemesnek vallván, a' Historia osztályában a' vidéki rendes tagok között elsőnek választotta.

'S minekutánna már most ezen közösen ohajtott nemzeti intézetünknek minél sikeresb kifejtődése arra int mindnyájunkat, kikre annak tudományos pályáján leendő diszes feltüntetése bizva van, hogy kezet egymásnak, eléléptetésére, a' legnemesb indulattal nyujtsunk, ebbeli telyes bizodalommal hivom meg egyszersmind ezen hírré adásom mellett Ő Cs. Kir. Főhertzezsége Országunk Nádora tudtával a' Te[kin]t[e]tes Táblabíró Urat, a' következő Februarius 13kán 1831 Pesten leendő megjelenésre, 's a' folytatandó ülések tárgyaiban való hazafíui és tudós részvételre. Tökélltetessen hiszem előre bizonyos elérkezését, mert a' midőn így közel már előttünk a' várt idő, kétségen kívül el fogja háritani a' Tekintetes Táblabíró Ur a' ne talán utjában állható akadályt, 's buzgó szívvel áldozva is jó az intézet tovább vitelére, a' minek hová hamarább élő mozgásba hozatala szükséges.

Előre való rendelkezhetés végett jelentem, hogy most minden vidéki tagnak szállásáról magának kell gondoskodni; azonban reménylem, hogy az igazgató tanáts a' vidéki tagoknak, legalább azoknak, kiknek a' Fundus miatt most eleinte fizetés nem jut, uti és helybeli költségeik megtérítéséről gondoskodni fog. Az ülések tárgyai gondolom egy hét alatt elvégezhetők.

Midőn melleleg még azt érinteném, hogy az igazgató tanáts e. f. Januarius 31én fogja kezdeni üléseit, mellyek Februarius 13án túlig folynak 's az alaprajz és rendszabások e hónap végével a' sajtót elhagyják, telyes tisztelettel vagyok

A' Tekintetes Táblabíró Urnak

Pesten Januar. 15én 1831.

lekötelezett szolgálója

G. Teleki József mpr.

2 szemeim infla[mma]tíója – (lat.) Szemeim gyulladása. Vö. a 348. levéllel.

5–6 **azon szent pénzt mellye[!] engem M[éltóság]tok megtisztelt** – Berzsenyi a Magyar Tudós Társaságtól a filozófiai osztály első rendes vidéki tagjaként 300 forintos évdíjat kapott.

9 **protectióját** – (lat.) oltalmazását

344. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1831. febr. 4.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 156–161.

Magyarázatok

2 **Kenderesy Mihály életirását** – *Erdélyi kormányiszéki tanácsos Felső-Szállás-pataki Kenderesi Mihály élete*, Sas, 1831/I, 133–147. Kenderesiről lásd a 134. levelet és jegyzetét.

3 **Csernetzky** – CSERNECZKY József (1805–1892) újságíró, közreműködött a *Közhasznú Esméretes Tára* kiadásában, majd a Sas című folyóirat első köteteinek egyik szerkesztője volt, ezután Kassán 1833-ig a Szemlélő című szépirodalmi és művészeti lapot szerkesztette.

4–5 **Téged és Kisfaludyt (Sándort) magyar classicusoknak nevezett** – „Nem kevesebb betsben volt előtte Berzsenyi és Kisfaludy, a’ kiket együtt magyar classicusoknak nevezett.” (*Erdélyi kormányiszéki tanácsos Felső-Szállás-pataki Kenderesi Mihály élete*, Sas, 1831/I, 133–147. Itt: 145.)

9 **Hora** – Vasile HOREA / Vasile Ursu NICOLA (1731–1785), az 1784-es erdélyi román parasztfelkelés egyik vezére.

31 **Kerekes Abel** – KEREKES Ábel (1790–1816) történész, szászvárosi tanár, az Erdélyi Múzeum munkatársa. 1815-ben történeti folyóiratot akart indítani, azonban a cenzor megtiltotta annak kinyomatását.

35–36 **a censor, Halmágyi** – Közelebbről nem azonosított személy.

38 **Gróf Teleki József** – gr. széki TELEKI József (1777–1817), főkörmányszéki tanácsos

51 **Kazinczy másodsori Gessznerre** – KAZINCZY Ferencz *munkáji: Szép literatura*, II–III, GESSNER Salamon *munkáji*, Pest, Trattner János Tamás, 1815; KAZINCZY 2012, 119–351. Az *Idillek* első, 1788-as fordításának átdolgozása.

61 **Mikor Kazinczyt én 1816b. hozzá vezetém** – Vö. KAZINCZY 2013, 77–78.

72–73 **Körösi Csoma Sándor** – KÖRÖSI CSOMA Sándor (1784–1842) nyelv-tudós, könyvtáros, a tibetológia megalapítója, a tibeti–angol szótár megalkotója. Németországi tanulmányai után 1818-ben tért haza Erdélybe és felvette a kapcsolatot a kolozsvári tudóskörrel, Döbrentei Gáborral, Gyarmathi Sámuellel, Kenderesi Mihállyal. 1819-ben indult ázsiai útjára, célja a magyar őshaza felkutatása volt.

73 **Gr. Teleki Pállal** – gr. TELEKI Pál (?–?) tudomány- és irodalom pártoló főúr, TELEKI Károly kincstárnok fia.

85 **gr. Bethlen Gergely** – Lásd a 120. levelet és jegyzetét.

85 **lovagiskolájában** – lovasiskolájában, lovardájában

88 **Kócsi Patkó János** – KÓTSI PATKÓ János (1763–1842) színész, drámaíró, fordító, szakíró, színikazgató.

90 **gr. Palm Jozéfa** – Lásd a 120. levelet és jegyzetét.

107–108 *Ich weiss nicht* – (ném.) nem tudom

110 **aranyszarvas** – a budai Aranyszarvas vendéglő, ma: Szarvas tér 1.

111 **Amice** – (lat.) barátom

115 **Kenderesy fia** – KENDERESI Ferenc (?–1854) főbiztossági számvevő

345. Bajza József – Berzsényi Dánielnek

1831. ápr. 5. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi 1831. ápr. 5-én és máj. 5-én. (346. és 351.) A Kritikai Lapok mellékletként megküldött, ajánlással ellátott példányáról lásd: MERÉNYI 1936, 223.

346. Berzsényi Dániel – Bajza Józsefnek

Nikla, 1831. ápr. 5.

Kézirat

OSZK Kt., Levelestár. 8-r 2 f kézirát, beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának felső szegélyén piros ceruzás számozás: „29.” Mellette piros tintával ismeretlen kéztől: „Mikla, 1831. apr. 5”. Fóliónként nyomtatott számozás a jobb felső sarokban: 57–58. A 2. f. verzóján a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának pecsétje és a kézirattári növedéknaplóra utaló pecsét, benne megadva a beszerzés évköre: „1850–80”.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 86–87.

Magyarázatok

7–8 **Vedd szíves köszönetemet betses ajándekidért** – Bajza megküldte Berzsenyinek a Kritikai Lapok általa szerkesztett 1831-es első füzetét, saját kezű ajánlással. (Vö. MERÉNYI 1936, 223.)

12–13 **én a legszebb artzon is pusztítóknak látom a harag vonalait** – Valószínűleg Bajza *Észrevételek a' Conversations-lexikoni pörhöz gróf Dezseffy József ellen* című indulatos vitairatára céloz, melyet a Kritikai Lapok első füzetének mellékleteként kapott kézhez Berzsenyi. Ugyanez a lapszám tartalmazza a megsemmisítő bírálatot Kazinczy A' *Szent Hajdan' Gyöngyei* című eposzfordításáról Toldy Ferentől „G.” álnéven.

17 **Auroránkat éltetni akarod** – Kisfaludy Károly halála után Bajza József lett az Aurora zsebkönyv szerkesztője.

23 **Fenyérit** – STETTNER (1848-tól ZÁDOR) György írói álneve FENYÉRY Gyula volt, 1830-ban ezen a néven jelentette meg *Egy szó Döbrenteiről* című röpiratát.

347. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek
1831. febr. 14. és ápr. 6. között

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsenyi 1831. ápr. 6-án. (348.)

348. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek
Nikla, 1831. ápr. 6.

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 44. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. A verzókon az MTAK pecsétje. Az 1. f. rektóján idegen kéztől számozás: „36.”

Megjelenés

1. KAZINCZY/BERZSENYI 1860, 238. 2. *KazLev*, XXI, 523–524. (5312.)

Magyarázatok

5–6 **tanúsággal** – Itt a. m. 'tudósítással, beszámolóval'. Vö. CzF. VI, 72–73.

8 **köztetek nem leheték** – A Magyar Tudós Társaság első nagygyűlését Pesten tartotta 1831. febr. 14–24. között. Ezen részt vett Kazinczy is mint a történettudományi osztály első rendes vidéki tagja. Vö. a 343. levéllel és jegyzeteivel.

8 **tsusz** – Csúz: „nyavalya, mely a sejtszövetekben megrekedt nedvességtől származik. Csúz a fejben, a szemekben, a kezekben stb.” (CzF. I. 1096.)

9 **inflammálá** – (lat.) gyulladásba hozta

13 **gyűlésünkig** – Berzsényi a Magyar Tudós Társaság második nagygyűlésére utal, mely azonban 1831-ben az országos kolerajárvány miatt elmaradt, s csak 1832. márc. 5–12. között tartották meg Pesten. Itt Berzsényi is jelen volt. (NGyJkv. 1831–34.)

349. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek
1831. máj. 5. előtt

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi 1831. máj. 5-én. (351.)

350. Berzsényi Dániel – Polátsek Pálnak
Nikla, 1831. máj. 5.

Kézirat

MNL OL, O 112, 217. csomó, 3064. Ismeretlen kéz másolata. Teljes ívrétnyi 2 f. papíron, az 1. f. rektóján. A levelet három másik, ugyanebben a peres ügyben Polátsek Pálnak szóló levél másolata követi. E levelek közül kettő, Kovách József és Galavits Ádámé, Berzsényi nevében is íródott, ezért ide iktatom őket:

Tellyes Bizodalmu T. Tábla Biró Ur!

Azon alkalmatossággal, hogy szerentsém volt tisztelni a T. Urat méltóztatott határ napul tenni 29. és 30^{ik} napját Majusnak Dentsre, melly helyen, 's napokon, hogy mi is megjelenvén tudósítsuk T. Tábla Biró Urat, arrul valjon szükséges lésze a többi Cointeressatus Atyafia[n]k is azon praetendált hit bérnek megfizetése véget perbe idéztetesek, és valjon a már idéztetettek kívánnák e azon adósságok[n]k a per lefolyta előtt barátságossan eleget tenni? Mi ezen határ napokat megtartani kívánván Berzsényi Daniel Galavits Adám és Kováts Pál részéről megis jelentünk de a T. Urhoz, mind ekkoraig szerentsénk nem lehetett; annak okáért ezen néhány kendenikel[?] kívántuk ismét ujjonnan megbizonyítani, hogy mi igen is a Proportione V. czedulában ezen tartozásnak készen vagyunk barátságossan eleget tenni. Kováts Pál részéről pedig protestalunk minden oko-

zandó lehetséges költségek ellen offerálván a' pénznek fel ... [A másoló által kihagyott szó] egyébiránt 13^{kán} Juniusnak ismét cum sufficientibus ugyan itt Dentsen meg fogunk jelenni addig is magunkat szives jó voltiban ajánlván maradunk, Tellyes Bizodalmu T. Tábla Biró Urnak köteles szolgálai Kovách József mpr.

kivül: T. N. Nztes és Vzlő Polátsek Pál Urnak T. N. Vass Vrgye egyik Tábla Birájának a Tiszt. Urnak illendő Tisztelettel a Dentsen (L. S.)

*

Miklán Junius 1° napján 831.

T. Tábla Biró Ur!

Hozzánk küldött betses Uri Leveleben tett kinyilatkoztatása következésében ezennel vagyom[!] részemrül és Bersenyi Daniel Ur részérül is válaszolni. – Méltóztatott írni, hogy először az egész moringot tsak in Summa tetszik fel venni, 2^{szor} hetfén[!] egynéhány pengő ft pro[ce]ssualis költség megfizettetését kívánja, már pedig a mi az első illeti, mi mások helyet nem fizethetünk, a második tudni illik, a' mi költségeket illeti, arrul a Curialis Decisiokba élő Törvényen vagyon, hogy az illyes esetekben a' költségek nem mennek. – Ezeknél fogvást minekutánna méltóztatott Uri Levelébe declarálni, hogy különben nem méltóztatik a mi reánk esendő Summátis felvenni, szükségtelen Dentsre menetelünk, hanem minden esetre kettünk részérül ezen Levelünkben declaráljuk, ha a' költségek meg térettése nélkül a reánk hárámló két rész az az 475. ft. ig pénzeket fel venni méltóztatik, méltóztasson bennünket tudósítani tüstént megvisszük, vagy pedig ha magát személylyesen hozzánk megalázni méltóztatna kész fizetők leszünk különben kéntelenek leszünk T. Distr. Táblának végső Itéletét bévárni. – Melly ebbéli kinyilatkoztatásunk után magunkat betses Uri favoriban ajánlott egész Tisztelettel maradok T Tábla Biró Urnak alázatos szolgálaja, Galavits Adám mpr.

T. N. és Vzlő Polátsek Pál Urnak, több T. N. Vrgyék Tábla Birájának tellyes Tisztelettel Dentsen (L. S.)

Megjelenés

HETYÉSSY 1969, 611.

Magyarázatok

1 **Kedves Komám Uram** – Polátsek Pálról lásd az 5. levél jegyzetét.

2 **Cointeressatusaimmal** – (lat.) Érdektársaimmal. Itt: azok, akiken Polátsek Pál a szóban forgó moring megfizetését követelte. Közülük hármat perelt be a kőszegi Dunántúli Kerületi Ítéző Táblán, mostohaapjának, az 1828-ban elhunyt

Thulmon Jánosnak a testvérét, illetve két elhunyt testvérének örököseit, vagyis a perbe fogottak Berzsényin kívül özv. Gömbös Ádámné THULMON Krisztina (1755–1835) és GALAVITS/GALOVICS Ádám (1784–?) voltak. (Előbbi Berzsényi nagynénje, utóbbi az unokatestvére: másik nagynénjének, Thulmon Teréznek a fia.) (MNL OL, O 112, 217. csomó, 3064.) Az örökösödési ügy háttéréről lásd: HETYÉSSY 1969, 610–613.

3 **moringnak** – Az a fizetési kötelezettség, mely a Polátsek Pál édesanyja második házasságakor kötött házassági szerződés (móringlevél) alapján az új férj, Thulmon János (Berzsényi nagybátyja) örököseit – köztük Berzsényit – terheli Polátsek javára.

3–4 **Bankóban leendő lefizetésével** – A kötelezettség mértékét 1796-ban alapították meg összesen 1000 forintban, az akkor forgalomban lévő pénz (bankó-cédula) értékét viszont az 1811-es devalvációs rendelet az ötödére csökkentette. Ezért a bankóban történő fizetés előnyös lett volna Berzsényiék, és hátrányos Polátsek számára. (Vö.: HETYÉSSY 1969, 610–613.)

8–9 **Kováts Pál** – Valószínűleg Berzsényi unokatestvérének, Galovics Rózának a férje. (Galovics Róza Thulmon Teréz lánya.) A peranyagban szintén szereplő Galovics/Galavits Ádám Galovics Róza öccse.

351. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1831. máj. 5.

Kézirat

A levél kéziratából jelenleg csak egy 7,8×13,3 cm-es darab ismert, melyet Észtországban a Tartui Egyetemi Könyvtár őriz Sch 266-os számon. Ez a töredék Friedrich Ludwig SCHARDIUS (1795–1855) kéziratgyűjteményében maradt fenn, aki a szentpétervári tudományos akadémia levéltárosa volt. A töredék a levél utolsó hat sorát, a datálást és az aláírást foglalja magában. („Élj boldogul”-tól). Hátoldalán ismeretlen kéz feljegyzése: „Bersényi levelének Döbrentei Gáborhoz, befejezése.” A levél kéziratának többi részét Szauder József találta meg az 1960-as években Pozsonyban, az egykori evangélikus líceum levéltárában, Döbrentei Gábor hagyatékának egyéb darabjaival együtt. A kézirat itt jelenleg nem található, illetve nem került át az Országos Széchényi Könyvtárba sem, amint az egyébként a pozsonyi Döbrentei-hagyaték nagy részével történt.

A levél első részének szövegét („Ira denudat”-ig) Merényi Oszkár közlése nyomán adom (BERZSÉNYI 1968, 488–489.), a befejező részt („Élj boldogul”-tól) a tartui kézirat alapján, melynek képe megtalálható az egyetemi könyvtár honlap-

ján: <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/12044/2/Bersenyi.pdf> (Letöltés: 2013. ápr. 29.)

Megjelenés

A levél kéziratának Tartuban található része megjelent: GULYA / V. KOVÁCS 1957, 274. A levél többi részét először Merényi Oszkár adta ki, a levágott sorok nélkül, a pontos datálást nem ismerve, a következő megjegyzés kíséretében: „Szauder Ferenc [sic!] egyet. tanár fedezte fel nemrég e levelet a Szlovák Tudományos Akadémia könyvtárában, Bratislavában. A levél csonka alakban maradt ránk, mert Döbrentei *6 sort levágott belőle*, s elküldte Zipser professzornak Pétervárra, Berzsényi sajátkezű aláírásával – ajándékba. Zipser professzor valószínűleg a költők aláírásait gyűjtötte.” (BERZSENYI 1968, 488–489.)

Magyarázatok

2–3 jól mondja Bacon, hogy a nőtelenek legjobb barátok szoktak lenni – „A nőtlen férfiak a legjobb barátok, a legjobb tanítók és a legjobb szolgák”. (Francis BACON, *A házasságról és a magános életről* = BACON 1987, 32.)

13–14 a honorárium föl vételével – Berzsényi a Magyar Tudós Társaságtól a filozófiai osztály első rendes vidéki tagjaként 300 forintos évdíjat kapott. Az akadémia könyvtárának levéltárában két nyugta maradt fenn tőle és egy özvegyétől: ezek szerint 1832. márc. 9-én (az akadémiai nagygyűlés idején) föl vett 150 Ft-ot az 1831. aug. 1. és 1832. febr. 1. közötti időszakra, majd 1832. aug. 20-án még 150-et az 1832. febr. 1. és aug. 1. közti intervallumra. Az özvegynek 1836. ápr. 25-én 475 forintot fizetett ki az akadémiai pénztár az 1834. aug. 1-je és 1836. febr. vége közti időre. (MTAK Kt. K 1280)

17 Bajza és Fenyéri megküldék nékem az undok pert – Bajza József megküldte Berzsényinek a Kritikai Lapok általa szerkesztett 1831-es első füzetét, saját kezű ajánlással (Vö. MERÉNYI 1936, 223.), benne a *Conversations-Lexikon* magyar kiadásának ügyében Dessewffy Józsefnek címzett vitairattal. Vö. a 346. levéllel és jegyzeteivel. A magyarul *Közhasznú Esmeretek Tára* címen kijött lexikon (1831–1834) kiadója Wigand Ottó volt. Bajzáék cikkekben és röpiratokban támadták a vállalkozást, Döbrentei szerkesztőségét vélelmezve. Ide tartozik többek között a Fenyéry Gyula álnéven író Stettner György *Egy szó Döbrenteiről* című röpirata, valamint Bajza *Válasz Döbrentei Gábornak a Conversations-Lexikon* ügyében címmel kiadott vitairata (mindkettő 1830-ból). Az ügyben a lexikon munkatársaként Dessewffy József is kiadott egy röpiratot, erre válaszolt az említett Bajza-cikk. A pörről, a vitázó felek benne elfoglalt, illetve egymásnak

tulajdonított pozíciójáról lásd: DÁVIDHÁZI 1984, 501–505 és VADERNA 2013b, 295–346.

21–22 **a harag szárnyakat fűz, mint Kazinczy mondja** – Az idézet nem Kazinczytól, hanem Bajza Józseftől származik, viszont egy olyan írásából, mely Kazinczy *Emilia Galotti*-fordítása utószavaként jelent meg: „[Lessing] Karakterében bizonyos fanyarság volt 's ellenséges érzelem azon vélemény iránt mellynek ostromára kelt, a' mi mindég a' legcsípőbb 's élesebb kifejezéseket szeretete válogatni: innen azon elevenség és tűz, erő és energia, melly prózáját minden másokéjítól megválasztja; mert a' harag szárnyakat fűz 's emelkedést ad a' gondolatoknak.” (B. [BAJZA József], *Lessing = Külföldi játékszín, több tudósokkal kiadja* BAJZA [József], *Első kötet: Galotti Emília, szomorújáték; A' Gyűrű, vígjáték*, Pest, Beimel József, 1830, 99–102. Itt: 100.)

23 **Ira denudat** – A harag lemeztelenít / védtelenné tesz. (Lucius Annaeus SENECA, *De ira*, I. 11. 1.)

24–25 **paraszt gondaim** – Vö. az ugyanezen a napon Polátsek Pálnak írt levéllel és jegyzetével. (350.)

352. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek *1831. aug. 8. előtt*

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi 1831. aug. 8-i levele és ennek fogalmazványa. (354. és 353.)

353. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak *1831. aug. 8. előtt* *fogalmazvány*

Kézirat

MTAK Kt. M. Irod. Lev. 4-r. 120. sz. IV. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában kék ceruzával: „1831 (?)”, a felső szegélyen: „X.”. Mindkét fólió alsó szegélyén az MTAK pecsétje.

Megjelenés

1. ÚMM, 1860/VIII, 94. (Közli: TOLDY Ferenc.) 2. BERZSENYI 1956, 696–697.

Magyarázatok

3 tudtam azt hogy veszélyek közt lebegsz – A kolerajárványra, illetve az ezzel összefüggésben kitört 1831. július 17-i pest-budai zavargásokra utalhat. A járvány megfékezésére felállított blokád miatt élelmiszer és pénz nélkül a városban rekedt diákok áttörték a kordont, majd a munka és kenyér nélkül maradt iparoslegények, szolgák és segédek kezdték a boltokat fosztogatni és gyújtogatni. A katonasággal megfékezett zavargások 19 áldozatot követeltek.

9–11 **Minden felül borul az ég** – RÉVAI Miklós *Szomorú indúlat* című versének utolsó sorai, szabadon idézve. Vö. RÉVAI Miklós' *elegyes versei, és néhány apróbb köztelen írásai*, Pozsony, Loewe Antal, 1787, 146–147.

12 **Berekben lakom** – Azaz: mély fekvésű, vizenyős, mocsaras helyen (álló erdőben). Ennek itt azért lehet jelentősége, mert a korabeli tudományos álláspont szerint a kolerát a rossz levegő kipárolgásai okozzák.

12–13 **eggyeránt kell félnem mind a Cholerátul mind a vad néptül** – Az 1831 elején kitört kolerajárvánnyal összefüggésben ugyanazén év nyarán parasztfelkelés kezdődött Magyarország északkeleti részén, ugyanis egyrészt a fertőzött területek hatósági blokádja élelmiszerhiányt okozott, másrészt a köznép köreiben elterjedt az a feltételezés, hogy nem járványról van szó, hanem a kormányzat és a földesurak meg akarják mérgezni őket. Berzsenyi megjegyzése arra utal, hogy ekkorra a helyzet már Somogyban is feszültté vált.

13 **takarulok** – Az állatok takarmányának lekaszállására és istállóba szállítására utal.

20 **invenies disjecta membra Poetae** – Fel fogod fedezni a költő szétszórt tagjait. (HORATIUS, *Szatírák*, I. 4. 62.)

354. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak

Nikla, 1831. aug. 8.

részletek

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 162–163.

Magyarázatok

14 **azokon könnyen elmehetsz** – azokon könnyen eligazodhatsz

14–16 **ha én elébb dülök, s kérlek is ezen esetre, hogy ezen árvá-
imat el ne feledd** – Döbrentei ide fűzött jegyzetének a szöveget értelmező ré-
sze: „Ez volt lekötöm éltomben senkinek másnak át nem ereszhetnem Berzs-
enyi kézíratait kinyomatásra.” (BERZSENYI 1842/III, 163.)

355. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1831. szept. 5.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 163–164. Kihagyásos közlés, Döbrentei következő meg-
jegyzésével: „E levél az akkori choleraival vonal intézet által megfűstölve s keresz-
tül lyuggatva érkezett hozzám.”

Magyarázatok

3 **Én még júliusban Halimbára futottam** – Berzsényi Farkas mint Somogy
vármegyei alszolgabíró 1831. július 31-i dátummal állított ki „Utazó Levelet”
apja részére. Az okmány szerint Berzsényi Dániel „maga kotsiján és lovain, Fele-
ségével és Ber’senyi László Fiával, Füredi ferdőkbe és Hetyére Tn. Vass Várme-
gyébe utazni szándékozván; ki adatott nékiek az egészség dolgában ezen utazó
Levél további rendelésig.” (PIM Kt., 2013. 9. 2.) A Veszprém vármegyei
Halimbán – félúton Hetye és Balatonfüred között – lakott Berzsényi lánya, Lídia
férjével. A júliusi elutazásról tett kijelentéssel ellentmondásban áll, hogy Berzs-
enyi 1831. aug. 8-i levelét (354.) Nikláról címezte.

4–5 **a hegyek és sok nemesség között bátorságosabb helyen gondolám
magamat** – 1831 nyarán parasztfelkelés tört ki Magyarország északkeleti részén
az ekkor dúló kolerajárvánnyal összefüggésben. Berzsényi a felkelés Somogyra
való áttérjedésétől tartott, valamint attól, hogy a Nikla környéki mocsaras vidék
kedvez a járvány terjedésének. Lásd a 353. levél jegyzetét.

9 **a szüretre kell pakkolódnom** – Berzsényiék a szüreti időszakot rendsze-
rint a ma Marcalihoz tartozó Gomba községben található szőlőbirtokukon töltöt-
ték.

10 **cordon** – (fr.) Itt: egészségügyi zárlat a kolerajárvány megfékezése céljá-
ból. A fertőzést gyanús egyéneket 10 napra karanténba zárták.

12 **epehidegleléssé** – Más néven epeláz, epehideg. Lázzal, hányással járó be-
tegségek megnevezése.

15 **Kazinczy halálát** – Kazinczy Ferenc 1831. aug. 23-án halt meg Széphalmon kolerában.

17 **tekintetével** – tekintélyével

356. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának Pest, 1831. nov. 14.

Kézirat

PIM Kt., 2007. 45. 4. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

MERÉNYI 1976, 511–513.

Magyarázatok

7 **politiával** – (lat. itt) udvariassággal

8 **actualitásra** – (lat.) (itt) jurátusi jogi gyakorlatra

8 **Personálisnál** – Személynöknél. A személynök (personalis presentiae regiae in judiciis locumtenens) a királyi személyes jelenlét helytartója. 1723-tól a törvények értelmében a Királyi Tábla, és a kialakult gyakorlat szerint a rendi országgyűléseken az alsótábla elnöke. 1825. dec. 30-tól 1831. dec. 16-ig MAILÁTH György (1786–1861) viselte ezt a tisztséget.

8 **Telekynél** – Valószínűleg TELEKI Józsefről (1790–1855), a Magyar Tudós Társaság elnökéről van szó, aki 1824-től a királyi tábla bárója és bírása volt.

9 **Matkovitshoz** – Valószínűleg MATKOVICH Istvánról (1771–1849) van szó, aki 1825-től királyi táblai ülnök, 1828–35 között a királyi tábla személynöki ítélmestere volt.

10 **terminuson** – Törvényszakas, a perek ellátására, törvénykezésre kijelölt időszakasz.

11 **latusára** – (lat.) oldalára

12 **Hanzely Kir: Fisc[alis]** – HANZÉLY Márton (1775–1844) ügyvéd, háztulajdonos. Kétemeletes klasszicista háza 1821-ben épült. Ma: Nádor u. 7. sarokház.

13 **Szél utzában** – Ma: Nádor utca.

14 **abonoment** – (fr. abonnement) előfizetés

14 **fölöstököm** – reggelim

17–18 **Consiliumhoz** – (lat.) (királyi) helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentia)

19 **avangérozhatok** – (fr.) előléphetek

22–23 **Haller házhoz** – Az említett ház pontos helyét nem tudtam azonosítani. Az itt leírt ház a Vártól keletre, tehát a Vízi városban volt, viszont Döbrentei visszaemlékezése szerint „1832-ben ismét [Berzsenyi] kivánságához képest, Budán a Krisztina városban fogadtam már számára szállást kerttel együtt [...]. De mind csak halasztaták jöttét gazdasági dolgai”. (BERZSENYI 1842/I, VI–VII.)

28 **tractér** – vendéglő (MTsz. II, 803.)

29 **alat való** – alacsony (ÚMTsz I, 190.)

30 **Stadtvald[tó]** – (ném.) városligettől

40–41 **a' mult hét elején ment éjjel Pesten a' Dessewfi Gróf házába megszálván 800. lengyel** – Berzsenyi László értesülései nyilvánvalóan tévesek. Dessewffy Józsefről ismert volt, hogy lengyeleket rejteget Szabolcs vármegyei birtokán, Szentmihályon (lásd: KOVÁCS 1959, 135, 141, 149.), de hogy a felkelők vezetői ilyen nagy számú menekült társaságában nála szálltak volna meg, az több mint valószínűtlen.

42 **Skrzinecki** – Jan Zygmunt SKRZYNECKI (1787–1860) lengyel tábornok, a az 1830/31-es felkelés során a hadsereg főparancsnoka.

42 **Dembinsky** – Henryk DEMBIŃSKI (1791–1864), lengyel szabadsághős, az 1830/31-es lengyel felkelés utolsó szakaszában a hadsereg fővezére. 1849-ben a magyar honvédsereg fővezére.

42 **Uminski** – Jan Nepomucen UMIŃSKI (1778–1851) lengyel tábornok.

42 **Czartoriski** – Adam Jerzy CZARTORYSKI (1770–1861), a lengyel nemzeti kormány vezetője 1830/31-ben.

43 **Herczeg Sapie** – Valószínűleg Leon SAPIEHA, herceg (1803–1878), lengyel államférfi, diplomata, aki tüzérszázadosként szolgált a novemberi felkelés idején, majd az összeomlás után az osztrák uralom alatt álló Galíciába emigrált.

47–48 **a' Czár** – I. Miklós orosz cár (1796–1855; uralkodott: 1825–1855)

48 **Lengyel ország a' Magyarral ösze kapcsolatik** – Az 1772 óta osztrák uralom alatt álló Galícia Magyarországhoz való csatolása ekkortájt napirenden volt. Lásd: KOVÁCS 1959, 57–59.

54 **Leiblit** – mellényt (ÚMTsz. III, 704.)

357. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek

Buda, 1831. dec. 5.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 165–177.

Magyarázatok

2 **Tittel** – TITTEL Pál (1784–1831), római katolikus pap, a Budai Csillagvizsgáló igazgatója, magyar királyi egyetemi csillagász és tanár, a Magyar Tudós Társaság rendes tagja.

26–27 **maga ejté el magát Pestre irt s azt kért levelével** – Valószínűleg Kazinczy 1826. márc. 31-i, Teleki Józsefnek írt, elveszett levelére céloz. Vö. Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, 1826. márc. 31. = *KazLev*, XIX, 579. és Teleki József – Kazinczynak, 1826. ápr. 21. = *KazLev*, XX, 15–16.

29 **equipage** – (fr.) díszkiséret

34–35 **1829b. épen nevem napjára küldött levelében** – Vélhetően a *KazLev*-ben 1829. ápr. 2-i dátummal szereplő, Döbrenteinek mint „A’ magyar Clavigónak” címzett Kazinczy-levelre utal: *KazLev*, XXI, 38–39.

36 **Yorick és Eliza leveleit** – Lásd a 310. levelet és jegyzetét.

41 **Cordélia** – Laurence Sterne leveleiben szereplő idealizált nőalak.

49 **ujra fordítá Marmontelt Báróczy után** – Jean-François MARMONTEL *Contes moraux* című novellagyűjteményéből Báróczi Sándor (1775-ben) és Kazinczy Ferenc (1808-ban) egyaránt megjelentettek fordításokat, *Erkölcsei mesék*, illetve *Szívképző regék* címmel.

55 **Élet és Literatura IVd. köt. 208–214. lap** – Kazinczy Ferenc *Az előbeszéd szorosán* és *Az előbeszéd szabadabban* című közleményei (ÉLit/Muz. 1829/IV, 208–212. és 213–214.)

60 **sikárlanom** – elsimítanom (ÚMTsz. IV, 888.)

61 **belénk bojtorjánkodott** – belénk furakodott (ÚMTsz. I, 519.)

72 **kisig** – kissé

82 **Sallustiana brevisitas** – (lat.) Sallustiusi rövidség. Utalás a következő szöveg helyre: „Quare vitanda est etiam illa Sallustiana (quamquam in ipso virtutis optinet locum) brevisitas et abruptum sermonis genus”. (Ezért kerülendő az a bizonyos sallustiusi rövidség (bár önmagában erény is lehet) és a szaggatott beszédstílus. QUINTILIANUS, *Institutio oratoria*, IV, 2, 45., ford. ADAMIK Tamás). Célzás Kazinczy Sallustius-fordítására, Sallustius követő stílusművére. Lásd még a 324. levelet és jegyzetét.

91 **egy anekdotát** – KAZINCZYNak *Erdélyi Leveleiből*, TudGyűjt, 1818/VIII, 91–112. Itt: 109–110. Az anekdota szerint a nagyszabedény képtárban Kazinczy pontosabban adta meg a festmények alkotóit, mint a katalógus.

92 **csuvasztás** – suvasztás, hazugság (ÚMTsz. IV, 993.)

- 92 **Hondekoeterrel** – Melchior D'HONDECOETER (1636 k.–1695) németalföldi állatfestő.
- 93 **osztovátáján** – szövőszékén (ÚMTsz. II. 231.)
- 99 **Katipila** – kotnyeles, félbolond (ÚMTsz. III, 146.)
- 102 **Messalinat** – Férjén uralkodó, buja és kegyetlen asszonyt. Utalás MESSALINÁra (17/20–48), Claudius római császár harmadik feleségére.
- 112 **Jacquin** – Nikolaus VON JACQUIN (1727–1817) osztrák botanikus
- 114 **perennálhasson** – (lat.) évelhessen
- 116 **Burító alá, kis csirke való** – A borítókosárról van szó, mely a kotlós és csibéi letakarására használatos. (ÚMTsz. I, 549.)
- 121 **1815b. július 30d. neki ezt válaszoltam** – Az itt következő, Kazinczyhoz szóló levél teljes szövegét lásd: *KazLev*, XIII, 46–48. (2950.)
- 139 **1815-beli augusztus 16d. pedig ezt írá** – Vö. *KazLev*, XIII, 86–91.
- 150 **revesség** – ósdiság (reves tájszóként a. m. 'korhadt, odvas (fa); ócska' (ÚMTsz. IV, 725.)
- 151–152 **kankalék sudarára** – a gémeskút vödörakasztó kampójára, vö.: ÚMTsz. III, 70 és IV. 964.
- 153–154 **1816-beli november 1-sőjén hozzám irt levelében** – Vö. *KazLev*, XIV, 414–416.
- 159 **1820b. jan. 19d. irt levele** – Vö. *KazLev*, XVII, 22–27. (3816.)
- 160 **védém 1822b. a Tud. Gyűjtemény II. kötetében** – D. G. [DÖBRENTAI Gábor], *A' Tudós Társalkodási Körökben*, TudGyűjt, 1822/II, 54–60. A 60. oldalon található lábjegyzetben Döbrentei Kazinczy Sterne-fordításának nyelvezetét veszi védelmébe.
- 160–161 **martius 27d. ezt írá** – Vö. *KazLev*, XVIII, 60–61. (4068.)
- 164 **1822b. augusztus 19d. ezt válaszolá** – Vö. *KazLev*, XVIII, 120–122. (4102.)
- 169 **Szigeti Gyula Mózes** – SZIGETI Gyula Mózes (?–1878) író, egyetlen könyvéhez Kazinczy írt előszót: *Eredeti mesék*, Kassa, 1824.
- 174 **1825 elején újra kezdék levelezést** – Vö. Döbrentei – Kazinczynak, 1825. jan. 12. = *KazLev*, XIX, 279–280. (4444.)
- 178–179 **in magna copia rerum aliud alio natura iter ostendit** – „A' tárgyak' nagy sokaságában a' természet mindenkinek más más ösvényt mutat”. (Caius SALLUSTIUS Crispus, *Bellum Catilinae*, 2. Ford. KAZINCZY Ferenc)
- 182 **Felelete lön febr. 18d.** – Vö. *KazLev*, XIX, 286–287. (4453.)
- 182–183 **gróf Dessewffy a F. M. orsz. Minervához irt előbeszédében** – DESSEWFFY József, *Elő-szó, az avúlni kezdő és a' nagyon újítató írás-módról, a' Magyar nyelvben*, FMOM, 1825/I, III–XII.

- 184 **Aethiopem lavat** – lat. szólás, a. m. 'szerecsent mosdat'.
- 185 **Praceptorainkat** – (lat.) (házi)tanítóinkat
- 191 **Báró Vay Miklósnál** – Lásd a 15. levél jegyzetét.
- 191–192 **Gyürky főispánné** – Talán GYÜRKY István (1844–1807) Torna (1799–1802) és Torontál (1802) vármegyei főispán özvegye, ócsai BALOGH Johanna (Janka) (1753–1828)
- 193 **Gr. Kornis Ignáczné** – Lásd a 280. levél jegyzetét.
- 212–214 **Minerva 1825b. 1ső negyede 47d. lapján szép nyelvet említ K., s én fellevők hatalmazva tudtára adhatnom, hogy az, enyém, nem az aláirt név** – „Gróf Majláth Jánosnak zöld, kék, szög, fekete Szemei szemecskéji Hébének is, a' szó' Görög és Római értelmében. Lélek, érzés, szép nyelv, gazdag isméretek, és gondos munka ékesítik azt, a' mit Nemzetünknek ez a' dísze, benn és a' külföldön, ád.” (KAZINCZY Ferenc, *Hébe. Zsebkönyv MDCCCXXV.*, FMOM, 1825/I, 43–47.) Vö a 324. levéllel és jegyzetével.
- 220 **Pannonhalmi utjában** – KAZINCZY' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra, Pest, Landerer, 1831.
- 229 **Maintenon** – Françoise D'AUBIGNÉ, Marquise DE MAINTENON / Madame DE MAINTENON (1635–1719), XIV. Lajos francia király szeretője. Leveleit posztumusz adták ki.
- 250 **Sztrókay** – SZTRÓKAY Antal, Lásd a 107. levél jegyzetét.
- 250–251 **Kubinyi Mikl[ós]** – Vélhetően KUBINYI Ferenc (1796–1874) természettudós, műgyűjtő, liberális politikus, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti (1841), majd igazgatósági (1858) tagja, a hazai kulturális élet támogatója.
- 252 **Benyovszky Péter** – Lásd a 323. levél jegyzetét.
- 252 **Szerencsyné Radvánszky Théréz** – Szerencsy Józsefné RADVÁNSZKY Terézia (?–1840 után), Kazinczy fiatalkori barátnéja Kassán.
- 252–253 **gróf Gyulai Ferenczné Kácsándy Susánna** – gróf Gyulai Ferencné KÁCSÁNDY Zsuzsanna (1767–1826), Kazinczy egykori szerelme. Lásd a 35. levelet.
- 255 **egyik fiát** – KAZINCZY Lajos (1820–1849) Kazinczy Ferenc legkisebb fia. Apja halála után Gróf Teleki József vállalta taníttatását.
- 256 **Péchy Imre** – Lásd a 254. levél jegyzetét.

358. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1832. ápr. 24.

Kézirat
Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 177–181.

Magyarázatok

6 **Boufflers** – Lásd a 186. levél jegyzetét.

8 **Csernetzky** – Lásd a 344. levél jegyzetét.

14 **Kazinczy így forgatá el** – KAZINCZY Ferenc, *Boufflers' levelei a' Schweitzből*, Hébe, 1824, 203–224. Az eredeti mű: Stanislas Jean de BOUFFLERS, *Lettres à ma mère sur la Suisse*, 1770.

33 **Haller** – Albrecht VON HALLER (1708–1777) svájci botanikus, orvos, költő és filozófus.

58–59 **Ses inprimeurs auront beau faire, il sera toujours la meilleure édition de ses livres** – (fr.) Könyveit hiába nyomtatják, mindig is ő maga lesz azoknak legjobb kiadása. (Ford. LIPTÁK-PIKÓ Judit.)

65–66 **nebelgésü** – semmittevésrel foglalatzkodó (CzF. IV, 750.)

70 **vegykém** – vegyész, kémikus (CzF. VI, 899.)

71 **Vay Miklósén** – Lásd a 15. levél jegyzetét.

**359. Berzsényi Dániel és Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsényi Lászlónak
1833. febr. 3. előtt**

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi László 1833. febr. 3-án. (360.)

**360. Berzsényi László – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Pozsony, 1833. febr. 3.**

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 4. 4-r, 4 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

10 **Primatialis szállába** – a (pozsonyi) prímási palota nagytermébe

10–11 **Királyi Propositiókat a' Fejedelem tulajdon kezeiből el fogadták** – A királyi előterjesztéseket, amelyek az országgyűlés tárgysorozatát meghatároz-

ták, az országgyűlés helyszínén személyesen megjelenő uralkodó, I. Ferenc nyújtotta át a nádornak.

12 **Reg[nicolaris] Operatumok** – Az 1827: 8. tc. által kiküldött országos bizottságtól kidolgozott rendszeres bizottsági munkálatokról van szó.

13 **Urbarium** – (lat.) úrbéri munkálat

13 **Juridicum** – (lat.) jogügyi munkálat

13–14 **Contributionale Commissariaticum** – (lat.) adóbiztossági munkálat

15 **Kerületi Ülésekben** – A kerületi ülések az alsótábla előzetes tanácskozássai voltak, amelyen a vármegyék, a szabad királyi városok, a káptalanok, a szabad kerületek képviselői, Horvátország két követe, a túrmezei gróf, valamint a távollevő főrendek követei vettek részt. Az elnöki feladatokat a rendek közül választott megyei követek látták el, szemben az alsótábla hivatalos üléseivel, ahol az elnök a személynök volt.

15 **Jegyzők** – Kerületi jegyzők, akik a kerületi ülések üzenet- és felirattervezeteit készítették. A négy kerületi jegyzőt 1832. december 22-én választották meg.

15–16 **annak Napló Könyve határozottatott el az Újsággal együtt** – A rendek ugyancsak december 22-én döntöttek az alsótábla hivatalos üléseiről készítendő napló szerkesztéséről, amelynek hitelesítésére (autentikálására) minden kerületből 8, összesen 32 hitelesítőt (cenzort) választottak. Az ezt követő napokban szóba került a kerületi ülésekről készítendő napló, illetve egy országgyűlési újság megindítása is, ugyanis a kerületi ülésekről nem vezettek hivatalos naplót. Szerkesztőnek Kossuth Lajos és Orosz József is jelentkeztek, végül Bertha Sándor kapott megbízatást, vállalkozása azonban anyagi nehézségek miatt 1833 márciusában kudarcba fulladt. E két kezdeményezés tehát ebben a formában nem valósult meg, végül a Kossuth szerkesztette, kéziratos Országgyűlési Tudósítások tájékoztatták a közvéleményt a kerületi ülésekről, a hivatalos alsótáblai ülésekről és a főrendek tanácskozásairól, amellet, hogy az alsótábla hivatalos ülésiről nyomtatásban megjelent jegyzőkönyv is készült.

18 **Diariumot** – A kerületi ülésekről készítendő, kéziratban terjesztett naplót.

18 **Orosz Jos[ef]** – OROSZ József (1790–1851) ügyvéd, publicista, egy ideig az Országgyűlési Tudósítások társszerkesztője Kossuth mellett. 1834 elején azonban önálló kéziratos tudósítással jelentkezett, *Diéta-közlő* címen. Nevét ekkor már ismertté tette, hogy megírta az 1830-as országgyűlés német nyelvű összefoglalását.

18 **Kossúth** – KOSSUTH Lajos (1802–1894). Az 1832/36-os országgyűlésen távollevő főrendek követeként vett részt; báró Vécsey Pál, báró Sennyey Károly és báró Fischer Pál bízták meg képviselőjükkel.

- 20 **authenticálni** – (lat.) hitelesíteni
- 20 **Jurisdictionok** – (lat.) törvényhatóságok
- 28 **privilegiumát** – (lat.) itt: nyomtatási engedélyét
- 29–30 **a' Király által usurpált Censura jus** – (lat.) A király által bitorolt cenzori jogkör. Az előzetes cenzúra intézménye Magyarországon uralkodói rendeleteken alapult, a rendek azonban ezeket soha sem ismerték el, s a sajtóviszonyokat az országgyűlés által elfogadott törvények útján szerették volna szabályozni.
- 31 **Nagy Pál** – Felsőbüki NAGY Pál (róla lásd a 77. levél jegyzetét) Sopron vármegye második követe. Feltehetőleg 1832. december 26-i felszólalásáról van szó.
- 38 **appetitust** – (lat.) vágyat
- 44 **repülő irásokat** – röpiratokat
- 49 **privilegialis** – (lat.) kiváltságon alapuló
- 52–53 **Helmecki tudósításait** – HELMECZI Mihály Jelenkor című lapjának 1833. jan. 5-i számában beszámolt az 1832. dec. 22-i kerületi ülés vitáiról, valamint a dec. 23-i, a sajtószabadság kérdését érintő felszólalásokról. (KÖLCSEY 2000, 329.)
- 55 **Posonyi Beobachter** – Ilyen nevű lap nem létezett, tehát vagy az Oesterreichischer Beobachterről, Metternich hivatalos lapjáról van szó, vagy esetleg a Pressburger Zeitungról.
- 60 **Testamentomba hagyott preferentialis gravamenek** – (lat.) [a múlt országgyűlésről] örökül hagyott előleges sérelmek
- 61–63 **a' Propositioók sora így állapított meg 1° a' Commerciale 2. Urbariale 3. Contrib[utionale] Commissaria[ticum]** – Az uralkodói előterjesztések sorrendje így állapított meg: 1. kereskedési munkálat 2. úrbéri munkálat 3. adóbiztossági munkálat.
- 63–64 **junctim eresztessenek sanctio alá** – (lat.) a három munkálat (kereskedési, úrbéri és adóbiztossági munkálat) együtt kerüljön felterjesztésre és szentesítésre az uralkodó elé
- 65 **Status Táblánál** – az alsótábla hivatalos tanácskozásain
- 67 **Nunciumba** – (lat.) Üzenet. Az alsó- és felsőtábla írásban, ún. üzenetekkel érintkezett egymással.
- 71–72 **a' Magyar nunciumokat el fogadhatónak vélte** – Az alsótáblának arról a kéréséről van szó, hogy ezentúl a felsőtábla üzeneteit ne latinul, hanem magyarul fogalmazza meg.
- 72–73 **a' magy: repræsentatiókat pedig 's törvényeket az Operatumokra halasztotta** – A rendek azon kívánságát, hogy ezentúl a törvények és feliratok

nyelve kizárólag a magyar legyen, a főrendek a közjogi munkálat tárgyalására halasztották volna.

74 **Gr. Eszterházi Mihály** – Gr. ESZTERHÁZY Mihály (1794–1866), 1816-tól cs. kir. kamarás, a felsőtábla ellenzéki tagja, részt vett az 1825/27-es és 1830-as országgyűléseken is.

74–75 **Gr. Károlyi Gy[örgy]** – Gr. KÁROLYI György, róla lásd a 302. levél jegyzetét.

75 **Gr: Bethlen Domonkos** – Gr. iktári BETHLEN Domokos (1804/1810–1866) császári és királyi kamarás, a szent János-rend lovagja, a magyar nyelvű elméleti közgazdasági irodalom első szerzője.

75–76 **Beleznai Fer[enc]** – Gr. BELEZNAY Ferenc (1810/1812–1867) az országgyűlés jelen levő főrendi tagja, hadmérnök.

76 **Szechenyi István** – SZÉCHENYI István

76 **Mailáth** – Feltehetőleg gróf MAILÁTH János, lásd *Berzsényi Dániel fontosabb levelezőtársai* között.

77 **Mednyánszky** – báró MEDNYÁNSZKY Alajos (1784–1844), helytartótanácsos, a Helytartótanács tanulmányi bizottságának elnöke, 1833-tól kancelláriai előadó, 1837-től a Magyar Kamara alelnöke, Nyitra vármegye főispánja 1842-től a Magyar Kamara elnöke.

83–84 **A' M[agyar] nyelv mellett mondott beszédjét** – Wesselényi Miklós 1833. jan. 21-én a főrendi táblán elhangzott beszédéről van szó.

100 **A' Kir: Propositiók sora így állapított meg** – A főrendek nem fogadták el az operátumok sorrendjére nézve az alsótábla javaslatát, hanem a következő sorrendet határozták meg: 1. úrbéri munkálat 2. a jogügyi munkálatból a büntetőtörvénykönyvvel foglalkozó fejezet 3. adóbiztosági tárgy 4. a kereskedési munkálat a váltótörvénykönyvvel (amely szintén a jogügyi munkálat része volt, tehát Berzsényi László itt téved, mert a 4. helyen nem a teljes jogügyi munkálat, hanem annak csak egyik fejezete szerepelt volna).

108 **tractálhassunk** – tárgyalhassunk (TESz. III, 982.)

113 **Borsitzky** – BORSICZKY István (1783–1850) 1825 és 1836 között Trencsén vármegye első alispánja, megyéjét az 1825/27-es, 1830-as és 1832/36-os országgyűlésen is képviselte. Nagy hatású beszédekben ítélte el Lengyelország felosztását, követelte a jobbágyok birtokképeségét, örökváltságát.

117 **szabad vándorlása a' Jobbágnak** – jobbágyok szabad költözése

122 **sokan ezer articuloso, 's organicusnak hirtelik** – A rendszeres bizottsági munkálatok tárgyalása miatt sokan úgy gondolták, hogy az országgyűlés számos területet újjászervez, újraszabályoz, és ennek érdekében számos törvénycikket hoz majd.

124 **13.:1790. szerint** – Bár az 1790–1791-i 13. törvénycikk szerint az országgyűlésen az uralkodói előterjesztések megtárgyalása élvez elsőbbséget, a rendek ragaszkodtak a régóta orvosolatlan előleges sérelmek napirendre tűzéséhez és az uralkodói előterjesztésekre adandó válasszal való együttes felterjesztéshez.

127 **Erdély őszve kaptoltatása** – Az előleges sérelmek között szerepelt Erdély és a Részek Magyarországgal való egyesítése.

131 **articularis Deputatio** – Törvény által kiküldött bizottság, azaz a kérdéses bizottságot nem a kormány, hanem az országgyűlés nevezné ki.

141 **Resolútiók** – (lat.) királyi leiratok

143 **junctimba** – (lat.) itt: együttes (felterjesztésben)

145 **perennialiter** – (lat.) örökre

145–146 **Az eltörölt hős Lengyelek sorsa is meg pendítettett** – Az orosz fennhatóság alatt lévő lengyel területeken 1830-ban felkelés tört ki, amelyet 1831 őszére a cári csapatok levertek. A felkelés következményeként I. Miklós cár felszámolta a lengyel alkotmányosságot. A rendek, mindenekelőtt Balogh János barsi és Palóczy László borsodi követek az 1832. december 28-i kerületi ülésen szólaltak fel először a lengyelek ügyében.

147 **Lafayettetől** – Marie-Joseph LAFAYETTE (1757–1834) francia tábornok. A lengyelek ügyének támogatója a francia képviselőházban.

151 **Censurára** – (lat.) Ügyvédi vizsgára (censura advocationalis). Berzsenyi László 1833 februárjában tette le az ügyvédi vizsgát. Elnök a személynök, Mérey Sándor volt, továbbá jelen voltak Somssich Pongrác alnádor és Platty Mihály ítélmester. Az ügyvédi diplomát 1833. márc. 6-án kapta meg, eredménye: „laudabili” (dicséretes). (MNL OL, Bírósági Levéltárak. Személynöki Levéltár. Protocolla neocensuratorum advocatorum. O 78.)

153 **Statusok báljában** – az országgyűlési testület báljában

156 **B. Vesselényivel** – báró Wesselényi Miklóssal

163 **ddo 1^a Decemb[ris]** – (lat.) die dato, vagyis: 'december 1-jére keltezett'

361. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek Buda, 1833. ápr. 10.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 181–185.

Magyarázatok

2–3 **a Berzsenyi vér bennem Spanyolországnak legalább Grandjává lett** – Grand a. m. 'spanyol főnemes': Döbrentei humoros utalása Berzsenyivel való rokonságára. Vö. a 113. és 180. levéllel és jegyzeteikkel.

3–4 **Horvát István, spanyol királyhoz is hasonlít** – „Kész vagyok elhinni, hogy Tek. Tudós Döbrentei Gábor Ur, a' Magyar Tudós Társaság Titoknoka, mind tudományára, mind literátori érdemeire nézve a' ditső Heynét, a' Göttingai tudós társaság volt híres Titoknokát, nem sokára elérheti: De mind e' mellett is azt gondolom, hogy, minekutána a' Spanyol Fejedelem szokta Óklevelleit e' szovakkal „*Yo el Rey = Én a' Király*” aláírni, – magát, minthogy nálunk a' haza Imádott Attya is leírja nevét, a' spanyol fejedelmi szokáshoz, ha Nemzetéhez szól, nem kellene a' nagy érdemű Titoknoknak alkalmaztatni.” *Közlés a' m. t. Társaság' Igazgatósága üléséből (A' Szerkesztető Jegyzeteivel)*, TudGyűjt, 1833/II, 121–124. Itt: 124., lj.

13 **Forgó Györgyhez** – FORGÓ György (1787–1835), Pest vármegye főorvosa, a Magyar Tudós Társaság tagja.

33 **hasonszóegércsélései** – (itt) Hasonló alakú szavak rendszertelen kutatása. Vö. 'egércsél' a. m. 'kapdos, csipked, ide-oda szaladgál'. (CzF. II, 20.)

35 **Nabukodonozor** – II. NABÚ-KUDURRI-USZUR (uralkodott i. e. 605–i. e. 562) az Újbabiloni Birodalom királya, a *Biblia* ószövetségi könyveiben Nebukadnecár, Nabukodonozor néven szerepel.

37 **Tudom. Gyűjtemény ez évi II. kötete 122–124. lapjain** – *Közlés a' m. t. Társaság' Igazgatósága üléséből (A' Szerkesztető Jegyzeteivel)*, TudGyűjt, 1833/II, 121–124. Horvát István 122. lapon álló lábjegyzetei a „tőke” szót és származékait kifogásolják.

41–42 **Horvát nem született Jánus-nak, neki csak hátra van szeme** – A rómaiak Janust mint a kezdet (így az évkezdét) istenét kettős fejjel, ellentétes irányba (egyszerre a múltba és a jövőbe) tekintő arcokkal ábrázolták. Hasonlóan ír a levél datálása körüli időpontban Horvátról Vörösmarty is: „Való, hogy historiát tanulni én is inkább Horvát Istvánhoz mennék, szeretném sasszemeivel által kalandozni a' multak' elhamvadt birodalmát; de a' jövendőség' mosolygó tartományába inkább Széchenyit ohajtanám kalauznak [...]. 'S nekünk most inkább Prometheusra van szükségünk, mint Epimetheusra.” (VÖRÖSMARTY 1833, 94.)

46 **courage-a** – (fr.) bátorsága, merészsége

53 **Schigemuni** – Buddha vallásalapító egyik mellékneve.

63–64 **miért akarná Horvát István kifújni mérgét, gróf Széchenyi ellen is** – *Közlés a' m. t. Társaság' Igazgatósága üléséből (A' Szerkesztető Jegyzeteivel)*,

TudGyűjt, 1833/II, 121–124. A 123–124. oldal lábjegyzetében Horvát azért támadja Széchenyit mint a Magyar Tudós Társaság alelnökét, mert azt javasolta, hogy a társaság ne adjon ki kritikai folyóiratot.

74 **bogározzék** – Valószínűleg a. m. bogarásszék, azaz 'piszmojon', 'lassan dolgozgasson'.

78 **összetargonczázni** – Összehordani. Targonca a. m. 'taliga, egyfajta talicska'.

92 **naphtai** – (perzsa–lat.) kóolaj

362. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának *Pozsony, 1833. máj. 10.*

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 4. 4-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. A 2. fólió lyukas, szakadt, az emiatt hiányzó betűket értelemszerűen pótoltam szögletes zárójelek közt.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

8 **concessiót** – (lat.) engedményt

10–11 **B[enignum] Rescriptum R[egium]** – (lat.) Kegyelmes királyi leirat, amely a rendeknek a királyi előterjesztésekre adott válaszára reagált.

11 **Balogh** – Ifj. BALOGH János (1796–1872) Bars vármegye követe, ellenzéki politikus.

19–20 **a' mult diæta el halasztása meg említését újra el határozták** – A rendek a királyi előterjesztésekre adott válaszukban kifogásolták az eredetileg 1831. október 2-re összehívott országgyűlés szerintük törvénytelen elhalasztását.

21 **operata hæc prælo committit indulimus!** – (lat.) Megengedtük ezen operátumok (munkálatok) sajtó alá bocsájtását! A rendek tagadták, hogy az operátumok kinyomtatása a kormány engedélyétől függött volna.

22 **a' sorozatra** – az operátumok sorrendjére

23–26 **observata relate ad 3. operata (:ugy mint az Urbariale, Juridicum Contributionak:) serie in B[enignis] Propositionibus nostris stabilita, mox commerciale – – singillatio et non junctim – – – Resolutioni substernantur** – (lat.) A 3 operátumot (úgy mint az úrbért, jogügyet, adóügyet) illető megjegyzések: a mi kegyelmes előterjesztésünkben megszabott sorrendben, majd [ezeket

követően] a kereskedelmi [operátum] egyenként és nem összekapcsolva terjesztessenek elő a királyi válaszra. Az 1833. ápr. 17-i királyi leiratról van szó.

27 **unctimtól** – Lásd a 360. levél jegyzetét.

27 **votisálás** – (lat.) szavazás

27 **votum** – (lat.) szavazat

38–39 **a' többi munkálatok is felvételnek** – Az összesen kilenc munkálat közül az előterjesztésekben az uralkodó az úrbéri és jogügyi munkálatot javasolta az első két helyre; a rendek attól tartottak, hogy ezek megtárgyalása és szentesítése után az uralkodó berekeszti az országgyűlést.

43 **Initiativa** – (lat.) kezdeményezési jog

44 **chartam libertatis** – (lat.) Szabadságlevelet. Utalás a Magna charta libertatumra, a Földnélküli János angol király által 1215-ben aláírt, rendi jogokat biztosító szabadságlevelére. Ennek hazai megfelelője II. András 1222-es Aranybullája.

45 **követeket is küldöttek** – Gróf TELEKI Domokos (1810–1876) erdélyi elenzéki politikus két társával 1833 márciusában érkezett Pozsonyba, magával hozva négy erdélyi vármegye levelét az unió tárgyában.

48 **Vlassich** – Báró VLASSICH Ferenc (1766–1840), 1832-től horvát bán, az országgyűlés jelen levő főrendi tagja, akit az udvar Erdély királyi biztosául nevezett ki a Kormányzósággal szembeni ellenállás megfékezésére 1833. márc. 24-én.

49 **arany szabadság** – Közsabadság, teljes szabadság, a jogegyenlőség állapota, a középkori „aurea libertas” megfelelője. Vö. BOLLA 1974.

50 **anticipative** – (lat.) előzetesen

53 **Resolútiókat** – Lásd a 360. levelet. Az országgyűlés a király választát várta a magyar nyelv, a diéta Pestre vitele, az uralkodónak az országban lakása, és az előleges sérelmek ügyében.

54–55 **Somssich Pongrátz lessz Personális** – Somssich Pongrácról lásd a 299. levél jegyzetét. Királyi személynökké történt kinevezése után 1833. június 11-től egyben az országgyűlés alsó táblájának elnöke.

363. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának Pozsony, 1833. jún. 15.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 4. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6 A' vallásbéli sérelmekre nézve – A protestánsok vallási sérelmei 1833. január 9. óta szerepeltek az országgyűlés napirendjén. A főrendek az alsótábla legfontosabb követeléseit nem fogadták el (pl. a reverzálisok eltörlése, hatheti oktatás megszüntetése), csupán néhány kisebb horderejű kérdésben közeledtek az álláspontok.

9–10 **hamvaikat egy hant fedheti; 's minden vallásuak a' külföldi Academiákra ki mehetnek** – Ahol nincsenek külön temetők, ott a protestánsok és katolikusok közös temetőben nyugodhassanak, és a protestáns (és katolikus) ifjak szabadon tanulhassanak külföldön.

12 **a' Jobbágyságot az uri hatalom alól majd egészen felmentik** – Az úrbéri törvénycikk három legfontosabb javaslata: az önkéntes örökváltság engedélyezése, az úriszék jogkörének korlátozása, valamint a jobbágyok személy- és vagyonbiztonságának garantálása.

14 **Gróf Bánffy**nak – Valószínűleg báró BÁNYFY Pál (1798–1863), aki az országgyűlés távol levő főrendi tagja volt. Ekkortájt Széchenyi bizalmas híve.

15–16 **ablegatusához (:absentium:)** – (lat.) Távollevők követe. 1848-ig az országgyűlésen meg nem jelent főrendek képviselője.

19–20 **hathéti oktatást** – Egy uralkodói rendelet alapján a más vallásra átérni kívánó katolikusokat előzőleg hat heti vallási oktatásban részesítették; ezen oktatást gyakran különböző ürügyek alatt megismételték.

21 **repräsentatióban** – (lat.) feliratban

22 **a' Bán (Wlassich:)** – Lásd a 362. levelet és jegyzetét.

39 **republicatióját** – (lat.) visszavonását

53 **A' Kerületi Napkönyv meg szünt** – Lásd a 360. levelet és jegyzetét.

56 **Czinderý Úr** – CZINDERY László, lásd a 322. levelet és jegyzetét.

56–57 **Somssich pedig a' jövő napokba haza megy** – SOMSSICH Miklós Somogy vármegye országgyűlési követe, feltehetőleg szabadságra készült haza. Róla lásd a 147. levél jegyzetét.

57 **Új Resolutiók** – Lásd a 362. levelet és jegyzetét.

58–59 **Personalisnak Somssich Pong[rác] már installátatott** – Sárdi SOMSSICH Pongrácot (róla lásd a 299. levél jegyzetét) 1833. jún. 11-én iktatták be személynöknek (personalisnak).

59 **Báró Wesselényi már régóta elment Erdélybe** – Báró Wesselényi Miklós 1833. május 5-én indult el Pozsonyból Erdélybe.

60 **Nagy Pál** – FELSŐBÜKI NAGY Pál, Sopron vármegye követe. Lásd a 77. levél jegyzetét.

65 a' **Cathedralis templom tornyába** – A pozsonyi Szent Márton székes-egyházról van szó, mely 1563 és 1830 között koronázási templom volt.

**364. Berzsényi Lídia – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Halimba, 1833. okt. 14.**

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 7. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

10–11 **Leipczig Tisztelendő Ur** – LÁJPCZIG (LÁIPCZIG) János (1788–1866), 1812 és 1861 között kapolcsi evangélikus esperes-lelkész. Hivataláról lemondva Niklára költözött, ott hunyt el. (Lásd: *A Zalai Ág. Hitvall. Evang. Egyházmegye multja és az egyházmegyei gyülekezetek története*, közléteszi az egyházmegyei lelkészi kar, Tapolca, Löwy B., 1909, 34.) Lídia egyik esküvői tanúja, és első felesége, Dukai Takács Teréz révén Berzsényi Dániel másod-unokatestvérének a veje volt. Berzsényi Dánielékhez bejáratos volt, lásd Dukai Takács Zsuzsanna 1828. dec. 24-i levelét a *Függelékben*.

16 a' **Procatort** – Vö a 370. levéllel.

20 **először szent Lászlóit; utóbb Ugodit** – A bakonyszentlászlói és az ugod-vadkerti gyógyfürdőkre utal.

23 **egy nagy kastélyba** – Az ugodi Esterházy-kastély. A kastély melletti gyógyforrás vizére épült a gyógyfürdő.

25 **Tseresnyés Fő Fisticus Ur** – felsőöri CSERESNYÉS Sándor (1786–1854), 1832-től Veszprém vármegye másod főorvosa, 1848 után főorvosa.

26 **herbaté** – (ném.) herbatea

34–35 **Pápára mentem a Doktorhoz** – CSERESNYÉS Sándor ebben az időben Pápán lakott. (Lásd a fenti jegyzetet.)

39–40 **sz. Mihálykor** – szeptember 29-én

42 **Sz. György napkor** – április 24-én

365. Barcza Károly – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának
Hetye, 1833. okt. 17.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 50. 2. 4-r, 2 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

1–2 Uram Atyám 's Asszony Anyám – Barcza Károly apósát és anyósát szólította meg így. A levélíróról lásd a 309. levél jegyzetét.

6 Sz: Lászlói – Ma: Bakonyszentlászló.

11 Nagy Asszonytól fogva szinte Sz: Mihály napig – Aug. 15-től szept. 29-ig.

20–21 A' Sz: Györgyi Horváth Uraságnak – A szentgyörgyi nemes és báró Horváth család egy tagjára utal.

21 egy nyiretű gyapjút – Rövid gyapjúval bíró birka évi egyszeri nyírásával nyert gyapjút.

25 sargyual – Sarjú, a szálastakarmány második vagy többedik kaszálása.

30 seczkával – Szecska: 'fölaprított zöld vagy szálás takarmány, széna vagy szalma'.

33 Köszeghre a' Prokátorhoz – Vö. a 370. levéllel.

34–35 édes Szülőinknek járandó árendával – Berzsényi Dániel és felesége 1833. máj. 29-én Niklán kötöttek szerződést vejükkel, BARCZA Károllyal, mely szerint évi 200 váltóforint ellenében bérbe adták neki hetyei, göci, dukai, valamint belső- és külsőnemesi ingó és ingatlan javaikat. Lásd: PIM Kt. V. 1110.

35–36 a' perekben – Lásd a 370. levelet és jegyzetét.

366. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lászlónak
1833. dec.

Kézirat

Nem ismert. A levelet említi: Berzsényi László 1834. jan. 5-én. (367.)

367. Berzsényi László – Berzsényi Dánielnek
Pozsony, 1834. jan. 5.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 13. 4-r, 1 f. Beírva: r/v.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

4 **Somssich** – SOMSSICH Miklós somogyi országgyűlési követ. Róla lásd a 147. levél jegyzetét. Lásd még a 363. levelet.

8 **Bétsben még most vették tanácskozásba az Urbariumot** – Vagyis a hírek szerint ekkor kezdték meg az 1833 novemberében felterjesztett úrbéri törvénycikkek tárgyalását, az uralkodói válasz 1834. augusztus 28-án keletkezett, és szeptember 30-án hirdették ki a rendeknek Pozsonyban.

13 **Báró Splényi** – Talán báró SPLÉNY Ignác (1772–1840) az országgyűlés távol levő főrendi tagja, ez időtájt a magyar királyi testőrség kapitánya, lovassági tábornok.

18–19 **néhai Újfalusi István özvegye néhai Lengyel Maria öreg Lengyel József leánya** – A Somogy vármegyei Tóti Lengyel család tagjairól van szó. (Vö. NAGY IVÁN VII, 90–92.)

19 **successorai** – (lat.) örökösei

22 **utrumque** – (lat.) mindkettő

23 **Bontorfertz** – Vélhetően Bondófércz egykori somogyi település.

23–24 **item portiones in: Sz. Imre Szerdahely et Kika** – (lat.) hasonlóképp osztályrészek Szentimrén, Szerdahelyen és Kikán

31 **auctió** – (lat.) árverezés, esetleg: zálogpótlék

368. Bajza József – Berzsényi Dánielnek
Pest, 1834. márc. 24.

Kézirat

MTAK Kt., MIL 4-r 120. 8-r. 2 f. Beírva: 1. f. r/v, 2. f. r. Az 1. f. rektójának bal felső sarkában ceruzával: „53.”, valamint kék ceruzával a levél dátuma. Ez alatt: „IV.) d.”. Mindkét fólió rektójának alsó szegélyén a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának pecsétje. A 2. f. beíratlan verzóján Berzsényi rájegyzése: „Kedves Barátom”.

Megjelenés

MERÉNYI 1976, 513–514.

Magyarázatok

31 **A' mult nagy gyűléskor** – A Magyar Tudós Társaság IV. nagygyűlését 1833 novemberében tartották, Berzsényi távollétében.

32 **statutumait** – (lat.) alapszabályait

35 **providentiának** – (lat.) isteni gondviselésnek

369. Berzsényi Dániel – Bajza Józsefnek

1834. márc. 24. után

Kézirat

OSZK Kt., Levelestár. 8-r. 2 f. kézirat, beírva 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén piros ceruzás számozás: „33.” Ugyanitt piros tintás rájegyzés ismeretlen kéztől: „Berzsényi Dániel Bajzához (1832)”. A fóliók rektójának jobb felső sarkában nyomtatott számozás: 65–66.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 89.

Magyarázatok

7 **res omnes timide gelideque ministrat** – Túlon túl aggályos s fél cselekedni. (HORATIUS, *Ars poetica*, 171, ford. BEDE Anna.)

8 **Rudasban** – a budai Rudas gyógyfürdőben

370. Groff Károly – Berzsényi Dánielnek

Kőszeg, 1834. jún. 27.

Kézirat

PIM Kt. 2007. 45. 1. 8-r, 2 f. Beírva: 1. f. r/v. Az 1. f. rektójának bal alsó sarkában a levélíró kezétől: „Sp[ectabili] D[omino] Bersenyi”.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3 A' most le-folyt Törvény Szakasz – A peres ügyeket a törvényszakaszok alatt tárgyalták. Az országos törvénykezési gyakorlatban évente hat ilyen periódus volt. Itt a húsvét utáni második vasárnaptól pünkösdig tartó törvényszakaszról van szó.

4 passions Perében – (fr.) Vádlotti perében (ti. ahol ő az alperes). Arról a perről van szó, melyet Kandorsz Jakab és Kandorsz Ábrahám testvérek indítottak Berzsényi ellen a Dunántúli Kerületi Ítéletábránál 1832. aug. 23-án. Az ügy összefüggésben van Berzsényi egy korábbi perével, melyben Barcza István Vas vármegyei táblabírón igyekezett behajtani egy adósságot. (Lásd a 188. levél jegyzetét és a keresetlevelet a *Függelék*ben.) A testvérpár keresetlevele szerint Barcza István és neje nekik is tartozik, viszont ha Berzsényi a saját követelésére elindítja a végrehajtást, akkor ők már nem tudják behajtani követelésüket, holott állításuk szerint elsőbbségi joguk van, és ezt akarják érvényesíteni bírósági úton. A per iratanyagát lásd: MNL OL, O 112, 3422. A körmendi zsidó kereskedő testvérpárnak több hasonló ügye volt, a jelek szerint kintlevőségek behajtására specializálódtak.

5 Replicát – (lat.) Itt: pervédbeli első írást, azaz a benyújtott (béperesített) első védőiratot.

6 jövő Törvény Szakasz' elejéig – Itt a Szent István-naptól Szent Mihály-napig (aug. 20-tól szept. 29-ig) terjedő törvényszakaszra, vagyis ítélkezési periódusra utal.

9 Actions Perére – (fr.) Vádlói perére (ti. ahol ő a felperes). Az ügy iratanyaga nem maradt fenn.

11 meritorialiter – (lat.) érdemlegesen

371. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek

Buda, 1835. jan. 21.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 186–200.

Magyarázatok

2–4 Buda fővárosa színházában PestPilisSolt vármegye pártfogása alatt 1833beli november 1sője óta miként zsendülhető magyar színjátzat –

Döbrentei 1833. okt.-tól 1835. ápr.-ig a budai Várszínház Pest vármegye által kinevezett társ-, majd egyedüli igazgatója volt.

5–6 **azon ideális logéhoz, melyet a magyar akademia tagjai egész évre fizetnek** – Lásd a 389. levelet.

8 **Székelly Susi** – SZÉKELY Zsuzsanna (?-?): színésznő. 1810-től Kolozsvárott gyermekszereplő, 1821-ben a Farkas utcai színházhoz szerződött. 1825-ben tagja volt a pozsonyi országgyűlési társulatnak. Pesten 1828-ban és 1831-ben játszott. Miskolc, Debrecen, majd újra Kolozsvár voltak pályájának főbb állomásai. 1834-ben távozott Kolozsvárról, és további adataink nincsenek működéséről. Naiva- és heroinaszerepeket egyaránt alakított.

18 **Lady Montaigne** – Lady Mary WORTLEY MONTAGU / MONTAGUE (1689–1762) angol arisztokrata író- és költőnő, külföldi utazásairól írt leveleivel vált híressé.

23 **Linné** – Carl VON LINNÉ (1707–1778) svéd természettudós, orvos és botanikus

24 **Andeseken** – Andokon

28 **rongy-zsidóval** – használt ruhákkal, textíliákkal kereskedő zsidóval

43 **Az aloe virágzatának saját az ideje!** – Lásd a 178. levél jegyzetét.

46 **a felséges Ré di Lombardia Milanóban meg a della Scalat pótolja** – A Teatro alla Scala (vagy La Scala) milánói operaház egy régi templom, a Santa Maria della Scala helyén épült fel. Építését Mária Terézia (mint Lombardia királynője) rendelte el, miután a város egyetlen színháza leégett.

47–48 **e budait abbol tétette József császár játékszinné** – 1786-ban II. József császár budai látogatásakor személyesen intézkedett, hogy a Budára telepített központi kormányhivatalok tisztviselői karának rangos szórakoztatására a feloszlatott karmelita rend templomából színházat alakítsanak ki.

64 **Földvály Gábor m. alispán** – FÖLDVÁRY Gábor (1787–1854) Pest vármegyében 1820-tól a solti járás főszolgabírája, 1832 és 1838 között másodalispán. 1843-tól Csongrád, 1845-től Szatmár vármegye főispáni helytartója. 1846-ban Pest vármegye adminisztrátorává nevezik ki.

64–65 **Mérey László t[ábla]b[író]** – MÉREY László (?–1850) 1813-tól Pest vármegye táblabírája, az 1831 és 1833 között személynöki tisztet betöltő Mérey Sándor testvére. Több megyei bizottságnak, így a színházi albizottságnak is tagja.

65 **Sárközy Imre** – SÁRKÖZY Imre (1790–1836) 1820-tól Pest vármegye első aljegyzője, 1829 és 1836 között főjegyző. 1831-től a megye táblabírája.

65 **Szentkirályi Móríc főjegyző** – SZENTKIRÁLYI Móríc (1807–1882) ügyvéd, homeopata orvos, Pest vármegye főjegyzője 1836 és 1838 között, 1841-től másod-, 1845-től első alispán, az 1839/40-es, 1843/44-es és 1847/48-as ország-

gyűlésen a megye országgyűlési követe. 1848. április 20-án a nádor a Jászkun kerület főkapitányává nevezte ki, rövid ideig kormánybiztos. 1838-tól a Nemzeti Színház igazgatója, 1865-től Józsefváros országgyűlési képviselője, 1868-tól a főváros főpolgármestere.

66 **Nyári Pál aljegyző** – NYÁRY Pál (1805–1871) 1836-tól Pest vármegye főjegyzője, a Pesti Magyar Színház építését felügyelő vármegyei bizottság tagja és jegyzője. 1839. jan.–ápr. között az igazgatóválasztmány elnöke. 1845-től Pest vármegye másodalispánja, 1848/49-ben az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, ezután várfogságot szenvedett, 1861–1868 között ismét aktív politikus volt.

76 **Kántorné** – Kántorné ENGELHARDT Anna (1791–1854) színésznő. A drámai hősnő szerepkörét töltötte be egész pályáján. Vándorszínészként 1847-ig járta az országot.

76 **Megyeri** – MEGYERI Károly (1799–1842) színész, drámafordító- és író. A legismertebb vándoregyüttesekkel játszott országszerte, így a pozsonyi országgyűlésen (1825), Kassán (1828–1833) és a budai Várszínházban (1833–1837), ahol rendezett is. 1837–1842 között megszakításokkal a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja.

77 **Bartha** – BARTHA János (1799–1852) színész. Színházi szabóból lett vándorszínész 1828-ban; 1837-ben a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja.

80 **Melpomenek** – a dráma műzsája, itt: a színésznőkre utal

82 **Garrick** – David GARRICK (1716–1779) angol színész és drámaíró.

82 **Siddons** – Sarah SIDDONS (1755–1831) angol színésznő, szobrász, az egyik legnagyobb angol tragika.

82 **Brockmann** – Johann Franz BROCKMANN (1745–1812) osztrák színész, a Hoftheater igazgatója.

83 **Schröder** – Friedrich Ludwig SCHRÖDER (1744–1816) német színész, színházigazgató és drámaíró.

83 **Eszlair** – Johann Baptist Ferdinand EBLAIR, (1772–1840) német színész.

83 **Talma** – François-Joseph TALMA (1763–1826) francia színész.

100 **német és francia föld betánczolta híres Farkas** – FARKAS József (1800 k.–1860 k.), táncos és koreográfus. 1813-ban táncosként és színészként kezdte pályafutását. A húszas évek elején vidéken, 1828-ban Pesten, 1833–34-ben a budai Várszínházban, majd a 30-as évek végétől ismét vidéken – Szegeden, Pécsen, Nagyváradon, Kecskeméten – működött táncosként és táncmesterként. A harmincas évek elején táncársaságot szervezett, amellyel Párizsban, Milánóban, Bécsben vendégszerepelt.

101–102 **Szölösi Szabó Lajos** – SZÖLLÖSY SZABÓ Lajos (1803–1882), táncos, koreográfus, táncmester. Színészként kezdte pályafutását, 1833-ban került a budai Várszínházhoz, ahol táncbetétekben, felvonásokokban, táncjátékokban lépett fel maga szerkesztette táncaival. 1834-től 1836-ig a színházi tánciskola táncmestereként is tevékenykedett. 1834-ben a színház bemutatta *A haramiabanda* című balettjét, amellyel a magyar nemzeti táncjáték megteremtésére tett kísérletet.

107–108 **magyar táncz, melyet ugyan hatalmasan festél barátom** – Berzsenyi *A táncok* című versére utal.

120 **Lully** – Jean-Baptiste DE LULLY (1632–1687) olasz származású francia barokk zeneszerző.

134 **lelékeny** – leleményes

145 **koczipor** – semmirekellő, hitvány (TESz. II. 511.)

149 **Telepi** – TELEPI György (1797–1885) komikus színész, díszletfestő, színháztechnikus, fordító, drámaíró. 1825-ben tagja volt a pozsonyi országgyűlési társulatnak. 1829–1833 között Kassán, 1833–37-ben a budai Várszínházban játszott.

177 **bele okik** – Valamely dolognak, mesterségnek csinjába, módjába beletanul, s mintegy beleokosodik. (CzF. I, 546.)

210 **fekőtő buba** – A főkötő (azaz a férjes nőt jelképező ruhadarab) bújja, kidudorodó része.

211 **Lendvay pár** – LENDVAY Márton (1807–1858) énekes-színész, rendező. Első sikereit Nagyváradon aratta, Pesten először 1831-ben lépett fel. Ezután a Dunántúli Színjátékos Társaság tagja lett. Az 1830-as években Kassa, Kolozsvár és a budai Várszínház voltak főbb állomáshelyei, de gyakran vállalt fellépést más vándortársulatoknál is. A Pesti Magyar Színház, illetve a Nemzeti Színház alapítója és – megszakításokkal – haláláig tagja volt. Második felesége Lendvayné HIVATAL Anikó (1814–1891) színésznő volt, aki 1834-től 1837-ig a budai Várszínházban játszott.

212 **Bartha pár** – BARTHA János (lásd fentebb) és felesége, Bartháné MESZLÉNYI Anna (1813–?) énekes-színésznő, aki 1833-ig Kassán, 1833–1837 között a budai Várszínházban játszott. 1837–1860 között – rövid megszakítással – a Pesti Magyar, majd a Nemzeti Színház művésznője volt.

217 **Koke** – Nem tudtam azonosítani a személyt.

217 **Munkácsynak** – MUNKÁCSY János (1802–1841) színműíró, színikritikus, hírlapíró és szerkesztő.

234 **bella donna** – (ol.) szép asszony

236 **reves** – rothadt

240 *sunt usu recepti* – (lat.) nincsenek (elfogadott) használatban, használatuk nem elfogadott

264–266 *Mr, croyez-moi, jamais un français, ne peut être impoli; d'être français et poli, c'est synonyme* – (fr.) Uram, higgyen nekem, egy francia soha nem lehet udvariatlan; franciának lenni és udvariasnak lenni, ugyanazt jelentik.

270–272 **Soha se olvassa Orczy Bugaczi csárdáját, soha ne higgye Kazinczynak, hogy abban a magyar életbölcse**ség – ORCZY Lőrinc (1718–1789) költő, vezérőrnagy, főispán *A bugaczi csárdának tiszteletére* című verse nyomán írta Kazinczy *A bugaczi csárdához* címzett költeményét. (KAZINCZY 1998, 150–152.) Mindkét vers a józan magyar megelégedés jelképévé emeli az egyébként betyárok és ringyók fészkeként ábrázolt roskadozó csárdát.

275 *soyez gentil, soyez poli, mon enfant* – (fr.) Légy kedves, légy udvarias, gyermekem.

275–276 *Sei artig, mein Kind* – (ném.) Légy illedelmes, gyermekem.

284 **phaetoni** – Phaetón, Hélios napisten fia, aki a mítosz szerint egy ízben arra kérte atyját, hogy engedje át neki egy napra a napfogatnak vezetését. A gyöngye ifjú képtelen volt arra, hogy a tüzes paripákat megfékezze, azok kitérítettek a kocsit örökös kerékvágásából, úgy, hogy ettől az ég is meg a föld is lángba borult és Zeus csak úgy tudta a veszedelmet elhárítani, hogy Phaetónt villámai-val agyonsújtotta.

286 **Vérnászt** – Vörösmarty Mihály drámája (1833).

286 **Fáy András Bátoriját** – FÁY András: *A két Báthory: Historiai szomorú játék öt felvonásban* (1827)

291–292 **Zrinyi Körnertől, Szemere csinos jambusaiban, s nem a homokos próza** – Theodor KÖRNER (1791–1813) német író *Zriny* című drámáját SZEMERE Pál jambusokban fordította le, de előadták PETRICHEVICH HORVÁTH Dániel prózai fordításában is.

293 **Fáncsy** – FÁNCSY Lajos (1809–1854) színész, rendező, fordító. A Dunántúli Színjászó Társaság tagja volt, majd 1833–34-ben és 1836–37-ben a budai Várszínházban játszott. Közben Kassán, Nagyváradon lépett fel, 1836-ban a debreceni társulat társigazgatója is volt. E minőségében Arany János színidirektora, aki a *Bolond Istók* II. énekében örökítette meg Fáncsy alakját. 1837-ben a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház alapító tagja.

294 **Vétek sulyát** – Adolph MÜLLNER *Die Schuld* című tragédiája, melyet Döbrentei fordított magyarra.

372. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
Buda, 1835. júl. 9.

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben. A levél Merényi Oszkár másolatában maradt fenn, ez az alapszöveg. (PIM Kt. 2011. 8. 4.) Hozzáférhető az egyenszövegű körlevél Kölcsey Ferencnek kiküldött példánya (RL, Szemere-tár, XIV, 114. sz.), ez alapján emendáltam a másolási hibákat. Fennmaradt továbbá a körlevél mintája a titoknoki leveleskönyvben. (OSZK Kt., Fond 113/40, 51/v–52/r.)

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

2 **Elölülői** – A Magyar Tudós Társaság elnöke gr. Teleki József volt.

3–4 **az ülés kezdete pedig September 1ste** – A hatodik akadémiai nagygyűlést 1835. szept. 7–15. között tartották; Berzsenyi ezen nem jelent meg.

9 **elítélésének** – odaítélésének

10–11 **az osztálybeli 1834^b kijött magyar könyvekről szóló tudósításnak** – A 200 aranyas akadémiai jutalom odaítélésének rendje az 1832. augusztus–szeptemberi harmadik nagygyűlés határozata szerint: „Köteleztetik [...] minden tag a’ maga osztályabeli akármelly literariai magyar tüneménynek esztendőnként olly figyelmes szemmel tartására, hogy a’ jelesebbekről nagy gyűléskor, papirosra tett észrevételeit is eládhassa. Külön ülven ekkor össze az osztályok, olvasás közben tett jegyzékeik sikere szerint ajánlanak egy vagy több munkát pályamunkául, ha t. i. osztályokban arra való találtatik. Ezen osztálybeli ajánlatokra fogja építeni a’ kinevezendő küldöttség javaslatát [...] ’s ezen küldöttségi javaslat szolgáland végre a’ nagy gyűlésnek sinórmértékül ’s utasításul a’ jutalomunka’ kijelelésében.” (MTT Évk., 1833/I, 93.)

373. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak
Nikla, 1835. júl. 25.

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

1. BERZSENYI 1842/III, 201. (részletek) 2. Kelet Népe, 1876. május 7. (Közli SZANA Tamás.) 3. Magyar Salon 1885/86, IV. 664. (A levél egy oldalának faksimiléje.) Jelen kiadás szövege a KN-t követi, a „Mast a Kritikáról [...] Bersenyi Dániel” között pedig a Magyar Salonban közölt hasonmást.

Magyarázatok

4–5 **hány felé vagy tépve és szaggatva s melly kevés szabad óráid vagynak** – Döbrentének a Magyar Tudós Társaság titoknokaként számos feladata volt. Vö. Bölöni Farkasnak küldött beszámolójával: „Az évkönyvnek 2d kötete nyomtatását most végezem. [...] És még a nagy gyűlésig, legalább 2–3 ívvel nyomtatásban készen akarok lenni a philosophiai feleletekkel, a tájszótárral, a régi magyar nyelvmelékekkel 10 ívvel, a köz nép dal gyűjteménnyel is nehánnyal. Engem körülállásim eddig mindig így mások dolgai utbaigazításával foglalatoskodtattak! Saját kebelem mivei, csak sóhajtásban, törve, datalolva. [!] De a jövő nagy gyűléskor, gondolom együtt leszen 9 igazgató is, és választanak más titoknokot.” (Döbrentei Gábor – Bölöni Farkas Sándornak, 1835. jún. 27. = DÖBRENTÉI 1944, 56.)

7 **helota** – (gör.) Az ókori Spártában a városon kívül élő jogfosztott, jobbágy-sorsú földműves. Itt: a kötelesség rabja.

15–16 **a mult gyűlésen eléggé tapasztaltam, hogy a jobb ügynek védelme csakugyan megkívánja az én jelenléteimet is** – Az utalás a Magyar Tudós Társaság 1834 novemberében tartott nagygyűlésére vonatkozik, melyen Berzsenyi is részt vett. Ezen a nagygyűlésen vita bontakozott ki az 1833. évi akadémiai nagyjutalom odaítéléséről: Döbrentei Kisfaludy Sándor megjutalmazását támogatta, a másik jelölt pedig Vörösmarty Mihály volt. Végül fele-fele arányban részesültek a jutalomból. (Vö. VISZOTA 1911, 440–443.) Berzsenyi levelének kitétele érthető úgy, hogy ő is Kisfaludy Sándor jutalmazását látta volna szívesebben. Vörösmartyval való ellentétére utalhat Döbrentei egy 1848-as feljegyzése is, Petőfi *Vörösmartyhoz* című verse kapcsán: „Ládd Vörösmarti, hogy keríté náladnál fiatalab nyakadba vétkeidet, cselszövéseiddel, miket Te tettél ármánykodva Berzsenyi, Kisfaludy Sándor ellen a m. t. társaságnál.” (GÁLOS 1914, 464.)

20 **Mast a Kritikáról készítek egy kis értekezést** – *A' Kritikáról* című tanulmányról van szó. (BERZSENYI 2011, 480–498.) A munka kéziratát Döbrentei 1835. szept. 24-én kapta kézhez. Lásd: BERZSENYI 2011, 736–737.

21 **harlekinádnak** – (fr.–ném.) Eredetileg: rögtönzött bohózat, mely a legfontosabb komikus figurájáról, Harlekinről kapta nevét. Itt utalás lehet a Szemere Pál fordította *Csél* (a. m. 'bohózat') című Kotzebue-színdarabra (Muz. 1833/I,

99–150.; eredetiben: *Herr Gottlieb Merks, der Egoist und Kritikus: Eine Burleske in zwei Aufzügen*), mely kifigurázza a részrehajló kritikát.

26 **Kállaynak** – KÁLLAY Ferenc (1790–1861), jogász, történész, nyelvész, Berzsenyivel együtt a Magyar Tudós Társaság filozófiai osztályának rendes tagja. Az 1834 novemberi nagygyűlésen Berzsenyivel közösen nyújtott be javaslatokat az 1834. évi filozófiai jutalomkérdésre. (Lásd: BERZSENYI 2011, 478.)

29–30 **Kisfaludynk és Vörösmartynk munkájit** – Valószínűleg a következő kiadásokra utal: KISFALUDY Károly' *versei*, öszveszedte TOLDY Ferenc, Buda, A' Magyar Királyi Egyetem' Betűivel, 1831 (Kisfaludy Károly' minden munkái, Első kötet); VÖRÖSMARTY Mihály' *versei*, Pest, Trattner–Károlyi, 1833. (Vörösmarty Mihály' munkái, Első kötet.)

33 **régi paraszt énekeket küldöttem** – Lásd Döbrentei – Berzsenyinek, 1828. máj. 6. és az 1828. júl. 15-i válaszevelet. (303. és 305.) Berzsenyi népdalgyűjteményét lásd: BERZSENYI 1979, 175–178.

374. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek *Buda, 1835. nov. 20.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 202–203. Döbrentei megjegyzése a levél végén: „A többi, e levélből sem fér ide.”

Magyarázatok

9 **Telekesy, Zay, k. főkapitányok** – TELEKESY Imre (1497 k.–1560) dunántúli kisbirtokos nemes, 1557-ben a felső-magyarországi hadak főkapitánya; báró ZAY Ferenc (1498–1570), 1568-tól kassai és felső-magyarországi főkapitány.

10 **Thurzó György** – gróf THURZÓ György (1567–1616) nádor, Árva vármegye örökös főispánja.

18 **konczra** – (itt) 24 ívnyi papírra (CzF. III, 949.)

375. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak *Nikla, 1835. dec. 3.*

Kézirat

Nem ismert.

Megjelenés

BERZSENYI 1842/III, 204.

Magyarázatok

3–4 **a mult nagy gyűlésben collegámmá lettél** – A Magyar Tudós Társaság hatodik nagygyűlésén (1835. szept. 7–15.) Döbrentei lemondott titoknoki (főtitkári) tisztségéről, s a filozófiai osztály helybeli első rendes tagjaként folytatta munkáját, vagyis ugyanott, ahol Berzsényi első rendes vidéki tag volt. Döbrentei helyébe Schedel/Toldy Ferencet választották meg.

9 **megrezzentett** – megjeszített (ÚMTsz. III, 1160.)

376. Berzsényi Dániel – Festetics György ügyvédjének

1813 után

fogalmazvány

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 71–72. Ez a kiadás Ajkay Jánoshoz címzett levélfogalmazványként tartja számon. A címzett személyét pontosította: ERŐSS 1969.

Magyarázatok

2 **capitalisokat** – (lat.) Tőkepénzeket, kamatozás végett kiadott, vagy bizonyos vállalatba, üzletbe fektetett, jövedelmet hozó pénzeket. (CzF. VI, 396.)

2–3 **Feleségem testvéreivel mind eddig a' capitalisokat tökéletesen el nem oszthattuk** – Az 1811 novemberében elhunyt Prusinszky Józsefné szül. Dukai Takács Sára végrendeletének végrehajtása körüli vitára utal. (Vö. a 95. levéllel és jegyzeteivel.)

4 **Chartabiancának** – Tartozás fejében kiadott, bárki által beváltható kötelezvénynek. Berzsényi megtakarított pénzét kamat fejében Festetics György uradalmi pénztárban tartotta. Lásd a 180. levelet. De itt vélhetően Festeticsnek az elhunyt Prusinszky-néval szemben fennálló tartozásáról, illetve az erről az örökös számára kiállított kötelezvényről van szó.

4 **Házos Úr** – HÁZOS György, 1813-tól gróf Festetics György uradalmi ellenőre. Vö. a 260. levéllel.

5 **punctumot** – (lat.) pontot

7–8 **acceptálom** – (lat.) elismerem

- 9 **excipialjak** – (lat.) vegyek ki
9 **reserváljak** – (lat.) tartalékoljak
10 **salválják** – (lat.) megmentik, megtartják
23 **rectificatiojára** – (lat.) helyesbítésére
24 **intacte** – (lat.) érintetlenül

377. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak
1813–1815 között

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 94–95.

Magyarázatok

2 **Ha mind azok nem történtek volna** – A levél azzal a perrel kapcsolatos, mely Prusinszky Józsefné Dukai Takács Sára végrendelete kapcsán 1813-tól 1819-ig tartott a Kőszegi Kerületi Táblánál Berzsényi mint felperes és a végrendelet végrehajtói valamint kedvezményezettjei között. (Vö. ERŐSS 1969, 864–866. és HETYÉSSY 1969, 607–609.) A levél mindazonáltal 1815 előtti, mivel Ajkay ebben az évben meghalt. A datálásról vö.: MERÉNYI 1973, 26.

6 **rectificálni** – (lat.) helyesbíteni

8 **Prusinszky Úrnak** – Vélhetően Prusinszky Józsefné Dukai Takács Sára férjének előző házasságából származó fia. Prusinszky József (1741–1805) Sopron vármegyei táblabíró, ügyvéd, több ágostai evangélikus egyházkerület felügyelője volt. Az „ifjú Prusinszky Urat” említi Ajkay János a Berzsényi intető levelére adott válaszában, mint aki a „Capitálisokban szükséges Indemnisatio [kártalanítás]” részese. (MERÉNYI 1968, 468.)

9 **successionalis** – (lat.) örökölt

12 **defalcationokba** – (lat.) lerovásokba

13 **defalcálgatni** – (lat.) lerovogatni

14 **ususomhoz** – (lat.) használati jogomhoz

18 **Kértem a Documentumokat barátságosan 's törvényesen** – Az 1812. dec. 5-i intető levélre utal, melyben Berzsényi bíróilag felszólította Ajkay Jánost és a végrendelet végrehajtóit, hogy adják ki számára a végrendeletet „hiteles formában”. Erre Ajkay 1812. dec. 14-én válaszolt, Berzsényiékre hárítva a fele-

lősséget azért, hogy eddig nem vettek részt az örökölt javak elosztásában. (A leveleket közli: MERÉNYI 1968, 467–468.)

18–19 **olly Prócátort választottam** – Berzsényi ügyvédje ebben a perében ARTNER János volt. (HETYÉSSY 1969, 609.)

19 **addictusa** – (lat.) adósa, lekötelezettje

26 **authentice** – (lat.) hitelesen

33 **Via juris** – (lat.) jogi úton

34 **amicára** – (lat.) barátságos alkura

35 **via politica** – (lat.) közigazgatási úton

378. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek

1815 körül

Kézirat

MTAK Kt. M.I.L. 4-r. 31. 8-r 2 fol, beírva: r/v. Az 1. f. rektójának felső szegélyén idegen kéztől: „a Versek 1.)”. A jobb felső sarokban kék ceruzával: „1813”. Az 1. f. rektójának és a 2. f. verzójának alsó szegélyén az MTAK pecsétje. Az 1. f. jobb szegélyét letépték, ezért a verzón csonkult a szöveg. A szöveg hiányt részben pontokkal jeleztem, illetve a hiányzó betűket értelemszerűen kiegészítettem szögletes zárójelek között.

Megjelenés

Kiadatlan.

379. Berzsényi Dániel – fiai soproni professzorának

1824 körül

Kézirat

Elveszett Niklán 1944-ben.

Megjelenés

BERZSENYI 1938, 71.

Magyarázatok

3 **fatalitasok** – (lat.) végszerű események

12 **negligálták** – (lat.) elhanyagolták

380. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Buda, 1831. júl. 9.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (*Döbrentei Gábornak, mint a tudós társaság titoknokának leveles könyve 1831–1835*, OSZK Kt., Fond 113/40, 7–8.) Jelen kiadásban nem közlöm az ugyanitt „Iső Szám” alatt a 3–4. fólión dátum nélkül szereplő körlevelet a következő tárgymegjelöléssel: „A” magyar tudós társaságnak első nagy gyűlésében hozott végzéseinek azon pontjai, mellyek minden rendbeli tagoknak zsinórmértékül szolgálnak munkálódásaikban.” Ezt Kazinczy Ferencnek 1831. máj. 2-i keltezéssel küldték meg. Szövegét lásd: *KazLev*, XXIV, 336–338.

Megjelenés

KazLev, XXIV, 342–344. (A Kazinczy Ferencnek kiküldött másolat alapján.)

Magyarázatok

5–6 **Gróf Teleki József e’ czimű koszorús munkájának „egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, ’s. a’. t. 1817-b.** – TELEKI József, *Egy tökéletes magyar szótár’ elrendeltetése, készítési módja = Jutalom feleletek a’ magyar nyelvről, a’ Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire*, kiadta HORVÁT István, Pest, Trattner János Tamás, 1821, II.

30–31 **tudományai nemeihez tartozó magyar könyveink czimét** – Berzsenyi e felkérés nyomán készített könyvlistáját lásd: BERZSENYI 2011, 500–501. E lista második része az esztétikai szakszavakat tartalmazó munkák címeiből áll, azzal összefüggésben, hogy az 1831. jún. 21-i kisgyűlés határozata alapján a titoknoknak arra is fel kellett szólítania Berzsenyit, hogy „az aesthetikai [...] műszókat is a’ lehetőségig teljesen öszveirni ne terhelteessék”. (KGyJkv. 1831–1833.)

381. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Buda, 1831. aug. 30.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 9/r.) A levélsablonhoz itt fűzött kommentár: „A’ hat osztálybeli magyar könyvek czimei beküldésére felhívás, a’ rendes tagokhoz.”

Megjelenés
Kiadatlan.

382. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Buda, 1831. dec. 14.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 19/v.) A körlevélhez itt fűzött kommentár: „A’ vidéki rendes tagokhoz a’ fordítást érdemlő külföldi munkák összeírására nézve.” A bal margóra feljegyezve az érintett akadémiai tagok: „Kölcsey, Horvát Endre, Guzmics, Kis János, Bersenyi, Szilasy János, Bitnitz, Dr Horvát, Balásházy, Szlemenics”.

Megjelenés
Publikálatlan.

Magyarázatok

5–6 minden osztály tagjai írják fel a’ fordításra általok legérdemesbnek vélt munkák czimeit – Az akadémiai ülések jegyzőkönyveiben nincs nyoma, hogy Berzsényi benyújtott volna ilyen listát.

383. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Buda, 1832. ápr. 14.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 20/r.) A levélsablonhoz itt fűzött kommentár: „Tiszteletbeli, Rendes és Levelező Tagokhoz.”

Megjelenés
Kiadatlan.

Magyarázatok

6 műszó kivonat tekintetéből talán igen is sok könyv jutott – Berzsényinek az 1831. jún. 21-i kisgyűlés határozata alapján három könyvet – Köteles Samuel, Sárvári Pál és Sartori Bernárd egy-egy művét – küldtek el kivonatolás céljából, s elkészült műszókivonatát már az 1832. febr. 20-i ülésen benyújtotta a

titoknok. E lista nem maradt fenn, csak az 1834-es *Philosophiai műszótár* alapján lehet visszakövetkeztetni tartalmára. Minderről lásd: BERZSENYI 2011, 749–751.

384. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

Buda, 1832. aug. 2–6.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 32/v–33/r.) A következő megjegyzéssel: „Emlékeztetés a' Nyelvtudomány Filozofia és Mathesis helybeli 's vidéki rendes tagjaihoz. Budán Aug. 2–6^d 1832.” A közlés csak a filozófiai osztály tagjainak kiküldött szövegrészre terjed ki.

Megjelenés

Kiadatlan.

385. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

1832. szept. 7. után

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 34/v–35/r.) A következő megjegyzéssel: „A' IId 's IIIId nagy gyűlés határozatainak nyomtatott példányokban a' tagokhoz megküldések ment: Egyéb hivatalos emlékeztetések és felszólítások.”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

14–15 **magyar köznépi dalok beküldésére** – Berzsenyi már 1828-ban elküldte népdalgyűjtését Döbrentei Gábornak, lásd a 310. levelet és jegyzetét. Döbrentei utóbb az akadémiai levéltárban helyezte el a kéziratot.

386. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
1833. ápr. 28.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveleskönyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 36/v–38/r.) A következő megjegyzéssel: „Körlevél tiszteletbeli és rendes tagokhoz, az alaprajznak az előlülőséget és tudománytárt illető pontjai változtatása tárgyában. Április 28d 1833.”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

6 Másodelőlülő Gróf – A Magyar Tudós Társaság másodelőlülője, azaz alelnöke 1830-tól gróf Széchenyi István volt.

10–11 Pártfogó – HABSBERG József nádor (1776–1847). Feladatköre szerint elébe terjesztették a társaság jegyzőkönyveit, részt vett a gyűléseken, kétséges esetekben megnevezte az elnököt, adakozásra szólította fel az ország törvényhatóságait. (MTT Évk. I. 1833,104.)

88 Horatius levelei Kiss Jánostól – HORATIUS' *levelei*, ford. Kis János, az eredeti textussal DÖRING szerint, 's WIELAND' magyarázó jegyzeteivel KAZINCZY Ferencz, M. T. Társasági r. tag által, Pest, Magyar Tudós Társaság, 1833.

88–89 Császár olasz grammatikája – CSÁSZÁR Ferenc (1807–1858) jogász, költő, bencés szerzetes, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Említett műve: *Grammatica ungherese*, Pest, 1833.

387. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Pest, 1833. jún. 3.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveleskönyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 38. r/v.) A következő megjegyzéssel: „Körlevél a' magyar tudós Társaság tiszteletbeli, rendes és levelező tagjai közül leginkább azokhoz kik értekezést vagy birálatot küldöttek már be.”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

15–16 **Kazinczyra készült emlékbeszéd elébbi megjelenésének** – Megjelent: Muz., 1833, 376–389. Az emlékbeszéd megjelentetésének ügyéhez vö.: Széchenyi István – Kölcsey Ferencnek, 1833. máj. 21. és Kölcsey Ferenc – Széchenyi Istvánnak, 1833. máj. 24. = KÖLCSEY 2011, 284–285. és 288.

388. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

1833. szept. 20.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveleskönyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 41 r/v.) Következő megjegyzéssel: „Körlevél melly a’ környülállásokhoz képest alkalmaztatva a’ nagy gyűlésre meghívó levéllel együtt ment a’ Társaság tiszteletbeli, rendes, és levelező tagjaihoz September 20d 1833.”

Megjelenés

Kiadatlan.

389. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

1834. jan. 5.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveleskönyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 42/v.–43/r.) Következő megjegyzéssel: „Körlevél mellyel a’ társaság tiszteletbeli rendes és levelező tagjai megkerestetnek a’ budai magyar játékszín önkéntes alá írás útján leendő gyámolítására. Januarius 5d 1834.”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

2–3 **Budán n[eme]s Pest Vármegye pártfogása alatt lévő nemzeti Játékszín** – 1833 nyarától a budai Várszínházban magyar színtársulat játszott, október

1-jétől Pest vármegye támogatásával, Fáy András és Döbrentei Gábor igazgatása alatt.

4 **logénak** – (fr.) páholynak

390. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

Buda, 1834. jan. 8.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 43 r/v.) Következő megjegyzéssel: „Körlevél mellyben a’ rendes és levelező tagok munkáik czímeinek beküldésére szólítatnak fel Budán Januarius 8^{dikán} 1834.”

Megjelenés

Kiadatlan.

391. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele

Buda, 1834. júl. 29.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveles-könyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 48/v–49/r.) A következő megjegyzéssel: „Körlevél mellyben a’ Tiszteletbeli rendes és levelező tagoknak az 1834diki szünet tudokra adatik.” Jelen közlés csak a rendes tagoknak küldött szövegrészre terjed ki.

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3–4 az 1833b[an] volt 3^{dik} nagy gyűlés IX^s ülésének a’ jegyzőkönyv folyó 95^d pontjában a’ tudománytár című folyóiratról szóló határozatot – Helyesen: a 4. nagygyűlés határozott 1833 novemberében a Tudománytár című folyóirat megindításáról, Schedel Ferenc szerkesztésében. Arról is döntöttek, hogy a periodika nem közöl kritikákat, így többek között Berzsenyi korábban felkérésre beküldött bírálati sem jelentek meg. (Lásd: MTT Évk. II, 1835, 33–35.)

392. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele
Buda, 1834. aug. 21.

Kézirat

A misszilis nem ismert, a közlés alapja a körlevélnek a titoknoki leveleskönyvben fennmaradt mintája. (OSZK Kt., Fond 113/40, 49/r.) A körlevélhez itt fűzött kommentár: „Körlevél mellyel Kállay Ferencz, Szilasy János, Bersenyi Daniel, Gebhardt Ferencz, Bugát Pál, Schuster János, Horvát József és Balásházy János rendes tagok a' III^d közülésben felolvasandó eredeti értekezések készítésére szólítanak fel.”

Megjelenés

Kiadatlan.

Magyarázatok

3–4 a' III^d közülésben felolvasandó eredeti értekezéseket – Az akadémia harmadik nyilvános közülését 1834. nov. 9-én tartották a pesti vármegyeházán, Berzsényi részvételével. A programban három tudományos értekezés felolvasása szerepelt: Bugát Pálé, Czech Jánosé és Jankovich Miklóisé. (MTT Évk. II, 1835, 95–96.)

7–8 egy maga osztályabeli értekezésével, mellynek előre hozzám beadását kérem – Berzsényi részt vett az 1834. novemberi nagygyűlésen, de ekkor értekezést nem adott be, csak a következő év szeptemberében nyugtázta Döbrentei – aki akkorra már megvált titoknoki hivatalától – A ' *Kritikáról* című munkája beérkeztét a következő jegyzéssel: „Külön rendelkezésemre küldve”. (Vö. BERZSENYI 2011, 736.)

Emlékkönyvi bejegyzések

1. Síkos István emlékkönyvébe

Kézirat

Ein beständiges Denkmahl der Freundschaft gewidmet von Stephan Síkos 1798, EOL, V. 183. 89/v. Síkos István emlékkönyvébe Berzsényi valószínűleg 1799. márc. 5-én, Sömjénben írt, ugyanis a következő, 90. lap rektóján ezzel a datálással olvashatók jövődöbelijének, Dukai Takács Zsuzsannának sorai. („Ki a' szerentsének szelével változik / Az igaz Barátok közé nem tartozik.”)

Megjelenés

FÓRIZS 2007, 152.

Magyarázatok

1 **Barátom** – SÍKOS István (1775–1831) evangélikus lelkész, költő, műfordító. Győrött, majd hat esztendőn át a soproni evangélikus líceumban tanult, 1794–95-ben itt ismerkedett meg Berzsenyivel. SÍKOS 1797-ben a líceumi Magyar Társaság titoknoka lett, itteni tanulmányai végeztével 1799 és 1801 között Jénában volt egyetemi hallgató. 1802-től kővágóörsi, 1810-től győri lelkész. 1828-ban a győri evangélikus konventtel kialakult vitája következtében távozott hivatalából. Ezután a pápai egyházközség papja lett. Végrendeletében könyvtárát és 4000 forintot hagyott a gyülekezetre. Fennmaradt visszaemlékezése Berzsenyiről, ezt lásd: FÓRIZS 2007, 149–150.

2. Fáy András emlékkönyvébe

Kézirat

Fáy András emlékkönyve, OSZK Kt., Quart. Hung. 1938/1. 33/r. Ugyanitt Berzsenyi sorai alatt Szemere Páltól származó bejegyzés olvasható Berzsenyi *Életfilozófia* című versének részletével: „Itakám partját elértem, / 'S ah hazámra nem ismertem. Superint[endus] Kis János és Sztrokay Antal társaságában jegyeztetett.” Alatta Szemere feleségének rájegyzése: „Én előtem Czoma Borbála”. A bejegyzés akkor készült, amikor Berzsenyi a Magyar Tudós Társaság második nagygyűlése alkalmából Pesten tartózkodott és Szemere Pálék társaságában meglátogatta Fáy. Vö. FÁY András, *Irodalmi tarló-virágok: Emlékezzünk a régiekről, hálával és kegyelettel!* = HÁSZ-FEHÉR 2000, 278–282. Itt: 281.

Megjelenés

1. FÁY András, *Irodalmi tarló-virágok*, Szikszói Enyhlapok, Pest, 1853, 76–83. 2. HÁSZ-FEHÉR 2000, 281. (Fáy szövegének újraközlése a kézirat alapján.)

Függelék I.
Dokumentumok

1. Berzsenyi Lajos – Tallián Krisztinának
*Hetye, 1807. máj. 31.*¹

Kedves édes Anyám Asszony!

Meg értvén az ide való Tiszt[elendő] Plebános Urtól, hogy Füredre szándékozik, kötelességemnek tartottam, hogy Kedves Anyám Asszont tsekély Levelem által meg látogassam. En Isten kegyelméből egészséges vagyok, engedje ő Szent Felsege hogy Kedves Anyám Asszonnak is egészséges hírét halhassam. A Somogyiaknak is egészséges hireket hallottam nem régen, de maga a' fiam már eszendeje mult hogy ide fel nem volt. Tudja Kedves Anyám Asszony az én erőtlenségemet, én nem mehetek, el hiszem Kedves Anyám Asszonynak is terhére van az utazás, nem is merem kérni Kedv[es Anyám] Asszonyt. Köszöntetem, az édes Sogor Uramat, Hugom Asszont, és a' Pál ötsém Uramat. Ezzel a' minden Kegyelem Istenének Oltalmába ajánlom Kedv[es] Anyám Asszont, 's maradok:

Kedves Anyám Assz[onyna]k

Hetye 31^{dik} Máý

1807.

engedelmes fia
Bersenyi Lajos

[címzés:] Nemzetes Tallián Kristina Asszonynak Nehai N[emze]tes
Bersenyi Mihál Ur Özvegyének
az én Kedves Anyám Asszonnak.

Toth váson.

¹ PIM Kt., 2007. 45. 2.

2. Takácsi Horváth János – Rummy Károly Györgynek
*Nikla, [1815.] nov. 25.*¹

Mikla d[ie] 25^{ik} November
Somogy Varmegyében.

Nagy Férjfi,
Szeretett Tanítottóm!

Ha vissza tekintek el mult napjaim azon boldog szakára, mellyben Sopronyba, Tiszteleted buzgólkodása alatt, a' többek közt, a' Szép tudományokba én is

¹ MTAK Kt., M. I. L. 4-r 15/452.

előbbre halladtam, lehetetlen a' háládatosság Szent tüzét keblembé Tiszteleted eránt nem éreznem. Tiszteleted volt a' mi boldogságunk fő eszközlője. Tsak halgatok, mert hijába, érzésim ki nyomására szavaim nincsenek. Szent azon esztendőök emlékezete szivembe; – csak a' halál törülhetné ki belőle! –

Az Ujságokba olvastam, hogy a' Magyar Régiségek Első Darabja, mellyre Sopronyi Deák koromba én is prænumeráltom, Tiszteleted hazafiúsága alatt már világ elébe lépett, bátarkodom[!] könyörögni, ha valami mód Tiszteleted annak kezemhez való szolgáltatását eszközölhetné. A' Grófnak tudom járnak emberei néha néha által tájékunkra. Igen nagyon óhajtom a' Régiség látását Tekintetes Berzsenyi Dániel (poëta) Assessor Urral, kinél most Informátor vagyok. Igy a' másadikra is szándékoznánk prænumerálni. Csak hogy nem tudván, ha a' postán az árra levelemmel Tiszteleteknek[!] kezére juthatna é, most meg nem küldhetjük.

Többnnyire magamat uri fávöröiba ajánlva maradok
Tiszteleted'

alázatos szolgálja
Horváth János
mp.

3. [Dukai Takács Judit:] Recenzió. A' Dijonyi Poetára irtt versekre 1816.¹

Ezen faragatlan darabos versek 1816^{ban} jelentek meg, de minden név nélkül, hihető azért mivel már előtte is gondolta Érdemes Írójok hogy ezek Nevének szép díszet éppen nem szerezhettek. A' kissebb, 's nagyobb munkák eránt való észre vételek igen is szükségesek, és semmi nem oszlathatja ugy szélllyel a' Literaturán fekvő homályt mint a' részre hajlás nélkül való gáncsolás, az ilyen mindenkor nemes szivből jön 's célja az hogy igazétson 's Hazáját minél nagyobb fényben mind a' szép mesterségekre mind a' belső izlések és érzemények-re nézve a' külföldiekhez közellebb lépdelni láthassa. Ellenben a' csufos Pasquillus forma iromanyok, a' mellyek nevetségre méltó együgyü vexát foglalnak magokban a' Nemzet 's Nyelv tisztulására egészszen haszontalanok, 's mindenkor alacsony lelkiségnek nyilván való billyegei maradnak.

Illyenek közé tartozik a' Dijonyi Poetát igen gyenge okokkal czáfolni akaró Poeta is, a' ki olly dologba avatta magát, a' melly ötet nem illette, 's a' mellyhez vagy nem értett, vagy érteni nem akart, irigy passióját azzal kívánta el palástolni

¹ MTAK Kt., M. Irod. Lev. 4-r, 55/II., 400–404. f.

hogy ő a' Haza 's Szép Nem mellett kelt viadalra, és ezzel akart érdemet adni munkájának, de minek ott a' védelem? ha ellenség nincs a' kinn boszut áljunk.

A' Dijonyi Poetának nem vol célja sem Hazáját sem Nemzetét annyival is inkább a' Szép Nemet meg sérteni, 's az okosabbak nem is tartják magokat az által meg sértetettnek lenni. – Az Irónak helytelen vádjaiból pedig az tetszik ki hogy azért okozott kedvetlenkedést a' Dijonyi Poeta, mivel mindeneket egy álló pontra nem helyeztetett, magát Pægázussá nem változtatta, és hogy az egész Szép Nemet elsőtől fogva utolsóig mind Heliconra nem vitte. Mintha a' nélkül derék Aszszonyok vagy Leányok nem lehetnének, ez szinte olly gyenge gondolat mint az, hogy a' melly Leány verset ir és olvas nem felelhet meg neme kötelességeinek. A' Poezis hasonlő a' Muzsikához, a' melly szivet Lelket egyeránt nemesített, 's az érzőket még érzékenyebbekké teszi, ha valaki a' Muzsikának bájjait annak Mesterjeivel együtt magasztalja, azért az ahoz nem értőket le nem alázza.

Vagynak Hazánkban 's tájékunkon is, olly érdemes Dámák, a' kik idegen nyelveken úgy beszélnek, mint anyai nyelvökön, de azoknak dicsérete a' többit homályba éppen nem hozza, esmérjük meg a' kik nem tudunk hogy mi azon szerencsében nem vehettünk részt, vegyünk tehát abban a' szép örömben, hogy vagynak példáink meg mutatni azt, hogy Nemzetünk 's Nyelvünk mindenre alkalmas. – De ha mindeneket tudnánk is, ha mind Poetriák volnánk is, egyenlők még sem lehetnénk, valamint Hazánkknak sok nagy érdemü halhatatlan Tudóssai között vagyon, úgy mi közöttünk is kellene külömbőségnek lenni, ha meg külömbötetés nem volna nem volna nemes cselekedet, 's így a' dicséreték is önként meg szünnének. Fájdalom volna ha az ellenség eleibe állított Hadi Seregben, a' kik <a> izzadt homlokkal a' dicsőségnek sebhelyeit hordozzák egyenlő volna érdemek azokkal a' kik a' csatából ijedve el futottak.

Azomban nem vagyunk Testvérek, hogy valamint a' Javakat, úgy a' Virtusokat is a' hibákkal együtt fel oszthassuk, – viselje mindenik érdemlett koszoruját igyekezzék Hazájának méltó Leánya lenni, mindenik érezheti Lelkében melly célra teremtett, 's ha annak meg felel fényben fog lebegni, és nem borítja azt el soha egy dicsőséget nem kereső gyenge Poetriának dicsérete, a' melly nem annyira az érdemért mint a' nagyobbra való ösztönért tétethetett.

A' ball vélekedéseknek bővebb meg czáfolása végett szükségesnek tartom itt elől venni azon alá való Mómusi képet mutató verseket, a' mellyek egyébbr eránt azt sem érdemlik hogy toll alá kerüljenek, csak azon nemtelen szavakra nézve is a' mellyeket még a' tisztább hangu folyó irás sem szenvedhetne, a' Poezisnak pedig egészszen más, és sokkal kényesebb nyelve lévén azokat el türethetlenné teszi.

Az első versben és az egész munkában azért vádoltatik a' Dijonyi Poeta mivel verseiben azt írta hogy setét éjtszaka fekszik vidékünkön, 's az értés, és érzés még nem nyitotta ki illatos kebelét, de ezzel koránt sem azt akarta mondani mint ha Magyar Ország egy terméketlen sivatag pusztája volna, a' hol durva pallérozatlan Emberek laknának 's a' Szép Nem is minden értés, és érzés nélkül való volna, azon csak a' Poetai értés, és érzés értetődik 's az egész munkának értelme nem tovább csak a' Leányi Poezisig terjed, meg bizonyítja azt a' hozzá csatolt levél a' mellyben több Tarsakról is vagyon emlékezet, hogy az egyéb tulajdonságokról mellyek különben a' Szép Nemben szükségesek éppen nem szólnak.

Ha Nemem közül másoknak érdemessebb verseik jutottak volna azon dicsőséggel koszoruzott Márs Fiainak kezekbe, nem kétlem hogy a vérrel fecskendezett diadalmi Laurusból egy ágát ki törvén, azt Hipocrén vizébe le feresztve adták volna által Apolló kedveltjeinek. – De az érdemet nem mindenkor igazán néző szerencse csak az én Kesergő Özvegyemet kapta fel sebes szárnyára, 's minden utánna való sikoltások ellen is Határinkon túl vitte.

Által látható tehát hogy azon munkácskának valamint dicsérete úgy gunyolása sem illethet másokat, mivel azt nem egyenlő igyekezettel, nem öszve vetett vállal irtuk, és csak úgy vehetik azt magokra mint ha valaki meszsze terhes fellegetek látna az Égen 's gondolná hogy ott esső essik 's ott is köpönyeget öltene magára a' hol nap sugárok jádszanak.

Nem mulathatom el hogy a' 2^{dik} verset ide ne írjam azoknak kedvéért, a' kik azt talán nem olvasták hogy az abban lévő szép Poetai kifejezéseket meg mutathassam.

Csak a' Varga nem tudja azt
A' mit fűzfa sipoddal
Nyeggetsz mert itt még a' paraszt
Fül is sérved mikor hall
Kár hogy lantot illetél
A' mellyehez nem értettél.

Itt a' Gunyoló igazán nem értette a' mit irt, 's engedje meg azt mondanom hogy az egész munkát igen görbén nézte, ha a' Varga sem tudja, miként sértene akkor a' nálánál sokkal tudatlannabb paraszt fülét, a' Varga városi ember lévén többet is tudhat, mert minél mesterségessebb a' munka annál pallérozottjabb annak Mestere, – lehet azomban hogy ott más paraszt fülek értetődnek, azt már meg engedem, – – – –

A' 3^{dik} versben a' Dijonyi Poetától az értés és érzés egészszen meg vagyon tagadva, itt vakmerőködött az Író, 's talám azért hogy a' fegyver csergések és

vérpatakok elől a' Tudományok, különösen pedig a' Múzsák el szoktak költözni, koránt sem! vagynak példáink meg mutatni a' régiekből is, hogy mindég voltak a' Hadi rendben nagy Literátorjaink, ugy mint Gróff Zrinyi Miklós, – Báróczy Sándor Obester, – Gróff Gvadányi Jóseff Generalis, – Barcsai kapitány, – 's más többek, így hasonlóképp most is találkoznak, a' kiket itt elől számlálni hízkelkedés volna.

A' 4^{dik} és 5^{dik} versek ismét olly undoksággal tellyesek hogy azokra mocskolódás nélkül felelni nem lehet, el halgatom tehát, és az okos Ólvasóknak itéletére hagyom. De a' 11^{dik} vers el halgatva nem maradhat.

A' ragyogó csillagzatok
Ránk nyájossan mosolygnak
De fennyöket a' sült vakok
Nem látván el kullognak
'S botorkálván Dijonyig
Hogy ott látnak azt hiszik.

Ezen vers igen eleven szinnel festi Irójának Characterét, 's mutatja melly tisztelettel viseltetik azokhoz, a' kik életüket fel áldozván Hazájok 's Nemzetjéért gőzölgő véreket ki ontják; azokat vakoknak botorkálóknak nevezi, holott tudja vagyon az, hogy a' mult Háboruban is melly Győzödelmesek voltak seregeink, miként fent tartották a' Magyarok fényét, 's a' dicsőségnek láng sugárja őket ált karolván bé irattak a' halhatatlanságnak örök könyvében.[!] – Annyi országokon keresztül menvén szép tapasztalásokat gyűjthettek, 's egybe hasonlíván velünk az idegen Nemzeteket méltán lehetett mondani hogy ahoz képest a' mi földünk az-az Literátoránk setét, – ködös,– mert ha nézzük ott a' Szép Nem szint úgy ir és olvas mint a' Férfi sótt Oskolai Tanítónék is találtatnak, ha valamely könyv adatik ki azt örömmel fogadják, 's vagynak olly intézetek hogy a' munkák az Irónak minden költségei nélkül is ki jöhetnek. Nálunk pedig, rosszabb sorsa vagyon egy Tudósnak a' koldusnál, mert az egynehány falukban fel találja élelmét, de Ennek hány Vármegyéket kell előre fizetőkért bé koldulni ha valamit ki akar adni, 's akkor is óh fájdalom! ha meg jelenik a' munka találtatnak sokan olyanok a' kik azt mondják, sajnálom a' pénzemet, – 's porlepte helyekre félre vetik. – – Addig pedig lehetetlen tökéletességre lépniük mig a' Magyar magának ellensége leend.

Nem ok nélkül tette azt szép jegyzésében Zircz Emlékezetének ama halhatatlan Éneklője, hogy ha ki azt fel veszi hogy mi Maecenásainkat egy körömrre fel irhatnánk csudálni lehet hogy úgy vagyunk a' mint vagyunk.

Ne nézzük tehát hibáinkat Virtusoknak, inkább fogjunk annak meg orvoslásához.

Te pedig Barátom! akár ki légy a' ki a' Dijonyi Poetát gunyolod irj magad tökéletesebbet, 's minek előtte az egész földről a' setétséget el üződ fejedben derics hajnalt, így azután légyen áldás munkádon. --

Meg kívántatik a' Poezisnak regulája szerént hogy az öszve hangzó szavak meg tartassanak, itt pedig Dijonyig, – és hiszik, – vagyon Cadentiának véve holtott nem csak a' hang de még a' betű sem egyez meg, hasonlót találni a' 14^{dik} versben is úgy mint terjedt, – kedvet, – ezután következő versei az Irónak az illyesektől mentek legyenek. –

Továbbá, ugyan a' 11^{dik} és 12^{dik} versben, engem is egész a' ki telhetőségig le gunyol, azután ismét az Egekig emel, 's így mindeneket öszve zavarván itéletének bomlottságát mutatja. Mind ezekre csak azt mondom alázását nem érdemlettem, dicséretére nem szorultam.

Általjában pedig azon Győr Vármegyére keresztelt de Vassban készült csufos irományok engemet egyébbre nem indétanak, mint homályos együgyűségek hangos nevetésére.

Duka 20dik Majusban.
1816

Takács Judith mk.

4. Berzsenyi Lídia – Dukai Takács Zsuzsannának *Arács-Nikla, 1819. június 4.*¹

Miklán Június 4dik
1819.

Tisztelt Kedves Asszony Annyám!

Hogy mindnyájon frissen vagynak, <a> leg kedvesebb tudósításnak tartom. S hálá az egeknek én is egészséges vagyok, és Uram Atyámnál is el kezdett már a savanyó víz dolgozni, ezért reménylém tehát hogy hoszas itt lételönk után nem <ugy> olly szomorú állapotba megyek véle Miklára, mint Budáról mentem. Ammi pedig az mulatságot illeti még edig semmi részt nem vehettem belőle, mivel Füreden még csak egynehány Papok vagynak s mint hogy Uram Atyám is egész nap a savanyó kuttán iszik, tehát én itt az Arátsi szalásunkon falusi maganyosságba

¹ PIM Kt. 2007. 45. 12.

hol ez hol amazal foglalatokodom. Hogy pedig Kedves Asszony Annyám Vas vármegyéből] vissza jövelekor meg látogatásával gyönyörködtessen azért igen könyörgök Éljen szerentséssen kedves Asszony Annyám; én pedig vagyok is és maradok

Kedves Asszony Annyámnak

kéz csokóló Le[ánya]

Bersenyi Li[dia]

5. Berzsényi Dániel keresetlevele a Dunántúli Kerületi Táblabíróságnak

1821. febr. 14.¹

Inclyta Tabula Districtualis Trans-Danubiana Iudiciaria!

Pro Iuris et Iustitiæ Administratione humillime proponendum habeo, qualiter Spectabilis ac Perillustris Dominus Stephanus Barcza, alias complurium Inclytorum Co[m]it[at]uum Tabulæ Iud[icia]riæ Assessor juxta hic sub N° 2° advolutas Chartabiancales Litteras mihi Anno 1818 die 23ª Aprilis pro perennalitate Iurium et Bonorum in Adott Sz: Mártony I[n]clyto Co[m]it[at]ui Simeghiensi ingrem[io] habitorem 2000 fl[orens] in Vigessimariis, una cum Interusurio legali solvendos obligaverit; et licet tam amice quam etiam judicialiter eundem provocaverim, ut mihi tempus et Locum pro celebranda eidem in concursu ejusdem Fassionis perennali designare et una stipulatam sub N° 2° Summam Capitaleam, cum Accessoriis persolvere velit; eo non obstante nec responsum ab eodem obtinendo necessitor Eandem I[n]clytam Tabulam Districtualeam demisse exorare, quatenus ratione ex prævia p[ra]et[er]it[u]m D[omi]num Stephanum Barcza pro uno certo competenti Termino, consueta Modalitate, sui in præsentiam evocare, et in sensu Art[iculi] 17 Math[ia]e Reg[is] D[ecreti] 6^{ti} atque 38. Illad[is] Reg[is] D[ecreti] 1° aliarumque patriæ Legum mihi tam quoad Summam Capitaleam, et legalia Interusuria quam etiam Litis Expensas debitum Ius et Iustitiam, imputatis imputandis reali cum Effectu administrare dignaretur, perseverando

Ejusdem Inclytæ T[ab]u[la]e Dist[ri]ctua]lis

humillimus Servus

Daniel Bersenyi

¹ MNL OL, O 112, 177. csomó, 2271. Egész ívrényi papír, 2 f. A keresetlevél szövege az 1. f. rektóján. A címzés a 2. f. verzóján. Ismeretlen kéz másolata. A 2. f. verzóján: p[osta] Sen[tatum] 15 Feb. 1821

[Címzés:] Ad Inclytam Tabulam Districtualem Trans-Danubianam
Iud[icia]riam Libellus Actionalis introserti

[Magyarul:]

Tekintetes Dunántúli Kerületi Ítéltábla!

A jog és az igazságosság intézménye elé a legalázatosabban fel kell terjesztenem, miként Tekintetes és Nemzetes Barcza István Úr, egyébiránt több megyei ítélőszék táblabírája, a 2. szám alatt ide csatolt kötelezvény szerint, mely 1818. április 23-án kelt, a tekintetes Somogy vármegyebeli Szentmártonban bírt jogok örökös jussáért 2000 forint fizetésére köteleztetett huszasokban, a törvényes kamattal együtt; és bár mind barátilag, mind hivatalosan felszólítottam őt, hogy nekem legyen szíves megjelölni az időt és a helyet ezen öröklevél kapcsán tartandó összejövételre, és egyszersmind a 2. mellékletben ígért alaptőkének és járulékaiknak kifizetésére; miután ez ellen nem tiltakozott, és nem is válaszolt, kénytelen vagyok jelen Tekintetes Kerületi Táblát alázatosan kérni, hogy méltóztassék nevezett Barcza István Urat a fenti okból egy meghatározott időpontban a szokott módon, kiróvómegjelenésre felszólítani, és Mátyás király 6. dekrétumának 17. cikkelye, valamint ugyanezen király 1. dekrétumának 38. cikkelye, és más hazai törvények értelmében nekem mind az alaptőke és a törvényes kamatok, mind a perköltség kapcsán, felróva a felrovandókat, jogot és igazságot hatékonyan szolgáltatni méltóztassék.

Maradok ugyanezen Tekintetes Kerületi Tábla

legalázatosabb szolgálja
Bersenyi Dániel

[címzés:] A Tekintetes Dunántúli Kerületi Ítéltáblához,
bennfoglalt keresetlevele

6. Bersenyi Farkas – Bersenyi Antalnak és Bersenyi Lászlónak
*Nikla, 1824. márc. 30.*¹

Mikla 30^{ik} mart. 1824.

Kedves édes Ötséim!

Ámbár tsak néhány hetekkel ezelőtt irtam hozzátok, 's ámbár valamint akkor, úgy most is semmi ujságot nem irhatok; még is, nem akarván a' jó alkalmat

¹ PIM Kt., Gy. n. sz. 2010/29.

használatlan elereszteni, örömmel ragadom pennámat, hogy erántatok lángoló szeretetemnek édes Testvéreim ujjabb meg ujjabb bizonyosságait adhassam; tudom Ti sem veszitek rossz néven, kivált midőn illy könnyen juthattok hozzája, 's nem kell remegő kézzel pénzt Levelemért adni, melly az illy Deákos Uraknál (:ex propria experientia loquor:) nem igen szokott a' láda fenekén meg toroklani,[!] hanem szüntelen circulál, 's gyakorta vég-butst is vesz! már most által esvén az Examenokon is, irjatok Ti is édes ötséim Ti városban vagytok, talán több ujságot is tudtok mint mi Balaton-bozóti szegény falusi emberek; ugy is ha utóbb jön Leveletek, nem fog már ide haza találni, mert amint mult Levelemben említém, Május első napjaiban Pestre szándékozom, ha csak az erszényünk, melly sub rosa sit dictum, igen gyenge lábon áll, abzebrungba nem esik, quod Deus avirtat! – A' napokban lévén nálunk Véssey Jó'sef Uram Bátyám, örömmel mondta, hogy a' Gábort Bétsbe fel vivén, a' Frímont Huszároknál Kadétta tette, 's hogy már eddig Neápolisban van. Boldog ifju! a' miket nekünk magányos kamaránkba, még olvasni is nagy gyönyörűség, Te most lelkesedett szemmel láthatod!! – Én sem panaszkodhatom sok unalmas órákról, mert hétköz nap olvasgatok, vagy kertészkedem, Vasárnapokon pedig vagy mi nálunk jönnek össze az Uri Atyafiak, vagy pedig mi is egyikhez vagy másikhoz, többnyire Istvánné Kedves Asszony Nénémhez le menünk, 's igen jól mulatunk, 's a' lomha időt barátságos beszélgetések közt szárnyakra repítjük. – Tudom jól tudtok már mu'sikálni. Tanultál e' sok magyar figurákat Tanti,[!] hát a' László Urfi, meg kedvelte é a' harmóniás mozgást? vagy tán most is mint egy hordóban heverésző Diógenes, meg vetve nézi a' Tántot? 's több effélekről irjatok édes Testvéreim, pedig csak jó hosszonn, mert ha árkusokat irtok is tele, örömmel fogjuk olvasni! Többnyire édes Ötséim mindnyájan ezerszer ölelünk tsókolunk benneteket, 's szeresettek olly forrón bennünket, mint mi Titeket!

NB a' Drága Professor Urat az	igazszívű bátyátok
Asszonysággal együtt alázatossan	Ber'senyi Farkas mpia
tiszteljük. Valite, istenugy[se] Valite!	

[Címzés:] Egregio Juveni Antonio Ber'senyi, Fratri mihi dilectissimo
Sopronii

7. Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsenyi Lászlónak
*Nikla, [1828.] dec. 24.*¹

December 24 dikin
Miklárul Deceb 24d

Kedves Fijam

Köszönöm ezen Levél irásodat s azon szives hajlandóságodat hozám, én akartalak tized meg előzni az tudossitasban azon szerenstétlen[!] Testvirred föl. akor midőn vigkip tölük[!] el szakasztotta magát egyenessen Buzsákban ment a Pa[p]hoz s atul egynéhány forintot kirt a mennyivel Fehér várig ment ott a Tsászár Huszárrok közé alot onit mentek Pestre Marton Vásáru Írt is vissza egy kis tzedulát mivel ot rá esmert azon Dávid Izidora a ki nálunk kasa bort töltöt s anak a keziben atta azon kis kurta be pestétöletlen[!] tzedulát hogy hoza el Miklára föl <.> olvasván látom meg bánta tselekedetít kir hogy bostássunk meg neki s ne felejtkezünk rula. s azt írta hogy majd <P> Pestrül bivebben meg ír mindeneket onit Lengyel Országban mentek s mind edég azt vártam Oh fájdalom en réám nézve meg halt egézlen én magamnak ezentul igen keveset igirhettek s azst hizsem[!] hogy több soha sem látom – – Oh menyivel kinossab lezs[!] az én utolso orám mivel azon szerenstétlen gyermekem ol mesze <Iegen> Idegen földön lesz tölem. bár azon köny tsöppök mellek artza[im]rul érte lehullottak mind áldásá válhat[ának] rajta a mindenek Alkotoja Vezérölő Szerenstéssen minden utajiban

Te pedig Kedves Fijam mijatta tsorbulást ne szenvedgy az tanulásodban mert rajta együkük[!] sem segíthet az Erköltösdre Vigyáz hogy te is olan szerentsetlen s meg elégedetlen ne ligy. Miklos napján a többiközöt az Lájbtzig Tiszte[le]ndő Ur is náluk[!] volt ebiden s Egéséges hireket hozta az ot lévő gyermekejimnek tsak hogy szegény Lidi sokat bánkodik azon ketségben eset testvirgyin a Farkas még könyeben felejtí mert két hétben egy nap van ide haza tsak míg fehér ruhát vesz magára s dohánt ismit tovább utaz. Hálá Istennek mind Egéségben vagyunk s kívánom hogy tized is Ezen nihány sorajim a leg job Egéségben találna s Kívánom ez Uj Esztendőnek minden riszejit tetzésed szerint töltheshd el az házi <..> Urat az Aszonyságál alázotosan Tisztelem mi pedig minyájan együt ezerszer tsolkolunk en pedig holtomig szerető Ides Anyád

Takáts Susána

¹ PIM Kt, 2007. 45. 3.

Függelék II.
Döbrentei Gábor kétes hitelű levelei

1. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek
*Kolozsvár, 1816. okt. 20.*¹

Kolozsvár, october 20d. 1816.

Kedves barátom!

Végre megint levelem Hozzád, folytatásul egy már igazán régihez. Az Erdélyi Muzéum Vd. füzetében áll tőlem „a francia nyelv kimivelése történetei stb.”, mellyhez bevezetésem e körül forog: mihelyt egy nyelvnek philosophiai idealját vesszük fel, mindjárt látjuk, oda nem érhetünk, ha mindenütt egyedül az *usus* mellett maradunk.” Szólék erről, mert vigyázva tenni kívánt ujtításaimért is, már többen megtámadának, erdélyiek.

Igen lelkemet éré, Pascal „lettres provinciales-jairol Voltaire-nek ott ezen itélete; *Il n’y a pas un seul mot, qui depuis cent ans se soit ressenti du changement, qui altère souvent le langues vivantes.* Megtalárod magyarul a 41d. lapon. Kifeledém Vaugelasrol ezen véleményét: [„]Sa traduction de *Quintecurce, qui parut en 1646, fut le premier bon livre écrit purement, et il s’y trouve peu d’expressions et de tours qui ayent vieilli.*” – Vedd fel csak, a mi Háportoni Forró Pálunk 1616b. nyomatta Debreczenben ugyan e fordítását, a Bethlen Gábornak ajánlottat, tehát 30 évvel elébb, s bizony ugy magyarul, hogy belőle több helyen tanulhatunk. De minket vissza verének, Forró nyelve forratlanabbá lön 1715b.; ez akkori, hóbortos magyar nyelv.

Ugy válogatni meg hát, barátom, a mi, latinnal, némettel össze mecsevészettett nyelvünk színmezét, régít és ujdonat ujat, miként Pascal és Vaugelas! Tudod, lelünk olvastunkban, ollyat, a mi, mintha keblünköl volna kiszakasztva s ez, kormányoz. Az, a „miénk”, csakhogy talán későbbre fejlett volna ki belőlünk.

Én azon dolgozatomban régi szóval kezdettem többel élni, azon hiszemben, hogy ezek ellen nem riadoznak, mert csak újra elévett sajátaink s illyenek mellett, egészen új szavainkat is el el-csusztatjuk. Ugy jelennek meg így ezen új csirák, mint a Gubernátornál tisztelkedésben néhány ur, ki mai szabásu magyar köntöséhez szép apja kardját övezi, másiknak pedig kalpaga, mai nyuszt, s a forgót belé ösanyja karpereczéből állítá össze Ajtai uram a kolozvári aranymíves. Párizpápain mentem esténként végig s egy falka belőle szedettten épen ezen Vd. füzethez csiptem. A ki most a „csünni, gyapor stb.” szóval, még pedig mint ujjal csúfol, annak ezt fogom felelni mosolygva: Uram, azt, a szakálos atya, korából irta szótárába, tessék csak megnézni.

¹ BERZSENYI 1842/III, 75–84.

Valahányszor dr. Gyarmati Samuel, nálunk Andrásfalván hét számra is mulatott, mindígg figyeltetett a magyar nyelv sajátosságaira, s ezeket igazán jól szedte össze 1794ben kijött „Okoskodva tanító nyelvmestere” III. részében: az öszverakásról, *de syntaxi*. És úgy hiszem, nyelvszerűleg tanítja Első darabjában a szók értelméről 308–309 lapjain Gelei után, hogy ha szabad e deák szót: *vivus* vagy *vividus* így kimondani: *eleven*, miért nem ezt is *vivax* így: élevény. És ha igaz magyar szó a *félékeny*, miért nem ez is: *elékeny*, és ismét ehhez képest: *evékeny*, edax. Ha jó szó, *fázékony*, miért nem *uszékony*, *futékony* stb. Ha illendő mondani a fertilist, *termékeny*-nek, miért nem a foecundust, *tenyészékeny*-nek vagy *szülékeny*-nek. Ha jól mondják, *érzékeny*, miért nem mondják *eresztékeny*, t. i. a szőlő, buza? stb.

Igasság, mondám rá, új szót hasonlósággal kell alkotni. Hanem eleibe gördíték holmit, mint az ik-es igékről tevedését, s az én igen szeretett öregem ezt felelé: édes lelkem, a magyar nyelvnek hiszen mind jobban jobban kell kikapni erét, csak, édes lelkem, ne olyan hevesen, és másnak nem kell ütni kaptájára. Lássá édesem, Kazinczytól Marmontel Szívkepző regéi fordítása bizony sok helyen nem magyar. „De csín, izlés! minden lapján”, mondám. – Jó, jó. – „A kettő legyen hát együtt.”

Hanem mikor ez az én jólelkű barátom, *derivál*, már akkor olyanokat kaczagok, hogy a harmadik szobába is hallják. Hogy ne? Egyszer nálunk Hegedüs Samu szives barátom felséges predikációját monda el egy udvarhelyi togatus. Végével együtt megyünk szobámba s én elragadtatva dicsérem. Szép, szép, édes lelkem, mondja ő, de tudja-e? mi szebbre akadtam én az alatt. A mint a samariai özvegyet hallottam, kideriválám azt. „Dr. ur, az Istenért!” – Igen, igen, a *vidua*-bol jó. – Kaczagtam. – Jó, jó, hallja csak, majd azután én kaczagom ki. „Lássá, *vidua* után lett az olasz: *vedova*, ebből a tót *vdova*, a horvát *dovicza* és *dovecz*, meg, nem tudom *odvez*, és ime innen az *özvegy*¹⁾. Hahaha, most én nevetek.” De azon meg én szoktam nevetgélni magamban mikor azt ismételtetni, hogy *mente* és *gyönyörű*, jó, a francia *manteaubol* és *genereux*-ből. Dr. ur, kérdem, hát *manteau genereux* annyi, mint: *gyönyörű mente*?²⁾

¹⁾ Háttha gy betűraggal onnan, mivel a körül sokféle összehúzás van. Halmágy, Szilágy, Egregy, Somogy legalább, olyan hely, hol sok a halom, szil, egerfa, som. *Őszve* meg nyilván a hajdan volt: *öszök*, *öszesz*, *ösz* igének úgy állapotjegyzője, miként, *nézve*, *sózva*, *néz*, *sóz* után van. *Ősz autumnus* is, *ösz* igejyökből vált név. Az *ösz* mindent *össz-ít*, z és s között pedig betűcserénk van.

²⁾ Talán helyesen hiszem ma, hogy *mente* úgy maradt az, a mi mostan: *mentő* lenne, miként a mai: *emlő*, *esztendő*, *gyűrő*, *szerető*, a tihanyi 1531-beli codexben: *emle*; a R. m. nyelvemlékek II. kötete 53d. lapján Bornemisza 1542-beli levelében: *esztende*,

Emez előkkel meg Segesvártt együtt ebédelénk. Nem volt bors a rántottához. Míg hozott a tja-tjá-zó szász fogadósné, az alatt ő borsola derivatiójával. Ugy-e? lelkem, mondá, deákul a bors: piper. *Én.* No s de osztán? *Ő.* Hát osztán? angolul lett *pépper*, s előfordul *pépper's*, a nemzetek meg sok szót elforgatnak; így lehete, látja; parsz, persz, pirsz, porsz = bors¹⁾. Félóráig eltartott kaczagásunk, mert ezen maga is nevetett. Megfenyegettem tréfásan, hogy várjon, majd beáru-lom gr. Bethlen Gergelynének Nagybúnon vacsora felett, mert a grófné, ilyen derivatióiért mindig zaklatja multságból. S most is kikapta, de ő mit felelt: *Ész kell ide*, mit a grófnének s nekem is már többször vetett, csak amugy felduzatlan. Ennél nagyobb hasznu lön Gyarmati azzal, hogy a hosszukó lisztes kolompért ő hozta bé Göttingából Erdélybe.

Ej, de bárcsak itt volna már, mert e télre béköltözködik ide a nagybúni ház. Én igen szeretek a jó emberrel ártatlankodni.

Elvesztém, fájdalom! egy másik öreg hiv barátomat, Sipos Pált! Nézd, lecseppene könyem, utána, a mi e három szót papirosomon összefolyatá, az. Talán mig hozzád ér sem szárad meg. Szíve neki a leggyengédebb; esze, bölceleti ész, poézis melegével kellemítve. Innen gondolom, bölceleti hite: a miveltség főpontja az lesz, melly az embert, eredeti ártatlan jóságára vezeti vissza. S e bölcs magaviselete olly egyszerű! Hallgató, ki nem tetsző, nagy társaságban, de mikor kettecskén valánk nála Tordason, akkor bámulád mennyi tudományt rejte szerénysége. Oh, az illyen fülemile az illyen ibolya-ember! Fülemile mondom, nem csalogány, ez ollyanra illik, a ki magát színzi, úgy csal magához; de lásd közel, ott hagyod. A bájoló természet csendes, éjtszaka rejtekben természet, s reggel csak elámulsz nyilásain. Sipos eleinte nem igen vonszott, hanem azután mikor meg és kiismerte az ember, mindig látta nyájasságát. A szelid gr. Gyulai Ferenczné, elér-

ugyan ott 1545ből az 57d. lapon Zay Ferencz záloglevelében: *gyüre*; a 119d. lapon pedig Bebek Ferencz 1556beli feleletében: *es hazája szerete* = és hazája szerető. – Gyönyörű, ered *gyen*, *gyeny* vagy *gyön* gyöny gyökből e véreivel együtt: *gyenge*, *gyengy* = gyöngy, gyönygyörgetni. – Épen úgy van: dom-b, hom, kasz, köz, mony, nyom, öszt, szom, gyök után: domború, homorú, monyoró, nyomorú, ösztörű, szomorú, s u betűrag elhagyásával mindenike, névül áll. – *Mente* szerint maradt a nyelven: fen-e, lep-e megye, a mi különben: fenő, lepő, megyő vagy menő stb.

¹⁾ *Bor* gyökből eredett vagy azzal összetett e szavak: boroczk (nem baraczk), borostyán, bor-s, bors-ó, Bors-od, Borsó-d, bor-za; borvív, borlél, kosbor; és az abból jöttekül tetszők: borju, mert ez, barommal rokon; bor-ék, borító, helyesebben: burék borító, mert a gyök itt: bu, bur, bor-z, miből, borz-ad; boza, Oláh Miklósnál kun ital, tágasb magyarázatuak, mintsem itt hely tünné. Nagyan csak annyit, hogy *bor* valami csípős ízt jelent. Jól int ennél Engel József.

zékenyedett, halálán; Barcsai Ábrahámné a semleges véri, megindult; a csupa tűzeszű báró Jósika János kormányiszéki tanácsos, tudom fájlalja. B. Naláczi Pista, ez a könnyü vér, ez a vállvonító elméncz – sirva fakadt.

Még tavali nyáron imádságokat mutata nekem Sipos, kebelrázókat. És kiknek irá! Király imádsága! Miniszter imádsága! Látod a bölcset, az emberiséget boldogítani kívánót; távul, egy kis faluból.

Még ugyan akkor 1815 nyarán olvasá fel mosolygva előttem ezt, nézd:

Kisfaludy Sándorhoz,
Kazinczy „Tövisei és Virágai” olvastta² után:

Vesd mind tűzbe ne félj, a tűz nem emészti meg azt, mi
Tűzből vette magát, s tűz eredetre mutat,
Szűrös tövíshez de ne nyulj, Te virágira méltó,
Néked ezek vannak Himfyre szánva nem az.

Egyébként pedig ti barátok vagytok? mondám Siposnak, olvastta után. Igen, felele, de a philosophushoz nem illik úgy lobogni mint Kazinczy mindig, annak látni kell az igazat s azt barát ellen is bátran kimondania. Ubi plura nitent, non ego paucis.....

Kivel tartasz te, az ítéletben, Kazinczyval-e, vagy Sipossal. Én Siposnak adtam kezét.

Megírák Kazinczynak, ki Sipossal a mult agusztusban volt, hogy utolsó hozzá mentemkor már félig hideglelősen találám, de kertjébe még kijött velem, nekem ott szőlőt, szilvát, dinnyét szaggatott, én pedig igen kértem, hozatná ki közös barátunkot az igen értelmes doctor Szegedit, mert fel sem akará venni, baját. De ő nem – csak 8-dikára ígérkezek ahhoz bé Szászvárosra, mellyen osztán együtt hallgatnók b. Naláczi József néhai feleségének halotti tiszteletét. Bémentem hát, ámbár engem meg 6d. lele ki az a bolond hideg, s 7dikén is, de győztem; Sipost azonban szegényt b. Naláczi József házánál fektében köszöntém. Rá és rám ugyan ki vala mérve. Nekem, fele predikatioórol kelle ki jönnöm, Sipost alva lelem; engem, didergőt b. Naláczi Pista fektet leggyengédebb gonddal a maga ágyába. 10d. mintha valamellyink sirba szállna, úgy bucsuzom el Sipostól, ő is jobb egészséget kíván nekem, csendben: haza hoz Bája Pista szíves barátom Dédácsra, hol a hideg, 13dikáig mindennap kiráz. 17d. azt izeni b. Naláczi Pista, hogy Sipos, 15d. este későn borlevest ett, azt mondta „ez az utolsó vacsorám” ezzel béfordult s megholt!

² *olvastla* [sh. emend.]

Kazinczy sorai róla mult Sept. 28-dikárol: „Kedves, kedves Siposunk! Melly jól esett, édes barátom, csak ezért is melly jól esett, hogy bementem Erdélybe. Most azt mondhatom, hogy Magyarországi barátjai közzül én csókoltam meg utolszor.”

Hát Te, miklai Zengő, hogy vagy? Legvidorabb egészségedet kívánom.

Erdélyi utjáról Kazinczy majd ir tudom, maga. A levelírás neki, élete. Én is jól megnyujtám ezt, ugy-e?

S még azt is ide tűzöm, hogy Kazinczyval sok sok örömem volt. Egy két nehezelésünk is támadott, mert belőlem ki kell pattanni érzésemnek azonnal a mint felforraltalik, de meg hamar engedtem neki, simultam hozzá. Hisz ő tőle olly sokat tanultam 1806 óta leveleiből, s hálában ki ne tegyen rajtam a ló és kutyá, miéért e két állatot különösen szeretem. Nagyon sokszor kell ezekkel méltatlanul bánni, míg elidegenednek.

2. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek

Marosnémeti, 1820. márc. 15.¹

Marosnémeti, martius 15d. 1820.

Kedves barátom!

A mult éjjel így parancsolék magamra: frater, felelned kell Berzsényinek régi kérdésére Kotzebue felől. S tudod, hogy történt. A terengette szilált genieje mélyig indított meg Fanchonával s három más éjtszaka meg már néhány olly jó izü kaczagásra fakasztott! a mi pedig a lélek körül felhő hajtó szél. Nézttem órátam parancsomkor, hány? S vala egy, éjfél után.

Hogy meggerébenezé Schlegel A. W. ezen Kotzenbub-ot, miként a köznémet nevezi, de hogy megvonyogózta ő meg, azt! „Gyere, veté neki, utánazz hát ólmos elménczkedésseddel.” Hogy fitymálá a mi Kazinczykn,– s osztán sirt miként Szemere Pali mondá nekem „Gurlin,” vagy az „Ember gyülölés”en, midőn azt Pesten a Hacker szálában látta.

Olvassuk a kritikákat s azt hiszük, a nagy innepélyü birák uraimék mindenben igazat mondanak és gyakran látatlanban itélünk mi is nyomukon, Statariumoskodunk. Pedig csak el vagyunk ámítva. Már ezután saját kebledből itélj mondám magamnak, valamint jobb, enszemmeddel látnod.

Kotzebue, barátom, nagy emberismerő. Felcsipi a meglepő összeütközöt, rajzot vet a szívnek változatairol, ecsetele[!] a szeszélyt, és ámít mint Medusa feje.

¹ BERZSENYI 1842/III, 84–89.

Életszint ad ez az ember, olyan rád kiáltót, melly paloták csarnokaiból kiszinzik s a városi alrend ablakain beszinzik s így mindenünnen csal elé szemet azon elkáprázdót, arra könyejtöt. A hol a kritika, vígjátékában, selejtességére már meri emelni taraját ellene, megvillan elméssége s a nézőség mind az ő pártján; a kritikus meg elhül csak két-három tollát látva kezében, a többi tovább legyez. „De a rozsz bőrt is kifényíti” azaz a vétekre jónak mázát keni. Igen, hanem az emberek többre ilyen, ő meg csak közikbe markol s oda csapja őket a színre a mint vannak. Ő sem volt a felsőbb szellemű nemesb emberek véréből, a *Herr von-t* csak talentumához ragasztották.

Ezen köz élethőség[!] tevé őt több országban egész nemzedékek színműköltérévé; az ember, épen úgy lelél fenn magát benne Angliában Muszka és Magyarhonban, a hova átforgatták, a millyennek ő, német pajtásait festette, mázolta.

Azonban volt okom, barátom, kritikusi észrevételeit követnem, s közlöm veled, saját felfogásom szerint a *de*-zést is; minden dicséretnek meg vagyom a maga *de*-je. Kerülnie kell vala középrendi színműveiben a pityeregetést. Szomorújátékban pityer lenni! Kisebb vagy nagyobb sas, de sas oda. A kotzebuei érzélegtetés, beteg állapot; a mysticus német, a lélek olyankori elernyedéseiből írózá össze érzékeny játékaikat, *Schauspiel*. Ép tagban élő ép lelkiület, ha kaczag, szívből kaczag vígműben; ha megindul szomoruban, a nemes erőt fájlalja, miért veri le épen azt, homálysította csapás. És Kotzebue ne szedte volna le rakott szölejét csak musthoz és *ordinari* borhoz olly hamar, hadd érett és töppedt volna meg jobban, asszúhoz; kevesebbje nektárosb lön. De a weimari fi, mint minden tettében úgy irrtában is mindig szeleskedett; 100 körül jár színműve. Ha fennköltebb képek lengték volna meg, kevesebbé s több színűvé teszi.

Mindazáltal, bár illyene támadna most eleinte a magyarnak, eltartana egy ember rendet¹⁾ szép meséivel, míg tömöttebb izmu, és jobb izlésű feledtetné el. Ha Te valamihez kezdél, jó sikert hozzá.

Én e telen, itt pihentem, egyedül. Ősszel kaszda valék, szilvafát legalább egész erdőt ültettem; – Zarándban pedig Lunkán, hárs fasort az épülettől ki az országutig, vagy félórányira gyalog; így Lunkojon. Majd midőn hó fede mindent, este a belölfűtő tüzebe nézék setétben; lefekvém 9-kor, olvastam ágyban éjfél meghajlásaig a mit itten találék, így Kotzebuet, Voltairet stb. Fél 9 előtt keltem. Reggelim után az egész udvar miben létének megvizsgálása, lóistállóé. Tizenegytil fogva feldolgozása az estennen elgondoltnak; lön valami kis megkésértés: *Kenyérmezei diadal* és *Klára Visegrádon* címmel. Háromkor ebéd.

¹⁾ Egy embernem, egy ivadék, nemzedék, a csiki székelj ajakán: egy ember rend.

Majd a virágházban séta, későbbben lovaglás. – Gyakran holdvilággal is beigeték este Dévára Bája Pista kedves barátomhoz egy két napra, kit addig unszoltam míg Vajda-Hunyad várát, miként most áll, rajzba vevé, valamint Dévát is; amazt egykor metszteni akarom. Hunyadi Jánosnak hajdani ebédlő teremében tánczoltam is a mult farsangon, pedig eleget, s gyönyörű társaságban Helbling administratornál. És mulattomban is meglendíté lelkemet János nagy árnya, meg Kazinczy emlékezete, kivel ott 1816-ban együtt voltam.

Azt a Voltairet, barátom, be laprol lapra éldelém! Kölcsey nem szereti, nem Fontanellet, miként még 1815b. ír, én mindeniket s Voltairet különösen szerettem. Fontanelle gondot gerjeszt, hogy' legyen az elvont eszme is, világosan kifejezve világ számára. És Voltaire, Voltaire! Ez, üstökös csillag a világ literatúráiban. Nyelve pereg, stylusa mint a pillangó, elméje szikrát hány, pajkos, csintalan; csak ott nem kell, hol szemérmes karczol, vagy hiú önfítogtatásai miatt amúgy mintha valahogy kazemperekednék, legalább bolondokat ejt. Mert szíve csak Zairban. Másutt mócsing. Ő csak az értelmet fricskázta, hogy azt képzelet s érzélem hamarhivővé ne szédítse, s annak magnese pontján, csak hogy csudálják, mint egy vad lovon, nyargala túl. Isten tagadásnak is így ölté fel színét a bohó, miért osztán jól meg czikogtaták, s méltán. Pontos történetíró sem, de hogy' kifeszíti a tettek rugóját, miként világosit összehasonlításaival! Mintha előttünk folyt volna le a régi világ, mendegelve a mostani. Románaiban az ember el elkaczag enmagán, mikor olyan fonalakon sodorgatja végig az eseményt, minőket anyánk rokkája belénk is eresztett; és kibékülünk véghez vitt balgatagságunkkal, hogy hiszen abba belé kelle bukunk, mert álszegyent legyőzni nem volt erőnk, legjobb akaratunk utjába egy varju szemü hunczfut feküdt s azt átugrani nem tudtuk. *Dictionnaire de Philosophie*-jének veleje: „ember! legyen valahára eszed, ne hidj minden mesét; mint Isten képe teremtett ha okos nem vagy, ötet gyalázod.[”]

A Candide-beli báró Tundertentronk nemzetének bölcselei nem szeretik ezen léhelezőjeket, de az természetes, a francia philosophálás reggeli mű, miként az angol is, nap nyájas keltétől délig mindig melegebb s tisztább napnak vihet; a németeké esti gyertyázáskori, mikor a lélek, melankholiára hajlik. Innen mysticizmus burkoltságuk, innen hogy a mit elébb csufoltak is, azután meg, confitealják. Stollberg, Schelling, Werner Zakariás.

Nekem ugyan ez az ember egészség-szerem is volt, ha komolyított nappali gond s irás, ötet elé este, hogy lelkemet felvidítsa s az álom derülten kapjon.

Magyar Voltaire soha mig a világ, nem lesz, de ha másutt minden másod százévbén egy-egy eléjő, nem árt. Köd, nem ereszkedhetik le földig.

Tavaszdik megint az idő, már én újra kaszda leszek. Ugy hiszem Te is, de, írj már egyszer valahára, mint én eléggé valahára.

3. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek
*Bécs, 1824. ápr. 26.*¹

Bécs, ápril. 26d. 1824.

Örömmel hallván, itt járt Kis János barátunktól egészséged jobbra válását, már a' minap akarám megküldenem e következőt. Ne sajnáld megolvasni:

Hazai ügy.

Szerettem a hazát!
Meggzegtem kedveért szívem örömeit;
Csakhogy látnám jöni ragyogó csillagát,
Reszketve gyujtottam éjjeim mécseit.
Mim értte? A szent ügy most is tapodtatik,
S híve, tört oltára mellé taszítatik.

Szegény fásult haza!
Legdicsőbb elméid koszorúzatlanok.
A millyeket más hon, büszkén jutalmazta,
Nálad, üres híru vigasztalatlanok.
Pazarlják éretted hősi erejüket,
S e, inkább töröd, mint élesztnéd lelküket.

Ők megsajnálának.
S ifjan neki vágva gyalázó éjednek,
Rontják üzik a mik diszedben gátlanak,
Fejtik tüzét lomhán eltapodt nyelvednek.
S hajdan dicsőséged parlagosult utján,
Uj virágod csattan lelkesb fiad lantján.

Az ifjú mit nem mer?
Örök díszü tettek sugárzatit issza,
Pajzs rendítő karja ezer hydrát lever,
Vak hátráltatóját porba nyomja vissza.

¹ BERZSENYI 1842/III, 89–93.

S még tapasztalatlan szíve szép árában
Nagyra kelendő nap, villong hajnalában.

De, mire ébred fel!
Magát rontó hideg serget véssen észre,
S hull a magasan járt, roncsolt érzésivel,
Búsan néz a szépen elgondolt Egészre.
S a ki messze repült s hitte, hogy nagyot tesz,
Kicsi körbe szorult szendergő férfi lesz.

El ugyan nem gyávul,
Kicsordult nagy könyét letörli hirtelen;
Lelke megzuzva is, szikrát pattantva gyul,
Lágy panaszba fulni érzi hogy dísztelen.
Olvadást, csak azért engedne keblének,
Hogy, ah! ő ne érje hunytát nemzetének.

Meg meglátogatják
Magányában régibb szétoszlott képei,
Mátyás fényén s Mohács sírján hordozgatják
S erre megint forrnak fojtott érzései:
Felkönyörg hazája ősi istenének
Adjon új kort Árpád nagy népe nyelvének.

S felkeresni ohajtkozom újra ebben én Téged, kedves bátyám, jó barátom, hogy ezen itt szakadozott költélyemet kebeledhez értessem késértésül ha megmozdul-e rajta? Ha, nem, tűzbe vele. Hogy vagy? mint vagy? Hallgató Te. Pestet én királyunk lakával, e császári várossal cserélém fel már majd két éve, hol délelőttént[!] gyakran gyűjteménykedem, ebéd után járok, mulatok. És ha nemzetünket illető akad elé; lelkem azonnal Nálad.

Tegnap este a sz. István tere melletti kávéház előtt üldögéltem sétám után hold világban. Elámultam a' XII. százév óta négy országloház alatt épülgetett szentegyházon. Félben látja még a mi Mátyásunk midőn 1485b. június 1-sőjén diadala fényével veszi kezére Bécset, s itt ütven fel lakát Budaé-Visegrádé helyett, elvégezteti, a mi, 90 évig csak huzva halasztva folyt. Azt gondolá, magyar korona alatt marad Ausztria. Azonban mi jutánk védő kezébe, mert Mohács után a Zápolyai gyengesége behozta töröket az ő segélyével verhetők ki.

Bécs helye, Mark Aurél itteni halálán, Babenberg házon, a cseh Ottokárén, és Habsburgon keresztül véve, a lotharingiai ágig, a világi változandóságok megrázó panoramája. Magyar kelevész ad halált az utolsó Babenbergnek 1246b.

Németujhelynél, magyar segédkar végzi ki Ottokárt 1278-ban Marchecknél s tetszi fejedelemmé Rudolfot. A török kiverésekor tehát Habsburg, az egyik kölcsönt adá meg.

És ezek megfutása között feltevém magamban, Hozzád ma bizonyal fordulnom, sorokban is.

Válaszodat kétségen kül vehetném, Szűcs István, m. kir. udvari agentshez címzetten; lakja ismeretes a postán, engem pedig gyakran vonsz hozzája szép esze, meleg barátsága s hálával is tartozom neki. Más hív barátom még itt, gróf Gyulai Lajoson kívül, Ujfalvy Samuel a m. kir. testőrségnél, Báróczi Barcsay lakjában.²

² E levelemet visszakaptam, de nem Berzsényitől, mert hozzá nem jutott. [Döbrentei kiadói jegyzete.]

4. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek **Buda, 1825. júl. 25.¹**

Buda, julius 25d. 1825.

Viszont tisztelt barátom!

El van, el lesz igazítva minden, kívánságod szerint.

Én pedig Bécsben laktom alatt készített munkámról tudósítalak. Címe: **MAGYAR DOLGOK BÉCSBEN**. Osztálya, három. **ELSŐ**. Császári királyi intézetekben, vagy bécsi más magánosokéiban s külön helyeken találtató magyar nevezetességek, ugymint: 1. cs. k. udv. könyvtár; 2. antikok cs. kir. kabinetje; 3. cs. k. kincstár; 4. cs. k. ambrasi gyűjtemény; 5. cs. k. fegyvertár; 6. Schönfeld muzeuma; 7. Isteni tisztelet magyar nyelven; 8. Ild. Endre m. kir. leányának Erzsébetnek képe a német lovagrend szentegyházában; 9. az augusztinusok könyvtárában egy asztal Magyarországnak mozaik rakású földképével. *Jegyz.* A cs. kir. házi- és udv. főhaditanácsi levéltárban lévő magyar iratokat ismertesse meg, a ki azokhoz juthat. – **MÁSOD OSZTÁLY**. Bécsben lakó magyarok által felállított vagy azoknál levő gyűjtemények. I. 1. Esterházy Miklós hg. könyvtára. 2. Képtára. 3. Muzéuma. 4. Rézmetszvény s rajzolatgyűjteménye. II. Esterházy János gróf kéz-

¹ BERZSENYI 1842/III, 94–113.

irat s fegyverkép gyűjtéye¹⁾. III. Keglevich János gróf könyvtára. IV. Margitnak IVd. Béla leányának szobabeli kis oltára, Margit szigetéről gróf Batthyáni Vincze özvegyénél. V. Legrády Imre gyűjteménye²⁾. – HARMAD OSZTÁLY. Magyar históriai emlékezetek Bécsre.

Ezek közül Esterházy herczeg gyűjteményei összeírásából közlök veled holmit kivonatban, hogy lásd, miket volna kötelessége Budán felállítania, hozzá írt ódád hazafiui könyörgéseire.

I.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG KÉPTÁRA

Olasz iskola.

Ebben Paolo Veronese (Caliari) *született Veronában* 1532, † *Velenczében* 1588, *Badide és Carotti tanítványa*. Szűz Mária, a gyermek Jézussal, sz. József, Ferencz, Ágoston és sz. Katalinnal. Fára, magassága 1 lábnyi s 7 hüv. szélessége 1 l. s 1 h. – Farinati, *szül.* 1522, † 1606 *Veronában*. Egy alvó leány, karjaival asztalra támaszkodva, fél figura,életi nagyságban. Vászonra. 1 l. 6 h. magasságu, 2 l. 4 h. szél. – Michael Angelo Amerigi da Caravaggio, *szül. Caravaggióban Milano mellett* 1569, † 1609. *Arpina tanítványa*. A maga képe. Vászonra, 1 l. 8 h. magass. 1 l. 4 h. szél. – Trevisani, *szül. Capo d' Istriában* 1656, † 1746. *Zanchi tanítványa*. Lucretia, a mint a tört mellébe döfi. Fél figura életi nagys. Vászonra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 4 h. szél. – Carlo Dolce, *szül. Florencziában* 1610, † 1686. *Viniali tanítványa*. A szűz Mária feje. Vászonra. 1 l. 6. h. mag. 1 l. 2 h. szél. – Dominichino (Dominicus Zampieri), *szül. Bolognában* 1581, † 1641. *Calvaert és Caracci tanítványa*. 1. szent Jeromos, elmerülve elmélkedésében. Fél figura életi nagys. Vászonra. 3 l. 2 h. mag. 2 l. 5 h. szél. 2. Lót és leányai. Egész figurák életi nagyságban. Vászonra. 4 l. 7 h. mag. 6 l. 5 h. sz. 3. Kaliszto nympa Diana előtt. Egész figurák fára. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. – Albani, *szület. Bolognában* 1578, † 1660. *Calvaert és Caracci tanítványa*. 1. Europa elragadtatása. Egész figur. Vászonra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. sz. 2. Bakkhusz gyöződeme. – Guido Reni, *szül. Calvenzanóban* 1575, † 1642. *Calvaert és Caracci tanítványa*. A gyermek Jézust imádó pásztorok. Egész figurák. Vászonra. A kép 8 szegletü. 3 l. 1 h. mag. és szél. – Giordano, *szül. Ná-*

¹⁾ Halálával, fiai között oszlott fel. Egyike, László gróf becses barátom a maga részéhez még többfélét szerzett s úgy tevő a mostani országgyűlésnek ajánlatát az erdélyi múzeumhoz.

²⁾ Kár, hogy azóta ez, nem együtt vétetett meg.

polyban. 1632, † 1705. *Spagnolette és Cortone tanítványa*. 1. Vénusz a mint Adonisszal enyelg, Amor mellette. Egész figurák életi nagys. Vászonra. 6 l. mag. 3 l. 11 h. szél. 2. Az Egyiptomba való futás. Egész figurák. Vászonra. 6 l. 4 h. mag. 9 l. szél. – Cambiaso v. Cangiasi, *szül. Genuában* 1527, † 1585. *Forzoni tanítványa*. Tarquin és Lucretia. Egész fig. életi nagys. Vászonra. 3 l. 9 h. mag. 5 l. 2 h. szél. – Romanelli, *szül. Viterbóban* 1617, † 1662. *Zampieri tanítványa*. Montespan asszony képe. Fél fig. életi nagys. Vászonra. 4 l. 8 h. mag. 3 l. 8 h. szél. – Rafael Sanzio, *szül.* 1483 *Urbínóban*, † 1520. *Perugino tanítványa*. Szűz Mária tartja a gyermek Jézust és a kis sz. Jánost térdein. Ez a kép nincs egészen elvégezve. Albani pápa ajándékozta Erzsébet császárnénak. Fára 11 h. mag. 8 h. szél. – Tizian Vecellio, *szül.* 1477 *Cadoreban*, † 1576. *Bellini és Giorgione tanítványa*. Vd. Károly római császár képe. Vászonra. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 4 h. szél. – Ghirlandajo, *szül. Florencziában* 1485, † 1560. *Fra Bartolomeo tanítványa*. Krisztus születése. Fára. 4 l. 8 h. mag. 4 l. 2 h. szél. – Vasari, *szül. Arezzóban* 1512, † 1574. *Del Sarto és Michel Angelo tanítványa*. A három grátzia. Fára. 6 l. 6 h. magas. 4 l. 5 h. szélessége.

Spanyol iskola.

Murilltól. 1. Egy a vállán ásót vivő ember. Fél figura életi nagyságban. Vászonra. Magassága 3 lábnyi s 8 hüv. Szélessége 3 lábnyi. 2. Tánczó parasz-
tok. Fára. 1 l. 1 h. magass., 1 l. 6 hüvelyknyi szélességü.

Ezen kívül itt Velasquez, Ribera, Moja, Pereda, A. Cano és Zenego spanyol
képírók legemlékezetesebb darabjaik.

Német iskola.

Ebben különösebb a többiek között Angelica Kauffmann, *szül. Graubündenben* 1742, † 1807. *Apja tanítványa*. Pyrrhus midőn gyermek korában Glaukus Lydia királya eleibe állítatik. Vászonra. 3 l. 7 h. mag. 6 l. 1 h. szél. – Mengs, *szül. Drezdában* 1728, † 1779. *Apja tanítványa*. Jupiter, Juno, Minerva, Apollo és Herkulesz a felhőkben. Vászonra. 6 h. mag. 1 l. 1 h. szél. [!] – Netscher, *szül. Heidelbergában* 1639, † 1684. Egy asszony képe a mint egy folyosóra kikönyököl. Vászonra. Fél fig. 1 l. 9 h. magas. 1 l. 5 h. szél. – Dietrich, *szül. Weimarban* 1712, † 1774. Két tájfestés borzasztó vidékben lévő vizomlással és váromladékkal. Vászonra. 1 l. 7 h. mag. 2 l. 1 h. szél. – Elzheimer, *szül. Frankfurtban* 1576, † 1620. *Uffenbach tanítványa*. Egy mezei vad vidék, tehenekkel és feredező fejér néppel. – Cranach, *szül. Crannachban*

1472, † 1553. Herodiasz, keresztelő sz. Jánosnak egy tálon lévő fejével. Fára. 2 l. 9. h. mag. 1 l. 10 h. szél.

Ide a német iskolába vannak feltéve, Rein, West, Moreau s Reynolds, angol képművészek darabjaik is, valamint Kupeczkytól és herceg Esterházy Páltól egy-egy, kiket a magyar képművészek kicsiny száma közé kell számlálnunk¹⁾. – Kupeczky Jánostól áll itt, szül. *Bazingban Poson várm.*, 1667, † 1740. *Claus tanítványa.* Egy veres sapkás férfi személy mellképe. Vászorra. 1 l. 10 h. mag. 1 l. 6 h. szél. – Herceg Esterházy Pál, magyar ország nádora, 1655. *Elzheimer tanítványa.* Az ifju Tóbiás. Elzheimer után. Rézre festve. 6 h. mag. 9 h. szél.

Hollandi és Belga iskola együtt:

Ezek közül kiteszöb: Rembrand, szül. *Leydában* 1606, † 1674. Egy gazdagon öltözött férfi, könyvekkel megrakott asztal mellett. – Jordaens, szül. *Antwerpiában* 1594, † 1678. Egy karszékben ülő férfi képe. Vászorra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 3 h. szél. – Limborch, szület. *Hágában* 1680, † 1758. Páris itélete. Fára 2 l. mag. 2 l. 7 h. szél. – Az idősebb Teniers, szül. *Antwerpiában* 1582, † 1649. *Rubens tanítványa.* Egy pásztor a mint nyáját haza vezeti. Vászorra. 1 l. magass. 9 h. szél. – Az ifjabb Teniers, szül. *Antwerpiában* 1610, † 1694. Apja tanítványa. A könyörületesség munkái. Fára. 1 l. 2 h. mag. 2 l. 9 h. szél. S több 5 darab. – Van Dyck, szül. *Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa.* Krisztus koronázata. Fára. 2 l. mag. 1 l. 6 h. szél. – Van der Werff, szül. *Rotterdamban* 1659, † 1722. Egy asszonyosság képe. Fára. 1 l. 6 h. mag. 1 l. 3 h. szél. – Rubens, szül. *Kolóniában* 1577, † 1640. *Van Oort es Van Vien tanítványa.* 1. Merkurius Hébet Olümposzba viszi. Vászorra. 4 l. mag. 5 l. 1 h. szél. 2. Három angyal a felhők között. Vászorra. 3 l. 2 h. mag. 3 l. szél. – Ruysdael (Salamon) szül. 1615, † 1670. Két tájkép, egyik egy falusi innepélyt, a másik az ezen falusi innepélyről haza menetelt ábrázolja. Vászorra. – Breugel, Johann Breugel, a ki *Sammt-Breugelnek* bársonyos Breugelnek neveztetett. Szül. *Brüsszelben* 1589, † 1642. 1. Ádám és Éva a paradicsomban. Fára 1 l. 11 h. mag. 2 l. 10 h. szél. 2. Nőe háznépe, a mint a bárkába költözködik. – Breugel, Peter Breugel, másképp *Höllen-Breugel*, Pokol Breugel a XVII. százév végén élt. 1. Aeneas a Sybilla, a föld alatti országba vezeti. Rézre 10 h. mag. 1 l. 2 h. szél. 2. Remete sz. Pál a pusztában predikál. Rézre. 3. Junó a pokolba megyen bé. Rézre. – Both. Tengerparton lévő omladékok. Fára. 1 l. 8. h. magass. 1 l. 5 h. szél. – Ruysdael (Jakab), szület. *Harlemben* 1635, † 1681. *Berghem tanítványa.* Egy kert része.

¹⁾ L. gróf Teleki Samueltól magyar képművészeink megismertetését Tudom. Gyűjtemény.

Elöl kecskék és kosok. – Metz, *szület. Leydában* 1615, † 1658. 1. Egy lantoló fejr személy, megette egy férfi, üveget tartván kezében. Fára 1 l. 2 h. mag. 11 h. szél. 2. Egy asszony előtt térdepelő férfi. Vász. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. – Van der Neer, *szül. Amsterdamban* 1613. Egy a hold fénye által világosított hollandiai város. Fára. 1 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. – Hondekoeter, *szül. Utrechtben* 1636, † 1695. Egy pelikán, egy török lud s különbözőféle rézcék a víz partján. Vász. 6 l. mag. 4 l. 8 h. szél. – Ruthards, a XVII. száz. végén élt Borzasztó tájék szarvasokkal. Rézre. – Ostade, a XVII. száz. elején. Parasztszoba belseje. – Steenwyck, *szül.* 1550, † 1604. Egy tömlőcs belseje, melyből az angyal sz. Pétert kiszabadítja. Rézre. 1 l. 5 hüv. magassága, 2 l. szélessége.

Figyelmet érdemlenek Berghem, Veenix, Ryk, Berkheyden, Basszen, Huytenburg, Verboom s Neefs darabjai is, de itt mindennek elészámolására nincs hely.

Francia iskola.

Az értelmes nézőt leginkább gyönyörködtetheti a francia iskolából: Le Brun, *szül. Párisban* 1617, † 1690. *Vouet és Poussin* tanítványa. 1. XIV. Lajos megdicsőülése vagy apotheosisa; mely itt azonban csak előrajz, mert az ezen ideának tökéletesen elvégzett festése Versaillesban áll. 2. XIV. Lajos, a mint Louvois, Vivonne és Colbert minisztereitől körülvértve a Hollandusokra hadat mond 1671-ben. – Claude Lorrain, *szül. Champagneban* 1600, † 1682. A nap feljövetele egy ázsiai tengerparton. Vász. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél. – Poussin, *szül. Anderlyben* 1594, † 1665. Krisztus a szamaritániai asszonnyal a kútnál. Vász. 1 l. 4 h. mag. 1 l. 2 h. szél. – Vernet, *szül. Avignonban* 1712, † 1786. 1. Egy vad tájék, elején a képnek halászok vagynak zuhatag mellett, távolban egy épület látszik. Vász. 3 l. 2 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy éjtszakai darab, hold világgal. Vász. 1 l. 6 h. mag. 2 l. szél. – Vouet, *szül. Párisban* 1582, † 1641. Apolló lantol s a múzák hallgatják. Fára. 2 l. 6 h. mag. 7 l. 3 h. szél. – Loir, *szül. Párisban* 1624, † 1679. Kleobis és Biton, anyjokat az argoszi templomba innepre vezetik. Vász. 1 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. – Bourdon, *szül.* 1616, † 1671. Bakkhus és Ceres több nympa és szatyr között. Vász. 1 l. 8 h. mag. 2 l. 5 h. szél. – De la Hire, *szül. Párisban* 1606, † 1656. *Apja tanítványa*. 1. Theseus, apja fegyvereire talál. Vász. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 8 h. szél. Ninusz koronával kínálja meg Szemiramist. Egész figurák. Vász. 4 l. 4 h. mag. 3 l. 11 h. széles. – Rigaud, *szül. Perpignanban* 1659, † 1740. Erzsébet, orléáni hercegné képe. Fél figurák életi nagyságban. Vász. 4 l. 7 h. mag. 3 l. 6 h. szél. – Mignard, *szül. Troyesben* 1610, † 1695. A történetírás múzája,

ülttében, allegoriásan. Életi nagys. Vászorra. 4 l. 6 h. magassága, 3 l. 7 h. szélessége.

II.

ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG MUZÉUMA.

Ebben e festmények: Moláto l, szül. *Coldrában Milano mellett* 1621, † 1666. Mária a gyermek Jézussal, a mint Egyiptomba futása közben egy pusztán magát kinyugodja. Sem József nincs ugyan ide festve sem az uti terüvívó[!] számára, s ennél fogva némelyek a szánakozás emblemájának tartják, de helyesebb csakugyan sz. Mária megpihenetének nézni. Mária, bokroktól béárnyékolt régi kőfalak omladékai közt egy uti általvetőn ül, szeliden pillant le, ölében ülő gyermekére, kinek ártatlan ábrázata csupa bizodalom a jó anyához. – Leonardo da Vinci, *szül. Vinciben Florenzia mellett* 1444, † 1519 I-só Ferencz király karjai közt. *Varrochio tanítványa*. 1. A maga képe. Fél figura. Fára. 2 l. 4 h. mag. 1 l. 9 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermekkel, ki egy asztal mellett áll s egy könyvben forgat. Szűz Mária körül sz. Katalin és sz. Borbála van. Fél figurák. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 4 h. szél. Az anya szeliden emeli fel balját, mintha oktatni akarná a felől gyermekét a mi a könyvben van mellyhez az nagy kívánsággal kap. Mind a három szűz pillantása szent elmélkedést mutatva nyugszik a gyermekben. Leonardo da Vincinek Bécsben lévő eredeti festményei közt ennek alig ha van párja. – Benvenuto Tisi, más nevével: Tisio da Garofalo. *Szület. Ferrarában* 1481, † 1559. *Panetti Boccacci és Rafael tanítványa*. A szent háznép. A kicsi Jézus jámboran alszik anyja karjain. József, Mária megett áll, a gyermekre belső örvendezéssel tekint, s mintha valami dolgához akarna látni, jobbját olly vigyázólag emeli, hogy a szendergő kedves kised fel ne találjon ébredni. Szűz Mária és József félfurák. A kép fára van festve. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. szél. – Stella, *szül. Lyonban* 1596, † 1657. *Poussin tanítványa*. Mariának Jóseffel összeesketeése. Vászorra. 3 l. 4 h. mag. 4 l. 4 h. szél. Harmincz figuránál több eleveníti ezen gyönyörű alkotást. A szent menyasszony alázatosan és szemérmesen nyújtja kezét Jósefnek. Mária felett galamb képében a sz. Háromság lebeg, dicsőség fényétől, meg, zengedező angyaloktól körül sugároltatva. Bellino, *szül. Veleccében* 1424, † 1514. A szent szűz, ülve. Egyik térdén a gyermeket tartja, a másikon egy könyvet. Fára. 2 l. 1 h. mag. 2 l. 11 h. szél. – Luvinio, *a XVI. százév elején élt Milanóban*. Szűz Mária a gyermekkel, s mellettek sz. Erzsébet és a kicsiny János, ki az anyja térdén ülő gyermeknek egész barátsággal egy virágot nyujt. Jánost sz. Erzsébet fogja karon. Fára. 2 l. 11 h. mag. 2 l. 1 h. szél. – Az idősebb Palma, *szül. Bergamóban* 1540, † 1580. *Tizian tanítványa*. Szűz Mária

a gyermekkel, ki a térdén üldögel. A szeretettel és ártatlansággal eltölt pillantású gyermek, jobb kezét az előtte álló kis János fején tartja, mintha azzal annak hajfűrtjeivel játszódnék, bal kezével pedig orcáját látszik simogatni. Mária, egy könyvet tart baljában, mellette egy barát imádja térdén állva a gyermeket. – Correggio (Anton. Allegri), *szül. Correggióban* 1494, † 1534. Nagybátyjának Allegrinek tanítványa. 1. A maga képe, fél arcban. Vász. 1 l. 9 h. mag. 1 l. 5 h. szél. 2. Szűz Mária a gyermek Jézust szoptatja. A gyermek vidáman mosolygva kap jobbával anyja melléhez, baljával pedig némely gyümölcsöt vészen el a kis János kezéből, ki neki azt előruhácskájába takarva hozta. Az anya lelkéből örvend a két gyermek nyájaskodó szívességén. E festmény sokszor van rézre is metszve. Magassága itt 2 l. 3 h., szélessége 1 l. 9 h. 3. Egy maga eleibe néző fő félarcban s egy kaczagó fő, egész arccal. Mind a kettő papirosra. 1 l. 1 h. mag. 10 h. szél. – Caracci, *szület. Bolognában, élt a XVII. százév elején. Fontana és Passerotti tanítványa.* Több nymphának Tritonok által elragadtatása. A fejrnépi ábrázat kelleme, karcsu termet igézete, s a setét tritoni férfiak vad ereje az arczon és tagokban különösen jól vagynak egymástól különbözőleg kifejezve. – Poussin. Boldog asszony fogantatása. A lelkes Poussinnek egyik remeke. Erzsébet nyilvánosságos szívbeli örömmel fogadja Zakhariás ajtaja előtt ezzel együtt Máriát, a ki szent alázatossággal tartja jobb kezét a szívén. Utána József jő, ács szereivel. A kép vászonra van festve. Magassága 2 l. 2 h., széless. 1 l. 9 h. – Ruysdael (Jakab). 1. Egy erdős vidék. Jobbról egy vastag fa dereka, s ennek kiszáradt ágán egy bagoly. Az eleje nádas és mocsáros helyet ábrázol, balrol posványos vízben vadréczék ferdenek s békáznak. Tövénél a fának, melly dombocskáról emelkedik ki, egy béka ül, alattabb a nádasban egy gólya lesi prédáját. 2. Egy vidék vízeséssel. Elején a képnek mohos kőszikla darabok s ezekről mintegy erőszakkal lehengerített fatökek állanak, mellyeken hátrábbrol a lerohanó megáradt havasi patak haragosan csap keresztül. A kép hátuljában messzéről egy nyájas tájkék mosolyog, hol jobbról falusi egyház, s balrol valami régi épületnek omladványa látszik. Vászonra. 2 l. magass. 2 l. 3 h. szél. – Geldorp, *szül. Löwenben* 1553, † ?. Egy bajuszos férfi képe, kezén kesztyű. Arczvonásai beszélők, a színzés erős és meleg. – Van Dyk, *szül. Antwerpiában* 1599, † 1641. *Rubens tanítványa.* Egy társalkodási darab, tágas, szépen kirakott talapu szobában, t. i. Van-Dyk van maga, minden hozzátartozójival. Van Dyk, egy szőnyeges asztal mellett menyezet forma alatt ül, violoncellen futtatván képzelődését, megette egy-egy öreg s egy ifju erős ember nyilván az atyja és sógora, valamely kótákat néznek figyelmesen. E három személlyel által ellenben, négy asszony személy s egy fejrbe öltözött ifju barát van. – Tiziano VerCELLI. 1. Adónisz a mint vadászatra indul s Venusztol bucsuzik. 2. Venusz kényére nyugszik egy szépen

ránczozott veres köpönyegen egy almafa ágai között. – Claude Lorrain. Egy tájék. A közepén nagy épületek, elején fák, s ezeken innen egy pásztor hajtja teheneit és kecskéit a vizen keresztül. A kép hátuljában szeliden kékelő távolság. Claudius Geleenek vagy más nevével Lorrainnek egyik remeke. Bécsben Lorraintól ennél jobb nincs. – Baccia della Porta vagy Fra Bartolomeo di San Marco, szül. 1469, † ?. *De Mayano, Cosimo Roselli és Leonardo da Vinci tanítványa*. Mária a gyermek Jézussal. Az egész múzeumnak minden képei közt a legvidámabb legpompásabb festésű kép. – Az ifjabb Holbein, szül. Augsburgban 1494, † 1554. *Atyja tanítványa*. 1. Egy férfikép életi nagyságban. Vászorra. 3 l. 1 h. mag. 2 l. 7 h. szél. 2. Egy asszonykép. – Pynacker, szül. Pynackerben 1621, † 1673. Egy tájék, a közepén kőkávás kuttal, mellynél egy pásztor nyáját itatja. Fára. 2 l. mag. 1 l. 8 h. szél. – Rembrandt van Rhyn. Egy ifju fejrészemély képe. Csinos ajka épen barátságos nyájas tréfára nyílik, szeme tisztán s csintalankodva pillant. Jobbjában fekete legyezőt tart. Fára. 2 l. 1 h. mag. 1 l. 8 h. széless. – Kuyp (Albrecht), szül. Dordrechtben 1506, † ?. 1. Egy tájék. Elején balrol egy fekete kutya s e megett egy fekete tehén a fübe neki fekvő. Jobbról egy ifju szerezsen két megnyergelt lovat zabolán tart, előtte egy agár s hátrább két ember. Fára. 2 l. 10 h. mag. 4 l. 5 h. szél. 2. Egy rohanó víz torkolata. Elöl öt tehén, itatóhely mellett s félig vízben áll, belebbről két kis hajó látszik, a távolban pedig egy liget bájol templommal. Fára. 1 l. 10 h. mag. 2 l. 4 h. szél.

Nevezetesek még ezeken kívül a múzeumban Francia, Vynants, de Vieger, Bramor, Ruthards, J. G. Kuyp, Sandrart, Molmann, Roos, Leux, Decker, Wouvermanns, Berghem, Mireveldt jeles képirók festéseik¹⁾ de a képgyűjtemény és e múzeum minden kitetszőbb vagy egészen remek darabjainak méltóképp való jellemezhetése majd szinte egy kis könyvre telne, mellyet csak akkor engedne részemről, időm megtenni, midőn e nagy kincs, magyar képirói akadémia gyanánt Pesten vagy Budán állana, s a benne hosszabb ideig lehető gyönyörködés, remek voltak minéműségeinek mély kitanulása, a hazafiui érzésnek azt parancsolná, hogy olyan földieink kedvéért, kik efféléket még nem láthattak, széles leírásaikba ereszkedjem s így mind a képirói művészség szeretete köztünk is jobban terjesztessék, mind az a magyar ifju a ki magában ilyenhez meghívattatást érez, a tökéletes leírás és a nagy példányoknak, hazájában való megismerhetése által művészi szép utjába belé igazíthatassék.

¹⁾ A herczeg bibliothekariusus ns. Gáal György ur, az ezen múzeumban függő kiválóbb képeket jelesen irta le b. Hormayr Archivumában 1822b. juniusi és juliusi füzetek Nr. 77, 80, 86.

A múzeum gyönyörű szobrai e következők: Thorwaldsen. Egy Ámor és egy úgy nevezett táncosné. Felsőleges két remek. – Ámor feltartja jobb kezét s ujjai közt nyílnak kihegyesített élet szemléli. Tekintetéből hatalmába való bizodalmának pajkos érzése látszik s azzal veti meg magát álltában egy tőkének mellyre oroszlán bőr van terítve allegóriául, hogy a kis isten a legerősebbet is zsákmányává teheti. Kellem és báj lebeg e mellett a győzödelmesen²⁾. – A táncosné, nyakába könnyen vetett kendője egyik végét fején felülemelve fogja bal keze csinos ujjával, a másik végét pedig jobb csípejéhez simítja jobb kezével s így olyan állásban van mintha amúgy könnyedleg épen tánczára akarna repülni. A neki eredő szépnek mintegy lebegdelő szellőtől ingattatva hajladoz az antik köntös, ingerlő tagjaira. – Schadow, *megholt januarius* 28d. 1822b. *Harminczöt esztendő korában*. Egy fonóleányka s egy más leány két madárral. – A fonóleányka csupa ártatlanság, csupa kellem. Rá pillant az ember s a tiszta egyszerűség édes elmosolyodása fogja el. Ül a szelid hódító teremtés, feltartja balkezét feje felett s lebecsátott jobbájával épen pedrinteni akarja az arany fonalat orsójára, mellynek gombolyaga balkezében van. Jobb válláról mintegy magáról jámbor megfelejtkezésében foly le patyolat öltözete s kilátszik kevesenné a domborodni kezdő mell. Lány öltözete úgy tapad kerek ép tagjaira mint akkor ragadozna azokhoz, ha egy illy rózsai bimbózásnak eredt leányka kristály habok között feredéséből szálna ki szemérmesen. Eszünkbe juttatja e nagy művészi munka azon görög ifjat, kit Praxiteles Venusza annyira elragadott volt. Gr. Majláth János e szép kis fonóleány egy hozzá intézett szonett költésére ihlé.

A madártartó másik leány is ül. Koszorú keríti szépen felsodrott hajfürtjeit. A gyengén rávetett köntös, balválláról egészen lehullva csügg. Nagyobbik madarát ölében tartja balkezével; a kicsinyt, mellyel parányiságáért mintha épen gyügyögtetni akarna, jobbkezében viszi közel orcájához. Arra emlékesztet, hogy úgy siratná meg ezt ha elvesztené, mint Catullus barátnéja a magáét s ezen képzeletbeli emlékeztetés is egy előre sajnálkodás távol érzését érinti meg.

Ezt Schadow 1819-ben, amazt 1816-ban készítette és így ezt 33, azt 30 esztendő korában.

Dartolini. Venusz és Ámor. Venusz nyugszik puha párnáján, Ámor mintha megakarta volna lepni feje megett s Venusz mosolygva fordítja hátra fejét a csintalan gyermekre. Ezen feje fordítása kimondhatatlan szép. – Tenerani, *Canova tanítványa*. Venusz és Ámor. E két művészi munkából látszik, hogy az ugyan azon egy személyeket is, két különböző képzeletű művész, más meg másképen

²⁾ Ezen Ámor épen azon darabok között volt, mellyeket Thorwaldsen műteremének tudva lévő bészakadása megsértett, s rajta holmi kijobbítgatások látszanak.

alkotja elé, s ha egyaránt nagyok, mindenik új ingert tud adni formálásának. Tenerani Venusza is fekvő helyzetű, de Amor itt nem pajkoskodik, sajnálkozva húz ki egy tövist anyja lába talpából. Az istenné arczát fájdalom borítja, hanem azt isteni létére nemesen tűri, a sajgó seb érzése azonban elfeledteti vele egy kisig a fájdalom elnyomására törekedő erőt, s karját megszeppenve hirtelen nyújtja ki vele a segítség körül szorgalmaskodó kis fiú felé. Amor a tövist vigyázva húzza és még is sietve, kiméllené is Venuszt de megmenteni is hamar akarná fájdalomtól, azonban minden jó indulata mellett, ravaszkodása kiismerszik orcáján. – Bartolini. Egy fiú és egy leány gyermek. Csupa természet kellem és melegség. Ezen nagy művészsgű munkák mind carrarai márványból vagynak. Gyönyörűek! Minekutána már mintegy kicsudálta magát az ember rajtok, végig nézi még egyszer őket eljöttében s a fonóleánykától válik meg legutoljára szeme.

Áll ezeken kívül a kertben szabad ég alatt is néhány szobor, mellyek ámbár a múzeumiak után sokat vesztenek, még sem, épen elhagyandók. Az utak mellett van a medicei Venusz, nincs tudva kitől, Venusz és Amor Fabricitol, Mathebo és leánya Laboureurto, Venusz Canova után Pisanitol, a belvederi Apollo ismeretlen művésztől, s egy feredező Venusz megint ismeretlentől.

Stb. stb.

5. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek

*Buda, 1828. márc. 12.*¹

Buda, martius 12d. 1828.

Kedves barátom!

Együtt van Pesten a 22 tag, barátom, kiknek gróf Teleki József főispán s kir. táblai báró előlülése alatt, az 1825/7-beli országgyűlés 11-dik czikkében elvileg elfogadott magyar akadémiának bővebben kidolgozza, négy első alapítójával együtt, alaprajzát. Taval november 30dikán nevezte ki őket a fenséges Főherczeg nádor, s hivatta meg mostanra gr. Telekivel, kit Ő fensége még elébb szólita fel, hogy e tárgyban dolgozás végett Neki írkat ajánljon.

A gróf egy kis előleges tanakodást tartta magánál arról, hogy kiket volna czélirányosabb ajánlania idősebbek közül. Jelen volt Schedius Lajos, jelen Horvát István, ott vala kis magam. Én ohajtottalak ide mostanra² Téged is. A három

¹ BERZSENYI 1842/III, 113–116.

² mostranra [sh. emend.]

száj egyszerre mondta ki talentumod becsülését, de jobbnak nézetett most elmaradásod, és így, Kölcseyé. Miért? máskor mondom meg. Hanem Téged, ez ne szomorítson. Ugy-e nem is fog? Te elzengeted ódáidat, így veszek én fel, s vagy csendesen mezei gazda; rendszeres tudósok közé ha hínak mégy, ha elhagynak nem furakozol, hogy ott hadonázz.

Nem így Kisfaludy Károly. Azután már, hogy gr. Teleki meghívá a 22-öt, találkozzom vele Pesten a váczi utsal elején. Te Gábor! mondja, haragosan, hát engem miért nem ajánlátok? – Ki akartok hagyni a fizetéses tagságból ugy-e? mert te hallo Szemere Palit szeretné a philologiai osztályba elsőnek, de vigyázz, ha kimaradok, meglássd milyen oppositót állítok, valahány ifju, már mind a pártomon.

Károly, mondám, forralásod szerencsétlen, ok nélküli. Nem vagy híva, csupán azért mert két testvér között csak egyikre mehetett a meghívás, hogy többféle kar és vallásbeliség iránt legyen mutatva illő figyelem. A ki most fel van szólítva, még kérdés, választatik-e akadémiai taggá. Hogy Te az légy, érdemed elég van ahhoz, bizony ohajtom, de tőlem nem függ, ki tudja, leszek-e magam is? Még én mit sem tettem, eddig csak készülék, s – talán, mást utasíték.

S elcsendesítém. De Fáy Andras haragját meg Vitkovicstol hallo, Virág nincs meghiva, s ő senkinek se szól, *cynice* csak elballagdogál hidján. Már a ki sértve, én vagyok-e oka?

Kisfaludy Károlynak nincs lovagias fennsége, de talentuma szép, drámához, az pedig nálunk ezer meg ezer ellent hódítana meg, s így én inkább szivesen ösztönzeném. Az ő szerencsétlensége, hogy nagyra gyult heveiben féltékenyebb más iránt mint illenek. Még nem érzi-e? igazi classicumát, melly simogatná belől hirrel s nyugtató önértetnek gerjesztené benne philosophiai csendét. Nevelést adni maga magának ezután fog s a mi jószívűsége hazafisága van, majd inkább kitűnik.

Héti lapot akaránk együtt kiadni Árpádia czimmel, divatkép is lett volna benne. Hozzám jött az engedelem a m. királyi Helytartótanácsból 1822b. majus 21dikéről, mert én irtam a folyamodást, az én nevem állt legelő akár ABCZE sor akár évkor szerint. Majd nem tudta[!] meggyőzni, hogy a czimlapon is K legyen D után, – s okosabb volt Felsőbüki Nagy Bencze barátom tanácsát, hivatalra nézve, követnem.

Vitkovicstol ellopódzott egy este, s kérdök, kik ott valánk Szemere, Thaisz, miért? Mert nem bókoltunk eléggé neki, felelé Vitkovics. Péczelen Szemerénél, eleinte igen vidám volt, majd más szobába huzá magát. Miért? mert a társaság lelkes asszonya, nem őt ülteté maga mellé. Visszatértünkkor megint elméskedett. Szeszély elege. Vizelethy főbiztosnál ebéden vagyok egyszer vele. Más

találta asztalhoz vezetni a ház asszonyát s egész ebéd alatt morgondázott. Kisfaludy! monda az asszony, miért olyan meghunnyászkodó egyszerre, hiszen olyan víg volt, midőn jött. – Előség gyötremai.

Oh barátom, az az egész ország ege fedte egyház, mellyet a közönség véleménye, íróknak képzeletben emel, olly tágas-tágas mind az ország határaig. Minek töri némelly író olly marakodva magát bé annak ajtaján, hogy csak ő léphessék elébb át a küszöbén; hiszen a második és legutolsó belépő is egy sorban kapja helyét az elsővel. Egyre jó, egyiket ezért, másikat másért teszik oltár címül; – ha tehetik.

Rövidítésjegyzék

Levéltárak

EOL	Evangélikus Országos Levéltár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
MNL SML	Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PIM Kt.	Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára
RL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
MTAK Kt.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára

Periodikák

ErdMuz.	Erdélyi Muzéum
FMOM	Felső Magyar-országi Minerva
HasznMul	Hasznos Mulatságok
HKT	Hazai 's külföldi tudósítások
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
KN	Kelet Népe
MNy	Magyar Nyelv
MNyr	Magyar Nyelvőr
MTT Évk.	A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei
TudGyűjt.	Tudományos Gyűjtemény
ÚMM	Új Magyar Muzeum

Levéltári források

KGyJkv. 1831–33	Magyar Tudós Társaság, Kis Gyűlések Jegyzőkönyve, MTAK Kt., K 1389.
KGyJkv. 1834–35	Magyar Tudós Társaság, Kis Gyűlések Jegyzőkönyve, MTAK Kt., K 1390.
NGyJkv. 1831–34	A' magyar tudós Társaság nagy gyűléseinek Jegyzőkönyve 1831–34, MTAK Kt., K 1353.
SomKözgyJkv.	Somogy vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei, MNL SML, IV. 1. b.

Szerkesztői jelölések a levélszövegekben

[!]	szintaktikailag hibás vagy nehezen értelmezhető szövegrész
[/]	sortörés
[?]	bizonytalan olvasat
[]	a szerkesztő kiegészítése a kéziratban
[...]	hiányzó szövegrész
<>	áthúzott rész a kéziratban
<...>	áthúzott, olvashatatlan rész a kéziratban

A jegyzetekben előforduló rövidítések

4-r	negyedréf
8-r	nyolcadréf
emend.	emendáció
f.	fólió
fr.	francia
gör.	görög
lat.	latin
ném.	német
ol.	olasz
r.	rektó
rég.	régies
sh.	sajtóhiba
th.	tollhiba
tör.	török
v.	verzó

A levélszövegekben előforduló gyakoribb rövidítések

Fl., fl., f., firt.	(lat.) Florenus, azaz konvenciók avagy birodalmi forint.
M.	Magyar vagy Méltóságos
MS	(lat.) Manuscriptum, kézirat
Subs., subst.	(lat.) substitutivus, helyettes
tb.	táblabíró
VCz., vczd, VCzéd	váltócédula
Xr, xr	krajcár

Felhasznált irodalom

- ANGYAL 1879 ANGYAL Dávid, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Aigner Lajos, 1879.
- ARISZTOTELÉSZ 1997 ARISZTOTELÉSZ, *Poétika és más költészettani írások*, ford. RITOÓK Zsigmond, szerk. BOLONYAI Gábor, h. n., PannonKlett, 1997 (Matúra bölcselet).
- BACON 1987 Francis BACON, *Esszék avagy tanácsok az okos és erkölcsös életre*, ford. JULOW Viktor, Bp., Európa, 1987.
- BAJZA/TOLDY 1969 *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*, s. a. r. OLVÁNYI Ambrus, Bp., Akadémiai, 1969.
- BALASSA 1898 BALASSA József, *Bevezetés = Mondolat*, kiad. BALASSA József, Bp., Franklin, 1898 (Régi Magyar Könyvtár, 10), 5–27.
- BALOGH 1885 BALOGH Gyula, *Az 1809. évi insurrectio és francia megszállás Vas megyében*, Szombathely, Bertalanffy József, 1885.
- BÁRCZI 1941 BÁRCZI Géza, *Magyar szófejtő szótár*, Bp., 1941.
- BARÓTI SZABÓ 1792 BARÓTI SZABÓ Dávid, *Kisdéd szó-tár*, Második kiadás, meg-bővítve, Kassa, Ellinger János, 1792.
- BARTHÉLEMY 1796 Jean Jacques BARTHÉLEMY, *Reise des jungen Anacharsis durch Griechenland, vierhundert Jahre vor der gewöhnlichen Zeitrechnung*, I–VII, Wien–Prag, Franz Haas, 1796.
- BATTEUX 1770 Charles BATTEUX, *Einschränkung der schönen Künste auf einen einzigen Grundsatz*, I–II, aus dem französischen übersetzt, und mit verschiednen eignen damit verwandten Abhandlungen begleitet von Johann Adolf SCHLEGELn, dritte von neuem verbesserte Auflage, Leipzig, Weidmanns Erben und Reich, 1770.
- BÉCSY 2001 BÉCSY Ágnes, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Korona, 2001 (Klasszikusaink).
- BELLAAGH 1913 BELLAAGH Aladár, *Hogyan vált lehetővé ezelőtt száz évvel Berzsenyi költeményeinek első kiadása*, Magyar Könyvszemle, 1913, 294–302.
- BERZSENYI 1813 BERZSENYI Dániel' *Versei*, kiadá HELMECZI Mihály, Pest, Trattner, 1813.

- BERZSENYI 1816 BERZSENYI Dániel' *Versei*, kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja HELMECZI Mihály, Második meg bővített kiadás, Pest, Trattner János Tamás, 1816.
- BERZSENYI 1842 BERZSENYI Dániel' *Összes Művei: Költelem 's folyóbeszéd*, közrebocsátá meghagyása szerint DÖBRENTEI Gábor, harmad kiadás kéziratban maradt még nem ismertekkel, Buda, Magyar Királyi Egyetemi sajtóval, I–III, 1842. [Nyolcadrét kiadás.]
- BERZSENYI 1864 Berzsényi BERZSENYI Dániel *munkái*, I–II, újra átnézett kiadás, a költő örökösei megbízásából kiad. TOLDY Ferenc, Pest, Heckenast Gusztáv, 1864.
- BERZSENYI 1938 BERZSENYI Dániel *Ismeretlen és kiadatlan levelei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., MTA Irodalomtörténeti Bizottsága, 1938.
- BERZSENYI 1941 BERZSENYI Dániel *Prózai Művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Kaposvár, 1941.
- BERZSENYI 1942 BERZSENYI Dániel *Levelei Kazinczy Ferenchez*, kiad., bev., jegyz. MERÉNYI Oszkár, Debrecen, 1942.
- BERZSENYI 1956 BERZSENYI Dániel *Összes művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., Szépirodalmi, 1956.
- BERZSENYI 1961 BERZSENYI Dániel *Válogatott művei*, s. a. r., jegyz. MAYER Erika, bev. MEZEI Márta, Bp., Szépirodalmi, 1961.
- BERZSENYI 1968 BERZSENYI Dániel *Összes művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., Szépirodalmi, 1968.
- BERZSENYI 1978 BERZSENYI Dániel *Összes művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., Szépirodalmi, 1978.
- BERZSENYI 1979 BERZSENYI Dániel *Költői művei*, s. a. r. MERÉNYI Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979 (Berzsényi Dániel Összes Művei, 1).
- BERZSENYI 1994 BERZSENYI Dániel *Művei*, s. a. r. OROSZ László, Bp., Századvég, 1994.
- BERZSENYI 2011 BERZSENYI Dániel *Prózai munkái*, s. a. r. FÓRIZS Gergely, Bp., EditioPrinceps Kiadó, 2011 (Berzsényi Dániel Összes Munkái, sorozatszerk. SZAJBÉLY Mihály).
- BÍRÓ 2010 BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Bp., Argumentum, 2010.
- BODOLAY 1963 BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok 1785–1848*, Bp., Akadémiai, 1963.

- BOLLA 1974 BOLLA Ilona, *A közszabadság lehanyaglása a XIII. században: A liber és libertas fogalom az Árpád-korban*, Történelmi Szemle, 1974/1–2, 1–24.
- BONFINI 1995 Antonio BONFINI, *A magyar történelem tizedei*, ford. KULCSÁR Péter, Bp., Balassi, 1995.
- BORBÉLY 2006 BORBÉLY Szilárd, *Gyilkosság Nagyváradon? Csokonai és Rhédey gróf afférja* = BORBÉLY Szilárd, *Árkádiában: Történetek az irodalom történetéből*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2006, 84–96.
- BOUTERWEK 1807 Friedrich BOUTERWEK, *Aesthetik*, Wien–Prag, Franz Haas, 1807.
- BUDAI 1802 BUDAI Ézsaiás, *Régi tudós világ históriája, melyben a' könyvnyomtatás feltalálásáig élt mindenféle tudósoknak, főképpenn pedig, a' görög és deák íróknak élete, munkái, érdemei, és a' tudományoknak akkori állapota, rendbeszedve, előadódnak*, Debrecen, Szigethy Mihály, 1802.
- BUDAI 1811 BUDAI Ézsaiás, *Közönséges história mellyben a' régi népeknek, nemzeteknek, országoknak és birodalmaknak dolgai foglaltatnak...*, Debrecen, Csáthy György, 1811².
- CICERO 2004 Marcus Tullius CICERO, *Tusculumi eszmecsere*, ford. VEKERDI József, Bp., Allprint Kiadó, 2004.
- CzF. CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, I–VI, Pest, MTA, 1862–1874.
- CZIFRA 2013 CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Bp., Ráció, 2013. (ligatura)
- CSATKAI 1947 CSATKAI Endre, *A Pócsi-utcában lakott Sopronban Berzsenyi Dániel*, Soproni Újság, 1947. dec. 25., 8.
- CSETRI 1986 CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986.
- CSETRI 1990 CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990 (Irodalomtudomány és Kritika).
- CSETRI 2007 CSETRI Lajos, *Amathus: Válogatott tanulmányok*, I–II, Bp., L' Harmattan – Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2007.
- CSORBA / NYAKAS 1993 CSORBA Sándor, NYAKAS Miklós, *A Kölcsey-család genealógiája és címere*, Fehérgyarmat, 1993 (A Kölcsey Társaság Füzetei, 5).

- DÁVIDHÁZI 1984 DÁVIDHÁZI Péter, *Kritikatörténet és filológia: Szöveggyűjtemény a magyar kritika évszázadaiból*, ItK, 1984/4, 499–517.
- DAYKA / KAZINCZY 1813 Újhelyi DAYKA Gábor *Versei*, öszveszedte 's kiadta barátja KAZINCZY Ferenc; *KAZINCZY-nak poetai berke*, Pest, Trattner Mátyás, 1813.
- DAYKA 2009 DAYKA Gábor *Összes művei*, s. a. r. BALOGH Piroska, BÓDI Katalin, SZÉP Beáta, TASI Réka, Bp., Universitas, 2009 (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század, 10).
- DEBRECZENI-DROPPÁN 2009 DEBRECZENI-DROPPÁN Béla, *Kondástól a királyig: A Magyar Nemzeti Múzeum látogatói és vendégkönyvei a 19. századból*, Történeti Muzeológiai Szemle, Bp., 2009, 153–184.
- DESSEWFFY 1818 G. DESSEÖFFY József [DESSEWFFY József] *észrevételei Orthographiája eránt*, TudGyűjt, 1818/V, 128–132.
- DIOGENESZ 1793 ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΣ, *az az a' szinopei Diogenesz' dialogusai*, Consil. WIELAND írásából, [ford. KAZINCZY Ferenc], Pest, Trattner Mátyás, 1793.
- DÖBRENTEI 1833 DÖBRENTEI Gábor, *Magyar Tudós Társaság' történetei*, MTT. Évk., I, Pest, Trattner-Károlyi, 1833, 1–131.
- DÖBRENTEI 1944 DÖBRENTEI Gábor *Kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz*, közli JANCsó Elemér, Kolozsvár, Lengyel Albert, 1944.
- DPhfdW *Der Philosoph für die Welt*, I–II, hg. J[ohann]. J[akob]. ENGEL, Berlin, 1802, neue, vermehrte und verbesserte Ausgabe.
- DUGONICS 1820 DUGONICS András, *Magyar példa beszédek és jeles mondasok*, I–II, Szeged, Grün Orbán, 1820.
- DUGONICS 2002 DUGONICS András, *Etelka*, s. a. r. PENKE Olga, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002 (Csokonai Könyvtár, Források).
- DUKAI TAKÁCH 1909 DUKAI TAKÁCH Judit *élete és munkái*, közli VADÁSZ Norbert, Bp., Franklin, 1909.
- DÜMMERTH 1967 DÜMMERTH Dezső, *Kazinczy köre és az 1811/1812. évi országgyűlés*, ItK, 1967/2, 167–174.
- ÉDER 1998 ÉDER Zoltán, *Verseghy nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák*, MNy, 1998/3, 292–301.

- ERŐSS 1966 ERŐSS Ágota, *A megtalált Berzsenyi-levelek ürügyén*, Kortárs, 1966. január, 135–137.
- ERŐSS 1969 ERŐSS Ágota, *Ismeretlen Berzsenyi-dokumentumok*, It, 1969/4, 860–875.
- ÉrtSz. *A magyar nyelv értelmező szótára*, I–VII, főszerk. BÁRCZI Géza, ORSZÁGH László, Bp., Akadémiai, 1966.
- ESCHENBURG/KIS 1809 *A' régi görögök' erköltseinek és szokásainak, vagy vallásbeli, polgári, hadi és házi rendtartásainak leírása*, ESCHENBURG szerint készítette KIS János, Pozsony, Wéber Simon Péter, 1809.
- FÁBIÁN 1967 FÁBIÁN Pál, *Az akadémiai helyesírás előzményei: Helyesírásunk alakítására irányuló tudatos törekvések 1772 és 1832 között*, Bp., Akadémiai, 1967.
- FÁBRI 1987 FÁBRI Anna, *Az irodalom magánélete: Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten 1779–1848*, Bp., Magvető, 1987.
- FÁY 1820 FÁY András, *Eredeti Meséi és Aphorizmái*, Bécs, Pichler Antal, 1820.
- FIÁTH 1878 FIÁTH Ferenc, *Életem és élményeim*, Bp., Tettey Nándor és Társa, 1878.
- FLEISCHER 1935 FLEISCHER Gyula, *Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián*, Bp., MTA, 1935.
- FÓRIZS 2005 FÓRIZS Gergely, *Berzsenyi Dániel bírálati és elméleti művei 1818–20-ból = „Et in Arcadia ego”: A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, 2005, 350–370.
- FÓRIZS 2006 FÓRIZS Gergely, *Horváth Ádám (?) ismeretlen levele Berzsenyi Dánielhez*, ItK, 2006/5., 558–564.
- FÓRIZS 2007 FÓRIZS Gergely, *Adalékok Berzsenyi líceumi kapcsolataihoz = Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2007, 148–155.
- FÓRIZS 2009a FÓRIZS Gergely, *„Álpeseken Álpesek emelkednek”: A képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben*, Bp., Universitas, 2009 (Klasszikusok).

- FÓRIZS 2009b FÓRIZS Gergely, *Berzsenyi és a Magyar Tudós Társaság = Aranyozás: Tanulmányok Korompay H. János 60. születésnapjára*, szerk. FÓRIZS Gergely, Bp., rec.iti, 2009, 49–65.
- FÓRIZS 2011 FÓRIZS Gergely, *Eis to kreisson! A művészi idealizáció jelmondatának értelmezései Kazinczy körében*, It, 2011/4, 451–475.
- FÓRIZS 2012 FÓRIZS Gergely, *A Berzsenyi–Döbrentei-levelezés kiadásának problémái = Médiumok, történetek, használatok: Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbely Mihály tiszteletére*, szerk. PUSZTAI Bertalan, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanaszék, 2012, 93–106.
<http://www.media.u-szeged.hu/szajbely60/pdf/forizs.pdf>
- FÓRIZS 2013 FÓRIZS Gergely, *Berzsenyi ismeretlen prózai töredéke és levélfogalmazványa = „Az ideál mindazonáltal megőrződik”: Tanulmányok Bécsy Ágnes tiszteletére*, szerk. HORVÁTH Kornélia, OSZTROLUCZKY Sarolta, Bp., Gondolat, 2013, 93–101.
- FRAKNÓI 1902 FRAKNÓI Vilmos, *Gróf Széchényi Ferenc*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1902.
- FÜLÖP 1996 *Georgikon 200: Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára, I*, szerk. FÜLÖP Éva Mária, Keszthely, Pannon Agrártudományi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, 1996.
- GAAL 1898 GAAL Mózes, *Berzsenyi Dániel élete és költészete*, Pozsony–Bp., Stampfel Károly, 1898.
- GÁLOS 1914 GÁLOS Rezső, *Döbrentei papirosszeletei*, ItK, 1914/4, 459–464.
- GÁLOS 1936 GÁLOS Rezső, *Jegyzetek Berzsenyi Dániel költeményeiről*, Győr Szab. Kir. Város Négyévfolyamú Női Felső Kereskedelmi Iskolájának Értesítője az 1935–36. iskolai évről, Győr, 1936, 3–19.
- GÁRDONYI 1926 GÁRDONYI Albert, *Régi pesti könyvkereskedők III*, Magyar Könyvszemle, 1926, 103–115.
- GESSNER 1788 GESZNER' [Salomon GESSNER] *Idylliumi*, ford. KAZINCZY Ferenc, Kassa, Füskúti Landerer Mihály, 1788.

- GULYA / V. KOVÁCS 1957 GULYA János, V. KOVÁCS Sándor, *Magyar írók ismeretlen kéziratai Tartuban*, ItK, 1957, 273–275.
- GVADÁNYI 1975 GVADÁNYI József, *Egy falusi nótáriusnak budai utazása – Rontó Pál*, s. a. r. JULOW Viktor, Bp., Szépirodalmi, 1975.
- HARTVIG 1998 HARTVIG Gabriella, „*Legyen a mi levelezésünk szívből, nem szívért*”: A Yorick és Eliza levelei körül zajló fordítási vita, ItK, 1998/5–6, 696–704.
- HÁSZ-FEHÉR 2000 HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében: Fáy András irodalomtörténeti helye*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000 (Csokonai Könyvtár, Bibliotheca Studiorum Litterarium, 21).
- HEGEDÜS 2008 HEGEDÜS Béla, *Prodromus: Kalmár György (1726–?) világról*, Bp., Argumentum, 2008 (Irodalomtörténeti Füzetek, 164).
- HELIKON 1818 *Helikon I*, szerk. RUSZEK József, PETRÓCZY Béla, ASBÓTH János, Keszthely, 1818.
- HERDER 1883 HERDERS *Sämmtliche Werke, XVIII*, hg. Bernhard SUPHAN, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1883.
- HERDER 1985 Johann Gottfried HERDER, *Frühe Schriften (1764–1772)*, hg. Ulrich GAIER, Frankfurt/M., Deutscher Klassiker Verlag, 1985 (Werke in zehn Bänden, 1).
- HETYÉSSY 1969 HETYÉSSY István, *Adalékok és dokumentumok Berzsenyi Dániel életrajzához*, ItK, 1969/5, 604–613.
- HORVÁT 1967 *Mindennapi*: HORVÁT István *pest–budai naplója 1805–1809*, szerk. TEMESI Alfréd, Szauder Józsefné, Bp., Tankönyvkiadó, 1967.
- HORVÁTH 1831 HORVÁTH József Elek, *Felső és Alsó Surányi gróf Sigray József...*, Sas, 1831/V, 74–102.
- HORVÁTH 2003 HORVÁTH József, *Noszlopy Gáspár emlékezete*, Somogyi Honismeret, 2003/1, 49–50.
- HORVÁTH 2007 HORVÁTH János *irodalomtörténeti munkái III*, szerk. KOROMPAY H. János KOROMPAY Klára, Bp., Osiris, 2007.
- HUDI 1993 HUDI József, *Oroszy Pál táblabíró könyvtára*, Honismeret, XXXI (1993), 4, 48–53.

- JEAN PAUL 1990 JEAN PAUL, *Vorschule der Ästhetik nebst einigen Vorlesungen in Leipzig über die Parteien der Zeit*, nach der Ausgabe von Norbert MILLER hg. Wolfhart HENCKMANN, Hamburg, Meiner, 1990. [Az 1813-as, második kiadás szövege.]
- KANYAR / VARGHA 1959 KANYAR József, VARGHA Balázs, *A niklai gazda: Újabb adalékok Berzsényi Dániel életéhez*, A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, szerk. VARGHA Balázs, Bp., 1959, 113–119.
- KANYAR 1955 KANYAR József, *Ismeretlen Berzsényi és Wesselényi levél*, Dunántúl, 1955/10, 68–70.
- KANYAR 1956 KANYAR József, *Berzsényi és a Somogy Megyei Olvasótársaság*, ItK, 1956/4, 474–475.
- KANYAR 1964 KANYAR József, *Újabb Berzsényi dokumentumok a Kaposvári Állami Levéltárban*, Jelenkor, 1964, 175–177.
- KANYAR 1983 KANYAR József, *A Somogyi Levéltár Berzsényi-dokumentumai* = KANYAR József, „Múzsáknak szentelt kies tartomány”: *Tanulmányok Somogy művelődéstörténetéből (XVIII–XX. sz.)*, Kaposvár, 1983 (Somogyi Almanach, 36–40), 121–151.
- KAZINCZY / BERZSENYI 1860 KAZINCZY Ferenc *levelezése BERZSENYI Dániellel 1808–1831*, kiad. KAZINCZY Gábor, Pest, Heckenast Gusztáv, 1860.
- KAZINCZY 1811 [KAZINCZY Ferenc], *Tövisek és virágok*, kevés számú Nyomtatványokban, Széphalom, 1811. [Sárospatak, nyomtat. Nádaskay András]
- KAZINCZY 1814 KAZINCZY Ferenc, *Recenzió: Himfy szerelmei*, ErdMuz, 1814/I, 72–89.
- KAZINCZY 1815 KAZINCZY Ferenc, *A' magyar verselésnek négy nemeiről*, ErdMuz, 1815/II, 122–128.
- KAZINCZY 1826 KAZINCZY Ferenc, *Hébe. Zseb-könyv. MDCCCXXVI. [...] Auróra. Hazai Almanach. [...] 1826.*, FMOM, 1826/II., 696–704.
- KAZINCZY 1979 KAZINCZY Ferenc, *Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok*, vál., jegyz. SZAUDER Mária, Bp., Szépirodalmi, 1979.

- KAZINCZY 1998 KAZINCZY Ferenc *Összes költeményei*, s. a. r. GERGYE László, Bp., Balassi, 1998 (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század, II).
- KAZINCZY 2009a KAZINCZY Ferenc, *Külföldi Játsszószín*, s. a. r. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei: Második Osztály: Fordítások).
- KAZINCZY 2009b KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc Művei: Első Osztály: Eredeti Művek).
- KAZINCZY 2011 KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Kazinczy Ferenc Művei: Első Osztály: Eredeti Művek).
- KAZINCZY 2012 KAZINCZY Ferenc, *Szép Literaturá*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, (Kazinczy Ferenc Művei: Második Osztály: Fordítások).
- KAZINCZY 2013 KAZINCZY Ferenc, *Erdélyi Levelek*, s. a. r. SZABÓ Ágnes, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Kazinczy Ferenc Művei, Első Osztály: Eredeti Művek).
- KazLev* KAZINCZY Ferenc *levelezése*, I–XXI, közzéteszi VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911. XXII. (1. pótkötet), közzéteszi HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1927. XXIII. (2. pótkötet), közzéteszi BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960. XXIV. (3. pótkötet), s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Kazinczy Ferenc Művei: Harmadik Osztály: Levelezés).
- KECSKÉS 1991 KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai, 1991.
- KECSKÉS 1998 KECSKÉS András, *A magyar verstan szemléleti kérdései tudománytörténeti összefüggésben*, ItK 1998/3–4, 480–494.
- KELÉNYI 1961 KELÉNYI Ferenc, *Berzsenyi és Sopron*, Soproni Szemle, 1961, 289–307.
- KERÉNYI 1940 KERÉNYI Károly, *Az ismeretlen Berzsenyi*, Bp.–Debrecen–Pécs, Debreceni Ady-Társaság, 1940.

- KIS 1846 KIS János *Superintendens' emlékezései életéből*, Maga által feljegyezve, Második közlemény, *Írói pályáját tárgyzó emlékezések*, Sopron, Özvegy Kulcsárné, 1846.
- KISFALUDY 1817 [KISFALUDY Sándor], *A' Keszthelyi Helikon*, TudGyűjt, 1817/III, 76–85.
- KISFALUDY 1818 KISFALUDY Sándor, *Ő Cs. K. Felsége születése napjának Ünnepeltetése a' Keszthelyi Helikon által 1818. Feb. 12-kén*, TudGyűjt, 1818/III, 113–118.
- KISFALUDY 1893 Kisfaludi KISFALUDY Sándor *Minden munkái*, VIII, kiad. ANGYAL Dávid, Bp., Franklin-Társulat, 1893.
- KOLOS 1938 KOLOS István, *Gróf Mailáth János (1786–1855)*, Bp., Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.T., 1938.
- KOSTYÁL 1961–1962 KOSTYÁL István, *Festetics László kísérletei közkönyvtárak alapítására*, Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1961–1962, 280–290.
- KOSTYÁL 1969 KOSTYÁL István, *Néhány ismeretlen Berzsenyi-emlék*, ItK, 1969/4, 482–484.
- KOVÁCS 1959 KOVÁCS Endre, *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1959.
- KÖLCSEY / SZEMERE 1815 [KÖLCSEY Ferenc, SZEMERE Pál.] *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak*, Pest, Trattner János Tamás, 1815.
- KÖLCSEY 1817 KÖLCSEY Ferenc, *Berzsenyi Dániel' Versei*, TudGyűjt, 1817/VII, 96–105.
- KÖLCSEY 2000 KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖLCSEY 2001 KÖLCSEY Ferenc, *Versek és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2001 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖLCSEY 2003 KÖLCSEY Ferenc, *Irodalmi kritikák és esztétikai írások I, 1808–1823*, s. a. r. GYAPAY László, Bp., Universitas, 2003 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖLCSEY 2005 KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés I, 1808–1818*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2005 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).

- KÖLCSEY 2007 KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés II, 1820–1831*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas, 2007 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖLCSEY 2011 KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés III, 1832–1833*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Balassi, 2011 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- KÖRÖSY 1878/1879 KÖRÖSY László, *Berzsenyi életrajza*, Figyelő, 1878/5., 287–302, 368–378; 1879/6., 40–51, 121–131.
- KÖVÁRY KAFFEHR 1896 *Vasvármegye Berzsenyinek: Emléklap Berzsenyi Dániel szobrának leleplezése ünnepére*, szerk. KÖVÁRY KAFFEHR Béla, Szombathely, Bertalanffy, 1896.
- KURUCZ 2013a KURUCZ György, *Keszthely grófja Festetics György*, Bp., Corvina, 2013.
- KURUCZ 2013b KURUCZ György, *Göttingentől Keszthelyig: Asbóth János (1768–1823) tanári és uradalmi tisztí tevékenysége, 1801–1818*, Századok, 2013/4, 1031–1061.
- KÜLLŐS 2003 KÜLLŐS Imola, *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig*, Szekszárd, 2003 (Romológiai Kutatóintézet Közleményei, 9).
- LABÁDI 2012 *Barátságos mulatozások: Episztolagyűjtemények az 1770–1780-as évekből*, s. a. r. LABÁDI Gergely, Bp., Universitas, 2012.
- LACZKÓ 1980 LACZKÓ András, *Sárközy István arcképe verses naplója alapján*, Somogy megye múltjából, szerk. KANYAR József, 1980, 141–176.
- M. KISS 1976 M. KISS Pál, *Simó Ferenc Berzsenyi-portréja*, Somogy megye múltjából, 1976, 185–190 (Levéltári Évkönyv, 7, szerk. KANYAR József).
- MERÉNYI/VARGA 1982 MERÉNYI Oszkár, VARGA Tibor, *Újabb adalékok Berzsenyi Dániel iskoláztatásához*, Soproni Szemle, 1982, 238–242.
- MERÉNYI 1936 MERÉNYI Oszkár, *Berzsenyi Dániel könyvtára*, Protestáns Szemle, 1936, 221–225.
- MERÉNYI 1938 MERÉNYI Oszkár, *Berzsenyi Dániel*, Kaposvár, 1938 (Somogy–Csurgói Könyvtár, 7).
- MERÉNYI 1966 MERÉNYI Oszkár, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Akadémiai, 1966 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 19).

- MERÉNYI 1968 MERÉNYI Oszkár, *Adalékok Berzsényi Dániel életének és műveinek történetéhez*, Vasi Szemle, 1968, 292–304, 465–475, 623–625.
- MERÉNYI 1971 MERÉNYI Oszkár, *Újabb Berzsényi-tanulmányok*, Bp., 1971.
- MERÉNYI 1972 MERÉNYI Oszkár, *Berzsényi és a Mondolat*, MNyr, 1972/1, 3–15.
- MERÉNYI 1973 MERÉNYI Oszkár, *Néhány niklai Berzsényi-levél új időrendjéről és tartalmi összefüggéseiről*, Somogy, 1973/I, 25–28.
- MERÉNYI 1976 *Berzsényi emlékkönyv*, szerk. MERÉNYI Oszkár, h. n., Somogy Megyei és Vas Megyei Tanács, 1976.
- MERÉNYI 1979 MERÉNYI Oszkár, *Adalékok Berzsényi Festetics-ciklusának történetéhez*, ItK, 1979/5–6, 588–594.
- MESTER 2006 MESTER Béla, *Magyar philosophia: A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig*, Kolozsvár–Szeged, Pro Philosophia Kiadó – SZTE EK Társadalomelméleti Gyűjteménye, 2006.
- MEZEI 1997 MEZEI Márta, *A keszthelyi Helikon-iünnepélyek – és ahogy az írók látták = Kegyelet és irodalom: Kultusztörténeti tanulmányok*, szerk. KALLA Zsuzsa, Bp., 1997 (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei, 7), 170–180.
- MIKLÓS 1990 MIKLÓS Endre, *A kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium*, Bp., Tankönyvkiadó, 1990.
- MIKÓ PÁLNÉ 1983 MIKÓ Pálné, *Márton József szerepe a napóleoni proklamáció fordításában*, ItK, 1983/V, 518–522.
- MISKOLCZY 2010 MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig, III: Reformot! De hogyan? avagy Kazinczy Ferenc és Berzeviczy Gergely vitája*, Bp., Lucidus, 2010.
- MONTAIGNE 1803 MONTAGNE[!] Mihály' *külömbkülömbféle tárgyak felől való gondolatjai és vélekedései magyar köntösben*, ford. NAGY TÓTH József, Pozsony, Wéber Simon Péter, 1803.
- MONTESQUIEU 2000 Charles-Louis MONTESQUIEU, *A törvények szelleméről*, ford. CSÉCSY Imre, SEBESTYÉN Pál, Bp., Osiris–Attraktor, 2000.
- MTsz. *Magyar tájszótár*, I–II, szerk. SZINNYEI József, Bp., Hornyánszky Viktor, 1893–1901.

- MURESANU 1910 MURESANU Szabin, *Berzsenyi mint nyelvújító*, MNyr, 1910/IV, 201–207.
- NAGY IVÁN NAGY Iván, *Magyarország családi czimerekkal és nemzékrendi táblákkal*, I–XII, Pest, Friebeisz István–Ráth Mór, 1857–1865.
- NÉGYESY 1893 NÉGYESY László, *Berzsenyi iskolázásáról*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 1893, 113–128.
- NÉMETH 1986 NÉMETH László, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Szépirodalmi, 1986.
- NÉMETH 1999 NÉMETH László Sándor, *A házi szövetség felbontása, avagy Pálóczi Horváth Ádám házassági bontóperének rövid summázata*, Holmi, 1999, június, 748–753.
- NÉMETH 2007 NÉMETH Sámuel, *A soproni evangélikus líceum történetének egy százada 1681–1781*, Sopron, Berzsenyi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium, 2007.
- NIKITINSKI 1999 Oleg NIKITINSKI, *Zum Ursprung des Spruches Nulla dies sine linea*, Rheinisches Museum für Philologie, Vol. 142, 1999/3–4, 430–431.
- NITSCH 1792 Paul Friedrich Achat NITSCH, *Vorlesungen über die klassischen Dichter der Römer, Erster Band, welcher Vorlesungen über die Oden des Horaz enthält*, Leipzig, Johann Friedrich Junius, 1792.
- NITSCH 1793 Paul Friedrich Achat NITSCH, *Vorlesungen über die klassischen Dichter der Römer, Zweyter Band, welcher das vierte und fünfte Buch der Oden, und das erste Buch der Satyren des Horaz enthält*, Leipzig, Johann Friedrich Junius, 1793.
- NOSZLOPY 1882 NOSZLOPY Tivadar, *Emlékeim Somogyból*, Kaposvár, 1882.
- NOSZLOPY 1910 NOSZLOPY Tivadar, *Berzsenyi Dániel és családja*, Kaposvár, Somogyvármegye Nyomda- és Lapkiadó R. T., 1910.
- NySz. SZARVAS Gábor, SIMONYI Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig*, I–III, Bp., Hornyánszky, 1893.
- NyÚSz. SZILY Kálmán, *A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével*, I–II, Bp., Hornyánszky, 1902–1908.
- O. NAGY 1966 O. NAGY Gábor, *Magyar szólások és közmondások*, Bp., Gondolat, 1966.

- O. NAGY 1985 O. NAGY Gábor, *Magyar szólások és közmondások*, Bp., Gondolat, 1985⁴.
- O. NAGY 1988 O. NAGY Gábor, *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete*, Gondolat, Bp., 1988⁴.
- OROSZ 1976 OROSZ László, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Gondolat, 1976.
- PACHER 1912 PACHER Donát, *A dömölki apátság története*, Bp., Stephaneum Nyomda R. T., 1912 (A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend Története, 12).
- PÁPAY 1808 PÁPAY Sámuel, *A' magyar literatúra' esmérete*, Veszprém, Számmer Klára, 1808.
- PAPP 2012 PAPP Júlia, *Könyv és kép a 19. század elején: Blaschke János (1770–1833) illusztrációinak katalógusa*, I–II, Bp., Argumentum – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012.
- PAULY/WISSOWA *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, neue Bearbeitung begonnen von Georg WISSOWA fortgeführt von Wilhelm KROLL und Karl MITTELHAUS, München, Alfred Druckenmüller Verlag, 1893–1978.
- PLATÓN 1984 PLATÓN *Összes művei*, ford. DEVECSERI Gábor, FARAGÓ László, KÁRPÁTY Csilla, KERÉNYI Grácia, KÖVENDI Dénes, PAPP János, PÉTERFY Jenő, RITOÓK Zsigmond, STEIGER Kornél, SZABÓ Árpád, SZABÓ Miklós, TELEGDI Zsigmond, Bp., Európa, 1984.
- PLATÓN 1988 PLATÓN, *Az állam*, ford., jegyz. JÁNOSY István, Bp., Gondolat, 1988⁴.
- PLATÓN 1999 PLATÓN *Összes művei kommentárokkal: A lakoma*, TELEGDI Zsigmond fordítását az eredetivel egybevetette és javította HORVÁTH Judit, jegyz., utószó STEIGER Kornél, Bp., Atlantisz, 1999.
- PLATÓN 2000 PLATÓN *összes művei kommentárokkal: Ión. Menexenosz*, ford. KÖVENDI Dénes, RITOÓK Zsigmond, jegyz. STEIGER Kornél, RITOÓK Zsigmond, Bp., Atlantisz, 2000.
- PLATÓN 2005 PLATÓN *Összes művei kommentárokkal: Phaidrosz*, KÖVENDI Dénes fordítását átd., jegyz., komment. SIMON Attila, Bp., Atlantisz, 2005.
- PLOT 1943 PLOT Hildegard, *Helmeecz Mihály*, Bp., 1943.

- PLUTARKHOSZ 2001 PLUTARKHOSZ, *Párhuzamos életrajzok*, ford. MÁTHÉ Elek, Bp., Osiris, 2001.
- POPE 1961 *The Poems of Alexander POPE, I: Pastoral Poetry and An Essay on Criticism*, ed. E. AUDRA, Aubrey WILLIAMS, London–New Haven, Meuthen & Co., Yale U. P., 1961.
- QUINTILIANUS 2008 Marcus Fabius QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, ford., jegyz. ADAMIK Tamás, CSEHY Zoltán, GONDA Attila, KOPECZKY Rita, KRUPP József, POLGÁR Anikó, SIMON L. Zoltán, TORDAI Éva, szerk. ADAMIK Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008.
- ROCHEFOUCAULD 1810 *Herczeg ROCHEFOUCAULDnak maximái és morális reflexiói*, három nyelven, németre ford. SCHULTZ, magyarra KAZINCZY Ferenc, Bécs–Trieszt, Geisztinger, 1810.
- RUZSICZKY 1998 RUZSICZKY Éva, *Berzsenyi és Kazinczy vitája az irodalmi nyelvről*, BÁR, 1998/1–4, 185–190.
- SALLUSTIUS 1836 C. C. SALLUSTIUS' *épen maradt minden munkái*, ford. KAZINCZY Ferenc, Buda, A' Magyar Kir. Egyetem' betűivel, 1836. (Rimai Classicusok Magyar Fordításokban, 1).
- SÁRKÖZY 1906 SÁRKÖZY Imre, *A nadasdi Sárközy család*, Bp., 1906.
- SÁROSI 2002 SÁROSI Bálint, *Bihari János*, Bp., Mágus, 2002 (Magyar Zeneszerzők, 21).
- SCHAMS 1821 Franz SCHAMS, *Vollständige Beschreibung der königlichen Freystadt Pest in Ungern*, Pest, Hartleben, 1821.
- SCHILLER 1958 *Schillers Werke: Nationalausgabe*, hg. Julius PETERSEN, Hermann SCHNEIDER, XXII: *Vermischte Schriften*, hg. Herbert MEYER, Weimar, Hermann Böhlau Nachfolger, 1958.
- SCHILLER 2005 Friedrich SCHILLER, *Művészet- és történelemfilozófiai írások*, ford. MESTERHÁZI Miklós, PAPP Zoltán, Bp., Atlantisz, 2005.
- SENECA 2002/2004 SENECA *prózai művei, I–II*, ford. BOLLÓK János, KOPECZKY Rita, KURCZ Ágnes, NÉMETH András, RÉVAY József, SÁROSI Gyula, TAKÁCS László, Bp., Szenzár, 2002/2004.
- SHELL 1976 Marc SHELL, *The golden fleece and the voice of the shuttle: Economy in literary theory*, The Georgia Review, Vol. 30, No. 2 (Summer 1976), 406–429.

- SÓLYOM 1962 SÓLYOM Jenő, *A soproni Magyar Társaság könyvtára és Berzsényi Dániel*, ItK, 1962/4, 493–500.
- SOMOGYI 1813 [SOMOGYI Gedeon], *Mondolat: Sok bővítéssel, és egy kiegészített újj-szótárral együtt*, Dicsfalom, 1813.
- SOÓS 1987 SOÓS István, *Kis János levelei Döbrentei Gáborhoz*, Soproni Szemle, 1987, 128–141.
- SOÓS 2010 SOÓS István, „Nyár nélküli esztendő” 1816-ban, *História*, 2010/4, 24–27.
- SÜLE 1967 SÜLE Sándor, *A keszthelyi Georgikon 1797–1848*, Bp., Akadémiai, 1967.
- SZABÓ 1814 SZABÓ András, *Philosophiára vezető értekezések*, ErdMuz, 1814/I, 90–113. [első rész]
- SZABÓ 1938 SZABÓ Miklós, *Berzsényi levele Tatay Jánoshoz*, ItK, 1938/1, 71–72.
- SZABÓ 2011 SZABÓ G. Zoltán, *Kölcsey Ferenc*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Magyarok Emlékezete).
- SZAKÁLY 2003 SZAKÁLY Orsolya, *Egy vállalkozó főnemes: Vay Miklós báró (1756–1824)*, Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2003.
- SZÉCHENYI 1828 SZÉCHENYI István, *Lovakrul*, Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1828.
- SZÉCHENYI 1830 SZÉCHENYI István, *Hitel*, Pest, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István, 1830.
- SZÉCHENYI 1889 Gróf SZÉCHENYI István *levelei*, I, s. a. r. MAJLÁTH Béla, Bp., Athenaeum, 1889.
- SZÉCHENYI 1932 Gróf SZÉCHENYI István *Naplói, III, (1826–1830)*, szerk., bev. VISZOTA Gyula, Bp., MTA – Magyar Történelmi Társulat, 1932.
- SZÉCHENYI 1934 Gróf SZÉCHENYI István *Naplói, IV, (1830–1836)*, szerk. VISZOTA Gyula, Bp., MTA – Magyar Történelmi Társulat, 1934.
- SZEMERE 1890 SZEMEREI SZEMERE Pál *Munkái*, I–III, szerk. SZVORÉNYI József, Bp., Franklin-Társulat, 1890.
- SZERDAHELYI 2004–2005 SZERDAHELYI Zoltán, *Szemelvények a Baranyi család XVIII. századi történetéből: A „Baranyi-per” = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXX, 2004–2005*, 89–104.
- SZILÁGYI 1976 SZILÁGYI Ferenc, *Berzsényi és a tájnyelvek*, MNyr, 1976, 421–443.

- SZILÁGYI 2011 SZILÁGYI Márton, *Egy politikai „pálfordulás”a 18–19. század fordulóján: Vázlat Rhédey Lajos pályafutásáról*, Korall, 2011/44, 54–80.
- SZINNYEI SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV, Bp., Hornyánszky Viktor, 1891–1914.
- SZÜCSI 1914 SZÜCSI József, *Berzsenyi István*, ItK, 1914/2, 211–215.
- SZÜCSI 1916 SZÜCSI József, *Szentmiklóssy Alajos levelei*, ItK, 1916, 357–377, 467–474.
- TAXNER-TÓTH 1987 *A fiatal Vörösmarty barátainak levelezéséből*, kiad. TAXNER-TÓTH Ernő, Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1987.
- TELEKI 1806 *A’ magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései* G. TELEKI Lászlónak, Pest, Trattner Mátyás, 1806.
- TESSEDIK / BERZEVICZY 1979 TESSEDIK Sámuel és BERZEVICZY Gergely, *A parasztok állapotáról Magyarországon*, szerk. ZSIGMOND Gábor, ford. GAÁL Jenő, KÓNYI János, NÁDOR Jenő, ZSILINSZKY Mihály, Bp., Gondolat, 1979.
- TESz. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I–IV, főszerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai, 1967–1984.
- THAISZ 1823 THAISZ András, *Gróf széki Teleki László életrása*, TudGyűjt, 1823/I, 87–106.
- THULMON 1895 THULMON Jozéfa *művei*, s. a. r. NOSZLOPY Tivadar, Kaposvár, Magyar János, [1895].
- TOLDY 1828 *Handbuch der ungrischen Poesie*, I–II, in Verbindung mit Julius FENYÉRY hg. Franz TOLDY, Pest–Wien, G. Kilian, K. Gerold, 1828.
- TÓTH 2000 TÓTH Péter, *A „Magyar Sapho”: Dukai Takács Judit (1795–1836) és íróbarátai*, *Életünk*, 2000, 1016–1030.
- ÚMTsz. *Új magyar tájszótár*, szerk. B. LŐRINCZY Éva, HOSSZÚ Ferenc, Bp., Akadémiai, 1979–2010.
- UNGVÁRNÉMETHI TÓTH 1818 UNGVÁRNÉMETHI TÓTH László, *A’ Költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, ’s Pindarnak Versmértékiről*, TudGyűjt, 1818/VI, 54–89.
- VÁCZY 1895 VÁCZY János, *Berzsenyi Dániel életrajza*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1895.
- VÁCZY 2012 VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

- VADERNA 2005 VADERNA Gábor, *Torlódások: Diskurzusok összjátéka Berzsenyi Dániel egyik levelében = „Et in Arcadia ego”*: A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 370–405.
- VADERNA 2013a VADERNA Gábor, *Berzsenyi Dániel és a vallás = „Az ideál mindazonáltal megőrződik”*: Tanulmányok Bécsy Ágnes tiszteletére, szerk. HORVÁTH Kornélia, OSZTROLUCZKY Sarolta, Bp., Gondolat, 2013, 299–326.
- VADERNA 2013b VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*, Bp., Ráció, 2013. (ligatura)
- VÁLYI NAGY 1999 VÁLYI NAGY Ferenc, *Ódák Horátz’ mértékkein (1807)*, s. a. r. SOBOR András, Bp., Balassi Kiadó, 1999 (Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század).
- VARANNAI 1965 VARANNAI Aurél, *A magyar népdalok első feljegyzése az orosz irodalomban*, Látóhatár, 1965, 374–377.
- VARANNAI 1967 VARANNAI Aurél, *John Bowring és a magyar irodalom*, Bp., Akadémiai, 1967 (Irodalomtörténeti Füzetek, 60).
- VARGHA 1959 VARGHA Balázs, *Berzsenyi Dániel*, Bp., Gondolat, 1959.
- VERGILIUS 1967 VERGILIUS Összes művei, ford. LAKATOS István, Bp., Magyar Helikon, 1967.
- VERSEGHY/FÖLDI/FAZEKAS 1989 VERSEGHY Ferenc, FÖLDI János, FAZEKAS Mihály válogatott művei, s. a. r. VARGHA Balázs, V. GIMES Ágnes, JULOW Viktor, Bp., Szépirodalmi, 1989.
- VIRÁG 1863 VIRÁG Benedek *Poétai munkái*, harmadik, teljesb. kiadás, kiad. TOLDY Ferenc, Pest, Heckenast Gusztáv, 1863.
- VISZOTA 1911 VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Sándor és a Tudós Társaság*, Akadémiai Értesítő, 1911, 432–455.
- VISZOTA 1926 VISZOTA Gyula, *Censurái különlegességek a XIX. század második negyedében = Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez*, Első füzet, Bp., MTA kiadása, 1926, 61–102.
- VOINOVICH 1899 VOINOVICH Géza, *Idősb gróf Teleki László irodalmi munkássága*, ItK, 1899/II, 129–168.
- VOLNEY 1792 Constantin François Chasseboeuf Boisgiaris VOLNEY, *Die Ruinen*, [ford. Georg FORSTER], Berlin, bei Friedrich Vieweg dem Aeltern, 1792.

- VÖRÖS 1969 VÖRÖS Károly, *Parasztozalmak Zala megyében a XIX. század első felében*, Zalaegerszeg, 1969 (A Göcseji Múzeum Közleményei, 26).
- VÖRÖSMARTY 1833 VÖRÖSMARTY Mihály, *Észrevételek az 1833. évi Tudományos Gyűjtemény' I. és II. kötetének némely helyeire, nevezetesen az Év 's Tekéletes szókra*, Kritikai Lapok, 1833/III, 86–98.
- WALDAPFEL 1932 WALDAPFEL József, *Katona József lírikus évei*, ItK, 1932/4, 401–409.
- WALDAPFEL 1936 WALDAPFEL József, *Gálos Rezső: Jegyzetek Berzsényi Dániel költeményeiről*, ItK, 1936, 477–479.
- WESSELÉNYI 1925 BÁRÓ WESSELÉNYI Miklós *Útinaplója 1821–1822*, Kolozsvár, Concordia, 1925.
- WIELAND é. n. Christoph Martin WIELAND, *Werke, XL: Vermischte Schriften*, 2, Berlin, Hempel, é. n.
- WINCKELMANN 2005 Johann Joachim WINCKELMANN, *Művészeti írások*, ford. RAJNAI László, TÍMÁR Árpád, h. n., Helikon, 2005².
- XENOPHÓN 1986 XENOPHÓN, *Emlékeim Szókratészről*, ford., jegyz. NÉMETH György, Bp., Európa, 1986.
- ZANKER 1981 G. ZANKER, *Enargeia in the ancient Criticism of Poetry*, Rheinisches Museum für Philologie, 124. Bd., H. 3/4 (1981), 297–311.
- ZENTAI 2010 ZENTAI Mária, „Grófnéd kertészkedjen”: *Hétköznapiok, család, életmód Berzsényi Dániel és Kazinczy Ferenc levelezésében = Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 427–440.
- ZOLTVÁNY 1884 ZOLTVÁNY L. Irén, *Guzmics Izidor életrajza*, Bp., 1884.

A levelekben található településnevek mutatója

Abaujvár, Abaujvár 191	616, 625, 633, 641, 655, 657,
Acsád 504	658, 662, 663, 666, 668, 669,
Adony 504	680–682, 691, 692
Athén, Athéna 37, 225, 462, 464,	Budaörs 657
592	Budapest 598
Babilon 404	Buzsák 653
Bábony 653	Czenk, Kiscenk, Nagycenk 76,
Baja 333	597, 607
Bajom, Nagybjom 326, 417, 448	Csáktornya 522
Balhás (ma: Mezöszilas része)	Cseke (ma: Szatmárcseke) 511
331	Csombárd 417
Bányácska 134	Debrecen, Debreczen 52, 106,
Bártfa 346, 574	107, 143, 308, 320, 452, 454
Bécs, Béts, Ninive 36, 38, 81–83,	Delphi 89, 103, 113, 152, 169,
116–118, 126, 127, 143, 152,	251, 266, 414, 491, 594
153, 159, 242, 262, 265, 269,	Detrekő 578
270, 272, 273, 275–277, 279,	Diakovár (ma: Đakovo) 308
290–292, 295, 299, 302–304,	Dorog 657
321, 347, 363, 367, 390, 401,	Drezda 469
447–449, 451, 454, 469, 499,	Duka 448
558, 566, 567, 579, 580, 613,	Eger 305, 307, 311, 329, 340,
616, 653, 657, 659	362, 582, 585
Berlin 120, 687	Eperjes 557, 572, 576
Bogád 653	Erdőtarcsa, Erdő-Tarcsa 367, 368,
Bogát 349, 365, 367, 391, 393	374, 516
Bondófércz, Bontorfertz 653	Érsemlyén, Ér-Semlyén, Semlyén
Bonyha 274, 336,	157, 158, 228
Borsi 200	Ferney 402
Branyicska 481, 489	Fiume 363
Brünn (ma: Brno) 461	Füred (ma: Balatonfüred) 346,
Buda 22, 56, 79, 80, 118, 119,	475, 477, 484, 533, 586, 599,
216, 226, 251, 266, 274, 295,	618, 621
301, 335, 380, 431, 534, 541,	Gamás 653
558, 564, 570, 571, 577, 579,	Geszti (ma: Somogygeszti) 545,
581, 582, 589, 597, 598, 613,	546

Gige 653
Gomba (ma: Marcali városrésze),
Nagygomba, Kisgomba (Gom-
ba részei) 14, 55, 139, 292–
294, 446, 479, 542, 543
Gotha 469
Göttinga, Göttingen 36
Gyöngyös (ma: Gyöngyösmellék)
653
Győr 96, 116, 448, 563, 570
Győrök, (ma: Balatongyőrök) 19
Győrszemere, Győri Szemere 444
Gyulafehérvár, Gyulafejérvár 274
Hadam 480
Halimba 563, 599, 623, 649, 651,
652
Halle 469
Hatvan 368
Hedrahely 653
Hentse 653
Hetye, Hetye (ma: Egyházas-
hetye), 12, 13, 41, 47, 65, 69,
250, 446, 525, 527, 530, 543,
563, 650–652
Horpács (ma: Sopronhorpács) 598
Ivác, Iváncz 347, 348, 391, 417,
432, 440, 444
Jászberény 332
Jéna, Jena 468
Kadarkut 653
Kajdacs 367
Kalocsa 308
Kanisa (ma: Nagykanizsa) 409,
434, 525
Kápolnás (ma: Kapoly) 653
Kaposvár, Kapos 221, 244, 246,
307, 417, 523, 545, 546, 581,
596, 597, 612
Kás 653
Kassa 73, 81, 141, 291, 307, 668
Kázmér, Nagykázmér (ma:
Vel'ky Kazimír) 36, 43, 132,
140, 159, 380, 483, 492
Kecskemét 659
Keresztúr (ma: Balatonkeresztúr)
523
Keszthely 76, 91, 346, 384, 389,
427, 448, 449, 471, 473–476,
479, 483–487, 489, 490, 493,
494, 499, 507, 508, 510, 517,
522, 532
Kézdivásárhely 660
Kika 653
Kiskászon 660
Kolozsvár, Kolosvár 215, 275,
286, 288, 323, 327, 336, 410,
480, 482, 578, 582, 616, 631,
642, 664
Kóly (ma Kágya – Cadea – része)
504
Körmend, Körmend 418, 432,
522
Kőszeg, Kőszegh, Keőszegh 525,
652, 656
Kufstein 116, 117, 199, 216, 381
Kürtös 653
Lak (ma: Öreglak) 19, 109
Lak (ma: Répcelak) 14
Lasztóc (ma: Lastovce) 381, 400,
511
Lelle (ma: Balatonlelle) 653
Lepsény 19
Lhásza, Lhassa 642
Lipcse, Lipsia, Leiptzig 469, 608
Lippa 578, 579
London 558

Mád 70
Marcali, Martzali, Marczali 19,
121, 145, 158, 550, 553, 581
Marosnémeti 578
Marosvásárhely, Maros-
Vásárhely 286, 480
Mesteri 12
Mikóháza 134, 483
Milánó, Majland 20
Miskolcz 157
Mohács 194, 393, 579
Monasztiriszka, Monasterziska
573, 597, 605
Munkács 145, 150, 153, 156, 216
Murány 580
Nagybún (ma: Bún/Boiu része)
339
Nagyszeben 275, 286, 567, 577,
628
Nagyszombat 578
Nemes-magasi (ma:
Kemenesmagasi) 274
Nény 653
Nikla, Mikla 16, 34, 40, 47, 49,
59, 63, 67, 71, 74, 97, 109, 112,
114, 121–123, 126, 134, 137,
139, 143, 145, 154, 158, 166,
173, 176, 184, 205, 209, 220,
224, 239, 240, 244, 250, 269,
271, 276, 281–283, 289, 292,
296, 297, 300, 305, 307, 312,
314, 316, 317, 323, 327, 341,
342, 346, 350, 352, 358, 363,
364, 383, 385, 387, 388, 401,
405, 419, 420, 428, 430, 431,
434, 446–448, 451, 453, 455,
465, 467, 472–474, 476, 477,
479, 483, 485, 486, 489, 495,
496, 507, 509, 518, 519, 523,
524, 528, 532, 544, 546, 547,
550, 555, 559, 561, 571, 573,
574, 588, 594, 596, 601, 609,
611, 612, 618–620, 622, 623,
667, 669
Oláhandrásfalva, Oláh
Andrásfalva 285
Pacsal, Érszölös (1910-ig Nagy-
pacal, románul: Viișoara) 275
Pákozdi, Pákoz 345
Pálfa (ma: Kemenespálfa) 12
Palmüra, Palmira 404
Pápa 55, 312, 328, 345, 448, 623,
650
Párizs, Pári's, Páris 73, 82, 88,
106, 107, 120, 153, 208, 390,
393, 402, 461, 480, 497, 498
Patak (ma: Sárospatak) 121, 128,
133, 143, 144, 154, 162, 177,
183, 190, 207, 226, 304, 313,
319, 330, 500
Pécel, Péczel 100, 241, 332, 346
Pécs, Pets 217, 251, 266, 367,
417, 579, 580, 612
Péntekhely 653
Perszepolisz, Persepol 404
Pest 29, 38, 46, 50, 56, 79–81,
107, 109, 118, 119, 121, 122,
125–128, 138, 142, 144, 145,
152, 154, 156–158, 162, 166,
168, 172, 190, 192, 193, 206,
228, 239, 242, 244, 257, 262–
265, 267, 269, 272–274, 277,
280, 282, 284, 286, 289, 290,
293–295, 299, 301–305, 307,
308, 310–312, 314, 316, 327,
334, 335, 342, 344, 346, 364,

367, 368, 374, 380, 381, 386–388, 391, 398–401, 409, 411, 415, 416, 425, 429, 431, 434, 439, 448, 459, 470, 493, 509, 511, 514, 533, 534, 545, 547, 549, 557, 565, 569, 572, 582, 584, 587, 589, 598, 607, 612, 618, 620–626, 636–639, 647, 648, 655, 657–659, 663, 664, 668, 687–690, 693
 Pétervárad 657
 Petróza 579
 Pharsal, Pharszalosz 78
 Pozsony, Poson, Pozson 82, 333, 348, 554, 556, 569, 609, 610, 613, 626, 636, 646, 648, 654, 685
 Prága 469
 Pusztakovácsi, Kovátsi 546
 Putsár 653
 Radna 578
 Rogatyn, Rohatyn 605
 Róma, Roma 37, 65, 68, 71, 73, 74, 78, 106, 119, 138, 147, 153, 199, 209, 214, 224, 249, 252, 257, 258, 267, 313, 402, 412, 453, 454, 460, 642, 681
 Rosbach, Roßbach 40
 Sárd 417
 Sárfalva, Saravola 579
 Sátorajújhely, Újhely, Újhely 36, 50, 71, 116, 134, 154, 200, 207, 208, 227, 328, 379, 534
 Schnepfenthal 469
 Selmezbánya, Selmeicz 283
 Siklós 580
 Siófok, Fok 19, 550
 Sitke 274
 Solymár 657
 Solymos 578
 Sopron, Soprony 11, 22, 39, 65, 111, 143, 205, 206, 238, 292, 448, 506, 525, 526, 532, 547, 567, 676
 Sömjén (ma: Kemenessömjén), Somjeny, Semjén 13–15, 250
 Sörnye 507
 Spárta, Lacedæmon 37, 75, 169, 225, 252, 266
 Strassburg 82
 Sümeg 274, 364
 Sz. Imre (Somogy vármegyében) 653
 Szabadka 289
 Szaisz, Száisz 234
 Szakácsi (ma: Nagyszakácsi) 566
 Szala pataka, Zalapataka (ma Zalalövő része) 444
 Szeged 317
 Székesfehérvár, Alba Regia, Fehérvár, Sz. Fejérvár, Székes Fejérvár, Székesfejérvár 19, 154, 158, 277, 289, 308, 643
 Szent László (ma: Bakonyszentlászló) 649
 Szentbenedek, Szent-Benedek 482
 Szent-Imre, Marosszentimre 498
 Szentmihály, Szent Mihály (ma Tiszavasvári része) 460
 Szentpétervár, Sz. Péter vára, St. Petersburg 558, 625
 Széphalom 16, 17, 21, 29, 39, 43, 55, 70, 71, 79, 84, 97, 105, 107, 114, 119, 120, 125, 127, 130, 131, 133, 135, 140, 143, 146,

151, 154, 157, 158, 163, 169,
 177, 190, 194, 205, 214, 216,
 219, 240, 253, 257, 260, 262,
 277, 289, 303, 305, 310, 314,
 318, 328, 343, 362, 363, 378,
 380, 410, 415, 447, 461, 479,
 497, 500, 511, 513, 534, 536,
 538, 577
 Széplak 653
 Szerdahely (ma:
 Kaposzserdahely) 653
 Szigetvár, Sziget vára 417
 Szikszó 61, 99
 Szilágycseh, Szilágy Cseh (ma:
 Cehu Silvaniei) 275
 Szirák 680
 Szombathely 308, 349, 432, 444
 Szomolnok, Szomólnok (ma:
 Smolník) 73
 Szőlőske (ma: Viničky) 165
 Tab, Tabb 653
 Tálya, Tállya 161
 Tata 117
 Tét 431, 448, 480, 520
 Theba, Thébai (görög város) 491
 Théba, Thebe (egyiptomi város)
 404
 Tibur (ma Tivoli) 71
 Tihany 100, 252, 267
 Tihó 482
 Tokaj 53, 66, 70, 339
 Torda 24, 62, 287
 Tótvázsony, Tóth-Vázsony 345
 Törökbálint, Török-Bálint 657
 Törtel 456
 Tübingen, Tubing 36
 Tüskevár 651
 Ugod 651
 Új falu, (ma: Uraiújfalu) 410
 Újsziget, Újsziget (ma Sárvár ré-
 sze) 578
 Vác 312
 Vál 162
 Varasd 522
 Városlőd 567
 Vat (ma: Külsővat) 529
 Vacluse, Vaucles, Vauklús 70,
 347
 Vécs, Marosvécs 287
 Velence, Velence 363
 Veresvár, Pilisvörösvár 657
 Versailles, Verszail 660
 Veszprém 308, 312, 314, 333,
 448, 477, 480, 481, 623
 Világos, Világosvár 578
 Visegrád 287, 579
 Visnye 653
 Viszló 653
 Vizsoly, Visoly 578
 Weimar, Veimár 471, 484, 492,
 495, 496
 Wittenberg, Vittemberga 317
 Zágráb 364, 522
 Zilah (románul: Zalău) 336
 Zirc 289, 312–314, 317, 399, 430,
 431, 443, 448, 463
 Zürich 514
 Zsibó, Zibó, 'Sibó, Sibo, Šibó 74,
 105, 106, 159, 276, 379, 382,
 384, 397, 403, 480, 482

Személynévmutató

Dőlt betűvel jelölve a főszövegbeli előfordulás, normál szedéssel a jegyzetbeliek, félkövérrel a jegyzetek azon helyei, ahol az illetőre nézve összefoglaló információk találhatóak.

- Ábrahám 38
Accius, Lucius 60, 98
Adamik Tamás 1049, 1137
Adelung, Johann Christoph 73,
601, **749**, **1027**
Agauer 586, 1013
Agricola, Georgius 460, **917**
Ahlwardt, Christian Wilhelm 920
Aigner Lajos 1123
Ajkay János, Ajkaÿ 13, 14, 238,
671, **698**, **715**, **808**, 1074
Ajtai, aranyműves 1099
Ajtay Sámuel, nagyváradi 461, **918**
Albani, Francesco 1109
Albely Antal Ferdinánd, Álbely,
Albélj 569, **1001**
Alkaios, Alceus, Álceus 33, 304,
497, **729**, 762, 944
Alkibiadész, Alcibiades 611, **1033**
Alkmán 762
Allegrí, Lorenzo 1114
Almásy Johanna, zsadányi és tö-
rökszentmiklósi gróf 433, **900**
Anakreon, Anacreon 116, 332, 350,
762, 856, **866**
András, II., magyar király, Endre
584, 1108
Andrássy család 565
Andrássy György, gróf 557, 597,
598, **990**, 1024
Andrelini, Fausto 943
Angyal Dávid 1123, 1132
Anonymus 950
Antoniusz 198, **797**
Antoninus Pius, római császár,
Antonínus 138
Ányos Pál, Ányós 585, 1013
Apácai Csere János, 287, **829**
Apellész 943
Apor József, báró, altorjai 215, **801**
Aranka György 193, 287, **795**, 829
Arany János 796, 1069
Ariszteidész, Aristides 322, **850**
Arisztipposz, Aristippus 33, **728**
Arisztogeitón, Arisztogiton 147
Arisztophanész, Aristophanesz 178
Arisztotelész, Aristoteles 32, 898,
1123
Arkhilokhosz, Archilochusz,
Arkilokus 514, 762, **953**
Árpád, magyar fejedelem, Arpad
287, 393, 817, 889, 1107
Arpina 1109
Artner János 671, 1075
Asbóth János, Ásboth 427, 428,
484, 485, 487, 518, **896**, 938,
939, 955, 1129, 1133
Aspremont Ferdinánd, gróf 598,
1025
Aszalay János 953

- Aszpászia, Aspasia 42, 66, 70, 478, **735, 934**
- Attila, hun fejedelem, Atila, Atilla, Átila 26, 394
- Audra, E. 1137
- Augustus (Gaius Julius Caesar Octavianus) római császár 457, 897, 949
- Bacon, Francis 620, 998, 1018, 1043, 1123
- Badide, Antonio (helyesen: Badile) 1109
- Bája István 1102
- Bajtay József Antal 150, 151
- Bajza József 617, 618, 620, 655, **698**, 1123, 980, 1039, 1043, 1044, 1063, 1064
- Bajzáth József, pészaki 921
- Bakkhülidész, Bakkilides 762
- Balásházy János 1077, 1082
- Balassa József 852, 1123
- Balogh Gyula 1123
- Balogh János, ifj. 644, 1056, **1058**
- Balogh Johanna (Janka), ócsai, Gyürky Istvánné 631, **1051**
- Balogh Magdolna 697
- Balogh Piroska 4, 697, 1126
- Bánffy György, gróf, Gubernator 215, 286, **801**, 825, **828**
- Bánffy Károly, báró 363, **872**,
- Bánffy László, losonci, báró 363, **872**
- Bánffy Pál, báró 646, 647, **1060**
- Bánóczi József 713, 714, 717, 734, 738, 742, 785, 811, 825, 909, 924, 947
- Bárány Boldizsár, rendesi 478, 479, 529, **698–699**, 701, 931, **932**, 935, **966**
- Bárány Júlia, szenicei 971
- Baranyi Gábor 243, 248, 254, **813**, 816
- Baranyi Miklós 254, **816**
- Barcza Anna 698, 932
- Barcza István 410, **888**, 1065, 1094
- Barcza Károly, nagyalasonyi 651, 652, 701, **998**, 1062
- Bárτσι Géza 1123
- Barcsay Ábrahám, Bárcsai 102, 149–151, 275, **823**, 953, 1091, 1108
- Baricz Mihály, Baritz 308, 309, **839**
- Barkóczy Ferenc, gróf 278, 824
- Barkóczy László, báró 253, 264, 268, 271, 273, 280, 307, 314, 400, **814**, 820–822, 824
- Báróczi Sándor, Báróczy 104, 106, 116, 121, 149, 161, 170, 331, 334, 345, 627, **756**, 762, 787, 829, 858, 863, 864, 921, 1049, 1091, 1108
- Baróti Szabó Dávid, Barothi 193, 197, 208, **794**, 796, 800, 1123
- Bártfay László 986
- Bartha János 659, 663, 665, **1067**, 1068
- Barthélemy, Jean Jacques 1019, 1029, 1123
- Bartolini, Lorenzo, Dartolini 1116
- Bassen, Bartholomeus van, Basszen 1112
- Báthory Gábor, Báthori 304, **837**
- Batoni, Pompeo Girolamo, Battóni 457

- Batsányi János *117, 461, 499, 763, 918*
- Batteux, Charles *439, 907, 1123*
- Batthyáni család *565, 578*
- Batthyány Ferenc, Batthyáni *578*
- Batthyány Terézia, gróf, gróf Kemény Farkasné, Battháni *480, 935*
- Batthyány Vince, Vinzenz Bathany *258, 480, 817, 935*
- Batthyány-Strattmann Fülöp, herceg Batthyáni Filep *610, 1032*
- Baumberg Gabriella *118, 763*
- Bebek Ferenc *1101*
- Bécsy Ágnes *1123, 1128, 1140*
- Bede Anna *730, 732, 746, 750, 752, 757, 758, 766, 770, 777, 780, 783, 793, 816, 825, 867, 871, 886, 915, 916, 943, 944, 972, 1064*
- Beimel József *1044*
- Bejte István *578, 1009*
- Bek (Beck) Pál, bökönyi *152, 779*
- Beke *599*
- Béla, II., Vak, magyar király *70, 747*
- Beleznay Ferenc, gróf, Beleznai *638, 1055*
- Bellini, Giovanni, Bellino *1110*
- Bene Ferenc *557, 990*
- Beniczky Péter, Benicziki *287, 829*
- Benkő Loránd *1139*
- Benyovszky Péter, benyói és urbanói *585, 633, 1013, 1051*
- Berchem, Nicolaes Pieterszoon, Berghem *1111*
- Beregszászi (Nagy) Pál, Beregszászy *144, 330, 403, 461, 463, 776, 854, 886, 918, 970, 986*
- Berkeley, George *521, 522, 960*
- Berkheyden *1112*
- Berlász Jenő *1131*
- Bernát *526*
- Bersenyi Balázs *899*
- Bersenyi György *899*
- Bersenyi Mátyás *899*
- Bersi Mihály *736*
- Bertalanffy József *1123, 1133*
- Berzeviczy Gergely, Berzevitczý, Berzevitzi, Gregor von Berzeviczy *36–38, 44, 45, 66, 69, 82, 258, 731, 732, 736, 747, 1134, 1139*
- Berzsényi Anna *947*
- Berzsényi Antal, Bersenyi, Tantsi, Tancsi *7, 15, 43, 248, 523, 524, 543, 547, 563, 564, 573, 597, 604–607, 699, 717, 961, 962, 964, 977, 979, 980, 998, 1023, 1024, 1029, 1030, 1035, 1094*
- Berzsényi Antónia *699*
- Berzsényi Benedek (Niklán) *761*
- Berzsényi Benedek (Vrácsikon/Újvárfalván) *699, 966*
- Berzsényi Éva *708*
- Berzsényi Farkas, Farcsi, Fartsi *7, 13, 139, 245, 247, 248, 250, 414, 469, 506, 523, 524, 542, 545, 549, 557, 564, 600, 641, 699, 700, 707, 708, 714, 717, 728, 869, 928, 961, 962, 964, 975, 978, 979, 981, 982, 996, 1004, 1022, 1026, 1046, 1094–1096*
- Berzsényi György *697*

- Berzsényi István, id. 168, **786**, 812, 976
- Berzsényi István, ifj. 786, 1139
- Berzsényi János 823
- Berzsényi József 238, **809**
- Berzsényi Károly 809
- Berzsényi Katalin 881
- Berzsényi Kornélia, Vargha Miklósné 6
- Berzsényi Lajos, Ludovicus Bersenyi, Bersenyi Lajos 11–13, 15, 41, 47, 54, 65, 69, 156, 167, 168, 243–246, 248, 280, 281, 285, 445–468, 507, **700**, 713, 714, 716, 734, 738, 742, 785, 811, 825, 909, 923, 947, 1026, 1087
- Berzsényi László, Ber'senyi László, Laczi, Latzi 63, 64, 67, 123, 531, 543, 547, 563, 569, 570, 623, 625, 635, 636, 641, 644, 646, 648, 652–654, 964, **700–701**, 728, **746**, 869, 926, 968, 977, 979, 998, 1001, 1046–1048, 1052, 1055, 1058, 1059, 1062, 1063, 1094, 1096
- Berzsényi Lídia, Bersenyi Lidia, Lidi 15, 43, 245, 247, 524, 527–529, 546, 549, 563, 564, 599, 600, 650–652, **701**, **717**, 947, 965, 966, 970, 971, 998, 1025, 1046, 1061, 1092, 1093
- Berzsényi Mihály 44
- Berzsényi Rebeka 823
- Berzsényi Teréz 880, 947
- Bessenyei György 102, 515, 944, 953
- Bethlen Ádám, id., gróf 275, 280, 282, 323, 325, **823**
- Bethlen Ádám, ifj., gróf 291, 824, **831**
- Bethlen Domokos (Domonkos), gróf iktári 638, **1055**
- Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem 584
- Bethlen Gergely, bethleni, gróf 288, 616, **829**, 860, 1038
- Bethlen Gergelyné, gróf 1101
- Bethlen Jozefa 824
- Bethlen József, gróf 286, **828**
- Bethlen Rozália, gróf, gróf Wass Sámuelné, Bethlen Rosalia 307, **838**
- Bethlen Sándor, bethleni, gróf 288, **829**
- Bezerédj György 342, **862**
- Bihari János 125, 594, **768**, 1019, 1137
- Bilkei Pap Ferenc, Bilkey 390, 391, 429, 433, 434, 439, 446, 448, **702**, 882, 898, 901, 921
- Bión, Bion 128, **769**
- Biró Annamária 697
- Bíró Ferenc 722, 1028, 1124, 1127
- Bitnitz Lajos 557, **990**, 1077
- Blaschke, Johann 242, 269, 272, 277, 283, 284, 290, 305, 311, 577, **810**, 822, 826, 828, 1008, 1136
- Bocskai István, Bocskay 171, 315, 319, 584, 787, 846
- Bod Péter 578
- Bódi Katalin 1126
- Bodolay Gyula 699, 701, 880, 882, 902, 982, 1124

Bodonyi József 551, 983, **984**
 Bodrogi Ferenc Máté 1131
 Bogyay Péter, Bogyai 1022–1024
 Bohn, Carl Ernst 776
 Boileau-Despréaux, Nicolas 1034
 Bollók János 1137
 Bolonyai Gábor 1123
 Bonfini, Antonio 1018, 1019, 1125
 Borbély Gábor 922
 Borbély Szilárd 849, 1125
 Bornemisza Péter 1100
 Borsiczky István, Borsitzky 639,
 640, **1055**
 Bossányi Ferenc 243
 Bossányi Zsuzsanna, Kazinczy
 Józsefné 141, 304, 326, **837**, 852
 Bossuet, Jacques-Bénigne 279, **824**
 Both, Jan Dirksz 1111
 Boufflers, Stanislas Jean de,
 Boffler 401, 633–635, **886**, 1052
 Bourdaloue, Louis 279, **824**
 Bourdon, Sébastien 1112
 Bouterwek, Friedrich 978, 1034,
 1125
 Bowring, John, Bowring János 558,
 559, 567, 702, **991**, 993, 994,
 1000, 1140
 Böhme, Jakob 501
 Bölöni Farkas Sándor 1021, 1022,
 1071, 1126
 Bramor (helyesen: Bramer),
 Leonard 1115
 Bredeczky Sámuel 258, **817**
 Breitkopf 854
 Breugel, Johann 1111
 Breugel, Peter 1111
 Brockmann, Johann Franz 659,
1067
 Bruce, Michael 498, **945**
 Brudern József, báró 565, **999**
 Brunsvik-család 711
 Brutus, Marcus Iunius, Brútus,
 Brútusz 37, 157, **732**, **782**
 Buczy Emil, Buczi 482, **936**, 940,
 959
 Budai Ézsaiás, Buday Esaiás 557,
776, 990, 1125
 Bugát Pál 1082
 Busa Margit 1131
 Bürger, Gottfried August 741
 Caesar (Caius Julius Caesar),
 Cäsár 120, 147, 157, 312, 332,
 457, 732, 781, 782, 843, 852,
 856
 Calepino, Ambrogio, Calepinus
 133, **771**
 Calprenède, Gauthier de Costes de
 la 829
 Calvaert, Denis 1109
 Calvin, Jean, Kálvin János 35, 96,
847
 Cambiaso, Luca (Cangiasi) 1110
 Camillus, Marcus Furius 167, **785**
 Cano, Alonso 1110
 Canova, Antonio 1116, 1117
 Caracci, Agostino 1114
 Caravaggio, Michelangelo Amerigi
 da 1109
 Carotti 1109
 Carracci, Annibale, Caracci 1109
 Cassius Longinus, Caius 157, 781,
782
 Catel, Franz Ludwig 379, **877**
 Catilina, Lucius Sergius 320, 840,
 843, **848–849**, 855, 1050

- Cato, Marcus Porcius Maior, Cató
44, 58, 70, 74, 78, 392, **748**
- Cato, Marcus Porcius Minor, Kátó,
Cató 37, 252, 351, 353, 459, **813**,
820
- Cephalas, Constantinus 752
- Chernel Eszter, chernelházi 33
- Cicero, Marcus Tullius 147, 588,
783, 844, 849, 919, 1014, 1019,
1125
- Claudianus, Claudius, Claudiánus
144, **776**
- Claudius, római császár 1050
- Claus, Benedikt 1111
- Clodius Pulcher, Publius, Clódiusz
147
- Colbert, Jean-Baptiste 1112
- Colbert-Chabanais, Pierre David
Édouard de 65, 69, **747**
- Collin, Matthäus von 432, 839, **900**
- Corneille, Pierre, Corneille Péter
829, 900, 914
- Correggio, Antonio da, Corregio
921, 1114
- Cortone, Pietre de 1110
- Cotta, Johann Friedrich 346, 542,
975, 977
- Cranach, Lucas 1110
- Culcey-Kölcse, (al)ispán 950
- Cuyp, Jacob Gerkitz, Kuyp 1115
- Czartoryski, Adam Jerzy,
Czartoriski 625, **1048**
- Czech János 1082
- Czibula Katalin 1131
- Czifra Mariann 697, 939, 942, 973,
1125
- Czindery László 581, 647, **1011**,
1060
- Czinke Ferenc 127, 166, 177, 259,
419, 513, **765**, 785, 789, 893
- Czirjék (Cziriek) Mihály 518, **956**
- Czoma (Csoma) Borbála, Szemere
Pálné 1083
- Czuczor Gergely 986, 1125
- Csáki István 787
- Csáky Jusztina, gróf, báró Skerlecz
Józsefné, Csáki Justina 395, **884**
- Csanády Gusztáv 955
- Csányi Zsófia, tölcányi, Csáni
Zsófi, Csányi Sófi 347, 703, **865**,
868, 869, 889
- Csapa, vászony kereskedő 145
- Csapody Gábor 156, 160, 246, 326,
327, **761**, 780, **853**
- Császár Ferenc 687, **1079**
- Csáthy György 1125
- Csatkai Endre 964, 1125
- Csebi Pogány Ildikó, Csebi Pogány
Ilkó 42, **735**
- Cséby Géza 697
- Csécsy Imre 1134
- Csehy József 228, **805**
- Csehy Zoltán 1137
- Csépán István 327, **853**, 984
- Cseresnyés Sándor, felsőöri,
Tseresnyés 649, **1061**
- Cserey Farkas, Cserei 56, 59, 63,
146, 149, 150, 161, 166, 216,
227, 228, **744**, 756, 758, 766,
805, 855, 872
- Cserey Heléna (Ilona), id. báró
Wesselényi Miklósné 121, **766**
- Cserey Lőrinc, nagyajtai, Lőrincz
150

- Cserey Miklós, Cserei 219, 228, 482, **805**
- Cserneczky József, Csernetzky 613, 633, 1022, **1037**, 1052
- Csetri Lajos 723, 724, 754, 790, 951, 1028, 1125
- Csokonai Vitéz Mihály, Csokonay 170, 287, 356, 359, 363, 514, 519, 522, 537, 589, 590, 627, 727, 763, 872, 956, 972, 993, 1017, 1125
- Csorba Sándor 950, 1125
- Csőrsz Rumen István 697
- d'Hondecoeter, Melchior, Hondecoeter 628, **1050**
- d'Inzaghi, Carlo Borromeo, Inzaghi 152, **779**
- Daniel István 829
- Darnay Kálmán, Szentmártoni 879, 1021
- Dávid Izidor 1096
- Dávidházi Péter 697, 1044, 1126
- Dayka Gábor, Dajka 16, 60, 72, 81, 95, 98, 102, 107, 108, 119, 122, 142, 144, 151, 162, 170, 178, 184, 214, 220, 228, 237, 242, 254, 278, 289–291, 295, 296, 301–303, 305, 311, 319, 322, 518, 558, **718**, 755, 786, 830, 842, 850, 921, 1126
- de La Hyre, (de La Hire), Laurent 1112
- De Mayano 1115
- de Soubise, Charles, herceg 733
- de Vlieger, Simon, de Vieger 1115
- Debreczeni Attila 1127, 1140, 1141
- Debreczeni-Droppán Béla 701, 1126
- Decker, festő 1115
- Decker, Rudolf Ludwig 733
- Dehm, gróf, Miller, Müller 255, **832**
- del Sarto, Andrea 1110
- Dembiński, Henryk, Dembinsky 625, **1048**
- Demeter Júlia 1131
- Démoszthenész, Demosthenes 82, **752**
- Denis, Michael 920
- Denon, Jean-Dominique Vivant 15, **779**
- Dér Engelbert 253, 264, 308, **815**, 820
- Dessewffy Emil 279, **825**
- Dessewffy József, Desöffy Pipsz, Desöffy, Desöffi, Desseöffy, Dessewfi, Dezsöfy 50, 56, 190, 237, 246, 248, 254, 256, 258, 260, 279, 459, 460, 466, 521, 574, 589, 590, 595, 626, 627, 630, 631, 633, 698, **740**, 744, 793, 808, 814, 822, 912, 915, 917, 919, 940, 959, 994, 1004, 1021, 1032, 1033, 1043, 1048, 1049, 1050, 1126, 1140
- Dévai Bíró Mátyás 722
- Devecseri Gábor 755, 1136
- Devescovi Balázs 1127
- Dietrich, Christian Wilhelm Ernst 1110
- Diogenész, Szinópeí, Diogenes 34, 35, 42, 142, **729**, 748, 796, 1126
- Dionüsziosz, II. 1019

- Dókus László 72, 208, **749**, 799
Dolabella, Publius Cornelius 158,
781, **782**
Dolce, Carlo 1109
Doll, Anton 800
Domby Márton, Dombi 956
Dominichino, Zampieri, Domenico,
Dominicus, 1109, 1110
Donát János, Dónát 379, 381, **877**,
920, 921
Donátné 922
Doncsecz Etelka 697
Döbrentei Gábor, Döbrentey, Döb-
rönte, Döbrönteý 5, 7, 8, 193,
274, 283, 285, 291, 300, 309,
323, 325, 333, 336, 344, 346,
354, 361, 363–366, 378, 384,
388, 389, 392, 398, 402, 405,
410, 440, 446, 455, 466, 470,
480–482, 484, 497, 516, 542,
550, 557–561, 564, 570, 571,
574, 577, 578, 582, 587, 589,
595–597, 600, 601, 610, 613,
615, 619–625, 631, 633, 641,
657, 666–669, 678, 680–683,
685, 687–692, 697, 698, 700,
702–703, 709, 710, 712, 733,
823, 826, 828, 831, 835, 851,
859, 864, 867, 869, 871, 872,
875, 878, 881, 886–889, 892,
902, 914, 915, 917, 922, 923,
940, 944, 968, 969, 975, 983,
986, 989, 991–997, 999, 1000,
1002, 1004, 1008–1011, 1013–
1015, 1017, 1020–1022, 1024–
1028, 1032, 1037–1040, 1042–
1046, 1048–1051, 1056, 1057,
1065, 1066, 1069–1073, 1076–
1082, 1124, 1126, 1128, 1138
Döbrentei Lajos 410, **888**
Dömötör Pál, Demeter 333, **857**
Döring, Friedrich Wilhelm 1079
Dréta Antal 309, 313, 400, 448,
830, 841, 843, 846
Dugonics András 558, 759, 991,
1126
Dukai Takács Anna, mesterházi
Nagy Józsefné 736
Dukai Takács Eszter, Domokos
Mihályné 736
Dukai Takács Ferencné 700
Dukai Takács Judit, Dukai Takách,
Takács Judit, Dudi, Malvina 347,
354, 355, 358, 367, 388, 392,
400, 402, 410, 418, 444, 466,
473, 475, 483–486, 488, 493,
494, 698, **703**, 706, 712, 865,
867–870, 881, 888, 892, 902,
908, 923, 930, 939, 954, 989,
1088, 1139
Dukai Takács Lídia, Ajkay Jánosné
736
Dukai Takács Márton 736
Dukai Takács Sára, Prusinszky
Józsefné 238, **736**, 698, **808**,
1073, 1074
Dukai Takács Teréz 1061
Dukai Takács Zsuzsanna, Berzse-
nyi Dánielné, Takáts Susanna,
Takáts Susána, 'Súsi 43, 44, 145,
238, 281, 523–528, 530, 531,
545, 546, 549, 563, 569, 599,
600, 604, 605, 623, 624, 635,
636, 644, 646, 649, 651, 652,
670, 701, **704**, 961, 963–965,

- 967, 978, 981, 998, 1001, 1004,
1025, 1029, 1052, 1058, 1059,
1061, 1062, 1082, 1092, 1096
- Duport, Louis-Antoine, Düport
270, 273, **822**, 823
- Dümmerth Dezső 808, 1126
- Dvornikovics Miklós, liptó-teplai
246
- Eckartshausen, Carl von 317, 847
- Éder József Károly, Iosephus
Carolus Eder 876
- Éder Zoltán 885, 1126
- Édes Gergely 332, **856**
- Eggenberger József, Joseph 144,
160, 171, 172, 193, 731, **776**,
787, **788**, 847
- Ellinger János 1123
- Elzheimer, Adam 1111
- Engel József 1101
- Engel, Johann Jakob 720, 1126
- Engelhardt Anna, Kántorné 659,
665, **1067**
- Eperjesy 569
- Ercsey Dániel 557, **990**
- Erdődy Ágota (Agatha),
monyorókeréki és monoszlói,
gróf 598, **1025**
- Erhard Zsuzsanna 823
- Eröss Ágota 715, 716, 758, 808,
1073, 1074, 1127
- Erzsébet császárné 1110
- Erzsébet, Árpád-házi Szent 1108
- Eschenburg, Johann Joachim 1127
- Eßlair (Eszlair), Johann Baptist
Ferdinand 659, **1067**
- Esterházy (Eszterházy) Miklós,
herceg 27, 176, 188, 292, 521,
725, **832**, **960**, 1109, 1113
- Esterházy család 565
- Esterházy János, gróf 1108
- Esterházy László, gróf 1109
- Esterházy Pál 1111
- Eszterházy Ferenc, gróf 149
- Eszterházy Mihály, gróf,
Eszterházi, Esterházy 152, 638,
779
- Euripidész, Euripides 509, 512
- Fabchich József, Fábchich 116, **762**
- Faber, Basilius 133, 145, **771**
- Faber, Johann Heinrich 769
- Fábián Gábor 709, 986
- Fábián József, Fábián József 345,
863
- Fábián Pál 1127
- Fábri Anna 819, 1011, 1127
- Fábri Ignác 253, 264, 307, **815**, 820
- Fabrici 1117
- Falka Sámuel 301, 333, **835**, **857**
- Faludi Ferenc 521, **959**
- Fáncsy Lajos 665, **1069**
- Faragó László 1136
- Farinati, Paolo 1109
- Farkas Imre 277, **824**
- Farkas János 955
- Farkas József (növendékpap) 882
- Farkas József (táncművész) 659,
1067
- Farkas Károly 554, 985, **986**
- Fáy András 557, 558, 583, 585,
589, 665, 693, 986, **1012**, 1069,
1081, 1083, 1118, 1127, 1129

Fazekas Mihály 917, 1140
 Fejér Antal 253, 264, 307, **814**, 820
 Fejér György 56, 332, 499, 557,
 633, 642, 643, **744**, **795**, 800,
 856, 945, 954, 990
 Fejérváry József, komlóskeresztesi,
 Komlós-Keresztessi Fejérváry
 Josef 612, **1035**
 Fekete Ferenc, fritsi 482
 Fekete Ferenc, galánthai, gróf 459,
916
 Fekete János, galánthai, gróf 459,
916, 941
 Felsőbüki Nagy Benedek, Bencze
 1118
 Felsőbüki Nagy Pál, Nagy Pál,
 Nagy Pali 20, 26, 72, 176, 189,
 198, 249, 267, 276, 556, 569,
 637, 648, **791**, 813, 986, 989,
 1001, 1054, 1060
 Fénelon, François, Fenelon 279,
824
 Ferdinánd, I. magyar király 788
 Ferenc, I. francia király 1113
 Ferenc, I. magyar király, osztrák
 császár, Kaiser Franz 82, 83,
 433, 441, 507, 510, 517, 597,
 636, 637, 704, 732, 740, 744,
 752, 763, 840, 877, 901, 948,
 950, 960, 987, 1010, 1053
 Ferstl, Leopold Valentin 1032
 Festetics család 565
 Festetics Ernő/Ernő 484, 487,
938
 Festetics György, gróf, Festetits 90,
 214, 382, 384, 427, 471–476,
 489, 492, 495, 496, 509, 510,
 522, 523, 540, 670, **704**, 817,
 882, 896, 897, 926–928, 938,
 942, 943, 946, 949, 954, 957,
 960, 961, 1073, 1133
 Festetics Imre, gróf, Festetits 49,
739
 Festetics János, Festetits 49, **739**
 Festetics Lajos, Festetits 49, **739**
 Festetics László, gróf, Festetits 90,
 552, **879**, 927, 984, 985
 Festetics Leó 484, 487, **938**
 Festetics Miklós, gróf, Festetich
 581, **1011**
 Festetics Tasziló, gróf 471, **927**
 Festetics Julianna, gróf, Zichy
 Károlyné 939
 Fiáth Ferenc 1001, 1127
 Filangieri, Gaetano 82, **752**
 Fischer Pál, báró 1053
 Fleischer Gyula 827, 828, 1127
 Fliszár György, Flizár 253, 264,
 308, **815**, 820
 Flörke, Jobst Herrmann 788
 Fogarasi János 796, 1125
 Fogel 999
 Folnesics János Lajos 333, **857**
 Fontenelle, Bernard le Bovier de
 1105
 Foréntos 650
 Forgó György 641–644, 1057
 Főríz Gergely 7, 8, 798, 867, 888,
 949, 956, 989, 1021, 1033, 1035,
 1083, 1124, 1127, 1128
 Forster, Georg 1140
 Forzoni, Luciano 1110
 Fourreau, Carl 199, **797**
 Földi János 193, **794**, 1140
 Földvály Gábor 658, **1066**

- Fra Bartolomeo di San Marco,
Fattorino, Bartolommeo Pagholo
del, Baccia della Porta 1110
- Fraknói Vilmos 740, 1128
- Francia, Francesco 1115
- Franklin, Benjamin 491
- Fréron, Élie Catherine 177, **789**
- Friebeisz István 1135
- Frigyes Ágost, I., szász király 73,
749
- Frigyes Vilmos, III., porosz király
877
- Frigyes, II. vagy Nagy, Fridrik,
Fridrich, Fritz 33, 40, 46, 171,
199, 561, 729, 733, 737, 787,
797, 996
- Füger, Friedrich Heinrich 153, **779**
- Fülöp Éva Mária 1128
- Fülöp Géza 1131
- Fülöp, II., makedón király, Filep,
Philipposz 752
- Fülöp, II., spanyol király, Filep 523
- Füredi Vida 538, **973**
- Füskúti Landerer Mihály 721, 1128
- Gáál 529
- Gáál György 1115
- Gaál Jenő 1139
- Gaal Mózes 1128
- Gaier, Ulrich 1129
- Galilei, Galileo 630
- Gálos Rezső 723, 726, 1071, 1128,
1141
- Galovics Ádám, Galavits 1040–
1042
- Galovics Róza 1042
- Garay család 580
- Garay László, Garai 580, **1010**
- Gárdonyi Albert 1128
- Gárdonyi Klára, Cs. 1131
- Garrick, David 659, **1067**
- Gazdáné, özvegy 715
- Gebhardt Ferenc 1082
- Geibel 1021
- Geisztinger 1137
- Geldorp, Gortzius 1114
- Geléé, Claudius, Lorrens, Lorain,
Lorrain 1115
- Geleji Katona István, Gelei 1100
- Gellert, Christian Fürchtegott 128,
769
- Gergye László 1131
- Gerold, Joseph 827
- Gerold, K. 1139
- Gessner, Salomon, Gezner,
Gesszner 18, 115, 144, 401, 461,
615, **720**, 761, 762, 776, 918,
1037, 1128
- Ghirlandaio (Ghirlandajo),
Domenico 1110
- Gibbon, Edward 288, **829**
- Gimes Ágnes, V. 1140
- Giordano, Luca 1109
- Giorgione da Castelfranco,
(Georgione) 1110
- Giskra (Jiskra) János 1012
- Glivitzky, Anton, Gliviczki 335,
859
- Goethe, Johann Wolfgang von,
Göthe, Göthe 22, 36, 43, 80, 110,
401, 509, 511, 512, 514, 515,
703, 754, 769, 942
- Goldsmith, Oliver, Goldsmitt 312,
843
- Gonda Attila 1137

Gorgidasz 792
 Gömbös Zsuzsanna 888
 Gönczy Monika 1127, 1140, 1140
 Görög Demeter 59, 308, **744**, **840**,
 913
 Görözdi Judit 697
 Göschen, Georg Joachim 37, 80,
 379, **731**, 732, 751, 877
 Gréczi Emőke 1020
 Grmanecz Gábor 873
 Groff Károly 656, 1064
 Grotius, Hugo, Huig de Groot 331,
855
 Grüner, Vincenz Raimund 279, **825**
 Grün Orbán 1126
 Gulácsy Antal 951
 Gulya János 1043, 1129
 Guzmics Izidor, Guzmics Izidór
 253, 264, 308, 557, 665, 702,
815, 820, 882, 986, 1077, 1141
 Gvadányi József 26, 170, **725**, 870,
 1091, 1129

 Gyapay László 1132
 Gyarmathi Sámuel, Gyarmathy
 Samuel 339, **860**, 1038
 Gyarmathy Mária, rádóczi 700
 Gyimesi Imre 697, 851, 888, 966,
 971
 Gyöngyösi István 59, 61, 97, 100,
 287, 460, 484, 485, 487, 493,
829, 864, 917, 937, 939
 Gyöngyössi János 24, **723**
 Gyulafy család 42
 Gyulai József, gróf, marosnémeti
 275, **823**

 Gyulai Katalin, gróf, gróf Bethlen
 Ádámné 280, 282, 323, 325, **823**,
 824
 Gyulay Ferenc, gróf 291, **831**
 Gyulay Franciska, gróf, gróf Wass
 Györgyné, Fanny 291, **832**
 Gyulay Karolina, gróf, Carolina,
 Lolotte 291, **831**
 Gyulay Konstancia, Kuun
 Lászlóné, Constance 291, **832**
 Gyulay Lajos, gróf, Gyulai 291,
 702, **831**, 1009, 1015

 Haas, Franz 1123, 1125
 Haász Gabriella 697
 Habsburg-Estei Mária Ludovika
 732
 Hadrianus, Publius Aelius,
 Adrianus, római császár 199, **797**
 Halitzky, Andreas 843
 Haller Gábor, hallerkői, gróf 288,
830
 Haller János, báró 287, **829**, 864
 Haller János, hallerkői, gróf 288,
 762
 Haller László, gróf 287, 288, **829**
 Haller Zsigmond, hallerkői, gróf
 286, **828**
 Haller, Albrecht von 634, **1052**
 Halmágyi, cenzor 614
 Hamilkar Barkasz, Hamilcár 174,
789
 Hannibál 789
 Hanzély Márton, Hanzély 624,
1047
 Háportoni Forró Pál 1099

- Harmódiusz *147*
Harsányi István *1131*
Härtel *854*
Hartleben Konrád Adolf *269, 272, 733, 817, 822, 826, 1137*
Hartvig Gabriella *1000, 1129*
Hász-Fehér Katalin *697, 1083, 1129*
Haydn, Franz Joseph, Heyden *356, 359, 870*
Házos György, Házás *519, 670, 957, 1073*
Heckenast Gusztáv *1124, 1130, 1140*
Hegedüs Anna *873*
Hegedüs Béla *951, 952, 1129*
Hegedüs Sámuel, Samu *1100*
Heister Fülöp, gróf *730*
Helbling András *1105*
Helmeczi Mihály, Helmeczy *253, 254, 264, 277–280, 282, 288, 290–292, 294, 295, 299, 301, 302, 305, 307, 310, 312–314, 316, 319–321, 323, 324, 326, 331, 334, 335, 341, 342, 349, 364, 365, 387, 398, 400, 402, 420, 430, 433, 434, 446–448, 457, 458, 468–470, 475, 494, 515, 548, 555–557, 568, 569, 584, 585, 587, 630, 637, 642, 702, 705, 711, 814, 815, 820, 824, 830, 832–834, 836, 838, 839, 841, 844, 846–849, 852, 855, 857, 861, 862, 865, 873, 880, 884, 893, 894, 899, 901, 902, 906, 909, 912, 920, 921, 924, 925, 927, 941, 953, 980, 981, 986, 987, 1000, 1014, 1054, 1123, 1124, 1136*
Hely-Hutchinson, John *498, 945*
Hempel, Gustav *1141*
Henckmann, Wolfhart *1130*
Henrietta Mária, francia királyi hercegnő *36, 730*
Henrik, IV., francia király *171, 787*
Herder, Emil Ernst Gottfried von *226, 804*
Herder, Johann Gottfried *194, 226, 499, 515, 521, 575, 795, 796, 804, 944, 945, 953, 959, 1006, 1129*
Hering Ignác *253, 264, 307, 814, 820*
Hermann (Arminius), a germán cheruskok fejedelme *817, 953*
Hérodotosz, Herodotus *492*
Hetyéssy István *716, 1041, 1042, 1074, 1075, 1129*
Hirgeist Anna, báró Prónay Simonné, Hirgeist Nini (Niny) *55, 158, 159, 216, 248, 254, 257, 260, 743, 782, 814*
Hirgeist Ferenc *55, 159, 216, 743, 782*
Hites Sándor *697*
Hivatal Anikó, Lendvay Mártonné *663, 1068*
Hochmeister, Martin *876*
Hohenzollern-Hechingen, Josephine von, hercegnő *259, 471, 817, 927*
Holbein, Hans, ifj. *1115*
Homérosz, Homér, Mæonisz *59, 60, 62, 94, 97, 98, 101, 104, 128, 144, 218, 254, 356, 358, 402,*

- 462, 469, 502, 509, 511, 512,
514, 515, 769, 868, 951, 959,
1001
- Horányi Elek 457
- Horatius Flaccus, Quintus, Horátz,
Horátzius 16, 18, 33, 59, 60, 64,
67, 68, 70, 72, 74, 90, 93, 98,
104, 111, 129, 158, 189, 195,
216, 228, 245, 248, 255, 259,
279, 332, 340, 341, 346, 349,
356, 359, 361, 364, 388, 402,
427, 459, 470, 479, 497, 514,
687, 725, 729, 730, 732, 744,
746, 748, 750–752, 757, 758,
760, 766, 770, 775, 777, 780,
782, 783, 793, 797, 805, 807,
816, 823, 825, 861, 867, 871,
880, 886, 893, 894, 897, 904,
907, 915, 916, 935, 942–944,
972, 993, 1027, 1045, 1064,
1079
- Horea, Vasile, Nicola, Vasile Ursu,
Hora 613, **1037**
- Hormayr, Joseph von 567, **999**,
1115
- Horvát Árpád 892
- Horvát István, Boldogréti Víg
László, Horváth 56, 79, 134, 146,
190, 192, 224, 239, 253, 254,
326, 345, 415, 416, 418, 431,
485, 584, 585, 633, 641, 643,
705, 712, 732, 744, 751, 772,
793, 802, 803, 830, 856, 857,
880, 885, 890–893, 956, 986,
1012, 1057, 1076, 1129
- Horvát József 1082
- Horváth György 12
- Horváth János, Horvát, kanonok
400, **841**
- Horváth János, irodalomtörténész
883, 992, 1129
- Horváth József 971, 1129
- Horváth József Elek, Horváth Elek
347, 354, 364, 365, 388, 391,
398, 416, 417, 430, 431, 433,
439, 440, 672, 703, **706**, 711,
868, 873, 879, 883, 891, 899–
901, 907, 908, 1075, 1129
- Horváth Judit 1136
- Horváth Kornélia 1128, 1140
- Horváth László, Pálóczi 153, **779**
- Horváth Piusz, Horváth Sándor
869, 926
- Horváth Zsigmond, szentgyörgyi,
gróf Hugonnay, Hugonnay 330,
855
- Hosszú Ferenc 1139
- Hölty, Ludwig Heinrich Christoph
80, 144, **751**, 776
- Hudi József 1129
- Hummel Dávid 953
- Hunyadi János 480, 498, 1005
- Hunyadi Mátyás, Corvin 28, 265,
393, 415, 502, 579, 705, 890,
893, 1009, 1094, 1107
- Huszár Gál, Gallus Anaxius 197,
796
- Huszár Károly 585, **1013**
- Huysum, Jan van 457
- Huytenburg 1112
- Ibikus 762
- Igaz Sámuel, Igaz Samu 558, 633,
991, 1015

- Illésházy Franciska, gróf, gróf Batthyány Józsefné, Batthyán Józsefné 365, **873**
- Illyés András 864
- Ináncsi Pap Gábor 986
- Inczédy László, Inczédi 497, **944**
- Isaák Sámuel, Izsák 325, 462, 317, **847**, 852
- Juvenalis, Decimus Iunius, Juvenális 365, 873
- Jacquín, Nikolaus von 629, **1050**
- Jakab, szegény 280
- Jancsó Elemér 1022, 1126
- Jankovich Miklós, Jankowich 557, 585, 804, **990**, 1082
- János, Földnélküli, angol király 1059
- János, Szent, evangélista 65, 68, 747
- Jánosy István 1136
- Jaschke, Franz 152–154, **779**
- Jean Paul (Jean Paul Friedrich Richter) 575, 996, **1006**, 1033, 1130
- Jeromos, szent 1109
- Jeszenszky Amália, gróf Sigray Józsefné 348, **865**, 908
- Jézus Krisztus, Jesus Krisztus 83, 177, 641–643
- Joachim, I., nápolyi király, Joachim Murat 107, **756**
- John, Friedrich 153, 155, 161, 290, **779**, 831
- Jordaens, Jacob 1111
- Jósika János, báró 481, 1102
- József nádor, Palatinus 41, 255, 586, 589, 637, 638, 648, **734–735**, 779, 1036, 1053, 1067, 1079, 1117
- József, II., József, Habsburg uralkodó 254, 276, 613, 658, 731, 797, 823, 901, 1066
- Julow Viktor 998, 1123, 1129
- Junius, Johann Friedrich 1135
- Kácsándy Zsuzsanna, gróf Gyulai Ferencné, Susy 81, 291, 292, 633, **751**, **831**, 1051
- Kaergling, Johann Tobias, Kagerling, Kherkling, Kemerling, Görling 318, **781**, 785, 824, 847
- Káldi György 279, **825**
- Kalla Zsuzsa 1134
- Kállay Ferenc 667, **1072**, 1082
- Kalmár György 512, **952**, 1129
- Kandersz Ábrahám 1065
- Kandersz Jakab 1065
- Kant, Immanuel 30, 230, 491, 569, 726, 727, 806
- Kanyar József 7, 699, 786, 835, 976, 987, 1003, 1004, 1019, 1022, 1023, 1130, 1133
- Kanyó László, léczfalvi 403, **886**
- Kaprinai István **150**
- Károli Gáspár, Károlyi 589, 842, 847
- Karolina Auguszta, osztrák császárné, Sarolta Auguszta Karolina bajor királyi hercegnő 507, **948**, 987

- Károly Róbert, magyar király 829
- Károly, I., angol király 36, **730**, 877
- Károly, I. vagy Nagy, frank császár 73, **750**
- Károly, V., német-római császár 1110
- Károlyi György, gróf 557, 565, **990**, 999, 1055
- Károlyi István 1018, 1138
- Kárpáty Csilla 854, 1136
- Katona József 698, 908, 1141
- Kauffmann, Angelica 1110
- Kaunitz, Wenzel Anton 125, 276, **823**
- Kazinczy András, Kazinczy, Kazinczy Ferenc dédapja 194, **796**
- Kazinczy András, Kazinczy Ferenc nagybátyja 310, **841**
- Kazinczy Antal, Antonin, Antonius, Antonínusz Sophron Ferencz 313, **843**
- Kazinczy Dénes (Dienes) 160, 304, **783**, 837
- Kazinczy Emil, Emíl, Marcus Aemilius Ferenc 226, 238, 247, **804**
- Kazinczy Eugénia, Eugénie, Dencsi, Denka, Zsenka, Gyencsi 36, 38, 43, 57, 207, 228, 229, 241, 244, 245, 247, 351, 352, 379, 380, **730**
- Kazinczy Ferenc, Franz von Kazinczy, Kazintzy, Kazintzy, Kazinczy, Kazinczi, Kazinczy, Széphalmi [Az előfordulások magas száma miatt nincs felvéve.]
- Kazinczy Gábor 5, 1130
- Kazinczy Honoria 743
- Kazinczy Iphigénia Anna, Iphigénie 38, 207, **732**
- Kazinczy István 310, **841**
- Kazinczy József, Kazinczy Ferenc apja 783
- Kazinczy József, Kazinczy Ferenc öccse 141, 304, **774**, 837
- Kazinczy Klára, Kazinczy Ferenc húga 511, **950**
- Kazinczy Klára, Kazinczy Klari, Horváth Ádám felesége 485, **937**
- Kazinczy Lajos 633, **1051**
- Kazinczy Miklós 305, **837**
- Kazinczy Péter, Kazinczy, Kazinczy Ferenc ükapja 194, **795–796**
- Kazinczy Péter, Kazinczy Ferenc nagybátyja 160, 292, **783**
- Kazinczy Sophie, Vay Ábrahámné 160, 165, 781, **783**
- Kazinczy Sophronia Thalia, Thalie 55, 73, 108, 190, 200, 207, 228, 229, **743**
- Kázmér, lengyel herceg 829
- Kecskés András 796, 1131
- Keglevich János, gróf 565, 999, 1109
- Kelemen, XI., pápa, Albani, Giovanni Francesco 1110
- Kelényi Ferenc 964, 1131
- Keller Gábor, Keller Kelemen 253, 264, 308, **815**, 820
- Kemény Katalin, magyargyerőmonostori, báró 497, **944**
- Kemény Simon, Hunyadi János katonája 498
- Kemény Simon, magyargyerőmonostori, báró 287, **829**

- Kenderesi Ferenc *616*, **1038**
 Kenderesi Mihály, Kenderesy, fel-
 só-szálláspataki *308, 320, 321,*
326, 334, 482, 498, 613–616,
787, 840, 849, 858, 1037, 1038
 Kerekes Ábel *614*, **1037**
 Kerekes Ferenc *917*
 Kerényi Grácia *1136*
 Kerényi Károly *1131*
 Kétheliné, Kéthelyiné *41, 47*
 Kézy Mózes *121, 128, 133, 139,*
144, 145, 193, 765, 766, 774,
795, 840
 Kilián György *193*, **795**
 Kininger, Vincenz Georg *153, 155,*
161, 290, 779, 831
 Kinizsi Pál, Kinízsy *205, 393, 593,*
1018, *1019*
 Kis Imre *885*
 Kis István, ifj. *107, 119, 122, 146,*
151, 162, 166, 168, 172, 184,
214, 238, 757, 786
 Kis János, Kiss, Johann Kisch *16,*
17, 29–32, 36, 41, 48, 50, 53, 55,
59, 63, 65, 68, 72, 73, 81, 102–
104, 107, 109, 121, 122, 126,
132, 142, 143, 158, 159, 162,
163, 168, 170, 190, 195, 197,
198, 206, 209, 211, 227, 228,
242, 243, 258–260, 279, 287,
289, 291, 303, 305, 308, 314,
332, 363, 364, 390, 402, 454,
469, 472, 474, 476, 498–500,
506, 514, 518, 519, 536, 538,
557, 558, 574, 575, 585, 630,
687, 699, 702, 706, 707–708,
710, 711, 714, 717–721, 732–
734, 738–740, 744–746, 748,
756, 757, 771, 772, 782, 788,
791, 795, 801, 805, 807, 810,
811, 813, 818, 825, 837, 850,
857, 861, 872, 880, 886, 927,
928, 945, 946, 949, 956, 958,
963, 972, 974, 986, 1005, 1007,
1077, 1079, 1083, 1106, 1114,
1127, 1132, 1138
 Kis Lídia *707*
 Kisfaludy Károly, Kisfaludy Károl
547, 548, 557, 565, 590, 609,
644, 665, 667, 980, 981, 986,
1009, 1017, 1031, 1032, 1039,
1072, 1118,
 Kisfaludy Mihály *547*, **980**
 Kisfaludy Sándor, Kisfaludi,
 Himfy, Himfi *72, 103, 170, 178,*
197, 198, 241, 308, 314, 317,
325, 329, 330, 332, 342–344,
346, 356, 357, 359, 366, 407,
426, 448, 452, 454, 459, 466,
481, 483–489, 493–495, 498–
500, 513, 515, 557, 558, 578,
585, 589, 590, 609, 610, 613,
712, 725, 840, 842, 850, 862,
896, 922, 939–941, 954, 973,
986, 1004, 1071, 1102, 1132
 Kiss Ferenc *1020*
 Kiss Gábor *579*, **1010**
 Kiss Pál, M. *1008, 1133*
 Kitionich János *331*, **856**
 Klári szolgáló *526*
 Kleanthész, Cleanthes *870*
 Kleopátra, VII., Egyiptom király-
 nője, Cleopatra *457*
 Klobusiczky Antal *304*, **837**

- Klopstock, Friedrich Gottlieb,
Klopstok 37, 49, 80, 514, 731,
740, 751
- Knapp, Johann 270, 272, **822**
- Kolmár József 857
- Kolos István 971, 975, 977, 1132
- Kónyi János 1139
- Kopeczky Rita 1137
- Koppi Károly 200, 457
- Kornis Ignác, gróf 974
- Kornis Ignácné, gróf 482, 538, 631,
974, 1051
- Kornis Mihály, gróf 482, 538, 539,
973, **974**
- Kornis Zsigmond 538, **974**
- Korompay H. János 697, 1128,
1129
- Korompay Klára 1129
- Kosegarten, Ludwig Gotthard
(Theoboul) 312, **843**
- Kossuth Lajos, Kossúth 636, **1053**
- Kostyál István 882, 896, 898, 984,
1132
- Kotró Pál 253, 264, 307, **814**, 820
- Kótsi Patkó János, Kócsi 616, **1038**
- Kotzebue, August von, Koczebue
453, 455, 459, 460, 498, 701,
914–915, 916, 1071, 1103, 1104
- Kotzebue, Moritz von, Kotzebue
Móritz 447, **910**
- Kovách József 1040, 1041
- Kovács Endre 1048, 1132
- Kovács Eszter 697
- Kovács Sándor, V. 1043, 1129
- Kováts Antal, Kovács 327, 545,
853, 979
- Kováts József 982
- Kováts Mihály, Kovács 585, **1013**
- Kováts Pál 619, 1040, **1042**
- Kölcsey Ádám 951
- Kölcsey Ferenc, Kölcsei, Köcsey,
Költsey, Cselkövi 8, 52, 79, 122,
125, 134, 146, 173, 214, 239,
381, 449, 458, 461, 480, 498,
499, 508, 509, 511–515, 520,
533, 536, 544, 545, 558, 575,
576, 600, 688, 705–707, 709,
710, 712, 741, 772, 801, 911,
913, 915, 936, 948–954, 956–
960, 968, 969, 972, 977, 978,
982, 983, 985, 986, 989, 992,
993, 1005–1008, 1026, 1027,
1036, 1070, 1077, 1080, 1105,
1118, 1125, 1132, 1133, 1138
- Kölcsey Péter, Kölcsey Ferenc aty-
ja 951
- Kölcsey Péter, Kölcsey Ferenc öcs-
cse 951
- Kölcsey Sámuel 951
- Kömíves Kolos 883
- Köppen, Peter von, Pjotr Ivanovics
Köppen 558, **991**
- Körner, Theodor 665, 969, 1007,
1069
- Körösi Csoma Sándor, Körösi 615,
1038
- Körösy László 1133
- Köteles Sámuel 1077
- Köváry Kaffehr Béla 879, 1021,
1133
- Kövendi Dénes 1136
- Kövy Sándor 143, **776**
- Kraynik József 511, **950**
- Kresznerics Ferenc 703
- Kreuzinger, Josef, Kreutzinger 153,
161, **779**

Kroll, Wilhelm 1136
 Kronecker Samu 553, **985**
 Kronecker Sándor, thürmezei
 Korenika Sándor 525–528, 530,
 532, 704, **964**, 966, 967
 Krupp József 1137
 Kubinyi Ferenc (Miklós) 633, **1051**
 Kulcsár Péter 1125
 Kulcsárné, özvegy 1132
 Kultsár István, Kulcsár, Kúltsár 56,
 82, 116, 144, 172, 308, 326, 332,
 335, 342, 497, 503, 512, 557,
 583, 585, 633, **744**, 752, 788,
 795, 839, 861, 951, 952, 969,
 981, 986, 992, 1012
 Kun László, id. 344, **863**
 Kun László, ifj., Kún 344, **863**
 Kunos Jakab, Kunoss Jakab 13,
 715
 Kupeczky János 1111
 Kurcz Ágnes 1137
 Kurucz György 739, 879, 882, 938,
 954, 1133
 Kuyp, Albrecht 1115
 Küllös Imola 914, 1133
 Kvac sala János 887

 l'Enclos, „Ninon” de 257, 478, **934**
 Labádi Gergely 1013, 1133
 Laboureur, Francesco
 Massimiliano 1117
 Lactantius, Lucius Caecilius
 Firmianus 866
 Lác zai Szabó József 177, 345, **789**,
 863
 Laczkó András 727, 1133
 Lajos Fülöp, I., francia király 763

 Lajos, I., Nagy, magyar király 415,
 705, 890
 Lajos, II., magyar király 566, 579,
 582
 Lajos, XIV., francia király 660,
 1112
 Lajos, XV., francia király 565
 Lájpczig János, Leipczig, Láipczig,
 Lájbztzig 649, **1061**, 1096
 Lakatos István 729, 765, 773, 779,
 782, 784, 808, 841, 945, 1140
 Landerer Anna 810
 Landerer János Mihály 952
 Landerer Katalin özvegy
 Landererné 22, **723**
 Landerer Lipót Ferenc 723
 Landerer, Michael 876
 Lang, Thomas 21, **722**
 Lavalette, Antoine Marie Chamans
 de 498, **945**
 Le Brun, Charles 1112
 Le Kain, Cain, Henri Louis 402
 Le Nôtre, André, Lenotre 578,
 1009
 Legrády Imre 1109
 Leibniz, Gottfried Wilhelm,
 Leibnicz 726
 Lendvay Márton 663, **1068**
 Lengyel Albert 1022, 1126
 Lengyel Julianna, báró 248, **812**
 Lengyel Réka 697
 Leonardo da Vinci 1113, 1115
 Lépes Bálint, Lépesi 197, **796**
 Lepidus, Marcus Aemilius 226,
 804, 812
 Lessing, Gotthold Ephraim,
 Lesszing 498, 514, 516, 953,
 1044

- Ligne, Charles-Joseph de 285, **828**
 Limborch, Hendrik van 1111
 Linné, Carl von 657, **1066**
 Lipót, I., Leopold, osztrák császár,
 magyar király 287, 657, **829**,
1024
 Lipót, II., Leopold, osztrák császár,
 magyar király 275, 779
 Lipták-Pikó Judit 697, 1052
 Livius, Titus 788
 Loewe Antal 1045
 Loir, Nicolas-Pierre 1112
 Łokietek Erzsébet, Erzsébet király-
 né 288, **829**
 Lónyay Gábor, Lónyai 176, 189,
791
 Lorrain, Claude 1115
 Losonci István, Losonci 579, **1010**
 Louvois, François Michel Le
 Tellier de 1112
 Lovász Teréz 699
 Lőrinczy Éva, B. 1139
 Lőrintzi 524, 962, **963**
 Löwy B. 1061
 Lully, Jean-Baptiste de 660, **1068**
 Luther, Martin, Luther Márton,
 Martinus Lutherus 151, 171, 317,
 330, 632, 847
 Luycx, Frans, Leux 1115
- Machiavelli, Niccolò, Machiavel,
 Niklas Macchiavell 173, **788**
 Macpherson, James 918
 Macskásy Lajos, tinkovai 288, **829**
 Madarassy Ferenc, gojzesti,
 Madarasi 237, 309, **841**
 Maecenas, Caius Cilnius 752, 1091
- Magyar János 1139
 Mailáth György 1047
 Mailáth János, gróf, Mailát,
 Majláth 534, 535, 541, 542, 544,
 558, 602, 603, 607, 609, 638,
708, 970, 971, 975, 977, 978,
 989, 991, 1015, 1047, 1051,
 1055, 1116, 1132
 Maintenon, Françoise d'Aubigné,
 Marquise de 632, **1051**
 Majláth Béla 1138
 Major 150, 151
 Majthényi Antal, báró, Majtényi
 49, **739**
 Majthényi Pál, báró, Majtényi 49,
739
 Makó Lőrincz 839
 Mansfeld, Johann Georg,
 Mannsfeld 242, **810**
 Manzador, Joseph 283, 290, **827**
 Marcus Aurelius, Mark Aurél 1107
 Marczibányi István 584, **1012**
 Maret, Hugues-Bernard, Marét 117,
763
 Mária Augusztá Nepomuka, her-
 cegnő 73, **750**
 Mária Lujza, Luíze, főhercegnő
 117, 120, 121, **763**, 765, 920
 Mária Terézia, magyar királynő,
 Thrézia, Theresia, Theréz 26, 37,
 120, 146, 151, 523, 823, 1066
 Máriássy András 577, **1008**
 Márkus Ignác, eöry, Markus 319,
 845, **848**
 Marmontel, Jean-François 17, 72,
 461, 627, 718, **719**, 749, 829,
 917, 1049, 1100

- Marot, Clément 952
Marschalkó Konstantin Antal 311, **841**
Martialis, Marcus Valerius 127, **768**
Martinovics Ignác 730, 743, 783
Martinuzzi György, Fráter György, Martinúzi, Martinuzi 481, 701, **936**
Márton József 117, 399, 753, **763**, 872, 885
Máthé Elek 736, 792, 813, 820, 849, 1137
Matkovich István, Matkovits 624, 982, **1047**,
Matkovics Sándor, Mátkovits 426–428, **896**, 898
Matthisson, Friedrich von, Mathisson 16, 30, 49, 80, 131, 356, 359, 437, 459, 470, 514, **718**, 904–906, 916, 917
Mátyási József 177, 789, **790**
Maximus, Valerius 916
Mayer Erika 1124
Mayer, Johann Tobias 308, **840**
Mednyánszky Alajos, báró 638, **1055**
Megyeri Károly 659, **1067**
Mengs, Anton Raphael 1110
Merényi Oszkár 5–7, 12, 41, 713, 723, 734, 788, 792, 808, 822, 823, 827, 838, 852, 861, 867, 869, 879, 884, 896, 899, 909, 927, 928, 954, 956, 961, 964, 975, 984, 1016, 1028, 1030, 1038, 1039, 1042, 1043, 1047, 1064, 1070, 1074, 1075, 1124, 1133, 1134
Mérey László 658, **1066**
Mérey Sándor 1056
Messalina 628, **1050**
Mester Béla 1000, 1134
Mesterházi Miklós 1137
Mészáros Károly, Szentiváni 892
Meszlényi Anna, Bartha Jánosné 663, **1068**
Metastasio, Pietro 886
Metsu, Gabriel, Metz 1112
Meyer, Herbert 1137
Mezei Márta 937, 1124
Michelangelo, Buonarroti, Michelangelo, Michel Angelo 1110
Mierevelt, Michiel Jansz van, Mireveldt 1115
Migazzi Kristóf Antal 827
Mignard, Pierre 1112
Mihály, orosz nagyherceg 1008
Miklós Endre 963, 1134
Miklós, I., orosz cár 625, **1048**
Mikó Pálné 763, **1134**
Miller Jakab Ferdinánd 254, 255, **816**
Miller, Norbert 1130
Miskolczy Ambrus 731, 1134
Mittelhaus, Karl 1136
Mitterpacher Lajos 460, **917**
Mocsáry Erzsébet 775
Moja 1110
Molière, Jean-Baptiste Poquelin, Moliere 285, 587
Molmann, Hermann 1115
Montagu (Montague, Montaigue), Lady Mary Wortley 657, **1066**
Montaigne, Michel Eyquem de, Montagne 176, 189, **792**, 870, 1018, 1134

- Montesquieu, Charles-Louis de
 Sécondat 166, 176, 189, 199,
 288, 602, 785, 792, 797, 830,
 1028, 1029, 1134
- Moreau 1111
- Mossóczy Instítóris Károly 723
- Moszkhosz, Moschus 769
- Mózes, Mózesz 27, 170, 274, 1019
- Munkácsy János 663, 665, **1068**
- Muraközy Gyula 725, 751, 873
- Murat, Louise Julie Caroline 756
- Muresanu Szabin 719, 851, 1135
- Murillo, Bartolomé Esteban 1110
- Mühlfeld, Johann Georg Megerle
 von 828
- Müllner, Adolph 1069
- Nabukodonozor, II., Nabú-kudurri-
 uszur, Nebukadneccár 642, **1057**
- Nádasdi Tamás 578
- Nádasdy család 26, 42
- Nádaskay András 769, 1004, 1130
- Nádor Jenő 1139
- Nagy Gábor 402, 807, 886
- Nagy Gábor, O. 717, 1135, 1136
- Nagy Iván 855, 880, 891, 1063,
 1135
- Nagy József, József 278, **824**
- Nagy Tóth József 1134
- Nalácz István 1102
- Nalácz József 1102
- Napóleon, I., Napoleon 66, 69, 73,
 82, 83, 107, 117, 153, 171, 342,
 580, 608, 722, 725, 732, 734,
 737, 749, 752, 753, 756, 763,
 765, 799, 831, 865, 872, 918,
 999, 1031, 1134
- Napóleon, II., Napoléon François
 Joseph Charles Bonaparte 208,
799, 920
- Nasica, Scipio 800
- Neefs, Pieter 1112
- Négyesy László 713, 1135
- Neidl, Johann Josef 21, **722**
- Nelson, Horatio, Lord 27
- Németh András 1137
- Németh György 1141
- Németh László 728, 1135
- Németh László Sándor 728, 1135
- Németh Sámuel 963, 1135
- Nero, Tiberius Claudius, Néró 804,
 867, 928
- Netscher, Caspar 1110
- Neubauer család 964
- Neumann, Therese, Neuman 270,
 273, 822, **823**
- Newton, Isaac, Nevton 491
- Nikitinski, Oleg 943, 1135
- Nitsch, Paul Friedrich Achat, Paul
 Fridrich Nitsch 341, 439, 746,
861, 907, 934, 1135
- Noszlopiné 599, **1025**
- Noszlopy Antal 529, 535, 553, 556,
708–709, 966, 971, 985, 988
- Noszlopy Gáspár 708, 971, 1129
- Noszlopy Julianna 709
- Noszlopy Tivadar 525, 699, 701,
 704, 709, 714–716, 728, 735,
 736, 746, 798, 809, 880, 881,
 888, 899, 929, 932, 947, 964,
 966–968, 971, 976, 985, 988,
 998, 1026, 1135, 1139

Nyakas Miklós 950, 1125
Nyáry Pál, Nyári 658, **1067**

Ócsai Balogh Péter, Balog Péter
259, **818**, 941
Oláh Miklós 1101
Oltványi Ambrus 1123
Ond vezér 950
Orbán László 697, 1131
Orczy Lőrinc, Orczi 78, 102, 149,
170, 493, 500, 511, 565, 665,
941, 1069
Órigenész, Alexandriai, Origenes
311, **842**
Ormós József, csicseri 242, **810**
Orosz József 636, **1053**
Orosz László 6, 1124, 1136
Oroszy Julianna, Horváth Ádámné
345, **863**
Oroszy Pál, siskei, Oroszi 345, 475,
477, **863**, 931, 1129
Országh László 1127
Ostade, Adriaen van 1112
Osztroluczky Sarolta 1128, 1140
Ottokár, II., cseh király 1107, 1108

Pacher Donát 747, 1136
Palfy Carolina 20, **722**
Pálffy család 26
Pálffy Miklós 20, **722**
Palma, Jacopo, id. 1113
Palm-Gundelfingen, Josephine von,
góf, Palm Jozéfa 286, 616, **828**,
1038
Pálóczi Horváth Ádám, 30, 33,
129, 345, 417, 484, 493, 499,
500, 518, 726, **727**, 728, 754,
851, 863, 937, 939, 941, 945,
946, 956, 957, 969, 1127, 1135
Palóczy László 1056
Palocsay Horváth Ferdinánd 589,
1017
Pápai Páriz Ferenc, Páriz Pápai
186, **790**, 876, 1099
Pápay Sámuel, Pápai 72, 309, **749**,
908, 941, 959, 1136
Papp János 1136
Papp Júlia 810, 1136
Papp Miklós 878, 937
Papp Zoltán 1137
Paraizs Júlia 697
Pascal, Blaise 1099
Passarotti, Bartolomeo, Passerotti
1114
Pászthory Menyhért, Pásztóri, báró
49, 248, **739**, 812,
Pászthory Sándor 149, 198, 242,
248, 254, **797**, 815
Pataky Mózes, Pataki 346, 363,
378–380, 384, 388, 398, 410,
411, 415, 702, 712, **864**, 876
Patay Sámuel, báji 320, **848**
Patay Susi, báji 320, 331
Pauly, August Friedrich 1136
Paur (Pauer) Antal, kápolnai,
Kápolnay Antal 220, 228, **802**
Pauszaniasz 1019
Pázmándi Horváth Endre, Horváth
András, Horvát 430, 431, 439,
443, 448, 489, 494, 499, 520,
589, 632, **900**, 907, 908, 936,
941, 945, 958, 973, 986, 1077
Pázmány Péter, Pázmán 279, **825**
Péchy Imre 511, 633, **950–951**,
1051

- Peisizisztratosz, Pisistratosz *147*
Pelopidasz, Pelopidas *176, 189, 791, 792*
Penke Olga *1126*
Perecsényi Nagy László *333, 857*
Pereda, Antonio de *1110*
Perger Ferenc *900, 908*
Periklész *735, 791, 934*
Perillosz, Perillus *520, 958*
Perlaki *15*
Perugino, Pietro *1110*
Péterfy Jenő *1136*
Péteri (Téti) Takáts József, Péteri Takács József *308, 360, 840, 871, 973*
Petersen, Julius *1137*
Pethe Ferenc *333, 460, 465, 850, 858, 917, 922*
Petőfi Sándor *992, 1071*
Petrarca, Francesco, Petrarka, Petrárka *71, 88, 125, 257, 347, 515, 748, 768, 817, 864, 865*
Petrichевич Horváth Dániel *1069*
Petróczy Béla *1129*
Petrovics János *517, 519, 954, 955, 957*
Petrovics Péter *579, 1010*
Petz, Leopold, Petz Lipót *468–470, 711, 901, 902, 909, 925, 926*
Pfahler Károly *517, 519, 954, 955, 957*
Phaedrus, Phæder *93, 755*
Pheidiasz, Phidias *175, 189, 791*
Pichler Antal *753, 872, 1127*
Pindarosz, Pindar, Pindár, Pindarus *90, 104, 297, 356, 359, 490, 492, 514, 604, 762, 866, 934, 1139*
Pisani *1117*
Pisistratosz *147*
Pius, VII., pápa *753*
Platón, Plátó, Plato *43, 46, 66, 70, 85, 176, 189, 198, 436, 513, 540, 574, 785, 791, 898, 903, 1005, 1018, 1020, 1033, 1034, 1136*
Platthy Mihály *1056*
Plautus, Titus Maccius *60, 99*
Plinius Caecilius Secundus, Caius *805, 943*
Plot Hildegard *847, 981, 1136*
Plutarkhosz, Plutárch, Plutarchusz *140, 145, 176, 189, 198, 438, 581, 614, 736, 774, 782, 791, 792, 813, 820, 849, 867, 870, 905, 906, 934, 1137*
Podmaniczky József, báró *565, 999*
Pókateleki Kondé József Benedek, Póka-Teleki *332, 856*
Polátsek Pál *14, 619, 716, 1040–1042, 1044*
Polgár Anikó *1137*
Polübiosz, Polibius *173, 788*
Pompéry Aurél *868, 869*
Pompéry János *869*
Poniatowski, Józef Antoni, herceg, Ponyatovszki *73, 749*
Poócs András, Csenkeszfalvi, Poocs *177, 790*
Pope, Alexander, Póp, Pop *18, 64, 68, 339, 719, 720, 746, 860*
Popovics *136, 772*
Popovics György *772*
Popovics Teodóra, Manoli, Theodora, Manoliné *263, 316, 335, 582, 584, 819, 846, 1011*
Poussin, Nicolas *1112–1114*

- Praxitelész, Praxiteles 1116
 Prixner Gottfried 333, **858**
 Prónay Kálmán, báró 330, **855**
 Prónay László, báró 36, 56, 58,
 304, **731**, 743, 836
 Prónay Sándor, báró, tótprónai és
 blatniczai 244, 249, 254, 257,
 260, 297, 298, 300, 330, **811**,
 813, 814, 817, 818, 836, 842
 Prusinszkiné 715
 Prusinszky (ifjú úr) 671, **1074**
- Prusinszky József 1074
 Pruszkay Antónia, Klobusiczky
 Antalné 304, **837**
 Ptolemaiosz 822
 Pusztai Bertalan 1128
 Pynacker, Adam 1115
- Quintilianus, Marcus Fabius,
 Quintilián 72, 760, 1049, 1137
- Ráday Gedeon, gróf, Rádai 56, 57,
 62, 78, 100, 101, 103, 129, 170,
 511, 540, **743**, 770, 1015
 Ráday Pál, gróf 56, 57, **743**
 Radó Sándor, szentmártoni 325,
 331, **851**, 852, 855
 Radvánszky Terézia, Szerencsy
 Józsefné 55, 633, **743**, 1051
 Ragályi Zsuzsanna 783
 Rainer József János, Raniéri, főher-
 ceg 152, **778**
 Rajnai László 1141
 Rájnis József, Rajnis 100, 193, 332,
 511, 521, 533, **794**, 856, 969
 Rákóczi Ferenc, I. 1025
- Rákóczi Ferenc, II. 200, 796, 816,
 1024, 1025
 Rákóczi Julianna Borbála 598,
1025
 Ramler, Karl Wilhelm 115, **761**,
 907
 Ráth Mór 1135
 Reich, Philipp Erasmus 1123
 Rein 1111
 Rembrandt, Harmenszoon van
 Rijn, Rembrandt van Rijn,
 Rembrand 1111
 Reni, Guido, Guídó 200, 1109
 Révai Miklós 73, 100, 119, 125,
 193, 197, 228, 332, 333, 511,
 513, **749**, 765, 768, 796, 805,
 857, 885, 908, 1045
 Révay József 1137
 Reynolds, Joshua 1111
 Réz Pál 697, 738
 Rhédey Lajos, gróf 160, 320, 331,
783, 848, 849, 855, 1125, 1139
 Rhode, Johann Gottlieb 920
 Ribera, Jusepe de 1110
 Richwaldszky György 95
 Rigaud, Hyacinthe 1112
 Ritoók Zsigmond 1123, 1136
 Robertson, William 288, **829**
 Rochefoucauld, François de la, her-
 ceg 156, 161, **780**, 783, 1137
 Rodiczky Jenő 955
 Rogendorff Josepha, gróf 36, 82,
 143, **730**, 752, 775
 Rogendorff Kajetán, Cajetan von
 Rogendorff 20, **722**
 Rogendorff Marianna, gróf 36, 82,
 143, **730**, 752, 775

- Rogendorff, Franz Anton von,
Ferencz 480, **935**
- Rogendorff Aloysia (Louise), gróf
Török Lajosné 20, 82, 143, 313,
331, 380, 480, 483, 511, **722**,
752, 775, 843, 935
- Romanelli, Giovanni Francesco
1110
- Roos, Johann Heinrich 1115
- Roselli, Cosimo 1115
- Rosenmann István, Rosemann 173,
788
- Rosta Ádám 12, 713
- Rosta Ferenc 12, 713
- Rothkrepf Gábor, Mátray 598,
1025
- Rousseau, Jean-Jacques 226, 285,
804, 828
- Rubens, Peter Paul 1111
- Rudolf, I., Habsburg uralkodó 1108
- Ruisdael, Jacob Isaacksz van,
Ruysdael 1111
- Rumy Károly György, Rumi 259,
332, 449, 471, 711, 758, **801**,
817, 818, 840, 856, 911, 927,
945, 952, 1000, 1087
- Ruprecht, Johann, Ruprecht János
554, **986**
- Ruszek József 308, 333, 460, 481,
484, 485, 487, 494, 499, 500,
518, **840**, 858, 911, 917, 921,
936, 938–941, 946, 955, 1129
- Ruthards 1115
- Ruysdael, Salomon van 1111
- Ruzitska Ignác 1019
- Ruzsiczky Éva 790, 1137
- Ryk 1112
- Sachs, Hans 500
- Sághy Ferenc, Ságghy 262, 263,
585, **819**, 1013
- Salis-Seewis, Johann Gaudenz von
16, 30, **718**
- Sallustius Crispus, Caius, Sallust,
Szalluszt 226, 228, 312, 330,
588, 628, 630, 804, 805, 843,
855, 1014, 1049, 1050, 1137
- Salzmann, Christian Gotthilf,
Szaltzman 43, **736**
- Sándor István 443, **908**
- Sándor Krisztina, szlavniczai, Sán-
dor Christina 374, **876**, 881
- Sándor László 881
- Sándor Móric, gróf 604, 607, **1030**
- Sándor Zsuzsanna 851
- Sándor, I., orosz cár 289, 672, **831**,
877
- Sándor, Nagy (Alexandrosz, III.)
makedón király, 24, 120
- Sandrart, Joachim von 1115
- Sanzio, Rafael, Raffaello 1110
- Sapieha, Leon, herceg, Sapie 625,
1048
- Sárközy Albert 527–529, 701, **965**
- Sárközy Elisa 807
- Sárközy Imre (családtörténet-
kutató) 727, 1137
- Sárközy Imre (Pest vármegyei fő-
jegyző) 658, **1066**
- Sárközy István, Sárközy 30, 32, 33,
114, 221, 229, 237, 249, 254,
279, 283, 284, 315, 326, 327,
331, 416, 417, 448, 465, 474–
476, **727**, 761, 802–804, 806,
807, 844, 845, 848, 891, 892,
910, 919, 965, 966, 987, 1133

- Sárközy Jusstina 728
 Sárosi Bálint 768, 1137
 Sárosi Gyula 1137
 Sartori Bernárd 1077
 Sárvári Pál 1077
 Scaliger, Julius Caesar 311, **842**
 Schadow, Rudolf 1116
 Schams, Franz 859, 1137
 Schar dius, Friedrich Ludwig 1042
 Schedius Lajos János 308, 333,
 557, 585, **840**, 990, 1117
 Schelling, Wilhelm Joseph 1105
 Scheverlay Mátyás 144, **776**
 Schiller, Friedrich, Siller 22, 36,
 43, 49, 95, 96, 110, 172, 175,
 193, 206, 237, 245, 248, 346,
 356, 386, 437, 459, 460, 489,
 497, 498, 509, 512, 724, 755,
 877, 904, 906, 914–917, 942,
 949, 1137
 Schlegel, August Wilhelm 1103
 Schlegel, Johann Adolf 907, 1123
 Schneider, Hermann 1137
 Schorn, Jacob, Jakab 283, 290, 305,
 826, **827**, 828
 Schröder, Friedrich Ludwig 659,
1067
 Schultz 1137
 Schuster János 1082
 Schwartner Márton, Svartner 309,
 419, 447, 643, 840, 890, **893**,
 910
 Schwarz József, Schwartz, Schwarz
 253, 264, **815**
 Schwarzenberg, Karl Philipp zu,
 herceg, Schwartzenberg 82, **752**
 Scipio Aemilianus, Publius
 Cornelius, Scípó 540
 Sebestyén Pál 792, 1134
 Seneca, Lucius Annaeus 138, 227,
 254, 285, 353, 388, 392, 495,
 620, 775, 866, 867, 942, 943,
 998, 1044, 1137
 Sennyey Károly, báró 1053
 Shakespeare, William 870, 914
 Shell, Marc 898, 1137
 Siddons, Sarah 659, **1067**
 Siess Antal József, Szisz Antal Jó-
 zsef 733
 Siess Clára, Siess Anna Klára 22,
723
 Siess János József 723
 Sigray Jakab 865
 Sigray Johanna, gróf, Sigray Hanny
 432, 441, **900**,
 Sigray József, gróf 347, 366, 391,
 393, 416, 417, 431, 706, **865**,
 883, 891, 892, 900, 1129
 Sigray Zsófia 900
 Siklósy Vietor 984
 Síkos István, Stephan Síkos 693,
 798, 989, 1082, **1083**
 Simai Ödön 724
 Simó Ferenc, kissolymosi 577,
1008
 Simon Attila 1136
 Simon L. Zoltán 1137
 Simonyi Zsigmond 1135
 Sipos Pál, Sípos 121, 128, 143,
 144, **765**, 766, 840, 854, 1101–
 1103
 Siskovics József, Siskovits 253,
 263, 264, 277, 289, 294–296,
 308, 316–318, 326, 331, 342,
 388, 398, 439, 705, 815, 820,
 830, 841, 844, 847, 874, 906

- Siskovics Pál 309, 439, **841**, 906
 Skerlecz József 367, **873**
 Skerlecz Károly, báró lomniczai 417, **891**
 Skrzyncecki, Jan Zygmunt, Skrzinecki 625, **1048**
 Smetius, Johannes, Smétius 501
 Sobor András 759, 1140
 Sollinger, J. P. 828
 Sólyom Jenő 721, 809, 1138
 Somogyi Gedeon, Bohógyi 325, 329, 333, 345, 363, 365, 400, 449, 453–455, 460, 465, 475, **852**, 863, 911, 913, 914, 1138
- Somogyi István 345, **863**
 Somssich József, gróf, saárdi 581, **1011**
 Somssich Miklós, sárdi, Somsics 327, 508, 581, **853**, 949
 Somssich Pongrác, saárdi 555, 581, 645, 647, **987**, 1010, 1056, 1059, 1060
 Soós István 733, 925, 1138
 Soós Zsófia 709, 989
 Spagnolette, Joseph 1110
 Spah Károly, Spá, Carolus Spah 12, **713**
 Spissich János, Spisich 402, **886**
 Splény Ignác, báró, Splényi 653, **1063**
 Steenwyck, Harmen 1112
 Steiger Kornél 1136
 Stella, Jacques 1113
 Stephaics Gáspár, Stephaits, Stefaics, Steffaits 542, 543, **976**
 Stephaics Pál, nemesdédi 976
- Sterne, Laurence 627, 628, 918, 997, **1000**, 1049, 1050
 Stettner György, Stetner, Fenyéry Gyula, Fenyéri, Julius Fenyéry, Zádor György 555–557, 559, 618, 620, **709**, 985, 986, 988, 989, 1003, 1039, 1043, 1139
 Stipsics Alajos Manó 461, **918**
 Stolberg, Friedrich Leopold Graf zu, Stollberg 776
 Streibig József 762
 Suetonius Tranquillus, Caius 852, 949
 Sulla, Lucius Cornelius 226, **804**
 Sulzer, Johann Georg 741
 Suphan, Bernhard 1129
 Süle Sándor 955, 1138
 Swieten, Gottfried van, báró 151, 198, 254, **797**, 815
 Sylvester János, Erdösi 61, 100, 170, 462–464, 722
- Szabó Ágnes 697, 1009, 1131
 Szabó András 409, 480, **888**, 936, 1138
 Szabó Árpád 1136
 Szabó Ferenc 524, **963**
 Szabó G. Zoltán 8, 697, 951, 1132, 1138
 Szabó János, Aranyszájú, Szabó Krizosztom 253, 264, 308, **815**, 820
 Szabó Miklós 826, 1136, 1138
 Szaitz Antal 956
 Szajbély Mihály 1124, 1128
 Szakály Orsolya 730, 1138
 Szalmássy Teréz 332, 856

- Számmer Klára 333, 749, 1136
 Szana Tamás 1021, 1071
 Szapolyai János, Zápolyai, Zápolya 581, **1010**, 1107
 Szapphó, Záfó, Szapho 392, 762
 Szarvas Gábor 1135
 Szathmári József 572, **1003**
 Szauder József 1042, 1043
 Szauder Józsefné, Szauder Mária 1129, 1130
 Széchenyi Alojzia, Aloysia 598, **1025**
 Széchenyi Ferenc, gróf, Szétsenyi 49, 303, **740**, 832, 1128
 Széchenyi György, György prímás 597, **1024**
 Széchenyi István, gróf, Szechenyi, Szechényi 557, 565, 570, 588, 589, 595, 601, 607, 610, 611, 638, 639, 702, **710–711**, 729, 995, 999, 1002, 1011, 1015–1017, 1028–1030, 1032, 1055, 1079, 1080, 1138
 Széchenyi János 598, **1024**
 Széchenyi Júlia 598, **1025**
 Széchenyi Károly 598, **1024**
 Széchenyi Lajos, Széchényi, gróf 598, **1024**
 Széchenyi Pál, gróf, Széchenyi István bátyja 581, **1011**
 Széchényi Pál, kalocsai érsek 597, **1024**
 Szedliczky Imre 584, 585, **1012**
 Szegedi Kis István 579, **1009**
 Szegedi, doctor 1102
 Szegedy Antónia 862
 Szegedy Róza, Kisfaludy Sándorné, Kisfaludiné 466, 486, 488, 493, 862, **922**, 939
 Székely Zsuzsanna, Székely Susi 657, **1066**
 Szemere Krisztina, Képlaki Vilma, Szemere Kriska 332, 335, 346, **856**, 859
 Szemere Pál, Képlaki Vilhelm 29, 38, 53, 58, 59, 66, 69, 79, 80, 118, 122, 125–128, 130, 134, 137, 138, 142–145, 156–158, 162, 167, 171, 172, 190, 192, 193, 206, 220, 228, 232, 238, 239, 241, 263, 264, 272, 289, 290, 292, 295, 304, 308, 310, 312, 314, 326, 330, 332, 335, 344–346, 381, 400, 401, 403, 419, 431, 449, 452, 454, 458, 461, 511, 533, 535, 557, 582, 584, 585, 626, 630, 665, 688, 705, **709–710**, 712, 722, 732, 763–765, 768, 769, 772, 777, 780, 782, 787, 788, 794, 798, 799, 802, 805, 809, 830, 832, 843, 854, 859, 863, 877, 893, 911, 913–915, 949, 951, 959, 968–970, 985, 986, 997, 1007, 1013, 1015, 1027, 1069, 1071, 1083, 1103, 1118, 1132, 1138
 Szent-Györgyi Gellért, Szent Györgyi Gellérd 226, **804**
 Szentgyörgyi Horváth uraság, Sz: Györgyi Horváth 651, **1062**
 Szentgyörgyi József 852
 Szentkirályi Móric 658, **1066**

- Szentmiklóssy Alajos, primóczi, Szentmiklósy, SzentMiklósy, Szent Miklósi Aloyz, Sz. Miklosy Aloiz 305, 329, 339, 340, 361, 362, 367, 368, 372–374, 389, 450, 451, 454, 461, 476, 489, 492, 515, 520, 583, **710**, 837, 854, 860, 871, 874–876, 881, 907, 912, 913, 939–941, 953, 954, 957, 958, 986, 1139
- Szentmiklóssy László, primóczi 374, **876**
- Szép Beáta 1126
- Szép János 332, **856**
- Szigethy Mihály 829
- Szigeti Gyula Mózes 630, **1050**
- Szilágyi Ferenc 735, 746, 759, 939, 967, 1138
- Szilágyi Márton 697, 783, 849, 1127, 1139
- Szilágyi Mihály 251, 265, **981**, 1009
- Szilasy János 1077, 1082
- Szili 526
- Szily Kálmán 1135
- Szinnyei József 902, 926, 1134, 1139
- Szirmay Ádám 72, 208, **748**, 799
- Szirmay Tamás Antal 134, **771**
- Szlemenics Pál 1077
- Szokolay Dániel, Szokolai 114, 221, 326, 327, **761**, 802, 853
- Szókratész, Socrates, Socratesz, Szokrát 42, 44, 67, 70, 74, 150, 177, 279, 351, 353, 406, 521, 704, 735, 736, 867, 959, 997, 1020, 1141
- Szolimán, II., török szultán 580, 581
- Szontagh Gusztáv, Szontag 567, 577, 588, **999**, 1008, 1015
- Szögyényi Zsigmond, Szögyéni 254, **815**
- Szöllösy Szabó Lajos, Szőlösi 659, **1068**
- Szörényi László 697
- Sztáray Mihály, gróf 149
- Sztészikhorosz, Stezikorosz 762
- Sztrókay Antal, nemescsói, Sztrokay, Sztrokai 262, 585, 633, **819**, 1012, 1013, 1051
- Sztrókay Katalin, Sztrókay Antalné, Keller Katalin 586, **1013**
- Szücs István 1108
- Szücsi József 786, 871, 874, 875, 912, 954, 1139
- Szűts István György, Szűcs 308, **840**
- Szvorényi József 1138
- Tacitus, Publius Cornelius 198, 244, 247, 288, 588, 797, 812, 917, 1014
- Takács László 1137
- Takácsi Horváth János 468, 699, **711**, 906, 910, 911, 922, 924–927, 1087
- Tallián János, vizeki és beházi báró, Tallián Jantsi 545, **979**
- Tallián Krisztina, Berzsényi Mihályné 507, 735, 881, **947**, 1087
- Talma, François-Joseph 659, **1067**

- Tanais 82, **752**
- Tarault Péter 565, **999**
- Tasi Réka 1126
- Tasso, Torquato 515, 754, 953
- Tatay János, Tatai 253, 264, 267, 268, 273, 278, 281, 284, 289, 290, 294–296, 298–300, 307, 308, 313, 317, 347, 349, 367, 388, 398–400, 430, 431, 440, 444, 703, 705, 706, **711**, 820, 821, 826, 833–835, 843, 847, 865, 885, 899, 1138
- Taxner-Tóth Ernő 709, 1139
- Telegdi Miklós 279, 578, **825**
- Telegdi Zsigmond 791, 898, 1136
- Telekessy Imre, Telekesy 668, **1072**
- Teleki Ádám 829
- Teleki Anna, gróf, széki 482, 538, **974**
- Teleki Domokos, gróf 645, **1059**
- Teleki József, gróf, széki (1777–1817) 614
- Teleki József, gróf, Telekÿ (1790–1855) 557, 610, 612, 624, 633, 643, 678, 683, 685, 686, **1035**, 1036, 1037, 1047, 1049, 1051, 1070, 1076, 1117
- Teleki József, Teleky, gróf (1738–1796) 259, 311, **818**, 842
- Teleki Károly, gróf, széki 538, 540, 973, **974**
- Teleki László, gróf, széki, Teleky 244, 250, 262, 265, 270, 271, 280, 284, 298, 300, 315–317, 327, **811**, 818, 820, 822, 828, 842, 845–850, 853, 888, 936, 1139, 1140
- Teleki Pál, gróf 615, **1038**
- Teleki Sámuel, gróf széki 480, **936**
- Telepi György 661, **1068**
- Temesi Alfréd 1129
- Tenerani, Pietro 1117
- Teniers, David, id. 1111
- Teniers, David, ifj. 1111
- Terentius Afer, Publius, Terentz 60, 93, 99, 164, 330, **755**, 784, 855
- Tessedik Sámuel 732, 1139
- Thaisz András 533, 549, 584, 585, 613, 822, 969, **970**, 982, 1008, 1022, 1118, 1139
- Thaly Antal, Thalÿ 554, 556, 985, **986**
- Thaly Julianna 556, **989**
- Themisztoklész, Themisztoclesz 96, 401
- Thorvaldsen, Albert Bertel, Thorvaldsen 1116
- Thrasea Paetus, Publius Clodius 227, **804**
- Thulmon Anna Judit 964
- Thulmon János 716, 1042
- Thulmon Jozéfa 880, 1139
- Thulmon Julianna 902, 966
- Thulmon Krisztina, Gömbös Ádámné 888, 1042
- Thulmon Pál, Tulmon 385, 445, 507, 587, 708, **879–880**, 909, 947, 1014
- Thulmon Rozália, Berzsenyi Lajosné 700, 735, 881, 1026
- Thulmon Teréz 1042
- Thurzó György, gróf 668, **1072**
- Tibullus, Albius, Tibull 53, 62, 101, 330, 854

- Tímár Árpád 1141
 Timóleon 147
 Timon, Athéni 354, 355, 358, 867,
870
 Timóphanes 147
 Tinódi Sebestyén 61, 99, 194, 972
 Tisi, Benvenuto, da Garofalo, Tisio
 1113
 Tittel Pál 625, **1049**
 Tiziano, Vecellio, Tizian Vecellio,
 Tiziano VerCELLI 1113
 Toldalagi Krisztina, nagyercsei,
 gróf 286, **828**
 Toldy Ferenc, Schedel, Kaponyáss,
 5, 557, 567, 590, 709, 728, 733,
 794, 803, 820, 870, 878, 884,
 890, 924, 925, 931, 943, 980,
 984, 986, 989, 992, 1000, 1014,
 1031, 1039, 1044, 1072, 1073,
 1081, 1123, 1124, 1139, 1140
 Tomicza János 277, 308, 824
 Tordai Éva 1137
 Toroczkaayné, gróf 842
 Tóth Ferenc 328, **854**
 Tóth Péter 706, 1139
 Török József, gróf 143, 572, 576,
 775, **989, 1003**, 1007
 Török Lajos, gróf 127, 140, 143,
 152, 198, 233, 242, 730, **769**,
 774, 776, 778
 Török Magdolna, telekesi 42, **735**,
881
 Török Marie, gróf 1003
 Török Sophie Antonia, gróf, Ka-
 zinczy Ferencné, Kazinczy
 Sophie 35–37, 43, 50, 51, 55, 57,
 66, 70, 84, 92, 95, 117, 132, 141,
 144, 145, 154, 159, 160, 162,
 171, 214, 241, 242, 247, 291,
 310, 312, 320, 331, 378, 379–
 381, 401, 447, 448, **730**, 754
 Török Zsuzsa 697
 Traianus, Marcus Ulpius, római
 császár, Traján 138
 Trattner János 818, 831
 Trattner János Mátyás, petrócai
 1018, 1138
 Trattner János Tamás, Tratner 307,
 309, 332, 363, 364, 390, 401,
 439, 447, 512, 579, 584, 705,
831, 856, 864, 872, 882, 890,
 893, 910, 911, 918, 948, 956,
 997, **1010**, 1037, 1076, 1124,
 1132
 Trattner Mátyás 279, 291, 295,
 296, 301, 302, 723, 765, 786,
 796, 800, 818, **825**, 830, 831,
 846, 847, 857, 858, 1010, 1126,
 1139
 Trevisani, Francesco 1109
 Tuba György 12, 713
 Uffenbach, Philipp 1110
 Ujfalvy Samuel 1108
 Ujházy Sámuel, budaméri 144, **776**
 Ujváry Betti, Babi 444, **908**
 Umiński, Jan Nepomucen, Uminski
 625, **1048**
 Ungvárnémeti Tóth László 970,
 1139
 Unwerth Emánuel, gróf 459, **916**
 Úza Pál 199, **797**
 Ürményi József 79, 149, 161, 162,
 419, 705, **751**, 783, 794, 893

Váczy Borbála 809
Váczy János 5, 401, 774, 852, 1139
Vadász Norbert 1126
Vaderna Gábor 697, 847, 968, 994,
1016, 1044, 1127, 1140
Vajda 650
Vajda Albert, Wajda 434, **902**
Vályi Nagy Ferenc, Nagy Ferencz
111, 128, 162, 226, 308, 313,
332, 333, 380, 403, 500, 576,
759, 769, 804, 839, 858, 877,
886, 946, 1007, 1008, 1140
van der Neer, Aert 1112
van der Werff, Adriaen 1111
van Dyck, Anthony, Van Dyk 1114
Van Oort, Lambert 1111
Van Vien 1111
Varannai Aurél 991, 1140
Varga Katalin 697
Varga Tibor 713, 1133
Vargha Balázs 835, 1003, 1004,
1130, 1140
Varro, Marcus Terentius 256
Vasari, Giorgio 1110
Vaugelas, Claude Favre de 1099
Vay Ábrahám, Vay Ábris 160–162,
165, 292, 304, 557, 633, **781**,
783, 832, 990
Vay József, báró 143, 157, 161,
582, **775–776**, 778, 781, 912,
1011
Vay Miklós, báró 36, 47, 53, 161,
631, 635, **730**, 775, 783, 1051,
1052, 1138
Vay Sándor, Sarolta, D'Artagnan
859
Vécsey Pál, báró 1053
Veenix, John Baptist 1112
Vekerdi József 1125
Velázquez, Diego, Velasquez 1110
Verboom, Adriaen Hendriksz 1112
Vergilius Maro, Publius, Virgil,
Máró 60, 98, 104, 125, 128, 139,
144, 208, 218, 237, 256, 427,
515, 540, 729, 759, 765, 768,
769, 773, 779, 782, 784, 800,
808, 841, 856, 857, 888, 897,
945, 1140
Vernet, Claude Joseph 1112
Verrocchio, Andrea del, Varrochio,
1113
Veronese, Paolo (Caliari, Paolo)
1109
Verseghy Ferenc, Versegi 494, **942**
Véssey család 982
Véssey Gábor 982, 1095
Véssey József 982, 1095
Véssey Lajos 549, **982**
Vida László, fegyverneki 128, 136,
232, 254, 260, 312, 314, 456,
466, 769, **772**, 807, 814, 818,
843, 915
Victoris Jonathan 1027
Vieweg, Friedrich, der Aeltere
1140
Vignali, Jacopo, Viniali 1109
Virág Benedek, Bencze 16, 50, 72,
80, 81, 100, 102, 104, 116, 123,
126, 128, 130, 142, 144, 163,
168, 170, 193, 195, 197, 198,
216, 227, 228, 258, 259, 308,
317, 326, 332, 334, 368, 402,
407, 411, 462, 497, 585, 586,
589, 616, **718**, 740, 741, 768,
802, 839, 840, 847, 857, 862,

- 874, 886, 944, 954, 986, 1013, 1118, 1140
- Visellus 82, 752
- Viszota Gyula 1018, 1028, 1033, 1071, 1138, 1140
- Vitkovics Gábor 582, **1011**
- Vitkovics János 308, 582, 585, **840**, 1011, 1013
- Vitkovics Mihály, Vitkovits, Miska 56, 58, 79, 118, 119, 125, 130, 134, 135, 144, 146, 173, 184, 192, 193, 195, 216, 220, 228, 237, 239, 241, 242, 254, 262, 272, 273, 278, 295, 308, 312, 316, 318, 326, 331, 334, 335, 388, 439, 440, 462, 533, 557, 582, 584–587, 633, 701, 705, 709, **712**, 732, 744, 764, 768, 772, 776, 778, 781, 788, 798, 802, 805, 809, 819, 838–840, 843, 846, 856, 858, 859, 880, 919, 969, 970, 986, 991, 992, 1013, 1118
- Vivonne, Louis-Victor de Rochechouart, duc de 1112
- Vizkelethy főbiztos 1118
- Vlassich Ferenc, Wlassich, báró 645, 646, **1059**, 1060
- Voinovich Géza 846, 1140
- Vojnits Mária, Siskovics Pálné 317, **847**
- Vojvodich Mihály, Vojvodics 253, 264, 308, **815**, 820
- Volney, Constantin-François Chassebœuf de La Giraudais, comte, Wolney 321, **850**, 1140
- Voltaire, François-Marie Arouet, Voltér 88, 177, 635, 789, 797, 1099, 1104, 1105
- Voss, Johann Heinrich 51, 129, 512, **741**, 769, 951
- Vouet, Simon 1112
- Völgyesi Orsolya 697, 1132
- Vörös Károly 901, 1141
- Vörösmarty Mihály, Vörösmarti 557, 565, 589, 609, 709, 986, 1004, 1031, 1057, 1069, 1071, 1072, 1139, 1141
- Vynants, Jan 1115
- Waldapfel József 698, 1141
- Wallaszky Pál 927
- Wass Katalin, czegei, báró Kemény Simonné 287, **829**
- Wéber Simon Péter 736, 891–892, 1127, 1134
- Weidmann, Moritz Georg 1123, 1129
- Werböczy István, Verbötzi 75, 331
- Werner, Zacharias, Zakariás 1105
- Wesselényi Ferenc 795
- Wesselényi Miklós, id., báró 58, 71, 105, 119, 121, 123, 124, 128, 133, 135, 149, 276, 291, 403, 457, **756**, **762**, 772, 791, 840, 886
- Wesselényi Miklós, ifj., báró, Vesselényi, Weselényi 48–50, 56, 111, 128, 190, 228, 346, 363, 378, 380, 381, 383, 384, 386–389, 397, 398, 404, 409, 410, 480, 483, 489, 497, 565, 590, 591, 595, 638, 640, 648, 702, 710, **712**, 738, 739, 744, 767,

- 793, 864, 872, 875–878, 884, 887–889, 936, 940, 944, 957, 958, 960, 995, 1013, 1017–1020, 1055, 1056, 1060, 1130, 1141
- West 1111
- Wieland, Christoph Martin 22, 194, 332, 401, **723**, 729, 782, 796, 805, 857, 886, 997, 1079, 1126, 1141
- Wigand Ottó, Vigand 595, 700, **1021**, 1022, 1043
- Williams, Aubrey 1137
- Wilson, Robert Thomas 498, **945**
- Wimmer Teofil Ágoston, Gottlieb August Wimmer 468, 470, **926**
- Winckelmann, Johann Joachim 746, 1141
- Wissowa, Georg 1136
- Wohlmuth Lipót, Leopold Wohlmuth 468, 469, **925**
- Wouwerman, Philips, Wouvermanns 1115
- Wurmbrand-Stuppach, Franziska von, gróf 598, **1025**
- Xanthippé 736
- Xenophón 997, 1141
- Xerxész, I., Xerxes perzsa uralkodó 289, **831**
- Zabolai Kiss Sámuel, Kis Sámuel 332, **857**
- Záh (Zách) Klára 288, **829**
- Zanchi, Antonio 1109
- Zanker, G. 760, 1141
- Zay Ferenc, báró 668, **1072**, 1101
- Zenego 1110
- Zénón, kitioni, Zénó 231, **867**
- Zentai Mária 1141
- Zichy Jozefa 286, **828**
- Ziegler, Friedrich Wilhelm 915
- Zigán János 928
- Zigán Lajos 472, 506, 699, **928**, 946
- Zipser professzor 1043
- Zoltvány L. Irén 882, 1141
- Zombory János, Zombori 253, 264, 308, **814**, 820
- Zrinyi család 42
- Zrinyi Ilona, Rákóczi Ferenc édesanyja 200, 1025
- Zrinyi Ilona, Zrinyi, a szigetvári hős Zrinyi Miklós lánya 580, **1010**
- Zrinyi Miklós, a költő, Zríni 61, 99, 100, 102, 170, 216, 515, 829, 911, 953
- Zrinyi Miklós, a szigetvári hős 393, 417, 580, 1007, 1010
- Zsigmond Gábor 1139
- Zsigmond, luxemburgi, magyar király, Sigmond 580
- Zsilinszky Mihály 1139
- Zsombori József, Sombori 449, 453, 454, 459, 463, **911**, 914

Tartalom

A csak utalásokból ismert levelek dőlt betűvel jelölve

Előszó	5
---------------------	---

Levelek

1795

1. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Sopron, 1795. júl.	11.....713
---	------------

1798

2. Berzsényi Dániel – Rosta Ferencnek, Tuba Györgynek és Rosta Ádámnak, Mesteri, 1798. márc. 5.	12.....713
---	------------

1803

3. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Sömjén, 1803. okt. 24.	13.....714
---	------------

1805

4. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak, 1805. ápr. 24. előtt	13.....714
5. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak, Gomba, 1805. jún. 15.	14.....716

1807

6. <i>Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek, 1807. szept. 15. előtt</i>	15.....716
7. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1807. szept. 15.	15.....716

1808

8. <i>Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak, 1808. szept. 14. előtt</i>	16.....717
9. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1808. okt. 31.	16.....718
10. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1808. dec. 13.	17.....719
11. Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak, 1808. dec. 13. körül, részlet	19.....721
12. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1808. dec. 23.	20.....721
13. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1808. dec. 27.	29.....726

1809

14. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. jan. 18.	31.....727
15. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1809. febr. 14.	34.....729
16. <i>Kis János – Berzsényi Dánielnek, 1809. febr. 18. előtt</i>	39.....732
17. Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak, Nikla, 1809. febr. 18.	39.....733
18. Kis János – Berzsényi Dánielnek, Sopron, 1809. márc. 1.	41.....734
19. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek, Hetye, 1809. márc. 11.	41.....734
20. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. márc. 12.	42.....735
21. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1809. ápr. 3.	47.....738
22. <i>Kis János – Berzsényi Dánielnek, 1809. ápr. 29. előtt</i>	48.....738
23. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. máj. 5.	48.....739
24. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Sátoraljaújhely, 1809. máj. 25.	50.....740
25. <i>Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1809. máj. 25. és nov. 25. között</i>	54.....742
26. <i>Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek, Hetye, 1809. szept. 16. előtt</i>	54.....742
27. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Gomba, 1809. szept. 16. ..	54.....742
28. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1809. okt. 21.	55.....742
29. <i>Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1809. okt. vége</i>	63.....745
30. <i>Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak, 1809. okt. 21. és nov. 25. között</i>	63.....745
31. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. nov. 25., fogalmazvány	63.....745
32. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. nov. 25.	67.....745
33. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1809. dec. 12.	71.....748
34. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1809. dec. 31.	74.....750

1810

35. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. jan. 1., töredék	79.....750
36. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1810. jan. 9. előtt	84.....753
37. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1810. jan. 9. után, töredék	92.....754

38. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. jan. 19.	97.....	755
39. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. jan. 22.	105.....	756
40. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. febr. 24.	107.....	757
41. <i>Kis János – Berzsényi Dánielnek, Sopron, 1810. jan. 19. és febr. 25. között</i>	109.....	757
42. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. febr. 25. ...	109.....	758
43. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. febr. 26. ...	112.....	760
44. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. márc. 16.	114.....	761
45. Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak, Buda, 1810. márc. 27.	118.....	763
46. Szemere Pál – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1810. márc. 27.	118.....	764
47. <i>Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1810. márc. 25. és ápr. 5. között</i>	119.....	765
48. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1810. ápr. 5.	120.....	765
49. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. ápr. 8.	122.....	766
50. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. ápr. 18.	123.....	767
51. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. máj. 4.	125.....	767
52. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. máj. 6.	127.....	769
53. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. jún. 4.	130.....	770
54. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. jún. 13.	133.....	771
55. Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak, Horvát Istvánnak, Vitkovics Mihálynak és Kölcsey Ferencnek, Nikla, 1810. jún. 21.	134.....	772
56. <i>Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1810. ápr. 8. és jún. 23. között</i>	136.....	773
57. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. jún. 23.	137.....	773
58. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. júl. 5.	139.....	773
59. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. júl. 12.	140.....	774
60. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. júl. 21.	143.....	775
61. Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak, Nikla, 1810. júl. 29.	145.....	777

62. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. júl. 31.	146.....	777
63. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. aug. 26.	151.....	778
64. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. szept. 1.	154.....	780
65. Szemere Pál – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1810. szept. 20.	157.....	780
66. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Érsemlyén, 1810. szept. 24.	157.....	781
67. <i>Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak, 1810. okt.</i>	158.....	782
68. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. okt. 13.	158.....	782
69. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. nov. 3.	163.....	784
70. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1810. nov. 23.	166.....	784
71. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, 1810. nov. körül	167.....	785
72. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. dec. 16.	169.....	786
73. <i>Szemere Pál – Berzsényi Dánielnek, 1810. jún. 21. és 1811. jan. 1. között</i>	171.....	787

1811

74. Berzsényi Dániel – Szemere Pálnak, Nikla, 1811. jan. 1.	172.....	787
75. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1811. jan. 5., fogalmazvány	173.....	789
76. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. jan. 10.	177.....	789
77. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1811. febr. 15. ...	184.....	790
78. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. febr. 24.	190.....	792
79. <i>Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak, 1811. febr. 28. előtt</i>	190.....	793
80. Horvát István – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1811. febr. 28.	190.....	793
81. Szemere Pál – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1811. márc.	192.....	794
82. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. márc. 8.	194.....	795
83. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1811. márc. 13.	201.....	798
84. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. ápr. 4.	205.....	799

85. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1811. ápr. 8., fogalmazvány	209.....	800
86. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. máj. 3.	214.....	801
87. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. máj. 22.	216.....	801
88. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1811. jún. 5.	220.....	802
89. Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak, Nikla, 1811. jún. 15.	224.....	803
90. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1811. jún. 27.	226.....	803
91. <i>Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1811. júl.</i>	229.....	806
92. <i>Berzsényi Dániel – Sárközy Istvánnak, 1811. jún. 27. és 1811. nov. között</i>	229.....	806
93. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1811. nov. 22., töredék	230.....	806

1812

94. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. jan. 30.	233.....	807
95. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. febr. 5. ...	237.....	808
96. Berzsényi Dániel – Vitkovics Mihálynak, Nikla, 1812. febr. 15.	239.....	809
97. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. febr. 27.	240.....	810
98. <i>Berzsényi Dániel – Kis Jánosnak, 1812. márc. 7. előtt</i>	243.....	811
99. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1812. márc. 20.	243.....	811
100. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1812. márc. 18. és ápr. 2. között, fogalmazvány	244.....	812
101. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1812. márc. 18. és ápr. 2. között	247.....	812
102. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. ápr. 2.	250.....	813
103. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. ápr. 2.	253.....	814
104. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. ápr. 8.	257.....	816
105. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. ápr. 15.	260.....	818

106. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1812. ápr. 15. és jún. 12. között	262.....	819
107. Vitkovics Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1812. máj. 17. ...	262.....	819
108. Berzsényi Dániel – Barkóczy Lászlónak, Helmeczi Mihálynak, Siskovics Józsefnek, Fejér Antalnak, Hering Ignácnak, Kotró Pálnak, Zombori Jánosnak, Fliszár Györgynek, Tatay Jánosnak, Fábr Ignácnak, Schvarcz Józsefnek, Keller Gábornak, Szabó Jánosnak, Dér Engelbertnek, Guzmics Izidornak, Vojvodics Mihálynak, 1812. ápr. 2. és máj. 24. között, fogalmazvány	264.....	820
109. Tatay János – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1812. máj. 24.	267.....	821
110. Barkóczy László – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1812. jún. 2.	268.....	821
.....	271.....	822
111. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. jún. 12., fogalmazvány	269.....	821
112. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. jún. 12. ...	271.....	822
113. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Bonyha, 1812. jún. 20.	274.....	823
114. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. júl. 2.	277.....	824
115. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1812. júl.	280.....	825
116. Tatay János – Berzsényi Dánielnek, 1812. júl. 27. előtt	281.....	826
117. Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak, Nikla, 1812. júl. 27.	281.....	826
118. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1812. júl. 30. ...	283.....	826
119. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. aug. 15. ..	283.....	827
120. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Oláhandrásfalva, 1812. aug. 16.	285.....	828
121. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Szabadka, 1812. szept. 1.	288.....	830
122. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. okt. 2.	289.....	830
123. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Kisgomba, 1812. okt. 15.	292.....	832
124. Tatay János – Berzsényi Dánielnek, 1812. nov.	294.....	833
125. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1812. nov. 28. ...	294.....	833
126. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1812. dec. 9. ...	295.....	833
127. Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak, 1812. dec. 9.	296.....	834
128. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1812. dec. 20. ..	297.....	834

1813

129. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1813. jan. 5.	300.....	835
130. Tatay János – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1813. jan. 6.	300.....	835
131. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1813. jan. 8.	302.....	836
132. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1813. jan. 18.	303.....	836
133. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1813. febr. 3.	305.....	837
134. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1813. jún. 24.	307.....	838
135. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1813. júl. 4.	310.....	841
136. Tatay János – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1813. júl. 18.	313.....	843
137. Sárközy István – Berzsényi Dánielnek, 1813. júl. 19.	315.....	844
138. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1813. júl. 23. és okt. 31. között	315.....	844
139. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1813. aug. 15. .	316.....	846
140. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1813. aug. 18. ...	316.....	846
141. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1813. okt. 31.	318.....	847
142. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, 1813. nov. 20.	320.....	849
143. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1813. dec. 25. ..	321.....	849

1814

144. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1814. jan. 5.	323.....	851
145. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. jan. 10.	325.....	851
146. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1814. jan. 25. ..	326.....	852
147. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. febr. 1. ...	327.....	853
148. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. febr. 6.	328.....	853
149. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1814. febr. 21. ...	331.....	855
150. <i>Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1814. márc. 2. körül</i>	334.....	858
151. <i>Berzsényi Dániel – Vitkovics Mihálynak, 1814. márc. 13. előtt</i> ...	334.....	858
152. Vitkovics Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1814. márc. 13. .	335.....	859
153. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Kolozsvár, 1814. ápr. 20.	336.....	859
154. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, Eger, 1814. máj. 10.	339.....	860

155. Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak, 1814. máj. 10. és júl. 7. között, fogalmazvány	340.....	860
156. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1814. máj. 15.	341.....	861
157. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1814. máj. 20.	342.....	862
158. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. máj. 23., részlet	343.....	862
159. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. jún. 2.	343.....	862
160. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Bogát, 1814. jún. 12.	347.....	864
161. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. jún. 16., fogalmazvány	350.....	866
162. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. jún. 18. ...	352.....	866
163. <i>Dukai Takács Judit – Berzsényi Dánielnek, 1814. júl. 5. előtt</i>	354.....	867
164. Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek, 1814. jún. 12. és aug. 6. között, fogalmazvány	354.....	868
165. <i>Berzsényi Dániel – Dukai Takács Juditnak, 1814. júl. 5. előtt,</i> <i>fogalmazvány</i>	355.....	868
166. Berzsényi Dániel – Dukai Takács Juditnak, Nikla, 1814. júl. 5. ...	358.....	870
167. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, Eger, 1814. júl. 7.	361.....	871
168. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. júl. 11–13.	362.....	872
169. <i>Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek, 1814. jún. 12. és</i> <i>aug. 6. között</i>	364.....	873
170. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Bogát, 1814. aug. 27.	365.....	873
171. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, Erdőtarcsa, 1814. szept. 9.	367.....	874
172. <i>Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak, 1814. szept. 9.</i> <i>és okt. 14. között</i>	372.....	875
173. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, Erdőtarcsa, 1814. okt. 14.	373.....	875
174. <i>Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1814. szept. és</i> <i>nov. 11. között</i>	378.....	876
175. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1814. nov. 11.	378.....	876

176. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak, 1814. nov. 23. előtt, fogalmazvány	381.....	878
177. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak, Nikla, 1814. nov. 23.	383.....	878
178. Berzsényi Dániel – Thulmon Pálnak (?), Nikla, 1814. nov. 29. ..	385.....	879
179. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1814. dec. 15. ..	387.....	880
180. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1814. dec. 15. ..	388.....	881
181. Bilkei Pap Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1814. dec. 18. ...	390.....	882
182. <i>Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek, 1815. jan. 2. előtt ...</i>	391.....	883

1815

183. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Bogát, 1815. jan. 2.	391.....	883
184. Wesselényi Miklós – Berzsényi Dánielnek, Zsibó, 1815. jan. 2.	397.....	884
185. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1815. jan. 7.	398.....	884
186. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1815. jan. 10.	400.....	885
187. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnak, Nikla, 1815. január 15.	404.....	887
188. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, 1815. jan. 15. körül ...	405.....	887
189. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1815. febr. 9.	410.....	889
190. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, 1815. márc. 2.	411.....	890
191. Horvát István – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1815. ápr. 18.	415.....	890
192. <i>Berzsényi Dániel – Sárközy Istvánnak, 1815. ápr.–máj.</i>	416.....	891
193. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Ivánc, 1815. ápr. 27.	417.....	891
194. <i>Berzsényi Dániel – Dukai Takács Juditnak, 1815. máj. 10. előtt</i>	418.....	892
195. Berzsényi Dániel – Horvát Istvánnak, Nikla, 1815. máj. 15.	418.....	892
196. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1815. máj. 30.	420.....	893
197. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, 1815. máj. 30. és júl. 5. között	420.....	894
198. Asbóth János és Matkovics Sándor – Berzsényi Dánielnek, Keszthely, 1815. jún. 7.	426.....	896
199. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla, 1815. jún. 10. ..	427.....	897

200. Berzsényi Dániel – Asbóth Jánosnak és Matkovics Sándornak, Nikla, 1815. jún. 10.	428.....	898
201. Bilkei Pap Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1815. júl. 2.	429.....	898
202. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1815. júl. 5.	430.....	899
203. <i>Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek,</i> <i>1815. júl. 28. előtt</i>	430.....	899
204. <i>Berzsényi Dániel – Tatay Jánosnak, 1815. júl. 28. előtt</i>	430.....	899
205. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Ivánc, 1815. júl. 28.	431.....	900
206. <i>Berzsényi Dániel – Horváth József Eleknek, 1815. júl. 28.</i> <i>és szept. 13. között</i>	433.....	901
207. <i>Berzsényi Dániel – Bilkei Pap Ferencnek, 1815. aug. 17. előtt</i> ...	433.....	901
208. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1815. aug. 17.	433.....	901
209. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1815. aug. 28.	434.....	902
210. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Ivánc, 1815. aug. 30.	439.....	907
211. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, Ivánc, 1815. szept. 13.	440.....	907
212. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek, Hetye, 1815. szept. 28.	445.....	909
213. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Gomba, 1815. okt. 1., fogalmazvány	446.....	909
214. Berzsényi Dániel – Helmeczi Mihálynak, Nikla, 1815. nov. 7.	447.....	909
215. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1815. nov. 8.	447.....	910
216. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, 1815. júl. 11. és dec. 2. között, töredék	450.....	912
217. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1815. dec. 2., fogalmazvány	451.....	912
218. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1815. dec. 3.	453.....	913
219. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1815. dec. 3.	455.....	914
220. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1815. dec. 11.	456.....	915
221. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1815. dec. 29.	461.....	918
1816		
222. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1816. febr. 8.	465.....	919
223. <i>Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, 1816 tavasza</i>	466.....	922

224. Dukai Takács Judit – Berzsényi Dánielnek, 1816. júl. 4. előtt	466.....	923
225. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1816. jún. 11. és szept. 13. között	467.....	923
226. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1816. szept. 13. után ...	467.....	923
227. Berzsényi Lajos – Berzsényi Dánielnek, 1816. szept. 21. előtt	467.....	923
228. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1816. szept. 21.	467.....	923
229. Helmecezi Mihály – Berzsényi Dánielnek, 1816. okt.	468.....	924
230. Takácsi Horváth János – Berzsényi Dánielnek, 1816. máj. 10. és nov. 10. között	468.....	924
231. Berzsényi Dániel – Takácsi Horváth Jánosnak, Nikla, 1816. nov. 10.	468.....	924
232. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla, 1816. nov. 15. ...	471.....	926
233. Kis János – Berzsényi Dánielnek, Sopron, 1816. dec. 6.	472.....	927
234. Festetics György – Berzsényi Dánielnek, Keszthely, 1816. dec. 21.	472.....	928

1817

235. Dukai Takács Judit – Berzsényi Dánielnek, 1817. jan. 13. előtt ..	473.....	930
236. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. jan. 13., fogalmazvány	474.....	930
237. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. jan. 13. ...	476.....	931
238. Berzsényi Dániel – Bárány Boldizsárnak, Nikla, 1817. febr. 1., fogalmazvány	478.....	931
239. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. febr. 12.	479.....	935
240. Berzsényi Dániel – Wesselényi Miklósnek, Nikla, 1817. febr. 20.	483.....	936
241. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. febr. 25., fogalmazvány	485.....	937
242. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. febr. 27.	486.....	938
243. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. márc. 12.	489.....	939
244. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. márc. 13.	492.....	940
245. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla, 1817. márc. 15., fogalmazvány	495.....	942

246. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla, 1817. márc. 16., fogalmazvány	496.....	943
247. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. márc. 23.	497.....	944
248. Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. máj 10.	500.....	946
249. Kis János – Berzsényi Dánielnek, Sopron, 1817. jún. 30.	500.....	946
250. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lajosnak, Nikla, 1817. jún. 25.	507.....	947
251. Asbóth János – Berzsényi Dánielnek, Keszthely, 1817. szept. 4.	507.....	948
252. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1817. szept. 8.	508.....	948
253. Berzsényi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla, 1817. szept. 15.	509.....	949
254. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. okt. 12.	511.....	950
255. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1817. okt. 18.	513.....	952

1818

256. Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek, Erdőtarcsa, 1818. jan. 1.	515.....	953
257. Pfahler Károly és Petrovics János – Berzsényi Dánielnek, Keszthely, 1818. febr. 16.	517.....	954
258. Berzsényi Dániel – Pfahler Károlynak és Petrovics Jánosnak, Nikla, 1818. febr. 19.	517.....	955
259. Horváth Ádám (?) – Berzsényi Dánielnek, 1818. febr.(?) 25.	518.....	956
260. Berzsényi Dániel – Pfahler Károlynak és Petrovics Jánosnak, Nikla, 1818. márc. 8.	519.....	957
261. <i>Berzsényi Dániel – Szentmiklóssy Alajosnak,</i> <i>1818. jún. 1. előtt</i>	520.....	957
262. <i>Szentmiklóssy Alajos – Berzsényi Dánielnek,</i> <i>1818. jún. 1. előtt</i>	520.....	958
263. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1818. jún. 1.	520.....	958
264. Festetics György – Berzsényi Dánielnek, Keszthely, 1818. jún. 15.	522.....	960

265. Berzsenyi Dániel – Festetics Györgynek, Nikla,
1818. jún. 18. 523.....961
266. Berzsenyi Farkas és Berzsenyi Antal – Berzsenyi Dánielnek,
Dukai Takács Zsuzsannának és Berzsenyi Lídiának,
Kaposvár, 1818. nov. 29. 523.....961

1819

267. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának, Sopron,
1819. nov. 16. 525.....963
268. Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsenyi Dánielnek, 1819.
nov. 16. után 526.....964
269. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának, [Sopron,]
1819. nov. 16. után 527.....965

1820

270. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának, [Sopron,]
1820. jan. 31. előtt 528.....965
271. Berzsenyi Lídia – Berzsenyi Dánielnek, Nikla, 1820. Febr. 4. 528.....966
272. Berzsenyi Dániel – Noszlopy Antalnak, Kaposvár,
1820. ápr. 18. 529.....966
273. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának, [Sopron,]
1820. ápr. 24. előtt 530.....967
274. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának,
[Sopron, 1820 körül] 531.....967
275. Berzsenyi Dániel – Dukai Takács Zsuzsannának,
[Sopron, 1820/1821] 531.....967
276. Berzsenyi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Sopron,
1820. dec. 13. 532.....968
277. Mailáth János – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1820. dec. 14. 534.....970

1821

278. Berzsenyi Dániel – Noszlopy Antalnak, Nikla, 1821. jan. 3. 535.....971
279. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom,
1821. jan. 18. 536.....972
280. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, Széphalom,
1821. jan. 23. 538.....973
281. Kazinczy Ferenc – Berzsenyi Dánielnek, 1821. febr. 541.....974
282. Mailáth János – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1821. jún. 2. 541.....975

283. Berzsényi Farkas – Berzsényi Dánielnek, Sopron,
1821. okt. 30. 542.....975
284. Berzsényi Dániel – Stephaics Gáspárnak, Nikla, 1821. dec. 31. .. 542.....976

1822

285. Berzsényi Dániel – Berzsényi Antalnak és Berzsényi
Lászlónak, Nikla, 1822. jan. 8. 543.....977
286. Berzsényi Dániel – Mailáth Jánosnak, Nikla, 1822. febr. 28. 544.....977

1823

287. Berzsényi Farkas – Berzsényi Dánielnek, Dukai Takács
Zsuzsannának és Berzsényi Lídiának, Geszti, 1823. aug. 6. 545.....978

1824

288. Berzsényi Dániel – Berzsényi Antalnak és Berzsényi
Lászlónak, Nikla, 1824. márc. 9. 547.....979

1825

289. Kisfaludy Károly – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1825. ápr. 24. 547.....980
290. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, 1825. ápr. 24. után 548.....980
291. Berzsényi Farkas – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács
Zsuzsannának, Pest, 1825. jún. 5. 549.....981
292. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1825. jún. 30. ... 550.....983

1826

293. *Berzsényi Dániel – Bodonyi Józsefnek, 1826. febr. 20. után* 551.....983
294. Berzsényi Dániel – egy somogyi táblabírónak, 1826. febr. 20.
és jún. 26. között, fogalmazvány 551.....984

1827

295. Berzsényi Dániel – Noszlopy Antalnak, Nikla, 1827. jún. 23. 553.....985
296. Országgyűlési ifjak megbízottjai (Farkas Károly és Thaly Antal) –
Berzsényi Dánielnek, Pozsony, 1827. aug. 17. 554.....985
297. *Stettner György – Berzsényi Dánielnek, 1827. dec. 18. előtt* 555.....986

1828

298. *Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, 1828 elején* 555.....987
299. Berzsényi Dániel – Somssich Pongrácnak, Nikla, 1828. jan. 7. .. 555.....987
300. Berzsényi Dániel – Noszlopy Antalnak, Nikla, 1828. jan. 24. 556.....988

301. Berzsényi Dániel – Stettner Györgynek, 1828. márc. 6. előtt	556.....	988
302. Stettner György – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1828. márc. 6.	556.....	988
303. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1828. máj. 6.	558.....	991
304. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1828. júl. 8., fogalmazvány	559.....	992
305. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1828. júl. 15. ...	560.....	994
306. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, 1828. okt. 18. előtt	561.....	995
307. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1828. okt. 18. ...	561.....	995
308. Berzsényi Dániel – Berzsényi Lídiának, 1828. nov. 16. előtt	563.....	998
309. Berzsényi Lídia – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Halimba, 1828. nov. 16.	563.....	998
310. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1828. nov. 21. ..	564.....	999

1829

311. Helmeczi Mihály – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1829. jan. 25.	568....	1000
312. Berzsényi László – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Győr, 1829. márc. 3.	569....	1001
313. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak, 1829. márc. 10. előtt ...	570....	1002
314. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, 1829. márc. 15. előtt ..	570....	1002
315. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1829. márc. 15. ...	571....	1002
316. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1829. ápr. 14.	571....	1002
317. Berzsényi Dániel – Somogy vármegyének, Nikla, 1829. ápr. 27.	573....	1003
318. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1829. jún. 12. ...	574....	1004
319. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1829. jún. 15. ...	574....	1006
320. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1829. júl. 3.	576....	1007
321. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1829. júl. 8.	577....	1008
322. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Marosnémeti, 1829. júl. 31.	578....	1009
323. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1829. szept. 12.	582....	1011
324. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, 1829. nov. 1. és 11. között, fogalmazvány	587....	1014

1830

325. Széchenyi István – Berzsényi Dánielnek, Pest, 1830. jan. 15.	588....	1016
326. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1830. febr. 22. ..	589....	1017

327. Wesselényi Miklós – Berzsényi Dánielnek, 1830. febr. 25. előtt	590....	1017
328. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak és Wesselényi Miklósnak, Nikla, 1830. febr. 25.	591....	1017
329. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, 1830. márc. 8. előtt	595....	1020
330. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1830. márc. 8. ..	595....	1020
331. Berzsényi Dániel – Somogy vármegyének, Kaposvár, 1830. ápr. 26.	596....	1022
332. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1830. máj. 2.	597....	1024
333. Berzsényi Lídia – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Halimba, 1830. jún. 7.	599....	1025
334. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, 1830. júl. 15., részlet ..	600....	1025
335. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak, Nikla, 1830. aug. 15. ..	601....	1028
336. Berzsényi Antal – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, 1830. okt. 18. előtt	604....	1029
337. Berzsényi Antal – Berzsényi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Monaszterziszka, 1830. okt. 18.	605....	1029
338. Széchenyi István – Berzsényi Dánielnek, Pozsony, 1830. nov. 7.	607....	1030
339. Berzsényi Dániel – Kisfaludy Károlynak, Nikla, 1830. nov. 16.	609....	1031
340. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Pozsony, 1830. nov. 17.	610....	1032
341. Berzsényi Dániel – Széchenyi Istvánnak, Nikla, 1830. nov. 18. ..	611....	1032
342. Fejérváry József – Berzsényi Dánielnek, Kaposvár, 1830. dec. 22.	612....	1035

1831

343. Berzsényi Dániel – Teleki Józsefnek, 1831. jan. 15. és febr. 13. között, fogalmazvány	612....	1035
344. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1831. febr. 4.	613....	1037
345. Bajza József – Berzsényi Dánielnek, 1831. ápr. 5. előtt	617....	1038
346. Berzsényi Dániel – Bajza Józsefnek, Nikla, 1831. ápr. 5.	617....	1038
347. Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, 1831. febr. 14. és ápr. 6. között	618....	1039
348. Berzsényi Dániel – Kazinczy Ferencnek, Nikla, 1831. ápr. 6.	618....	1039
349. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, 1831. máj. 5. előtt	619....	1040
350. Berzsényi Dániel – Polátsek Pálnak, Nikla, 1831. máj. 5.	619....	1040

351. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1831. máj. 5.	620....	1042
352. <i>Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek, 1831. aug. 8. előtt</i>	621....	1044
353. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak, 1831. aug. 8. előtt, fogalmazvány	621....	1044
354. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1831. aug. 8., részletek	622....	1045
355. Berzsenyi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1831. szept. 5. ...	623....	1046
356. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Pest, 1831. nov. 14.	623....	1047
357. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1831. dec. 5.	625....	1048

1832

358. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1832. ápr. 24. ...	633....	1051
--	---------	------

1833

359. <i>Berzsenyi Dániel és Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsenyi Lászlónak, 1833. febr. 3. előtt</i>	635....	1052
360. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Pozsony, 1833. febr. 3.	636....	1052
361. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1833. ápr. 10. ...	641....	1056
362. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Pozsony, 1833. máj. 10.	644....	1058
363. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Pozsony, 1833. jún. 15.	646....	1059
364. Berzsenyi Lídia – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Halimba, 1833. okt. 14.	649....	1061
365. Barcza Károly – Berzsenyi Dánielnek és Dukai Takács Zsuzsannának, Hetye, 1833. okt. 17.	651....	1062
366. <i>Berzsenyi Dániel – Berzsenyi Lászlónak, 1833. dec.</i>	652....	1062

1834

367. Berzsenyi László – Berzsenyi Dánielnek, Pozsony, 1834. jan. 5.	653....	1063
368. Bajza József – Berzsenyi Dánielnek, Pest, 1834. márc. 24.	654....	1063
369. Berzsenyi Dániel – Bajza Józsefnek, 1834. márc. 24. után	655....	1064
370. Groff Károly – Berzsenyi Dánielnek, Kőszeg, 1834. jún. 27.	656....	1064

1835

371. Döbrentei Gábor – Berzsenyi Dánielnek, Buda, 1835. jan. 21. ...	657....	1065
--	---------	------

372. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1835. júl. 9.	666....	1070
373. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1835. júl. 25. ...	667....	1070
374. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1835. nov. 20. ..	668....	1072
375. Berzsényi Dániel – Döbrentei Gábornak, Nikla, 1835. dec. 3.	669....	1072

Bizonytalan datálású levelek

376. Berzsényi Dániel – Festetics György ügyvédjének, 1813 után, fogalmazvány	670....	1073
377. Berzsényi Dániel – Ajkay Jánosnak, 1813–1815 között	671....	1074
378. Horváth József Elek – Berzsényi Dánielnek, 1815 körül	672....	1075
379. Berzsényi Dániel – fiai soproni professzorának, 1824 körül	676....	1075

A Magyar Tudós Társaság titoknokától Berzsényinek is megküldött körlevelek sablonjai

380. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1831. júl. 9.	678....	1076
381. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1831. aug. 30.	680....	1076
382. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1831. dec. 14.	681....	1077
383. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1832. ápr. 14.	682....	1077
384. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1832. aug. 2–6.	682....	1078
385. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, 1832. szept. 7. után	683....	1078
386. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, 1833. ápr. 28.	685....	1079
387. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Pest, 1833. jún. 3.	687....	1079
388. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, 1833. szept. 20.	688....	1080
389. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, 1834. jan. 5.	689....	1080
390. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1834. jan. 8.	690....	1081
391. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1834. júl. 29.	691....	1081
392. Döbrentei Gábor titoknoki körlevele, Buda, 1834. aug. 21.	692....	1082

Emlékkönyvi bejegyzések

1. Sáros István emlékkönyvébe	693....	1082
2. Fáy András emlékkönyvébe	693....	1083

Jegyzetek

Bevezetés a jegyzetekhez és a függelékhez	697
Berzsényi Dániel fontosabb levelezőtársai	698
Az egyes levelek jegyzetei	713

Függelék

Függelék I. Dokumentumok

1. Berzsényi Lajos – Tallián Krisztinának, Hetye,
1807. máj. 31. 1087
2. Takácsi Horváth János – Romy Károly Györgynek, Nikla,
[1815.] nov. 25. 1087
3. [Dukai Takács Judit:] Recenzió.
A' Dijonyi Poetára irtt versekre 1816. 1088
4. Berzsényi Lídia – Dukai Takács Zsuzsannának, Arács–Nikla,
1819. június 4. 1092
5. Berzsényi Dániel keresetlevele a Dunántúli Kerületi
Táblabíróságnak, 1821. febr. 14. 1093
6. Berzsényi Farkas – Berzsényi Antalnak és Berzsényi Lászlónak,
Nikla, 1824. márc. 30. 1094
7. Dukai Takács Zsuzsanna – Berzsényi Lászlónak, Nikla,
[1828.] dec. 24. 1096

Függelék II. Döbrentei Gábor kétes hitelű levelei

1. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Kolozsvár,
1816. okt. 20. 1099
2. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Marosnémeti,
1820. márc. 15. 1103
3. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Bécs, 1824. ápr. 26. 1106
4. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1825. júl. 25. 1108
5. Döbrentei Gábor – Berzsényi Dánielnek, Buda, 1828. márc. 12. .. 1117

Rövidítésjegyzék 1121

Felhasznált irodalom 1123

A levelekben található településnevek mutatója 1143

Személynévmutató 1149

A kiadásért felel az EditioPrinceps Kiadó vezetője

Borítóterv: Kőszeghy Csilla

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

A kiadó könyvei kedvezménnyel megrendelhetők: www.prosperod.hu